

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**ČESKÉ A MORAVSKÉ
HISTORICKÉ HODINY
18. A 19. STOLETÍ**

***CZECH AND MORAVIAN
HISTORICAL CLOCKS
OF 18TH AND 19TH CENTURY***

DISERTAČNÍ PRÁCE

PATRIK PAŘÍZEK

OLMOUC

2022

Anotace

Jméno autora: Patrik Pařízek

Instituce: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,
Křížkovského 10, 771 80 Olomouc

Obor: Teorie a dějiny výtvarných umění

Název práce v češtině:

České a moravské historické hodiny 18. a 19. století

Název práce v angličtině:

Czech and Moravian Historical Clocks of 18th and 19th Century

Typ práce: disertační

Školitel: doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D. (2013–2019)

doc. PhDr. Jana Zapletalová, Ph.D. (2019–2022)

Počet stran: 607 s.

Rozsah příloh: 106 s.

Rok odevzdání práce: 2022

Jazyk práce: česky

Stručný obsah práce v češtině:

Cílem práce je poskytnout co možná nejširší vhled do problematiky vývoje a užívání hodin období 18. a 19. století v českých zemích. Sledovány jsou zahraniční vlivy na tuzemskou produkci, které jsou dokládány příklady ze soukromých i státních sbírek. Na podkladě výsledků výzkumu jsou komparována díla z důležitých hodinářských center Prahy, Brna a Olomouce s vybranými regiony. Podstatnou částí bádání bylo taktéž sledování média starých hodin z hlediska méně tradičních metod a kontextů. Součástí práce je rovněž katalog zkoumaných hodin, z nichž některé nebyly doposud publikovány.

Klíčová slova: hodinářství, historické hodiny, Praha, Brno, Olomouc, 18. století, 19. století, hodináři, sběratelství

Stručný obsah práce v angličtině:

The these is an insight view into the development of clocks in the 18th and 19th century. Foreign influences on domestic production are examined and exemplified by examples from private and state collections. Based on the results of the research, the relations of Prague, Brno, Olomouc and selected regions are followed. An essential part of the research was also monitoring the medium of the old clock from the point of view of less traditional connections. The catalogue of the researched objects is included.

Klíčová slova: clockmaking, antique clocks, Praha, Brno, Olomouc, 18th century, 19th century, guild, watchmaker

Prohlašuji, že jsem následující text vypracoval samostatně,
pouze s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze 23. května 2022, Patrik Pařízek

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěl poděkovat zejména své školitelce Janě Zapletalové a kolegům z hodinářského oboru Miroslavu Baudischovi, Janu Bondrovi, Jiřímu Fomínovi, Radimu Himmlerovi, Miloši Klikarovi, Petru Nekužovi, Radku Kynčlovi za jejich podporu a mnoho cenných rad při výzkumu a psaní disertační práce.

Poděkování patří také Zdeňce Dokoupilové, Ingrid Kotenové, Ludmile Kotorové, Miroslavě Kvášové, Kateřině Noře Novákové, Miladě Otčenáškové, Karin Pátrové, Markétě Pražákové, Dagmar Tempírové-Kotrlé, Aleně Vyskočilové, Ladislavu Danielovi, Janu Hirschovi, Danielu Hupkovi, Liboru Knížkovi, Miloši Kadlecovi, Petru Landrovi, Jiřímu Loudovi, Janu Merglovi, Františku Fürbachovi, Janu Gazdíkovi, Jaroslavu Sojkovi, Karlu Šindelovi, Janu Štěpánkovi, Antonínu Švejdovi, Radku Tomečkovi, Martinu Zdražilovi a mnoha dalším odborným pracovníkům českých i evropských muzeí, bez jejichž pomoci a cenných rad by nebylo možné získat dostatek materiálu pro vlastní výzkum.

V neposlední řadě bych rád poděkoval svým rodičům, bratrovi a přátelům za jejich připomínky a náměty.

OBSAH

1. Musí měřit hodiny čas?	9
2. Dosavadní bádání	16
3. Tvůrci hodin 18. a 19. století – historie, souvislosti, typologie	28
3.1 V epicentru nebo na okraji kultury	37
3.1.1. Počátky vývoje hodinářského oboru	37
3.1.2 Praha	44
3.1.3 Olomouc.....	59
3.1.4 Brno.....	66
3.1.5 Další vybrané lokality	73
3.2 Stanovení hypotéz	80
3.3 Není díla bez umělců	81
3.3.1 Autorství.....	82
3.3.2 Proměny umělecké podoby schránek	86
3.3.3 Podlahové hodiny	89
3.3.4 Stolní skříňkové hodiny.....	95
3.3.5 Komodové figurální hodiny.....	103
3.3.6 Nástěnné figurální hodiny	113
3.3.7 Komodové sloupkové hodiny	117
3.3.8. Nástěnné obrazové hodiny	125
3.3.9 Nástěnné rámové hodiny	131
3.3.10 Nástěnné kyvadlové hodiny.....	134
3.3.11 Přenosné cestovní hodiny.....	137

3.3.12 Vývoj číselníků.....	140
3.4 Na cestě k přesnosti.....	144
3.5 Uměleckořemeslné zhodnocení	151
4. Katalog.....	168
5. Obrazové přílohy	502
6. Seznam pramenů a literatury.....	536
7. Jmenný rejstřík	597
8. Seznam zkratk.....	600
9. Abstrakt	605

1. Musí měřit hodiny čas?

Východiska výzkumu historických hodin

Období 18. a 19. století bylo pro společnost dobou rychlých změn a pokroku. Z pohledu řemeslné hodinářské tvorby a později průmyslové výroby můžeme vysledovat množství tendencí, inspirovaných jak nově objevenými technologiemi, tak takových, jež sveřepě stavěly na ověřených metodách. V oboru hodinářství vzniklo od konce 17. století mnoho inovativních konstrukčních nápadů. Často zůstávaly nezvykle dlouhou dobu nevyužity. Proč tomu tak bylo?

Na přelomu 18. a 19. století dochází také k dramatickému rozvoji typů hodinových schránek. V soukromých i veřejných sbírkách je uchováváno několikero celosvětově známých unikátů. I přes tuto skutečnost zůstává nadále mnoho přístrojů, jimž není věnována patřičná pozornost. Záměrem předkládané práce není pouze studie vzorku exemplářů českých a moravských hodin jako statických figur, jejich prezentace v rámci přehledného katalogu s popisy a doprovodnou fotodokumentací a prosté přiblížení v chronologických souvislostech. Pro komplexnější rozbor tématu musíme v některých případech opustit sféru dějin umění a vydat se vstříc dalším metodám. Historická fakta a artefakty je oproti stereotypním vzorcům možné akcentovat v inovativních souvislostech a mezioborových kontextech. Slova jako staré, starožitné, vzácné, historické, ojedinělé, luxusní, mimořádné patří mezi nejčastější přídavná jména užívaná v souvislosti s časoměrnými přístroji minulých dob. Díky jejich významové bohatosti z nich můžeme sestavit celou škálu výrazů, od běžných konstatování až po citově zabarvené. Užité termíny nás však orientují pouze do roviny hodnotící. Abychom dokázali odpovědět na otázku, proč hodiny za dobu své existence přitahují takovou pozornost laiků i badatelů, nemůžeme se omezit pouze na jejich materiální podstatu – jednotlivé figury definované na časové ose.

Východiskem našeho zkoumání bude síť časových, prostorových, duchovních i sociálních konfigurací, jež nám umožní obohatit jejich materiální stránku o ideální dimenzi – rozkrývání vtělených záměrů a idejí. Vydejme se na procházku Starým Městem pražským. Vymezená oblast nám na úvod poskytne dostatečný virtuální prostor pro validaci našeho vícesměrového zkoumání. Elementárním způsobem odměřování času, pokud pomineme prosté pozorování oblohy, je použití slunečních hodin. Málo známou skutečností je, že původní Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze sloužil od roku 1652 k určování poledne. Na dlažbě byla zvýrazněna ryska sestavená ze tří řad od sloupu mířících kostek. V okamžiku překrytí této značky stínem mohli všichni správci srovnat veřejné hodiny v Praze. Jednoduchý postup přetrval více než 200 let, než byl nahrazen pozorováním ve věži Klementina. Tímto způsobem, pouze s drobnými obměnami, určovala poledne i další města. Každá sociální skupina v různých lokalitách tedy počítala čas stejným způsobem, ale výsledek byl jiný. Jak je možné, že společnost i s těmito odlišnostmi mohla fungovat? Generuje se vůbec v 17. století potřeba přesnějšího času? Z hlediska územního rozložení populace bylo i jednoduché biologické a vizuální chápání času dostačující.

Kam jinam můžeme od Mariánského sloupu dále pokračovat než ke Staroměstskému orloji. Ve středověku byl naprostým vrcholem technického pokroku. Kované součásti demonstrující především pohyb Slunce a Měsíce na obloze přitahují neustále pohledy kolemjdoucích. Každý z nich v průběhu několika století bezpečně věděl, že se jedná o hodiny. Hodináři je pečlivě srovnávali podle pražského poledníku nebo podle slunečních hodin, jež byly dříve součástí fasády. Komu toto opakované a přesné seřizování stroje sloužilo? Kolik lidí dokázalo z polohy Slunce na astrolábu určit čas? Celý mechanismus se těší velké pozornosti dodnes. Na tomto exponovaném místě se za několik staletí stal kodifikovaným prototypem předmětu, který odměřuje plynutí našeho života. Určuje jej způsobem, jež jsme si do nejmenších časových úseků sami definovali a rázem jsme se stali jejich oběťmi. Hledali v minulosti zákazníci v hodinářstvích reálné exaktní časoměrné přístroje nebo demonstrační mechanismy, kterým chtěli přisuzovat vlastní významy, idey nebo z nich vnímali duchovní hodnoty? V jakém okamžiku se to změnilo?

V 19. století už ve společnosti nezadržitelně sílí tlak po větší a větší přesnosti v měření času. Jeho historie si vymyslela vlastní systém jednotek, jež nejsou vlastně od přírodních dějů

vůbec odvozeny, a dokonce i jednotlivé postupy, aby bylo možné tyto jednotky definovat a ověřovat měřením. Na příkladu orloje můžeme právě tento inovativní přístup v pojetí času sledovat hned ve dvou polohách. Každá doba si vyžádala aktualizaci uměleckého korpusu orloje. Samotný astroláb například přišel o symbolické alegorické vyjádření znamení zvěrokruhu a byl nahrazen prostým vyznačením v podobě klasicky psaných znaků. a co teprve hluboký duchovní význam dřevěné sochařské výzdoby, jež byl pomocí doplněných atributů zploštěn a přeformátoval postavy do typizovaných divadelních figur?

Vývojové snahy nutily hrubě kovářsky zpracovaná kola věžních hodin k jemnějším a jemnějším pohybům. Tomu se neubránily ani v případě pražského stroje z roku 1410. Technický pokrok se na této výkladní skříni českého hodinářství projevil z hlediska všech svých aspektů. Na opravách se v rámci zdůraznění vlastní prestiže chtěly podílet zástupy hodinářů. Stroj byl citlivě v 19. století doplněn mechanismem předního českého konstruktéra, ale zároveň i technologickým výkřikem do tmy – na bocích středověké stavby byly proraženy otvory pro moderní analogové hodiny se zářícími skleněnými ciferníky, jež po pár dnech provozu silným žářem sice popraskaly, ale po několika přestavbách zde svítí dodnes. Orloj nyní plní všechny myslitelné funkce časoměrného přístroje v takové míře, v jaké jsme schopni je ověřit. Je pod neustálým dohledem. Jako poklad jej střeží oči policistů, hodinářů i kritických kolemjdoucích.

V rámci vlastního šetření historických hodin české provenience 18. a 19. století lze očekávat, že i zde odhalí zvolené neinvazivní a invazivní techniky pomocí mnohaúrovňového zkoumání množství modernizujících tendencí. Budou demonstrovat několikagenerační přístupy a umělecká i technologická zlepšení. Ta se projeví doplňováním dekoračních prvků či výzdobou podle aktuálního módního trendu nebo úpravou a výměnou mechanismů za vývojově vyspělejší. Další pozorovací úhel se zaměří na balancování předmětu na hraně jeho reálného a idealizovaného vidění. Jsou hodiny jako kulturní produkt vnímány čistě racionálně nebo jsou ještě v závěru sledovaného období v očích tvůrců a uživatelů obklopeny duchovní auroou, tajemstvím, jak tomu bývalo v 17. století?

Když se na náměstí rozhlédneme, bezpečně poznáme, kdo někam spěchá a kdo má naopak času dost. V obou případech pořád čas měříme, kontrolujeme, dáváme si záležet jakým způsobem a jednotlivá zařízení pro to také pečlivě vybíráme. Proč se nespokojíme pouze s prostým čtením časové informace? Takový pohled nás rázem přesouvá z roviny prosté konzumace do prostoru konzumpce.

Přímo naproti orloji spatříme dům, kde od roku 1836 pod čp. 481 sídlila dílna a prodejna hodináře Ludvíka Hainze. Díky vzkvétajícímu podniku mohl dokonce přestavět dva okolní domy a na svou navštívenku doplnit text „továrník hodin a správce Staročeského orloje na Staroměstském náměstí v Praze“. V jeho výkladcích bychom v šedesátých letech 19. století spatřili nepřebornou škálu typů hodinových schrán, jež vytlačily jednoduché přenosné, definované již v závěru 17. století. Objevují se nové tvary a řešení hodin, jako jsou stolní figurální a sloupkové, nástěnné kartušové, obrazové a rámové. Našli bychom výrobky domácí i zahraniční provenience. Nabídka se snažila v co možná největší míře, někdy až za hranicí vkusu, přizpůsobit klientele. Vzbudit chuť k nákupu, okouzlit smysly, vyvolat potřebu po něčem mimořádném, záviděníhodném, ale hlavně umožnit zákazníkům mít doma vládu nad vlastním časem. Výloha zde byla výlohou konkrétního oboru hmotné kultury. Jednotlivé objekty byly prodejcem-hodinářem umísťovány s rozmyslem z hlediska kvantitativního i kvalitativního hodnocení. Byla by tato kritéria pro prodejce stejná i dnes?

Projděme se ze Staroměstského náměstí Melantrichovou ulicí směrem k Národní třídě. Cestou míjíme výlohy mnoha prodejen. Mezi nimi jsou často pod silným osvětlením exponovány staré hodiny mnoha tvarů a typů. Na vývěsních štítech se však už neskví jména hodinářů, ale suché tvrzení „Starožitnosti“ nebo „Antik“. Proč je jejich pozornost zaměřena právě na hodiny a obrazy nebo sochařská díla jsou upozaděny? Právě bohatost oborů a řemeslných postupů, jež byla při vzniku každého kusu, je právem zdrojem pozornosti kolemjdoucích. Lichá projekce postavy hodináře do kováře, soustružníka, nábytkáře, emailéra, zlatníka a konstruktéra zároveň mu obecně přisuzuje mimořádnou auru jedinečnosti, jež přizívá popularitu jednotlivých exemplářů. Tato milná představa rovněž umožňuje stanovovat ceny a hodnoty mnohem volněji, ve prospěch prodejců. I když se zaměřujeme pořád na stejné hodiny, z hlediska minulosti se mění požadavky a očekávání

jejich vlastníků. Původně funkční, ryze praktická součást interiéru, jež udávala chod domácnosti, byla doplněna vlastním estetickým pojetím. Nyní je vnímáme jako umělecký objekt, jehož odměřování času může být demonstrativní nebo symbolické. V tom se můžeme utvrdit i při pouhém pohledu do další výlohy. Většinou nejsou v chodu, případně se prodávají bez záruky funkčnosti.

Co ale rozhodně upoutá, je jejich zachovalost. Vysoké požadavky zákazníků na perfektní stav motivují prodejce, aby nechávali vyrábět chybějící součásti, schrány získávají nové politury a nové vrstvy zlacení. Mírně poškozené nebo zašlé díly jsou i za cenu snížení originality předmětu vyměňovány za nové. Nic nechybí, vše je dokonalé, zářivé a neintaktní. Udržuje si i přesto tato sociálně zformovaná hmota v sobě vtělený záměr, ideu tvůrce? Nedojde k jejímu sedření až na kost materiálního objektu? Hodiny se stávají obyčejným zbožím a záleží na šikovnosti prodávajícího, jaké významy jim dokáže v očích zákazníka opět přisoudit. S jakými úspěchy se to překupníkům a spekulantům na trhu starožitností daří? Těší se vždy velké pozornosti? Obchod generuje dva nejtypičtější přístupy zákazníků. Starožitnými hodinami se můžeme obklopovat v ojedinělých interiérech nebo je pouze skladovat v depozitářích jako uložené finance. Prvotní důvod se může přerodit ve vášeň a budování sbírky. Sběratel ji může zhodnocovat dalšími investicemi a vítá její výnosy. Hodiny nepatří k typickým investičním předmětům. i přesto se najde mnoho nadšenců, kteří jim zasvětili život. Obklopují se jimi a ve svých osobních prostorách jim naslouchají a uspokojují vlastní individuální i sociální potřeby.

Ale to už jsme došli až na Havelský trh. Přímo nad ním se v šestém patře typického činžovního domu zúčastníme ojedinělého setkání. Přes dvoukřídlé dveře je slyšet tikot hodin. Návštěva nás přijímá v domácím oblečení, které má tu a tam mastný fliček. Celý byt je doslova depozitářem časoměrných přístrojů. Po stěnách rozvěšené množství všech typů. Většina ve funkčním stavu, nicméně rozmístěné hlavně prakticky. Bohatě zlacené francouzské hodiny s amorky na kuchyňském prkénku, intarzované hodiny s ukazateli měsíčních fází vedle dveří do spíže. Některé kusy podložené nebo zavěšené nakřivo. Z jediného důvodu, aby stroje v různých stupních funkčnosti šly. U žádných hodin nic nechybí, vše je podomácku opravováno za vidinou ucelení sbírky a rychlého zkompletování kusů, tak aby přinesly majiteli

radost co nejdříve. Když člověk zavře oči, rázem má pocit, že prší. Vše funguje, ale když oči opět otevřeme, zjistíme, že správný čas neukazují ani jedny. Vidíme opět ty samé předměty, však v jiné sféře a s ní spojených konotací. Jaká kritéria volí sběratel při nákupu? Mohou historické hodiny vzbuzovat emoce a působit na citovou stránku svého majitele? Co přizívuje stimul sbírku rozšiřovat i za cenu vlastního strádání?

Jak vyplývá z našeho putování, svět, ve kterém můžeme vybrané exempláře sledovat, popisovat a hodnotit, je neuvěřitelně pestrý. Pokud začneme pozvolna tuto spleť sít rozplétat, dospějeme k několika celkům, z nichž každý bude pro své zkoumání vyžadovat trochu odlišné metody. Prvotně se zaměříme na **dosavadní bádání** v této oblasti. Kteří autoři se tématem historických hodin zabývali? Jakým způsobem zjištěné informace prezentovali veřejnosti? Jsou tyto poznatky stále aktuální i pro současného čtenáře? Bývá věnována starožitným hodinám adekvátní pozornost nebo se dnes ocitají na okraji zájmu? Jak se vyvíjí situace v českých muzeích a jak se v ní odráží události období nadvlády minulého režimu a následný porevoluční vývoj? Máme k dispozici dostatečnou míru terminologie? a setkáváme se ze strany kurátorů s dostatečnou vstřícností a kompetencí?

V posledních deseti letech jsem se věnoval několika specifickým zaměstnáním. Byl jsem v regionálním muzeu pedagogem, kurátorem výstav na volné noze, prodejcem starožitností, členem Českého spolku horologického, lektorem kurzů pro starožitníky, majitelem vlastního obchodu se starožitnými hodinami Clock Gallery, a nakonec i kurátorem sbírky hodin Národního technického muzea. Každá z těchto pozic mi poskytla jedinečný a zcela odlišný pohled na historické hodiny. Získal jsem velkou sadu námětů pro zpracování, poznal některé neznámé i utajované skutečnosti, ale hlavně jsem pokaždé významně transformoval svůj osobní přístup k totožným předmětům. Pro výzkum jsem zvolil období 18. a 19. století, které je v českých a moravských sbírkách hojně zastoupeno a nabízí tudíž četné srovnávací analogie. Rovněž vhodně slouží jako zrcadlo své doby, které z hlediska proměn dvou století odráží obraz společnosti nejdynamičtěji. Vlastní dizertační práce je rozčleněna do několika okruhů, z nichž každý si pro své co možná nejúplnější zpracování vyžádal metody výzkumu z dalších oborů než jen dějin umění. Pro sledování byla zvolena tři historicky významná místa – Praha, Brno a Olomouc, ve kterých byly ustaveny samostatné cechy hodinářů. Oblasti

budou nahlíženy a analyzovány z pohledu předem vymezených sociokulturních aspektů, jež se mohou prolínat, ovlivňovat, případně být i v konfliktu. V těchto rámcích budou na podkladu historických faktů prezentovány vývojové linie, tendence a trendy.

Obsahem hlavní části ***Tvůrci hodin 18. a 19. století*** se bude prolínat několik dílčích termínů, které nás uvedou do tehdejších reálií a souvislostí. Hodiny jako takové jsou pro mnohé *předmětem obživy*. Jak nám odhalí především archivní prameny, mezi autory bývaly velké společenské rozdíly. Konstrukteři běžných typů byly často na okraji společnosti, v mnoha případech se všemi možnými prostředky snažili dílnu udržet. Jak vysvětlíme, že se setkáváme s přístupy, kdy jsou hodiny pouze montovány z objednaných součástek a bez dodatečného doleštění polotovarů hned prodávány? Tkvěla přidaná hodnota vytvořeného díla pouze v bezmyšlenkovitém nakupení ozdob na korpus? Lišily se zásadně postupy výroby v epicentrech kulturního pohybu, idejí a trendů od periferií? Projevuje se v rámci přetrvávajících cechů svébytnost a individualita? Zkoumaný úhel pohledu, spolu se záznamy o učnících, tovaryších a mistrech bude představen právě v rámci této sféry.

Rozbor pojmu *užitkový předmět* ukáže především praktickou funkci hodin, jež si žádá specializované způsoby zpracování. Pracovalo se v dílnách s pomocí nejnovějších vynálezů a technologií? Následovali hodináři ty nejčerstvější trendy, zlepšovali vlastní konstrukce a neustále si ověřovali platnost svých postupů? Jaké byly nejvhodnější materiály? Co vše dokázali vyrobit sami a kde spoléhali na součinnost s jinými odvětvími? Opravovali staré předměty nebo prosazovali prodej nových? Z hlediska dlouhodobého vývoje jednotlivých kusů, je možné je vnímat i jako *výtvarné dílo*, jež má nezastupitelnou pozici v užitém umění. Na základě chronologických kritérií můžeme pozorovat a třídit způsoby pojetí schránek, specifika v přístupu k dekorování, případně neopominout zanikající výtvarné techniky. Vybrané pasáže rovněž odhalí kategorie historických hodin, které byly donedávna převážně na okraji badatelského zájmu. Kategorie zanalyzujeme z hlediska obchodně-sběratelské praxe. Liší se kupříkladu obchodování s hodinami v minulosti a dnes? Jaký by pohled prodávajícího a nakupujícího na tento tržní artikl? Převládala spíše tuzemská nebo zahraniční produkce? Dokázali obchodníci pod vidinou vyššího zisku s realitou i manipulovat? Potvrzuje se i zde, že příběh prodával?

2. Dosavadní bádání

Historické hodiny a mechanické strojky se již odedávna těší zájmu širokého okruhu badatelů. V následující části představím výběr nejdůležitějších publikací, jež vznikly od konce 19. století do současnosti. Práce sepsané před uvedenou dobou v přehledu neuvádím, protože jejich autoři posuzovali často hodiny, aniž by měli potřebný časový odstup od momentu jejich vzniku, většinou kriticky nezkoumali uměleckou formu předmětů a neviděli v nich zdroje sběratelského a uměleckého zájmu. Texty těchto badatelů nadto vesměs obsahují v první řadě především návrhy nových konstrukcí a metodologických postupů¹ nebo se jedná o dobové příručky pro uživatele hodin.² Publikace řadím chronologicky podle data jejich vydání. Nejprve se zaměřím na zahraniční texty, jež se věnují oboru komplexněji, poté přejdu k tuzemským, a to v následujícím pořadí. Uvedu odborné stati, specializované monografie a na závěr zmíním výběrově nejdůležitější souborné sbírkové katalogy.

¹ V 18. a 19. století vznikají četné publikace, jež slouží hodinářům. Klíčovým bylo jistě vydání Huygensovy studie o užití kyvadla k regulaci chodu hodin (Huygens 1673), dle jeho výzkumu dále publikovali např. Sully 1717, který se věnuje užití Huygensova kyvadla v praxi, spolu s rozpracováním způsobu pohonů, bicích mechanismů a dodatečných ukazatelů vteřin, kalendáře a dalších typů časů, dále Leutmann 1718m jenž přibližuje nové hodinářské technologie jako je užití kyvadla s vřetenovým krokem, pérovníku se šnekovým vyrovnávačem tahu nebo systému odbíjení. Anglické způsoby konstrukcí ukázal roku 1781 A. G. Kästner (Kästner 1781). Kolečkové hodiny a jejich konstrukce popisuje rovněž pozdější dílo publikované ve Frankfurtu (Anonym 1786). Roku 1793 vznikla příručka s popisy konstrukcí soukolí od věžních po kapesní hodinky, bicích mechanismů, typů kroků a dodatečných kalendářních ukazatelů, i třeba konstrukce ukazatele pravého slunečního času. V závěru nechybí popis nejdůležitějších hodinářských nástrojů (Geissler 1793), obr. 21. Dále ještě směřoval svůj zájem ke složitým konstrukcím přesných hodin pro využití v astronomii (Geissler 1798). Výběr ještě uzavírá příručka popisující způsoby povrchových úprav lakováním nebo zlacením (Anonym 1771). Mladším dílem je popis hodinářských kroků (Kottenkamp 1847).

² Vzhledem k častým stížnostem na poškození hodinářského zboží publikovali zřídka i samotní hodináři vlastní manuály. Jmenujme například texty určené široké veřejnosti: Schmidt 1795 upozorňuje na 88 stranách na co si dát pozor při nákupu, jakým způsobem řešit opravy a jak řídit hodiny pomocí věže nebo Slunce. Své pojednání o několik let později významně rozšířil nejen z hlediska obsáhlejších popisů, ale i třeba doplněním úsměvných situací z praxe (Schmidt 1797), obr. 22.

První zahraniční publikace doprovází vzrůstající zájem o sběratelství, pramenící z romantických tendencí historismů první poloviny 19. století.³ Staré hodiny se pozvolna dostávají i do veřejných dražeb.⁴ Knihu, *Time and time-tellers*, sestavil konstruktér vědeckých přístrojů, zlatník a hodinář Jamese W. Benson (1826–1878), který pojednal o vývoji historických a současných časoměrných přístrojů. Vyzdvihl především ukázky francouzského hodinářství kolem roku 1700. Historický vývoj však sledoval především u kapesních hodinek.⁵ Ucelený pohled na historický vývoj oboru s prvotním definováním typologie schránek přinesla až studie *Old Clocks and Watches and their Makers* hodináře a optika Frederica J. Brittena (1843–1914) z roku 1895.⁶ Většina jeho knihy se věnovala vývoji schrán a technologického pojetí na území Anglie, ale část byla zaměřena i na další země. V kapitole věnované „Národním stylům“ uvedl jako centra rakouského hodinářství Vídeň, Prahu a Innsbruck. Upozornil na silný vliv anglického hodinářství, jež sleduje hlavně v letech 1680–1780, kdy docházelo k přejímání tvarů schránek a doplňování ornamentální výzdoby v duchu rakouských tradic. Příkladem mu byly hodiny Josefa Graffa z Prahy.⁷ Po roce 1800 však reflektoval bohaté rozvolnění tvarů a dekorů ve spojitosti s technologickým rozvojem strojů. V závěru doplnil ještě obsáhlý jmenný rejstřík autorů, kde se objevují i čeští zástupci.⁸

Německý historik Ernst von Bassermann (1876–1932) byl prvním, kdo sledoval v pěti kapitolách *Die Geschichte der Räderuhr unter besonderer Berücksichtigung der Uhren des Bayerischen Nationalmuseums* genezi mechanických hodin ve střední Evropě od středověku až do 18. století. V druhé části knihy sestavil katalog předmětů z Bavorského národního

³ Majitelé vyhledávají pro své sbírky středověké exempláře hodin nebo si vybavují interiéry hodinami, jež staré vzory napodobují (Srov. např. kat. č. 353). Například exempláře ve sbírce hodin na zámku Sychrov.

⁴ Termínem *staré hodiny* rozumím časoměrné přístroje, jež jsou v době svého prodeje svým uměleckým ztvárněním nebo technologickým řešením již neodpovídají době, ve které jsou prodávány. V části *Twelve Superb Clock* nalézáme jména francouzských hodinářů 17. století, např. Cronier, Le Roy, Benoist, Dutertre, Conaïsson, Dubois (Jones 1825, s. 5, 6). V obdobném katalogu z roku 1911 už nacházíme 29 exemplářů hodin různých typů – podlahových, skříňkových, mramorových a bronzových figurálních převážně z přelomu 17. a 18. století (FAAR 1911).

⁵ Benson zmiňuje příklady z doby antiky, první kapesní hodinky a ukázky kyvadlových hodin (Benson 1875). Vývoji kapesních hodinek se rovněž věnuje v drobném sešitě Taylor 1883.

⁶ Vydání zmíněné knihy (Britten 1895) ještě předcházela teoretická studie pro hodináře s výběrem ověřených postupů a tipů (Britten 1886).

⁷ Sběrka Dr. H. C. von Bertele (Britten 1895).

⁸ Kniha vychází po mnoha rozšiřujících úpravách dodnes, zatím poslední vydání z r. 2017.

muzea v Mnichově.⁹ Na základě publikovaného katalogu zpracoval o sedm let později odbornou příručku *Uhren. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber*, jejímž cílem bylo chronologické seřazení důležitých faktů a znaků, jež pomohou odborníkům, starožitníkům i sběratelům určovat další předměty. Uvedl, že se nesnažil suplovat již vydané publikace ostatních autorů, ale vyčlenil se množstvím dosud nezveřejněných poznatků a německo-anglicko-francouzským slovníkem terminologie.¹⁰ Sílící zájem o staré hodiny a jejich cílené sbírání je patrné ze spisku *Notes from a collector's catalogue* Arnolda Oxforda, jenž potlačuje hodnotu podlahových hodin, kterých je všude nadbytek, a vyzdvihuje typy, jež jsou vzácnější. Jedná se o skříňkové z konce 17. století, konzolové a pilové.¹¹

Autorem *The Old Clock Book*, jež se zaměřila pouze na anglické a americké ukázky, byl Hudson Moore (1857–1927).¹² Vývoj hodin dokládá i na základě příkladů z Francie nebo Nizozemí. V publikaci nalezneme i ukázky neznačených skříňkových hodin, jež se velmi podobají pražské produkci kolem roku 1750.¹³ Knihu doplňují kapitoly s drobnými příběhy samotných hodin se zamyšlením nad jejich životem i duší. V závěru nechybí obsáhlý seznam anglických a amerických tvůrců.¹⁴ Na H. Moora navázal s *Chats on Old Clocks* starožitník Artur Hayden (1868–1946).¹⁵ V obsáhlé monografii využívá pouze příkladů anglické provenience. Důraz klade především na typy marketerie a způsoby lakování podlahových a skříňkových hodin 17. a 18. století. Popisuje užívané číselníky nebo lité ozdoby.¹⁶

⁹ Uvádí celkem 160 katalogizačních záznamů předmětů převážně z Augsburgu, Salzburgu, Mnichova, Londýna nebo Paříže. V historickém přehledu uvádí Josta Burgiho, s. 60, a Johanna Engelschalcka, s. 92. Na s. 36 uvádí příklad skříňkových hodin vídeňské provenience, na s. 56 hodiny pilové (Bassermann 1905).

¹⁰ V publikaci zmiňuje staroměstský orloj v Praze, Erasma Habermela a Josta Burgiho (Bassermann 1912). Publikace se dočkala opakovaného vydání r. 1920 a 1922.

¹¹ Autor rovněž stanovuje obecná pravidla sběratelství a upozorňuje na některé slepé uličky (Oxford 1909, s. 37) Konzolové hodiny se umísťovali na konzolu, aby pod nimi mohla viset závaží, (obr. 23) pilové fungují na principu gravitace, kdy je celý stroj pomalu posouván vlastní vahou po ozubené kolejnici (kat. č. 242).

¹² V letech 1903–1936 vyšla celá řada autorových příruček zaměřených na různé obory sběratelství.

¹³ Srov. Moore 1912, fig. 17 – *Bracket clock owned in White Plains, N. Y.*

¹⁴ Mezi nimi je nelogicky uveden *Ressler, Nicolaus in Prag. Maker of a gilt bronze and silver table clock with chimes*. Domnívám se, že autor se spíše v rámci katalogu zaměřil na tvůrce, s jejichž výrobky se v Anglii a v Americe setkal.

¹⁵ V jeho publikační činnosti rovněž nalezneme tematické okruhy ke starému porcelánu, tiskům, nábytku nebo stříbru.

¹⁶ Součástí je i pojednání o vývoji kapesních hodinek (Hayden 1917).

Přehlednou knihu sledující vývoj tvarů hodinových schrán s přihlédnutím k technologickému zpracování publikoval německý zlatník a hodinář Jürgen Abeler (1933–2010).¹⁷ Českých zemí se však dotýká jen okrajově a více prostoru věnuje typickým příkladům z Německa, Švýcarska, Anglie, Francie a USA. Na svou práci navázal obsáhlou monografií *Meister der Uhrmacherkunst* se soupisem 14 000 tvůrců z německy mluvících zemí.¹⁸ Jednotlivá hesla doplnil genealogickými rešeršemi a příklady tvorby s odkazy na veřejné či soukromé sbírky. Obšírně do tématu přispěl hodinář a konstruktér jemné mechaniky Reinhard Meis (*1940) dvoudílnou studií *Die Alte Uhr*.¹⁹ V prvním díle uplatnil pohled zásadně technologický, jež je dán jeho bohatou praxí, kdežto v druhém se pouští do umělecko-historického rozboru schrán. V kapitole o skříňkových hodinách sleduje jejich vývoj ruku v ruce s anglickými vlivy. Tuzemským příkladem se staly hodiny Johanna Lukawetzkeho z Brna, kde se však dopustil omylu a jako provenienci uvedl Vídeň.²⁰ V následujících letech dochází v zahraničí k opakovaným vydáním publikací F. J. Brittena. Na konci 20. století doplnila výčet publikace *Collecting and Identifying Old Clocks* od Henry G. Harrise (1936–2004) cílená přímo na sběratele.²¹

Další studii, jež na konci 20. století reflektuje činnost českých hodinářů, publikoval v Anglii v roce 1979 Eric Bruton (1915–2000) pod názvem *The History of Clocks and Watches*, ve které se zabýval evropskými souvislostmi. Českých zemí se dotýká s tvrzením, že přejímaly pouze vlivy z ciziny a neprojevíly se tedy svébytnými přístupy. Jako jediný příklad české tvorby zvolil neoklasicistní hodiny Ignáce Michaela Platzera (1757–1826).

¹⁷ Svým obsáhlým autorským rejstříkem je dodnes nejužívanější literaturou zahraničních odborníků i starožitníků (Abeler 1975). Naposledy vydáno roku 2010 ve Wuppertalu.

¹⁸ Tento soupis mistrů (Abeler 1977) patří k nejužívanějším zdrojům, do elektronické podoby jej ve svém katalogu *uhrmacherverzeichnis.de* převedl Jürgen Ermert.

¹⁹ Meis 1978 vychází s podtitulem *Geschichte – Technik – Still*. V 1. díle 474 čb. příl. a 16 bar. příl., ve druhém 579 čb. příl. a 16 bar. příl.

²⁰ Meis 1978, str. 111, Abb. 180 *Stockuhr mit allseitig verglastem Holzgehäuse, Wien um 1780. Sign. Johann Lukavetzki in Brünn*.

²¹ Kapitoly jsou věnovány anglickým hodinám (1590–1850), černoeským (1650–1842), americkým (1850–1845) a francouzským (1643–1830), dále také průběhu nákupu starožitných hodin (Harris 1977).

Původ předmětu ale bohužel nevedl. Obsahově bohatší se stala kapitola *Mass Production*, kde na příkladech z Anglie doložil způsoby zefektivňování a zjednodušování hodinářských postupů při konstrukci hodin a zavádění prvních strojů ve výrobě.²²

K tématu přispěli i němečtí autoři hodinář Richard Mühe (1929–2009)²³ a starožitník Horand Vogel (*1945), a to hned z několika úhlů pohledu. *Faszination Uhren: Europäische Tischuhren, Wanduhren, Standuhren* zpracovali jednak jako přehled tvarového umělecko-řemeslného vývoje v souvislosti s technickými objevy a pokrokem. Dále zkoumali, v jakých státech jsou různé typy hodin zastoupeny a v poslední řadě se na jednotlivé země zaměřili a popsali tamní vývoj podrobněji.²⁴ Prahu zde ilustrovali skříňkovými hodinami Josefa Graffa, Leopolda Schmidta a Bernarda Biswanglera.²⁵ Publikací, jež se výhradně specializuje na hodináře soustředěné kolem Vídně je *Die Wiener Uhr* od historika umění Frederica Kaltenböcka (1953–2015).²⁶ Za jednu z posledních obsáhlejších studií považuji *The Musical Clock: Musical & Automation Clocks and Watches* od mechanika a restaurátora Arthura W. J. G. Ord-Huma, který se věnoval hracím hodinám a hodinkám v evropském prostředí.²⁷

V dalších zahraničních pracích již nebývají české nebo rakouské výrobky zmiňovány. To je důvodem, proč vypouštím úzce specializované katalogy výrobků, jež se u nás neobjevovaly. Důležitým zdrojem se však stávají tištěné katalogy sbírek muzeí ve střední Evropě. Uvádím takové, jež pokládám za zásadní a důležité pro zpracování mého tématu. Nejedná se totiž jen o stručné soupisy inventárních položek, ale o precizně strukturovaná hesla, jež člení základní údaje, dobové reálie, souvislosti vzniku předmětu, popis, pojednání

²² Zmíněné knize (Bruton 1979) předcházela ještě publikace *Clocks & Watches 1400–1900*, vydaná r. 1967.

²³ Hodinář, historik techniky a fyzik. Od roku 1961 pečoval o sbírku Deutsche Uhrenmuseum ve Furtwangenu.

²⁴ V první řadě je čtenáři předložen technologický vývoj strojů, a poté následují kapitoly o obecném vývoji schránek v německy mluvících zemích, Francii, Itálii, Anglii, Nizozemí a Rakousku. Další kapitoly člení typologie hodin na stolní, nástěnné a podlahové (Mühe – Vogel 1981)

²⁵ Aukční dům Sotheby, London, sbírka E. Löwa, München a sbírka Ruef, München (předměty byly citovány bez přesnějšího určení).

²⁶ Kaltenböck v kapitolách popisuje kapesní hodinky, kočárkové hodiny, hodiny ve skleněných schránkách, caplovky, cestovní hodiny, stolní, podlahové a nástěnné (Kaltenböck 1988).

²⁷ Ord-Hume byl povoláním pilot a letecký inženýr. Na tuto práci (Ord-Hume 1995) navázal ještě textem o restaurování hracích strojů a hodin *Restoring Musical Boxes & Musical Clocks*, publikováno r. 1997.

o životě autora, citace z pramenů a nechybí odkazy na další literaturu. Předně to byla kniha *Highlights from The Vienna Museum of Clocks and Watches* Clocks od Wofganga Kose (*1949) a *Clocks* od Davida Thompsona.²⁸ V obou případech oceňuji doplnění statí o vzniku a dalším utváření sbírek obou institucí.

Ve výčtu přejdeme ke zdrojům, jež se úzce zaměřují na činnost hodinářů na našem území ve sledovaném období 18. a 19. století. V chronologickém sledu představíme prvotní statí, stěžejní monografie a dále katalogy hodinářských sbírek. Neopomeneme ani drobnější nízkonákladové publikace, jež by mohly postupem času, kvůli nižším nákladům upadnout v zapomnění. Upřednostňuji především práce vědeckých pracovníků z oboru, ale doplňují je i dalšími pracemi, jež k tématu přispívají a nad rámec jej rozšiřují.

Za vůbec první monografii o historických hodinách, v níž se hovoří o střední Evropě, pokládám *Die sogenannten Kunst-Uhren (Planeten-Uhrwerke) auf der kais. kön. Sternwarte zu Prag* z roku 1863. Josef Böhm (1807–1868) v ní pojednal o našich nejvzácnějších tuzemských hodinách, jejichž autorem byl po roce 1750 jezuita Johann Klein (1684–1762). J. Böhm si jako ředitel hvězdárny v Klementinu uvědomoval jejich jedinečnou umělecko-řemeslnou a technickou úroveň, a především význam jejich zachování budoucím generacím. V rámci popisu uvedl i detaily týkající se obsluhy hodin a jejich údržby.²⁹ Důležitou prací je jistě na 48 stranách zpracovaný slovník *Deutsch-böhmisches Wörterbuch für Uhr- und Gehäusemacher* od Františka Špatného (1814–1883), jehož hlavním smyslem bylo potlačení germanismů v českém odborném názvosloví.³⁰ Na vydání přispěl největší měrou *továrník hodin* Ludvík Hainz a Karel Suchý a dále několik hodinářů.³¹

²⁸ Oboje publikace představují v chronologickém sledu výběr nejvzácnějších exponátů Uhrenmusea ve Vídni a British musea v Londýně (Kos 2010, Thompson 2010).

²⁹ Josef Böhm si uvědomoval význam a zachování hodin pro další generace. V knize zmiňuje své obavy, že by mohly být stroje neodbornou manipulací vážně poškozeny (Böhm 1863).

³⁰ Slovník obsahuje ca. 2400 hesel z oboru hodinářství, pouzdrařství, ale i pomocných věd a řemesel hodinářských, jež mají pomoci další české odborné publikační činnosti (Špatný 1882). K názvosloví ještě později Horský – Procházka 1965, s. 33-36.

³¹ Např. Jindřich Pštross, Václav Sommer, Augustin Želisko. Inzerce A. Želiska viz obr. 94, 95.

Roku 1900 vzniklo rozsáhlé pojednání *Hodinářství* od Václava Rožického (1857–1935).³² V úvodu popsal vývoj od prvopočátků až do své současnosti. Z našich autorů vyzdvihl především Jozefa Božka a Josefa Kosska a jejich hodinové regulátory sloužící na pražské hvězdárně a na Invalidovně v Karlíně. Dále autor publikoval *O hodinářství staropražském*,³³ v němž se však z většiny věnuje popisu staroměstského orloje v Praze, jeho domnělým autorům a okolnostem jeho vzniku.

K výstavě 248 historických hodin roku 1914 v Uměleckoprůmyslovém muzeu přispělo svými články hned několik autorů, z nichž nejrozsáhlejším byl text Zdeňka Wirtha (1878–1961).³⁴ V následujících letech se setkáme s pracemi zaměřenými především na hodinářské technologie. Tak je tomu i v případě *Učebnice odborné nauky hodinářské* Josefa Sladkovského, jejíž součástí je ale i nástin dějin oboru, cechu hodinářů v Praze, počátků rozvoje tovární výroby v 19. století, seznam 69 pražských hodinářů od 18. do poloviny 19. století s daty narození a složení mistrovské zkoušky a také kapitola o rozpoznávání stáří hodin dle signatury i slohu schrány.³⁵ Jedná se o nejstarší seznam hodinářů sledovaného období, jež se mi podařilo opatřit.³⁶ V roce 1966 vydal Karl Fischer *Die Uhrmacher in Böhmen, Mähren und in der Slowakei* a později rozšířeně *Die Uhrmacher in Bohmen and Mahren 1630–1850*.³⁷ V textu využívá poznatky, jež nabyl při mnohaleté cestě po Evropě, kdy se svou manželkou zkoumal vědecké přístroje. Většinu životopisných údajů čerpal z matrik pražských

³² Skutečným autorem je Václav Rožický ze Sušice, český učitel, fyzik a autor mnoha příruček z oboru řemesel (Sušický 1900). Tuto studii publikoval ještě o dva roky později v Kronice práce, osvěty, průmyslu a nálezův (Sušický 1902, s. 269-232), obě pod pseudonymy. V následujících letech objevujeme i populárně naučné články o historii hodinářství, např. Anonym 1906, s. 333.

³³ Článek již vychází pod jeho skutečným jménem (Rosický 1916).

³⁴ Výstava se konala od 5. 4. do 17. 5. 1914, doplnil ji katalog předmětů (Jiřík– Wirth 1913) a dvojice článků (Jiřík 1914, Mádl 1914). Wirth 1914 uvádí i obrazové přílohy, např. skříňkové hodiny Bernharda Biswangerera, stojací hodiny n. n. Hermutha (Urešová 1977, kat. č. 96 uvádí jako autora I. M. Platzera), sloupkové hodiny J. Gübitze a rovněž dvojici návrhů hodin I. Platzera.

³⁵ Kniha (Sladkovský 1933) vyšla opět i po 2. sv. válce (1945, 1947). Roku 1926 publikoval vlastním nákladem *Otázky a odpovědi pro zkoušky tovaryšské*.

³⁶ V pramenech je ještě zmiňován seznam hodinářů uvedený v katalogu Jiřík – Wirth 1913.

³⁷ Soupisy hodinářů v Čechách, na Moravě a na Slovensku od 17. do 19. století (Fischer 1966a, b, Fischer 1968) patří k jednomu z nejužívanějších a nejcitovanějších zdrojů dnešních badatelů (některá životopisná data hodinářů cituji rovněž v příloženém Katalogu).

farností. Wilibaldem Růžičkou (1884–1976) bylo sepsáno *O starém Uherskobrodském hodinářství*, které se však vydání nedočkalo.³⁸

Prvním českým autorem, jenž jako první začal publikovat rozsáhlé texty o vývoji hodinářství byl bezesporu Stanislav Michal. Pod hlavičkou Národního technického muzea vydal nejprve pojednání *Měření času a vývoj hodinářské výroby*,³⁹ a studii *Vývoj hodinářství v českých zemích*.⁴⁰ V roce 1980 zpracoval téma opět, a to knihou *Hodiny. Od gnómonu k atomovým hodinám*, jež se dočkala i reedice.⁴¹ O čtyři roky později přispěl ještě studií *Časoměrná technika a počátky přesného strojírenství o počátcích tovární výroby hodin*, jež sleduje na působení továrny v Chomutově, a činnosti českých hodinářů v 19. století.⁴² Jeho publikační činnost nebyla zatím co do rozsahu a kvality překonána. V knihách uplatňuje vlastní archivní výzkum, rozbor pramenů a vyvozuje z nich své opodstatněné závěry. Roku 2002 završil svůj výzkum knihou *Hodinářství a hodináři v českých zemích*, jež doplnil i o seznam českých muzeí s časoměrnými sbírkami.⁴³ Téma starých hodin, ale lákalo i další badatele. Oblast Moravy sledoval v *Příspěvku k dějinám hodinářství na Moravě* historik a archivář Miroslav Čermák (1941–2020).⁴⁴ O rok později jej doplnil historik a muzeolog Jiří Vondra (1922–2000) o pojednání *Časoměrné přístroje na státních hradech a zámcích*.⁴⁵

³⁸ V rukopisu uchováno v knihovně Muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, sign. Bu 1039 (Růžička 1966)

³⁹ Sledování hodinářského oboru v historii doplňuje předměty ze sbírky Národního technického muzea a četnými schémata technických řešení (Michal 1968).

⁴⁰ Kniha se dělí na I. Vývoj hodinářství v Českých zemích a II. Hodinářské sbírky Národního technického muzea v Praze. Na 9 stranách přináší soupis hodinářů působících v Čechách a na Moravě (Michal 1976)

⁴¹ V samostatné kapitole sleduje autor hlavní směry vývoje v hodinářství v Evropě i zámoří, tzn. Spojené státy americké, Čína a Japonsko (Michal 1980). Vydáno opět, však v menším formátu roku 1987. Jeho texty a katalogy se staly východiskem pro další odborné pracovníky muzeí, kteří obdobné sbírky teprve začali zpracovávat. Bohužel mnoho následovníků se taktéž uchyluje k využívání jeho textů ve větší míře a vlastní výzkum odsouvají do pozadí.

⁴² Článek doplňují fotografie poloautomatizovaných hodinářských dílen s transmisními převody (Michal 1984).

⁴³ Textové informace vychází ze starších vydání, články obohacuje aktualizovaný obrazový doprovod (Michal 2002).

⁴⁴ Přehled vývoje hodinářství zpracovaný na podkladě archivního průzkumu a studia sbírkových předmětů (Čermák 1972).

⁴⁵ Šest stran popisuje v chronologickém řazení 870 exponátů Národního památkového ústavu, jež na pozadí historických souvislostí lemují vývoj oboru od renesance po 19. století (Vondra 1973). Např. Joan Engelbrecht, Bernard Biswanger, J. Dellavos, Haynemann, Georgius Parzitsky, Johann Sauer, Daniel Wolf, Jan Liekavetz, Jan Wachter, Mikuláš Mitterer, Dellavos, Biginett, Jan Kossek, Jan Božek.

V roce 1987 vznikla reprezentativní publikace Uměleckoprůmyslového musea *Hodiny a hodinky* od Emanuela Pocheho (1903–1987) a Libuše Urešové (1925–2006). Obsahem sledovali umělecko-řemeslného zpodobnění hodinových schrán od středověku až do začátku 20. století, který ilustrovali předměty ze sbírky muzea. Doplnili i soupis významných kolekcí hodin u nás a ve světě.⁴⁶ Po smrti manžela vydala L. Urešová ještě publikaci *Hodiny a hodinky ze sbírek Uměleckoprůmyslového musea v Praze*.⁴⁷

Národní technické muzeum publikovalo ještě roku 1999 *Dějiny čs. hodinářského průmyslu do roku 1948* od technologa Zdeňka Martínka (*1921). V první části knihy se podobně jako S. Michal věnoval počátkům tovární výroby u nás, již rozšířil o informace k firmám Willenbacher – Řebíček, Karel Suchý a synové, Ludvík Hainz, Schenker & Kienzle, Gustav Becker, Stern & Knapp nebo Hanuš Konrad, z nichž některým rovněž věnuji v rámci této práce pozornost.⁴⁸

M. Čermák navázal na své bádání ještě roku 2005 knihou *Olomoucký orloj*, ve které se věnuje i oboru v obecnější rovině a mapuje i další hodináře, jež s těmito veřejnými hodinami přímo nesouvisí.⁴⁹ Moravské tvůrce rovněž postihuje svou studií *Olomoučtí hodináři a jejich výrobky ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci* Radim Himmler (*1976).⁵⁰ Vývoji v Uherském Brodě se ve spisu *Astronomické hodiny a orloje Uherskobrodsko* věnoval Rostislav Rajchl

⁴⁶ Emanuel Poche působil v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze od roku 1933, L. Urešová od šedesátých let. 20. stol. (Poche – Urešová 1987), knihu doplňuje výběr precizních fotografií Gabriely Urbánka (*1948).

⁴⁷ Vychází v česko-anglické mutaci, součástí je jak historický vývoj, tak přehled vybraných exponátů Uměleckoprůmyslového musea. Doplněna je kapitola *Návrhy hodin a Hodináři a umělci podílející se na návrhu, tvarování a výzdobě hodin* (Urešová 1998). Kniha se dočkala reedice v roce 2005.

⁴⁸ Zmíněná kniha (Martínek 1999) byla vydána ještě roku 2009 s obohacením o část sledující období 1948–1999. Autor publikoval rovněž hodinářskou literaturu, např. *Základy hodinářství. Úvod do hodinářského oboru vhodný k samostatnému studiu, pro školení i pro informaci*, Praha 1968.

⁴⁹ Z podtitulu je patrná autorova snaha o rehabilitaci orloje v jeho původní podobě (Čermák 2005a). Dále publikoval *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, jejichž součástí je i kapitola *Hodináři* (Čermák 2002, s. 118–122). K tématu Olomouckého orloje ještě publikoval historik a ředitel přerovského muzea Radim Himmler (Himmler 2019).

⁵⁰ Viz. Himmler 2007, s. 47–56.

(*1953).⁵¹ Výčet vědeckých příspěvků a monografií hodnotících hodinářskou tvorbu v průběhu minulosti uzavírám prací vídeňského starožitníka Stephana Andréewitche *Wand- und Bodenstanduhren der Donaumonarchie 1780–1850*, jejíž publikování je plánováno na rok 2022. Rozsáhlá monografie představí na 800 stranách přehledem podlahových a nástěnných kyvadlových hodin.⁵² Završí mnohaletý archivní výzkum životopisných údajů známých i dosud neznámých tvůrců a jejich tovaryšů, rodinných vztahů nebo výčtu existujících exemplářů s údaji o zákaznících nebo tehdejších cenách.

Přehled by nebyl úplný bez katalogů českých časoměrných sbírek. První publikaci Katalog výstavy hodin od 5. dubna včetně do 17. května 1914 napsal pro Uměleckoprůmyslové museum roku 1914 F. X. Jiřík a Zdeněk Wirth. Roku 1935 jej následoval *Katalog výstavy uměleckých hodin a hodinek XV.-XIX. stol.* od Bruna Wintera a Jana Kühndela.⁵³ Další soupis předkládá seznam 154 exponátů z výstavy na hradě Šternberku na Moravě, kde byla v muzeu od roku 1964 postupně soustředěována sbírka hodin.⁵⁴

Rozsáhlý katalog časoměrné sbírky Národního technického muzea od S. Michala vyšel v anglickém jazyce (1974) a později v češtině (1997).⁵⁵ Samostatný přehled poskytlo rovněž Uměleckoprůmyslové museum u příležitosti výstavy v roce 1977.⁵⁶ Další muzea seznámila

⁵¹ Kapitola *Historie hodinářství v Uherském Brodě* (Rajchl 2017).

⁵² Kniha vyjde v roce 2022, ale díky ochotě autora jsem do ní již mohl nahlédnout. Dalšími spoluautory jsou Paul Archard a Alexandr Graef ze Stuttgartu.

⁵³ V obou případech nalezneme soupisy chronologicky řazených exponátů (Jiřík – Wirth 1914, Winter – Kühndel 1935).

⁵⁴ Výstava doprovázela III. mezinárodní symposium časoměrné techniky a jemné mechaniky ve Šternberku na Moravě (Čermák 1970). Exponáty zapůjčily Slovenské národné múzeum Bratislava, Mestské múzeum Bratislava, Moravská galerie Brno, Muzeum města Brna, Jihočeské muzeum České Budějovice, Technické múzeum Košice, Slezské muzeum Opava, Východočeské muzeum Pardubice, Národní muzeum Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum Praha, Muzeum hl. města Prahy, Muzeum Prostějov, Muzeum hodin Šternberk, Severočeské muzeum Liberec a další subjekty ze zahraničí.

⁵⁵ Anglické vydání se soupisem 389 položek doplňují čb. i bar. obr. dokumentace (Michal 1974), české vydání obsahuje 351 hesel, čb. i bar. obr. dokumentaci a záběry tehdejší expozice (Michal 1991).

⁵⁶ Každé z 204 hesel doplňuje obrazová dokumentace, nechybí seznam hodinářů a popis hodinářské sbírky, jež byla z velké většiny výsledkem poválečné akviziční činnosti po r. 1945 (Urešová 1977).

veřejnost se svými sbírkami v letech 1975–1993.⁵⁷ Katalogy 21. století ukázaly předměty ze státních sbírek v Přerově, na Pražském hradě, v Polné nebo i soukromých sběratelů.⁵⁸

Výběrovou prací časoměrných přístrojů v České republice se stal fotografický atlas *Hodiny a hodinky* Radko Kynčla (*1949), který jej sestavil z exponátů Národního technického muzea, Muzea hodin ve Šternberku, Národní knihovny, Okresního muzea v Jindřichově Hradci, Okresního muzea v Lounech a zámku v Dačicích.⁵⁹ Z pozice kurátora technického muzea zpracoval i průvodce *Katalog expozice měření času*.⁶⁰ K problematice oboru také nemalou mírou přispěl filosof Jan Sokol (1936–2021) se studií *Čas a rytmus*. Byl vyučeným zlatníkem a mechanikem a zájem o tento obor promítl do kapitoly *Astronomové a hodináři*, již obohacuje širším sociologickým, filozofickým i etickým pohledem.⁶¹

Výše uvedení autoři se až na několik málo výjimek nevěnovali v této práci sledované oblasti hodinářství, hodinářů a jejich výrobků v období 18. a 19. století. V případě pojednání o autorech v rámci historického vývoje nebývají například zmiňováni v kontextu svých

⁵⁷ *Historické hodiny 15.-19. století ze sbírek Moravské galerie v Brně* (Holešovičtí 1975), *Historické hodiny. Okresní vlastivědné muzeum Česká Lípa* (Heroutová 1983, 79 položek), *Hodiny ze sbírek Chebského muzea, Karlovarského muzea v Karlových Varech a Západočeského muzea v Plzni* (Mergl 1987, 79 položek, čb. obr.), *Bratislavské hodiny* (Kresánková nedat., 118 položek), *Hodináři na Trutnovsku* (Kopecká 1992, 35 položek spolu se seznamem trutnovských hodinářů a signovaných sbírkových hodin), *Clocks from the collections of the Historical Museum of the Slovak National Museum* (Janovičková 1993, 42 položek, čb. a bar. obr.).

⁵⁸ **STÁTNÍ SBÍRKY:** *Historické hodiny ze sbírek Muzea Komenského v Přerově* (Chumchal 2004, 12 hesel, čb. a bar. obr., souhrnný text popisuje obecný vývoj od počátků až do 20. století), *Historické hodiny a hrací strojky* (Čermák 2005b), *Hodiny ze sbírek Pražského hradu* (Sojka 2008, 80 hesel, bar. obr., popis geneze sbírky, seznam vybraných sbírek hodin u nás i ve světě), *Katalog historických hodin ze sbírek Městského muzea Polná* (Vyskočilová 2014, 190 hesel, bar. obr., kapitola *O historii hodinářství v Polné v 19. a 20. století*, **SOUKROMÉ SBÍRKY:** *Hodiny ze Schwarzwadu* (Klikar 2005, 63 exemplářů doplněných popisem vývoje hodinářství ve Schwarzwaldu), *Hodiny ze sbírky Jana Frydrycha* (Frydrych 2017). O českých hodinách publikovali v zahraničí především na Slovensku, viz *Hodiny. Zbierkové fondy Slovenského národného múzea. Múzea Bojnice* (Janovičková 2003, 75 hesel, bar. obr., kap. *História zbierky hodín*).

⁵⁹ Katalog 243 hesel doplňuje 316 fotografií. Předměty jsou řazeny do tematických celků s obecnými úvody do problematiky (Kynčl 2001). Atlas se dočkal r. 2004 německé mutace *Illustriertes Lexikon der Uhren* a dalšího českého vydání v r. 2008.

⁶⁰ Nejedná se o katalog ve smyslu uspořádaných hesel, ale kapitoly z hodinářského oboru prokládané kartami s exponáty (Kynčl 2015).

⁶¹ Obsahem je široké shrnutí myšlení o čase od antiky po současnost (Sokol 2004). V kapitole *Astronomové a hodináři* na s. 78-112 ukazuje vlastní chápání vývoje hodinářství ve světě. Poprvé vyšlo r. 1996 pod názvem *Rytmus a čas*.

výrobků. Z tohoto důvodu se ukázalo žádoucím popsat sledovaný časový horizont systematicky a uceleně na podkladu zmapovaných soustav výrobků, a to s pomocí neinvazivních a invazivních metod v přímé souvislosti s aktuálními zahraničními poznatky dané problematiky. Následující kapitola upozorní na existující úskalí výzkumu a definuje zvolené vědecké metody v návaznosti na projekci historických hodin v rámci vyspecifikované struktury hodnot a přidělených významů. Vybraný přístup umožní nahlížet na zvolený soubor z co možná nejširšího okruhu souvislostí, prohloubí dosavadní poznání a obohatí je o nové skutečnosti.

3. Tvůrci hodin 18. a 19. století – historie, souvislosti, typologie

Vymezení pojmu, hodnot historických hodin a okruhu badatelského zájmu

Sousloví *historické hodiny* užívá množství vědních oborů, což přináší určité nejasnosti v jeho obsahu.⁶² Pokládám proto za nutné jej vyspecifikovat a přesně vymežit. Sledovat můžeme především dvě významové linie termínu. První vyplývá z muzejní praxe a druhý z prostředí i zkušenosti starožitníků a překupníků.⁶³ Terminologie není konzistentní, protože obor není mezi veřejností natolik etablován v porovnání s jinými uměleckými specializacemi. Důsledkem je zjevná kontaminace textů vědeckého zaměření obchodnicko-překupnickými termíny.⁶⁴ Definice historických hodin se v odborné literatuře, kterou jsem prostudoval, nevyskytuje. Z těchto prací vyplývá, že je často slučován s nadřazeným termínem *hodiny*, jímž autoři v nejširší rovině označují nástroje k měření času.⁶⁵ Ani kurátoři se v publikacích přesnějším definicím nevěnují a spíše se uchylují k filosofickým pojednáním o člověku a čase, stručnému přehledu vývoje hodinářství nebo souvislostem se vznikem sbírky, kterou představují.⁶⁶ Ve svých charakteristikách zpravidla zahrnují pod pojem celou sbírku časoměrných předmětů bez ohledu na dobu jejich vzniku.

⁶² Pojem historické hodiny je nejednoznačný. Část z nás si představí klasickou typologii charakterizující umělecká díla jako krajinu, zátiší, loveckou scénu a podobně. Pro jiné reprezentuje však žánrová malba zkrátka jen výjevy z lidského života, srov. Rousová 2004.

⁶³ *Starožitník* – nakupuje, připravuje k prodeji a prodává starožitnosti a předměty užitého umění, musí být absolventem čtyřletého učebního oboru s maturitní zkouškou, srov. Národní soustava povolání, heslo *Starožitník, překupník* – osoba vykupující různé předměty za velmi nízké ceny, aby je obratem prodala s vysokým ziskem. Většinou zůstává anonymní nebo obchoduje pod pseudonymy, protože získává předměty za podezřelých okolností. Z tohoto důvodu neprovozuje ani kamennou prodejnu.

⁶⁴ V textech můžeme nacházet slangové obraty, pramenící z cizích jazyků, kde však došlo k pokřivení jejich původních významů, například *altdojčky, hodiny alt-deutch* – označení způsobu dekorace manufakturně zpracovávaného nábytku přelomu 19. a 20. století, v dnešním obchodním žargonu se však častěji užívá pro hodinové schránky s mansardovými stříškami, jež jsou o sto let starší.

⁶⁵ Srov. *Uhren* (Koch 1989, s. 221), *Räderuhr* (Koch 1989, s. 168), *Hodiny* (Otto 1897, s. 439), případně *What is the clock?* (Smith 1974, s. 45–48) nebo *The common definition of clock...* (Miller 1926, s. 149). Samotné slovo *hodiny* má původ v praslovanštině a označovalo výročí, svátek nebo dobu.

⁶⁶ Filosofie o čase např. Michal 1997, s. 5–8, historie hodinářství viz Michal 1997, s. 11–28 nebo Nicholls 1978, souvislosti vzniku sbírky taktéž Michal 1980, s. 7, Michal 1997, s. 29–34 a Uřešová 1977, s. 5–11.

Snahy o vymezení termínu *historický* nebo *starožitný* nalézáme v různých intencích až v příručkách pro sběratele a obchodníky ze 20. století. I zde však není jejich pojetí a vnímání zdaleka jednotné. Například Eric Bruton upozorňuje, že je těžké určit přesnou hranici, kdy přestávají být hodiny praktickou užitkovou součástí interiéru a stávají se předmětem sběratelského zájmu. Hranice mezi současným a historickým se dle něj láme v době, kdy jsou hodiny pořizovány z estetických a sběratelských důvodů a už nikoli proto, aby primárně ukazovaly čas.⁶⁷ Filosof Jan Sokol termín *historický* užíval jako přívlastek děl s významnou minulostí a označení účastníka historického dění, jehož smysl mu přisoudila osobnost historika. Právě ta rozhodla na základě hledání smyslu a vlastního zaujetí o doplnění vědecky objektivních významů. Přičemž díla výrazně tematická neumístila lineárně, ale opřela o vlastní časování, například dle uměleckých slohů.⁶⁸ Další pohled předkládá ve své esejí umělecký kritik Cesare Brandi (1906–1988).⁶⁹ Fenomenologicky rozkládá takzvaný *čas uměleckého díla do tří momentů*. Nejprve jej umělec vytváří a formuluje, následuje období od konce výrobního procesu do doby před zpřístupněním v našem vědomí a konečně okamžiku záblesku díla ve vědomí pozorovatele.⁷⁰ Právě toto střední období neustále doplňuje sled dalších současností, jež se staly historickými, protože se stále formuje nový současný okamžik.⁷¹ My jako pozorovatelé díla ověřujeme jeho platnost, zkoušíme v něm rozeznat umělce a sledujeme stopy, jež v něm zanechal *historický čas*. To nás jako diváky zároveň vede k vnímání životních a duševních hodnot a potřeby zachování kontinuity díla. V našem vědomí se ukazuje jako lidský produkt v určitém čase a místě vytvořeném, ale i v určitém čase se před divákem nalézajícím.⁷² Někteří z dalších autorů preferují pouze chronologické vymezení, ačkoli dějiny umění spíše upřednostňují členění historie jako rytmu.⁷³

⁶⁷ Kap. *Why and what to collect* (Bruton 1974, s. 10).

⁶⁸ Díla výrazně tematická se opírají o vlastní, vnitřní časování, srov. Sokol 2004, s. 244.

⁶⁹ Jako specialista na teorii zachování a restaurování publikoval v roce 1963 soubor textů, ve kterých definuje správné cesty zachování uměleckých děl z pohledu etiky, estetiky a filosofie. Rovněž vymezuje *historické období* uměleckého díla. Český překlad viz Brandi 2000.

⁷⁰ Kap. Čas ve vztahu k uměleckému dílu a restaurování (Brandi 2000, s. 45–54).

⁷¹ Brandi 2000, s. 53.

⁷² K trvání materiálu a bipolaritě uměleckého díla viz Brandi 2000, s. 25.

⁷³ Jako *historické* chápou hodiny vytvořené v období 17. až 19. století například Mighell 2000, s. 8–9 a Maurice 1990, s. 25–27. Sousloví *staré hodiny* užívá L. Urešová pro hodiny od 14. do 20. století (Urešová 1986). Roberts je proti tomu definuje od 16. do počátku 20. století (Roberts 2002, s. 12–13). K dějinám umění jako rytmu srov. Brandi 2000, s. 51 nebo Sokol 2004, s. 253–258. Rovněž se v literatuře nevyhne ani definicím vyložené neprofesionálním: „A to je podle vás historické? Vždyť já jsem toho

Z uvedených způsobů je pro vědeckou práci nejpřiléhavější filosofické určení pojmu. Jak doložím v následujících kapitolách, historické hodiny mají bezesporu nedocenenou minulost, a to i ve vztahu k jejich užívání. Analogickým termínem k *historický* bývá označení *starožitný*. To podléhá zákonem stanovené definici dle lineárního plynutí času a užívá se především v obchodní praxi.⁷⁴ Jan Sokol ještě obohacuje problematiku souslovím *starožitnická historie*, kterou vnímá jako úctu k minulému, zálibení v něm samém a péči o ně.⁷⁵

Na základě řečeného můžeme nyní představit, jak budeme zmíněný pojem definovat v této práci. Historickými hodinami 18. a 19. století rozumím veškeré předměty, složené z řemeslně, potažmo umělecky vyhotovené schránky s mechanismem s ozubenými koly, jež mají demonstrační ukazatele pro odměřování časových úseků a ve většině případů i akustickou složku, a jejichž převážná část vznikla mezi lety 1700–1899.⁷⁶ Pro určení mi rovněž napomůže následující sestavená hodnotová klasifikace, v níž jsem využil struktury aplikované na památky, umělecká díla a výrobky.⁷⁷

Právě soubor hodnot nám vypoví podstatné o vzniku historických hodin, stopách historických současností a přiřazených významů v současném okamžiku.⁷⁸ Typy těchto hodnot určím především sledováním a odborným průzkumem. Identifikuji jejich znaky a stanovím hodnotící kritéria. V procesu hodnocení posoudím jednotlivá kritéria znaků hodnot, integritu předmětů a jejich stav. Výstup procesu hodnocení využiji pro specifikaci významu hodnocených předmětů. Do identifikace jednotlivých hodnot se bezesporu

tolik vyhodila.“ „*Ano madam, a právě díky tomu si za to můžeme říci takovou cenu.*“ viz Pearsall 1992, s. 45.

⁷⁴ Příloha č. 4 k zákonu č. 235/2004 Sb. o dani z přidané hodnoty chápe starožitnosti jako předměty, jež jsou (kromě uměleckých děl a sběratelských předmětů, starší 100 let. I samotní starožitníci jej však v rámci nových trendů ve sběratelství snižují i na 50 let. Srovnatelná je situace v zámoří, dle amerických zákonů je uplatňováno taktéž uplynutí minimální doby 100 let od vzniku hodin. Starožitníci a sběratelé termín však užívají se značnou volností (Brown 1973, s. 14).

⁷⁵ Starožitnická či antikvární historie, srov. Sokol 2004, s. 249.

⁷⁶ V publikovaných zahraničních a tuzemských pracích jsem nenalezl další vhodná srovnání, a tak uvádím tuto definici. Pojem hodiny konkretizuji a dále jej volím již výlučně pro označení mechanických kolečkových typů.

⁷⁷ Adekvátní klasifikace historických hodin zatím nebyla publikována.

⁷⁸ K tvůrci, formulaci myšlenky a myšlenke ve vědomí pozorovatele viz Brandi 2000, s. 52–53.

promítnou vlivy mnoha vědních oborů. Praktické využití výstupů identifikace hodnot povede primárně ke zdůraznění smyslu ochrany předmětů jako kulturních památek v zájmu oboru muzeologie a památkové péče. Předměty budou dále přímo i nepřímo konfrontovány s dalšími obory.

Z hlediska vývoje novodobých hodnotových systémů památek byla jejich hodnota v časovém vývoji chápána jako složená. Vždy však převažovala hodnota umělecká a historická. Rovněž budu brát v úvahu, že hodnota nevznikla jednou provždy se vznikem předmětu, ale může být opakovaně určována a uznávána. Výsledky těchto klasifikací jsou vždy dílem individuální interpretace a kolektivního konsensu.⁷⁹ Hodnoty jsou výsledkem učení, různé hodnotové systémy přebíráme od starších jedinců naší společnosti. Abychom zjistili, zda jsou nadále platné, je nutné je vztáhnout ke kulturně historickému kontextu. V tom nám významně pomůže nová metoda vnímání předmětu především vztahem mezi objektem a lidským subjektem. Člověk získává možnost jednat vůči objektu úmyslně a s vůlí, měnit jej, pečovat o něj a mít k němu odpovědnost.⁸⁰ Tímto vztahem vstupuje člověk do aktivní role zakladatele hodnot. Tato aktivní vazba umožní, že se s předmětem ztotožní nejen racionálně, ale i emocionálně. Celý kontext umocňuje rovněž názor, že důležité jsou především dílčí aktivní vztahy hodnotitele s udílenými hodnotami a mezi jimi samotnými.⁸¹ V následující části definuji strukturu hodnot socio-kulturních a socio-ekonomických.

Ukázat můžeme prvně hodnoty socio-kulturní.⁸² Každý předmět svébytně vyjadřuje dobu, ve které vznikl. Vypovídá o ní s jedinečnou věrohodností. Je obrazem společenské situace a jejích priorit, kulturní úrovně, vztahů mezi lidmi. Vznik časoměrného přístroje byl závislý na veřejné objednávce, na množství hmotných prostředků, kvalitě lidského úsilí a prostředí, ve kterém byl konstruován. Vznikal na základě estetického vnímání autora, reálně funguje v rámci kulturní společnosti a utváří prostředí pro estetický zážitek. Dílo zhmotňuje umělcovy představy a zrcadlí společnost, můžeme tak vyjádřit jeho *hodnotu*

⁷⁹ Srov. Metoda klasifikace staveb dle památkové hodnoty (Kuča – Kučová 2015).

⁸⁰ K vztahu mezi subjektem a objektem, tzn. památkou (Jesenský 2015, s. 57).

⁸¹ Podstatou péče o památky je vytvoření vztahu mezi člověkem a památkou (Jesenský 2012, s. 1).

⁸² O hodnotě a jejím významu v kultuře pojednává Lipe 2006, s. 286–306.

uměleckou.⁸³ S předměty si můžeme vytvářet vazby i mnohem hlubší. Jeho působnost na diváka může vyvolat silnější prožitky a nemůžeme zde tak opomenout *hodnotu emocionální působnosti*,⁸⁴ jež má mnoho vazeb s následující *hodnotou sběratelskou*. Další složkou sběratelské hodnoty je *hodnota četnosti*. Je dána existujícím počtem předmětů a jejich množstevním zastoupením v různých definovaných souborech. Taktéž ojedinělostí a mimořádností z typologického a konstrukčního pohledu.

Technická hodnota je vyjádřena především jakostí předmětu, jež se vyvíjela spolu s jeho užíváním. U historických hodin budu zohledňovat změny jejich funkčnosti, přesnosti a jejich celkovou životnost.⁸⁵ Většina starých hodin sledovaného období je u nás umístěna ve státních sbírkách, kde je sledována především *hodnota historického významu*⁸⁶ a *hodnota pamětní*, jež má základ v *hodnotě společenské*. Využiji také starší definici *hodnot stáří a novosti*,⁸⁷ jejichž význam se uplatní především při sledování a nutném mapování *hodnoty authenticity a integrity*.⁸⁸ Primárně zde jde o míru dochování z hlediska konstrukce, dispozice a výzdoby, které rovněž umožní určit *hodnotu pravosti*.

Opomínat nesmím ani sekundární hodnoty socio-ekonomické. Maximální částky, jež byly ochotni spotřebitelé za předměty zaplatit budu sledovat v *hodnotě ekonomické a investiční*. Rovněž *hodnota užitná* odrážející se v kvalitě předmětu, jeho užitečnosti a žádoucnosti mi umožní vidět starožitné hodiny optikou dnešních zákazníků. Vytýčené předměty mají rovněž *hodnotu edukační*. Jsou výpovědním dokumentem,⁸⁹ demonstračním předmětem a nezapřou v sobě specifickou hodnotu, kterou je *muzealita* –

⁸³ Umělecká hodnota jako vztah, který vzniká při střetnutí uměleckého díla s uměleckou funkcí a člověka, který má z vnímání díla estetický zážitek (Mistrík 2013, heslo Umělecká hodnota).

⁸⁴ Dále k *estetické kvalitě a užitkové a památkové hodnotě* viz Radová 1987.

⁸⁵ Při stanovení je nutné zohlednit změny vlastností výrobku se odvíjí od inherentní jakosti, doby užívání, intenzity provozu a od vnějších podmínek provozu, jako je kvalita obsluhy, provozní podmínky, způsob provádění údržby a oprav, různé nahodilé události během doby užívání (Kledus 2012, s. 45–46).

⁸⁶ Hodnota jako vztah k významným dějinným událostem nebo osobnostem, viz Vajčner 2009, s. 83–88.

⁸⁷ Alois Riegl si vydobyl svou prominentní pozici v teorii hlavně zavedením termínu *hodnota stáří* a *hodnota novosti* (Riegel 2003).

⁸⁸ K *autenticitě a integritě* Winter 1982, s. 7.

⁸⁹ K teoretické otázce *hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek* srov. Winter 1982, s. 9.

dokumentární, estetická, umělecká a kulturně symbolická hodnota, jež potvrzuje společenskou prospěšnost zachování předmětnosti památky.⁹⁰

Právě stanovení jednotlivých hodnot pomůže sledovat hodiny z různých úhlů a jednotlivé pohledy konfrontovat. Budeme je vnímat v rámci širších celků, ve kterých se ocitají a budou objektivně identifikovány. Jmenované hodnoty je nezbytné chápat jako abstraktní veličiny, jež samy o sobě neexistují, ale vznikají v souvislosti s vytvořením nové skutečnosti – objektu. Na základě kontextů, ve kterých vztah vznikl a nadále probíhá, mohou pak být hodnoty přisuzovány i odebírány.⁹¹ V následujících kapitolách, jež se věnují hodinám z mnoha aspektů, budu hledat a určovat tyto hodnoty v rámci hodnotových vztahů, jež můžeme ovládat racionálně i emocionálně, ale nemusíme si jej vždy plně uvědomovat.

Ačkoli můžeme přidělování hodnot lidským subjektem vnímat jako osobnostně zaujaté, je možné jej zkoumat pomocí exaktních metod, pouze však v jejich kognitivní fázi, tedy především poznáváním, analýzou kvalit a prvotních významů. Aplikací klasifikačních postupů rovněž zajistím, aby byly objekty porovnávány z hlediska příbuznosti. Správná klasifikace poskytne v konečné míře objektivní představu o potenciálu předmětu v rámci systematického řazení. V součinnosti s cílovou orientací hodnocení a reflexí znaků u objektu rozpoznám a vymezím jeho významy. Ty mohou být ztotožňovány s typy hodnot, ale ještě blíže mají k pojmu smysl.⁹² Významy mohou být především historické, ekonomické, turistické, výchovně-vzdělávací nebo význam identity. Zmíněné významy budou uplatněny jako kategorie pro popis a rozbor hodnotových struktur časoměrných přístrojů. Sledování a určování typů hodnot rovněž napomůže vytvoření hierarchizovaných soustav, důležitých pro systematické třídění objektů. Důležité pro vlastní výzkum bude nejen vyzdvihnout význam typů hodnot specifických, ale rovněž sledovat i ty společné, čímž bude dosaženo co možná největší míry komplexnosti hodnoty předmětu, která bude funkční při uspořádávání jednotlivých kapitol i přiloženého katalogu přístrojů. Z pozice

⁹⁰ Hlobil – Perůtka 2008, s. 164–167.

⁹¹ Podle tohoto pojetí subjekt hodnoty přisuzuje (Jesenský 2015, s. 58).

⁹² V závislosti na cílové orientaci hodnocení, reflexi znaků a hodnotovém vědomí subjektu jako hodnotitele (včetně jeho potřeb, celospolečenské poptávky, ideálů a cílů) jsme schopni u objektu rozpoznat a vymezit jeho významy (Jesenský 2015, s. 58).

hodnotitele uplatním při evaluaci větší míru angažovanosti než při naplňování cílů výzkumu, kterým je objektivním poznáním skutečnosti, ověřené, nezávislé a subjektivně nezatížené. Kromě maximálního objektivního poznávání je důležité uplatnit i aspekt prožívání, protože hodnocení je ve své povaze primárně subjektivní. Nesmím opomenout, že objekt lze poznávat i nevědecky, tedy každodenně nebo prožitkem.⁹³

Zmíněné významy odhalím užitím analytických metod, kdy budu kriticky zkoumat formální znaky a umělecké formy historických hodin. Předměty v příloženém katalogu mi rovněž umožnily obsáhnout jejich ikonografii a v některých případech i ikonologii, protože součástí hodinových schránek bývají rovněž drobná malířská i sochařská díla. Následující badatelské metody, u nichž se domnívám, že mohou problematiku významně obohatit, patří doposud, k mému překvapení, spíše k ojediněle užívaným.⁹⁴ Setkal jsem se například s metodami kulturně-historickými, ale se sociologicko-historickými téměř nikoli. Časoměrné přístroje přitom přímo vybízejí k tomu, aby byly prezentovány s přímými kulturními souvislostmi osobností tvůrců, jejich vztahu s obchodníky a zákazníky a na pozadí soustavy tehdejšího smýšlení a uvažování o představě času.⁹⁵ Opomíjené je i zdůraznění okolností, jež vedly k úpravě konstrukcí a jejich přestavbám, případně i vliv historických událostí na tuto specializovanou produkci. Důležitou součástí je také studium primárních pramenů, zde přicházely v úvahu především texty na samotných předmětech a odraz ve spojení s autory v dobových tiscích. Potřebné detaily ze života tvůrců mnou nebyly bohužel v archivech dohledány. Zkoumané archiválie mi umožnily jen ověřovat životopisná data autorů, především plnění jejich mistrovské zkoušky, vyhotovení mistrovského kusu a informace o úmrtí.

Potřeba zpracování tohoto tématu rovněž vyvstala ze zkušenosti z návštěv sbírek hodin ve státních muzeích. Ve sféře užitého umění vzniká méně studií než například v malířství nebo sochařství, což zřejmě vede k jistému opomenutí sbírek hodin, jež jsou často slučovány

⁹³ Srov. Jesenský 2014, s. 1 (vymezení pojmu) a dále vyhodnocení kvalitativních dat viz Reichel 2009, s. 164-167.

⁹⁴ Na základě zkoumané historiografie.

⁹⁵ V literatuře se setkáváme spíše s trendem zobecňování, protože konkrétních příkladů vymezujících tyto vztahy na území Čech a Moravy je stále nedostatek.

s příbuznými obory. Tyto kolekce rovněž navštěvuje menší počet badatelů. Důsledkem pro vlastní výzkum a konečnou podobu práce může být mnohem náročnější práce s nekompletním materiálem.⁹⁶ Systematickému vývoji muzejní evidence neprospěl rušný poválečný vývoj a práce některých správců v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, kdy bylo mnoho předmětů různými převody stěhováno a docházelo k poškozování nebo úplným ztrátám. Práce v depozitáři byla v několika případech časově i technicky omezená, což znesnadňovalo získání kompletních vstupních dat.⁹⁷

Co se týká používané terminologie, ani ta není zdaleka jednotná. Mnoho pojmů je přejato ze zahraničí, řada z nich má české ekvivalenty, ale vždy je k nim přistupováno velmi ze široka. Pro potřebu této práce jsem proto vycházel z termínů používaných v knihách Stanislava Michala, jenž je jako odborník v této problematice nejen mezinárodně uznáván, ale veškeré termíny odvozuje na základě vlastního bádání a zkušeností.

Zkoumaný materiál z 18. a 19. století nebylo vzhledem k proměnám teritoriálních území možné vymezit přehledně v rámci historické geografie. Oblast badatelského zájmu byla vymezena aktuálním politickým členěním států. Uvedené vnímání může být určitým anachronismem, ale pouze tímto způsobem bylo možné dosáhnout toho, aby byla práce s badatelským materiálem napříč celým textem konzistentní. Produkce hodin, jež byla zvolena za nejvíce vypovídající, byla sledována na územích dnešní Velké Británie, Nizozemska, Německa, České republiky, Slovenské republiky, Francie, Rakouska a Itálie. Jak doložil systematický průzkum, jejich produkce si byla velmi blízká, a tak se nabízí jako nejvhodnější srovnávací materiál. Z více jak 700 kusů historických hodin byl selektován vzorek

⁹⁶ Úroveň evidence je značně kolísavá. Inventurní karty z počátku 20. století jsou příliš stručné, na pozdějších bledne inkoust nebo toner, někdy dochází i k destrukci samotného papíru. Vzhledem k rozsahu katalogů některých sbírek dochází k obměně a opravě pomalu.

⁹⁷ Práci značně komplikovala například nemožnost fotografování, nemožnost ohledání předmětů vzhledem ke složitému uložení na paletách v jeřábových halách nebo zákaz manipulace s hodinami samotnými.

358 artefaktů označených českou nebo moravskou signaturou, ze kterých vznikl chronologicky řazený katalog, jenž je součástí této práce.⁹⁸

Hned první z hlavních kapitol této disertační práce uvede do oblasti činnosti českých a moravských hodinářů s důrazem na Prahu, Brno a Olomouc. V obecném úvodu popíše vývoj oboru podstatný pro návaznost na sledované období a poslouží zmapování inspiračních zdrojů a dalších vlivů na něj. Následně bude věnovat pozornost definovaným oblastem a doplní je rozbořem práce hodinářů na konkrétních příkladech.

⁹⁸ Při návštěvě českých a zahraničních sbírek byl utvořen pracovní katalog více jak 700 předmětů citovaných subjektů. Následný výzkum českých a moravských autorů zúžil výběr na 358.

STÁTNI SBÍRKY V ČECHÁCH A NA MORAVĚ: V Praze především sbírky Muzea hl. města Prahy, Národní knihovny, Národního muzea, Národního technického muzea, Správy Pražského hradu a Uměleckoprůmyslového muzea, dále Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Jilemnici, Městského muzea Lanškroun, Městského muzea v Polné, Moravské galerie v Brně, Muzea Českého krasu v Berouně, Muzea hodin ve Štenberku, Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě, Muzea Jindřichohradecka, Muzea Karlovy Vary, Muzea Komenského v Přerově, Muzea Kroměřížska, Muzea Náchod, Muzea Prostějovska v Prostějově, Muzea Tomáše Bati ve Zlíně, Muzea Vysočiny Pelhřimov, Muzea Vysočiny v Jihlavě, Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem, Oblastního muzea v Chebu, Oblastního muzea v Chomutově, Okresního muzea v Jindřichově Hradci, Ostravského muzea, Regionální muzeum v Litomyšli, Regionálního muzea v Teplicích, Severočeského muzea v Liberci, Technického muzea v Brně, Vlastivědného muzea v Olomouci, Vlastivědného muzea v Šumperku, Východočeského muzea v Hradci Králové, Zámku Buchlovice, Zámku Hořovice, Zámku Líšeň, Zámku Manětín, Zámku Sychrov, Zámku Šternberk, Zámku Vizovice, Západočeského muzea v Plzni.

SOUKROMÉ SBÍRKY V ČECHÁCH: Sbíрка Jana Bondry, Miloše Klikara a Patrika Pařízka v Praze, sbírka Českého horologického spolku v Děčíně, Jana Frydrycha ve Šluknově, Muzea hodin v Klášterci nad Ohří, Zámku Častolovice, Zámku Rychnov nad Kněžnou a dalších, kteří si nepřáli být ve výčtu uvedeni.

STÁTNI A SOUKROMÉ SBÍRKY V ZAHRANIČÍ: British Museum London, Deutches Museum München, Fitzwillian museum Cambridge, Haags Gemeentemuseum, Historische Uhrensammlung Furtwangen, Historisches Museum Bamberg, Kunsthistorisches Museum Wien, Metropolitan Museum of Art New York, Múzeum Červený Kameň, Muzeum hodin v Bratislavě, Sammlung Horst Landrock Zittau, Science Museum London, Slovenské Národné Múzeum, Staatliche Kunstsammlung Grünes Gewölbe Dresden, Staatliche Mathematisch-Physikalischer Salon Dresden, Uhrenmuseum Wien, Victoria and Albert Museum London.

3.1 V epicentru nebo na okraji kultury

3.1.1. Počátky vývoje hodinářského oboru

Aby byl pohled na časoměrné přístroje v 17. a 18. století úplný, pokládám za nutné alespoň souhrnně představit obecnou rovinu vývoje tohoto oboru od jeho počátků. Vystižením nejdůležitějších momentů z období od 13. do 16. století představím podklad, z kterého vyšlo mé klíčové uvažování o tématu, jež doprovázím zpracovaným katalogovým materiálem. V navazujících textech rovněž vystihnu členění výrobků z hlediska regionů a popíši jeho důvody.⁹⁹

První snahy o využívání kolečkových strojů byly nedílně spjaty s potřebou vysílání důležitých zvukových organizačních signálů ve středověku. Nejvhodnější pro to byly církevní a městské zvony.¹⁰⁰ První takovéto mechanismy neměly žádné ukazatele a čas oznamovaly pouze údery. Později přibyla jednoduchá rafie na věži,¹⁰¹ jež směřováním vzhůru označovala poledne a směřováním dolů půlnoc.¹⁰² Od 13. století se již objevují věžní hodiny s číselníky dělenými na kratší časové údaje, jak je známe dnes. Zprvu na takzvané *české*, mající 24 dílů, označované 1–24, kde se rafie v průběhu dne otočila kolem své osy jedenkrát.¹⁰³ Od 14. století se začal využívat *čas německý*, jenž rozdělil kruh na 12 dílů, značených I–XII a ručka se kolem své osy v průběhu dne otočila dvakrát.¹⁰⁴ Život ve městech

⁹⁹ Především význam členění na zvolené regiony Prahy, Brna a Olomouce.

¹⁰⁰ Například původ anglického *clocks* je přímo odvozeno z lat. *clocca*, což označuje zvon.

¹⁰¹ K označování ukazatelů na hodinách se mezi hodináři užívá termínu *rafie*. Taktéž se objevuje označení *ručička*, které odkazuje k realistickému ztvárnění ruky se vztyčeným ukazováčkem. Tu najdeme například na Staroměstském orloji v Praze, kde je ukazatelem orlojních i půlorlojních hodin (k těmto termínům dále v textu).

¹⁰² Dle rozhovoru s Chrisem McKayem, 29. 5. 2017, anglickým hodinářem, autorem knih *The Turret Clock Keeper's Handbook* a *Big Ben: The Great Clock and the Bells at the Palace of Westminster*.

¹⁰³ Na našem území se také ujalo označení „*počítání hodin dle celého orloje*“ nebo *vlašské*, tedy 1–24 a „*podle půlorloje*“ nebo *německé*, tedy 2× 1–12. Srov. „*hodiny (byly) za starších časů dvoje: orloj se 24 hodinami a německé hodiny*“ (Hlávka 1905, s. 254)

¹⁰⁴ V Německu bylo dělení užíváno od 14. století, v Čechách a na Moravě se ujalo o dvě století později. Staročeské počítání hodin se však užívalo ještě v 17. století. Popis dělení číselníku a rozvržení na *české*

a na venkově se tak začal určovat vždy podle hodin umístěných na dobře viditelném místě, nejčastěji právě na věži kostela. Ustavily se profese orlojníků, tedy správců „velkých hodin“, jež se o ně starali a každý den je natahovali, protože jejich chod byl většinou jen půldenní. a co bylo nejdůležitější, neustále dorovnávali odchylky ne zdaleka přesně zpracovaného soukolí podle vlastních kapesních slunečních hodin.¹⁰⁵

I přes tato úskalí se věžní hodiny staly ukazatelem nejen času, ale i významnosti jejich zadavatelů. Z Anglie, kde máme v katedrále ve Westminsteru jedny z prvních doložených věžních hodin z roku 1290,¹⁰⁶ se tyto vlivy rychle rozšířily a další města v Evropě se je snažila následovat. V roce 1300 to byla Florencie, 1314 Caen, 1344 Modena nebo 1370 Paříž. Mezi lety 1371 a 1380 napočítáme mechanické veřejné hodiny již v sedmdesáti evropských městech.¹⁰⁷ Tyto stroje byly až do hloubky 18. století považovány za výtvor téměř nadpřirozený, jehož funkčnost nemohl běžný pozorovatel-laik pochopit. i sami autoři byli vnímáni jako postavy, které jsou v kontaktu se stvořitelem, protože bez jeho pomoci by takové mechanismy nedokázali nikdy zkonstruovat a rozpohybovat.

Aby bylo mystérium hodin ještě zdůrazněno, začaly být opatřovány pohyblivými loutkami – dnes obecně označovanými za automaty. Měly podobu lidských figur, jež utvářely dojem pohybů skutečné postavy. Nejčastěji vidáme plastiky symbolicky zastávající funkci strážců měst. Podobně jako hlásní, pověžní či zvoníci obývali vyšší části opevnění, kde bděli nad bezpečností, tak i ony byly umístovány do výklenků věží a bran. Měly podobu silných mužů, jejich nezbytným atributem byla zbraň v podobě kyje nebo kladiva, jimiž vyhlašují údery do zvonu čas. Figury s kladivy se začaly objevovat ve věžích společensky významných staveb od 14. století. Ve Francii byly tyto postavy dle svého vojenského oblečení

a německé hodiny nalezneme v tzv. Orlojní knize (AHMP, sign. 7619). V literatuře např. Horský 1988, s. 4–13.

¹⁰⁵ Odchylky mohly v průběhu dne být i 30 min oproti Pravému slunečnímu času. Ještě v 19. století se pro přesná měření na cestách využívají v mnohem větší míře cestovní sluneční hodiny. K orlojům a profesím orlojníků publikují četné články prostřednictvím webových stránek *orloj.eu* nebo *Zpravodaje Společnosti starožitných hodin* členové Českého horologického spolku.

¹⁰⁶ Hodinová věž s vybavením vznikla z peněz vybraných na pokutě Ralphi de Henghama za zfalšování soudního spisu, viz Frank 2008, s. 3. Věž přišla roku 1699 o zvon a v roce 1707 byla zbourána.

¹⁰⁷ K vynálezu mechanických hodin, jejich přehledu a odrazu v literatuře viz Bradbury – Collette 2009, s. 353–356.

označovány jako *Jaquemarts*. První exempláře měly nepohyblivé paže a otáčely se s celým tělem kolem své osy. Díky své atraktivnosti a popularitě se velmi rozšířily a jejich dokonalejší konstrukce následně umožnily osadit statickou sochu pohyblivými pažemi. Nejstarší známé zvoníky dnes najdeme v Miláně (1336), Padově (1344) a Orvietu (1345). Jaquemarta s rodinou (1383), kteří odbíjí i hodinové čtvrti spatříme na jižní věži chrámu Notre Damme v Dijonu (1383). Známý je také zvoník z věže Zytglogge v Bernu (1530). Většinou se jednalo o nadživotní postavy, jež byly z velké vzdálenosti dobře viditelné.¹⁰⁸

Pro velikou popularitu těchto strojů, začali hodináři vyvíjet i menší varianty pro majetné vrstvy obyvatelstva. K celkové miniaturizaci hodin do interiérového prostředí významně přispěl i vynález Norimberčana Petra Henleina z počátku 16. století, kdy použil k pohonu strojků stočené pero místo závaží.¹⁰⁹ V této době se nám některá města ustavují jako hodinářská centra. Kromě zmíněného Norimberku i Augsburg. Mezi městy se od 14. století rozvíjel specializovaný obchod s kramářským zbožím, jak dokládá četné množství archiválií, zvláště záznamů o dluzích, jež po sobě jednotliví obchodníci v různých městech zanechávali. Kramáři se začali zaměřovat na konkrétní zboží, jež z našeho území vyváželi a směnou nebo koupí obstarávali i třeba luxusní kusy, o které byl zájem. Není se tedy co divit, že informace o technických novinkách se rychle rozšířily až na území Čech a Moravy. Příliv cizích přístrojů napomohl k porozumění zahraničních technologií, a tím ke zkvalitňování tuzemského zboží.

Díky rozvinutým obchodním stezkám, se na naše území rozšířily informace o významných veřejných hodinách již ve 14. století. Na dvoře Karla IV. máme doložený orlojník Martina, který přicestoval na císařovo pozvání.¹¹⁰ Do počátku tohoto století klademe i vznik orloje na budově Staroměstské radnice v Praze. Kromě významné demonstrace astronomických údajů byl opatřen i drobnou zajímavostí – pohyblivou figurkou *klapáčka*.¹¹¹

¹⁰⁸ Souhrnný popis orlojů s figurami byl publikován na výstavě Duše plná koleček v Jilemnici (Pařízek 2016 – výstavní panel *Kterou hodinu nevíš...*). K figurám v českém prostředí viz Himmler 2013, s. 8, nebo Pařízek 2020, s. 6–11.

¹⁰⁹ Petr Henlein byl od roku 1509 mistrem hodinářského cechu, zemřel 1542, srov. Michal 2020, s. 45.

¹¹⁰ Kromě Martina na orloji později pracovali Jan, Albert a Mikuláš z Kadaně (Prokeš 1948, s. 276–349).

¹¹¹ Svou přezdívku získal podle charakteristického zvuku při pohybování spodní čelistí.

Ten se na orloji objevil nejpravděpodobněji v závěru 15. století, kdy jej doplnil hodinář Jan z Růže. V průběhu staletí se na městských nebo šlechtických stavbách objevily i jiné loutky. Trkající se kozlíci na Rynárecké bráně v Pelhřimově, Saturn s kosou a Herkules s kyjem na zámku tamtéž, postava kostlivce Hnáta na radnici v Havlíčkově Brodě nebo Černý Janek na radnici v Brodě Uherském. Olomouc nezůstala s veřejnými hodinami pozadu, již ve 14. století je zde také doložen orlojník Mikuláš.¹¹²

Z hlediska pokroku i vývoje nechtěla být šlechta a bohaté měšťanstvo pozadu, a tak se kromě tradičně oblíbeného zboží začalo brzy i obchodovat s hodinami, které se staly synonymem něčeho výjimečného. Veřejné hodiny byly známy, ale poříditi si je pouze pro svou potřebu mohli jen skutečně zámožní lidé. Nejstaršími hodinami v majetku šlechty u nás se mohli pravděpodobně pochlubit hrabata z Mannsfeldu.¹¹³ Tvarově odpovídaly cestovním hodinám, jež byly populární až do poloviny 16. století. U nás se konstrukcí těchto hodin proslavil především Jacob Zech (+1540), který vykonával od roku 1497 funkci orlojníka a je pokládán za prvního autora hodin s pérovým pohonem a šnekovým kompenzátorem.¹¹⁴

K rozkvětu oboru dochází za panování Rudolfa II. (1552–1612). Do Prahy je pozváno mnoho specializovaných tvůrců vyškolených v mnoha oborech. Předně upozorním na Josta Burgiho (1552–1632) ze Švýcarska, který působil na císařském dvoře od roku 1602.¹¹⁵ Po boku Johannese Keplera zde vytvářel astronomické a časoměrné přístroje. Sestrojil například hodiny s plynulým chodem, regulované pomocí větrníku.¹¹⁶ Slibně se rozvíjející

¹¹² K historii pražského orloje publikuje restaurátor věžních hodin a orlojník staroměstského orloje Petr Skála. K olomouckému orloji například Čermák 1972, s. 118.

¹¹³ Stolní dózové hodiny se zachovaly na zámku Žleby, obohacuje je znak hrabat z Mansfelda a datace 1562, viz Vondra 1973, s. 183.

¹¹⁴ Šnekový kompenzátor uvolňuje průběžně sílu stočeného hnacího pera, aby působilo po celou dobu natažení konstantní silou. J. Zech je pravděpodobně prvním, kdo jej zkonstruoval, nákresy jsou však už známy například z kreseb Leonarda da Vinci, Michal 2002, s. 89-94. Nejstarší hodiny J. Zecha v British museum, inv. č. 1958,1006.2112. Hodiny obdobného zpracování jsem měl možnost ohledat na zámku Sychrov, inv. č. 29 931.

¹¹⁵ Mezi léty 1579–1602 byl mechanikem a hodinářem v Kasselu, v letech 1592–1594 navštívil Prahu, aby předal císaři astronomické hodiny s pohyblivými planetami, viz Michal 1976, s. 16.

¹¹⁶ Běžné hodinové stroje jsou regulovány impulsy oscilátoru, tj. kyvadla nebo setrvačky.

obor a konkurenceschopnost tuzemských výrobků před zahraničními byla zpomalena smrtí Rudolfa II. a vývojem pobělohorských událostí.¹¹⁷ Ubylo původních objednavatelů nebo byli nuceni investovat své finanční prostředky jinými způsoby.¹¹⁸

Jaké předměty si kupovala většinou šlechta v 17. století, nám ukazují seznamy konfiskovaného majetku po 2. světové válce. Důsledkem hospodářského úpadku pořizovala především hodiny zahraničního původu, protože nabídka českých tvůrců byla velmi omezená. S třicetiletou válkou k nám přichází šlechta, jež si přiváží také zahraniční výrobky, především z rodných zemí.¹¹⁹ Obecně byly tedy v kurzu předměty s cizími signaturami, což motivovalo vznik četných falz. Ne každý objednatel totiž zpočátku věděl, jaké vlastnosti mají mechanické hodiny mít a dával většinou na rady různých překupníků. Pravdivost si mohl ověřit pouze zkoumáním signatur na konkrétních výrobcích nebo konzultací s tuzemským hodinářem. Ti se však snažili od zahraničního zboží kupce odrazovat, protože šlo často o nápodoby anglických kusů, označovaných druhotně jmény hodinářů a anglických měst, jež byly obecně lidem z doslechu nebo literatury známy. Co do funkčnosti byly ale téměř nepoužitelné a s údaji na signatuře nemívaly mnoho společného. Nicméně síla poptávky a nedočkavost nových majitelů jim nezabránila si takové hodiny pořizovat.¹²⁰ Situaci nám vhodně ilustrují skříňkové hodiny, jež vznikly ve střední Evropě a dodatečně byly označeny rytým medailonem London.¹²¹ Za neméně zajímavou kategorii považují předměty, jež jako hodiny pouze vypadají. Neexistuje jich mnoho, a tak můžeme o jejich původních funkcích pouze spekulovat. V Moravské galerii

¹¹⁷ Především násilné protireformační snahy, rušení živností nekatolíků a s tím spojená hromadná emigrace obyvatelstva.

¹¹⁸ Z tohoto období nacházíme v depozitářích většinou hodiny věžové, např. Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 198, UH 200, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 1295, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 38, nebo dózové např. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 83 205 a Kunstgewerbemuseum Berlin.

¹¹⁹ Především výrobky německé, francouzské a anglické (Vondra 1973, s. 184).

¹²⁰ V rámci výzkumu jsem například dohledal hodiny, jež jsou z viditelné strany označené nápisem London, srov. kat. č. 179 – hodiny Johanna Lukawetzkeho.

¹²¹ Hodiny dodatečně signovány medailonem *Cabrier London*, přitom na stroji je uveden jiný autor. Srov. Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 132.

v Brně se zachoval například předmět renesančního tvaru s nelogicky přinýtovanými číselníky a zubatými kolečky, jež může prakticky sloužit jen jako dóza na sladkosti.¹²²

Mnoho obchodníků si u dvora vydobylo významnější postavení a jisté jméno, uveďme například rodinu Wussinů.¹²³ Kdo ze šlechticů nechtěl nakupovat u obchodníků, mohl si hodiny pořídit například při kavalírské cestě, jež mohla trvat měsíce až celá léta. Často byla navštěvována evropská centra jako Paříž, Řím nebo Brusel, kde bylo možno setkat se s množstvím předmětů, jež byly od 17. století dováženy přímo z Anglie nebo vznikaly v populárním anglickém stylu. Zde se s nimi setkávali i vandrující hodinářští učni. Mohli bychom se domnívat, že toto tovaryši byli pro tuzemské cechy, díky svým zkušenostem se zahraničními technologiemi, inspiračním zdrojem, ale nebylo tomu tak. Při jejich přijetí do dílny odpovídaly veškeré pracovní postupy rozhodnutí a doporučení mistra a sami učni mohli své zlepšující návrhy realizovat až po složení mistrovských zkoušek. Často ale tovaryši mistra jen konzervativně následovali a nad účelnějšími a dokonalejšími způsoby ani neuvažovali.¹²⁴

V 17. a 18. století plnili tovaryši, po odsloužení stanoveného počtu let a zaplacení poplatků mistrovskou zkoušku, jež obnášela zkonstruování hodin dle zadání. Nejčastěji šlo o skříňkové hodiny s čtvrtovým bitím, opakovacím bicím zařízením a jeho vypínáním. Hodiny měly mít dvě ručky, každou na zvláštní ose, a ukazatel kalendáře, nejčastěji synodického měsíce s vyobrazením jeho fází.¹²⁵ Tyto exempláře jsou značeny na zadní desce stroje, čímž bylo možné zčásti předcházet i podvádění. Spolu se signaturou autora bývá uvedeno například *Meisterstück*, *Maysterstück*.¹²⁶ U některých nechybí číslování *No*, *Nro 1*, ve kterém se pak s dalšími výrobky pokračuje.¹²⁷ Požadavky na zpracování mistrovského kusu se dle jednotlivých cechů lišily. Uveďme například hodiny Josefa Graffa,

¹²² Osmibokou schránku vyzdvihuje alegorická postava na stojanu. Po stranách ji obklopují přinýtovaná hodinová kola s ozubením a rafie s ukazateli. Dle provedení nejde ani o hodinové součástky, ale pouze o jejich vizuální nápodobu (Moravská galerie v Brně, sbírka hodin).

¹²³ V domě U Vusínů se konaly dražby předmětů, srov. Slaviček 2006, s. 142, dále Štěpánek 2017, s. 63.

¹²⁴ Ke vzniku cechů a výchově hodinářů v Čechách srov. Michal 2002, s. 132.

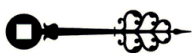
¹²⁵ Podobné požadavky byly na hodináře např. ve Wüzburgu, viz Anonym 1982, s. 3. Kromě čtvrtového bití uvádí ještě alternativní řešení s budícím zařízením.

¹²⁶ Kat. č. 1, 59, 75, 190.

¹²⁷ Číslování exempláře například kat. č. 59 (No 1), datované viz kat. č. 131 (1835), 132 (1840), 135 (1805), 337 (1738).

jež jsou luxusním výrobkem, doplněným o komplikovaný kalendář nebo i třeba zvonkohru.¹²⁸ Mistrovský kus byl dle pravidel představen v dřevěné schránce, ale tovaryši sami ji vyrábět nemuseli. Často měli na vyhotovení stroje velmi krátkou dobu, např. Josef Balke měl 15 dní.¹²⁹ a tak se nejběžnějšími exempláři staly tmavě lakované hranolové hodiny s plochou nebo mansardovou stříškou, regulátorem bití, jednoduchým kalendářem nebo ukazatelem fází měsíce, často doplněným synodickou stupnicí.¹³⁰

Právě snaha o užívání co nejdostupnějších materiálů ovládla v Čechách a na Moravě téměř celé 18. století. Právě zvolené téma disertační práce mi umožnilo sledovat následný dynamický uměleckořemeslný a technický vzestup, jež vyvrcholil v 19. století. S přibývajícím počtem těchto tvůrců a specifikací oboru se rovněž vyhocuje na počátku 18. století jejich postavení v rámci sdružených cechů.¹³¹ Sledovat budu i rostoucí vlastenecké tendence spojené s podporou tuzemských autorů, ačkoli se jejich práce zpočátku těm zahraničním nedokázala vyrovnat. Jako první se podívám na působení hodinářů v Praze. Celkovou charakteristiku doplním vybranými příklady z přiloženého katalogu.

¹²⁸ Kat. č. 75.

¹²⁹ Požadavky na mistrovské kusy se v různých zemích lišily. K zahraničním např. Schorn 1878, s. 226, nebo Poppe 1810, s. 252. K českým srov. Michal 2002, s. 134.

¹³⁰ Sledování fází Měsíce na obloze je vůbec nejstarší pomůckou pro orientaci v kalendáři. Při zjišťování aktuálního data, odpozorovali lidé fázi Měsíce na obloze a ukazatel na hodinách si do zvolené polohy přetočili. Následně se již ukazatel pohyboval s hodinami a fáze bylo možné přečíst, i když to nebylo na obloze možné. Dle fází měsíce se nastavovaly různé tištěné papírové kalendářní pomůcky, jež umožnili zjišťovat počet dní v měsíci, významná data, pozici zvěrokruhu nebo důležité informace o délce dní a nocí, příkladem je otočný kalendář z Německa z roku 1765, The Science Museum, London, inv. č. 1983.563.

¹³¹ Na našem území to však v porovnání s okolními státy bylo značně opožděně, např. v Paříži od roku 1544, Norimberku 1565 (Michal 2002, s. 126).

3.1.2 Praha

První z hodinářských center, které nám pohled kulturně- a sociologicko-historické analýzy představí, je Praha. Právě za panování Rudolfa II. totiž dvorskými časoměrnými přístroji zdatně konkurovala produkci německých hodin a automatů z Augsburgu.¹³² Zájem o vysoce kvalitní hodiny, již projevoval i Ferdinand I. a Maxmilián II.,¹³³ ale až z doby Rudolfa II. se zachovalo četné množství pramenů, a hlavně ukázek dokládajících výrobu přístrojů na vysoké úrovni. Na Pražském hradě působili mimo jiné němečtí hodináři Jacob Zählen, Christoph Ssesler, Wilhelm Thyrrhammer, Simon Zaulid a především Jost Burgi.¹³⁴ Ten mohl navíc uplatňovat ještě zkušenosti z Francie a Itálie. V letech 1604–1631 vytvořil pro císaře četné vědecké přístroje a hodiny nových experimentálních konstrukcí. Velmi příznivý rozvoj oboru této doby byl utlumen válečnými událostmi a násilným vysídlováním protestantů po bitvě na Bílé hoře v roce 1620. Živnosti nekatolíků byly roku 1624 zastaveny.¹³⁵ Do Prahy se nastěhovalo ve druhé čtvrtině 17. století mnoho Němců, z nich někteří pocházeli ze zahraničních hodinářských rodů.¹³⁶ Vpádem Švédů v roce 1648 do Prahy došlo mimo jiné k vyplenění rudolfínských uměleckých sbírek, které zůstaly v Praze, s četnými časoměrnými přístroji.¹³⁷ Tyto události významně ovlivnily druhou polovinu 17. století. Poptávka po novém hodinářském zboží klesla na minimum a mnoho tvůrců se ocitlo na pokraji chudoby.¹³⁸ Autory omezovaly regule cechů sdružených řemesel, placení vysokých poplatků za mistrovské zkoušky a nedostatek materiálů pro výrobu. Rovněž přibývaly stížnosti

¹³² Srov. kapitola *Das Augsburger Uhrmacher-Handwerk* (Maurice – Mayr 1980, s. 63–89).

¹³³ Složitě astronomické hodiny pro Ferdinanda I. a Maxmiliána II. vytvářel například Gerhard Emmoser z Augsburgu (Galletti 1820, s. 323).

¹³⁴ Dodnes se spekuluje o tom, který z nich byl autorem tzv. *Habsburského orloje*, velkoryse řešených interiérových hodin s astronomickými a kalendářními ukazateli, jež vykazují podobnost s řešením číselníkové desky Pražského orloje.

¹³⁵ K obléhání Prahy Švédy například Líva 1948, DaCosta-Kaufmann 1998, s. 279, Englund 2001 a Balcárek 2011. Důsledkem rekatolizace opustilo Prahu asi 2500–3000 osob, mezi nimi 32 cechmistrů (Mendl 1947, s. 45).

¹³⁶ Zejména z Freiburgu, Augsburgu, Soestu a Vídně.

¹³⁷ Ve sbírce se nacházely četné mechanické přístroje dovezené obchodníkem Hansem Schlottheimem nebo vytvořené hodinářem Christophem Margrafem, srov. Uřešová 1997, s. 49–52. Švédy byly zcizeny mimo jiné astronomické hodiny s armilární sférou, jež vytvořil Jost Burgi s Antoniem Eisenthaitem. Dnes v Nordiska Museet, Stockholm, inv. č. 301 573. Toto je Tvoje zjištění? ...že nenásleduje žádná citace.

¹³⁸ Roku 1654 bylo v Praze 1245 řemeslníků, roku 1674 již pouze 355, z toho asi 155 bylo zchudlých, viz Mendl 1947, s. 46.

na cechovní systém.¹³⁹ K pozvolnému oživení hodinářství došlo vznikem samostatného celopražského cechu nařízením Josefa I. v roce 1708. Do té doby byli výrobci hodin sdruženi v cechu zámečníků. Jejich vzrůstající počet spolu s transformací výrobních postupů přesvědčil panovníka o nezávislosti.¹⁴⁰ Díky silné konkurenci dovážených výrobků měli však hodináři podmínky nadále obtížné. Příchozí šlechtické rody si svá sídla vybavovali časoměrnými přístroji renomovaných autorů, na jejichž práci dostávali doporučení od dvorských obchodníků. Šlo především o výrobky z Drážďan, Bamberku, Paříže, Říma, Londýna a hlavně Vídně, které nacházíme na státních hradech a zámcích, jež byly v 50. a 60. letech přejaty pod státní správu.¹⁴¹

Hlavním těžištěm výzkumu této práce se staly právě signované výrobky. S označením města Prahy, značených v různých variantách jmen, např. *Pragae*, *Prag*, *Prague*, se podařilo dohledat 137 podlahových, skříňkových, obrazových, sloupkových, figurálních, cestovních i nočních hodin, datovaných do období od roku 1720 do 1890, jež se dnes nachází v českých a zahraničních sbírkách.¹⁴² Hodiny 18. století z výše uvedeného počtu dohledaných hodin dokládají, že nadále přetrvávala malá poptávka po tuzemském luxusním zboží. Autory tak dostatečně nemotivovala k prohlubování odbornosti, technické specializace a sledování nových uměleckých trendů. Hodináři zůstali věrní ne zcela přesnému vřetenovému kroku s krátkým kyvadélkem. Lepší krokové mechanismy znali, ale často k nim přistupovali jen v rámci ojedinělých speciálních zakázek.¹⁴³ Jinak je výroba v této epoše typická monotónností strojů a skříňek, které se od sebe navzájem liší jen gravírovanou výzdobou, použitými ručkami a ozdobami na schránce.¹⁴⁴

¹³⁹ K cechovní politice viz. Mendl 1947, s. 51–53, taktéž Smrž 2019, kap. *Třicetiletá válka, její dopady a snahy o státní reglementaci cechovnictví (1618-1739)*.

¹⁴⁰ *Der kleine Alleskönner nicht, aber schon in den frühen Jahren 1708 der Prager Klein – Uhrmacher* (Holder 1896, s. 625), k počátku cechu také Michal 2002, s. 125-126.

¹⁴¹ K inventáři historických hodin na státních hradech a zámcích viz Vondra 1973, s. 184–185.

¹⁴² Soubor pražských výrobků dle zastoupené typologie odpovídá obdobným pracím, jež se zachovaly na území Čech a Moravy. S rozdílem, že z velké většiny je věnována větší pozornost preciznímu vyhotovení uměleckých schránek a technické podobě strojů. U pražských kusů téměř nenacházíme příklady vytvářené z recyklovaných komponentů.

¹⁴³ Například užití kotvového kroku na stolních hodinách z 2. pol. 18. století (kat. č. 156–158, 194, 250).

¹⁴⁴ V literatuře se setkáváme i s poznámkou, že hodináři chtěli předejít možným reklamám, způsobeným nešikovností majitelů při manipulaci s mechanismy, jež by pro ně byly nové, srov. Parra 2019, s. 9–10.

Ačkoli po smrti císaře Rudolfa II. přestala být Praha mocenským epicentrem říše, a po bitvě na Bílé hoře byla postižena odlivem společenských elit, neztratila svůj statut politického a kulturního centra Království českého. Město zůstalo nadále sídlem zemské správy, kde se soustřeďovala politická a ekonomická síla státu. V rámci stavebních projektů doplňují věže kostelů a paláců kovářsky řešené stroje velkohodinářů,¹⁴⁵ jež pomocí rozvodů ukazovaly čas na velkých číselnících. Období začátku 18. století ustavilo vnější mezikruží německých hodin v rozsahu I–XII a vnitřní pro čtvrt hodiny I–VIII. Tomuto řešení odpovídají i rafie se stylizovanými trojlístky a půlměsíci. Jejich délka respektovala mezikruží, pro které byly určeny. Tedy delší pro celé hodiny a kratší pro čtvrt hodiny.¹⁴⁶ Kvality hodinových strojů vizuálně zdůrazňovalo jejich uměleckořemeslné řešení. Konstrukce spojené klíny vynášely po obvodu nakročené nohy a korunoval je rozvilinový dekor s akanty.¹⁴⁷ Nejznámějším autorem věžních hodin v Praze byl Sebastian Londesperger (†1776),¹⁴⁸ díky jehož exteriérovým realizacím a jejich popularitě bylo rozvržení číselníků opakováno i u drobných interiérových časoměrných prací dalších autorů.¹⁴⁹

Inspiračním prostředkem pro vývoj byly na konci 17. století vůbec nejrozšířenější cestovní stolní dózové hodiny, jež sice proslavila renesanční doba, ale dle nového vkusu nalézaly nadále využití v tvarově bohatých schránkách, skládaných z reliéfních prořezávaných panelů, vynesných na lvech, jeho tlapách nebo gryfových spárech. Čtvercové a kruhové dózy

¹⁴⁵ V dobových pramenech nacházíme rozlišení profese na *Großuhrmacher* (velcí hodináři) – autoři hodin se závažovým pohonem a *Kleinuhrmacher* (malí hodináři) – autoři využívající pohon stlačeného pera, srov. Pröstler 1994, s. 46. Tématu věžních hodin se v práci dotýkám, abych vhodně vykreslil další vývoj, z kterého vyplývají inspirační zdroje pro činnost malých hodinářů.

¹⁴⁶ K otočení významu rafíí dochází u skříňkových hodin se vzrůstající potřebou ukazovat minuty ve 2. polovině 18. století. Díky důsledné památkové obnově se dnes vrací do věží barokní číselníky a rovněž se význam rafíí mění k původnímu, například dnešní pojetí hodin na věži Staroměstské radnice po rekonstrukci ak. mal. Petrem Skálou.

¹⁴⁷ V druhé polovině 18. století již drží konstrukce šrouby a výzdoba se soustředí na užití mosazných čučků a kuželek. Velká pozornost je věnována výzdobě kontrolních číselníků malovaných na plechu ve zdobených kartuších. Kontrolní číselníky přenášely pohyb ručkové hřídele na ukazatel nad hodinovým strojem, aby mohl hodinář kontrolovat v jakých pozicích jsou rafie na věži.

¹⁴⁸ Od roku 1732 měl v péči hradní hodiny Hanse Bechlera z Magdeburgu. Roku 1736 zkonstruoval čtvrtkové hodiny pro Klementinum (Národní technické muzeum, inv. č. 8126), 1764 čtvrtkové hodiny pro Josefov. Jeho realizace nalezneme i v dalších městech – Písek (1768, mechanismus rozváděl čas celkem do osmi číselníků na dvou kostelních věžích), Měšice (1774).

¹⁴⁹ Barokní členění přetrvalo u nástěnných hodin, jež se užívaly pravděpodobně na úřadech ještě do 19. století. Příkladem jsou nástěnné plechové hodiny s barokní podobou číselníku a rafíí (Národní technické muzeum, inv. č. 17 766). V polovině 19. století bývaly obměňovány hodinami *rámovými*.

nahradily šestiúhelné, lemované zlacenými nebo stříbřenými pilastry a prosvětlenými kasulovými okénky. Běžným se stalo ukazování času pomocí dvou rafií.¹⁵⁰ Mnohem praktičtějším a vyhledávanějším bylo v této době ale zobrazování času na číselníku ve vertikální poloze, a tak se hledaly jiné způsoby uložení stroje právě v hranolové skříňce. S takovými se už v první polovině 18. století cestovalo zřídka, pouze se přenášely v rámci pokojů. Z pražských tvůrců této éry můžeme poznat především Andream Glencka, působícího v letech 1703–1724 na Malé Straně,¹⁵¹ který nám na dvou příkladech v přiloženém katalogu vhodně ilustruje vývoj zmíněné tendence. Pokud porovnáme jeho cestovní a skříňkové hodiny, zjistíme, že užil stejné technické rozvržení, pouze stroj s číselníkem umístil vertikálně. Díky jinému uměleckořemeslnému řešení však vznikly zcela odlišné objekty. U prvního kladl důraz na gravírované zlacené panely se soustřednými motivy girland a akantů, které kontrastně ozvláštnil stříbřeným mezikružím,¹⁵² a u druhé ukázky využil černé lakované schránky, jež měla napodobovat ebenové dýhování.¹⁵³ Svým protáhlým tvarem a užitím zlacených čučků a kulovitých nožek byla jistě odvozená od půlstoletí starších augsburgských prací, jež byly v německy hovořících zemích posléze četně napodobovány.¹⁵⁴ Po roce 1700 užívaly hodiny již dvě rafie.¹⁵⁵ U zmíněných příkladů je stroj regulován vřetenovým krokem a setrvačkou, od čehož se později u vertikálních hodin upouštělo. Velkou vzácností je i existence jeho portrétu v kabátci s bílou vázankou, jehož vznik dle módy a užití paruky datují až do období kolem 1730.¹⁵⁶ Pozornost určitě upoutají kapesní hodinky vymalované v jeho pravé ruce. Jejich dvě rafie byly u takto malých strojů v počátcích 18. století spíše vzácností a staly se běžně užívanými až kolem roku 1740.¹⁵⁷ Blízko poloviny století vznikly rovněž skříňkové hodiny, se čtvercovou číselníkovou deskou jejíž podoba s mosaznými putti ve cviklech byla inspirována nizozemskými i anglickými výrobky z let 1660–

¹⁵⁰ Některé z ukázek zahraniční produkce například Mühe – Vogel 1981, kat. č. 24, 27, 34 nebo 38.

¹⁵¹ Životopisná data cituje například Fischer 1968, s. 111, Michal 2002, s. 247 nebo Abeler 2010, s. 184.

¹⁵² Kat. č. 69.

¹⁵³ Katalog předkládá řešení obdobného tvaru schránky pod č. 70, 71. Obdobný kus ještě ve sbírce Uměleckoprůmyslového musea, inv. č. 8413.

¹⁵⁴ Figurální renesanční hodiny se sokly dýhovanými ebenem viz Mühe – Vogel 1981, kat. č. 19, 21, srov. s věžové hodiny s korpusem dýhovaným ebenem, kol. 1660 (tamtéž, kat. č. 33).

¹⁵⁵ Například dle předpisu hodinářského cechu ve Würzburgu z 22. března 1711 (Stoehr 1919, s. 238).

¹⁵⁶ Srov. Vaňková – Pilná, s. 41–47.

¹⁵⁷ Podoba hodinek je malířským pojetím značně stylizována, ale užití číselníku I–XII a dvou rafií je patrné (Mendelová – Státníková, s. 37). Ve zmíněném katalogu autorky rovněž uvádí existenci kapesních hodinek ve sbírkách Muzea hl. města Prahy, ale skutečnost ilustrují příkladem se signaturou *Mair*.

1700.¹⁵⁸ Celkové pojetí působí velmi kontrastním dojmem. Římská čísla mají silné dřívky, aby byl čas dobře čitelný i z větší vzdálenosti. Výrazné je i minutové dělení.¹⁵⁹ Středový terč číselníkové desky vymezuje v horní části půlkruhové okénko s kontrolním kyvadélkem a vyznačením jeho krajních poloh.¹⁶⁰ Doplněním dvojice ozubených kol k mechanismu mohl autor ve dvou rámečcích zobrazovat aktuální den a měsíc s počtem jeho dní. Po pravé straně spatříme už jen kruhový otvor pro natahování mechanismu. Jeho pohon zde reguluje vřetenový krok s krátkým kyvadélkem za strojem.¹⁶¹

Obdobnými exempláři těšil zájemce z řad dvora a šlechty i Ferdinand (Franz) Engelschalck z Friedbergu.¹⁶² Podobně jako předchozí autor i on se zaměřoval na cestovní hodiny. Ty měly na počátku 18. století čtvercové základny a později šestiboké s reliéfními stříbřenými komponenty z maskaronů a kartuší.¹⁶³ Určitou pokrokovost v módních trendech dokládá jistě i užívání číselníků vyhotovených ve smaltu.¹⁶⁴ i tento autor se věnoval produkci kapesních hodinek s rytými stříbřenými nebo později emailovanými číselníky.¹⁶⁵

V rozvoji oboru na úrovni dalších vědních disciplín, především astronomie přispěla činnost jezuitského konstruktéra vědeckých přístrojů Johanna Kleina (1684–1762). V řádu působil od roku 1703 a v období 1732–1762 byl ředitelem a správcem matematického kabinetu a muzea v pražském Klementinu. Ve spolupráci s ředitelem hvězdárny Josefem Steplingem (1716–1778) a několika dalšími řádovými bratry zhotovil řadu astronomických, geodetických a časoměrných přístrojů i hracích automatů. Na sklonku života, roku 1760, se také zajímal

¹⁵⁸ Stroj s číselníkem publikuji v katalogu pod č. 72. Možné analogie viz Mühe – Vogel 1981, kat. č. 190, 191, 186, 187, 245.

¹⁵⁹ Číselníky 2. poloviny jsou již subtilnější a jemněji zpracované, srov. například Heroutová 1983, kat. č. 3–5.

¹⁶⁰ Dle pohybu terčiku kyvadélka mezi krajními polohami bylo možno hodiny správně nivelovat.

¹⁶¹ Schránka se sice nedochovala, ale dle polohy zvonku se můžeme domnívat, že byla doplněna nástavcem s průduchy pro slyšitelnost odbíjení.

¹⁶² V Praze je doložen 1706–1755, srov. Fischer 1968, s. 110, Abeler 1977, s. 268, Abeler 2010, s. 139.

¹⁶³ Ukázky například Aukce Van Dreven Antique Clocks, lot 189 (kol. 1700, cit. 10. 7. 2020), Deutches Museum, inv. č. U 2407 (kol. 1730), Aukce Dr. Crott, 16. 11. 2013, lot 670 (kol. 1740).

¹⁶⁴ Hodiny ve sbírce Muzea hl. města Prahy (Mendelová – Státníková 2001, s. 37).

¹⁶⁵ Starší příklad ve sbírce Národního technického muzea, inv. č. 26 557.

o nefunkční staroměstský orloj a pouze za úhradu materiálu chtěl realizovat jeho opravu.¹⁶⁶ Na tomto místě zaměříme podrobnější pozornost na existenci čtveřice skříňkových hodin, které uvádím v katalogu.¹⁶⁷ Tři z nich se hned po svém vzniku staly nejpoblíbenější součástí klementinského muzea. Dvoje získaly vlastní názvy dle demonstračních systémů zobrazování pohybu planet po obloze, *tychonské a koperníkovské*. Třetí se dle výrazného glóbu staly *geografickými*. Ředitelé muzea si byli dobře vědomi jejich mimořádnosti, a tak všem exemplářům věnovali nemalou pozornost. Několik pasáží o těchto výrobcích publikovali Josef Stepling, Anton Strnad (1746–1799) a Josef Georg Böhm (1807–1868),¹⁶⁸ který se dokonce zasadil o jejich první náročné restaurování.¹⁶⁹ Tyto řadu rozšířil ještě čtvrtý exemplář. Při návštěvě muzea v Klementinu totiž právě *geografické* natolik zaujaly polského krále Fridricha Augusta III. (1696–1763), že požádal o jejich výrobu. Klein králův požadavek splnil a vytvořil je v bohatším a preciznějším provedení.¹⁷⁰ Dnes jsou uloženy v Matematicko-fyzikálním salonu v Drážďanech.¹⁷¹ Jak dokládají tyto práce, Johann Klein byl geniálně zručným

¹⁶⁶ Nepodařilo se mu však přesvědčit zástupce města, protože nebyl vyučeným hodinářem a jako takový nepůsobil ani v hodinářském cechu. Radní dokonce v rámci rozsáhlých stavebních úprav radnice uvažovali o odstranění orloje (Novotná – Kalvoda 2013, s. 44).

¹⁶⁷ Troje jsou uchovávány v knihovním sále Klementina (kat. č. 124, 125, 126) a čtvrté v Staatliche Kunstsammlungen Dresden (kat. č. 127). Konstrukce schránek vynesných na nožkách a doplněných litými ornamenty je variací na anglické předlohy.

¹⁶⁸ A. Strnad vyšel ze staršího textu J. Steplinga (Stepling 1751). Hlavní pasáže textů věnoval důkladnému popisu tychonských a koperníkovských astronomických hodin, které doprovodil čtyřmi mědirytinami s pohledy na planetní a číselníkové desky, obr. 16, 18. Konstrukčně porovnal oba typy a koperníkovské považuje za jednodušeji zhotovitelné. Ve spisu představil dále i již zmíněné geografické hodiny konstruované dle Homannovy rytiny. Uvedl i tvůrce porcelánové polokoule P. Sichelbartha, mandarína z Pekingu. V závěru popsal Kleinův hvězdný glóbus, rovníkové hodiny a hodiny se zvonkohrou (Strnad 1791). J. G. Böhm zmínil neutěšený stav významných hodin, *kdysi známých po celém světě* a podtrhl důvody péče o tyto skvosty, aby mohly být zachovány dalším generacím (Böhm 1863). Böhmův rukopis se dočkal většího nákladu v roce 1908, kdy byl doplněn úvodem a životopisem J. Kleina od L. Weineka (1848–1913), který však uvádí, že pro kompletní sestavení životopisných údajů nebylo dohledáno mnoho skutečností (Böhm 1908). Celé vydání doplňují velkoformátové fotografie Karla Bellmanna z roku 1907. Jejich pořízení bylo za špatných světelných podmínek velmi náročné, a přesto se jedná o doposud nejvyšší snímky těchto předmětů. Díky své kvalitě byla jedna ze série fotografií publikována i o sto let později (Michal 2002, s. 147).

¹⁶⁹ Pod dohledem J. G. Böhma byla trojice Kleinových hodin od roku 1862 restaurována ve spolupráci s klementinským hodinářem Augustem Želiskem (1812–1876). Hodnota tří Kleinových hodin spolu se čtvrtými renesančními uloženy tamtéž, původně ze sbírek Rudolfa II, byla Želiskem vyčíslena na 7000–8000 zlatých (Böhm 1863).

¹⁷⁰ Klein je dovezl do Drážďan osobně, a kromě finanční odměny obdržel i drahocenné lastury (Böhm 1908).

¹⁷¹ Mathematisch-Physikalischer Salon, inv. č. D IVd 3.

mechanikem a precizním konstruktérem. Neměl ale potřebu uplatňovat nové poznatky, vyvíjet přesnější mechanismy nebo objevovat nové cesty jeho vědních oborů.¹⁷²

Ve stálé expozici Muzea hodin ve Vídni jsou vystaveny mimořádné astronomické a kalendářní skříňkové hodiny Aegidiho Wathele (1730–1760). K autorovi se nepodařilo dohledat další informace, nicméně několik jeho realizací dokládá, že jako hodinář v Praze působil.¹⁷³ Proč však nebyl zapsán v celopražském hodinářském cechu je nadále předmětem bádání. Ostatní pražští tvůrci byly totiž běžně v první polovině 18. století v cechu tří pražských měst zapsáni.¹⁷⁴ V letech 1734–1735 umožnil panovník také v Hradčanech založení samostatného rajcechu sdružujícího truhláře, hrnčíře, sklenáře, hodináře malých hodin a zámečníky.¹⁷⁵ Ucelenou představu o tvůrcích druhé poloviny 18. století nám utvořil Schönfeldův popis Prahy, který uvádí působení patnácti velkých a malých hodinářů.¹⁷⁶ Následující část bude věnována především těm, jejichž výrobky se podařilo dohledat a jsou zastoupeny v přiloženém katalogu.

Johann Martin Kraus (1768–1790) se stal měšťanem roku 1768.¹⁷⁷ Působil v Poštovské ul. čp. 415 na Starém Městě.¹⁷⁸ Od roku 1785 vlastnil dům U zlatého jehněte na Novém městě.¹⁷⁹

¹⁷² Kleinovy časoměrné přístroje za sebou nadále nechávají mnoho nevyjasněných otázek. První z nich je, proč pro pohon obou planetních hodin s ručkami s dobou oběhu i několik let využil velmi nepřesné teplotně a barometricky nekompensovaný stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem. Smyslem tedy nemohlo být relativně přesné zobrazení pohybu těles ve Vesmíru po delší dobu, spíše byl určen ke krátkodobým demonstračním těchto jevů. Domněnku podkládá také Stepling, jenž uvádí, že hodiny mají být hlavně studijní pomůckou (Stepling 1751). Již v době svého vzniku musely být udržovány každý den. V Böhmově manuálu je dokonce uvedeno, že by se neměly zastavit, jinak bude jejich opětovné uvedení do chodu náročnější (Böhm 1908, s. XVII). To je komplikováno i použitým strojem s jednodenním mechanismem. V době jejich největší slávy byly opatrovány a seřizovány jejich autorem. Po jeho smrti se stav strojů začal zhoršovat a některé části byly dokonce poztráceny.

¹⁷³ Především na skříňkové hodiny číslované 59 a vytvořené kolem roku 1730, Muzeum Karlovy Vary, inv. č. 786 (Fischer 1968, s. 127, Abeler 1977, s. 645). Z vlastního výzkumu vyplývá, že kromě těchto mimořádných hodin setrval spíše u standartních konstrukcí. Ze soupisu vybočují pouze *vaseuhr*, jejichž existenci se mi nepodařilo ověřit, viz kat. č. 329.

¹⁷⁴ Ten soustřeďoval hodináře ze Starého města Pražského, Nového města Pražského, Malé Strany a Hradčan.

¹⁷⁵ Smrž 2018, s. 120–122.

¹⁷⁶ Sedm velkých hodinářů a osm malých hodinářů, viz Schönfeld 1774, nestr.

¹⁷⁷ Hans Martin Kraus, srov. Fischer 1968, s. 117, Abeler 1977, s. 184.

¹⁷⁸ Dnes ulice Karolíny Světlé.

¹⁷⁹ Zum Goldener Lamm 824, viz Schaller 1797, s. 374.

V katalogu jej přibližují tři ukázky,¹⁸⁰ jež vznikly až v závěru jeho života. Pozornost upoutá především skříňka se stříbrnými flambony a postavou Saturna, jenž sice nese označení jiné provenience – Břevnova, ale dle užitých ozdob, komponentů a způsobu jejich zkombinování se domnívám, že ji také vytvořil. Zvláštností je zde porušení tradičního schématu horizontálního členění číselníkové desky, kdy zaměnil ustálenou pozici synodického kalendáře a číselníku, aby pod něj mohl umístit dvojici alegorických figur a symboly pomíjivosti lidského života.¹⁸¹ Použité motivy dokládají jeho vztahy k francouzským realizacím první čtvrtiny 18. století, jež však z tradičních tmavohnědých dýhovaných ploch schránek se zlacenými ornamenty překlopil do černého pojetí se stříbřeným dekorem.¹⁸² Simon Schreibelmeyer¹⁸³ (1745–1791) se svou dílnou v Králově dvoře čp. 49 (později přečíslováno na 653) na Starém Městě působil od roku 1774¹⁸⁴ Byl velkým i malým hodinářem, jenž vyráběl mnoho tvarových variant hodin vysoké úrovně, o čem svědčí, že roku 1790 byl zmíněn jako jediný velkovýrobce z Prahy, který cenami a kvalitou úspěšně konkuroval množství levných zahraničních výrobků.¹⁸⁵ Mezi zmapovanými příklady¹⁸⁶ upoutají jistě hodiny s automaty nebo zvonkohrou, které se v tomto období objevují velmi ojediněle. Dílnu později převzal jeho syn Josef¹⁸⁷ v Tomášské ulici čp. 203 (později čp. 25) na Malé Straně vytvářel v domě U tří kominíků hodiny Josef Graff (1739–1780). Pocházel z Friesingu u Mnichova jako tovaryš působil v Praze v dílně I. M. Platzera. Deset ukázek v katalogu nám ilustruje jeho výrobky od mistrovského kusu s astronomickými ukazateli až po série hodin s automaty a hracími stroji vlastní konstrukce. Možná právě zkušenost ze sochařské dílny jej vedla k užívání atypicky tvarovaných schránek na prodloužených nohách nebo s výraznými sochařskými aplikami.¹⁸⁸ V konzervativním českém prostředí musela velmi výrazně působit kompozice schrány v bouleově stylu, vynesená na dvojici

¹⁸⁰ Kat. č. 146–147.

¹⁸¹ Toto řešení je velmi blízké francouzským *pendules religieuses*. Stejně pojetí spodních figur uplatnil například B. Balthasar z Paříže, srov. Aukce Dorotheum, 18. 11. 2020, Salzburg, lot 245 (cit. 5. 11. 2020). Taktéž obr. 39–40.

¹⁸² Viz vyobrazení kat. č. 147.

¹⁸³ Jméno se vyskytuje v mnoha prepisech, například *Schreiblmajer*, *Scheiblmayer*, *Schreibelmajer*, *Schreibelmayer*.

¹⁸⁴ Fischer 1968, s. 124.

¹⁸⁵ Zahraniční výrobky k nám bývaly často bez placení celních poplatků pašovány (Schreyer 1790, s. 116).

¹⁸⁶ Kat. č. 254–259.

¹⁸⁷ Působil také jako hodinář. S manželkou Karolinou Frank měli taktéž syna Josefa, viz Podlaha 1917, s. 114.

¹⁸⁸ Hodiny s alegoriemi čtyř ročních období a postavou Saturna, kat. č. 80. Taktéž kresebný návrh obr. 19.

delfínů, doplněná pierotem na houpačce místo kyvadla, 24 hodinovým číselníkem, světovými časy a ukazatelem dne a noci na různých místech zeměkoule.¹⁸⁹ V tradici pokračoval na stejné adrese od roku 1774 jeho syn Tomáš.¹⁹⁰ Setrval zde pravděpodobně do roku 1792, kdy byl dům přestavěn J. I. Palliardim (1737–1824).¹⁹¹ Na Starém Městě působil v Platnéřské ul. čp. 632 (později čp. 114) v domě U zlatého čápa i Sebastian Treffler (1714–1791).¹⁹² Pocházel pravděpodobně z rozvětvené rodiny augsburgských hodinářů a zlatníků.¹⁹³ Roku 1743 se oženil s Terezií, vdovou po hodináři Wenzelu Kaltenbrunnerovi (†1742). Mistrem se stal roku 1754 a šest let poté se oženil opět.¹⁹⁴ Kromě skříňkových hodin v katalogu¹⁹⁵ se věnoval i tvorbě cestovních.¹⁹⁶ V otcově stopě dále pokračoval syn Josef.

Podle statistiky z roku 1786 víme, že mimo hlavní město působil 80 mistrů, 26 tovaryšů a 19 učňů, jež byli povinně registrováni v pražském hodinářském cechu.¹⁹⁷ Ne všichni čeští a moravští tvůrci to ale dodrželi a oficiálně tak přišli o možnost mít tovaryše.¹⁹⁸ Sledovaná doba je také známa značným přílivem hodin průměrné až podprůměrné kvality z Francie a Anglie, které hodináři v Praze taktéž prodávali, aby si přilepšili. Tento způsob vedl k tomu, že někteří méně zkušené hodináři kladli větší důraz na pouhé přeprodávání předmětů než svou vlastní výrobu. Motivoval je především větší zisk z prodeje, protože by obdobné kusy nedokázali tak levně vyrobit.¹⁹⁹ Pozdější identifikaci jejich práce to o to více komplikuje. S přílivem zahraničních předmětů se také hodinářům hromadily v dílnách opravy, které chtěli majitelé řešit v místě svého bydliště.²⁰⁰ Přesto vzniklo v Praze mnoho původních výrobků.

¹⁸⁹ Předmět se nacházel v kolekci Sundial Farm Fine Antique Clocks, inv. č. g54. Současný vlastník již není veřejně znám.

¹⁹⁰ Fischer 1968, s. 112, Abeler 1977, s. 220.

¹⁹¹ Památkový katalog, kulturní památka rejst. č. ÚSKP 44424/1-523 – měšťanský dům.

¹⁹² Taktéž psán Tröfler, srov. Podlaha 1917.

¹⁹³ Tobias Treffler (1598–1665), Johann Treffler (1626–1698), Johann Treffler (1652–1722), Johann Treffler (1715–1762), viz Abeler 1977, s. 618.

¹⁹⁴ Tentokrát s Franziscou Seltzer, srov. Fischer 1968, s. 126.

¹⁹⁵ Položky pod kat. č. 292–298, obr. 9.

¹⁹⁶ Trefflerovy hodiny nalezneme ve stříbrné schránce C. P. Langpaura, srov. Gutkas 1980, kat. č. 418.

¹⁹⁷ Michal 2002, s. 128

¹⁹⁸ Nicméně nařízení nebylo na našem území tak důsledně kontrolováno. Na území Moravy vznikl samostatný cech až roku 1761. (Fischer 1968, s. 106.).

¹⁹⁹ Schreyer 1790, s. 116.

²⁰⁰ Výrobky se v dílnách hromadily jistě i proto, že cizí mechanismy, mohly vyžadovat postupy oprav, které nemusely být řemeslníkům známé.

Veskrze se jedná o strojky s čtvrtovým opakovacím bitím, ale najdou se i půlové.²⁰¹ Zpočátku hranolové schránky byly později zatlačeny unifikovanými schránkami s oblouky a mansardovou stříškou, jež byly později označovány jako *Prager Stutzuhr* nebo *Kapellen Uhr*. Dle svého vkusu na skříňky natloukali hodináři objednané lité bronzové ozdoby nebo si pořizovali skříňky kompletní.²⁰² Výjimkou bylo i objednání stříbřených ozdob.²⁰³

S bezesporu nejkvalitněji litými a cizelovanými mosaznými ozdobami pracoval Wenzel Wilfahrt.²⁰⁴ Je s podivem, že k autorovi, jenž je v mém katalogu zastoupen dvanácti položkami, se mi podařilo dohledat pouze několik pramenů. V letech 1776–1812 byl svatovítským hodinářem.²⁰⁵ Roku 1802 vytvořil pravděpodobně ve spolupráci s I. M. Platzerem (1757–1826) hodiny pro sněmovnu na Malé straně.²⁰⁶ Návrhům schránek pro hodináře se věnoval i jeho otec I. F. Platzer (1717–1787).²⁰⁷

Další tvůrce Bernhard Biswanger²⁰⁸ (1771–1800) se přistěhoval z Forbachu v Bavorsku.²⁰⁹ Roku 1771 se oženil s Barborou, dcerou hodináře J. Uhla.²¹⁰ Poté vybudoval rozsáhlou dílnu pro věžní i interiérové hodiny v domě U Pelikána.²¹¹ Kvality jeho práce a progresivní metody nám dokládají především jeho stolní hodiny s hracím píšťalovým mechanismem.²¹² Rovněž v pramenech dohledáme konstrukci osmidenních gravitačních hodin se dvěma koly a opakovacím bitím z roku 1785.²¹³ V jeho profesi pokračovali Bernhard Ernst (*1775) a Gervasius Johann (*1781), jenž se specializoval na hrací flétnové hodiny.²¹⁴ S ním přišel

²⁰¹ Hodiny Bernarda Biswanger, kat. č. 34, Simona Schreybelmayera, kat. č. 254, Josef Uhl, kat. č. 303, Agidi Wathele, kat. č. 328, 336.

²⁰² Kapličkové schránky například kat. č. 34, 35, 37, 38, 39, 41, 73, 82, 83, 84, 104, 147, 148.

²⁰³ Kat. č. 148.

²⁰⁴ Přehled jeho prací z období 1780–1802 viz kat. č. 341–352.

²⁰⁵ Uvádí Urešová 1977, kat. č. 40. Taktéž v mém katalogu se na jeho hodinách nachází přímo signatura *Wenceslaus Wilfarth Königlicher Hoffuhrmacher Prag*, kat. č. 349.

²⁰⁶ Spolupráci uvádí Wirth 1914, s. 117. Hodiny s odkazem na návrh reprodukoval Wirth 1913, tab. 79.

²⁰⁷ V Umělecko-průmyslovém museu v Praze uloženy jeho návrhy hodin (Wirth 1913, s. 54).

²⁰⁸ Taktéž se objevuje psaná varianta *Piswanger*.

²⁰⁹ Ve Forbachu působil jeho otec Wolfgang, srov. Urešová 1977.

²¹⁰ Svědky mu byli hodinář Josef Uhl a Aegidius Wathele (Podlaha 1924, s. 260).

²¹¹ Ulice Pod novými zámeckými schody, viz. Schaller 1795, s. 193.

²¹² Kat. č. 36.

²¹³ Kap. *Neue nuzliche Erfindungen in Josephs II. Staaten* (Geisler 1787, s. 218).

²¹⁴ Fischer 1968, s. 108. K flétnovým hodinám Kowar – Zemanek, s. 210.

do Čech pravděpodobně i Leopold Biswanger (1740–1818), který se věnoval věžním hodinám. Činnost dalšího hodináře v Praze dokládají hodiny Andrese Lehmana (1749–1814) s automaty²¹⁵ nebo práce Josepha Uhla (1760–1790) s pohyblivými horníky v naivisticky podané krajině na obrazových hodinách.²¹⁶

Ke konci 18. století u nás nadále převládal větší zájem o zahraniční výrobky. Změnit to mělo například pořádání průmyslových výstav, představující kvalitní české zboží. První z nich, realizovaná v refektáři Klementina na popud královského českého obchodního rady Josefa Antonína Schreyera proběhla v roce 1791 a založila tak obdobným výstavám tradici.²¹⁷ Nicméně z důvodu napoleonských válek a kontinentální blokády byly na následující čtvrtstoletí české země odříznuty od příkladů anglického průmyslu. Protože po celou dobu nebylo možné sledovat vývoj anglických technologií, podoba hodin se začala do detailu podřizovat francouzským vzorům.²¹⁸ Jedním z prvních, kdo se snažil hodiny přizpůsobovat těmto vlivům byl opět Wenzeslaw Wilfahrt,²¹⁹ následoval jej Ferdinand Schmidt (1770–1830).²²⁰ Hodinářskou dílnu převzal po otci Leopoldovi²²¹ a věnoval se mimo jiné i výrobě přesných kyvadlových hodin.²²² Na základě výzkumu bylo dohledáno i několik jeho hodin cestovních.²²³

V roce 1834 uvádí Sebastian Wilibald Schiessler (1790–1867) v popisu Prahy osmnáct velkých a malých hodinářů a tři umělecké. Nábytkáři nejsou rozděleni dle zaměření, celkem jich bylo 78.²²⁴ V období přelomu 18. a 19. století se začal tento obor vysoce specializovat, a to především díky osobnosti Josefa Božka (1782–1835), jenž působil v letech 1806–1835 jako pedagog na pražské polytechnice. Do praxe uvedl mnoho mechanismů známých

²¹⁵ Kat. č. 166–167. Roku 1801 se oženil s Barbarou Friedrich z Mělníka (Podlaha 1917, s. 210).

²¹⁶ Automaty pod kat. č. 303, ostatní jeho práce viz kat. č. 301, 302, 304.

²¹⁷ Mendl 1947, s. 60.

²¹⁸ Například kat. č. 66.

²¹⁹ Komodové hodiny se sloupky nebo zlacenou figurální výzdobou, kat. č. 350–352.

²²⁰ Podobné příklady s figurální výzdobou, kat. č. 236, 237. Roku 1830 byl po svém zmizení prohlášen bratrem Christophem, také hodinářem, za mrtvého (Höffer 1854, kap. *Vom Personen=Rechte*, s. 19).

²²¹ Leopold Schmidt (1752–1814).

²²² Jedna ukázka precizních hodin se sekundovým kyvadlem viz kat. č. 238, dále Baillie 1964, s. 285.

²²³ Hodiny ve zlatnicky tvarovaných schránkách, kat. č. 239, 240.

²²⁴ Schiessler 1813, s. 198, 202.

z literatury, ale vytvořil i plno vlastních.²²⁵ Jeho systematickou činností se podařilo posunout české hodinářství opět na výsluní.²²⁶ Nové výrobní tendence, především prosazování kotvového kroku, však nebyly u konzervativní veřejnosti akceptovány a docházelo ke sporům. Právě výše zmíněný Ferdinand Schmidt byl i jedním z odpůrců, jež s dalšími členy cechu vtrhli do Božkovy dílny a pod pohrůžkami soudem a konfiskací jeho výrobků mu zakazovali činnost v tomto oboru. Potyčky pozvolna ustaly, až když Božkovi zemské úřady na základě odvolání potvrdili právo na hodinářskou činnost. V otcových stopách kráčel i Romuald Božek (1814–1839), jenž spolu s bratrem Františkem vedl v budově pražské polytechniky strojnickou a hodinářskou dílnu. i on prosazoval mnoho technologických zlepšení, a tím se dostal do konfliktu s pražskými hodináři, jež mu zazlívali, že je pouze projektantem a není členem cechu. Ve svých statích kritizoval konstrukční nešvary pražských mistrů, kteří pouze napodobují práci dřívějších generací a tento způsob nadále předávají tovaryšům.²²⁷ Kritiky nebyl ušetřen například Ludwig Hainz, Augustin Želisko nebo Carl Suchy. Přehled výrobků zmíněných tvůrců obsažený v katalogu této práce oprávněnost jeho kritiky potvrzuje. V porovnání se zahraničními výrobky bylo tuzemské hodinářství technologicky skutečně pozadu. Dalším autorem, který vybočoval z tradičních konvencí byl i Wenzel Balke (1791–1864).²²⁸ V čp. 128/1 se věnoval od roku 1819 především konstrukci nástěnných hodin s přesným několikaměsíčním chodem.

Jak již bylo uvedeno výše, kolem roku 1830 byl trh pro širokou poptávku masivně zásoben sloupkovými alabastrovými hodinami, jež se díky přemíře dekorů a zlatých a stříbrných laků sloužily jako suvenýry z cest. Objevují se i kompozice s antikizujícími motivy.²²⁹ Pořídít se daly už nejen v hodinářstvích, ale i ve zlatnictvích nebo obchodech s nábytkem. Často se dávaly darem členům rodiny a upomínaly na navštívená místa, například právě Prahy.²³⁰ Hodinářství

²²⁵ Některé z modelů vystaveny ve stálé expozici Národního technického muzea v Praze na Letné – například inv. č. 1033, 1034, 1036, 1037.

²²⁶ V katalogu uvádím několik typů jeho výrobků, viz kat. č. 42–46.

²²⁷ Archiv NTM, Praha, fond č. 45 – Romuald Božek, *Über Uhren und Uhrmacher*, 1894.

²²⁸ Známí jsou tři členové rodiny, Václav (1791–1864), jenž založil hodinářskou firmu 14. 6. 1818 a roku 1819 se stal měšťanem, Josef (1819–1902), jenž je měšťanem od roku 1849 a František (1864–1935), srov. Michal 1997, s. 97. Podobizny členů rodiny nalezneme v soukromé sbírce Dům hodin Karlštejn. Hodiny viz kat. č. 1–3.

²²⁹ Například kat. č. 149

²³⁰ Dioráma s labutí na Vltavě a pohledem na Hradčany, viz kat. č. 92.

kolem roku 1840 se nadále držely trendu oprav starých strojků a prodeje francouzských a švýcarských hodin, které byly kvůli zrušení omezení dovozu cizího zboží na trhu zastoupeny v široké míře, a tudíž i velmi levné. Vznikl velký rozdíl v kvalitě výrobků hodinářských dílen. Vysoké úrovně například dosáhli Carl Suchy, August a Johann Želisko, Franz Schamal a Alois Willenbacher (*1795).²³¹ Speciálním konstrukcím s bimetalickou a rtuťovou kompenzací kyvadla²³² se věnoval Josef Kossek (1780–1858). Hodiny konstruoval od roku 1814,²³³ ale zpočátku čelil kritice, že jeho odlišné konstrukce nebudou umět běžní mistři opravovat. Od roku 1825 se ale stal uměleckým hodinářem a vedl dílnu v Poštovské ulici čp. 329/1. Jako autor astronomických hodin působil i na hvězdárně v Klementinu.²³⁴ Za svou práci byl velmi oceňován.²³⁵ Obdobně pozornosti se těšila i rozvíjející se dílna hřebenových hracích strojků Franze Rzebitschka (1801–1889)²³⁶ a Aloise Willenbachera. Od roku 1819 prodávali hrací mechanismy dalším hodinářům nebo je užívali v rámci vlastních realizací.²³⁷ Vybudovali manufakturu s 45 zaměstnanci, jež produkovala 1600 hracích strojků ročně.²³⁸ Roku 1842 se Franz Rzebitschek osamostatnil a roku 1870 převzal jeho dílnu syn Gustav (1838–1916), který ji 1897 pro nedostatek objednávek uzavřel.²³⁹ V kontrastu s touto úrovní se setkáváme i s opačnou situací, a to v případech, kdy se stává, že tovaryši vyrábí pro splnění mistrovské zkoušky kapesní hodinky, které tvořit mistra ani nikdy neviděli.²⁴⁰

V 19. století byly v Praze zakládány továrny, kde vznikaly hodiny zcela odlišnými postupy. Díky strojové výrobě došlo k příznivému snížení cen, zlepšení přesnosti a staly se běžně

²³¹ Johann Želisko sídlil v Dominikánské čp. 229 (Haase 1836, s. 31). Autoři byly zastoupeni svými výrobky na všeobecné průmyslové výstavě v roce 1831 (Haase 1833, s. 81–82).

²³² Bimetalická kompenzace – kyvadlová tyč se skládá z materiálů o různé teplotní roztažnosti, rtuťová kompenzace užívá teplotní roztažnost rtuti k vyrovnávání polohy čočky kyvadla. Oba principy slouží k zpřesňování chodu hodin v kolísavých teplotních podmínkách.

²³³ Původně byl Premonstrátem v želivském klášteře a malířem miniatur, základům hodinářství se vyučil u Josefa Božka, viz Národní archiv, Policejní ředitelství I, konskripce, karton 291, obraz 231.

²³⁴ Tabor 1841, s. 326.

²³⁵ Například Zlatá medaile, *Austellung der Industrie Erzeugnisse Bohmens, 1829* (Bericht 1831, s. 74–76).

²³⁶ Byl synem Martina Rzebitschka z Dačic (AHMP, fond Sběrka matrik 156, sign. FR O6, 1812–1834, s. 232.

²³⁷ Viz Haase 1847, s. 596–598.

²³⁸ *Poctění dvěma zlatými medailemi z Vídně* (Amerling 1851, s. 53).

²³⁹ Witzmann 2017.

²⁴⁰ Mnoho zchudlých hodinářských rodin se věnuje už jen výrobě komponentů, která prodává jiným velkovýrobcům, viz Haase 1847, s. 596–598.

dostupným zbožím. Nicméně i v závěru století byly zmíněné Božkovy objevy využívány pouze v malé míře. Výroba v továrnách byla nadále řemeslná. L. Hainz působil na Staroměstském náměstí čp. 481, C. Suchy v Žitné ulici čp. 125.²⁴¹ Hrací strojky vyráběli ještě kromě Willenbachera a Rzebitscheka ještě v letech 1850–1874 společně Joachim Slawik a Anna Preisler.²⁴² Výrobci začali své zboží inzerovat i v tisku.²⁴³ Hodinové nebo hrací strojky už byly standardizovány a zákazník volil především dle způsobu provedení schránek. Pražské obchody nejvíce zaplnily kyvadlové hodiny, tzv. *pendlovky*, zasklené v podlouhlých hranolovitých schránkách.²⁴⁴ S rozvojem dopravy byla také širší poptávka po hodinách cestovních. Vznikaly jako jednotlivé kusy²⁴⁵ nebo byly nakupovány v rámci velkých sérií a doplňovány signaturami prodejců.²⁴⁶ Ojedinele se užívaly i hodiny obchůzkové nebo kontrolní, jež byly upevněny na zdi a v pravidelných intervalech k nim přistupoval strážný a pomocí táhla zanechával na číselníku značku.²⁴⁷

V roce 1888 působilo v Praze 71 hodinářů s 67 tovaryši a 46 učedníky. Pouzdraři byli tři s pěti tovaryši a jeden výrobce s tovaryšem se specializoval na tvorbu číselníků.²⁴⁸ Jejich živobytí bylo o to komplikovanější, protože v této době bylo celé Rakousko-Uhersko zásobováno nadměrným množstvím levný tovární výrobků ze zahraničí. Potvrdilo se, že cena měla přednost před kvalitou. Pražským továrnám nepomohlo před úpadkem ani zvýšení celních poplatků na dovozové zboží, protože zahraniční firmy u nás postupně založily své filiálky.²⁴⁹ V době úpadku se začalo prodávat i zahraniční netradiční zboží, jež mohlo být doplněno i pražskou signaturou. Například gravitační kuličkové hodiny firmy Suchý a synové.²⁵⁰ Roku

²⁴¹ Firma Suchý a synové pravidelně inzerovala zboží v tisku, viz obr. 97, 99. Rovněž byly pro svou popularitu terčem četných žertů, obr. 101, 102.

²⁴² *Slawik Joachim. Mechaniker und uhrmacher* (Watterich 1845, s. 1154, Lehmann 1859, heslo *Slawik*), *Preisler Anna. Spielwerke=Fabrikantin* (Lehmann 1859, heslo *Preisler*). Dále Michal 2002, s. 176. Stroj taktéž užit u kat. č. 29.

²⁴³ Obr. 88–100, 103–110.

²⁴⁴ Kat. č. 1–3, 43, 55–57, 97, 202, 238, 288, 356, 357.

²⁴⁵ Kat. č. 46, 58, 192, 240, 353, 358.

²⁴⁶ Kat. č. 101.

²⁴⁷ Kat. č. 95, 311.

²⁴⁸ Erben 1889, s. 116.

²⁴⁹ Michal 2002, s. 204.

²⁵⁰ Mechanismus byl poprvé představen při výstavě v Paříži roku 1900 (Planchon 1900, s. 153–157). Využíval a do praxe přitom uvedl starší poznatky o gravitačních kuličkových hodinách (Serviere 1719, s. 9–22), viz kat. č. 290.

1891 již pražský adresář uvádí 106 hodinářů a deset obchodníků s hodinami.²⁵¹ Na počátku 20. století se do pražského prostředí nejvýrazněji zapsala firma Ludvík Hainz, jež vyráběla věžní stroje a dovážela hodinky ze Švýcarska a hodiny z Francie, Německa a Rakouska.²⁵² Aby hodináři obešli vysoká cla za dovoz hotových výrobků, objednávali je většinou v rozloženém stavu a proclívali jako součástky. Ke strojům kyvadlových hodin doplňovali vlastní kyvadla a skříně.²⁵³ Výsadní postavení pro výrobu a dovoz hodin přejaly v Čechách a na Moravě na počátku 20. století hodinářské manufaktury z francouzských, švýcarských a německých oblastí.²⁵⁴

²⁵¹ Lešer 1891.

²⁵² Ve firmě se vystříдалo v období 1836–1935 několik generací Ludvíků Hainzů a s tímto názvem působí dodnes (Martínek 1996, s. 17–22).

²⁵³ Pro tovární hodiny vyráběl schránky například Jan Peška z Chlumu u Třeboně (Martínek 1996, s. 20).

²⁵⁴ Německé firmy provozují své výroby a montovny v Broumově, Chomutově, srov Martínek 1996, s. 15.

3.1.3 Olomouc

Druhým hodinářským centrem byla Olomouc. Rozkvětu tohoto města významně napomohly obchodní stezky, které přes něj vedly. Na těchto důležitých koridorech se samozřejmě nacházela i tržiště, vytvářející ideální základy pro rozkvět obchodu a služeb, a tím i podmínek pro cechovní organizace.²⁵⁵ Bohaté město si nechalo v rámci přestavby radnice v letech 1474–1488 pravděpodobně zbudovat po vzoru dalších evropských metropolí veřejné hodiny. Teprve až jejich oprava z let 1573–1575 se však odrazila v pramenech.²⁵⁶ Provedl ji hodinář Hans Pohl (†1584) a astronom Pavel Fabricius (1519/1529–1589), který vytvořil mimo jiné dodnes existující planisférium.²⁵⁷ Hans Pohl byl také autorem pravděpodobně nejstarších interiérových hodin se signaturou *Olmütz*.²⁵⁸ Od roku 1619 působili hodináři v Olomouci ve společném cechu se zámečníky.²⁵⁹

Vzrůstající prosperitu města v průběhu 17. století podstatně ovlivnilo několik nepříznivých událostí.²⁶⁰ Samotný orloj nebyl v popředí zájmu a ani v provozuschopném stavu. Naštěstí se v průběhu dlouhých let postupně město vzpamatovalo. Orloj byl opraven v letech 1661–1662 a v roce 1671 byly uděleny cechu hodinářů, puškařů a pilníků nových artikule.²⁶¹ V období 1704–1743 působil ve městě Joseph Maximilian Niedermayer. V domě ve Slovenské

²⁵⁵ K obchodním cestám viz Čermák 2002, s. 32–33.

²⁵⁶ Inspirací pro pozdější podobu ze 70. a 90. let 15. století mohl být orloj ve Strasburgu, srov. Himmler 2019, s. 11.

²⁵⁷ H. Pohl vytvářel po vzoru Jacoba Zecha také dózové přenosné cestovní hodiny, možná byl pravnukem hodináře Antona Pohla ze Saska (Abeler 1977, s. 487). Planisférium uloženo ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, inv. č. CH 936. Průměrem 146 cm patří dnes k největším dochovaným na světě. Podle chybějících moravských svátků se předpokládá, že bylo vyrobeno ve Vídni.

²⁵⁸ Předmět byl dražen na Aukci Dr. H. Crotta, srov. watch-wiki.org, heslo: *Hans Pohl*. Dalším vzácně dochovaným exemplářem jsou hodiny Petera Camalera, jejichž podoba, tedy vertikální uložení v kulatém bubnu na nožce, připomíná monstranci. Dnes se nachází v Historisches Museum, Basel (Himmler 2007, s. 48).

²⁵⁹ Později se přidali puškaři, pilníci a šroubkaři (Čermák 2002, s. 118).

²⁶⁰ Stavovské povstání, švédská okupace, tři hladomory a morová epidemie oblast „... z gruntu zruinovaly.“ V roce 1656 bylo v Olomouci asi 1675 obyvatel z původních asi 15 000. Původní počet obyvatel se různí mezi 10 000–15 000. K nepříznivé situaci v 17. století viz Schulz 2002, s. 125.

²⁶¹ Čermák 2002, s. 82–87.

ulici čp. 9 vyráběl přenosné pérem poháněné hodiny.²⁶² Roku 1732 a 1738 byl uveden jako místopřísežný cechu.²⁶³ Z tohoto období se však relevantní výrobky dohledat nepodařilo.

Z olomoucké produkce ukazuje katalog 55 ukázek podlahových, skříňkových, figurálních, sloupkových, obrazových a rámových hodin a kapesních hodinek z období 1730–1890.²⁶⁴ Prvním hodinářem, zastoupeným v katalogu, je Tobias Ebner (1723–13. 6. 1742). Pocházel z Kroměříže²⁶⁵ a mistrem se stal roku 1723. Jako hodinář velkých hodin pobýval v Terežské ulici²⁶⁶ čp. 8, kde konstruoval mechanismy se závažím, ale i stroje pérem poháněné.²⁶⁷ Věnoval se i opravě radničních hodin.²⁶⁸ V rámci bádání byla zkoumání podrobena dvojice podlahových hodin, jejichž schránky přejala nizozemské a anglické pojetí přelomu 17. a 18. století. Hodiny ještě respektovaly čtvercové rozlišení číselníkové desky, které po roce 1730 ustoupilo.²⁶⁹ Rovněž je z jeho práce patrná větší tvůrčí angažovanost, jež se v pozdější době s přílivem hodinářských polotovarů u jiných autorů vytrácí.²⁷⁰ Ve stejné ulici se stal roku 1729 mistrem i Martin Vogt (1705–28. 4. 1745),²⁷¹ který potvrdil svůj um konstrukcí podlahových i nástěnných hodin. Pocházel z Tyrolska a vyučil se v Pasově. Svým zaměřením byl taktéž *Großuhrmacher*,²⁷² což dokládá dvojice věžních hodin ve sbírkách v Olomouci²⁷³ a z hlediska katalogu i trojice stojacích podlahových hodin.²⁷⁴ U interiérových výrobků již uplatnil pojetí čtvercové číselníkové desky rozšířené o oblouk ve vrchní části. Schránky opět zdobí dýchované motivy skládané sesazenkou a vloženým páskovým ornamentem. Nad rámeček

²⁶² Dnes čp. 508.

²⁶³ Čermák 2002, s. 120.

²⁶⁴ Obdobně jako v Praze i zde jsou nejpočetněji mezi výrobky zastoupeny skříňkové hodiny s čtvrtovým bitím, ale najdou se i půlové. Oproti Praze je ve sledovaném vzorku zastoupeno více skříňek klasického hranolového tvaru než kapličkového. V olomouckém vzorku je zastoupeno více hodin podlahových než Praze. Většinou se jedná o mobiliář z vybavení šlechtických sídel a klášterů.

²⁶⁵ K otci Johannu Ebnerovi (1670–1734) viz Abeler 1977, s. 154.

²⁶⁶ Dnešní Pavelčákova ulice.

²⁶⁷ Je uveden v uličníku z r. 1882 (Müller 1882, s. 459). V roce 2019 se objevily i jeho pérem poháněné stolní hodiny, signované *Tobias Ebner Olmütz* (Aukce Aukro, 17. 1. 2019, lot 6940944638).

²⁶⁸ Čermák 2020, s. 120.

²⁶⁹ Obr. 1, srov. Mühe – Vogel 1981, s. 232, 246, 248, 263.

²⁷⁰ Viz katalogové položky č. 51, 52.

²⁷¹ Müller 1882, s. 384.

²⁷² Hodinářem se specializací na závažové věžní nebo interiérové hodiny.

²⁷³ Stroje se signaturami *MARTINVS IN OLLMVTZ ANNO. 1737*, *Marttinus Vogt in Ollmitz Anno 1740* (Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1143).

²⁷⁴ Viz kat. č. 318, 319 a 322.

své specializace vytvořil i stolní, pérem poháněné hodiny.²⁷⁵ U těchto příkladů se opakuje užití ozdob odlévaných okřídlených hlav putti. Tato ozdoba užívaná ve cviklech kolem číselníku patřila po roce 1700 ke standardním dekorům a proslavili ji především angličtí hodináři.²⁷⁶ Vogtovým učněm v Terezké ulici čp. 19 (dnes čp. 2) byl i Franz Xaver Bayer (1746–3. 6. 1771) z Feldkirchu v Tyrolsku, který se stal v Olomouci mistrem roku 1746, oženil se s dcerou Martina Vogta, specializoval se taktéž na velké hodiny a působil nadále na zmíněné adrese.²⁷⁷ Relativně velký počet dvanácti dohledaných výrobků z jeho ruky nám ukazuje, že se stal tvůrcem luxusního zboží, jež se vymykalo produkci ostatních autorů. Za všechny to dokládá především existence podlahových hodin s pěticí kalendářních a astronomických ukazatelů a čtvrtovým strojem doplněným zvonkovou hrou.²⁷⁸ Jednotlivé detaily ozdob, způsob rytí a užití medailony odkazují na vysokou řemeslnou úroveň. Z hlediska mapovaných oblastí Čech a Moravy nemá tato práce obdoby. Srovnatelné mohou být pouze práce z dalších evropských metropolí jakými byla Vídeň, Mnichov nebo Paříž.²⁷⁹ Zvonková hra se objevuje ještě v dalších dvou případech u Bayerových stolních skříňkových hodin.²⁸⁰ Málo vídané bylo i použití schránky malované na způsob chinoiserií, kdežto užití synodického kalendáře se ve druhé polovině 18. století stalo již standardem.²⁸¹ V jednom případě se u schránky setkáme s užitím vysokých konkávně a konvexně prohnutých nožek, blízkých produkci bavorského Bambergu.²⁸²

V roce 1750 působil ve společném cechu osm hodinářů, osm zámečníků, tři puškaři a jeden šroubkař.²⁸³ Mezi nimi i Johann Pawellizeck (1745–1778) ze Žeravice na Buchlovsku. i on se stal mistrem velkých hodin. Svou profesi vykonával v Olomouci na Žerotínově náměstí čp. 12 (dnes čp. 212).²⁸⁴ V období 1750–1788 udržoval v chodu městský (radniční) orloj a věžní

²⁷⁵ Viz kat. č. 320 a 321.

²⁷⁶ Srov. autorské práce Ahasuera Fromanteela, Thomase Tompiona, Daniela Quarea nebo Johna Williamsona.

²⁷⁷ Manželka Rosa, viz Čermák 2002, s. 121. Na hodinách užívá i totožných ozdob s putti jako jeho mistr, srov. kat. č. 18, 23. Adresu udává Müller 1882, s. 384.

²⁷⁸ Uvedené se zachovaly bohužel v nekompletním stavu stroje a bez skříně, viz. kat. č. 17.

²⁷⁹ Například Mühe – Vogel 1981, s. 251.

²⁸⁰ Kat. č. 25, 26, obr. 8.

²⁸¹ Kat. č. 18.

²⁸² Například u tvarů schránek Leopolda Hoyse.

²⁸³ Hodináře zmiňuje ve výčtu rovněž Woldrich 1863, kap. *Kleingewerbe*, s. 53.

²⁸⁴ Mistrem 1745, měšťanem 1746 (Čermák 2002, s. 121).

hodiny. Roku 1773 vytvořil pro olomouckou radnici nový stroj.²⁸⁵ Jeho technické mistrovství dokládají 2,5 m vysoké podlahové hodiny s několikaměsíčním chodem, čtvrtovým bitím a zvonkohrou.²⁸⁶ Na tradici dílny F. X. Bayera navázal Johann Georg Hollmayer (1774–1799), který se oženil s jeho vdovou.²⁸⁷ Jeho práci přibližují dva exempláře skříňkových hodin.²⁸⁸

Od roku 1779 pracovali hodináři v cechu již jen s puškaři.²⁸⁹ Uvedeno je pět mistrů a tři tovaryši. Samostatně tvořili poprvé v roce 1793. Právě tohoto roku se stal měšťanem Sebastian Ecker (1793–1820),²⁹⁰ který se přistěhoval z Vídně. Bydlel na Dolním náměstí čp. 35 (dnes čp. 54). Dle signatury mu lze připsat autorství stylizovaného dioráma s pohyblivými automaty. Má podobu východního křídla olomoucké radnice, kde se ve dvířkách na balkoně objevuje při odbíjení figurka trubače a dole pochoduje voják. Tyto automaty byly na měšťanských hodinách konce 18. století velmi vzácné.²⁹¹ Typickým hodinářem malých hodin byl Andreas Kugler (1787–1827) ve Ztracené ulici čp. 10.²⁹² Kromě kapesních hodinek sestavoval i stolní skříňkové hodiny, které se již svým dekorem skládaným ze slunce, perlovce a vejcovce blíží tradičnímu klasicistnímu tvarosloví.²⁹³ Nastupující vlnu nových hodinových schránek reflektuje cechovní typář z roku 1805, jenž zobrazuje sloupkové hodiny s vázou a svazkem květů a dvojici kapesních hodinek.²⁹⁴ Z bavorského Friedbergu se přistěhoval Peter Hader (1817–1829).²⁹⁵ Z pramenů se podařilo dohledat pouze, že v Olomouci působil

²⁸⁵ Himmler 2007, s. 50. K opravám orloje Čermák 2005a, s. 45–46.

²⁸⁶ Zvonkohra byla v minulosti demontována, kat. č. 193, obr. 4.

²⁸⁷ Pocházel z Vídně, viz Himmler 2007, s. 50.

²⁸⁸ Kat. č. 110, 111.

²⁸⁹ Společnou činnost dokládá mimo jiné otisk typáře se zkříženými ručnicemi a hodinami (Archiv města Olomouce, M 3-40, inv. č. 14).

²⁹⁰ Měšťanem 23. 5. 1793 (Čermák 2002, s. 121), v roce 1810 jej zmiňuje Abeler 1977, s. 155. Ve Vídni jsem nedohledal hodináře podobného jména, pouze Henricha Eckerta ve Friedbergu (1717–1788).

²⁹¹ Svým pojetím je variací na mechanismy, jež dosáhly vysoké popularity v tzv. lidovém hodinářství ve Schwarzwaldu v Německu, kde bývaly od konce 18. století součástí tradičních dřevěných hodin, srov. Jüttermann 1998, s. 140–141. Druhý automat je označován jako „voják na vartě“ viz Jüttermann 1998, s. 56–58.

²⁹² Mistrem 10. 10. 1787 (Čermák 2002, s. 121). Abeler jej řadí do období kolem 1830 (Abeler 1977, s. 370). A. Kugler byl roku 1827 kmotrem při křtu (Zemský archiv v Opavě, fond Sběrka matrik Severomoravského kraje, Matrika římskokat. f. ú., Sv. Michal, 1825–1837, inv. č. 5635, sig. O V 4, s. 63).

²⁹³ Kat. č. 151.

²⁹⁴ Ve spodní části opis *SIGIL DES BÜRGER: KLEIN UND GROS UHRMACHER MITTELS*. Všechny tři číselníky 1–12 ukazují blížící se čas 12 hodin a 30 minut (Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. P 2218).

²⁹⁵ V literatuře se objevuje i jako Pavel Hader (Čermák 2002, s. 122). V textu užívám podobu jména *Peter*, kterou signoval své vlastní práce, viz kat. č. 89. V archivu autora ještě stroj kapesních hodinek s vřetenovým krokem se signaturou *Peter Hader in Ollmütz*. V bavorsku žil v letech 1776–1846 hodinář

od roku 1817 jako hodinář malých hodin a roku 1829 zakoupil dům v Ostružnické čp. 23.²⁹⁶ V roce 1833 je doloženo 8 hodinářů a jeden výrobce schránek. Není bez zajímavosti, že cechovní organizace v Olomouci si na rozdíl od Prahy a Brna vydobily velmi silné postavení. Byly řemeslníkům ochranou, prostředkem hlídajícím kvalitu výroby a zajišťující odbyt pro zboží. Byly vyhlášené svou vnitřní organizací a příslušností vůči městské radě. Proto zde přetrvaly až za polovinu 19. století, kdy jejich pevná pozice však komplikovala vznik žádaných manufaktur.²⁹⁷ Ještě v roce 1844 stěžovalo prodej zboží hodinářů celní omezení.²⁹⁸ Cechovní organizace poté zanikly s novým živnostenským zákonem z roku 1860.²⁹⁹

Do hodinářského oboru 2. poloviny 19. století se významně zapsal brněnský rodák Josef Radda st. Nejprve působil v rozmezí 1820–1843 v Prostějově, poté v Olomouci.³⁰⁰ Roku 1845 koupil dům v Ostružnické čp. 360,³⁰¹ kde se později specializoval na výrobu mnoha typů hodin, jejichž nabídku začal v 60. letech 19. století pravidelně inzerovat.³⁰² V dílně vytvářel hodiny společně se svým synem Josefem ml.³⁰³ Kromě oboru měření času se věnovali i akustice a roku 1859 představili zdokonalenou vzduchovou sirénu s membránou a měřičem počtu vibrací.³⁰⁴ Roku 1860 pořídil J. Radda ml. dům v Koželužské ul. čp. 37 a kolem roku 1870 otevřel filiálku v Opavě na adrese Mezi trhy čp. 137.³⁰⁵ Za konstrukci jeho věžních hodin

Franz Paul Hader, jenž se oženil roku 1825 s Marií Uršulou (Polizey-Anzeiger 1825, s. 702). *Todesfälle in München* uvádí zprávu o úmrtí Franze Paula Hadera, hodinářského mistra, ve věku 70 let (Wild 1846, s. 495). V roce 1829 je zmiňován Anton Hader, hodinář a mechanik, jako služebník ve fyzikálním kabinetu na *Karl-Ferdinandische Universität zu Prag* (Anonym 1829, s. 267).

²⁹⁶ Dnes čp. 352, viz Müller 1882, s. 445, Čermák 2002, s. 122.

²⁹⁷ Olomoucká obchodní a živnostenská komora od svého založení sledovala činnost cechů a 13. září 1851 vydala nařízení požadující od všech olomouckých cechů údaje o počtu tovaryšů a učňů v každém jednotlivém cechu. Na tuto žádost živnostenské komory olomoucké cechy vůbec nereagovaly, viz Čermák 2002, s. 103–104.

²⁹⁸ V roce 1844 se platil za dovoz kapesních hodinek do města jeden zlatý a za vývoz pět zlatých, za dovoz nástěnných hodin tři zlaté a za vývoz deset zlatých (Čermák 2002, s. 35).

²⁹⁹ *Císařský patent, daný dne 20. prosince 1859, jímž se vydává a od 1. května 1860 počínajíc, (Císařský patent č. 227/1859 Zákoníku říšského).*

³⁰⁰ Roku 1843 se stal olomouckým měšťanem (Čermák 2002, s. 122).

³⁰¹ Původně čp. 7 (Müller 1882, s. 446).

³⁰² Například DNZ 1856, s. 4.

³⁰³ Totožné jméno a stejné místo a obdobný čas jejich působení mi neumožnili přesně rozlišit jejich tvorbu. Josef Radda ml. se stal měšťanem roku 1859 (Čermák 2002, s. 122).

³⁰⁴ Původním autorem byl Charles Cagniard de la Tour, Josef Radda ji zdokonalil (Fuchs 1859, s. 234, taktéž Brendel 1859, s. 52).

³⁰⁵ *Leder Gasse*, dnes *Koželužská* čp. 945. Ke koupi domu viz Himmler 2007, s. 51. K dalšímu působení viz TZ 1870 a, s. 4, TZ 1870 b, s. 4.

s volným krokem získal roku 1872 na hospodářské a průmyslové výstavě v Linzi stříbrnou medaili,³⁰⁶ kterou začal poté uplatňovat ve svých reklamních sděleních.³⁰⁷ Na zemské výstavě 1873 ve Vídni roku 1873 představil interiérové hodiny s kalendářem a astronomickými funkcemi, věžní a univerzální hodiny.³⁰⁸ Pustil se i do výroby měřících přístrojů pro další obory. Roku 1874 patentoval vlastní hydrometr.³⁰⁹ V období 1855–1875 zkonstruoval hrací a kyvadlové hodiny s týdenním, měsíčním a tříměsíčním chodem. Rovněž se v Ostružnické čp. 360³¹⁰ věnoval opravám hodin a provozoval sklad hodinářských součástek. V jeho závodu působilo do šesti zaměstnanců. Svůj sortiment doplňoval i o pneumatické a elektrické sirény a domácí telegrafy.³¹¹ V pramenech nalezneme ale zmínky, že jeho snaha pozvednout odvětví na průmyslovou úroveň nebyla v Olomouci vítána.³¹² Roku 1879 firma *Josef Radda & Sohn* vedená J. Raddou ml. a jeho synem Viktorem ukončila činnost konkurzním řízením.³¹³ V 50. letech zemřel v zemské nemocnici roku 1885 Josef Radda z Dědic u Prostějova, zda se jednalo o zmíněného hodináře a obchodníka se mi ale verifikovat nepodařilo.³¹⁴ Od roku 1857 prodával a opravoval hodiny ve městě Franz König (1857–1879).³¹⁵ Působil ve Ztracené ulici čp. 332³¹⁶ a v inzerci uváděl prodej kapesních hodinek a kyvadlových hodin všech typů.³¹⁷

Statistický přehled z roku 1875 uvádí v Olomouci jedenáct hodinářů.³¹⁸ Na konci 19. století se hodináři od výrobců transformovali v obchodníky, jež přeprodávali hodinářské zboží ze vznikajících manufaktur ve Švýcarsku, Francii a Německu a rovněž se zaměřili na zlatnický sortiment.³¹⁹ V roce 1887 to ilustrovala i statistika, jež uvedla deset hodinářů a sedm

³⁰⁶ *Landwirtschaftlichen und Industrie Ausstellung in Linz am 11 September 1872* (Ackermann 1872, s. 8).

³⁰⁷ Vyobrazení medaile v DVM 1872, s. 7, dále také DNZ 1875, s. 8.

³⁰⁸ Tímto termínem bývaly označovány hodiny s kalendářními i astronomickými ukazateli, viz *Wiener Weltausstellung 1873, Skupina XIV, sekce II* (Mack 1873, s. 400).

³⁰⁹ Privilegien-Archive 1874, s. 260.

³¹⁰ DNZ 1855, s. 4, Hudeczek 1875, s. 8.

³¹¹ DNZ 1877, s. 8.

³¹² Hudeczek 1874, s. 3.

³¹³ *Concursmassa Josef Radda & Sohn in Olmütz* (OZ 1879, s. 3, DNZ 1879, s. 8).

³¹⁴ *Josef Radda aus Dieditz, 50 J.* (Dědice u Prostějova, srov. MSC 1885, s. 5)

³¹⁵ Čermák 2002, s. 122, Leuchs 1879, s. 75.

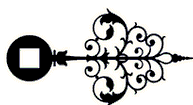
³¹⁶ Později *Ferdinand Este Gasse*, dnes ulice 28. října.

³¹⁷ DNZ 1874, s. 8.

³¹⁸ *Gewerbe zur Erzeugung von Werkzeugen und Maschinen Instrumenten und Transportmitteln* (Slawik 1875, s. 57).

³¹⁹ Například ve městech Chaux-de-fonds, Locle (Švýcarsko), Lenzkirch, Furtwangen, Schwenningen (Německo), Paris (Francie), srov. Mack 1873.

obchodníků.³²⁰ Ke konci 19. století se stal měšťanem hodinář Valentin Kleipel (1878–1890)³²¹ jenž v Litovelské ulici prodával sortiment stříbrných a zlatých kapesních hodinek, nástěnné kyvadlové a francouzské figurální hodiny, budíky a zlatnické zboží a také se věnoval opravám.³²² Kolem roku 1906 se již profiloval spíše jako zlatník. Stejně tak další člen rodiny obchodník Rudolf Kleibel.³²³ Na přelomu 19. a 20. století v Olomouci jako jediné ze tří vybraných měst nevznikla továrna na hodinářský sortiment. Pouze v nedaleké Bystřici pod Hostýnem začal v roce 1911 vytvářet hodinové skříně pro kyvadlové hodiny Oldřich Říha (+1937). Po vzoru brněnského hodináře-továrníka Josefa Tesaře (1863–19873) začal později pro schránky nakupovat hodinové stroje v Broumově.³²⁴ Od 30. let 20. století užíval názvu *První moravská továrna na hodiny* a působil v Bystřici i jako hodinář.³²⁵

³²⁰ Winkler 1887, s. 225, 227.

³²¹ Psán takéž *Kleibel*, srov. Čermák 2002, s. 122).

³²² *Niedergasse* (Gift 1876, s. 6), v sousedství hotelu *Zum Goliath* (DVM 1878, s. 8), dnešní *Riegrova ulice*.

³²³ *Goldschmiede-Zeitung* 1906, s. 83.

³²⁴ Továrna v Broumově-Velké Vsi byla založena roku 1889 a byla pobočkou německé firmy Gustav Becker Küffner 1987 z Freiburgu, viz. Martínek 2009, s. 31.

³²⁵ Martínek 2009, s. 49–50. Provozování hodinářství dokládá existence kapesních hodinek se značením *Oldřich Říha Bystřice p' Host*, které pro svou provozovnu objednával u švýcarské firmy Doxa (Aukce Aukro, 5. 4. 2020, prodejce Sberatell1, lot 6964975660).

3.1.4 Brno

Posledním centrem, které bude v práci představeno je Brno. Ačkoli je dnes moravskou metropolí, v minulosti neustále bojovalo o výsadní postavení s Olomoucí. Na přelomu 17. a 18. století bylo v nezáviděníhodné situaci. Nadále se vypořádávalo s následky morových epidemií,³²⁶ obléhání švédskou a prusko-saskou armádou.³²⁷ Díky úspěšné obraně před nepřátelskými armádami se sice dostalo do povědomí celé střední Evropy, avšak finance, natolik potřebné pro revitalizaci města, byly nadále používány pro řešení dalších válečných konfliktů.³²⁸ Město tedy řemeslnou výrobu rozvíjelo velmi sporadicky. Výroční trhy byly postupně kráceny, až se ustálily jako jednodenní.³²⁹ Mnoho vzdálenějších obchodníků je tak přestalo i navštěvovat a příliv nového zboží upadal.

Vše se změnilo, když Karel VI. (1685–1740) po několikaletém naléhání vyhověl žádosti měšťanů a dovolil pořádat čtyři výroční osmidenní trhy. Získaly si značnou popularitu a brzy se na nich začalo objevovat i zahraniční zboží, převážně z Lipska, Norimberku nebo Tyrol. Příliv cizinců také napomohl utváření obchodních kontaktů a zanikající obchodní trasy přes Brno byly opět pozvolna využívány. Vzrůstající moc církve a nové aristokracie podpořila četné stavební projekty. Na počátku 18. století byly modernizovány kláštery a na náměstích budovány městské paláce.³³⁰ Další rozšiřování církevních pozemků na úkor nových měšťanských domů muselo být

³²⁶ Poslední v letech 1648, 1709 (Schulz 1901).

³²⁷ Švédové se snažili město dobýt v roce 1643 a 1645, roku 1742 bylo taktéž neúspěšně obléháno prusko-saskými vojsky (Němčík 1995, Veselý 2017).

³²⁸ Nadále přetrvávala turecká hrozba, jež byla odražena porážkou Turků před Vídní roku 1683 (Kroupa 2002, s. 28).

³²⁹ Jordáková-Sulitková, 1994, s. 12.

³³⁰ Například kláštery Augustiniánů na Moravském náměstí, Dominikánů v Dominikánské ulici, Kapucínů na Kapucínském náměstí, přestavba paláce Dietrichsteinů, stavba paláce Hausperských, Dubských, Mitrovských, Lichtenštejnů. Aristokracie zpočátku zadávala projekty vídeňským dvorním architektům, ale pokračující umělecká konjunktura je posléze vedla k orientaci na domácí umělce (Válka 1996, s. 36).

dokonce zakázáno.³³¹ Měšťané začali obnovovat své domy. Velká poptávka tak přilákala do města mnoho řemeslníků z Itálie nebo z Německa.³³² Dle zprávy sochaře Andrease Schweigla se začali místní autoři plně prosazovat po roce 1711.³³³

Jednou z prvních dnes známých realizací z oboru hodinářství v 17. století v Brně jsou sluneční hodiny na nádvoří Zemského domu.³³⁴ V roce 1728 byly spolu s kalendářem zvířetníku a ukazatelem délek dnů a nocí v průběhu roku na budovu umístěny Ferdinandem Čádeckým z Chotěšova (1711–1747), který byl mimo jiné konstruktérem optických astronomických přístrojů.³³⁵ Záznam o dalších veřejných hodinách, především mechanických, se mi objevit nepodařilo. V polovině 18. století bylo v Brně již celkem 426 řemeslníků ve 49 ceších. Nově byly uznány artikule hodinářům.³³⁶ Nejstarším archivním záznamem je splnění mistrovské zkoušky Joannese Mayera roku 1738. V hodinářské tradici rodiny dále pokračoval ještě Augustin a Joseph Mayer, jež konstruovali mimo jiné i hodiny obohacené o zvonkohru.³³⁷ Společně s Paulem Haffsetterem³³⁸ však patří k autorům, jež nemohu existujícími realizacemi v katalogu vhodně ilustrovat.³³⁹

Z brněnské produkce se podařilo dohledat 46 exemplářů podlahových, skříňkových, nástěnných, sloupkových, figurálních, obrazových a cestovních hodin vzniklých v období od roku 1740 do roku 1880. Prvním autorem, zastoupeným v katalogu, je Johann Georg Wachter (1744–1760). Ve městě byl mistrem od roku 1744 a působil

³³¹ Válka 1996, s. 29.

³³² Válka 1996, s. 36.

³³³ V této době se podle Schweigla i podle výsledků moderního bádání prosazovali domácí „géniové“ (Kroupa 2002, s. 28).

³³⁴ Dnes označován jako Nová radnice, upravena Mořicem Grimmem v letech 1719–1729 (srov. Kuča 1991, s. 43–46).

³³⁵ Řeholník kláštera premonstrátů v Zábřovicích, matematik a astronom, srov. Dušek 2010, s. 16.

³³⁶ Jordáková-Sulitková, 1994, s. 20.

³³⁷ Augustin se stal mistrem 1751 a Joseph 1770 (Fischer 1968, s. 131). Hodiny se signaturou A. Wachter Brunn ze soukromé sbírky restauroval a opravoval v únoru 2014 Lubomír Krčmář z Prostějova.

³³⁸ Mistrem 1742 (Fischer 1968, s. 131).

³³⁹ V literatuře (Fischer 1968, s. 130, 131) se nachází odkazy na fond Muzea města Brna (inv. č. 10 876) a Moravské galerie v Brně. Při jejich hledání jsem však nebyl úspěšný.

jako tvůrce velkých i malých hodin.³⁴⁰ V jeho stopách pokračovali jeho potomci, Franz Xaver (mistrem 1769)³⁴¹ a Bernard (mistrem 1779). Skříňkové hodiny vyráběl v polovině 18. století Johann Lukawetzki.³⁴² V letech 1762–1790 působil ve městě ještě Joseph Poysel, jenž kromě klasických skříňkových forem volil pro své stroje i složitější figurální kompozice, ve kterých se nezapřel vliv sochařských prací Andrease Schweigela.³⁴³ Rovněž užití velkého emailovaného číselníku patřilo na konci 18. století k vzácnějším řešením a odkazovalo na francouzské vzory 80. let 18. století.³⁴⁴ Ve 2. polovině 18. století měl v Brně od roku 1763 dílnu Johann Stanzel (1721–1802).³⁴⁵ Ta produkovala nejen značné množství skříňkových hodin s drobnou sochařskou výzdobou, obrazových,³⁴⁶ ale i kapesních hodinek v luxusních provedeníh.³⁴⁷ Úspěšného řemesla se dále drželi jeho potomci Dominik a Carl.³⁴⁸

Rozvinutí obchodní situace ve městě jistě roku 1774 prospěl císařský patent, díky němuž bylo město Brno spolu s Olomoucí zařazeno do první třídy s výsadou konání výročních trhů v délce čtrnácti dní. Do města se tak v tomto období pravděpodobně dostalo i mnoho kuriózních zahraničních výrobků, jež mohly inspirovat i místní tvůrce.³⁴⁹ V tomto období byly do prodejních prostor už dováženy i poměrně levné lidové hodiny ze severního Rakouska. Tyto nástěnné závažové hodiny s malovanými

³⁴⁰ Podlahové hodiny viz kat. č. 324, skříňkové viz kat. č. 325–327.

³⁴¹ Skříňkové hodiny, kat. č. 323.

³⁴² Psáno též *Lukawetzky, Lukavetzki, Lukavetzky*, mistrem 1753 (Fischer 1968, s. 131, Abeler 1977, s. 401). Kat. č. 177–182. S jeho výrobky bylo v několika případech v minulosti manipulováno, například přepis signatury *Brünn na Brügg* nebo umístění do typově jiných schránek, viz Jaroslav 1992a-c.

³⁴³ Srov. „...*schránku opatřila brněnská Schweiglova dílna.*“ (Kudělka 1996, kat. č. 339).

³⁴⁴ Kompozičně a proporčně zvládnutá schránka nástěnných hodin kartušového tvaru s dvojicí puttí je téměř dokonalou nápodobu francouzské práce z bronzu. Pod patinovanými zlatými a černěnými částmi by málokdo tušil dřevěný podklad, srov. Mühe – Vogel 1981, kat. č. 340, 341, dále Maurice 1967, abb. 35, 69f, l.

³⁴⁵ Taktéž psán *Stänzl*, viz Fischer 1968, s. 132, Abeler 1977, s. 594.

³⁴⁶ Obrazové hrací hodiny, Johann Stanzel, Brno (Aukce Ustar, 14. 5. 2016, lot 108).

³⁴⁷ Skříňkové hodiny mají v signaturách vysoká číselování (například No. 130, No. 710), viz kat. č. 270–273. Ve Vídni se zachovaly zlaté upomínkové hodinky s kalendářem a textem *die Verbindung Zwischen Ruslant u. Estreig*, tj. k připomínce spojenectví rusko-rakouského spojenectví ve válce s Osmanskou říší (*Johann Stanzl Brünn No. 904*, Wienmuseum, inv. č. U2112).

³⁴⁸ Dominik Stanzel se stal mistrem roku 1803 a Karl 1829 (Fischer 1968, s. 132, Abeler 1977, s. 594, 595).

³⁴⁹ Dokladem jsou předměty ve sbírce hodin Moravské galerie v Brně nebo Muzea města Brna, jež jsou často původem z místních aristokratických rodin.

číselníky měly i bicí mechanismy, opakování nebo zvonkohry.³⁵⁰ Své postavení si město rovněž upevnilo díky zřízení biskupství pro jihozápadní Moravu roku 1777³⁵¹ a roku 1782 mu byl markrabětem a císařem Josefem II. přiznán statut hlavního města Moravy.³⁵²

Významným autorem následující éry byl Matthias Wiberl (1777–1823), který se stal ve městě mistrem roku 1799, ale působil posléze ve Vídni, kde v 1. čtvrtině 19. století konstruoval skeletové hodiny s několikaměsíčním chodem a sloupkové a figurální hodiny z alabastrových komponentů.³⁵³ Ale i v Brně se na počátku 19. století snažili hodináři Vídní konkurovat a uspokojovat i náročnější klientelu. Ignatz Pack (kolem 1810) zkonstruoval cestovní hodiny s čtvrtovým bitím a budíčkem, jež umístil do velkolepě pojaté schránky s mytologickou postavou.³⁵⁴ Příkladem hodináře, jenž pro hodiny neužíval pouze skříňky, ale i složité figurální kompozice byl Sebastian Kurz (1743–1828).³⁵⁵ Do Brna přišel z Friedbergu v Bavorsku a mistrem se stal roku 1772.³⁵⁶ Dle užívaných schránek se můžeme domnívat, že vznikaly dle kresebných předloh Andrease Schweigela nebo se na nich podílel Schweigelův bratr Thomas (1734–1814).³⁵⁷ Vzácným příkladem jsou jeho skříňkové hodiny tvořené tradiční hranolovou schránou z 80. let 18. století, do které umístil číselník s gilošovaným dekorem a průduchy překryl mřížkou s neogotickými oblouky.³⁵⁸

³⁵⁰ Z horských lesnatých oblastí se do měst dostávají hodiny s celodřevěnými kolečky a zprvu neškoleně zpracovanými mechanismy okopírovanými často z věžních hodin. Nejstarším kompletním příkladem celodřevěných hodin u nás jsou pravděpodobně lihýřkové z Vrchlabí (Pilařová 2016, s. 150–155).

³⁵¹ Srov. Válka 1996, s. 24.

³⁵² Podpora Brna ze strany habsburských panovníků byla motivována praktickými důvody, z nichž nejpádnější asi byla blízkost císařské Vídně (Dřímál – Peša 1969, s. 155).

³⁵³ Signaturu *Matthias Wiberl in Wien* nacházíme u četných příkladů hodin, například Claterbos 1976, s. 325, Aukce Team Breker, Koeln, 16. 11. 2013, lot 357, Aukce Dorotheum, Uhren, Judaika, Metallarbeiten, Vintage, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 5. 10. 2015, lot 17 nebo sbírka Dům hodin Karlštejn. Vzhledem k odlišné provenienci je v katalogu neuvádím.

³⁵⁴ Kat. č. 192.

³⁵⁵ Fischer 1968, s. 131.

³⁵⁶ Kolem 1766 je zmiňován v Grazu (Raab 2001).

³⁵⁷ Kat. č. 155–165. T. Schweigel spolupracoval s brněnskými truhláři a nábytkáři (Kroupa 2002, s. 347).

³⁵⁸ Kat. č. 164.

Vlna komercializace hodinářského zboží se odrážela na působení Carla Stanzela (1829–1862), jenž byl brněnským mistrem od roku 1829.³⁵⁹ Svému hodinářství se věnoval na Dominikánském náměstí čp. 352, kde prodával i různý specializovaný sortiment pro další výrobce.³⁶⁰ Kolem roku 1862 prodával také funerální předměty.³⁶¹ Obdobně i Johann Křížek (1855–1863) byl hodinářem, ale vedl i sklad hodin, které objednával ze zahraničí a prodával pod značkou *Johann Křížek*. Dílnu měl v Sedlářské čp. 401,³⁶² kolem roku 1862 v Kobližné čp. 64³⁶³ a roku 1863 otevřel pro velký zájem další prodejní prostory v Sedlářské čp. 436,³⁶⁴ kde vystavoval především takzvané *černoleské hodiny*. Ty dosáhly pro své nízké ceny vysoké popularity. Do Brna byly doručovány zásilky 40 až 60 kusů.³⁶⁵ Díky dostatku cizího zboží se i Carl Hawlin v Nových sadech čp. 90 a Franz Swoboda na Zelném trhu čp. 298 věnovali již výhradně prodeji německých lidových hodin.³⁶⁶ V období 1856–1864 vykonával hodinářskou profesi ve městě ještě Adolf Hradetzky.³⁶⁷ Dobové dokumenty uvádí jeho sídlo v Kostelní čp. 102 a Sedlářské čp. 398.³⁶⁸ Déle prodával za *tovární ceny* široký sortiment v bývalém paláci Mittrovských na Běhounské čp. 1. hodinář, zlatník a stříbrník Leopold Hussak, *školený ve Švýcarsku*.³⁶⁹ Ve Ferdinandově ulici čp. 34 vedl obdobnou provozovnu od roku 1864 ještě Carl Balzarek, jenž přesídlil z Mohelnice, kde vedl rovněž úspěšnou dílnu. V Brně nebyl neznámou osobou, v roce 1848 realizoval pro divadlo na Zelném trhu velké prosvětlené hodiny v rokokovém stylu.³⁷⁰

³⁵⁹ Fischer 1968, s. 132, Abeler 1977, s. 595.

³⁶⁰ Roku 1855 inzeruje francouzská hodinková sklíčka (NB 1855, s. 4).

³⁶¹ *Stanzl, Carl, Uhrmacher und Grabkreuzhändler, Dominikanerpl. 352* (Zeckel 1862, s. 333).

³⁶² Zeckel 1855, s. 23. Dnes Masarykova ulice.

³⁶³ *Křížek, Johann, Uhrmacher, Krampfengasse 64* (Zeckel 1862, s. 243).

³⁶⁴ *Uhren-Lager* (Honschik 1863, s. 3).

³⁶⁵ Označované také jako *švarcvaldské hodiny*. Vznikaly na území jižního Německa, severu Rakouska, později i v Čechách a na Moravě. Ve velkém byly vyráběny manufakturní dělbou práce třeba v rakouském Karlstein an der Thaya. Výrobě se věnovalo ca 100 rodin. Zprvu využívaly komponenty ze Slavonic. Dle typu se ceny pohybovaly mezi 6–15 zlatými. V polovině 19. století se jim ale staly velkou konkurencí ještě levnější hodiny z jižního Německa.

³⁶⁶ *Schwarzwälderuhrhändler* (Zeckel 1862, s. 134, 340).

³⁶⁷ Herlthl 1856, s. 62. Firma roku 1864 v konkurzu (SVVOM 1865, s. 57).

³⁶⁸ Zeckel 1862, s. 134, 214. V přiloženém katalogu jej zastupuje č. 113.

³⁶⁹ Winkler 1887, s. LIX.

³⁷⁰ Viz. kat. č. 4–15, inzerce ve Winkler 1887, s. LXXV. K hodinám Moravia 1848, s. 7. Z dalších hodinářů Jan Czepek, Ferdinandova čp. 27, Jan Hackel, Minoritská čp. 13, Josef Kanka, Běhounská čp. 12, Antonín

Na stejné adrese měl obchodní prostory až do roku 1891, kdy inzeroval výprodej zboží a přesídlil do Běhounské čp. 2.³⁷¹ Roku 1887 vzrostl počet hodinářů na 36 a obchodníků s hodinami na devět.³⁷² Jistě v tomu přispěla i skutečnost, že v Třešti, téměř na půli cesty mezi Prahou a Brnem a rovněž Prahou a Vídní založil roku 1868 tamní rodák Moritz Knapp v několika chalupách výrobu hodinových schránek. Zkušenosti získal jako tovaryš v továrně ve Vídni, odkud přijal i několik tovaryšů.³⁷³ Do roku 1886 provoz tak rozšířil, že mohl zaměstnat 100 truhlářů a řezbářů. Někteří jeho úspěšní tovaryši, například Josef Pokorný (od 1884) a Jan Lang (kolem 1910), spustili vlastní provozy, jež zásobily schránkami především okolní větší města.³⁷⁴

Na konci 19. století provozoval ve Ferdinandově ulici čp. 2 velký sklad hodinářského zboží Rudolf Niemtzik. Prodával široký sortiment kapesních i repetičních hodinek, stopek, kontrolních hodin, minutek a velkých kyvadlových nebo menších figurálních hodin. Nechyběly ani běžné budíky, u kterých garantoval denní odchylku jedné vteřiny. Pozornost jistě poutaly hodiny *mysteriózní*.³⁷⁵ Dostatek sortimentu v příznivých cenách našli zájemci i u Carla Gottharda Luniaka (1872–1947), hodináře a obchodníka s hodinami, který měl na přelomu 19. a 20. století svůj obchod s dílnou umístěný na ulicích Koblížné čp. 21, Kozí čp. 6/13, Solniční čp. 9 a později na ulici České čp. 10.³⁷⁶ Jeho bratr Otto (*1879) se také věnoval hodinářství v Koblížné čp. 21, kde se specializoval na opravy uměleckých hodin, hracích strojů a automatů,³⁷⁷ ale po oslepnutí na jedno oko si v roce 1910 zažádal

Krakovec, Na Cejlu čp. 1, Josef Wičar, Ferdinandova čp. 17, Jindřich Zekel, Eličšina třída čp. 5 (MO 1887, s. 6).

³⁷¹ *Výprodej skladu hodin* (MO 1891, s. 3).

³⁷² Winkler 1887, s. 34.

³⁷³ Levnější pracovní silou úspěšně konkuroval vídeňským podnikům. Dodával schránky vídeňské firmě Stern. Od roku 1872 vystupuje pod a.s. *Stern & Knapp*, srov. Martínek 1996, s. 39.

³⁷⁴ Například Jihlavu (Martínek 1996, s. 40).

³⁷⁵ Přesnost budíků bývá regulována spíše v rámci minut než vteřin, uvedené přesnosti tedy jistě nedosahovaly (pozn. aut.). Inzerce viz Trautenberg 1893, s. 236. Do kategorie mysteriózních hodin spadají takové časoměrné mechanismy, kde není záměrně odhalitelné, jak fungují, případně se pohybují navzdory běžným standardům. Mívají „neviditelné“ převody ze skla, užívají své kinetiky nebo vlastní hmotnosti, viz Roberts 1999.

³⁷⁶ IEDB 2004, heslo *Karl Gotthard Luniak*.

³⁷⁷ Winkler 1902, s. 421.

o kinematografickou licenci.³⁷⁸ V roce 1902 již obchodovalo s hodinami v Brně na patnáct podnikatelů, a dílny vedlo 42 hodinářů. Stejně jako v ostatních městech i v zde začala v mnoha případech splývat profese hodináře, obchodníka a klenotníka. Mladí učni již běžně cestovali za vzděláním a praxí do zahraničí, aby si osvojili zaváděné průmyslové technologie a mohli profesionalizovat své vlastní dílny.³⁷⁹ Adresář z roku 1921 uvádí 70 hodinářů a 27 prodejců, z nichž nejvýznamněji se do budoucího vývoje hodinářského průmyslu zapsali Josef Tesař a František Vozdecký, kteří odebírali široký sortiment zboží z továren v Broumově a Chomutově, jenž opatřovali vlastními značkami nebo montovali do vlastních schránek.³⁸⁰ Stejně jako v Praze nebo Olomouci i zde provází počátek 20. století trend přerodu úspěšných hodinářů v továrníky a obchodníky.

³⁷⁸ Kino provozoval do roku 1927, poté se opět vrátil k hodinářskému řemeslu (Novák 2005, s. 215, 222).

³⁷⁹ Franz Moravus absolvoval hodinářskou školu ve Švýcarsku, viz *Absolvent der Uhrmacherschule in Biel* (TM 1901, s. 8).

³⁸⁰ V Broumově z filiálky Gustav Becker a v Chomutově od firmy Schlenker & Kienzle. Josef Tesař užíval označení Tik-Tak, František Vozdecký celé své jméno.

3.1.5 Další vybrané lokality

Vestfálským mírem po třicetileté válce roku 1648 ztratilo České království nezávislost a bylo začleněno do habsburské monarchie. Situace nepřála většímu rozvoji takto specializovaného řemesla, a tak z této doby uvádím pouze vzácný, v pramenech zachovaný záznam o existenci hodin Adama Matyáše Trautsmannsdorfa, který si nechal u plzeňského hodináře Michaela Khindtnera vyměnit číselník s českými hodinami za německé.³⁸¹ Ve 2. polovině 17. století se politická situace v zemi stabilizovala a začala se ekonomicky rozvíjet. Rekatolizací vzniklo jednotné náboženské prostředí a vysídlená místa byla obsazována katolickou šlechtou a duchovenstvem, jež je přebudovávalo dle italských a vídeňských barokních vzorů. Expresivní, naléhavý a působivý styl baroka se stal především na Moravě nástrojem překonání kacířské minulosti a zavádění nové náboženské mentality.³⁸² V Čechách a na Moravě se obnovila síť farností. Správy panství a jejich ekonomický systém se nadále opíraly o vrchnostenskou výrobu a trh.³⁸³ Vysoká poptávka a nedostatek hodinářského zboží ze zahraničí otočil pozornost i na tuzemské tvůrce, jež nesídlí v hlavních městech. Z roku 1717 jsou známy podlahové hodiny s intarzovanou skříní z radnice v Mladé Boleslavi od hodináře Wenzela Delavose (1717–1779), syna hodináře Johanna Georga Delavose z Mirovic.³⁸⁴ Jako velkohodinář vytvořil i stroje pro Kájov, Český Krumlov, zámek Ohrada nebo radnici v Mladé Boleslavi.³⁸⁵ Z roku 1727 existují ještě prameny, jež ukazují zájem aristokracie a jejich úředního aparátu o úpravu věžních strojů, aby měřily čtvrt hodiny.³⁸⁶ Taktéž církevní řády budovaly v tomto období věže a vybavovaly je hodinami.³⁸⁷ V polovině 18. století dosáhl počet obyvatelstva předválečné úrovně, nicméně následující sedmiletá válka (1756–1763) a navazující hladomor (1770–1772) Čechy a Moravu úplně vyčerpaly.³⁸⁸ Rovněž vyprovokoval

³⁸¹ Celá oprava s obnovou malby, schránky a zlacení vyšla na 108 zlatých, *Liber memorabilium civitatis Tyn – Horskoviensis* (1539)1555–1768, i. č. 45, K 10, SOkA Domažlice (Fischer 1968, s. 9).

³⁸² Kroupa 2002, s. 22.

³⁸³ Robotně nevolnický systém přetrval až do konce 18. století (Kroupa 2002, s. 22).

³⁸⁴ Roku 1707 opravoval hodiny na Hlubockém zámku (Ivanega 2014, s. 31).

³⁸⁵ Fischer 1968, s. 109, Hlávka 1905, s. 254, 260,

³⁸⁶ *Důraz na nutnost stroje schopného měřit čtvrt hodiny kladl hejtman Lintner v dopise Schwarzenbergovi, Hluboká, 2. května 1727* (Ivanega 2012, s. 32–33).

³⁸⁷ Například kovaný věžní stroj na Jezuitské koleji v Kutné hoře z roku 1711.

³⁸⁸ Čechy a část Moravy byly přítomností vojsk či přímo boji zpustošeny a některá sídla vypálena a vypleněna (Bělina 2012, s. 386).

i východočeské selské povstání roku 1775. Situace se změnila až v 80. letech 18. století. Hodináři působící mimo hlavní metropole byly z hlediska cechů označeni jako *venkovští mistři*. Tvůrci z českých zemích měli na žádost zemského úřadu požádat o zápis do pražského cechu, jinak by ztratili možnost přijímat tovaryše. Hodináři z menších moravských měst bývali jako řemesla „*ojedinělá*“ zapisováni k cechu v Olomouci.³⁸⁹ Ne vždy to bylo ale dodrženo, protože profese přinášela minimální obživu, a tak nechtěli ani tovaryše přijímat.³⁹⁰ Po hlavním městě české země byla významnějším centrem hodinářství Plzeň, která se nalézala v polovině trasy mezi Norimberkem a Prahou.³⁹¹ Na konci 18. století se počet hodinářů již zvyšoval. V roce 1786 jich bylo na území Čech uváděno 80, roku 1790 88 a o třináct let později již 143.³⁹² Byli většinou součástí sdružených cechů. Například v Berouně byli zapsáni společně s truhláři, kameníky i sklenáři nebo na Trutnovsku jako součást cechu zámečnického nebo smíšeného.³⁹³ Pro malé zisky se také městské cechy bránily žádostem dalším hodinářů a běžně tak ve městech působili pouze samostatně. To je patrné například ze situace v Kadani, kde působili souběžně pouze bratři Körnerovi.³⁹⁴

*„Hodinářství? Kdyby se byl učil řemeslu, kteréby ho živilo – krejčovství nebo ševcovství, to by předc za to stálo; ale hodinářství! (...) krom hodin na věži nemá zde žádný hodinek mimo mne.“*³⁹⁵ Nízká poptávka a nedostatek zájemců o nové zboží vedlo mistry k hledání dalších způsobů obživy. Pro ukázkou připomeňme dva hodináře z Písku. Antonín Bárta, jenž zde působil kolem roku 1800, opravoval nejen věžní i interiérové hodiny, ale obchodoval i s klenoty, hlavně perlovými náhrdelníky. Karel Krasl, který se po roce 1808 živil hlavně

³⁸⁹ Hodinář z Tovačova přidělen k cechu hodinářskému v Olomouci (Rošický 1893, s. 58).

³⁹⁰ Fischer 1968, s. 106.

³⁹¹ V 2. polovině 18. století zde působil Hans Gabler (1745–1782), Hans Singer (1756–1778), Hans Georg Giehl (kol. 1800), viz Fischer 1968, s. 107. Od roku 1840 Ignatz Marx, od 1850 Karel Brantl a Arnošt Hora, od 1857 Vojtěch Lindauer, viz Hruška 1883, s. 430, 585, 602, 1087.

³⁹² *88 Meister, 25 Gesellen, 21 Jungen*, srov. Schreyer 1790, s. 116, Mergl 1987, s. 4.

³⁹³ Kopecká 1992, s. 3.

³⁹⁴ Působili zde Ludwig Hossmann z Jáchymova (od 1788), Johann Kauer (od 1789), Josef Bauer (od 1814), Anton Körner (od 1839), Karl Körner (od 1841), Aloys Goll (od 1844), viz Fischer 1968, s. 133–137.

³⁹⁵ Z divadelní hry, viz Štěpánek 1823, s. 25–26.

opravami sloupkových hodin, získával další finanční prostředky i půjčováním peněz na vysoký úrok.³⁹⁶

I přes tyto snahy byly jejich příjmy většinou nízké, a proto i Písečtí bránili přijímání dalších členů do tamního cechu zámečníků, hodinářů a cvočkařů.³⁹⁷ Vyskytly se i žádosti na vedení měst, aby nepovolovaly zřizování dalších hodinářských dílen. Jmenujme třeba žádost mistra Vincence Grübera z Boskovic.³⁹⁸ Kooperaci hodinářů s dalšími řemesly dostatečně ilustrují nejen archivní prameny, ale i dochované exponáty. Zaměříme se na některé z nich. V Městském muzeu v Chebu nalezneme společnou pokladnici zámečníků, puškařů a hodinářů z roku 1737.³⁹⁹ V muzeu Jindřichohradecka nám po cechu kovářů, zámečníků a puškařů zůstala vývěsní tabulka nebo oltářní svícen.⁴⁰⁰ Časté jsou i korouhve. Na zámečnické se sv. Petrem, jež je uložena v Oblastním muzeu Praha-východ, nalezneme vyobrazení slunečních hodin v kompozici s klíčem, pistolí a lucernou.⁴⁰¹ Ne každý ale volil možnost být součástí smíšeného cechu. Mezi léty 1814 a 1865 bylo 32 venkovských mistrů zapsáno v pražském sdružení. Najdeme zde autory z Berouna, Čáslavi, Českých Budějovic, Děčína, Karlových Varů, Litoměřic, Mostu nebo Plzně.⁴⁰² Hodinářem, který přesáhl rámec svého regionu byl jistě Johann Engelbrecht (1726–1806) z Berouna a jeho syn Anton Engelbrecht z Mělníka (†1831). Je známo několik jejich hodin mechanických, ale vytvářeli především přenosné sluneční. Obecně se sluneční hodiny těšily velké oblibě ještě v 2. polovině 19. století, kdy byly nadále vnímány jako velmi přesná pomůcka pro určování času

³⁹⁶ Michal 1977, s. 3. I další šli se svým podnikáním až za hranu zákona. V německém Waidhofenu an der Thaya byl zatčen tvůrce hodinových schránek a rytec Franz Schönbauer z Karlsteina an der Thaya, jenž si přivydělával falšováním bankovek a cenných papírů, viz *Banknotenfälscher und dessen "Verschleisser"* (Hummel 1875, s. 12).

³⁹⁷ Michal 1977, s. 3.

³⁹⁸ Státní okresní archiv Blansko, fond Drobné archivní fondy města Boskovic, Smíšený cech, inv. č. 1.

³⁹⁹ Městské muzeum v Chebu, expozice Cechy a řemesla.

⁴⁰⁰ Muzeum Jindřichohradecka, sbírka uměleckého řemesla, fond řemesla (vystaveno ve stále expozici Cechy a řemesla).

⁴⁰¹ Pátrová 2010, s. 77.

⁴⁰² Archiv hl. m. Prahy, sign. 5828, *Rechenbuch der Prager bürgerlichen Uhrmacher Innung* (1829–1865)

a pro seřizování stolních hodin.⁴⁰³ Engelbrechtovy hodiny navíc nepotřebovaly pro správnou orientaci kompas.⁴⁰⁴

Roku 1848 bylo v krajích známo 363 hodinářů, což z části udával i návrat nekatolíků do českých zemí.⁴⁰⁵ Druhým největším městem v Čechách se stal Liberec. Nejrozvinutější textilní manufakturní výroba a vzrůstající majetek jejich majitelů vysvětluje, že se zde v 1. polovině 19. století uživilo hned dvanáct mistrů.⁴⁰⁶ Mistři se také mnohdy za lepšími podmínkami stěhovali.⁴⁰⁷ V ostatních větších českých městech, především Karlových Varech a České Lípě je znám jejich větší počet, nicméně datace napovídá, že spíše nepůsobili souběžně.⁴⁰⁸ Na Moravě jich nalezneme více v Opavě a Litomyšli, ale situace je podobná.⁴⁰⁹ V roce 1835 působili ve společném cechu v Přerově Franz a Josef Rund a Ferdinand Bochořák,⁴¹⁰ kteří se museli věnovat převážně opravám cizího zboží.⁴¹¹ Hodináři působící mimo hlavní centra měli obživu složitější. Byl pro ně nutný i přehled ve více specializovaných součástech oboru. Kromě výroby strojů se leckdy sami pouštěli i do oprav skříněk. Často také upřednostňovali recyklování starších strojů před výrobou nových. Měli pozvolnější přísun

⁴⁰³ Johann Engelbrecht na to mimo jiné odkazuje ve vlastním tištěném manuálu ke slunečním hodinám *Johann Engelbrechts Beschreibung einer universalen Horizontal = Sonnenuhr* (Muzeum Českého krasu, Beroun, inv. č. Kn 206).

⁴⁰⁴ K Engelbrechtům a jejich tvorbě viz Pařízek 2012 a, Pařízek 2012 b. Katalog prací Engelbrechtů dostupný na <http://patrikparizek.com/?p=867>.

⁴⁰⁵ Mnoho zchudlých hodinářských rodin se věnuje už jen výrobě komponentů, která prodává jiným velkovýrobcům, viz Haase 1847, s. 596–598.

⁴⁰⁶ Josef Chlumetzky z Norimberka (1792–1833, Vinzenz Czerny z Mělníka (1816–1833), Ignaz Hainl (kolem 1834), Karl Hoffmann (kolem 1834), Franz Rösler z Matzleinsdorfu (kolem 1836), Johann Hollub z Domažlic (kolem 1838), Simon Kleiser z Eisenbachu (kolem 1839), Joseph Honig z Mimoně (kolem 1840), Josef Hammel (kolem 1844), Johann Pokorný z Dolních Rokytan (kolem 1844), Johann Schmidt z Broumova (kolem 1846), Joseph Mayer z Chotče (kolem 1847), srov. Fischer 1968, s. 129–130.

⁴⁰⁷ Johann Platner z Pardubic žádal roku 1813 v Kutné Hoře udělení měšťanského práva. Dále zde působil Johann Kotrbeletz (1813–1838), Vincenz Sudek (1837–1838), Mathias Zlotický (1842–1852), František Benda (1851–1854), Josef Pospíchal (od 1851) viz Leminger 2015, s. 51–52.

⁴⁰⁸ Karlovy Vary: Josef Kerber (kolem 1800), Anton Weißhaupt (od 1814), Mathes Weißhaupt (kolem 1839), Franz Mader (od 1844), Česká Lípa: Franz Horn (od 1814) a v 1. polovině 19. století Franz Kecher a Gottfried Seidler, srov. Fischer 1968, s. 133–137.

⁴⁰⁹ Opava: Peter Wagenpfeil (kolem 1750), Wenzel Sprurny (kolem 1810), Joseph Gablenz (kolem 1820), Philipp Gross (kolem 1840), Litomyšl: Johann Masak (kolem 1800), Karl Erlacher (kolem 1820), Joseph Blazeck (od 1834), srov. Fischer 1868, s. 133–137.

⁴¹⁰ V Přerově byl ve společném cechu zapsán od roku 1835 Franz Rund, od 1851 Josef Rund a kolem roku 1880 Ferdinand Bochořák (Rošický 1893, s. 245).

⁴¹¹ V rámci sestavování katalogu výrobců jsem na jejich práce nikde nenarazil.

součástí, pracovali s méně profesionálním nářadím, které si v rámci rodiny předávali.⁴¹² Komplikovaný byl i nákup materiálu, s kterým se obchoduje na hlavních kupeckých trasách. Například písecký hodinář Matěj Neck kupoval sklíčka, ocel a mosaz v Čechách, zvonky z Augsburgu a hodinová pera z Anglie, přitom ročně spotřeboval metrický cent mosazi, 70 liber oceli, 15 liber zvonoviny a 100 hodinových per. Vzhledem k tomu, že v roce 1790 prodal celkem 5 kusů hodin, je jasné, že ostatní materiál využíval hlavně při opravách.⁴¹³

Jak jsem zmínil, opravy tvořily převážnou část příjmů venkovských hodinářů, často kvůli jejich velkému množství neměli čas a sílu ani pro vlastní výrobu. Buď byli viníky překupníci, kteří prodávali nekvalitní předměty a kusy poškozené náročným cestováním, nebo sami majitelé, jež stroje často nešetrným zacházením poškodili. Úspěšnost hodináře spočívala tedy také v tom, do jaké míry si dokázal poradit s mnohem staršími mechanismy, jež mnohdy ani neznal. Ke konci 18. století bylo ve městech běžnější, že zakázky nosili do dílen sami majitelé, aby se předešlo tomu, že by byli tovaryši cestou o hodiny okradeni.⁴¹⁴ Navzdory cechovním pravidlům, působilo v Čechách a na Moravě i mnoho hodinářů nezapsaných. Často šlo o vysloužilé vojáky. Jedním takovým byl i Karel Krejčí z Písku.⁴¹⁵

Příložený katalog předkládá 120 ukázek podlahových, skříňkových, figurálních, sloupkových, nástěnných a cestovních hodin z období od roku 1750 do roku 1870. V této katalogové části je i zde nejpočetněji zastoupen raný skříňkový typ. Obvyklé bylo použití čtvrtových strojů, levnější typy měly půlové.⁴¹⁶ Vždy se jednalo o strojky s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem. Módní vlivy a nové technologie se sice v menších městech projevíly se zpožděním, ale kolem roku 1830 již i tato místa ovlivňuje móda sloupkových hodin. V katalogu je zastoupeno více jak dvacet ukázek, na kterých se projevují stejné dekory jako

⁴¹² Předávání staršího nářadí a vybavení je zmapováno i u jiných řemeslných oborů. Z hodinářské a obchodní praxe jej mohou potvrdit z výkupů hodinářských pozůstalostí, ve kterých se často nachází nástroje a pomůcky z počátku 19. století. Dodnes přitom v mnoha případech udivuje kvalita a přesnost jejich zpracování.

⁴¹³ Michal 1977, s. 2.

⁴¹⁴ Pátrová 2010, s. 75.

⁴¹⁵ Michal 1977, s. 4.

⁴¹⁶ Kat. č. 201, 211, 247.

u příkladů z Prahy, Brna nebo Olomouce. Početné jsou příklady z České Lípy, Lokte nebo Mohelnice.

Celkově je v roce 1851 uváděno již 280 hodinářů.⁴¹⁷ Česká Lípa byla kolébkou rodiny Seidlerů, kteří se zde hodinářství věnovali po tři generace. Nejstarší Gottfried byl dokonce několikrát zvolen cechovním starším a mnoho budoucích mistrů také vyučil.⁴¹⁸ Po roce 1800 začali montovat strojky do velmi kvalitně skládaných a řezaných schránek, jejichž autora však dodnes neznáme.⁴¹⁹ Nicméně k polovině 19. století se již také uchýlili k užívání černě lakovaných kompozic s alabastrovými prvky.⁴²⁰ Loketská dílna Schmidtů pružně reagovala na historický vývoj a její členové produkovali stroje od barokních až po klasicistní. Johann Andreas Schmidt byl kolem roku 1750 ojedinelý svým zaměřením na výrobu cestovních hodin se setrvačkou.⁴²¹ Kolem roku 1800 již vyráběl i figurální skříně doplněné řezbami, u kterých je možné předpokládat vliv loketského malíře a sochaře Johanna Josepha Wildta (1800–1846) nebo pražského sochaře I. M. Platzera. Z výběru vystupují svou konstrukcí stojací gravitační pilové hodiny, které nemají v našich městech známou obdobu.⁴²² V Mohelnici sídlila dílna Karla Balzarka, jehož hodiny nalezneme po celých Čechách. Ačkoli vyráběl četné populární tvarové typy, nejvíce to byly hodiny vkládané do obrazů s blondelovými rámy. Zákazníci tedy volili hlavně podle námětu plátna a ukazatel času byl přidanou hodnotou díla. Mezi nejčastějšími motivy horských krajín, nalezneme i lovecké, selské nebo romantizující. Figurální litou schránkou bezesporu upoutají i druhorokokové hodiny s postavou v alonžové paruce.⁴²³ Svou dílnu později přestěhoval do Brna, kde byl znám do roku 1891.⁴²⁴

Na konci 19. století vznikly i mimo hlavní centra první manufaktury a strojně vybavené továrny, které uzavřely vývoj hodinářských řemeslných živností tak, jak jsme je sledovali

⁴¹⁷ Z nejvýznamnějších J. Kossek, G. Lokota, A. Želisko, J. Želisko, F. Šamal, K. Suchý, K. Sudek (Amerling 1851, s. 53). Zmínky o počtu hodinářů jsou spíše ilustrativní, v různých statistikách se dle odlišných kritérií podstatně liší. Například Erben 1889, s. 116 uvádí již pouze 71.

⁴¹⁸ Heroutová, 1983, s. 3.

⁴¹⁹ Kat. č. 191, 192, 194

⁴²⁰ Kat. č. 195.

⁴²¹ Kat. č. 225.

⁴²² Kat. č. 241–245.

⁴²³ Kat. č. 4–14.

⁴²⁴ *Výprodej skladu hodin* (MO 1891, s. 3).

v průběhu 18. a 19. století. Ve větších městech také převládla tendence k obchodování s cizím zbožím před vlastní výrobou, která se v rámci malých dílen nemohla svou kvalitou a množstvím výrobků té tovární vyrovnat.

3.2 Stanovení hypotéz

Následující syntetická část práce nalezne odpovědi na následující vydefinované hypotézy. Především ověří skutečnost, jaký byl od konce 17. do počátku 19. století podíl osoby hodináře na výsledných výrobcích, tedy zda postupoval od základních materiálů až k finálnímu projektu nebo zda spolupracoval s dalšími řemeslníky a manufakturami, jež mu dodávaly komponenty. Na základě stanovení obchodních struktur bude taktéž možno vyvodit, zda se svými výrobky cílili tvůrci pouze na oblast svého regionu nebo se jej snažili přesáhnout a zda je možné ukázat jakým způsobem se v oboru odrážela jejich sociální struktura. Pro celkovou představu bude také nutné vyhodnotit výtvary zpracované v katalogu z hlediska místa vzniku. Bývaly produkty vytvořené pod třemi hlavními hodinářskými cechy na vyšší technické a umělecké úrovni než práce venkovských mistrů? Potvrdí se hypotéza, že v rámci cechů docházelo těžko k prosazování nových pojetí a technických novinek? Na základě popsání katalogových položek rovněž určím některé možné inspirační zdroje a zda spíše plynuly od individuálních osobností nebo z ustálených regionů. Vyhodnocení předmětů zároveň ukáže eventuální rozdíly mezi městy i většími regiony. Rovněž bude nutné jít za hranice Čech a Moravy a porovnat vývoj kvality tuzemských výrobků se zahraniční konkurencí.

Poskytnout odpovědi na předložené hypotézy mi umožní dvě roviny badatelského vnímání. V první řadě budu v kapitole **Není díla bez umělců** sledovat linii umělecko-řemeslnou, na kterou naváže technicistním zpracováním v části **Na cestě k přesnosti**. Ověřit bude nutné i hypotézu o spolupráci tvůrců s významnějšími sochaři a malíři. Šlo skutečně o jejich osobní kontakt nebo práce vycházely z dílenských realizací nebo kresebných předloh? Oba tyto pohledy svou syntézou a uměleckořemeslným zhodnocením celou dizertační práci uzavřou.

3.3 Není díla bez umělců

Schránky hodinových strojů: jejich konstrukce, proměna tvarů, výzdoba a technické zdokonalení

Elementární složkou historických hodin je zcela jistě způsob jejich uměleckého a technického zpracování. Je důsledkem lidského úsilí, vynaložených prostředků a formován okolním prostředím. Pro definici a zhodnocení proměn vnějších podob a vnitřních principů si badatelský přístup vyžádal primárně sledování jejich umělecké a řemeslné kvality a ve speciálních případech rovněž přesahy o související kontext. Pozornost tedy byla zaměřena i na historické a pamětní hodnoty předmětů. Hodinové skříně vždy podléhaly módním trendům. Právě zvolené období 18. a 19. století ukázalo barvitý vývoj oboru s množstvím inovativních dekorativních přístupů. Časoměrné předměty si v každém období vydobily osobitý slohový výraz, jenž se jako málokterý zástupce užitého umění stal vizitkou každého majitele nebo celé domácnosti. Tvář hodin zde však nemusela přímo akcentovat výtvarnou fyziognomii doby, ale z hlediska sociokulturního bývala i anachronizmem, reflexí, nebo odkazem.⁴²⁵ Proto bylo zapotřebí reflektovat význam společenských a kulturních vztahů, jenž pomohly vyhodnotit, zda autoři v rámci publika spíše uplatňovali moderní trendy nebo setrvali u tradičních postupů. Poutavá byla jistě i síla jejich vnitřní motivace, jež je v mnoha případech posunula ke konstruování mimořádných a značně individualizovaných přístrojů.

Pro co možná největší míru přehlednosti podléhá následující podkapitola chronologickému a typové řazení s propojením k objektům mého výzkumu ve zpracovaném katalogu. Srovnání jednotlivých existujících kusů dle stanovené typologie ukáže mnoho specifik, jež nebyly v takové míře do současné doby zhodnoceny. Uplatnění konstrukčního pohledu s prolukami do vlastní praxe v hodinářském oboru rovněž napomohlo k určení jakosti výrobků a v případech, kdy to bylo možné, dokonce jejich funkčnosti, přesnosti a životnosti dané

⁴²⁵ Pojetí hodin *anachronismem* chápu jako užití přežitého výtvarného a technického pojetí v době, kdy již není aktuální, pojetí *reflexí* v sobě zrcadlí slohový výraz staršího období a odkaz ze staršího vizuálního pojetí vnímám jako *citaci*.

použitými materiály a jejich zpracováním.⁴²⁶ V této kapitole nahlédneme interpretaci v rámci kulturně historického kontextu ve světle zakladatelů hodnoty, především estetické, užité, technické a novostní, které v umělecko-řemeslném přesahu založily hodnoty umělecké a emocionální.⁴²⁷ a kdo byly vlastně primárně zakladatelé těchto hodnot? Určitě sami tvůrci z pozice autorů. Jak osvětlí následná kapitola jméno autora bylo v rámci umělecko-historického průzkumu nutné vnímat s rozvahou.

3.3.1 Autorství

„Hodiny hodináře Henryho Jonese se (kvůli opravě) dostaly do rukou Roberta Seigniora, hodináře z Exchange Alley, jenž požádal Edwarda Stauntona, nebo dalšího hodináře, aby nahradil jméno výrobce jeho vlastní (Seignorovou) signaturou.“⁴²⁸

Jak vyplývá z uvedené citace, při identifikaci historických hodin může být přílišná důvěra v signaturu autora na číselníku zavádějící až úplně lichá. Jak ukázal vlastní výzkum, její význam s odvozenými obsahy nebývá úplně jednoznačný, jak by mohl být vnímán, a je nutné jej projektovat v rámci struktury řemeslnicko-obchodnických vztahů monitorovaného období.

Pro určení autorství jednotlivých kusů je v první řadě nutné tento pojem uchopit teoretickým pohledem zrekonstruovaným dle dobových právních norem. Hodinář býval tvůrcem nebo původcem díla. Toto dílo však jako celek bezesporu sestávalo z práce dalších autorů, nicméně

⁴²⁶ V letech 2015–2018 jsem působil jako správce provozovny se starožitným hodinářským zbožím, od roku 2019 jsem spolumajitelem společnosti Clock Gallery.

⁴²⁷ Vznik těchto hodnot vytvořily podmínky pro další, na které se zaměřím v druhé části práce *Sběratelé historických hodin 18. a 19. století*.

⁴²⁸ Přeloženo dle Atkins – Overall 1881, s. 169.

ti ji uskutečnili na přímou objednávku nebo s vědomím, že se jedná pouze o komponenty a nikoli konečné produkty, aby jako takové byly signovány. Tyto části bylo nutné postoupit dalšímu procesu tvorby, v rámci kterého byly pod dohledem hodináře zušlechťeny a došlo tak k vědomému postoupení práv předchozích tvůrců. Jednotliví řemeslníci v tomto řetězci často z pohledu své praxe, zkušeností a hlediska sociálních a ekonomických faktorů ani na autorský post hodináře neaspirovali a neměli zájem vstupovat do bezprostředního vztahu výrobce s konzumentem.⁴²⁹ Tyto subdodavatele v pramenech a literatuře téměř nedohledáme, protože bylo v zájmu každého hodináře budovat vlastní know-how a obstát v konkurenčním boji.⁴³⁰ Jako u jiných řemesel i v tomto oboru se cenily kontakty právě na tyto dílčí řemeslníky. Nejčastěji došlo k jejich předávání v rámci rodinných tradic nebo manželských svazků.⁴³¹ Uvedenou strukturu nám dokládá především podobnost ne-li totožnost jednotlivých ozdob i jejich kompozic, ale i podoba technických dílů. Teoretický rozbor si vyžádal celek hodin rozdělit zprvu na jejich schránku, číselníkovou desku a v poslední řadě samotný stroj. Kompletní skříně dodávali hodinářům specializovaní nábytkáři *Uhrgehäusmacheři*, kteří na jejich výrobě dále spolupracovali s truhláři, sochaři, dýhaři, štafíři, slévači a pasíři. Uvedená strukturalizace výrobních postupů při tvorbě hodin a jejich cílevědomé utajení nám při pátrání po autorech hodinových skříní poskytuje jen velmi omezený prostor. Pouze ojediněle se podařilo dohledat některé tvůrce. Dle počtu činných hodinářů v průběhu 18. a 19. století se můžeme důvodně domnívat, že zcela jistě působili ve větších městech, odkud byly skříně odebírány i venkovskými tvůrci. Rovněž to potvrzuje jejich jednoznačná podobnost a volené ozdoby.⁴³²

Kdy do procesu jako tvůrce vstoupil sám hodinář? Mohl se již podílet na tvorbě číselníku, ale v rámci významných zakázek, lze důvodně odvodit, že jej spíše zadal u *Zifferblattschmelzera*, jenž spolupracoval s rytci, stříbrníky, zlatníky a emailéry. Pro výrobu

⁴²⁹ Kvůli tomuto vztahu by na sebe totiž museli vzít břímě celkové odpovědnosti za produkt, řešit reklamace, výměnu zboží a celkovou nespokojenost zákazníků.

⁴³⁰ Samotní řemeslníci měli dostatečný počet odběratelů od dalších specializovaných oborů, což jim přinášelo dostatek objednávek. Známa je událost z roku 1740, kdy bylo prostřednictvím najatého špióna odhaleno tajemství výroby tyglíkové oceli hodináře Robert Huntsmana (Hagans – Thompson 1952, s. 45).

⁴³¹ Lze předpokládat, že součástí dílen byl sklad součástek, předmětů převzatých do opravy nebo i vykopeného zboží.

⁴³²

stroje získal od specialistů hnací pera, ozubená kola, materiál pro výrobu vymežovacích desek i hřídelí a celý komplet korunoval prosekávanými a modřenými ručkami od *Uhrenzeigermachera*.⁴³³ V případě těchto postupů si samotní hodináři museli být vědomi možných manipulací jejich práce, a tak nechali rytce vytvořit signaturu ještě na zadní desku stroje, čímž podtrhli exkluzivitu výrobku, jež vznikl přímo pod rukama jejich dílny.⁴³⁴ Méně snaživí hodináři vyměňovali na dovezeném zboží čisté číselníky za signované⁴³⁵ nebo nechali své jméno dotisknout na číselník kompletně zakoupených hodin.⁴³⁶ Například v Anglii čelily úřady ve 40. letech četným stížnostem, dle kterých byly dováženy cizí hodiny a signovány místními hodináři, kteří je vydávali za své zboží. Z tohoto důvodu byl umožněn pouze import předmětů signovaných gravírováním a nikoli pouze malbou. Posléze se obchodovalo i s předměty se signaturou přiloženou na slabém plátu mosazi, který šlo lehce vyměnit.⁴³⁷

Patrný byl i střeoevropský zájem tvůrců označovat hodiny rytými signaturami jak na viditelném číselníku, tak i na strojku, který bylo možno oddělit, což zabránilo další nezákonné manipulaci.⁴³⁸ Znalejší zákazníci vždy dávali přednost obsahu před vnější schránkou, a tak bývaly zadní signatury kvalitně ryty, vyplněny rozvilinami, do kterých bylo jméno zakomponováno a změna signatury tedy bez výměny zadní desky nepřicházela v úvahu. Nakupující vždy více důvěřovali hodinám značeným na strojku a nikoli na číselnících nebo medailonech, které bylo možné lehce demontovat. Po roce 1700 byly v Amsterdamu dokonce nelegálně vyráběny hodiny s anglickými signaturami.⁴³⁹ Příklad obdobného historického padělku anglických hodin se zachoval i v našich sbírkách. Hned jejich prvním

⁴³³ Jednotlivé profese například v adresáři *Allgemeiner Handlungs-Gremial-Almanach für den oesterreichischen Kaiserstaat* (Fray 1837, s. 409–412).

⁴³⁴ Srov. např. kat. č. 5, 11, 47, 52, 45, 95, 159

⁴³⁵ Tuto skutečnost lze potvrdit tím, že některé exempláře mají na stroji odlišné značení než na číselníku, např. kat. č. 92.

⁴³⁶ Srov. např. kat. č. 80, 81, 95, 96, 132, 178.

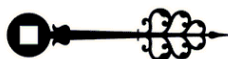
⁴³⁷ „An individual of the name of Vieyres residing at No 40 Pall Mall has sold a number of Foreign Watches with his name and address in full upon them the cases of which were also Foreign.“ Taktéž: „From the wording of the advertizement any person not alive to the imposition would suppose that these Clocks were made by Mr Thomas Cox Savory and consequently that they were English The fact is otherwise they have it is true his name and London on them but every part is foreign.“ Viz Atkins – Overall 1881, s. 320.

⁴³⁸ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 57.

⁴³⁹ In July 1704 was reported by the Master that certain persons at Amsterdam were in the habit of putting the names of Tompion, Windmills, Quare, Cabrier, Lamb, and other well-known London makers, on their works, and selling them as English (Atkins – Overall 1881, s. 258).

rozpoznávacím znakem je nesymetrické umístění pérovníků, které se u kvalitních prací nevyskytuje. Ozdoby na číselníku proporčně desce a cviklům neodpovídají, signatura *Cabrier London* v rytém medailonu přečnívá rytý dekor a téměř se dotýká číselníku. Zadní část stroje není nikterak označena. Skříňka je zdobena nápodobou mramorování, jež není příliš umělecky vyvedeno.⁴⁴⁰

Na konci 19. století byly stroje, většinou průměrné až podprůměrné kvality, zřídka signovány. Trh již ovládly přesné hodiny s dlouhým kyvadlem, jež ve velkém množství vznikaly v manufakturách a jejich pobočkách po střední Evropě. Stroje bývaly značeny pouze jednoduchými symboly nebo číslováním a jejich skříň se staly architekturou téměř totožných frézovaných a soustružených dílů bez rukopisu umělce, ale se zásadním podílem designéra. V následující stěžejní části byly sledovány umělecko-řemeslné tvarové proměny, jež ovládly v 18. a 19. století celou Evropu, a byly základem pro budoucí gradaci tohoto trendu.

⁴⁴⁰ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 132. Ke srovnání skutečné realizace autora, viz. Draper-Stumm 2016, nestr., taktéž obr. 36.

3.3.2 Proměny umělecké podoby schránek

Kompozičně náročnější výtvarné pojetí schránek se poprvé objevilo v renesančním období, ale vyznačovalo se tvarovým stereotypem.⁴⁴¹ Od 16. století byly schrány ve své hmotě tvořeny hlavně skládáním z mosazných desek a litých dekorů, jež hodináři nakupovali jako polotovary a pro svou potřebu upravovali, vrtali, leštili a sestavovali do vlastních kompozic. Představa o jejich podobě se držela pojetí věžních hodin, a tak byly stroje zpracovávány ze železa a vkládány do zmenšenin mosazných zlacených věžiček, kde bývaly volné plochy rytcem zdobené přesně dle předloh nebo volnou inspirací z grafických listů.⁴⁴² Za ilustraci nám poslouží zpodobnění souboru planet *Sol*, *Venus*, *Mercury*, *Luna* od Sebaldy Behama (1500–1550),⁴⁴³ jehož postavu Luny nalezneme na hodinách v Liberci⁴⁴⁴ nebo Adama a Evu⁴⁴⁵ na schráně v Národním technickém muzeu v Praze.⁴⁴⁶ Lacinější možností bývalo obložení stroje deskami vystřiženými z plechu, jež byly posléze malířem vymalovány a často doplněny alegorickými postavami po stranách.⁴⁴⁷ Jak dokládají četné příklady, výmalby byly většinou objednávané u méně kvalitních malířů, o čemž svědčí například malířské zpracování figur. V 17. století získaly číselníky tradiční podobu barokních, používaných na věžích. Tedy dvou soustředných kruhů: většího s dělením po hodinách I–XII a menšího s dělením po čtvrtích I–VIII. Nadále bylo dodržováno pravidlo, že hodinová rafie je delší než minutová. Hodiny se staly nábytkem a mezi hodinářem, rytcem, lijcem, zlatníkem a emailérem se ocitl ještě nábytkář a řezbář.⁴⁴⁸ V 18. století už ale došlo k zásadní změně. Hodiny si vydobily primární postavení v interiéru spolu po boku dalšího základního mobiliáře. Vedle četných kresebných návrhů různých typů nábytku už byla podstatná část věnována i zpracování skříní. V zahraniční literatuře se vzácně dochovalo několik příruček, kde se autoři problematice výroby schránek

⁴⁴¹ Ve středověku vychází výtvarné pojetí z technického řešení stroje, na který jsou dekory přímo umísťovány. Renesanční období přináší řešení, kdy schránka a stroj byly řešeny samostatně.

⁴⁴² Podoba věží je dána prvotním umístěním veřejných hodin na viditelných místech nad městem. V symbolické rovině se tak majitelé stávali pány svého času ve vlastní, i když zmenšené, věži.

⁴⁴³ Beham 1539, tab. Luna – Montag.

⁴⁴⁴ Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. H 200.

⁴⁴⁵ Metropolitan Museum of Art, New York, inv. č. 1986.1180.15.

⁴⁴⁶ Kynčl 2008, vyobr. č. 54.

⁴⁴⁷ Meis 1978 b, vyobr. č. 142–145.

⁴⁴⁸ Poche 1972, s. 5.

věnují a doporučují, jaká pravidla by měla být při tvorbě dodržována, z nichž některé v typologických podkapitolách i představuji.⁴⁴⁹ V průběhu výzkumu se mi příručky zaměřené přímo na stavbu hodinových schrán v českém a moravském prostředí vypátrat nepodařilo.

Rozšiřujícím pohledem na tvorbu hodinových schrán 18. století se stala stať Henriho Havarda z konce 19. století. Tento autor ve své publikaci z roku 1891 upozornil, že konstrukce schránky má respektovat pravidlo *zlatého řezu*, což dle jeho slov nebylo vždy dodržováno. Odsoudil nadměrnou dekorativnost, v důsledku níž schránky podléhaly módním trendům a zároveň odváděly pozornost od hlavního smyslu hodin, tedy ukazatele časomíry. Mnoho dekoru podle názorů uvedeného autora bývalo aplikováno i na číselník, jenž podle něj měl zůstat kvůli čitelnosti čistě bílý, popřípadě lehce tónovaný dle odstínu tapet v místnosti. Celé schránky podlahových hodin přirovnal s jistou nadsázkou k sarkofágům nebo rakvím, jež v interiérech působily nevyrovnaným monumentálním dojmem.⁴⁵⁰ Aby se další truhláři mohli těchto nedostatků vyvarovat, stanovil řadu pravidel. Skříně podlahových hodin měly být odvozovány od proporcí běžného člověka.⁴⁵¹ Oko takového pozorovatele sledovalo v ideálním stavu střed číselníku. Pro konstrukci stolních exemplářů upravil velikost číselníku s ohledem na jejich umístění a uvedl i příklady velikostí s ohledem na to, z jaké vzdálenosti se budou nejčastěji sledovat. Proporce měly být poplatné i tomu, zda byly určené pro šlechtice nebo měšťany, protože reprezentační aristokratické prostory jsou vyšší a prosvětlenější.⁴⁵² Zároveň upozornil, že návrhy mnoha autorů, například Jeana Marota nebo Jeana Le Pautra, spíše prezentují přemíru jejich fantazie, než aby představovaly předměty, které by bylo možné běžnými truhlářskými způsoby vyrábět.⁴⁵³

Bohatá rozvolněnost tvaru a přiloženého dekoru nebývala vnímána pozitivně právě už v 18. století. Ve francouzské příručce z roku 1774 určené dýhařům nábytku zastával umělecký truhlář André Roubo (1730–1791) názor, že méně je více. Jednak doporučil dýhařům, aby si skříně sami nevyráběli, ale přenechali tuto činnost zkušeným truhlářům. Jen tak se totiž

⁴⁴⁹ *L'art du Menuisier Ébeniste. Paris* (Roubo 1774), *L'Horlogerie. Paris* (Havard 1891).

⁴⁵⁰ Havard 1891, s. 149.

⁴⁵¹ Standardní výška člověka 2. poloviny 19. století byla 1,65 m.

⁴⁵² Havard 1891, s. 165.

⁴⁵³ Havard 1891, s. 148. Srov. obr. 41, taktéž Marot 1700.

mohli plně soustředit na provedení dýhovaných povrchů v perfektní podobě.⁴⁵⁴ Doporučil prosazování nových módních forem hranolu nebo obelisku, jenž měl plochy vodorovné a nikoli různými způsoby vydouvané. Břichatý tvar vznikal často ohýbáním nebo napařováním. Stabilitu zvlněných tvarů muselo nutně držet pohromadě velké množství klišu, a ani tak se nedalo zaručit, že byl v různých klimatických podmínkách stálý a kompozice se nezhroutila.⁴⁵⁵ Poutavé bylo i doporučení výše uvedeného autora a truhláře, aby se budoucí výrobci skříní vyvarovali přemíry litých měděných nebo bronzových aplikací. Kvůli jejich náročné výrobě bylo možné všude obstatat téměř totožné dekory, které bývaly i kvůli několikafázovému postupu výroby velmi drahé. Ozdoby korpusu neprospívaly a často jimi byly skříně záměrně pobíjeny, aby maskovaly nedbale odvedenou práci dýhaře.⁴⁵⁶ Snaha o snížení pořizovacích cen vedla na konci 18. století k nahrazování základního tvrdého dřeva v konstrukci běžným dřevem topným. Tyto skříně, ačkoli nejdražší na trhu, se tak k překvapení majitelů brzy rozpadaly, například i kvůli napadení dřevokazným hmyzem.⁴⁵⁷

Na cestě od návrhu k realizaci skříně bylo zapotřebí mnoho specializovaných řemeslníků. Základní konstrukci sestavil klížením za pomoci běžně dostupných dřev *Kunstattschler*, *Ebenist* pokryl plochy dýhováním a *Vergolder* vytvořil bronzové odlitky, jež vyleštil *Färber*. Kompletní schránky dodával *Uhrgehäusemacher*.⁴⁵⁸ Z hlediska správně vyhotovených kusů byla vždy důležitá domluva výrobce přímo s hodinářem, aby budoucí stroj do skříně co nejlépe pasoval a nebylo nutné jej posléze upravovat. Většinou byly vytvářeny na objednávku přímo od hodinářů.⁴⁵⁹ V roce 1846 působilo ve Vídni kromě 228 hodinářů také devět číselníkových emailérů, tři výrobci ruček a 40 truhlářů, vyrábějících pouze hodinové schránky.⁴⁶⁰ Na území Čech Michal uvádí ve své studii V. Pelikána a F. Katzberga.⁴⁶¹ Příklady jejich tvorby se však při vědeckém zpracování této disertační práci a ohledání čtených realizací nepodařilo dohledat.

⁴⁵⁴ Roubo 1774, s. 995.

⁴⁵⁵ Roubo 1774, s. 997.

⁴⁵⁶ Roubo 1774, s. 999.

⁴⁵⁷ Roubo 1774, s. 999.

⁴⁵⁸ Berthoud 1829, s. 12.

⁴⁵⁹ Roubo 1774, s. 999.

⁴⁶⁰ XLV. *Maschinen und mechanische Vorrichtungen* (OGA 1846, s. 852–853).

⁴⁶¹ Michal 2002, s. 174.

3.3.3 Podlahové hodiny

„Vešli do velké dílny, kde spatřil vysoké hodinové schránky v lidských proporcích. Opřené o zeď vypadaly jako umělecké rakve. (...) Vše vyrábí stroje, už se nejedná zdlouhavou prací, při níž vznikaly jedny hodiny na zakázku i několik měsíců. Tak dlouho dnes nikdo čekat nechce.“⁴⁶²

Tvar podlouhlé schránky na soklu ukončené čtvercovým nástavcem s číselníkem se rozvinul od typu nejstarších hodin vůbec. Od počátků mechanických hodin ve středověku bylo nejčastějším pohonem strojů závaží, proto se upevňovaly na zeď, aby bylo pod nimi dostatek prostoru. Zprvu visela závaží na provazech, později na řetízích. Jak se brzy ukázalo, toto řešení nebylo úplně praktické. V domácnostech byla velmi nebezpečná pro malé děti, ale přitahovala i pozornost domácích zvířat (obr. 23) Z důvodu bezpečnosti je brzy na podlaze doplnily dřevěné koše, do kterých závaží povolna sestupovala. Takováto řešení se nám zachovala z konce 17. století v oblasti Schwarzwaldu, kde se nejvíce rozšířily právě lidové hodiny na pohon závažím.⁴⁶³ Později byly koše prostřednictvím desky, jež přiléhala ke zdi, pevně spojeny s hodinami. Tyto ukázky jsou u nás velmi vzácné.⁴⁶⁴ (obr. 24) Přidáním bočnic byly šnůry, řetízky nebo kyvadlo před okolními negativními vlivy uchráněno více. Příkladem takového v dalším století přežívajícího řešení z českého prostředí mohou být barokně řezané hodiny z roku 1785 ze severních Čech. Odstupňovaný sokl tvaru koše má zadní stěnu protaženou do výše čtvercového číselníku s podmalbou na skle s barokně uspořádaným mezikružím. Dlouhé kyvadlo za strojem přiléhá k zadní desce a je zabezpečeno v trojúhelném pouzdře kopírujícím pohyb kyvadla. Hodiny mají nástavec s chronogramem rámovaný boltci a muší.⁴⁶⁵ (obr. 25)

⁴⁶² Volně přeloženo dle Ray Harrison, *Murder by Design*, London 1996, s. 88.

⁴⁶³ Ve většině dalších míst se nám z důvodu křehké konstrukce a jejich nízké hodnoty tyto památky nezachovaly, srov. Klikar 2005.

⁴⁶⁴ Černě lakovaný koš s mřížkováním zdobením a prodlouženou zadní boltcově tvarovanou stranou s hákem pro zavěšení hodin nalezneme v depozitáři Muzea Jindřichohradecka (Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 183).

⁴⁶⁵ Sbírka Miloše Klikara, Praha.

V Anglii již v druhé polovině 17. století začali stroje místo na konzoly umísťovat na dřevěné tubusy. Přidáním vrchního nástavce, jež chránil mechanismus před prachem, vznikly podlahové hodiny, jak je známe dnes.⁴⁶⁶ Měly dlouhá kyvadla a těžká závaží, jež v kombinaci s větším počtem kol umožnily jejich delší chod. Běžné byly týdenní, vzácnější měsíční a existují i zmínky o výrobě hodin ročních.⁴⁶⁷ Anglický styl si od poloviny 17. do konce 19. století zachoval velmi střídme pojetí. První schránky byly členěny pouze rovnými profilovanými římsami. Spolu s korunováním říms trojicí ozdob byly pravděpodobně odrazem palladiovské architektury Iniga Jonese (1573–1652). Horní díl s číselníkem měl tvar čtverce a s přicházejícím barokním stylem se po stranách objevily tordované sloupky.⁴⁶⁸ Plochy byly dekorovány ořechovou sesazenkou a lakovány, významnější kusy navíc intarzovány.⁴⁶⁹ Nedílnou součástí dřívku schrán bylo kulaté okénko s průhledem na kyvadlo.⁴⁷⁰ Nicméně ani významnější práce nebývají signovány. Velkou vzácností proto bylo objevení známky nábytkáře Josepha Cliftona z roku 1663 ve spáře na spodní straně soklu.⁴⁷¹ V Anglii se tvorbou schrán zabýval ještě John Gutch (od 1673) a Robert Player (od 1700), ale dle dosavadních výzkumů a neexistenci signatur nebylo možné jejich práce jednoznačně určit.⁴⁷² Po roce 1700 se stříšky tvarovaly do podoby mansardy nebo segmentového štítu s ozdobami. Poprvé se v této době objevily čtvercové číselníky rozšířené při horní straně segmentovým obloukem se signaturou autora, regulováním bití nebo kalendářní funkcí.⁴⁷³ K vyplňování

⁴⁶⁶ U Angličanů se vžilo označení *long-case clock* nebo *grandfathers clock*, které svou stejnojmennou písní proslavil roku 1876 Henry Clay. V němčině se setkáme s termínem *Bodenstanduhr* nebo *Standuhr*.

⁴⁶⁷ Inzerce Ahasueria Fromanteela II. (Fromanteel, 1658), Národní technické muzeum v Praze, inv. č. 36 069 – hodiny Daniela Quarea z Londýna.

⁴⁶⁸ Raný příklad užití dvojice tordovaných sloupků lze spatřit na jižním portálu univerzitního kostela St. Mary the Virgin v Oxfordu, jenž byl vybudován Nicholasem Stoneem roku 1637. Srov. realizace hodinové skříně obr. 26.

⁴⁶⁹ V totožné schráně nalezneme na Moravě hodiny Tobiase Ebnera z Olomouce. Dnes už však není možné zjistit, zda byly hodiny vytvářeny přímo pro tuto skřín nebo byly zaměněny za nefunkční anglický stroj, viz kat. č. 51.

⁴⁷⁰ Například hodiny Johna Buschmanna z Londýna (Moravská galerie v Brně, inv. č. U 28 637), dále srov. Mühe – Vogel 1981, s. 228–230.

⁴⁷¹ Byl spolupracovníkem Ahasueria Fromanteela II. Znamka *JOSEPH::CLIFTON*HIS HALF PENNY/BVLL.HEAD.YARD CHEPSIDE*I.C.1663* byla z hodin vyjmuta při restaurování a roku 1987 uložena v British Museum (British Museum, inv. č. 1987,0307.1).

⁴⁷² Clare 2008, s. 89.

⁴⁷³ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 235, Britten 1956, s. 113, 115. Levné hodiny mívaly tento prostor i nezdobený, což dávalo příležitost nekalým obchodníkům doplňovat si ryté medailony se signaturami významných autorů dle libosti.

dřevěných panelů schrány posloužily florální či geometrické intarzie. Zhruba kolem roku 1780 se používaly jednoduché štíhlé sloupky, jež přiléhají nejen k číselníku, ale další pár i k bokům dřívku hodin. Korunní římsy se staly členitějšími a uzpůsobily se do tvaru připomínajícím pagodu.⁴⁷⁴ Sokly byly vyzdvihnuty na dřevěný prořezávaný pás, jenž měl funkci nožek. Četné působení Holanďanů přineslo do anglických truhlářských dílen panely s intarzovanými motivy ptactva v náročných květinových kompozicích.⁴⁷⁵ V závěru 18. století byly zvětšovány číselníkové nástavce natolik, že šířkou a hloubkou přesáhly sokly samotné. Kromě Anglie se podlahové hodiny rozvinuly i v Belgii a Nizozemí, kde si na podkladu střídmého pojetí po vzoru architektury⁴⁷⁶ vypracovaly svébytnější charakter s několikanásobnými stříškami, zlacenými figurkami atlantů a alegorických postav. V polovině 18. století se v Německu a Rakousku dostalo popularity podlahovým hodinám, jež byly dynamicky barokně tvarovány a jednoznačné vlivy z Anglie nebo severozápadní Evropy se na nich neprojeví.⁴⁷⁷ Středové rozšíření jejich dřívku lze odvozovat především od francouzských hodin a jejich návrhů.⁴⁷⁸

Z dochovaných prací je nutné upozornit na kvalitně řemeslně zpracovanou skříň hodin Martina Vogta z Olomouce z doby kolem roku 1740. Římsy jsou bohatě profilovány a plochy schránky vyplňuje složitě komponovaná intarzie, kterou na dřívku skříně tvoří skládaný motiv dvou amorů na oblaku a postavy Saturna. Celá skříň vrcholí mansardou se sochařsky ztvárněnými věnci vavříků.⁴⁷⁹ Toto pojetí je zjevnou inspirací rakouského pojetí schrán počátku 18. století.⁴⁸⁰ U vídeňských realizací se rovněž setkáváme s doplňováním drobných i kompozičně výraznějších sochařských prvků, na základě francouzských vlivů.⁴⁸¹ V moravském prostředí se to odrazilo na schráně s řezbami dílny sochaře Josefa Winterhaltera (1743–1807), jejichž bohaté zlacení je parafrází na bronzové prvky francouzských skříní. Ze dvou stran ji dramaticky obklopují vygradovaná oblaka s rokajovými ornamenty. V nárožích a ve vrcholu mansardové stříšky nalezneme dvě alegorické postavy,

⁴⁷⁴ Srov. Britten 1956, s. 147, 148.

⁴⁷⁵ Viz Barker 1980, s. 67, taktéž obr. 27–28.

⁴⁷⁶ Například Mořicův dům (Mauritshuis) v Haagu z roku 1640 od Jacoba van Campena (1595–1657).

⁴⁷⁷ Sběrka Pražského hradu, inv. č. HS 8874/PH 20847 (hodiny Martina Stadta z Vídně).

⁴⁷⁸ Srov. Maurice 1967, abb. 52i, 65, Mühe – Vogel 1981, s. 281, 284–285.

⁴⁷⁹ Kat. č. 318.

⁴⁸⁰ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 273–274.

⁴⁸¹ Srov. Maurice 1967, abb. 48a, 66, Mühe – Vogel 1981, s. 281, 285–286.

z nichž nejvyšší ztvárňuje Héliu ve složitě řasené draperii, jedoucího na nebeském voze.⁴⁸² Z častější produkce tohoto období vybočují gravitační podlahové hodiny, jejichž pohonem je vlastní váha. Celý stroj se po vytažení posouvá k zemi po pilovém ozubení. Tímto experimentálním řešením na sebe a svou venkovskou dílnu upozornil Johann Andreas Schmidt z Lokte.⁴⁸³

V Anglii se vývoj dále ubíral v duchu archaizujících stylů přelomu 18. a 19. století. Využíval prvků gotiky a exotických zemí. Četné příklady publikovali v prodejních katalogích významní nábytkáři Thomas Chippendale (1718–1779) nebo později Thomas Sheraton (1751–1806).⁴⁸⁴ Po roce 1810 se v tomto odvětví rozvinuly dva odlišné proudy. První, klasický konzervativní, se vrátil k nejjednodušším schránkám zakončeným trojúhelnou stříškou, druhý se snažil celý korpus bohatě dekorovat po nizozemském způsobu. Přebujelý dekor a množství ozdob však dělalo z hodin nepříliš praktické doplňky interiéru, které se náročně udržovaly. Často byly nástavce poztráceny nebo při pozdějších stěhování do nižších prostor dokonce „...vzplály v kamnech.“⁴⁸⁵

Ke změně došlo také u francouzských skříní 2. poloviny 18. století. Sestávaly z přísných hranolů lemovaných vlasy s listovci a perlovcem, jež odpovídaly klasicistnímu pojetí a zároveň vznikaly méně náročnými metodami pomocí jednodušších truhlářských spojů. Rakousko tento vliv reflektovalo po roce 1810 a Německo si vytvořilo svébytné pojetí odrážející velkou individualitu nábytkářů.⁴⁸⁶ V Čechách a na Moravě byly na konci 18. století užívány skříně vídeňského typu. Skládaly se ze tří částí – soklu, jenž býval vypouklý či vydutý, středního protáhlého dřívku s průhledem na čochku kyvadla a vrchního nástavce s číselníkem rozšířeným segmentovým obloukem. Stříšky bývaly mansardové⁴⁸⁷ nebo měly volutově

⁴⁸² Klášter premonstrátů na Strahově (Urešová 1977, vyobr. č. 81).

⁴⁸³ Kat. č. 242.

⁴⁸⁴ Chippendale 1754, Sheraton 1802.

⁴⁸⁵ „It was pulled out and the top broken off. Instead of mending it, the broken arch was thrown in the fire.“ (Moore 1912, s. 82).

⁴⁸⁶ Srov. Mühe – Vogel 1981, 269–270.

⁴⁸⁷ Schrány v sobě nezapřou rovněž transformované vlivy z Nizozemí (Národní technické muzeum v Praze, hodiny V. Z. Suttera z Prahy), taktéž obr. 29.

stáčené římsy. Často byla jejich součástí bohatá zlacená sochařská výzdoba.⁴⁸⁸ Použité lité ozdoby, inspirované v Anglii a Francii však nedosahovaly srovnatelné kvality. Pro měšťanské objednávky byly voleny schránky jen zdobené intarzií a proskleným číselníkovým nástavcem. Na příkladu hodin Johanna Korzena z Berouna můžeme sledovat i jejich úpravu ze staršího typu.⁴⁸⁹ Množství součástí hodin bylo v 19. století po různém způsobu kombinováno bez ohledu na hodnotu originality a původnosti. Stroje s číselníky bývaly upravovány pro nové nebo existující skříně. Ty původní byly často poškozeny při požárech, protože velké kusy nábytku nebylo možné rychle zachránit.⁴⁹⁰ Dřevo často také podléhalo trouchnivění či se špatně vyschlé desky časem zprohýbaly a korpus se zborčil. V mnoha případech tak máme zachovány jen stroje.⁴⁹¹

Podlahové hodiny koncem 18. století z interiérů vytěsnily praktičtější hodiny skříňkové. Přesnost dlouhého kyvadla a dlouhý chod byl však překonán až mnohem později, proto vznikalo nadále množství těchto typů, určených pro přesná měření.⁴⁹² Dekorované pojetí schránky u nich logicky ustoupilo do pozadí, aby jednotlivé části mechanismu co nejlépe vynikly. Takováto řešení můžeme sledovat především ve Vídni, odkud české realizace vycházely.⁴⁹³ Zdobené skříně se vyskytovaly velmi ojediněle, převážně jako součásti návrhů interiérů s jednotným mobiliářem. Například Jan Koula navrhl schránku neorenesančních hodin, jejichž výrobu provedl František Schalek a stroj dodala firma Ludvíka Hainze.⁴⁹⁴

⁴⁸⁸ Zámek Vizovice, stálá expozice, hodiny Johanna Pawellizecka z Olomouce.

⁴⁸⁹ K hodinám byly doplněny regulátory odbíjení, které překryly původní autorskou signaturu, kat. č. 134.

⁴⁹⁰ Například hodiny v tmavě lakované anglické skříně se závažovým strojem odlišných parametrů, stálá expozice zámku Rychnov nad Kněžnou.

⁴⁹¹ Henry Thornton, London (Muzeum Červený Kameň, inv. č. N 1160), F. X. Bayer, Olomouc (Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. HIS 568).

⁴⁹² Za ukázkou pozdější realizace mohou posloužit podlahové hodiny Franze Pochopa z Jilemnice, jenž zde v letech 1830–1850 vlastnil dům čp. 202 (vytvořil zde i věžní opakovací hodinový stroj pro budovu radnice), obr. 10.

⁴⁹³ Skříňový regulátor Wenzela Balkeho se skleněnou kompenzací kyvadla, viz kat. č. 3.

⁴⁹⁴ Skříň těchto hodin navrhl architekt Jan Koula v r. 1886 a vyrobil František Schalek, viz kat. č. 100.

3.3.4 Stolní skříňkové hodiny

„Oheň plápolal v krbu a skříňkové hodiny na krbové římse se svými neodbytnými údery odměřovaly poslední hodiny prchajícího života.“⁴⁹⁵

Hodiny ve čtyřboké zasklené schránce s profilovanou stříškou a usazené na litých nožkách patřily k typům, které se v 18. století objevovaly v hodinářských dílnách v Čechách a na Moravě snad nejčastěji. Jejich podoba a technické zpracování si vydobily určitá specifika, která jim vtiskly jednotlivé oblasti, kterými vývoj procházel. Jejich středoevropská varianta se velmi blížila výrobkům, jež se k nám dostaly z Anglie. Ostrovní mocnost si v tomto období v hodinářském oboru vybuodovala tak významné postavení, že se stala silným inspiračním zdrojem. a to i přes skutečnost, že tamní skříňkové hodiny byly z počátku nápodobou holandských, a v menší míře tedy nápadem Angličanů.⁴⁹⁶ Díky jejich určitému náskoku z hlediska osvojených technologií vznikla o tamních hodinách široká povědomost, poptávka po nich stoupala, což vedlo právě k četným nápodobám. Elegantní a jednoduché způsoby konstrukcí, tradiční dekory a precizní zpracování spolu s vysokou kvalitou vnitřních mechanismů postavily anglické tradici tak pevné základy, že na ně ostrovní mocnost odkazuje dodnes a označuje je jako *zlatou éru*. Pro pochopení a možné sledování těchto vlivů představím tedy nejprve tvarový vývoj schránek v Anglii, kde si držely přízvisko *bracket* nebo *mantel*.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Volně přeloženo podle Sallie Rochester Ford, *Raids and romance of Morgan and his men*, New York 1864, s. 254.

⁴⁹⁶ Například Johannes Fromanteel, syn anglického hodináře, byl do roku 1658 učněm u Salomona Costera v Haagu a poté pracoval v Anglii u svého otce Ahasuera Fromanteela (Abeler 1975, s. 148), tzv. *haagse klokken* mívají stejné konstrukce, jen v Holandsku přetrval zažitý způsob, že schránka má čúčkovité nožky, ale zároveň ji lze zavěsit na zeď na dvě oka, srov. Mühe – Vogel 1981, s. 146–147.

⁴⁹⁷ *Bracket Clock* byl termín přejatý od závažových konzolových hodin. Označení *mantel* vzniklo dle jejich nejčastějšího umístění na krbové římse. V německy hovořících zemích se ujal zprvu v 18. století termín *perpendikel-uhr*, později *stockuhr* nebo *stutzuhr*, který se užívá dodnes.

První skříňky z doby kolem roku 1665 nesly prvky klasické architektury.⁴⁹⁸ Z přední strany měly čtvercový číselník, po stranách antické sloupky a vrcholily trojúhelným štítem.⁴⁹⁹ V období 1680–1720 se ustálil typ skříňkových hodin s typickou stříškou ve tvaru prořezávaného koše z mosazi, pod kterým se skrývaly zvonky, aby byly dobře slyšitelné. Na koš přiléhalo mohutné sklopné ucho. Zprvu byly zdůrazněny soklem, později se používaly čtvercové nožky. Nejstarší typy měly masivní ucha pro přenášení a skleněné boky byly doplněny drážkami pro zasouvání dřevěných desek k ochraně prosklení při transportu.⁵⁰⁰ Rok 1720 přinesl změnu. Dříve čtvercový průhled na ciferník byl v horní části rozšířen segmentovým obloukem, kde našel uplatnění ukazatel kalendáře nebo páky pro regulování odbíjení hodin. Hodiny nemusely být jen umístěné jen na nábytku, ale i na konzole dle konzervativní tradice, že patří na zeď.⁵⁰¹ Není to ale jen Anglie, která vygenerovala typ skříňky tolik oblíbené v Čechách a na Moravě v 18. století. Obdobný vývoj architektury schránky, jež vygradovala kolem roku 1710 obloukem nad číselníkem je možno mapovat i ve zmíněném Nizozemí, kde je ukončují rozeklané segmenty se středovými vázami nebo čučky. V nárožích se objevují segmentové průduchy s prosekávanými mřížkami a schránky vyzdvihují mosazné tlapy.⁵⁰²

Skříňkový typ se stal v 18. století vedle cestovních hodin snad tím nejpopulárnějším. Etablovaly se v hlavní nebo jediný ukazatel času v domě a za pomoci madel se přenášely tam, kde byly právě potřeba. i to však vyžadovalo jistou zkušenost. Množily se stížnosti, že se při manipulaci zastavují, což bylo téměř vždy způsobeno neodborným zacházením majitelů nebo služebnictva. Aby se péče o hodiny stala srozumitelnější, skříňky byly proskleny na bocích i na zadních dvířkách. Pohled do fungujícího stroje byl poutavý sám o sobě, ale také umožnil, pomocí pozice šnekového kompenzátoru pera, sledovat, kdy je nutné stroj opět natáhnout. Přesnost mechanismu zpočátku regulovali sami hodináři, ale vlastní touha majitelů čas ovládnout vedla k transformaci strojků o regulační terče. Ty byly

⁴⁹⁸ Anglická podoba střídmého hranolu s tympanonem byla odrazem populární architektury palladiovského typu. Například na návrzích portálů Iniga Jonese (1573–1652), jenž do Anglie převezl část pozůstalosti Andrea Palladia, nalézáme v supraportách jednoduché profilované trojúhelné nebo segmentové nástavce (Royal Academy of Arts, Anglie, inv. č. 17/2361, 17/2363, 17/2364).

⁴⁹⁹ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 124.

⁵⁰⁰ Srov. Abeler 1975, s. 156, Meiss 1978, s. 106, Mühe – Vogel 1981, s. 128–129.

⁵⁰¹ Možností bylo i umístění na konzolu, srov. Bird 1973b, obrazová příloha.

⁵⁰² Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 146–149.

povětšinou doplňovány do vrchních oblouků hodinových číselníků. S nimi se nejen staly lehce ovladatelnými, ale také se lépe prodávaly, protože nebylo nutné navštěvovat kvůli zpřesnění chodu hodináře. Nicméně i tak byly neodborným regulováním poškozovány a staly se opět předmětem sporů a reklamací.

Schránky se zprvu dýhovaly olivovým dřevem, ořechem, tisem, moruší nebo mahagonem. Později se přešlo k lakování a nejvyšší popularity dosáhl lak černý.⁵⁰³ Navzdory anglickému tvrzení, že hodiny mají být hodinami, a ne shlukem tvarů, dekorů a ozdob, se i zde vyprofilovalo několik jejich základních podob.⁵⁰⁴ Příkladem tvaru, jež byl později uplatněn a bohatě rozvinut ve střední Evropě jsou hodiny Josepha Windmillse z období 1715–1720. (obr. 38) Segmentový oblouk nad prosklením lemovaný zvednutou profilovou korunní římsou zde truhlář umístil netradičně ze čtyř stran, místo běžnějšího užití vpředu a vzadu.⁵⁰⁵ Ze stejného období jsou skříňkové hodiny Andree Glencka z Prahy, jež však svou podobou dokládají, že i naše hlavní město reflektovalo nové trendy s velkým zpožděním. Schránka je totiž jednoduchá bez dynamických oblouků.⁵⁰⁶ Mezi léty 1750–1780 se v Čechách a na Moravě ustálil jednoduchý komponovaný typ hranolové schránky, prosklené ze čtyř stran s profilovanou spodní a vrchní římskou. Vrchní stranu doplnila mansardová stříška jehlanovitě sklížená z profilovaných desek s trojúhelníkovými vzpěrami, mezi nimiž byl dutý prostor. Přední a zadní dvířka byla obdélná, vpředu měla vložený oblouk, čímž vznikla ve cviklech volná plocha pro dekorované průduchy, jež umožnily slyšet odbíjení.⁵⁰⁷ Nejčastější podoba přenosné skříňky poloviny 18. století byla ve střední Evropě odvozena od tabernáklů, jež byly od 16. století užívány v církevních stavbách. Obdobné skříňky pro ukládání sošek a sběratelských artefaktů bylo možné nalézt i v interiérech. Tvarově podléhaly architektonickým a nábytkovým trendům. Barokní sekretáře bývaly na úplném vrcholu zakončeny horizontální deskou, jež umožnila umístění hodinové skříňky. (obr. 153, 159Obr. 111)

⁵⁰³ Černá barva hodin byla v interiérech hodnocena jako nejuniverzálnější.

⁵⁰⁴ Hodiny by měly ukazovat primárně čas, viz Smith 1984, s. 41.

⁵⁰⁵ Cescinsky 1922, s. 328.

⁵⁰⁶ Kat. č. 70, 71.

⁵⁰⁷ Srov. např. kat. č. 21, 52, 53, 62, 63, 112, 151, 180, 191, 194, 196.

V průběhu 18. století byl již anglický trh skříňkovými hodinami natolik zásoben, že klesly jejich ceny. Zámožné rodiny si pak pořizovaly několik kusů, jež se staly nedílnou pokojů. Nebylo nutné je přenášet, nicméně dodržovaly stejná archaizující pravidla konstrukce. Například masivní ucha nebo madla se transformovala a jejich funkce byla již čistě dekorativní. Výrobky, jež v Anglii přestaly být poplatné dobovému vkusu nebo hodiny méně kvalitní bylo možné pořídit za příhodné ceny a pro kontinentální Evropu se staly v rukou obchodníků a překupníků luxusním zbožím. Mnoho hodin starších konstrukcí, jež se v Anglii prodávaly laciněji si tak našlo cestu k nám a byly ve větších městech kopírovány a parafrázovány. Ustálila se čtyřboká schránka. Vpředu a vzadu čtvercově zasklená s obloukem ve vrchní části a s kasulovými průhledy po stranách. Běžné byly koutové výřezy nad dvířky, které umožnily lépe slyšet odbíjení na dvojici zvonků.⁵⁰⁸ Zdobnější byla varianta s akantově vyřezávanými nárožími nebo perlovcem.⁵⁰⁹ Skříňky nejčastěji spočívají na nožkách tvaru koulí, tlap, akantů nebo čučků, převýšených soklů⁵¹⁰ nebo vysokých barokních boltců.⁵¹¹ Další ozdoby volili hodináři dle svého vkusu. Typickými byly koutové reliéfní odlitky kolem číselníku, vázy a flambony v nárožích mansardové stříšky. Ucha měla tvary akantů a propletených putti a od počátku čistě dekorativní funkci.

Nejstarším katalogizovaným příkladem je pražská realizace Ferdinanda Engelschalcka z doby kolem roku 1750 v mahagonové schráně s přísnými liniemi a drobnými čučky. Čím se však pojetí vymezilo bylo užití barevného medailonku se sv. Janem Nepomuckým. Anglické číselníky sledovaného období nikdy neodpoutávaly pozornost od svého primárního smyslu, a tak na nich dodatečnou figurální malířskou výzdobu nenajdeme.⁵¹² Josef Graf prezentoval kolem roku 1760 svůj mistrovský kus ve velkoryse pojaté schráně s intarzií a líčující kvalitní sochařskou výzdobou, jenž už maximálně odpovídá rakousko-

⁵⁰⁸ Múzeum Bojnice, inv. č. H 5802, Národní muzeum, inv. č. 32 638, 33 227, 33 734, 35 548, 35 775, 35 776, 36 310, 64 999, 181 949, Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 57, Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 152, Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. 6523, 15 925, 19 528, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 223, 558, 658, 662, 665, 666, 669, 683, 795, Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/4, 13, 15, 20.

⁵⁰⁹ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 76, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 86. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 221, 663, 667.

⁵¹⁰ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 547.

⁵¹¹ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 661.

⁵¹² Kat. č. 61. Medailon jistě reflektuje svatořečení Jana Nepomuckého 19. 3. 1729. Medailon s tímto světcem nalezneme i na hodinách Wenzela Wilfahrta, viz kat. č. 347.

českému prostředí. Lité nožky mají tvar delfínů, vyosená nároží jsou v dolní části doplněna bustami, nahoře pod římskou jsou svěšené květové dekory. Flambony v nárožích stříšky nesou tvar váziček s rokajovým zakončením. Stříšce vévodí postava Saturna s kosou.⁵¹³ Další skříňka, která svým dekorem vybočuje ze standartní produkce přicházejících kapličkových hodin je lakována způsobem, jenž vytváří dojem želvoviny. Celek spočívá na sdruženě zavinutých nožkách a v soklu je proříznuto okénko s rokajovým rámem a průhledem na kyvadlo. Nároží jsou zkosená a na soklech zdobeny plastikami alegorií čtyř ročních období. Nad soškami přečnává římsa s převislými rozvilinami. V nárožích mansardové stříšky je čtvero rokokově tvarovaných váz. Po stranách jsou umístěny figury andělů. Na vrchu se vzdouvá rokajový oblouk, jež nese postavu Saturna, stojícího s přesýpacími hodinami a kosou na zeměkouli.⁵¹⁴

Badatelsky přínosné bylo rovněž sledování dalších dekorů jeho schrán, jejichž pojetím se českému a moravskému prostředí velmi vymykal. Některé schrány zdobené marketerií musel totiž získávat přímo z německého Bamberku, protože v jiných regionech jsem se s adekvátními analogiemi nesešel.⁵¹⁵ Kolem roku 1780 přišla složitěji komponovaná schránka, jež byla svým pojetím blízká architektuře barokních kaplí,⁵¹⁶ zahradních pavilonů⁵¹⁷ nebo pomníků.⁵¹⁸ Možná je i její podobnost s kostelními věžemi, jež mají hodinové číselníky umístěny v ose korunní římsy, jež je z horní strany obchází.⁵¹⁹

V katalogu upoutá pozornost několik výrobků, jež reflektují přímé vlivy anglických nábytkářů. S kompozicemi bez oblých tvarů s nápodobou anglických odstínů politury nebo

⁵¹³ Kat. č. 75.

⁵¹⁴ Kat. č. 80.

⁵¹⁵ Srov. Mühe – Vogel 1981, 74, 78, Poche – Urešová 1987, vyobr. č. 13. Podobnými schránkami se proslavil německý hodinář Leopold Hoys (*1713–†1797), jenž působil v Bamberku. (Abeller 1977, s. 294, 295).

⁵¹⁶ Srov. hřbitovní kaple sv. Lazara, klášter benediktinů, A. Lurago, 1762; hřbitovní kaple Bolestné Panny Marie, Pelhřimov

⁵¹⁷ Srov. dva zahradní pavilony, tzv. Jägerův kopiář, Archiv hl. města Prahy, publikováno ve Vlček – Mendelová – Ebel 1998.

⁵¹⁸ Srov. pomník Karla VI., Hlavenec, F. M. Kaňka, 1724-25

⁵¹⁹ Srov. např. kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, Praha; kostel sv. Máří Magdaleny, Karlovy Vary; kostel sv. Anny, Liberec. Umístění číselníku přesně v ose korunní římsy schrány nalezneme u J. Krause, kat. č. 148.

užitím obdélných průduchů lemujících stříšky z období poloviny 18. století se setkáme u hodin Josepha Graffa, Johanna Wachtera, Johanna Lukawetzkeho z Brna a Wenzela Wilfartha z Prahy. K tomu ještě v polovině 19. století nalezneme schránky Adolfa Hradetzkeho a Josefa Hrbka, jež nezapřou, že byly pojaty jako anglické historismy.⁵²⁰

Kresebné návrhy nábytku byly vedlejší činností některých sochařů a malířů. Mezi kresbami Judy Thadeuse Suppera s návrhy kostelního mobiliáře, především oltářů, monstrancí a retábul, nalezneme i návrh stolní hodinové skříně.⁵²¹ Je vyvýšena na konkávně a konvexně prohnutém soklu, zředu zasklená a v horní části rozšířená obloukem, čímž vlastně přejímá tvar kasule. Hranol zakončil vzhůru prohnutou stříškou s mansardovým konkávním nástavcem. Množství navrhovaných boltcových ornamentů umožnilo překrytí truhlářsky jednoduše zpracované skříňky, kterou ještě zdůraznil posazením na kulovité nožky. (obr. 17) V literatuře se objevuje i jméno Kiliána Ignáce Dientzenhofera (1689–1751) v souvislosti s návrhem bohatě intarzovaných a vyřezávaných hodin z ořechu a javoru pro břevnovského opata Benno Löbla.⁵²²

Kapličkové schránky tvaru hranolu zvyšovaly ze všech stran ve vrchní části půloblouky. Mezi nimi se zvedala mansardová stříška s úzkou destičkou na vrcholu. Celá vrchní část nebyla skládána z profilovaných částí, ale opracována z jednoho kusu dřeva nebo sklížených hranolů, což ji činilo mnohem těžší, než byl zbytek schránky. Po stranách bývala vyřezána kasulová okénka, jež se zasklivala, a kruhové otvory překrývané prořezávanými ornamenty s červenou látkou, aby bylo slyšet odbíjení a do hodin se neprášilo. Přední a zadní zasklená dvířka byla čtvercová, v horní straně rozšířená obloukem. Velmi časté bylo uzamykání, aby mohla s časem manipulovat pouze kompetentní osoba. Téměř vždy byly tmavě až černě lakovány, čímž byly dle dobového vkusu do interiéru nejhodnější.⁵²³ Vyhotovovaly se ve třech velikostech. Malá schránka do 20 cm, střední do 35 cm a velká okolo 50 cm. Pokud byl součástí i větší hrací stroj, byla schránka v zadní části prohloubena. Z tohoto tvaru vyšla

⁵²⁰ Schránky J. Graffa, kat. č. 81, J. Lukawetzkeho, kat. č. 179, J. Wachtera, kat. č. 325, W. Wilfartha, kat. č. 343 a A. Hradetzkeho, kat. č. 113, J. Hrbka, kat. č. 114.

⁵²¹ Moravská galerie v Brně, inv. č. B 108.

⁵²² Michal 2002, s. 172.

⁵²³ Roubo 1774, s. 999.

i schránka s alegorickými postavami čtyř ročních období, anděly v nárožích a postavou Saturna s kosou na vzdouvajícím se rokajovém oblouku, pravděpodobně z dílny Ignáce Františka Platzera.⁵²⁴ Pod nánosy dekorů nalezneme v principu jednoduše konstruovanou hmotu skříně od *Kunstattschlera* nebo *Uhrgehäusmachera*⁵²⁵

Po roce 1770 dospěl vývoj v Anglii k jasně patrnému tvarovému rozvolnění. Objevily se skřínky na kulatých nožkách a uzavřené lomenou nebo segmentovou stříškou. i celkový tvar se změnil. Prohnutím bočnic dovnitř vznikly kolem roku 1790 *baloon clock*.⁵²⁶ Obchodním spojením mezi Evropou a Anglií došlo na počátku 18. století k vzájemnému ovlivňování tvarů a technologických postupů. Mnoho výrobců v Evropě upustilo od užívání zastaralých strojů, jež se opravovaly čím dál složitěji, nebylo již možné na ně sehnat součástky a z důvodu nízké efektivity se už ani nevyráběly.⁵²⁷ Typ skříně s přízviskem *staroněmecký* získal nad číselníkem větší prostor pro kalendářní ukazatele. Hned po číselníku se stala nejdobnějším prvkem mansardová stříška, jež korunovalo množství litých mosazných ozdob, nejčastěji váz, lvů s poháry, dam s květinami, velkých košíků plných květů, orientálců na trůnech a postavami Saturna s kosou nebo přesýpacími hodinami.

S módou klasicismu byly v Čechách a na Moravě akanty na číselníkových deskách nahrazovány svislými dekorovanými páskami, jež se po celé ploše opakovaly. Zjevně v návaznosti na pásové vzory užívané na obložení a tapetách.⁵²⁸ Ještě do roku 1820 se setkáváme s užíváním kapličkových schránek, což může mít několik důvodů. Podobně jako hodináři mohli i truhláři v rámci cechu setrvat u tradičních výrobních postupů, případně se hodináři snažili v maximálně možné míře využít skladové zásoby componentů. Nárožní ozdoby ve cviklech už většinou tvořila slunce zdobená perlovci a věnčená girlandami nebo jednoduché rozety se svazky perlovce. Tyto motivy se v obdobných tvarech objevovaly už

⁵²⁴ Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, inv. č. 15 230 (Urešová 1977, vyobr. č. 41).

⁵²⁵ Sprengel 1771.

⁵²⁶ Tvar schrány odvozený z tradičních francouzských schránek, název jim byl až později přičten s rozšířením balónového létání po roce 1783.

⁵²⁷ Starší stroje se nemohly ani po revizi hodinářem vyrovnat kvalitě nových mechanismů, viz Bird 1973a.

⁵²⁸ Pásové ornamenty na obložení ve francouzských interiérech tvarově odpovídají i u nás později variovaným nábytkovým vlysům (Strange 1968, s. 381). Dle akvarelů interiérů viz Stangler – Leindl 1997, s. 97, 115, 124.

francouzských hodinách v polovině 18. století.⁵²⁹ U anglických hodin se módní vlivy projeví v daleko menší míře. Díky specifickému tradicionalismu dospěly u schránek až k puristickým ve vrchní části zakulaceným kubusům, jejichž jediným dekorem byla struktura zvolené skládané dýhy a jemná linka vložená do jejího obvodu. Nadále jim tak hodiny v interiéru sloužily z hlediska svého primárního významu, a schránky nebyly samy o sobě uměleckým artefaktem. O to kontrastnější muselo být následující viktoriánské období, kdy na sebe schránky vzaly podobu středověkých věží s cimbuřími, fiálami, lomenými okénky nebo ústupkovými portály.⁵³⁰ Francie uzpůsobila novogotice pouze tvar schránky, ale od výzdoby ploch marketérií s robustními splétanými květinovými dekory a motivy kandelábrů neupustila.⁵³¹ Romantismus u nás přejal nábytkové prvky německy hovořících zemí, které kombinoval s malbou na způsob intarzie. Tradiční černé lakování schránek ve spojitosti s cimbuřími a rozetami vytvořilo dojem korpusu z továrně zpracovávané litiny.⁵³² Často nalezneme novogotické dekory na hodinových ručkách, které byly jako nejnáchylnější nahrazovány nejčastěji.⁵³³

Na konci 19. století už došlo k standardizaci hodin v takové míře, že právě jejich schránka byla pro prodej nejvíce určující. Množství strojů, jež bylo možno z profesionalizovaných mechanizovaných továren objednat už vedlo hodináře k mnohem menšímu zájmu o opravy a orientaci spíše na prodej. Některé kvalitní staré stroje z rozbitých schránek byly na přání zákazníků opět využívány a montovány do nových, aby byly například nadále nositeli rodinných tradic. To může vysvětlit montáž hodin s rytým strojem a s předním kyvadlem, jež proporčně úplně neodpovídá větší schránce.⁵³⁴ Obecně se na počátku 19. století skříňkové hodiny z pultů hodinářů spíše vytrácely a více pozornosti bylo věnováno jiným typům. Mezi nimi i figurálně řešeným diorámatům s hodinami, jejichž genezi představím nyní.

⁵²⁹ Motiv slunce věnčený festonem na vázových hodinách (Stramge 1968, s. 364),

⁵³⁰ Srov. Augustus Pugin, Pugin's Gothic furniture, London 1830. Ukázky skříňkových hodin *Widenham London* z roku 1835 viz Smith 1984, s. 111.

⁵³¹ Smith 1984, s. 114.

⁵³² Do obdobné schránky vložil stroj August Želisko z Prahy, kat. č. 354.

⁵³³ Kat. č. 59, 159, 234.

⁵³⁴ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 26

3.3.5 Komodové figurální hodiny

„Zběžně pohlédl na své francouzské figurální hodiny. Ukazují zase špatně. Vůbec nevědí, kolik je hodin, a pokud to vědí, záměrně v tom lžou.“⁵³⁵

Těžké tvarově bohaté schránky celé z mosazi často zlacené a vyvedené do vysokého lesku doplněné figurální výzdobou mají původ ve Francii. Co se týká jejich zastoupení na území Čech a Moravy v 18. století byly spíše vzácností. Jejich věk přišel o století později, kdy se ve velké míře napodobovaly francouzské empírové předlohy. S rozšířením továrně zpracovávaných komponent a dekorů, později i přímým dovozem z Francie se tyto hodiny dostaly na konci 19. století do každé měšťanské domácnosti.

Nizozemský objev užití kyvadla v hodinách se do Francie rozšířil už po polovině 17. století. Ludvík XIV. si uvědomoval jeho velký potenciál, a tak toužil, aby jeho interiéry i takovéto unikáty doplňovaly. Zprvu byly schránky importované z Nizozemí zdobené dle francouzských způsobů, později už byly přímo vyráběny z dubu a dýhovány ebenem.⁵³⁶ Jednoduchou dřevěnou schránku s obloukem začaly doplňovat tlačené plechové dekory a bronzové leštěné aplikace, které vznikaly ve specializovaných českých spolupracujících s autory nábytku. Ozdoby měly tvary rozvilin, váz, balustrád, sloupů, ale i drobných figur. Na obloucích se často vznášeli putti s medailony, vyplňovala je stylizovaná zvířata nebo na nich stály alegorické postavy, například Spravedlnost nebo bůh Saturn.⁵³⁷ Jejich podoba byla i zde konstruována v návaznosti na portály kostelů, paláců nebo tvary mobiliáře.⁵³⁸ Volné dřevěné plochy

⁵³⁵ Volně přeloženo podle Mark Twain, Tom Sawyer abroad. Tom Sawyer, detective and other stories, New York 1917, s. 421.

⁵³⁶ Winthrop 1967, s. 31.

⁵³⁷ Stejně tvarosloví dětské hlavičky s dvojicí křidel nebo dva propletení delfini byly běžnou součástí francouzských truhlářských realizací, srov. realizace dveří hlavní předsíně ve Fontainebleau (Strange 1968, s. 7). Postava Spravedlnosti (Národní muzeum, inv. č. H2-32697). K dalším dekorům Mühe – Vogel 1981, s. 90–91, dále také Meis 1978, s. 78–79.

⁵³⁸ Viz kabinet s rozeklaným štítem ve stylu *brisé* nebo *entrecoupé* doplněný putti, dvojicí gryfů a centrálně stojící alegorií (Strange 1968, s. 8).

vyplňovala na přelomu 17. a 18. století marketerie se stříbřeným a zlaceným plechem.⁵³⁹ Pod tíhou dekoru se ztratil i původní tvar schránky, která byla záměrně deformována, nejčastěji do tzv. balónového tvaru, aby se abstrahovanému tvarosloví ozdob více podřídila.⁵⁴⁰ Kolem roku 1750 se nekladly nároky na nadstandartní funkce hodin, a tak se autoři zaměřovali na rozvíjení co nejpompéznější tvarové bohatosti. Dřevo jako materiál nebylo však natolik přizpůsobivé a pro hlavní kostru hodin se začal užívat bronz. Techniku výroby schrán z formovaných částí dovedli k dokonalosti nábytkáři a bronzíři jako Charles Cressent (1685–1768), Antoine Gadreau (1680–1746) nebo Jacques Caffieri (1678–1755).⁵⁴¹ Kromě různých způsobů zlacení se zabývali i patinováním nebo černěním odlitků. Schránky dostaly podobu mytologických postav odpočívajících u hodin⁵⁴² nebo zvířat, jež je přenášela.⁵⁴³ Dalšími motivy byly vázy obklopené amorky, alegorie či mytologické scény.⁵⁴⁴ Kromě bronzu byly do složitých kompozic s rozvětvenými stromy montovány i hotové figurky z porcelánu, jež vznikaly v manufakturách ve Vincennes nebo Mennecey.⁵⁴⁵ Komodové nebo římsové hodiny si ale nadále držely podobu architektury zvedající se ze základního půdorysu. Jinak tomu bylo u nástěnných figurálních hodin, kde bývalo abstrahováno od stavebních prvků architektury stojící pevně na zemi. Nástěnné varianty chtěly působit dojmem, že se vznášejí nebo plují prostorem. Hodiny tak obklopila oblaka, vyšly z paprsků slunce, vyrůstaly spolu s vygradovanými rozvilinami odnikud nebo s nimi přímo letěly okřídlené postavy.⁵⁴⁶ Vývoj schrán v průběhu 18. století určoval svou činností Jean-Joseph Saint-Germain (1719–1791), jenž byl z rodiny pařížských nábytkářů. Pro kvalitu své práce byl od roku 1765 přísežný v cechu bronzířů a prosadil litcům schránek výsadu označování jejich práce. Výrobky jeho dílny tak nesly označení *ST. GERMAIN*.⁵⁴⁷ Právě jeho práce v bronzu s figurálními kompozicemi

⁵³⁹ V Lešné jsou uchovány takovéto hodiny značené *Balthazar Paris*, zámek Lešná, Zlín, inv. č. 510/378

⁵⁴⁰ Bývá povšechně označována jako *bouille* styl, srov. exponáty v Múzeum Červený Kameň, inv. č. N 2018 a Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 12. Další ukázky v literatuře viz Strange 1968, s. 154.

⁵⁴¹ Winthrop 1967, s. 45.

⁵⁴² Jsou reminiscencí na tradiční motivy na segmentových štítech v architektuře i nábytkářství. Už v počátcích 17. století k nim přiléhají putti (Strange 1968, s. 17), později v polovině století nalézáme zvířata nebo postavy v nástavcích rámu Daniela Marota (tamtéž, s. 133) nebo v supraportách dveří Jeana Le Pautra (tamtéž, s. 58, 68, 72). Příklad schránky viz Winthrop 1967, s. 58.

⁵⁴³ Pro názornost viz kompozice se slonem a hodinami v bubnovitém pouzdře na jeho hřbetu spolu s orientálcem a slunečníkem (Victoria and Albert Museum, London, inv. č. 1008:1-1882). Obr. 45, 47, 48.

⁵⁴⁴ Národní muzeum, inv. č. H2-32282, nebo obr. č. 50.

⁵⁴⁵ Musée du Louvre, inv. č. OA 7605 (Durand – Bimbenet-Privat – Frédéric 2014).

⁵⁴⁶ Srov. hodiny propojené boltcovou kartuší se sluncem a postavou Saturna (Winthrop 1967, s. 46).

⁵⁴⁷ Viz Augarde 1996b, s. 62.

na vyvýšeném soklu lemovaném pletencem nebo perlovcí zastoupené na francouzském trhu ve větším množství se mohly stát předlohou figurálních komodových schránek napodobovaných v Rakousku a u nás na konci 18. století ve dřevě s vrstvou zlacení.⁵⁴⁸ Zvláště často se u hodin vyskytovala ztvárnění múz, například Kleio nebo Uranie.⁵⁴⁹ V Čechách a na Moravě se tak od konce 18. století objevila vedle hranolových schránek paralelní linie tvorby nábytkářů zaměřující se na bohatší ornamentálnost a komponování korpusů z hlediska sochařského pojetí. Starší ukázky kombinování soch s hodinovými mechanismy byly svým pojetím individuální a do dnešní doby se zachovaly velmi vzácně.⁵⁵⁰ Profese *Kunstschtlerů* se více specializovala a vymezila od nábytkářů, aby se mohla v plné míře zaměřit na produkci kompletních schránek jen s pomocí řezbáře, malíře nebo pozlačovače. Malíř zde často zastoupil dýhaře a malbou napodobil vykládání želvovinou nebo natíral ozdoby barvami se zlatým práškem. K plátkovému zlacení se přistupovalo jen u mimořádných kusů pro významnější objednavatele.⁵⁵¹ Jak bylo již zmíněno u hodin podlahových, ani drobné litécké práce natož větší z bronzu u nás nedosáhly takových kvalit jako ve Francii, kde s touto technikou pracovali od konce 17. století a kde díky přísným cechovním pravidlům 18. století a manufakturnímu způsobu práce byli modeléři, odlévači i cizeléři natolik specializovaní, že jim nemohly jiné země konkurovat.⁵⁵²

Podobně jako u tvorby nábytku nakonec i v tomto odvětví se neprosadilo označování kusů jmény autorů, *Uhrgehäusemacherů*, ale spíše iniciálami, značkami a čísly, jejich význam, je pro nás nadále skrytý.⁵⁵³ Samotné schránky nebyly navíc finální produkty, ale za jejich konečnou podobu a kvalitu odpovídal hodinář. Uvedme pražskou práci Johanna Schreybelmayera. Skříňka má balónový tvar s typicky vypouklým smaltovaným číselníkem, kde velká římská čísla přesahujícími více do středu kruhu. Ten je umístěn ve stylizované

⁵⁴⁸ Srov. Meis 1978, s. 81–83, taktéž Mühe – Vogel 1981, s. 108–109.

⁵⁴⁹ Srov. Hodiny J. Bertranda (Metropolitan Museum of Art, inv. č. 29.180.3), hrací hodiny s alegorií války (Aukce Christie's, London, Masterpieces from a Rothschild Collection, 4. 7. 2019, lot 29) nebo hodiny s alegorií astronomie (Aukce Drouot, Belgie, 29. 12. 2020, lot 62).

⁵⁵⁰ Pravděpodobně v 2. polovině 18. století vznikla v Čechách drobná soška sv. Jana Nepomuckého (51 cm) na soklu s mušlí, do jehož prsou byl vložen oválný hodinový stroj s caplovým kyvadlem a vřetenovým krokem (Aukce Michael Zeller, Auktion 129, červenec 2019, lot 1474).

⁵⁵¹ Roubo 1774, s. 1001.

⁵⁵² Kisluk-Grosheide 2000.

⁵⁵³ Velkou vzácností je tedy označení schránky jménem i datací, srov. podpis *Peter Saoboda in Bystritz 1840* (kat. č. 212).

kartuši na zúženém soklu se svazky květin a rozetami. Stříšce vévodí naddimenzovaná váza s pletencem a květinami. Komplet je ze dřeva, ale díky silné vrstvě zlacení na křídový podklad napodobuje odlitek z bronzu téměř dokonale. Rovněž je užit smaltovaný číselník, který se v této podobě vyráběl spíše v manufakturách ve Francii.⁵⁵⁴

S rozšířením empíru ve Francii uplatňovali tvůrci historizující tendence a ohlíželi se do období antického umění. Vznikaly složité kompozice – PřísaHa Horatiů, Diana a Apollo, Flóra a Zephyr, Amor a Psýché, Homér a Múzy, Diana, Europa, Venuše, skupiny postav na alegorických vozech, vojevůdci na koních, odpočívající dámy, amorci a různé personifikace.⁵⁵⁵ Schránky zdobily nejjemnější detaily. Aby bylo dosaženo co největší dynamičnosti, užívaly se natažené paže, dlouhé oštěpy, luky s šípy, žerdi s prapory, vzdouvající se opratě, plameny, rozepjatá křídla ptactva nebo putti, palmy či vlající chocholy na helmách.⁵⁵⁶ Mytologická symbolika začala být poprvé uplatňována v interiérových diorámatech Antoina Ravria (1759–1814), kde mohla mít celá schrána podobu scény se studující dívkou, rozloženými knihami, bustou Homéra na soklu, a knihovním regálem se svazky a velkými hodinami obklopenými múzami Clio a Euterpe. Ve štítu skříně nechyběl ani hvězdný glóbus.⁵⁵⁷ U řemesla setrval i jeho syn Romulus. Sokly pro kompozice starověkých výjevů byly už výhradně hranolové, obklopené reliéfy. Z průzkumu hodin vyplývá, že už podléhaly určité stereotypičnosti, jež byla rozbíjena pouze odlišně volenými kompozicemi postav. Kulatý tvar číselníku inspiroval některé tvůrce i tomu, že umístily hodiny do kola mytologického vozu, sudu s vínem nebo proutěného koše na zádech černocho.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Michal 2002, s. 174

⁵⁵⁵ Srov. Mühe – Vogel 1981, kat. č. 162, 165, taktéž Meis 1978, abb. 310, 311 a 313.

⁵⁵⁶ Viz exponáty v Severočeském muzeu v Liberci, inv. č. UH 16, UH 91, a Národním muzeu, inv. č. 147 878.

⁵⁵⁷ Antoine Ravrio byl mimo svůj obor také básníkem. Samostatnou dílnu vedl od roku 1790, srov. Smith 1984, s. 97. Totožná realizace uložena rovněž v Praze (Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 16 575. Dalším diorámatem byla dívka v hudebním pokoji hrající na cembalo (Smithsonian Design Museum, inv. č. 1955-82-1).

⁵⁵⁸ Nicméně toto pojetí nebylo pro horší čitelnost číselníku považováno za nejvhodnější, srov. Uřešová 1977, kat. č. 144, 146, 149.

Na konci 18. století v Praze pokračovala, pro úbytek monumentálních zakázek, v tvorbě drobných figurálních motivů pro hodinové schránky Platzerova dílna.⁵⁵⁹ Z mnoha realizací, upozorním na kompozici se dvěma orlicemi, se Saturnem a dvěma putti, s Venuší nebo se zátiším s hudebními nástroji.⁵⁶⁰ Velmi vzácně se zachovaly i kresebné studie.⁵⁶¹ Návrhy nezapřou silné inspirace ve francouzském umění. První z nich představuje sokl s trojicí kanelovaných polosloupů, z nichž prostřední s číselníkem rámovaným pletencem vrcholí vázou s kyticí, věnčenou festony. Motiv váz v menším provedení se ještě opakuje na postranních polosloupech. Na spodní sokl umístil autor globus s odpichovátkem, dalekohled a knihy.⁵⁶² Druhý návrh je složitější kompozicí s mimostředně umístěným kanelovaným polosloupem s hodinami, o nějž se opírá dvouocasý lev. Vrchol je přeplněn množstvím symbolickým předmětů. Božím okem, rakouskou dvouhlavou orlicí, prapory, svazkem prutů, dalekohledem, glóblem, hlavou v helmici, štítem, štětcí s paletou. Centrálně je před předměty položen portrét Josefa II. v oválném rámu.⁵⁶³ Poslední kresba představuje jednoduchou klasicistní architekturu se středovým rizalitem s hodinami, překříženými luky ve spodní a překříženými šípky v horní části. Po stranách přiléhají dórské sloupy a vrchní římsa je doplněna obloukem se stylizovaným slunečním kotoučem.⁵⁶⁴

Jak jsem zmínil, většina prací byla tedy z rukou anonymních autorů. V obecnější rovině české figurální hodiny splývaly s vídeňské produkcí a nelze je tedy jednoznačně odlišit.⁵⁶⁵ Při komparaci existujících kusů je zjevné, že jejich podoba byla dána estetickým soudem *Uhrgehäusemachera*, který je sestavoval z komponentů, které pořídil v sochařských

⁵⁵⁹ Ignatz Michael Platzer, Praha (1757–1856).

⁵⁶⁰ Klášter premonstrátů na Strahově (dříve Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 65 699), Klášter premonstrátů v Teplé (dříve Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 64 250), Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 81 917, Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 57 062

⁵⁶¹ Reprodukce návrhu I. M. Platzera na předsádce knihy (Poche – Uřešová 1987).

⁵⁶² Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 10 657/321.

⁵⁶³ Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 10 657/320.

⁵⁶⁴ Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 10 657/283.

⁵⁶⁵ V této souvislosti se setkáme s faktem, že byly často užívány v jižních Čechách, viz příklady z Tábora a Jindřichova Hradce (kat. č. 116, 142) nebo Jaroměřice nad Rokytnou (hodinář Michael Fabricezy, viz Mühe – Vogel 1981, s. 80. Celkem bylo v rámci mého výzkumu ohledáno 106 kusů figurálních hodin, bohužel většina z nich nenesou žádné signatury, z čehož je jasné, že byly většinou přeprodávány nebo skládány hodináři, kteří neměli množství finančních prostředků, aby si ze smaltoven objednali číselníky s vlastní signaturou.

i nábytkářských dílnách a celek pak sjednotil zlacením.⁵⁶⁶ Tento způsob můžeme ilustrovat na schránce, jež je francouzskou nápodobou, ale místo tradičních řezeb mytologických postav, ji po stranách doplňuje myslivec s puškou a pahorek s náznakem lesa a srnou.⁵⁶⁷ Kolem roku 1810 vytvořil hodinář Ludwig Rüchter z Prahy hodiny se schránou tvaru bubnu položeném na delfínu, na němž však schází tradiční postava Amfitrity, která byla nahrazena drobnou dětskou soškou s harfou, jež mohla v této souvislosti představovat pravděpodobně Erose.⁵⁶⁸ Příkladem kompletní výroby schránky sochařskou dílnou mohou být hodiny s múzou Euterpé od hodináře Hallirze ze Staré Boleslavi.⁵⁶⁹ Dalším importem je i složitě tvarovaná schránka s dvojicí delfínů a pádlujícím amorem. Variantou schránky vzniklé pravděpodobně ve Vídni je pak schránka s delfíny nesoucími hodiny na svých ocasech.⁵⁷⁰ Nejasný původ je i u další schránky užitá ve dvou případech Ferdinandem Strahalem z Tábora, která však vznikla bezesporu jako samostatná práce jedné dílny.⁵⁷¹

Schrány bývaly mnohdy skládány z předem vyráběných prvků, často bez představy, jak bude vypadat konečná realizace, proto nacházíme i scény s postavami, které jsou sice sjednocené polychromií, ale ve vzájemné disproporci jak velikostní, tak z hlediska námětu.⁵⁷² Z takového pohledu je zvláštností scéna s omýváním nohou, ke které jsem nenalezl žádné srovnatelné

⁵⁶⁶ Existují příklady, jež působí jednoduše, ale při důkladném ohledání nalezneme dodatečně upravované sošky, nesoulad v konstrukčních spojích nebo různé proporce komponentů (Urešová 1977, kat. č. Mühe – Vogel 1981, abb. 119).

⁵⁶⁷ Hodiny Franze Lichtnera z Chrastavy, viz. kat. č. 173.

⁵⁶⁸ Viz Landrock 1986, s. 159.

⁵⁶⁹ Viz kat. č. 102. Analogické hodiny vídeňské provenience nalezneme například v Urešová 1977, kat. č. 98, 99, 126, taktéž Landrock 1986, s. 168. V českých sbírkách se nachází figurální hodiny se sedícím Odysseem od Josepha Geista (1770–1824) ze Štýrského Hradce (Zámek Sychrov), sedícím černochem na hodinách Leopolda Baumanna z Vídně (Národní muzeum, inv. č. 155 579), hodiny s Erató (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. 430587)

⁵⁷⁰ Hodiny Andrease Kuglera, kat. č. 152.

⁵⁷¹ Mohla by být vídeňskou prací, ale pro nedostatek srovnávacího materiálu ji nelze přesně k některému autorovi přiřadit. Podobné je snad rakouská hodinová schránka s divochem na trůně (Aukce Dorotheum, Antiquitäten – Möbel, Skulpturen, Uhren, Wien, 17. 4. 2013, lot 504). Zřejmě byly reakcí na francouzské *pendule au bon sauvage* s černěnými bronzovými odlitky.

⁵⁷² Zjevnou montáží je i dřevěná schránka se strojem značeným *Jeanet Paris* a ztvárněním Diany u skaliska s loveckým psem, který je proporcčně větší než ona samotná (Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/26), také schránka francouzského stylu na příliš velkých gryfových spárech a postavou vinaře (Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/24).

příklady u nás ani v zahraničí.⁵⁷³ Kompozicí nesourodých prvků je i pražská montáž, jíž užil Mathias Lehotzky, u níž byla chybějící středová část soklu s průhledem na kyvadlo nahrazena čtveřicí stylizovaných gryfových spárů a v horní části doplněna soškou Orfea.⁵⁷⁴

Na Moravě se obdobné činnosti věnovala po zániku velkých klášterních domů dílna Andrease Schweigela. Vzhledem k úbytku zakázek se zaměřila právě na tvorbu užitého vybavení pro šlechtické objednavatele a v souvislosti s tím i schránky pro místní hodináře.⁵⁷⁵ Počáteční práce byly z hlediska stavebních prvků přísně symetrické dle francouzských předloh, dřevo bylo opracováno velmi zručně a jednotlivé části celku byly vyvedeny do nejdrobnějších detailů, jež pak společně s vrstvou zlacení a jemnými ornamentálními páskami s palmetami skutečně vzbuzovaly dojem bronzového odlitku.⁵⁷⁶ Protože byly jejich hlavním nosným prvkem sloupy, uvádím je až v navazující kapitole o sloupkových hodinách. Jedinečným pojetím vykrystalizovaným ze Schweigelovy vynalézavosti při snaze demonstrativně deklarovat vlastní invenci a nikoli přejímání zahraničních vzorů byly kompozice schránek, které nemají analogie jinde v Evropě. Specifickou interpretací francouzských vzorů a na podkladu grafik Giovanni Battisty Piranesiho (1720–1778)⁵⁷⁷ byly klasicistně pojaté kompozice schránek specifickým způsobem archaizovány. Přísně definovaná kladí se po způsobu antických chrámů v Římě a Tivoli řítila k zemi, sloupy se lámaly a zarůstaly. Mementem zašlé slávy klasického umění se staly alegorické postavy, které opustily výsostná postavení na trůnech a soklech a musely usednout na obyčejnou zem. Centrálně byly nadále umístěné bubny s hodinovými stroji, jen získaly podobu skaliska s jeskyní, zříceniny se sklepením, hradní věže s hladomornou nebo části nezřícené stěny s krbem.⁵⁷⁸ Po stranách přiléhaly sloupy s římsami a ve dvou třetinách ulomenými oblouky, rostly palmy, trčely

⁵⁷³ Scéna s Hygií a omýváním nohou na hodinách Johanna Hübnera. Klečící postava je výrazně menší než pravděpodobná postava Hygie, viz kat. č. 116. Sedící soška by vyjmutím z tohoto kontextu odpovídala spíše múze Melpomené.

⁵⁷⁴ Kat. č. 168.

⁵⁷⁵ Schrány užíval F. X. Wachter nebo Sebastian Kürz.

⁵⁷⁶ Ostravské muzeum, stálá expozice, hodiny s Amorem a Psýché, Sebastiana Kurz, Ondřej Schweigel

⁵⁷⁷ Například dle grafických listů G. B. Piranesiho *Altra veduta del Tempio della Sibilla in Tivoli*, 1761, *Veduta di Campo Vaccino*, 1772, *Tempio di Giove tonante in Roma*, nedat.

⁵⁷⁸ Jedno z ranných pojetí archaizující architektury jsou hodiny se zarůstajícím a z části zříceným korintským stavebním řádem s na hromadě kamení sedícími postavami Tritona a Pallas Athény u sklepení, Sebastian Kurz, Brno (Aukce Dorotheum, Herbstauktion, Linz, 9. 11. 2021, lot 422). Právě sklepení, jeskyně, krb apod. byly důmyslně pojatými prostory pro pohyb čochy kyvadla.

stožary opletené rostoucím vavřínem nebo suché stromy. V posledním plánu těchto diorámat, stály za hodinami části akvaduktů. Kompozice však záměrně doplňují prvky, které nás od antické tradice odvádí, především symboly křesťanského umění jako je kříž, gotická kružba, medailon s vyobrazením papeže Pia VI., ale i znaky státní moci – medailon s Josefem II.⁵⁷⁹ Že jde skutečně o místní specifikum potvrzují exempláře s označením brněnské provenience. Pouze v ojedinělých případech jsem se setkal s neuvedením signatury.⁵⁸⁰

Velká většina schrán, která vznikla na území Čech a Moravy na přelomu 18. a 19. století neoplývá v porovnání s vídeňskými schránkami příliš vysokou kvalitou, a tak je jasné, že si jejich výrobou a opravami méně školení sochaři spíše přivydělávali. Nové kompozice reagovaly na francouzské vzory, ale přímo je nekopírovaly. Byly tvarově nesourodé, řezba náznaková a mělká, navrch ještě překrytá silnou křídovou vrstvou pod zlacením.⁵⁸¹ V průběhu dalších desetiletí se ale dřevěné povrchy schránek příliš neosvědčily. Dřevo se prohýbalo a praskalo. Mnohdy byla část sochařské výzdoby neopatrnou manipulací poškozena nebo ztracena. Kolem roku 1825 se v Čechách a na Moravě už napodobovaly alabastrové dekory, jež dosáhly v porovnání se dřevem kvalit ještě nižších. Schránky nebo kvalitní sošky byly dováženy ze zahraničí. V drobné míře odráželi monumentální italská nebo francouzská sochařská díla z mramoru.⁵⁸² Alabastr se stal kolem roku 1840 natolik populární především proto, že byl jako kamenný materiál snáze opracovatelný.⁵⁸³ Z dovezených figur tří grácií od Phillipa H. Moureyho (1840–1910) byly Josefem Radou v Olomouci ve 2. polovině zhotoveny do té doby u nás nevídané hodiny tvaru glóbu na figurálním podstavci.⁵⁸⁴

⁵⁷⁹ Kat. č. 160–164, 262, 272, 273.

⁵⁸⁰ Např. Britten 1954, plate 170, Urešová 1977, kat. č. 109 nebo Aukce Dorotheum, Umění a starožitnosti, Praha, 26. 5. 2018, lot 589.

⁵⁸¹ Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/24, Po-11/B/26.

⁵⁸² Populárním motivem na hodinách bylo například ztvárnění dívky na lenošce, jež bylo inspirováno Paolinou Borghese jako Venuše nebo podobami múz od Antonia Canovy (1755–1822) nebo některými mytologickými postavami Étienne Maurice Falconeta (1716–1791).

⁵⁸³ Z tohoto období nacházíme v literatuře definice autorského vlastnictví kopií soch vyráběných manufakturně, viz Blanc 1855, s. 311.

⁵⁸⁴ V tomto případě nešlo ale o sochařský prvek, který by pro hodiny vznikl, ale byl přebudován z francouzského kandelábrového svícnu, kat. č. 222. Autorství schránek a soch dokládají četné značky *PH.MOUREY*, které se na výrobcích zachovaly.

Pro jeho křehkost a degradaci stářím a teplotou se od jeho užití v polovině 19. století ale úplně upustilo.⁵⁸⁵ Bronz byl nadále luxusním materiálem, a tak vedly nové experimenty k užívání zinkocínovým slitin. Při zachování stejného efektu ale se snížením materiálových nákladů bylo s pomocí patiny zlatými nátery dosaženo obdobného uměleckého dojmu. Tradiční umístění na komodách nebo římsách z nich také vytvořilo jednopohledové objekty, a tak se setkáme i s případy, kdy nemívají sokly nebo sošky v zinkocínu zpracovány své zadní strany, ale pouze odhalené dutiny po odlití.⁵⁸⁶ Na skříňkách stojí kavalíři s dámami, cílí myslivci při lovu, pijáci popíjí z korbělů a odpočívají amorci. Stroje jsou bubnové, importované už výhradně z Francie.⁵⁸⁷ Kvalita odlitků je průměrná až podprůměrná, místy postrádá základní očištění a cizelování. Spodní pohledem na odlitek rovněž odhaluje velké množství technologických nedostatků. Díky slabé vrstvě bývají také hodiny na různých místech pomačkány nebo přímo rozlámány.⁵⁸⁸ Přesto ale síla přízviska „francouzské“ vedla v Čechách a na Moravě k jejich objednávkám a prodeji ve velkém. Hodiny bylo možné pořizovat v hodinářství obchodních domech nebo objednávat podle ceníků z továren.⁵⁸⁹ Příklady nalezneme ve sbírkách mnoha muzeí, jmenujme Českou Lípu, Brandýs nad Labem či Jičín.⁵⁹⁰ Mnoho těchto exemplářů bylo dodáváno na objednávku přímo hodinářům s jejich signaturou na číselníku, a tak se stávaly i reklamními předměty.⁵⁹¹ Ke konci 19. století se zinkocínové odlitky staly importním zbožím i do Spojených států Amerických.⁵⁹²

⁵⁸⁵ Dle průzkumu českých a moravských sbírek mohou potvrdit, že schránky jsou často popraskány a materiál matný nebo se drolí. Figurální prvky postrádají končetiny, jsou na nich patrné četné opravy. V případě aukčních prodejů bývají kompletně domodelovány a restaurovány (Aukce Stahl, 144. Kunst- & Antiquitätenauktion, Hamburg, 16. 5. 2020, lot 372).

⁵⁸⁶ Případně je doplňují nevzhledné konstrukční spoje.

⁵⁸⁷ Například manufaktura bratrů Japy zaměstnává 900 dělníků a vyrábí 1000–1200 hodin měsíčně (Schade 1855, s. 29). Kvůli vysokým celním poplatkům jsou však stroje a schrány dováženy samostatně jako součástky.

⁵⁸⁸ V některých případech se v hodinářství setkávám i s teplem sesedlými nebo propadlými korpusy z křbových říms.

⁵⁸⁹ Objevují se například v inzerci Valentina Kleipela z Olomouce (Gift 1876, s. 6, DVM 1878, s. 8) nebo Rudolfa Niemtzika z Brna (Trautenberg 1893, s. 236),

⁵⁹⁰ Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 63 416 – hodiny s postavou rolníka, Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. HIS 501 – hodiny s mladým dřevorubcem, Regionální muzeum a galerie v Jičíně, inv. č. H 8.

⁵⁹¹ Například hodiny prodávané rodinou Raddů v Prostějově a Olomouci, kat. č. 216, rodina Suchých v Praze, kat. č. 289. Ještě do 30. let 20. století preferovali hodináři prodej zboží s vlastním označením nebo čistě anonymním. Cizí signatury by totiž z hlediska servisu do budoucna odpoutávaly pozornost od místa koupě směrem k místu výroby a hodináři by přicházeli o vlastní provize.

⁵⁹² Příklady schránek s jednoduchými půlovými stroji fy. Japy freres nalezneme v prodejním katalogu John Wilson's Sons, 1882 z New Yorku nebo B. G. Koppa z Chicaga.

Málo známým faktem je, že figurální byly z důvodu jejich ochrany před prachem a mechanickým poškozením dodávány s oválnými dřevěnými podložkami a skleněným poklopem, což bylo i praktické z důvodu ochrany sekretářů a komod před poškrábáním jejich kovovými nožkami.⁵⁹³ Zároveň nebylo nutné stroje čistit příliš často. Při manipulaci při natahování bývaly však poklopy většinou rozbity a jejich používání upadlo v zapomnění. Poškodilo se i velké množství porcelánových odlitků, jejichž kovový stroj v nich musel být fixován přiměřenou vůlí. Schránky ale i tak po delší době při natahování praskaly samovolně.⁵⁹⁴

V závěru 19. století se již úplně vytratil věhlas francouzských schránek. Mnohem přesnějšími se staly nástěnné kyvadlové hodiny ve stylových šelakových schránkách bez pompézních zlacených odlitků. Předtím se ale ustálila ještě figurální varianta hodin pro užití na stěnách, kterou popíší nyní.

⁵⁹³ V první polovině 19. století vznikaly skládáním z jednotlivých panelů do kovové montáže, viz obr. 180, 186, v druhé polovině 19. století již foukaním jako jeden kus, viz obr. 182.

⁵⁹⁴ Winthrop 1967, s. 64.

3.3.6 Nástěnné figurální hodiny

„Jejich skladba odpovídá nejlepšímu vkusu. Na vrchu sedí Amor na oblacích a pod číselníkem drží postava Času kosu a opírá se o chaos světa. Vše je pěkně cizelováno a zlaceno.“⁵⁹⁵

Vedle zmíněné linie stolních komodových figurálních hodin je možné sledovat i tendenci tvorby závěsné varianty pro umístění na stěnu. Předobrazem pompézně tvarovaných schrán s množstvím rozvilinových a asymetrických akantových ozdob byly hodiny talířovitého typu z druhé poloviny 17. století a zároveň dekory pozdějších skříňkových hodin, jež se dodávaly se stejně výtvarně řešenými konzolami pro jejich univerzální využití.⁵⁹⁶ V žádné jiné zemi se totiž tak jako ve Francii neprosadilo, že hodiny musí být v interiéru umístěny ve výši očí stojícího člověka.⁵⁹⁷ Barokní estetika transformovala schránky do dynamických prvků, jež dramaticky rozbíjely přísně lemované plochy stěn. Klasické vypouklé zprvu skládané, později celé smaltované číselníky bývaly obklopeny listovým s putti nebo alegorickými postavami. Dle francouzské estetiky měly působit jako by vystupovaly či vyrůstaly z plochy stěny a nebyly vůči ní ostrými hranami vymezeny. Zprvu tvořily spodní náběh i drobné konzoly, které později s dekorem splynuly. V návaznosti na tento způsob se pro ně vžilo označení *pendule en cartel*. Toto pojetí jim také ve 20. století u nás vstúpilo označení *kartelové*. Sochařské ztvárnění předčilo natolik vlastní mechanismus hodin, že se hlavním kritériem při nákupu stalo ztvárnění vnější schránky. Z mnoha autorů jmenujme Charlese Cressenta (obr. č. 57) nebo otce a syna Caffiérovi.⁵⁹⁸ Kromě bronzu vznikaly schránky i z porcelánu nebo z fajánse. V druhé polovině 18. století se rozevláté tvary zklidnily v duchu klasicismu. (obr. 59) Tradičními prvky se stala stupňovitá architektura na konzolách, věnčená girlandami, stříšky vrcholící vázami, mytologickými postavami nebo alegoriemi. Nejvíce návrhů těchto modelů vzniklo na rýsovacích stolech Jeana François Fortyho a Gilles

⁵⁹⁵ Přeloženo z inzerce Charlese Cressenta z roku 1749 (Watson 1966, s. 357).

⁵⁹⁶ Srov. obr. 42, 44.

⁵⁹⁷ Havard 1891, s. 165.

⁵⁹⁸ Charles Cressent (1685–1768), Philippe Caffiéri (1634–1716), Philippe Caffiéri (1714–1774).

Marie Oppenorta.⁵⁹⁹ (obr. 58) Pravidelně se také pod číselníkem objevoval průhled na kyvadélko, aby bylo možné vizuálně chod hodin ověřovat.⁶⁰⁰ Již plně se upustilo od používání dřeva. Odlitky byly fixovány k těžkým mramorovým základnám na nožkách mnoha tvarů. Výřezy v odlitcích vyplňovaly leštěné kamenné destičky, biskvitové reliéfy nebo tabulky s květinovými motivy z porcelánky v Sévres.

Hodiny se díky svému modernímu pojetí v duchu nového vkusu rozšířily za hranice země. Nejvíce jich vzniklo v Berlíně, Bamberku, Augsburgu nebo Vídni.⁶⁰¹ Téměř veškeré nápodoby byly dřevěnými konstrukcemi s dřevořezbami, jež byly křídovány a bohatě zlaceny. Zde se však projeví jisté limity použitého materiálu, z kterého nemohl řezbář umělecky schránku modelovat jako modelér připravující výrobu odlitku. Proto se tedy v českých a moravských sbírkách setkáme s horizontálně členěnými schránkami napodobující klasicistní architekturu a dodržující přísnou symetrii. Rokokové schránky jsou vzácností.⁶⁰² Možná i to je důvodem proč u nás nedostály takové popularity jako tradiční hodiny ve skříňkách. Co jsme však z hlediska sochařského pojetí adoptovali byla jistě postava Saturna s kosou jako pána času a užití dětských postav jako putti.⁶⁰³ V Brně vytvořil hodiny klasicistního vzhledu, se dvěma amorky a vázou s girlandami Josef Poysel.⁶⁰⁴ Dále nalezneme ukázky běžného typu rámovaného květinami, vázami a okénkem pro kyvadlo.⁶⁰⁵ i v konstrukci nástěnného pojetí se svými romantizujícími diorámaty projevila dílna Andrease Schweigela. V Jihlavě se zachoval monumentální konzolový exemplář s antikizující zříceninou

⁵⁹⁹ Jean Francois Forty, Paříž (1721–1780), Gilles Marie Oppenort (1672–1742). Realizace dle jejich návrhů viz Britten 1954, plate 146, Meis 1978, abb. 106–111, Mühe – Vogel 1981, s. 184–190.

⁶⁰⁰ Nicméně často poloha zobrazeného kyvadla napovídá, že autoři schránek neměli s funkcí mechanismu přímo zkušenost (Strange 1968, s. 116).

⁶⁰¹ Za všechny autory například Johann Michael Hoppenhaupt, Augsburg (1709–1755), Josef Schreibelmayer, Vídeň, zmiňován 1769–1795 (Abeler 1977, s. 569).

⁶⁰² Ojedinělému technologickému pojetí odpovídají snad jen dřevěné hodiny s Amorem zapleteným v kartuši, jejichž výzdoba je však značně zjednodušená (Muzeum Tomáše Bati ve Zlíně, expozice na hradě Malenovice).

⁶⁰³ Amorci a putti sedávali často na bubnech francouzských skříní (Urešová 1977, kat. č. 126, Mühe – Vogel 1981, s. 94, 99). Putti se objevují i v pozici, kdy se iluzivně vznášejí s hodinovou schránkou nad hlavou, viz. kat. č. 103. Taktéž obr. 48, 50, 57.

⁶⁰⁴ Zámek Červený Kameň, inv. č. N 2218.

⁶⁰⁵ Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 151, Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 151. Klasicistní kus s velmi bohatě až disproporčně rozvinutým větvoým dekorem je k vidění v Chomutově (Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 43). Střídmý typ s glóblem ve vrcholu mansardové stříšky s hodinami Sebastiana Kurze z Brna nalezneme v Olomouci (Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1138).

se sklepením a dvojicí sloupů se strženým kladím. Scénu oživuje postava Herkula s kyjem, sedící Megary a dvojice přicházejících amorků. Z celku je čitelné, že původní schránky mohly být do této podoby pomocí konzoly přestavovány.⁶⁰⁶ Podobně jako u komodových ukázek této dílny i zde se setkáváme s jasnou stylizací podoby ruin. Pokud bychom si smýšlené stavby představili v původní podobě, zjistili bychom, že levé a pravé architektonické prvky spolu navzájem nekorespondují a nemohly by na sebe tedy ani navazovat.

Vývoj zmíněného typu skončil ve Francii s revolucí roku 1789, kdy od něj bylo ustoupeno nejen jako od symbolu starého režimu, ale s emigrací šlechty se po něm rovněž zásadně snížila poptávka. Takovéto hodiny se pak objevovaly například na karikaturách, kde zesměšňovaly život buržoazie. **(Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.)** Na počátku 19. století vznikaly ve Francii s ustanovením Napoleona Bonaparta jako císaře nové tvary schránek korunované orlem, jenž dle Napoleonova smýšlení přináší *temp nouveau*.⁶⁰⁷ Obdobně se pravděpodobně rozšířila i císařská symbolika ve Vídni. Na letní rezidenci rakouských císařů v Schönbrunnu ve Vídni totiž orel také nese číselník zámeckých hodin. Právě odtud se kolem roku 1820 rozšířil nový populární tvar nástěnných figurálních hodin *josephinische adleruhr*, který se dostal i do Čech a na Moravu.⁶⁰⁸ Byly to schránky vyřezané do podoby orla s rozepjatými křídly, jež nese v uzlíku pod sebou hodinový číselník.⁶⁰⁹ Objevují se i varianty kolorované, kdy černý orel s pozlaceným zobákem drží zřasenou látku se střapci a hodinovým strojem.⁶¹⁰ Poněkud pitoreskně pak působí převedení do stolní varianty, kdy je totožná řezba

⁶⁰⁶ Původní nožky s rozetami na sebe doplněním piniových šišek vzaly podobu spodních čučků (Muzeum Vysočiny Jihlava, sbírka hodin). Stejným případem je i Schweigelova schránka se zřícenou gotickou katedrálou, zlomeným sloupem, uschlou palmou a mileneckou dvojicí Afrodité a Área (Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 74 993).

⁶⁰⁷ Orel se dříve na hodinách objevoval jako proměněný Jupiter po boku bohyně Hébé, signováno Terrien à Paris, kolem 1790 (Aukce Drouot, Tableaux Anciens, Mobilier et Objets d'Art, Paris, 19. 6. 2019, lot 183), později jako symbol nového císařství, srov. hodiny s orlem a vavřínovým věncem ve spárech, signované *Pons 1823, H. Azur etablisement de Paris 1833* (Zásilkový obchod Clock Prestige ve Francii, pendule à l'aigle impérial d'époque restauration 1830, cit. 8. 12. 2021) nebo hodiny vytvořené u příležitosti narození Napoleona II., na kterých orel s vavřínovým věncem v zobáku a modrou koulí s hodinami zdobenou císařskými včelami (Musée national napoléonien de l'île d'Aix, inv. č. M.G.A.127). Taktéž realizace na obr. 60.

⁶⁰⁸ Josefinismem byla obecně označována doba kulturního a duchovního hnutí do roku 1855, jehož stylová poloha vyšla z umění konce 18. století, jež bylo silně ovlivněno Francií, srov. Valjavec 1944.

⁶⁰⁹ Byly tak jistou parafrází čápa, jež v šátku v zobáku přináší nově narozené děti, srov. Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 170, Národní muzeum, inv. č. 54 823, 159 208.

⁶¹⁰ Národní muzeum, inv. č. 54 823.

doplněná spáry se soklem, který proporčně připomíná spíše lidské a nikoli orlí končetiny.⁶¹¹ Symbolika orla se dále ve vývoji projevila v nových typech hodin, zvláště sloupkových nebo rámových, které popíši v dalších samostatných oddílech. Ve 2. polovině 19. století se u nás nástěnné figurální hodiny již téměř nevyrábí a jsou nahrazovány z velké většiny mnohem přesnějšími a stylově jednoduššími hodinami kyvadlovými.

⁶¹¹ Například montáže schránek objevující se na aukcích (Aukce Koller, Möbel, Porzellan & Dekoration, Zürich, 22. 3. 2006, lot 1347, Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 28. 9. 2017, lot 33).

3.3.7 Komodové sloupkové hodiny

„Díval se ... přímo na protější stěnu, na starý prádelník, na němž stály sloupkové hodiny. To byly ty, jimiž po obědě uspával nebožtíka pána, když zatáhl za šňůrku a spouštěl, třikrát, kousek po kousku. Nebožtík obrstvomistr mu je odkázal. (...) a jak upřeně se zadíval na sloupkové hodiny, jejichž mosazné figurky se mdle leskly, přikrádala se dřímota.“⁶¹²

Tento typ je v našem prostředí zastoupený ve většině sbírek. Jedná se o schránky přejímající charakter altánů nebo arkádové architektury zahradních glorií. Ze soklu se zvedají sloupy, jež podírají různě zprohýbaná kladí nesoucí schránku hodin, nejčastěji bubnovitého tvaru. Kromě dřeva se prosadil leštěný alabastr a perleťové a zlacené prvky. Pro snížení výrobních nákladů byly často zlacením překrývány patinované dřevořezby nebo tlačené dekory z různých křídových hmot i papírmaše, čímž napodobovaly dražší z bronzu nebo tlačeného plechu.

Hodiny na sloupcích se objevily ve 2. třetině 18. století ve Francii za vlády Ludvíka XVI. (1754–1793). Byly určitou reminiscencí na *pendule religieuse*, které měly v nárožích vložené pilastry. Po éře barokních a rokokových dekorů se vyvinuly jako jednodušší umělecké vyjádření, jež dalo na odiv především hlavní smysl hodin, tedy dobře viditelný číselník a kyvadlo. Hlavním stavebním prvkem se stal mramor a alabastr, který byl věnčen litými cizelovanými prvky z mosazi nebo měděného plechu. Ukotvila se podoba dvou sloupů, obelisků nebo karyatid, které na kladí nesly buben s hodinovým strojem.⁶¹³ Právě časté užití obelisku bylo zřejmě inspirováno projektem nového náměstí Charlese De Wailly (1730–1798).⁶¹⁴ Ke slávě Ludvíka XVI. plánoval vztyčit uprostřed obelisk z bílého a červeného mramoru s reliéfy, bronzovými prvky a glóblem ve vrcholu. Náročný projekt se však nedočkal úplného

⁶¹² Dle Alois Jirásek, *F. L. Věk*, Praha 1931, s. 269.

⁶¹³ Srov. Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 77 821, dále Meis 1978, abb. 124, Mühe – Vogel 1981, s. 117. Obr. 71–74.

⁶¹⁴ *Place Louis XVI.*, dnes *Place de l'Obélisque*.

dokončení,⁶¹⁵ ale byl jedním z impulsů pro nové návrhy schránek *pendule portique*, u kterých byl hodinový stroj umístěn právě mezi obelisky.⁶¹⁶ Další tvary a výzdobu začaly určovat především klasicistní předlohy nábytku a interiérů.⁶¹⁷ Odlévaly se a razily figury antických božstev a alegorií, orlů a váz. Sloupy spirálovitě obtáčely girlandy, festony a rozviliny s vavříny. Na sokly se umísťovaly palmety i drobné reliéfy. Štíty ukončovaly vázy nebo piniové šišky. Kyvadlo bylo tvarováno z tenkého plechu, mělo podobu slunce a lehce se pohybovalo pod bubnem s hodinami. Sluncem byla dle francouzských tradic mytologická hlava boha Apollona, která nahlížela do domácností a střežila je, když byli majitelé pryč.⁶¹⁸

Pojetí schránek významně transformovala vláda Napoleona Bonaparte. Četné prvky objevené při válečných taženích v Egyptě (1798–1799) posloužily definování nového císařského stylu. Hodinám po roce 1800 dominovaly pylony, sfingy, hieroglyfy, lvi a hlavy faraonů.⁶¹⁹ Profese se ještě více specializovala a *horloger-pendulier* se stal dohlížitelem nad činnostmi mnoha řemeslníků. Ze třinácti profesí jmenujme alespoň výrobce polotovarů pro kola, frézaře kol a hřídelí, výrobce per, řezače zubů do kol, rytce číselníků, leštiče mosazných dílů, stavitele skříně, leštiče bronzových odlitků a finišera.⁶²⁰ Zmíněná dělba práce napomohla výrobě schránek v nejvyšší možné kvalitě a s přesností každého detailu.

Francouzské sloupkové hodiny se začaly brzy všude napodobovat, ale každá země naložila s předlohami po svém a vygenerovala vlastní specifický typ. Ve střední Evropě byla obecně trochu potlačena francouzská lehkost a elegance. Schránky se sloupovým a pilířím vznikaly na území Čech a Moravy od konce 18. století, kdy v drobném měřítku přejímaly základní

⁶¹⁵ Viz Carrère 1787, s. 18–19.

⁶¹⁶ U četných realizací nechybí obelisky zakončené glóblem nebo obehnané polosloupy s řetězy po vzoru dalších budovaných pomníků (Aukce Sotheby's, Doha / Paris, un Décor Princier, Paris, 30. 6. 2021, lot 249, viz také Kjellberg 2005, kap. Pendule Portique).

⁶¹⁷ Srov. Strange 1968, s. 379–380, 392–393.

⁶¹⁸ Původ má jistě ve vyobrazení sluncí na první bráně čestného dvora zámku Versailles. Srov. také *Ludvík XIV. jako Apollón triumfující nad hadem Pythonem*, Joseph Werner, château de Versailles nebo *Ludvík XIV jako Apollón*, Charles Poerson, château de Versailles. K ikonografii Ludvíka XIV. viz také Sebatier 2000, s. 527–560.

⁶¹⁹ Hodiny české provenience přímo napodobující francouzské předlohy, Joseph Tatzel, Dvorce (Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 7770).

⁶²⁰ Diderot – Alembert, 1765, s. 293.

tvárosloví profilovaného kladí na sloupech. Užití dřeva bylo opět skrýváno vrstvou zlacení, jež mělo napodobovat bronzový skelet. Architektura připomínala stylizované chrámy nebo altány, ve kterých byly po způsobu antických tradic umístovány sochy božstev.⁶²¹ Na výrobě schránek se podobně jako u předchozích typů z přelomu 18. a 19. století podíleli v Praze I. M. Platzer a v Brně Andreas Schweigel. Existující realizace, jež jsou jim však připisovány vykazují různé kvality pojetí celkových kompozic. Proto se domnívám, že v jejich dílnách spíše vznikaly komponenty, které pak využívaly místní různě školení nábytkáři.⁶²² Sloupkové hodiny připisované Schweigelovi respektují rozložení sloupků, jež užíval při komponování oltářních retábul.⁶²³ Jeho schrány sloužily masivnějším strojům, jež byly variantou na mechanismy s vřetenovým krokem, akorát využívaly přesnější krok kotvový.

Na počátku 19. století došlo ke standardizaci čtvrtového opakovacího stroje, který už se vyráběl pouze s kotvovým krokem, který byl sice objeven mnohem dříve, ale do praxe se dostal až v této době.⁶²⁴ Hodiny byly téměř bez výhrad upevňovány do lepených krychlí, několikastěnnů nebo bubnů vydlabaných z dřevěného masivu. Přiléhaly k miniaturizovaným kolonádám nebo altánům, jejichž prostor mezi sloupky umožnil volný pohyb kyvadla. Tyto *empire kommodenuhren* v sobě nezaprou opět vliv josefinismu, protože se skladbou prvků blíží například vídeňskému Glorietu v Schönbrunnu z roku 1775.⁶²⁵ Bývaly ponejvíce dýchovány s přiznáním kresby dřeva. Sokly schránek se pod tímto vlivem změnilly ve víceramenná schodiště s pilíři s alegorickými symboly. Vlastní miniaturizované gloriety vznikaly na půdorysu obdélníku, segmentu nebo půlkruhu, který byl vyplněn parketovou intarzií.⁶²⁶ Stěny doplnila zrcadla a mezi alabastrovými sloupy se objevily odlévané postavy božstev, amorů a alegorií. Kromě asi nejčastějšího motivu slunce na kyvadle, nalezneme

⁶²¹ Srov. Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/30, Po-11/B/28, Uřešová 1977, kat. č. 110–112, Mühe – Vogel 1981, s. 82, Meis 1978, s. 126–127.

⁶²² Schrány pro Sebastiana Kurze v Brně, kat. č. 159, pro neznámé hodináře (Moravská galerie v Brně, inv. č. U 25 093, U 25 412).

⁶²³ Srov. hlavní oltář, kostel sv. Jana Křtitele v Jalubí (1763), oltář sv. Barbory, kostel sv. Františka Xaverského, Uherské Hradiště (1770–1773), hlavní oltář, kostel Všech svatých v Miloticích (1774–1775), oltář sv. Máří Magdaleny v kostele sv. Michaela archanděla v Brně.

⁶²⁴ Dle způsobu londýnského hodináře Williama Clementa (1643–1710).

⁶²⁵ Architekt Johann Ferdinand Hetzendorf von Hohenberg (1733–1816).

⁶²⁶ V častějších případech napodobené malbou.

i orla, boha Héliu na nebeském voze nebo Apollóna na delfínu.⁶²⁷ Nad arkádami vzniklo po stranách hodinové skříně místo pro umístění zlacených dřevořezeb, jež svou plochou hmotu skříně ještě zvětšily. V rostlinných rozvilinách se skrývali gryfové, delfíni, sfingy a lvi, kteří po heraldickém způsobu přiléhali k hodinovým číselníkům. Vzory byly napodobovány lacinější cestou v kombinacích dřevěných dýhovaných nebo lakovaných ploch, alabastrových sloupků a ozdob tlačných z mosazného plechu. Rozmanitost schránek vznikajících v manufakturách ve Vídni byla opravdu přeprstrá. Byly vyváženy a v cílových místech dle potřeby doplňovány hodinovými stroji a jmény hodinářů na číselnících. Ve Vídni bylo od počátku 19. století známo šest výrobců hodinových schrán z mosazi a dřeva, které se úspěšně vyvážely do Itálie, Polska, Maďarska, Ruska ale i Turecka.⁶²⁸ V Čechách a na Moravě se mi bohužel informace o truhlářích pro hodináře nepodařilo dohledat. To může potvrzovat tezi, že vznikaly převážně ve Vídni.

Éra přísného historismu přicházejícím po *biedermeieru* určila další vývoj v duchu neorenesance. Schránky tektonicky tvořily tři nejdůležitější komponenty – dřevěný sokl, dvojice nebo čtveřice alabastrových sloupků a kladí s bubnem s hodinami.⁶²⁹ Dekorativními prvky byly kanelované panely vložené do soklu, zlacené patky a hlavice⁶³⁰ střídavý motiv stylizovaných triglyfů a metop v římsce a soustružené alabastrové amfory na stříšce. Důležitým konstrukčním prvkem se stala ozdoba, nejčastěji podoby lyry, která zpevnila a udržela pravoúhlost celku. Mezi černými částmi vynikaly kontrastně bílé sloupky, které daly tomuto typu i název *säulenuhr*. Bývaly převážně entazované, ale i kanelované, soustružené i vyřezávané. Poprvé se také objevují sériově řezané perleťové rozety a květy, kterými bývají korpusy libovolně pobíjeny. Po roce 1850 ztratily kouzlo své jednoduché elegance, neboť byly často ozdobné části sloupků odlévány nebo modelovány z levnější kašovitě hmoty, v níž zaniklo mnoho detailů a spolu s nátěrem na vysoký lesk působilo spíše laciným dojmem. Pod vlivem syntetického eklektismu vstoupily do dekorů i byzantské a gotické tvary. Štíty

⁶²⁷ Figury ztvárněné v pohybu byly pro užití na kyvadle jistě nejpříhodnější. Dnes už na většině sloupkových hodin nalezneme pouze motiv slunce, což může být dáno tím, že se stalo nejrozšířenějším náhradním dílem pro hodináře. Tento motiv je také v naprosté většině zastoupen i v katalogích s nápodobou dekorů pro dnešní hodináře, proto je i nejčastěji užíván.

⁶²⁸ Viz *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, 1814, s. 286 a Keess 1824, s. 105

⁶²⁹ Vzácněji nalezneme i celé kolonády, viz Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3575.

⁶³⁰ Dórského typu (Múzeum Červený Kameň, inv. č. N 2103), korintského typu (Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. HIS 493).

se zdeformovaly do podoby půlkruhových rozeklaných segmentů a volut nebo vlnovitých jazyků.⁶³¹ Podpěra lry se změnila ve zlatené delfíny nebo rohy hojnosti. V hodinách se rovněž zrcadlily i další zdobné prvky měšťanského interiéru, kterými byly miniatury, akvarely nebo sušené květiny pod skleněnými poklapy. Užité hodinové stroje a číselníky nemávaly často signatury, protože už nebývaly prodávány výhradně hodináři. Začaly se objevovat v obchodech poblíž různých promenád a turisticky oblíbených míst, jejichž podoby byly právě námětem akvarelů.⁶³² Motivy z Čech a Moravy se však nevyskytují tak často jako motivy z Vídně. S promenádami a s korzováním po městských parcích patrně souvisí i užívání rovně nebo obloukovitě zasklených diorámát s aranžmá ze sušených a umělých rostlin doplněných jezírky ze zrcadel, skleněnými vodotrysky a labutěmi.⁶³³ Pro svou cenovou dostupnost se tak staly oblíbenými suvenýry z cest nebo upomínkovými předměty.⁶³⁴ Vzácně je možné schránky na našem trhu datovat podle sekundárních souvislostí.⁶³⁵

I v tomto výběru nalezneme tvarové a technické zvláštnosti. Například schránu doplněnou o dodatečný automat ve formě krabičky, jež byla vložena pod číselník a mezi sloupky. Je na ní v rámečku vymalován výjev s krajinkou s vodopádem, říčkou a mlýnem. V popředí trojice hovořících vesničanů a dvě krávy stojící v tůnce. Při odbíjení hodin se spustí samostatný strojek, jež pohání skleněný vodopád, říčku a mlýnské kolo.⁶³⁶

⁶³¹ Východočeské muzeum v Hradci Králové, inv. č. U-H-14.

⁶³² Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 22, 25, 26, 29, dále Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 690 a Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 2.

⁶³³ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 4; Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 29, 30; Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 680; Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/67

⁶³⁴ Srov. kat. č. 78 – pohled na Karlův most; kat. č. 243 – výjev z Vídně.

⁶³⁵ Setkat se můžeme s různými vpisky nebo dekorativními tištěnými papírovými etiketami, například s textem *Slavnost povýšení obce Dobřichovické na městys dne 9. 7. 1876 na zadním víčku stroje* (Aukce Schuler, Auktion 149, Zurich-Wollishofen, červen 2018, lot 7418). Do hodinového kladí je však vložen akvarel s pohledem na městečko Mödling v Rakousku, což opět odkazuje na rakouskou dílnu. Totožný motiv nalezneme i u práce uložené v české sbírce (Národní muzeum, inv. č. 32 595).

⁶³⁶ Hodiny jsou pozůstalostí po operní pěvkyni Emě Destinové (Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 179), obr. 14–15.

V 80. letech 19. století výzdobu ještě doplnily řezby z alabastru v duchu antických a klasicistních tradic⁶³⁷ nebo náměty neobvyklé.⁶³⁸ Experimentovalo se i s původním válcovým tvarem sloupků. Získává prstencové kanelování nebo tordování, stává se hranolovým nebo novobarokně profilovaným s alabastrovým obložím.⁶³⁹ Ojedinělé byly dřevěné podpěry v podobě atlantů.⁶⁴⁰ Do hodin se prolínaly i znaky technického pokroku společnosti. Například formou akvarelu s parními vlaky⁶⁴¹ nebo reliéfem na čočce kyvadla s prvním člověkem na vznášedle.⁶⁴² Pro přemíru různých typů zdobení a z pohledu dnešních sběratelů a starožitníků je díky těmto absurdním kombinacím nesourodých prvků toto období označováno jako úpadkové.

Svým pojetím vybočují skříňkové hodiny ze Šumperka. Jsou rozdělené sloupky na tři plochy zdobené podmalbou na skle, v centrálním poli je na koni císař Ferdinand V. Dobrotivý, po stranách vojáci v uniformách. Štít má neobvyklé zdobení gotickým přetínaným žebrovím. Ve štítu císařská, svatoštěpánská a arcivévodská koruna.⁶⁴³

Posledním typ, který představím, se u nás objevil ve druhé polovině 19. století. Sériově vyráběná schránka v podobě antického chrámku k nám byla společně s hodinami za vlády Napoleona III. (1808–1873) importována z manufaktur a továren ve Francii. Schránky a stroje však získávali hodináři většinou odděleně, proto nenacházíme na číselnicích ani signatury. Rovněž schránky nebyly kvůli snížení dovozového cla sestavovány.⁶⁴⁴ Po francouzském způsobu byly plochy zdobeny jemnými intarzovanými

⁶³⁷ Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/85.

⁶³⁸ Řezba francouzských buldočků (soukromá sbírka, Praha), reliéfy draků (Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 103).

⁶³⁹ Se soustruženými prstenci (Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. 148), tordováním (Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sloupkové hodiny A. Ulricha, Hohenelbe), hranolovým s kanelováním (Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 26, 28) nebo skládáním s prořezávaných desek (Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 29, 30).

⁶⁴⁰ Národní muzeum, inv. č. H2-10438.

⁶⁴¹ Obr. 78 (Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/74).

⁶⁴² Uhrenmuseum, Wien, stálá expozice, obr. 79.

⁶⁴³ Vlastivědné muzeum v Šumperku, výstava Čas nejde zastavit, 24. 10. – 2. 2. 2014

⁶⁴⁴ Při četných restaurátorských pracích se objevují různé způsoby lepení. Aby bylo sestavování pro hodináře co nejjednodušší, byly komponenty očíslovány. Celou schránku bylo možné sestavit a zpevnit pouhým sesazením komponentů a utažením čtyř podložek se závitem, viz Zámek Brandýs nad Labem, sloupkové hodiny ve stálé expozici.

akantovými motivy a do sloupků byly vkládány svislé pásky. Používaly se subtilnější hodinové strojky, jež měly pouze půlové bití, ale zato týdenní chod.⁶⁴⁵ V kombinaci s těžšími kyvadly, která mívala teplotní kompenzaci, se staly mnohem přesnějšími, nicméně náchylnějšími na vyvážení, otřesy nebo na prachové znečištění.⁶⁴⁶ Úplným závěrem vývoje francouzské produkce spadající ještě do přelomu 19. a 20. století se staly sloupkové hodiny z umělých mramorů ve slohu druhého empíru. Měly mnohem menší proporce a obyčejný jicí stroj slabší kvality. V kombinaci s párem váz mramoru stejné barvy se na krbových římsách staly prvkem napodobujícím luxusní francouzské interiéry, který však v rakousko-uherských měšťanských salonech mezi biedermeierským nábytkem působil spíše laciným dojmem. Uměleckému pojetí nepřidala ani značně dekorovaná čísla, která byla hůře čitelná. Dle nabídkových katalogů už bylo možné si hodiny s libovolným dekorem objednat přímo z manufaktur. Na přelomu 19. a 20. století již nepatřily k majoritně vyráběným. Jejich konstrukce se systémem opakovaného odbíjení čtvrtí byla značně zastaralá, nepatřila k tak potřebným, a tudíž upadla její popularita.⁶⁴⁷

I subtilní dekor sloupkových hodin byl podobně jako u figurálních typů chráněn před vnějšími vlivy. Pro hodiny byly vyráběny prosklené vitríny, jež svým zkosením kopírovaly jejich architekturu. Zprvu měly konstrukční rám značně masivní (obr. 181), později získaly vzletnější lemování, jež méně narušovalo umělecký a estetický dojem. Tyto vitríny se vzácně zachovaly i v našich sbírkách.⁶⁴⁸

Sledovanému vývoji se vymykají sloupkové hodiny pražského mechanika Josefa Božka.⁶⁴⁹ Černě lakovaná schránka sestává z několika prvků. Na obdélném, ze tří stran konvexně

⁶⁴⁵ Obr. 80–81. Oproti tomu standardní rakousko-uherské stroje byly vždy jednodenní.

⁶⁴⁶ Z tohoto důvodu byly také skrývány skleněnými poklopy se soklem obdobné výzdoby, viz. obr. 182.

⁶⁴⁷ Akustické oznamování hodin po čtvrthodinách mělo smysl především ve večerních hodinách, kdy byly hodiny v domácnosti jen jedny nebo nebyl hodinový číselník ve večerních hodinách dostatečně osvětlený. Se snížením pořizovací ceny hodin a rozšířením svítíplynu a elektřiny ztratila tato funkce na významu.

⁶⁴⁸ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 104, H 105; Muzeum Vysočiny v Jihlavě, inv. č. 28 534; Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 165, Zámek Hořovice, inv. č. VC 502; Národní muzeum, inv. č. H2-10438

⁶⁴⁹ Kat. č. 44.

profilovaném soklu stoupá čtveřice sloupů se zlacenými patkami a hlavicemi s kladím. K němu přiléhá dřevěné lůžko pro ukotvení mosazného bubnu pro hodinový stroj. Ten prosvětluje zasklení z vrchní strany. Bílý porcelánový číselník má minutové dělení s vyznačením hodin římskými čísly. Ručky složené z proplétaných vlnovek nesou vrstvu zlacení. Uvedený příklad je však vzácnou raritou. V úplném závěru 19. století byly již v domácnostech rozšířeny přesnější nástěnné hodiny s dlouhými kyvadly, kterým se věnuji v závěru této kapitoly.

3.3.8. Nástěnné obrazové hodiny

„Vzhlédla vzhůru k obrazovým hodinám, na kterých se otáčely a otáčely lopatky větrného mlýna, právě když se číselník usmíval v kotouči zářivého slunce.“⁶⁵⁰

Nástěnné obrazové hodiny byly od 18. století poměrně ojedinělým a svébytným prvkem, jenž kombinoval tradiční malířské umění s uměním užitným. Jednou z nejstarších ukázek, jež se mohla stát inspirací pro budoucí pojetí byl jistě unikátní monumentální obraz s hodinami a automaty z Versailles z roku 1739, který namaloval Nicolas Spayement (1739–1751) a zobrazuje čilý ruch na venkově.⁶⁵¹ Společně s versailleským a pařížským mechanikem Desmarem do něj zakomponoval množství figur, automatů, vystřižených z plechu, jež přiléhají k malbě a při spuštění stroje se pohybují. Představují různé řemeslné činnosti související nejen se stavbou aristokratického sídla. V lomu se těží kamenné bloky, jež se lámou, řezou, dále opracovávají a přepravují, kolem se pohybují domácí zvířata, ženy perou prádlo v potoce, děti se houpají a vzadu na pahorku za městem se otáčí lopatky větrného mlýna. Pohyblivých prvků je na obraze celkem 60.⁶⁵² Obraz nám ukazuje zcela odlišné zobrazení plynutí času a dne, než bývalo udáváno alegorickými ztvárněními.⁶⁵³ Celek je adjustován v bohatě řezaném několikrát odstupňovaném štukovaném blondelovém rámu, který pokrývá zlacení. K vrchní liště přiléhá řezaná kartuš s prapory a dvojicí putti, kteří lemují číselník celých hodin. Dále nalezneme po obvodu rámu ještě ukazatel minut, dnů v týdnu, měsíce a roku. Pojetí obrazu s hodinami ve vrchní části překvapí, pokud se podíváme do jeho útrob. Mechanismus totiž zabírá celou zadní plochu obrazu, z jeho rozložení a způsobu

⁶⁵⁰ Přeloženo podle Julia Ross, *Night of Sin*, New York 2005, s. 26.

⁶⁵¹ Zjevná je jeho inspirace francouzskými krajináři jako Nicolas Poussin nebo Claude Lorrain. Všichni aktéři jsou však vyobrazeni při fyzické práci a nikoli při odpočinkových aktivitách (Musée des Arts Décoratifs, inv. č. 3131).

⁶⁵² Malba krajiny působí velmi plochým dojmem s omezenou paletou, kde převládají zemité odstíny. Postavy jsou typické výraznými konturami, některé z nich působí v prostředí cizorodě. Na boky dvou kamenných bloků jsou vepsány signatury obou autorů společně s datací.

⁶⁵³ Srov. Například čtvero obrazů *Ráno, Poledne, Odpoledne* a *Večer* od Nicolase Lancreta (1690–1743), které definují tradiční opakující se denní aktivity ustálené pomocí měření času a vzdálené dřívějšímu tradičnímu dělení dne podle pohybu Slunce po obloze (Grootenboer 2016, s. 343).

propojování hnacího ústrojí je zcela patrné, že vznikl jako samostatný projekt a autor nevytvořil více kusů. Návaznost některých ozubených prvků nebyla soustružena a frézována ani po způsobu hodinářů, proto lze předpokládat, že obraz vznikl v rukou neškoleného hodináře jako jediný kus.⁶⁵⁴

Výskyt relativně rychle tikajících strojů a vizuálního odměřování času v interiérech změnilo psychologicky vnímání jeho plynutí téměř v úprk.⁶⁵⁵ „*Není nic tak smutného, jako uvažovat o kyvadle: vidíte, jak váš život takřkajíc utíká, a jeho pohyb vás varuje před všemi okamžiky, které vám bere, a které se už nikdy nevrátí.*“⁶⁵⁶ Měřiče času tak pronikly do ztvárnění malovaných zátiší, ve kterých se nestaly jen symbolickým vyjádřením *memento mori*, ale ve vzácných případech se skutečně pohybovaly a ukazovaly čas. Kolem roku 1740 vznikl obraz s alegorií Vanitas. Malba znázorňuje postavu ženy držící lebku a převrhávající nohou stolec s dekorativními předměty, čímž dává najevo jejich pomíjivost. V pozadí stojí vymalovány funkční podlahové hodiny barokních tvarů s putti, jež drží kosu a přesýpací hodiny. Složitý stroj zobrazuje na skutečných číselnicích kromě času ještě datum, měsíc, denní a noční hodinu a čas východu a západu Slunce.⁶⁵⁷ Další analogií k této realizaci je i jednodušší příklad v šerosvitu pojatého zátiší s pohárem, knihami, lasturou a talířovými hodinami, jež mají funkční stroj.⁶⁵⁸ Opravdovou kuriozitou se stal jistě obraz středověké síně s funkčními hodinami a oživenými šachisty. Jeden z nich totiž pohybuje očima.⁶⁵⁹

Díky těmto málo známým mechanismům získaly hodiny ve Francii označení *tableau à surprises* kromě obecnějšího *tableau horloge*. Už z prvního sousloví je patrný jejich smysl

⁶⁵⁴ Vše pohání dva pérovníky v dolní části, které jsou pomocí převodů a hřídelí spojeny s dalšími dílčími mechanismy. Stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem pro měření času je zabudován za číselníkem celých hodin a odtud zase zpět ovládá číselníky po obvodu rámu.

⁶⁵⁵ Stroje s vřetenovými kroky a krátkými kyvadly mají vyšší počet kyvů, ca 9000 za hodinu, než je průměrný tep lidského srdce, ca 8000 za hodinu (vypočteno dle několika měření vřetenových strojů a porovnáno se zdravotními statistikami). K analogii funkce lidského těla jako stroje viz Metrie 1749, s. 62.

⁶⁵⁶ Mercier 1782, kap. 330, s. 146.

⁶⁵⁷ Abeler 1975, s. 81.

⁶⁵⁸ Hodiny z tlačným nebo plechovým lemem byly označovány jako *Teller-Uhr*, srov. Mühe – Vogel 1981, vyobr. č. 321.

⁶⁵⁹ Becker 1978, s. 145.

udivit a překvapit pozorovatele. Na počátku 19. století byly motivy obrazů téměř výhradně krajinářské. Do hlubších zlacených rámců byly vkládány čtvrtové opakovací stroje, které ukazovaly čas na malých číselnících v kruhových otvorech maleb na plechu s dominantami věží kostelů nebo radnic. Diváky si získaly zprvu vizuálně tím, že malované hodiny na věži kostela skutečně ukazovaly čas, a hned na to akusticky, kdy mohli slyšet ze zvonice skutečné zvony.⁶⁶⁰ Nemluvě o tom, pokud se některé postavy na obraze začaly dokonce pohybovat. Tyto kinetické motivy se v naprosté většině ustálily v pracovní činnosti, jejichž výkonem byl pojem času zpředmětňován.⁶⁶¹ Jejich rytmus v lidském životě byl ztotožněn s pohybem existujících a nově vznikajících strojů.⁶⁶² Touha vlastnit a mít pro své potěšení některý z vzácných cinematických výjevů podnítila ve Francii vznik specializovaných manufaktur. Ty dodávaly francouzským hodinářům kompletní hodiny nebo mechanismy, některé komponenty exportovaly rovněž do sousedních zemí. Kvůli nižším celním poplatkům taktéž předcházely vývozu zkompletovaných předmětů. Čeští a moravští hodináři je však, z hlediska zkoumaného souboru, užívali v omezené míře. Možná i proto, že nemotorné pohyblivé figurky na hodinách bývaly v některých periodikách i terčem posměchu.⁶⁶³

K nejstarším u nás dochovaným obrazům patří jistě veduta města s hodinovými věžemi, zaznamenaná v inventáři zámku v Častolovicích už v roce 1723. Pravděpodobně souvisí se sběratelskou činností Františka Damiána ze Šternberka. Dodnes se dokonce nachází v soukromých prostorách tohoto sídla.⁶⁶⁴ Hodinový stroj se nedochoval, a tak se nepodařilo určit ani možného tvůrce. Obraz je malován na sesazených dřevěných deskách v masivním rámu, který vytváří za obrazem hluboký prostor pro velký stroj. Ten byl, dle zachovalých otvorů, velmi hmotný a upevněný přímo na rubu deskové malby. Dojem, který dříve

⁶⁶⁰ Silný hluboký zvuk zvonu byl utvářen dlouhými porůznu tvarovanými ocelovými tyčemi, které po úderu paličkou rezonovaly v dřevěné skříni.

⁶⁶¹ Mezi nejčastější motivy patří pumpování vody, řezání polena, broušení nástrojů, práce v kovárně.

⁶⁶² Koncept byl ustálen v tzv. *mechanické filosofii vnímání života a chování živočichů*, kterým se zabývali René Descartes, Gottfried Wilhelm Leibniz, Thomas Hobbes nebo Blaise Pascal.

⁶⁶³ „Ubytovali mě v takovém domě, (...) kvůli tomu jejich nešťastnému orloji, abych na něj viděl, když se před odbíjením točí figurky kolem dokola jako pimprlata.“ Jan III. Sobieski v dopise choti Marii Kazimíře d'Arquien (Simonides 1974, s. 182). Z celkem 11 kusů signovaných obrazových hodin v katalogu mají zmíněné automaty pouze hodiny J. Uhla z Prahy, kat. č. 303.

⁶⁶⁴ „Holländisches gemahltes Stuckh mit 2. Dörmern, und gemahlten Uhren=Züffern, dann hinter diesen Bildt ein messing SchlagUhr No. 1.“ Národní archiv v Praze, fond Fideikomisiní spisy, inv. č. 128, karton 911, Inventář panství Častolovice z roku 1723, nefol. (in der Gallerie). Za tento důležitý poznatek děkuji kolegovi PhDr. Janu Štěpánkovi, Ph.D., který se výzkumem šternberských sbírek zabýval.

vyvolával si tak můžeme jen domýšlet. Mohli jsme sledovat město, právě v okamžiku, kdy na, v poměru k velikosti stroje za malbou, velmi drobné věži kostela odbíjí hodiny. Mechanismus měl jistě opakovací odbíjení konstruované po starším způsobu do dvojice kovových zvonků. Monumentálnost konstrukce, v celkovém spojení s váhou malované desky a rámu se zřejmě po jeho možném několikanásobném porouchání stala příčinou jeho zániku.⁶⁶⁵

Dalším z příkladů, doplněným ještě o jednoduchý automat, jsou hodiny s motivem dobývání města. V popředí dvě skupinky válečníků, jedni stojící s šípy a štítem odění v antickém stylu, druhí na koních. Při odbíjení na městské věži se postavy střídavě pohybují proti sobě.⁶⁶⁶ K námětu obrazu se mi podařilo dohledat i předlohu z *Album Roman Empire* od pražského rytce Georga Döblera (1788–1845) z roku 1819. Prostředí bylo však malířem upraveno a doplněno o nepřístupné skalisko s městem a kostelní věží s číselníkem a barokní bání. Rovněž byl změněn horizont a posunut do nekonečné dálky v duchu romantizujících tendencí. Při odbíjení hrozí vojáci připojení na šňůrová táhla oštěpy a zvedají štíty.⁶⁶⁷ Více sofistikované mechanismy měly obrazy s vodopády a vodotrysky. Byly umně modelovány skláři tordováním skleněných trubiček, jež pak svým plynulým otáčením pomocí dodatečného strojku se vzduchovou brzdou vytvářely dojem tekoucí vody. Hodinář Hermann Ratzendorfer (1817–1894) z Vídně tímto způsobem oživil starší malbu Apollona s lyrou od Leopolda Lieba (1771–1836) z roku 1821, jejíž útroby obohatil kolem roku 1851/1852 o hřebenový hrací strojek pražské provenience.⁶⁶⁸ Vznik tohoto kompilátu podnítila bezesporu široká popularita obrazových hodin, jež ve Vídni eskalovala v 1. polovině 19. století a později i v Čechách a na Moravě.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Zde zvítězila hodnota estetická a umělecká nad hodnotou technickou a užitkovou. Těžké nefunkční stroje byly často z obrazu vyjímány. Často posloužily hodinářům jako materiál pro další hodiny, a tak jsou dnes prakticky nedohledatelné.

⁶⁶⁶ Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/87, obr. 64, 65.

⁶⁶⁷ Připojení k bicí součásti hodin patřilo k nejjednodušším.

⁶⁶⁸ Obrazové hodiny s Apollem, lyrou a vodopádem a bystřinou, Ratzendorfer, Wien, 1821 (Aukce Dorotheum, Weihnachtsauktion – Möbel, Volkskunst, Wien, 16. 11. 2016, lot. 528). Dle sériového čísla na hracím strojku No. 28433 jej lze poměrně přesně datovat do doby 1851–1852, obr. 63. H. Ratzendorfer se do Vídně kolem roku 1840 přestěhoval z Bratislavy a působil jako zlatník a starožitník. Užití staršího obrazu je blízké i autorovým tendencím souvisejícím s nápodobou starožitností v letech 1841–1881 (Mayer 1918, s. 151).

⁶⁶⁹ Například hodinář Carl Ludwig Hofmeister, Wien (1790-1843). Obrazové hrací hodiny, Johann Stanzel, Brno (Aukce Ustar, Praha, 14. 5. 2016, lot. 108).

Na dřevě, plechu nebo plátně tak nalézáme i české stavby – například radnici na Staroměstském náměstí, katedrálu sv. Víta nebo zámek Smečno či Děčín.⁶⁷⁰ V některých případech jsou hodinami obohacovány i stavby, které je ve skutečnosti ani neměly.⁶⁷¹ Jak dokládají inzertní zprávy z novin, byly prodávány obrazové hodiny s malovanými věžemi, čtvrtovým bitím, opakováním bití nebo s hracími strojký.⁶⁷² Čtvrtové bití bylo konstruováno stejnými způsoby jako u vídeňských prací. Kromě jednoduchých technických řešení vznikaly zároveň opravdu kuriózní. Byly přidávány další bicí mechanismy, jež opakovaly odbíjení v jiném ladění, aby co nejvíce připomínaly rozléhání zvonů po městě. Výsledný zvuk byl však návštěvám v salonech, které měl hlavně udivit, spíše obtěžující. Specializaci ve výrobě můžeme sledovat dále v polovině 19. století i v Paříži, kde se na jejich výrobu orientuje hned několik hodinářů.⁶⁷³ Gradu je i práce s automaty. Do krajin a městských zákoutí se ještě ve větší míře dostala pohyblivá mlýnská kola, kovářské dílny s výhněmi, postavy pumpující vodu, tekoucí vodotrysky, vodopády a celé řeky skládané hned z několika tordovaných skleněných trubiček.⁶⁷⁴ Správa Pražského hradu pečuje o nadprůměrnou malbu s pohledem do zasněžené vesnice, kde v přístřešku po levé straně pracují kováři ve výhni. Ke kovárně přiléhá mlýnské kolo s potokem a horskou bystřinou. Hodiny jsou umístěny centrálně ve vrcholu zlaceného blondelového rámu. Při odbíjení se spouští dodatečný mechanismus, který otáčí skleněnými trubičkami v bystřině i potoce, hýbe mlýnským kolem a napodobuje i žár ve výhni. Oba kováři navíc tlučou kladivy do kovadliny.⁶⁷⁵ Umístění hodin mimo plátno a vložení do řezaného rámu se jako jednodušší metoda objevuje v 1. polovině 19. století, kdy jich velké množství v Mohelnici vytvořil Karl Balzarek.⁶⁷⁶ Pokud

⁶⁷⁰ Pohled na Staroměstské náměstí (Becker 1978, s. 145), katedrálu sv. Víta (Poche 1987, vyobr. č. 48), Zámek Smečno (Muzeum Vysočiny v Jihlavě, sbírka hodin), Zámek v Děčíně (Muzeum v Děčíně, sbírka hodin), obr. 11.

⁶⁷¹ Stylizovaný pohled na kostel Nanebevzetí Panny Marie na Karlově (Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 53 069).

⁶⁷² *Beylage zu No. 12. des Hamburgischen unparthenischen Correspondenten* (SGZHUC 1824a, nestr.). Příklady nalezneme v Severočeském muzeu v Liberci, inv. č. UH 117, Oblastním muzeu v Chomutově, inv. č. H 60. Hrací strojký měli mosazný válec a naladěný ocelový hřeben s výstupky. Otáčením válce byla do hřebene vydrnkávána melodie, jež se v dřevěné skříni rezonovala.

⁶⁷³ Zde bych jmenoval hodináře Pierra Giteau (1811–1870).

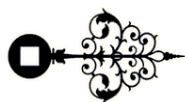
⁶⁷⁴ Ukázka mechanismu viz obr. 13.

⁶⁷⁵ Sběrka Pražského hradu, inv. č. HS 6122/PH 6961.

⁶⁷⁶ Viz kat. č. 4–9, obr. 12.

se zaměříme na jím užívané malby, jejich kvalita značně kolísá. Lze předpokládat, že si je objednával u méně vytížených umělců, kteří nebyli zdaleka tak školení, a tím pádem měli i méně významnějších zakázek a byli levnější.

Na přelomu 19. a 20. století se již aura mimořádnosti těchto předmětů vytratila. Nástěnné výjevy s plovoucími loďkami, jezdícími vlaky, pochodujícími vojáky a balóny křížujícími oblohu v doprovodu krátké drnkající oposlouchané melodie hracího strojku se přerodily v symbol nevkusu a přežitku. „*Po pořízení obrazových hodin prožívají ti nejvlivnější při jejich odbíjení, jenž zní jak burácení na poplach, nepopsatelné umělecké vzrušení.*“⁶⁷⁷ (obr. 163Obr. 116) Jako dárkové nebo upomínkové předměty vznikly ještě na konci 19. století varianty s tištěnými reprodukcemi na kartonu s mnohem menšími a levnějšími časoměrnými i hudebními strojky ze střední Evropy a Švýcarska. Byly adjustovány v patinovaných jednoduchých rámech a jejich shodným znakem byla kromě rychlého prohýbání a degradace tisku i velká poruchovost.

⁶⁷⁷ Daumier 1847, plate 35.

3.3.9 Nástěnné rámové hodiny

„Osoby sníce a spíce své lůžko opouštějí. Nedávno vidí kdosi ráno státi na zemi své hodiny v rámu pozlaceném, které byl v noci ve spaní s hřebu na zdi nad pohovkou tak opatrně sundal a na zem postavil, že se ani nezastavily.“⁶⁷⁸

První rámové hodiny se objevily v Rakousku kolem roku 1820, největší popularity pak dosáhly o dvacet let později. Měly obdélný nebo čtvercový tvar skříňky, jež nesla v přední části zlacení a rám se zasklením.⁶⁷⁹ Strojky byly běžné čtvrtové opakovací, občas doplněné ukazatelem kalendáře, jež se vyskytoval i u sloupkových hodin. Mívaly stříbřené mezikruží nebo smaltované číselníky v rámu tvaru vyřezávané rozety nebo okvětí slunečnice, která byla zasazena centrálně do horní poloviny plochy. Pod číselníkem se v oválném průhledu pohybovalo kyvadlo z tlacného plechu. Průhled na něj nejčastěji zdobil oválný tlacný motiv s rámečkem ve spárech orla s rozepjatými křídly.⁶⁸⁰

Podobně jako tomu bylo u obrazů, i zde byly užívány rámy rozšiřující se svým profilováním směrem k divákovi. Uplatněno zde bylo ale jiné pojetí než u francouzských tradic, kde plocha stěny plynule navazovala na dekor. U sledovaných hodin Rakouského císařství převládla také představa času neseného nebo levitujícího v prostoru, jenž byl dle propagandy nositelem změn k lepšímu. Proto nalezneme tyto hodiny také ponejvíce v úředních budovách, bankách a dalších veřejných prostorech.⁶⁸¹ Poměrně hluboké

⁶⁷⁸ Převzato z František Ladislav Čelakovský, *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských*, Praha 1877, s. 199.

⁶⁷⁹ V rámci výzkumu bylo zmapováno deset kusů, viz některá kat. č. 29, 50, 90, 91, 214. Nesignovaný exemplář spravuje například Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 213.

⁶⁸⁰ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 51, 53, 59, 134, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 167, 712, Národní muzeum, inv. č. 32 555, 33 092, 36 086 a Krkonošské muzeum ve Vrchlabí.

⁶⁸¹ Vzpomeňme na *nový čas*, který ve spojení s orlem a Napoleónskou propagandou přiletěl do Francie. Ve spojení s propagandou nového geo-politického útvaru byl užíván rovněž od doby Rakouského císařství, viz. kap. *Komodové sloupkové hodiny* v této práci.

schránky doplňovala promyšlená sochařská výzdoba, která ještě tento dojem umocnila. K vrchním panelům totiž přiléhaly nástavce v podobě letícího dravce držícího kruhové madlo nebo paže se zdobeným rukávem čnícím ze zdi.⁶⁸² Kolem roku 1820 si hodiny držely velmi střídmy charakter. Rámy byly taktéž černě lakovány s vysokým leskem, aby utvářely dojem ebenového zpracování. Častější pak v následujících desetiletích byly celky s bohatým zlacením s matnými i lesklými plochami. Ve vzácnějších případech i doplňované stříbřenými prvky. Na deskách sledujeme střídání tvarových lisovaných ozdob doby empíru, neorenesance, novobaroka až po eklektismus se středověkými nebo byzantskými dekory, které se projeví oslími hřbety nebo tordovanými sloupky.⁶⁸³ Rovněž se z veřejných prostor dostaly i do měšťanských interiérů.⁶⁸⁴ Občas byl stroj propojován s pohyblivým amorkem jako kovářem.⁶⁸⁵ Hodiny z doby kolem roku 1850 mohly mít i vložené krajinomalby.⁶⁸⁶ Zvláštností bylo jistě i užití rámu štítového tvaru s vykrojenými rohy oproti běžnému obdélníku.⁶⁸⁷ V Německu, převážně v oblasti Schwarzwaldu vznikla ve 2. polovině 19. století velmi levná obdoba s číselníky strojově tlačenými z plechu a s řetízovým strojkem na závaží.⁶⁸⁸ Kuriozitou bylo obohacení těchto hodin o typickou schwarzwaldskou kukačku. (obr. 70).

S úpadkem rakousko-uherských rámových hodin patrně souvisí způsoby jejich konstrukce a technologická kvalita řemeslné výzdoby. Pro uspokojení široké poptávky byly totiž tlačené dekory v polovině 19. století nahrazeny křídovými. Nedostatečně seschlé desky se v interiéru prohýbaly a s tím docházelo i k uvolňování a odpadávání

⁶⁸² Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/89, Národní muzeum, inv. č. 759 208, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3598. Obr. 67.

⁶⁸³ Empírové dekory (Muzeum Náchod, inv. č. XI-1-42, Národní muzeum, inv. č. 32 556, 33 230), novobarokní (Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/88, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 704, Národní muzeum, inv. č. 32 180, 33 228, 48 684, 54 389, 65 371, 126 172), neogotické (Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9166), byzantské (Muzeum Náchod, inv. č. XI-1-41, 55, Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 54, 87, Národní muzeum, inv. č. 157 595).

⁶⁸⁴ S tímto trendem možná souvisí i užívání signatur. Ve veřejných prostorech lze předpokládat, že se signatury nevyskytovaly záměrně kvůli konkurenčnímu boji v oblasti působících hodinářů, při přímém prodeji zákazníkovi chtěl naopak hodinář, aby měli noví vlastníci na paměti, kam mají chodit přednostně s opravami nebo kde mohou opět nakoupit.

⁶⁸⁵ Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3598.

⁶⁸⁶ Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 101.

⁶⁸⁷ Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9189 (Kopecká 1992, s. 34). Obr. 68.

⁶⁸⁸ Srov. Klikar 2005, s. 76–77, 80. Obr. 69.

výzdoby. Při častém čištění od prachu, před kterým nechránila ani dvířka s tabulí skla se smývalo i zlacení. Reliéfní části byly často přetírány práškovým zlatem a ztratily na kráse. S rozvinutím levných, elegantních, stylově jednodušších a velmi přesných kyvadlových hodin z rakouských i německých manufaktur už ztratily své výsadní místo úplně. Na aukcích se dnes také můžeme setkat s různými montážemi, které rovněž potvrzují fakt, že ke změnám módy skříní docházelo pozvolna, protože hodináři potřebovaly zpracovat starší výzdobu nebo mechanismy, které měli ještě ve své dílně, než pořídili nové.

3.3.10 Nástěnné kyvadlové hodiny

„Toť se ví, že koupíme všechno, co do salonu patří! (...) zašli k hodináři a koupili pendlovky; musily býti se třemi závažími, aby bily čtvrti, ty se dvěma závažími bijí jen hodiny, a to je jen pro lidi chudší...“⁶⁸⁹

Součástí přiloženého katalogu je také 30 ukázek kyvadlových hodin české a moravské provenience z období 1820–1890. První příklady sloužily v polovině 19. století pro přesnější měření času.⁶⁹⁰ Měly totiž mnohem delší kyvadla a Grahamův kotvový krok.⁶⁹¹ Po roce 1790 se ve Francii zvýšil počet nástěnných skříní odvozených od klasické architektury. Hlavními znaky bylo velice slabé olištování a téměř žádný dekor. Populární francouzská móda se opět přesunula do Vídně, kde až do roku 1835 obdobné pendlovky vznikaly.⁶⁹² Schránky měly spíše podobu jednoduchých zasklených vitrín, aby byl mechanismus co nejlépe viditelný. Konzoly tvořily elegantní náběhy a stříšky měly podobu tympanonů antických chrámů. Plochy těchto *laterndluhr* pokrývalo vykládání mahagonovou, ořechovou, třešňovou nebo hruškovou dýhou a lemování vloženými páskami. Skládaly se ze tří samostatných dílů, spodní konzoly se schránou pro pohyb velké čočky kyvadla, navazujícího dřívku a vrchního číselníkového nástavce s trojúhelným štítem.⁶⁹³ V následujícím desetiletí se schránky zjednodušují do jednoho hranolu a označují se dle stříšky, která je jediným významnějším prvkem výroby jako *dachluhr*.⁶⁹⁴

⁶⁸⁹ Dle Karel Václav Rais, *Potměchuť*, Praha 1902, s. 95.

⁶⁹⁰ Zavěšením na zeď byly totiž v co největší míře ztlumeny otřesy způsobované chůzí kolem mobiliáře, na který se běžně stolní a komodové hodiny umísťovali. Při přesném seřízení měly některé z kvalitnějších kusů denní odchylku jedné sekundy, srov. Andréewitch 2019, kap. Dachluhr.

⁶⁹¹ Hodinářem Georg Graham (1673–1751) upravil roku 1715 Clementův kotvový krok. Krokové kolo setrvává vždy na okamžik v klidové poloze, na rozdíl od starších kroků vratných, kde vykonává částečný zpětný pohyb.

⁶⁹² Viz Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 74 805.

⁶⁹³ Srov. Mühe – Vogel 1981, kat. č. 325–330.

⁶⁹⁴ Srov. Mühe – Vogel 1981, kat. č. 331–334, dále Kynčl 2008, kat. č. 138.

Po roce 1845 přidaly nábytkáři na skříně další řezané ozdoby. Nejčastěji rozvilinu, kterou korunovaly stříšku. Kolem roku 1860 vznikají pod vlivem historismu skříně s profilovaným a hadovitě zvlněným lemováním, nejčastěji obklopujícím obrys houslí. Například u práce Daniela Endlera z doby kolem roku 1850.⁶⁹⁵ Způsob zhotovení a jednotlivé dřevořezby na schránce dalšího českého hodináře Josefa Balkeho⁶⁹⁶ se naopak blíží manufakturně zpracovávanému zboží až po roce 1850.⁶⁹⁷

Pro další vývoj byl důležitý rok 1841, kdy se ve Vídni u Phillipa Happachera (1784-1843) vyučil Gustav Becker (1819-1885).⁶⁹⁸ Zmíněný hodinář vedl po roce 1850 úspěšnou továrnu ve Freiburgu, kde vyráběl tyto *regulátory* dle vídeňských vzorů. Tyto produkty se následně dostaly do většiny domácností i u nás. Jedna vlna výroby v období 1850–1875 plynula formou umírněnějších klasických říms s kanelovanými sloupy a čučky na spodní a kuželkami na vrchní straně. Dělo se tak pravděpodobně v souvislosti s budováním *Ringstraße* ve Vídni (1860–1890), kde vznikalo mnoho neoklasicistních apartmánů. Velkému zájmu se těšily i neorenesanční schránky tvaru protáhlé edikuly s pilastry po stranách. Skládané byly z dýchovaných bosážových kostek, soustružených a kanelovaných sloupků a řezaných kompozitních hlavic. Vynesené na jehlancovou nebo barokně pojatou konzolu s převislými soustruženými čučky pokračovaly subtilním sklíženým dříkem a vrcholily římsami skládanými z různých profilů, kostek, doplněných dřevořezbami různých kvalit. Některé složitější řezby se napodobovaly odléváním z hmoty tvořené křídlem a pilinami a posléze se patinovaly.⁶⁹⁹ Schránky bývaly nadále dýchovány sesazenkou, ale někdy se tato technika naznačovala i fládrováním. V dobovém tisku se již objevily inzeráty na samostatné hodinové skříně.⁷⁰⁰ Po revoluci v roce 1848 se zvýšila poptávka nově vzniklé společenské třídy. Objednávány byly novogotické a novorenesanční skříně, jejichž hrany se hadovitě stáčely a zakulacovaly.⁷⁰¹

⁶⁹⁵ Kat. č. 55, 57.

⁶⁹⁶ Je znám soupis tří členů rodiny, Václava (1791–1864), jenž založil hodinářskou firmu 14. 6. 1818 a roku 1819 se stal měšťanem, Josefa (1819–1902), jenž je měšťanem od roku 1849 a Františka (1864–1935), viz Michal 1997, s. 97.

⁶⁹⁷ Četné srovnávací příklady viz Erbrich 1978, Heuer – Maruce 1988, Kaltenböck 1988, Ortenburger 1990.

⁶⁹⁸ Srov. Martínek 2009, kap. *Gustav Becker*.

⁶⁹⁹ Nejčastěji se jedná o orly a koně uzavírající střechy.

⁷⁰⁰ Maass 1877, s. 1251.

⁷⁰¹ Neogotická schránka viz Kynčl 2008, kat. č. 139.

Dýhy začaly být nahrazovány lacinějšími materiály a spíše se dřevo mořilo a lakovalo. Časté bylo i užívání četných dřevořezeb. Číselníky získaly podobu smaltovaného terče s přiléhajícím mezikružím. Zformoval se tak styl, jež byl později obecně označován jako staroněmecký – *altdeutsch*. Kyvadlové hodiny byly na konci 19. století napodobovány v Lenzkirchu. Hromadná výroba a zjednodušení dekoru zde leckdy ustoupilo elegantnímu a promyšlenému pojetí hodinové skříně.⁷⁰² Dovážení těchto levných kyvadlových hodin bylo pro většinu hodinářů díky konkurenci ze strany obchodníků téměř likvidačním. Nepomohlo ani výrazné zvýšení cla, jež platilo na území Rakouska–Uherska od roku 1887. Pro import součástí platilo nadále clo stejné. Toto opatření ale brzy velké zahraniční továrny obešly tím, že u nás začaly zakládat své filiálky.

V našich sbírkách patří tzv. staroněmecké pendlovky z let 1870–1895 taktéž k hojně zastoupeným. Není úplně nejjednodušší od sebe odlišit rakouskou a německou produkci, protože továrny od sebe často technologie kopírovaly.⁷⁰³ Co je jednotné je užití dvou pilastrů po stranách skříně, jež mají patku zdobenou psaníčkem, sloupy jsou kanelované a vrcholí korintskými hlavicemi. Skříňky začínají konvexně prohnutou konzolou a vrcholí horizontální římskou nebo obloukem s dřevořezbou. Ze spodu i na vrcholu jsou doplněny soustružené čučky.⁷⁰⁴ V katalogu je prezentována ještě moravská schrána složená kompletně formou dřevořezby s tmavou politurou. Kombinuje dohromady tvary větví s javorovými a dubovými listy s květy. Atypická schrána, blížící se výzdobě schwarzwaldských kukaček na sebe v měšťanském interiéru musela jistě strhávat pozornost hostů. Obdobná realizace nepatří v českých a moravských sbírkách k příliš častým řešením.

Aby byl náš výčet interiérových hodin z 18. a 19. století úplný zařazuji ještě část o přenosných cestovních hodinách. Ty se ve sledované době přerodily od vzácných individuálních prací až k jednomu z nejužívanějších typů.

⁷⁰² Muzeum Náchod, inv. č. XI-1-13, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, sbírka hodin.

⁷⁰³ Srov. katalogové listy obr. 105, 107.

⁷⁰⁴ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1451, Muzeum Náchod, inv. č. XI-1-92, XI-1-100.

3.3.11 Přenosné cestovní hodiny

„Byly snad as tak praktické jako podnes naše tak zvané cestovní hodiny v kovové skříni a koženém pouzdře, na něž aby si člověk hned vzal kufr.“⁷⁰⁵

Ve výčtu všech typů nesmím opomenout hodiny uzpůsobené pro častý transport. Prvními exempláři, jež byly pro cestování přímo určené byly *kočárové*, jejichž užívání se k nám rozšířilo z Francie. Šlo o větší variantu kapesních hodinek s velkým smaltovaným číselníkem, uloženou v masivním rytém pouzdře s velkým oblíkem pro zavěšení a dalším pouzdře s koženou výstelkou.⁷⁰⁶ Právě v dopravních prostředcích i na sedlech koní pro ně byly nezbytné háky. Součástí bývala přídatná oválná kožená pouzdra, jež cenný obsah chránila před otřesy v průběhu cesty.

V první polovině 18. století se ve Vídni objevila podoba čtyřboké zasklené skříňky, klenutě zastřešené s kuželkami v nárožích a vyvýšené na širokém soklu, jenž činil hodiny stabilnějšími.⁷⁰⁷ Skla umožňovala kontrolovat chod stroje, především sledování setrvačky, viditelné na zadní desce.⁷⁰⁸ Preciznější způsob provedení stroje spolu se zrychlením kmitů setrvačky umožnil, že hodiny fungovaly v různých polohách a bylo s nimi tedy jednodušší cestovat. Strojky mívají bicí ústrojí a objevují se i budící mechanismy. Nejstarší katalogizovanou ukázkou je výrobek Andrease Glencka z Prahy, který jej vytvořil kolem roku 1700.⁷⁰⁹ Celkem je v příloženém katalogu popsáno 21 takových ukázek. Do konce 18. století byly schránky montovány z jednotlivých panelů rytých rozvilinovými motivy a zastřešovány prohýbanými stříškami s kruhovými oky ve

⁷⁰⁵ Dle Jan Neruda, Studie krátké a kratší, Praha 1894, s. 144.

⁷⁰⁶ Srov. kočárové hodiny, Courvoisier et Huriet (Aukce Archimboldo, Staré evropské umění, Praha, 28. 5. 2011, lot 147 nebo kočárové hodiny, Johannes Kienle (Aukce Dorotheum, Umění a starožitnosti, 23. 5. 2015, lot 597).

⁷⁰⁷ Cestovní hodiny, Sebastian Adeldinger, Wien, 1. pol. 18. století (Kaltenböck 1988, s. 23).

⁷⁰⁸ Regulování chodu setrvačkou bylo patentem Christiaana Huygense z roku 1675.

⁷⁰⁹ Kat. č. 69. Pozdější příklad viz kat. č. 121, 246,

vrcholu.⁷¹⁰ Počátek 19. století přišel s bubnovitými schránkami, jež byly po obvodu ryté páskami, vlnovkami nebo mřížkami. Bubny vynášeli lité zvířecí nohy, delfíny, labuť nebo kentauři. Vrchní oko získalo sochařskou podobu a ocitlo se v zobáku orla nebo mělo podobu vavřínového věnce, jenž nad hlavou držela mytologická postava Bakcha. Trochu pitoreskně pak působilo tlačítko zastavování budíku, jež bývalo často umístěno na jeho hlavě.⁷¹¹

Od poloviny 19. století byly již používány ryté číselníky namísto smaltovaných, jež se při otřesech lehce odštipovaly. Schrány dostaly jednotnou sochařskou podobu. Sokly působily masivnějším, stabilnějším dojmem a jejich součástí se stal i prostor pro upevnění natahovacího klíče. Oka pro přenášení se často zjednodušovala a stylizovala do ornamentálních tvarů.⁷¹² Na konci 18. století se staly populárními figurálně pojaté schránky, které na své konstrukci nezapřely významný podíl zlatníka a stříbrníka. Ojedinelá je existující schránka Josepha Uhla z Prahy s čtveřicí delfínů v nárožích.⁷¹³

V duchu klasicismu je naopak následující pojetí vázy se čtveřicí hadů s hodinami Johanna Gübitze z Klatov.⁷¹⁴ V letech 1810–1820 se objevily schránky oproštěné od dodatečných dekorů. Měly tvar krychle s fazetovými skly a madly po celé délce vrchní stříšky.⁷¹⁵ Skříňky daly přednost technickému zpracování stroje doplněného o různé komplikace jako byl ukazatel vteřin, data, dne v týdnu, měsíce. Běžná byla i kožená pouzdra s výsuvnými předními okénky. (obr. č. 82) V druhé polovině 19. století došlo k určité typizaci komponentů udané rozvojem průmyslové výroby. Hodináři měli možnost získat hotové stroje nebo jejich podstatné části a spolu se signaturou je montovali do hotových schránek importovaných z Paříže.⁷¹⁶ Konec 19. století byl již

⁷¹⁰ Kaltenböck 1988, vyobr. č. 113–120, Koch, 1989, tafel 13. V katalogu se jedná o položky s č. 86, 241.

⁷¹¹ Kaltenböck 1988, vyobr. č. 121–124.

⁷¹² Meis 1978, vyobr. č. 366, Kaltenböck, 1988, vyobr. č. 125–127.

⁷¹³ Viz. kat. č. 302.

⁷¹⁴ Viz kat. č. 88.

⁷¹⁵ Becker 1978, vyobr. č. 185–190, Meis 1978, vyobr. č. 369–376, Kaltenböck 1988, vyobr. č. 136, 139, 140.

⁷¹⁶ Srov. kat. č. 16, 58, 353, 358,

plně v rytmu romantizujících stylů novogotiky a novobaroka.⁷¹⁷ V navazujícím století se již místo cestovních variant hodin plně prosadily levně konstruované budíky se strojky dodávanými většinou z německých továren.⁷¹⁸

⁷¹⁷ Kaltenböck 1988, vyobr. č. 151-154.

⁷¹⁸ Srov. nabídkový katalog (Böhnel 1911, s. 74, 76, 78–79). Na počátku 20. století byl cestovní budík s fazetovými skly prodáván za 10 korun, totožný se strojem vyrobeným ve Francii 40 korun. Nejobyčejnější plechový budík stál tehdy 2 koruny, srov. Böhnel 1911, s. 68 a 74.

3.3.12 Vývoj číselníků

„Věnuji jí misku měkkého prášku, jež odstraní vrásky z čelní strany a udělá její číselník tak hladký, jak polaskání kopálovým lakem.“⁷¹⁹

Do vývoje dekorů číselníků a číselníkových desek se v 18. a 19. století prolínaly nejen módní vlivy, ale i pokroky a ekonomické úpravy technologických postupů. Vůbec první takové, jejichž charakter a rozvržení adoptovali i čeští a moravští hodináři, nalezneme v Nizozemí a v Anglii. Kruhová plocha číselníku byla v 2. polovině 17. století tradičně dělena na dvanáct dílů s římským označením I–XII. Půlhodiny mezi nimi vymezoval opakující se motiv trojlístku nebo lilie. Takto ztvárněné mezikruží lemovala z vnější strany minutová a z vnitřní čtvrt hodinová stupnice. Po těch se vždy posouval hrot minutové a hodinové rafie a určoval tak čas s minutovou přesností. Vše bylo gravírováno do mosazi, spáry byly vyplněny šelakem nebo voskem se sazemi a poté leštěny, aby vynikl kontrast tmavých a lesklých ploch. Po opětovném cizelování byly materiály z důvodu zachování odstínů za studena lakovány. Svým vzhledem připomíná tento způsob niellování, ale nebyl zdaleka tak stálý, protože po vícenásobném čištění se tmavý vosk z rýh vytřel, případně seschl a vysypal se. Niellování se později užívalo číselníkáři a medailéry na zdobení informačních prvků a nároží.⁷²⁰ Středový terč byl v Nizozemí potahován sametem a v Anglii leštěn na vysoký lesk.

Mísení technologických postupů, prudký rozvoj oboru a snaha o dosažení co nejkvalitnější tváře hodin, která je vizuálně prodávala, vedla ke specializování kovářských dílen pouze na tuto výrobu. Tento trend může v Anglii potvrdit existence naprosto totožných číselníků hodinářů, kteří byli od sebe vzdáleni i 150 mil.⁷²¹ Čtvercovou desku vyplňovaly ve cviklech kolem číselníku hlavy cherubínů, jejichž podoba pod vlivem západokřesťanské tradice a vlny

⁷¹⁹ Přeloženo podle Thomas Chandler Haliburton, *The clockmaker. Sayings and doings of Samuel Slick of Slickville*, New York 1871, s. 59.

⁷²⁰ Bird 1973b, s. 12.

⁷²¹ Srov. práce signované *John Knapp Reading a Thomas Talbott Nantwitche* (Smith 1984, s. 53–54).

historismů splynula s podobou Erose, Kupida a putti. Motiv okřídlené dětské hlavičky, užívaný v období renesance, byl přejet i do barokních schránek a přetrval v jejich dekoru až do konce 18. století.⁷²² Jistě také proto, že motiv křídel se stal atributem boha času. Ačkoli mnoho autorů prosazovalo čistý styl zdobení pouze s gravírovanými číselníkovými mezikružními a čtveřicí ozdob ve cviklech, brzy se rozvinul trend reflektující vždy aktuální módní prvky. Vývojově sledujeme tulipány, chinoiserie, neoklasicistní vázy, uplatnění kartuší a svazků květin.⁷²³ Ve Francii byly s hodinami nejčastěji spojovány ozdoby s okřídlenými putti, přesýpacími hodinami, kohoutem, sovou, bohem Héliem na slunečním voze a Saturnem s přesýpacími hodinami.⁷²⁴ Francouzi byli také známí užíváním techniky smaltu, která se v podobě kartuší vkládaných do odlévaných číselníkových terčů projevila konci 17. století. Zprvu byly kvůli technice, náročné na smaltování větších ploch, na mosazné číselníkové terče upevňovány menší bílé štítky s černými čísly celých hodin. Posléze byly celé skládány ze třinácti samostatných dílů. Od poloviny 18. století se již používaly menší číselníky z jednoho kusu charakteristického vypouklého tvaru.

Na území Čech a Moravy byl tento vývoj značně zpožděný. Dle nizozemských a anglických předloh byly téměř po celé 18. století tvořeny číselníkové desky z mosazi a přiléhající číselníky z mědi nebo cínu byly stříbřeny a zlaceny.⁷²⁵ Dalším prvkem, jenž se uplatnil v druhé polovině 18. století byl segmentový výřez v číselníku s průhledem na kontrolní kyvadélko, jehož pohyb byl propojen se skutečným kyvadlem za strojem. Jeho pozorováním bylo možné nejen zjistit, že se hodiny zastavily, ale i zda jsou správně horizontálně vyrovnány nebo zda je bude potřeba vyčistit.⁷²⁶ Dalším základním prvkem číselníků bylo čtvercové okénko datumáře, přes které bylo možno spatřit výsek otáčejícího se disku s čísly dní v měsíci.⁷²⁷ Na rytých číselnicích přetrvávalo ještě v druhé polovině 18. století archaistické zobrazování

⁷²² Srov. Andrea della Robbia, *Madona s dítětem a třemi cherubíny*, 1490–1495 (Galerie Louvre, Paříž). Hlava cherubína adaptovaná jako dekorativní prvek číše se značkou *London 1573* (City Art Gallery, Manchester), vložený v půlkruhovém segmentu v nástavci náhrobního kamene (Beaminstor, Dorset).

⁷²³ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 128–143.

⁷²⁴ Viz Mühe – Vogel 1981, s. 91.

⁷²⁵ K technologii výroby viz Jacobsson 1784, s. 707–708. Smaltové číselníky se u nás ve větší míře objevovaly až kolem roku 1780, srov. kat. č. 35–37, 62, 63, 76.

⁷²⁶ Srov. kat. č. 123, 176.

⁷²⁷ S datumovým výřezem viz kat. č. 185, 194, 247, 272. Koncem 18. století byly ale nahrazeny dodanou třetí rafií na číselníku, srov. kat. č. 35, 39, 59, 68 nebo 102.

půlhodin pomocí stylizované lilie, jež napomáhalo odhadování času u nejstarších typů. S doplněním minutové ručky a vyznačením minut však ztratilo na významu. Ručky obecně byly ve spojení s číselníkem znakem hodinářského umění, a proto na jejich zpracování velice dbal. Byly ocelové, často se složitým zdobením, leštěné do vysokého lesku a modřené při konstantní teplotě v malé peci.⁷²⁸

Na konci 18. století se projevila změna ve výzdobě číselníků. Náročná rytecky vyvedená stříbřená nebo zlacená mezikruží spolu s rytými florálními středy nahradily velké vypouklé terče s bílou smaltovanou plochou, ručně malovanými čísly a signaturou. Vystřídaly tak původní z kovu, jež svým stárnutím ztrácely na čitelnosti.⁷²⁹ Novinkou byla stálejší a odolnější kontrastní černobílá sklovitá podoba, díky níž byla čísla dobře viditelná i z větší dálky. Na konci 18. století se výrobou zabývaly významné hodinářské dílny, které měly možnost kupovat práškový smalt z Benátek.⁷³⁰ Zprvu se dovážely i z Francie, ale velmi brzy začaly být vyráběny ve Vídni v dílnách emailérů, jež zhotovovaly jmenovky, štítky pro využití v lékárnách nebo na pianinech a klavírech. Bílý email se nanášel na plech s připravenými otvory pro ručky a natahovací čtyřstěny. Po vypálení na něj bylo podle šablony předkresleno dělení a vymalována římská, arabská nebo turecká čísla. Destička se poté vypálila znovu nebo se lakovala.⁷³¹ Na výběr bylo z mnoha jakostí, daných náročným postupem. Nejdražší byly po celé ploše zakryté jednolitou pravidelně odrážející vrstvou, čísla byla perfektně psaná a při krajích nebyla vrstva oštípána nebo broušena.⁷³² Ve stejném stylu byly utvářeny terčičky pro regulátory odbíjení nebo ukazatele fází Měsíce. Jejich rozdílné velikosti a tvary vyžadovaly vždy práci s odlišnou teplotou, a tak bylo téměř nemožné, že by se takovéto výrobě

⁷²⁸ Zbarvení kovu do modra se provádělo temperováním v 290°C.

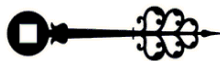
⁷²⁹ Stříbrné a zlaté vrstvy se při čištění nebo manipulaci strhávaly a spodní mosazné nebo měděné podklady tmavly a zhoršovaly čitelnost. Niellovaná čísla vysychávala a hmota vypadávala.

⁷³⁰ Proces byl velmi náročný, samotná surovina se drtila na jemnější hrubost a louhovala ve vodě, aby získala podobu pasty. Ta se pak nanášela kvůli teplotní roztažnosti z obou stran na připravený měděný kotouček, z kterého bylo nutné vodu opět odsát nebo pozvolna odpařit, aby při vypálení nezpůsobovala žádné kazy, viz Berthoud 1795, s. 140–144.

⁷³¹ Keess, 1824, s. 741.

⁷³² Náročná a nová metoda, složená z mnoha postupů, byla totiž příčinou vzniku mnoha nepovedených číselníků, které smaltovny většinou vyhazovaly, nicméně další obchodníci se k nim dostávali a snažili se je dávat opět do oběhu.

v podmínkách dílen věnovali i hodináři.⁷³³ Smalt nahradil posléze všechny prvky, jež přicházely často do kontaktu s prsty, aby se nemohly nehty lehce poškrábat. Ve velkých číselnících nebylo technicky možné vytvářet segmentové otvory pro kontrolní kyvadélka, a tak byla přesunuta do prostoru nad nimi, kde se již nekývala ve formě čočky, ale nejčastěji v podobě prostorového květu. Za dílny působící v první polovině 19. století uvedme vídeňské tvůrce Johanna Petronina, Josepha Stolze a rodinu Möslingerů, kteří svou produkcí uspokojovali nejen rakousko, ale vyváželi číselníky i do Itálie, Lipska, Polska nebo Turecka a svou nižší cenou úspěšně konkurovali číselníkům francouzským.⁷³⁴ V Brně provozoval obchod se součástkami pro hodináře od roku 1817 Carl Dolifka, a v Praze se výrobě věnovali Wilhelm Petronin (1820–1873), Wenzel Petronin (kolem 1875) a kolem roku 1878 Johann Tittel s Peterem Königem.⁷³⁵ Na konci 19. století již probíhá výroba ve velkých továrnách, které se specializují na výrobu kyvadlových hodin.

⁷³³ Jejich vznik ve specializované dílně opět dokládá standardizovaná velikost a totožné motivy výzdoby na čtených příkladech skříňkových hodin v katalogu. K postupu smaltování číselníků viz Keess 1824, s. 741–742.

⁷³⁴ Joseph Stolz (Kees, 1824, s. 742). Sebastian Möslinger Stiftgasse 187, Laimgrube, Wien (Gerold, 1835, s. 266). Franz, Georg a Sebastian Möslinger a Johann Petronin uváděni jako *stockuhrblattschmelzer* (Schilling 1833, s. 288).

⁷³⁵ Rosenzweig 1878, s. 2033.

3.4 Na cestě k přesnosti

K technickým proměnám hodinových strojů a jejich specifikům

„...a existují dokonce lidé, kteří se zajímají o to, co je uvnitř starých hodin.“⁷³⁶

Postup konstruování mechanismů stolních a komodových hodin v 18. století byl přirozenou reakcí na technologické objevy v Anglii, které byly v Čechách a na Moravě uplatňovány až s výrazným zpožděním.⁷³⁷ Tvůrci se mohli dle svého rodinného zázemí, kontaktů a finančních prostředků rozhodnout pro jeden ze tří výrobních proudů. Pro toto členění a přehlednou systematizaci byly zvoleny termíny *totální autor*, *odpovědný autor* a *zjevný autor*.

Jistě nejklassičtějším byl tradiční řemeslný postup, kterého se hodinář v pozici *totálního autora* účastnil od prvních výpočtů až po předání hotového výrobku zákazníkovi. Uplatnil přehled v matematických výpočtech a hodinářských tabulkách, zpracovával mosaz, z níž vyráběl desky pro základnu stroje, řezal a piloval ozubení jednotlivých kol, tvořil ocelové hřídele a pastorky, kompletoval řetízky, navíjel pera do pérovníků, gravíroval číselníky, odléval zvonky, zapékal smaltované prvky, vytlačoval nebo odléval ozdoby, řezal dekory rafií a takovýto komplet adjustoval do profilované, sklížené a politurované schránky. Náročnost dílčích postupů a specifické vybavení pro každý krok nás však notně utvrzuje v názoru, že k tomu docházelo jen velmi ojediněle. Ani v dobových hodinářských příručkách nebyl tento postup doporučován a byly zdůrazňovány jeho špatné vlivy

⁷³⁶ Citováno dle publikací o sbírání starožitností publikovaném kolem roku 1930 (Bird 1973b, s. 12).

⁷³⁷ Nizozemský hodinář Salomon Coster z Haagu (1620–1659) jako první v roce 1657 v praxi využil vynálezu kyvadla Christiana Huygense (1629–1695). V tomtéž roce uzavřel kontrakt s hodinářem Johnem Fromanteelem (1638–1690) o výsadním právu pro konstruování zmíněných hodin v Anglii, kam se Fromanteel přestěhoval. Pro svou tvarovou praktičnost, možnost transportu a menší velikost se staly velmi oblíbenými, viz Coster-Fromanteel contract (Haags Gemeentearchief, 1657). Ukázky realizací viz obr. 33, 34.

na výsledný produkt.⁷³⁸ Pokud chtěl totiž člověk plně obsáhnout všechna dílčí řemesla profese, nikdy se mu nepodařilo dosáhnout takové úrovně kvalitně odvedené práce jako jednotliví mistři, jež se přímo specializovali na část výrobních postupů.⁷³⁹

Pomocí studia archiválií z 18. a 19. století se podařilo zrekonstruovat profil trhu s hodinářským zbožím, na jehož základě mohu stanovit, že nejběžnější výrobní praxí byl proud, který stavěl hodináře do funkce *odpovědného autora*. Ve velkém množství odebíral polotovary od specializovaných dílen nebo sléváren.⁷⁴⁰ Na přelomu 18. a 19. století odlévali hodinová kola z mosazi nebo litiny ve Vídni např. Joseph Kern a Johann Rott, u nás vznikala například ve vrbnovských železárnách v Komárově.⁷⁴¹ V literatuře můžeme dohledat jednotlivá specializovaná řemesla jako výrobce per, kol, emailéry, skříňkaře, ručkaře i číselníkaře, jež kromě číselníku zhotovovali různé dveřní jmenovky nebo štítky pro lékárny. Sady ruček se taktéž kupovaly v celých sadách. Méně zastoupení byli například výrobci zvonkoher.⁷⁴²

Běžně dostupné hodiny byly kombinací anglických, francouzských a rakouských prvků, které se dovážely na území Čech a Moravy. Zároveň ale sílil trend po soběstačnosti hodinářské výroby. a v rámci její motivace byly na zahraniční komponenty uvalovány celní poplatky. Stroje 18. století bývaly čtvrté opakovací. To znamená, že v intervalu patnácti minut na zvonek jednoho tónu odbijí 1×, 2×, 3× nebo 4× podle hodinových čtvrtí a na druhý zvonek počet celých hodin 1×–12×, který uplynul.⁷⁴³ Kromě běžných časových údajů ukazovaly hodiny synodický kalendář, podle něhož se bylo možno pozorováním Měsíce a jeho fází orientovat v kalendáři.⁷⁴⁴

⁷³⁸ Četné publikace popisují dopodrobna dílčí postupy, například Vogel 1774, Jacobsson 1784, Geissler 1793, Berthoud 1795,

⁷³⁹ Svou dílnu mají také speciálně upravenou, aby dosáhli maximální kvality a nejvyšší možné efektivity postupů, srov. Roubo 1774, s. 996.

⁷⁴⁰ *Niemand giebt seine Uhr einem Rademacher in die Reparatur.* (Schlüter 1783, s. 1064).

⁷⁴¹ Keess 1824, s. 736

⁷⁴² Od druhé poloviny 18. století se setkáváme se s profesemi jako *Uhrfedermacher, Rademacher, Glockenmacher, Uhrblattschmelzer, Zifferblattmacher, Zeigermacher, Uhrgehäuseerzeuger, Glasermacher, Vergolder, Glockenspielmacher.*

⁷⁴³ To bylo praktické třeba v noci, kdy se dal čas bez rozsvěcení svíček bez námahy odposlouchat.

⁷⁴⁴ Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 2.

V průběhu mého výzkumu se mi nepodařilo dohledat významnější ranou práci s kalendářními nebo astronomickými ukazateli v Praze. Jedinou realizací, jež vybočuje ze standardní produkce je práce hodináře Johanna Wachtera, zmiňovaného v Brně kolem roku 1744. Číselníková deska není dekorována jen prostým ornamentem, ale dvěma odstíny niellovanými alegorickými figurami ročních dob v medailonech a zosobněním dne a noci ve středu číselníku. Preciznost gravírování i dvoutónové niellování bylo jistě specifickou zakázkou pro náročnějšího objednavatele. Stroj doplňuje právě ukazatel synodického měsíce ve funkci kalendáře.⁷⁴⁵ Další mechanicky významnější prací je konstrukce stroje hodin Johanna Pawellizecka s čtvrtovým bitím, zvonkohrou a několika měsíčním chodem z doby kolem roku 1760, které také neodpovídají obdobným datovaným kusům.⁷⁴⁶ Čistě individualizovanou prací je stroj kalendářních hodin z 2. poloviny 18. století od Wenzela Balkeho. Pohon zajišťovalo nekonečné lano se závažím a protizávažím. Vše regulovala kotva, jež střídavě zvedala dělená raménka palet invertního kroku. Při zvednutí raménka, které právě paletou drželo zub stoupacího kola se kolo otočilo a klínovitým náběhem palety zvedlo druhé raménko a zastavilo stroj ozubem palety a dalo popud zpětnému kyvu kyvadla. Dlouhé kyvadlo na břitovém uložení dostávalo impulsy od raménka, jež právě uvolňovalo.⁷⁴⁷

Od druhé poloviny 18. století doplňovaly nizozemské hodiny mechanismy s pohyblivými malovanými výjevy navázanými na kývavý pohyb kyvadla. Zřejmý obchodní potenciál v nich viděl například Josepha Graff nebo Simon Schreybelmayer z Prahy. Současný stav poznání archivních pramenů nám však zatím neosvětlil, zda byly komponenty v Nizozemí přímo vyrobeny nebo dle předlohy u nás napodobovány. Dvojice hodin odkrývá v horním oblouku scénu z hudebního pokoje s figurkami tří muzikantů a dirigenta z tenkého plechu. Jednoduchým propojením s pohybem kyvadla se ovládají paže se smyčci hrajícími na housle a basu, ruka loutnistky a ruka s taktovkou dirigenta.⁷⁴⁸ Stopu pohyblivých automatů můžeme na počátku 19. století již sledovat ve Vídni, kde byly vyráběny loutkové komponenty ze zlaceného nebo malovaného plechu k užití ve středových tercích číselníků. Nejčastěji

⁷⁴⁵ Kat. č. 324, obr. 2.

⁷⁴⁶ Kat. č. 193.

⁷⁴⁷ Kat. č. 3. Uvedené řešení patří k velmi neobvyklým a dokazuje autorovu vyspělost a orientaci v nových technologiích.

⁷⁴⁸ Kat. č. 77, 256 (Sbírka Pražského hradu, inv. č. HS 8334/PH 16 255, Zámek Rychnov nad Kněžnou).

ztvářňovali skupinu amorků, kteří tlučou do kovadliny a na brusce si ostří šípy. Hodinářům je z velké většiny dodával Ludwig Osthälder (1804–1853).⁷⁴⁹ Nebylo příliš technicky náročné je vytvořit, ale práci hodináře významně zhodnotily a stala se hojně poptávanou. Amorci nebo zvoníci se vždy spouštěli spolu s odbíjením hodin.⁷⁵⁰ Méně vídanou byla hlava boha Apollóna s pohybuujícíma očima,⁷⁵¹ řemesla nebo malovaná scéna s Adamem a Evou, kde se kýve had, cherubín hrozí plamenným mečem a zápasí spolu dva spoře odění muži.⁷⁵² V dalších zemích už nebyly analogie těchto mechanismů v obdobném rozsahu objeveny.

Angličtí hodináři byly z hlediska doplňujících hřavých mechanismů spíše konzervativní a volili cestu maximálního zpřesňování vlastní časomíry. Tyto snahy eskalovaly na konci 18. století, kdy konstruovali hodiny s dlouhými kyvadly, jež byla z důvodu nestálé délky materiálů různými způsoby kompenzována. Právě pro svou vzrůstající symboliku se stala nejdůležitější součástí hodin i po estetické stránce. Podlouhlé ze tří stran zasklené skříně byly oproštěné od bohatého dekoru, aby vynikla pouze jemná kresba dřeva a leštěné plochy. V rámci ostrovní velmoci se nejvíce proslavil Benjamin Vulliamy (1747–1811), jenž přišel s kompenzátorovým kyvadlem z několika tyčí spojených do podoby roštu. Byly určeny především pro observatoře a výzkumné ústavy.⁷⁵³

I tento proud byl u nás v ojedinělé míře následován. Přesné hodiny vlastní konstrukce skládal v Čechách bezesporu Rudolf Richter⁷⁵⁴ a Josef Božek, který do praxe uváděl četné teoretické poznatky, a pro potřeby výuky vytvářel i četné modely. Sestavil například stolní sloupkové hodiny s atypicky velkou čočkou kyvadla. Mechanismus reguloval Grahamovou kotvou

⁷⁴⁹ Národní muzeum, inv. č. 145 490, Státní zámek Sychrov, inv. č. BJR 4, Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 57, Muzeum Vysočiny v Jihlavě, inv. č. 28 534, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3584, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 172, CH 768, Městské muzeum v Polné, inv. č. Po-11/B/44, 45, 46, 54.

⁷⁵⁰ Zámek Hořovice, inv. č. HO 7574, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 89, CH 1130, Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/59, Národní muzeum, inv. č. H2-33231.

⁷⁵¹ Moravská galerie v Brně, inv. č. 10 955.

⁷⁵² Moravská galerie v Brně, sbírka hodin.

⁷⁵³ Kolem roku 1780 byl Vulliamy pověřen vytvořením hodin pro observatoř Kew, která až do roku 1884 určovala oficiální londýnský čas (Science Museum, London, inv. č. 1884-79).

⁷⁵⁴ Kat. č. 224. R. Richter užil teplotně kompenzované kyvadlo se skleněnými tyčemi. Tyto hodiny jsou v pramenech zmiňovány jako astronomický sekundér, protože se nejčastěji používaly na hvězdárnách při astronomických pozorováních.

se stavitelnými paletami a krátkým kyvadlem na jednopružinovém závěsu.⁷⁵⁵ Jeden z jeho studentů, Josef Kossek, se dokonce rozhodl na jeho práci navázat komerční výrobou precizních časoměrných mechanismů s roštovými kyvadly skládanými ze skleněných tyčí.⁷⁵⁶ Z poloviny 19. století se zachovaly ještě hodiny Josefa Balkeho.⁷⁵⁷ Jicí stroj se závažím reguluje Grahamův krok spolu s dlouhým sekundovým kyvadlem s leštěnou čočkou a s břitovým uložením.⁷⁵⁸ i venkovští hodináři konstruovali v ojedinělých případech hodiny vlastních konstrukcí. V Polné to podtrhují dochované kresby v sešitech Franze Grosse (1838–1922) a jeho realizace salónních mysteriózních hodin na břitovém závěsu, které jsou kompletně jeho vlastním výrobkem.⁷⁵⁹

Z hlediska standardní výroby se na počátku 19. století ve střední Evropě původně obdélné a čtvercové desky hodinových strojů v rozích zakulacovaly, aby bylo možné je vkládat do nových dřevěných bubnů podle nové módní vlny schránek.⁷⁶⁰ Od 30. let 19. století působila v Praze hodinářská dílna Karla Suchého, jež se zpočátku profilovala jako manufaktura, kde každý z ca 14 dělníků vytvářel samostatně kompletní hodiny. Po roce 1860 se Suchého synové, díky učňovským zkušenostem ze Švýcarska, snažili do výroby zavádět tovární postupy a pravidla sériové výroby. V Žitné ulici budovali dílny s transmisemi poháněnými velkým setrvačником, jenž roztáčeli učni. Pod rukama asi čtyřiceti dělníků zde vznikaly dva typy vlastních strojů, malý bez bití a velký s půlovým bitím. Výroba byla skončena v roce 1865 z důvodu široké konkurence sice méně kvalitních, ale levných strojů z německých továren. Rodina Suchých se opět zaměřila na malovýrobu řemeslně výborně

⁷⁵⁵ Kat. č. 44.

⁷⁵⁶ Navzdory nápaditým technickým inovacím a získaným oceněním, žil v chudých poměrech, viz „nemalé a bolestné bývaly také četné překážky vyplývající jemu nedostatku základního kapitálu potřebného k zaopatřování mnoha drahocenných nástrojů a k rozšíření svého uměleckého působení u větším rozměru.“ (Rittersberg 1851, s. 276–241). Od roku 1812 mohl působit mimo pražský cech, roku 1850 dostal finanční podporu od císaře, (Malý 1879, s. 362)

⁷⁵⁷ Michal 1997, s. 97 uvádí soupis tří členů rodiny, Václava (1791–1864), jenž založil hodinářskou firmu 14. 6. 1818 a roku 1819 se stal měšťanem, Josefa (1819–1902), jenž je měšťanem od roku 1849 a Františka (1864–1935).

⁷⁵⁸ Kat. č. 1. Četné srovnávací příklady nalezneme např. v Erbrich 1978, Heuer – Maruce 1988, Kaltenböck 1988, Ortenburger 1990.

⁷⁵⁹ Sešity s kolorovanými kresbami a popisy jsou z doby jeho tovaryšské praxe u mistra Ludvíka Fukatka (kolem 1860). Sešity dostupné v místním muzeu (Městské muzeum Polná, inv. č. Po-20/B/595–596). Mysteriózní hodiny mají i rafie vlastní výroby. Předpokládat se dá pouze objednání per, smaltovaného číselníku a korálku pro mechanismus pohyblivého božího oka, srov. Vyskočilová 2002, kat. č. 122.

⁷⁶⁰ Srov. např. kat. č. 89, 92, 129, 225.

ztvárněných hodin pro vyšší společenské vrstvy.⁷⁶¹ Od roku 1845 vyráběl vlastní kyvadlové hodiny v Praze Ludvík Hainz (1815–1875). Po roce 1858 vybudoval na Staroměstském náměstí prosperující opravnu s dílnou, v jejímž vedení pokračoval jeho stejnojmenný syn (1847–1893). Z důvodu silícího konkurenčního vlivu ale rovněž omezil vlastní tvorbu a začal hodinové strojky a posléze populární hrací strojky dovážet ze Švýcarska s výhradním zastoupením tamních firem.⁷⁶²

Sestavený katalog předmětů pomohl odkrýt častou podobnost různých součástí, čímž je možno potvrdit myšlenku participace v rámci řemeslné výroby.⁷⁶³ Úkolem hodinářské mistra z pozice *odpovědného autora* bylo veškeré polotovary od subdodavatelů, ať už desky, kola nebo ozdoby dopilovat a doleštit. Do navrtaných otvorů mezi desky vložit kola naražená na hřídele s pastorky, navinout pera do pérovníků, finalizoval zuby krokového kola, paletového hřídele a kotvy a celek se pevně spojit klíny, šrouby nebo maticemi. Číselníkovou desku mu dle jeho požadavků v předstihu vyzdobil rytec dle zadání a doplnil i požadovanou signaturu. S tou se setkáváme hned v několika podobách. Může být vepsaná do pásky, kartuše, mezi hodinové číslice nebo si mohl autor objednat ryté medailonky, které na hotový výrobek upevnil úplně libovolně.⁷⁶⁴ Pro náročnou klientelu obohacovali hodináři schránky ještě o zvonkohry. Z velké většiny to byly samostatně vyjímatelné mechanismy. Způsob, jakým jsou konstruovány často neodpovídá rukopisu hodinářské dílny. Z toho vyplývá, že byly pořizovány samostatně.⁷⁶⁵ Na počátku 19. století to bývají konstrukčně náročné flétnové stroje s velkými hracími válci z Vídně, ale i Čech.⁷⁶⁶

Od poloviny 19. století se hojně užívají kompaktní hrací strojky s ocelovým hřebenem, do kterého byla válcem s drápky automaticky vydrnkávána melodie. S velkou oblibou byly

⁷⁶¹ Dousek 1907.

⁷⁶² Martínek 2009, s. 18.

⁷⁶³ Srov. např. ručky kat. č. 59, 159, 164, 234, rytá hodinová mezikruží kat. č. 34, 39, 65, 83, lité ozdoby s úponky kat. č. 31, 166, 167, 254, s putti kat. č. 72, 293, s rokaji kat. č. 34, 189.

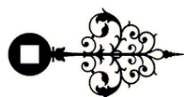
⁷⁶⁴ Signatura v pásce kat. č. 105 a kartuši kat. č. 148, vepsaná mezi čísly kat. č. 18, 85, 167, 200 nebo v medailonu kat. č. 35, 189, 197, 203.

⁷⁶⁵ Rovněž to potvrzuje ustanovení samostatné profese *Glockenspielmachera* v německy mluvících zemích a ve Francii *carilloneura*.

⁷⁶⁶ Hodiny Bernarda Biswängera, kat. č. 36. V Čechách vyráběl flétnové hodiny například Johann Adam Hoyer z Chebu (*1817).

montovány do soklů hodin. Spouštěly se samostatně nebo byly propojeny s bicím ústrojím. Zpravidla hrály dvě melodie. V tomto období byly hodinářům dodávány z mnoha manufakturách.⁷⁶⁷ V českých sbírkách se nám v schránkách několikero strojků z Vídně i Prahy zachovalo.⁷⁶⁸

Posledním mapovaným proudem bylo nakupování kompletních strojů nebo obchodování s dováženými hodinami, jež byly pod jmény *zjevných autorů* (hodinářů) prodávány. Vozily se především ze Švýcarska, Francie a Anglie.⁷⁶⁹ Tento příliv zboží velmi zlepšil postavení hodinářů ve společnosti nejen finančně. Ti obchodně úspěšní byli často členy různých výborů, a i když měli povrchní odborné zkušenosti, mívali hlasovací práva ve sporech týkajících se oprav a údržby městských veřejných hodin. Nicméně ať už se hodinář rozhodl pro jakýkoli proud, vždy poskytoval zákazníkům zároveň i servis. Musel tedy být schopným řemeslníkem, co se týkalo vlastní kvalifikovanosti pro výrobu poškozených součástí, mít vlastní školené řemeslníky nebo udržovat vztahy s dalšími méně úspěšnými hodináři, kteří mu mohli servis jako zprostředkovatelé zajišťovat.

⁷⁶⁷ Dodnes se objevují další do nedávna neznámí tvůrci. Největší výrobu tzv. *kammenspielwerk* provozovali Anton a Josef Olbrich a Franz a Gustav Rzebitschek, dále také L. Osthälder ve Vídni, Joachim Slawik & Anna Preisler v Praze, Johann Florian Salisch & Anton Novak v Praze, Anton Maly v Praze a J. W. Hermann v Chomutově.

⁷⁶⁸ VÍDEŇ: Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 168; Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 1859, Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/74, PRAHA: Národní muzeum, inv. č. 147 683; Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 25, 41; Východočeské muzeum v Hradci Králové, př. č. 1/88; Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 680. Mnoho soklů je také prázdných a strojky chybí, což může být vykládáno tím, že se zřejmě porouchaly, po neúspěšném pokusu o opravu již nemělo smysl je montovat zpět a hodiny se výrazně odlehčily, např. Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. 148.

⁷⁶⁹ Michal 2002, s. 134.

3.5 Uměleckořemeslné zhodnocení

Ke vzájemnému posouzení tuzemských hodinářských realizací a zhodnocení jejich kvalit v kontextu zahraničního trhu

Sledování proměn hodin v 18. a 19. století v Čechách a na Moravě užívá následující hodnotící struktury. Zprvu je zrekapitulován obsah zkoumaného souboru vzorků spolu s postupy komparování. Následně podléhá každý vzorek samostatné klasifikaci, jež je základem porovnávání s adekvátními realizacemi tuzemských i zahraničních autorů. Nálezy konfrontované s dosavadními hypotézami jsou ve světle aktuálních přesvědčení obohaceny o nová polemická stanoviska.

Jak bylo osvětleno v úvodní metodologii zkoumaný materiál byl geograficky vymezen současným politickým rozdělením Evropy a srovnávacím materiálem se staly exempláře z Velké Británie, Nizozemska, Německa, České republiky, Slovenské republiky, Francie, Rakouska a Itálie, jejichž produkce si ve dvou monitorovaných stoletích byla velmi blízká. Z více jak 700 kusů historických hodin byl sestaven přiložený katalog 358 artefaktů prokazatelně české a moravské provenience. Z něj byl selektován vzorek 319 kusů, na který byly aplikovány čtyři postupy porovnávání.⁷⁷⁰ Primárně bylo užito neinvazivního fyzického průzkumu, a v opodstatněných důvodech rovněž invazivního.⁷⁷¹ Po důkladné heuristice literatury, prohledání publikovaných muzejních a aukčních katalogů⁷⁷² byla pozornost obrácena na inventární soupisy sbírek.⁷⁷³ Jedním z vodítek pro pochopení dobových reálií se stala ikonografie. Objektivní výpověď o hodinách poskytly zvláště autorské kresby, malby

⁷⁷⁰ Zbýlých 39 artefaktů nebylo zahrnuto do srovnávání, protože vykazovaly četné sekundární úpravy i zásahy, které byly podrobeny zkoumání v navazující části práce.

⁷⁷¹ Především v případech, kdy bylo nutné ohledat číselníky hodin ze zadní strany nebo ověřovat funkčnost, za pomoci drobných oprav.

⁷⁷² Aukční katalogy anglických síní Christie's, Sotheby's, rakouského Dorothea nebo Michaela Zelleru v Německu.

⁷⁷³ Především v případech, kdy nebylo možné v rámci několika návštěv fyzicky shlédnout celou sbírku, například Národního muzea a Muzea hl. města Prahy.

interiérů a dokumentární fotografie.⁷⁷⁴ Příklady portrétů s hodinami v pozadí byly dle zkušenosti vnímány převážně v rovině subjektivní výpovědi, protože jim při jejich zobrazování byla věnována sekundární pozornost. Jak bylo potvrzeno i vlastním zkoumáním, jejich vyobrazená podoba nemusí odpovídat skutečnosti.⁷⁷⁵ Kinematografické záznamy neposkytly náhled na artefakty v dostatečné kvalitě, a tak bylo od jejich zapojení odstoupeno.⁷⁷⁶ Pro přehlednější zhodnocení byl zkoumaný vzorek rozčleněn do typologicky stejných celků, které spojila estetická kritéria, jakými byla podoba skříně, blízkost výzdoby a zpracování číselníků. Vydefinováno bylo pět souborů – podlahové, skříňkové, sloupkové, kyvadlové a figurální.

První z nich zahrnuje 47 exemplářů podlahových hodin, z nichž 18 je označeno signaturou českého nebo moravského autora.⁷⁷⁷ Jak může být z výběru patrné, schránky bývaly vytvářeny vždy na individuální objednávky hodinářů.⁷⁷⁸ Mezi příklady nenacházíme kromě způsobu výzdoby a tvaru další podobné znaky, jež by nám umožnily schránky třídit do menších celků dle dalších faktorů. Obecně se v prostředí habsburské monarchie rozšířily schránky s dýhovanými povrchy po vzoru nizozemských. Intarzie však bývá jednodušší nebo je plocha schránky členěna jednoduchými lištami a plochami sesazenky nebo kořenice.⁷⁷⁹ Skříně z tvrdého masivu a řezanými liniemi naopak reflektují německé vlivy, zvláště v příhraničních oblastech.⁷⁸⁰

⁷⁷⁴ Především z archivu Uměleckoprůmyslového musea, digitálního archivu Šechtl a Voseček, sbírky Moravské galerie v Brně, Městského muzea Polná a Pavla Scheuflera. K malbám viz katalogy Křížová 1993, Stangler – Leindl 1997 a Štěpánek 2013.

⁷⁷⁵ Na příkladu portrétu astronoma a matematika Johanna Kleina (1732–1762) je možno doložit, že geografické skříňkové hodiny v jeho druhém plánu se svým uměleckým pojetím schránky a podobou sochařské výzdoby odlišuje od totožného exempláře uloženého v Národní knihovně (Sbírka Národní knihovny ČR, Historické hodiny a chronometry), obr. 156.

⁷⁷⁶ Videozáznam návštěvy sbírky Horsta Landrocka (archiv autora) nebo tematické reportáže na portálu youtube.com.

⁷⁷⁷ Kat. č. 2, 3, 17 (schrána nedochována), 33, 42, 51–52, 100, 122, 134, 183, 193, 224, 242 (bez schránky), 318–319, 322, 324.

⁷⁷⁸ Schránky se většinou neshodují v použitém materiálu, proporcích i dekorech

⁷⁷⁹ Srov. dýhované schránky viz kat. č. 3, 51–52, 324, intarzované viz kat. č. 134, 193, 318, s geometrickým páskovým dekorem viz kat. č. 319.

⁷⁸⁰ Schránka Joseph Kerbera z Karlových Varů, kat. č. 122, je dekorována pouze řezanými ornamenty, srov. s německými pracemi viz Mühe – Vogel 1981, s. 292.

Výzdoba na podkladu francouzských vlivů se jistě nezapřela u speciální zakázek. Hlavní hmota skříně se sice v duchu těchto tradic a konzervativních řemeslných postupů tvarově nerozvolňovala, ale stala se nositelkou sochařské výzdoby, jejíž velkolepé pojetí mohlo tradiční hranolové linie vizuálně potlačit. Vypověděla o tom zvláště schrána podlahových hodin vytvořená na Svatém Kopečku pro premonstrátského opata Norberta Umlaufa (1732–1741).⁷⁸¹ V porovnání s hodinami v německy hovořících zemích ji rozsahem sochařské figurální výzdoby obklopujícím vrchní polovinu celé skříně považuji za vsutku ojedinělou. Pouze ve Francii a Nizozemsku bývaly vrchní korunní římsy a štíty doplňovány sochami, povětšinou boha Saturna nebo Atlase se zeměkoulí a dvojicí fám s hlásnými troubami. Zahraniční příklady však spíše ukazují, že tyto drobnější sochařské figury byly samostatným dekorativním článkem schránek. Citovaná realizace ze Svatého Kopečku je však jednotným řešením, které propojuje sochařskou výzdobu s nábytkářskou realizací. Tvorbu hmoty sousoší u zmíněné moravské schrány lze připsat realizacím Josepha Winterhaltera, jehož působení je na Svatém Kopečku i doloženo.⁷⁸² Konkrétní dokumenty spojené s výrobou však zatím objeveny nebyly.

Druhý vzorek zahrnuje 355 exemplářů skříňkových hodin, z nichž 159 je označeno signaturou českého nebo moravského autora.⁷⁸³ Téměř všechny figury tohoto vzorku jsou si navzájem tvarovým pojetím i přiloženým dekorem velmi podobné. Schránky vytvořené mezi lety 1760–1800 si, pokud opomeneme výjimky z významných hodinářských dílen,⁷⁸⁴ drží totožnou podobu hlavního dřevěného skeletu ve formě prosklené čtyřboké schránky s plochou mansardovou stříškou. Dosavadní výzkumy prezentovaly tento typ schránky vesměs jako produkt hodinářské dílny bez uvedení příslušných argumentů.⁷⁸⁵ Pokud by tomu tak bylo, lze

⁷⁸¹ Vznikla druhotně pro hodiny Williama Jourdaina z Londýna (1710–1740), viz. obr. 7. Totožné hodiny vkládal Jourdain do stylově jednoduchých bukových a břízových schrán, vrcholících prostým obloukem (Aukce Morphy, Fine Art, Asian & Antiques, Denver, 19. 8. 2014, lot 2104).

⁷⁸² Joseph Winterhalter působil na Svatém Kopečku v období 1739–1741, viz. Uřešová 1977, kat. č. 81.

⁷⁸³ Kat. č. 18–28, 30–32, 34–41, 47, 53, 59–63, 65, 70–72 (schrána nedochována), 73, 75–85, 94, 104–105, 108–115, 118–120, 123–127, 135, 145–151, 155–157, 165–167, 170–171, 176–182, 184–185, 187–191, 194–199, 201, 203, 227–228, 230, 247–250, 254–259, 261, 263, 268, 270, 291–298, 300–301, 305–307, 320–321, 323, 325–328, 330–334, 336–349, 354.

⁷⁸⁴ Především práce Josepha Graffa, kat. č. 76–79.

⁷⁸⁵ Například Poche – Uřešová 1987, s. 46–50 uvádí hodináře jako „tvůrce prototypu (schránky)“, „...vytvářel takové hodiny sám...“, „...skříňky z dílny hodináře Leopolda Hoyse...“, dále Michal 2002, s. 170–171, 174 věnuje autorům schránek jen okrajovou pozornost a uvádí existenci profese Uhrgeheimmachera (Uhrgehäusemachera?). Britten 1956, s. 240–241 popisuje tvarosloví schránek bez

předpokládat, že tvary schránek by vykazovaly četné nuance, dané různými školeními autorů, nebo kvalitou jejich nástrojů. Při ohledání těchto příkladů se však prokázalo, že jsou značně standardizované z hlediska konstrukčních spojů a povrchových úprav. Hodinové stroje s ciferníky několika srovnatelných velikostí bývají ve schránkách upevněny pomocí dvou háků a jsou tudíž lehce vyjímatelné. V tomto způsobu konstrukce může kořenit právě vznikající snaha produkovat samostatnou linii schránek bez zjevné návaznosti na konkrétní hodinářské realizace. Předpokládat se dá úsilí o dosažení vyšší kvality a zrychlení výroby polotovárů, které je možné vytvářet do zásoby.⁷⁸⁶ Právě zmíněnou podobnost vykazují schránky užívané na území Habsburské monarchie v letech 1750–1800.⁷⁸⁷ Konstrukce schránky s přiléhajícím profilovaným nástavcem zhotoveným z dřevěného špalíku nebo složeného z profilované lišty nebyla příliš náročnou, a tak lze předpokládat, že si ji truhláři brzy osvojili, aby uspokojili rostoucí poptávku hodinářů sílící od poloviny 18. století.⁷⁸⁸ i tak jsou ale patrné drobné rozdíly v kvalitě. Horší přesnost truhlářských spojů v některých případech dohání užití klínů nebo tmelů. Kvůli upřednostnění levnějších měkkých dřev bývají častěji napadeny dřevokazným hmyzem a konstrukce musely být častěji opravovány a povrchy retušovány.⁷⁸⁹ Kromě tohoto převažujícího proudu byly uměleckými truhláři skládány i schrány náročnější uspokojující speciální požadavky hodinářů pro uložení atypických strojů. Zde se konstruktéři pouštěli do vzdouvaných stříšek, které kombinovaly s řezanými volutami.⁷⁹⁰

Pokud se soustředíme přímo na české a moravské země, zkoumaný vzorek nám potvrzuje tvarovou převahu jednoduchých hranolových schrán zmíněného vídeňského typu. Dosavadní stav poznání jednoznačně neukázal na konkrétní autory schránek, ale lze předpokládat, že

návaznosti na autory, Mühe – Vogel 1981, 31–34 autory schránek od hodinářů jednoznačně nevyčleňují.

⁷⁸⁶ Tvarovou sériovost potvrdil i provedený pokus, v rámci kterého byly ve dvou typově totožných schránkách celé stroje s číselníkovými deskami vyměněny a do skříní přesně pasovaly.

⁷⁸⁷ I v příloženém katalogu je zastoupen kompilát hodin s číselníkem Sebastiana Trefflera a strojem Wenceslaue Wilfahrta (kat. č. 297).

⁷⁸⁸ Hodináři totiž úplně upouští od technologicky náročnějších kovových schránek, jež vznikaly ve spolupráci s litci, zlatníky a stříbrníky a byly plně navázány na konkrétní hodinové stroje, srov. Poche – Urešová 1987, kat. č. 7–9.

⁷⁸⁹ Půlové hodiny *Georg Huber Mödling 33* (Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Vintage, Asiatika, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien 29. 3. 2017, lot 10).

⁷⁹⁰ Hodiny obohacené o kalendářní a astronomické ukazatele nutně vyžadovaly větší plochu číselníkové desky, jež se tím pádem nevešla do standardizovaných skříní, viz kat. č. 330.

byly vyráběny i na našem území, aby se předešlo placení celních poplatků.⁷⁹¹ Srovnání rovněž jednoznačně neprokázalo tvrzení, že by se hodináři v Praze, Brně a Olomouci kvalitou svých schránek významně vymezili vůči mistrům z dalších měst, což může být vodítkem k tomu, že schránky právě ve větších městech většina hodinářů nakupovala.⁷⁹² Při komparaci jejich kvality je však nutné vzít v úvahu ještě druhotné zásahy a opravy, které významně komplikují jejich relevantní využití jako vypovídajícího komparačního materiálu.⁷⁹³

Pražským specifikem, jež se objevilo kolem roku 1750, se stala transformace tvaru hranolové schránky do podoby kaple se segmentovou střechou a oblouky po stranách, čímž se přiblížila pojetí známých barokních staveb.⁷⁹⁴ Zprvu se na schránkách nezapřela jistá recyklace dřevěných komponentů z jiných nábytkářských kusů, která byla maskována retušemi a množstvím tmelu.⁷⁹⁵ Postupem let se však výroba značně specializovala. Od roku 1770 je možné sledovat u schránek proporčně stejné zakřivení střechy, stejnou velikost profilovaných lišt, i totožný mechanismus dvířek. Dle precizního způsobu zpracování profilů, tmelení a politur lze usoudit, že byly produktem již specializované nábytkářské dílny se specifickými přípravky, která však nedostatkem podkladů pro její lokalizaci zůstává nadále anonymní.⁷⁹⁶ Materiál pro vrchní vzdouvající se stříšku musel být nejprve do přibližného tvaru sklížen z menších špalíků a poté jednotně opracován.⁷⁹⁷ Tyto schránky dle existujících

⁷⁹¹ V polovině 18. století byly obojí Rakousy, Čechy s Kladskem a Morava samostatnými celními obvody, z nichž každý měl zvláštní předpisy o clech dovozních, vývozních a průvozních. Všechny celní poplatky uvnitř státu byly zrušeny roku 1775 (Gruber 1924, s. 77).

⁷⁹² Kvalitně jsou zpracovány i schránky pro hodiny Johanna Honera z Bechyně, kat. č. 112, Johanna Petze z Mikulova, kat. č. 196, Josepha Sayera ze Znojma, kat. č. 227, 228 nebo Andrease Reinera z Moravských Budějovic (Aukce imKinsky, Antiquitäten, Wien, 16. 12. 2020, lot 815).

⁷⁹³ Levnější schránky byly pravděpodobně náchylnější na poškození, hodiny sign. *Henrig Fieglmullner Feldsperg* (Muzeum Komenského v Přerově, inv. č. T 458).

⁷⁹⁴ Srov. Jan Blažej Santini Aichel, kaple sv. Anny v Panenských Břežanech nebo pojetí věží K. I. Dientzenhofera u realizací jeho kostelů.

⁷⁹⁵ Například doplnění profilové lišty klínek a tmelem, kvůli maskování seřiznutí v jiném úhlu, viz. skříňkové hodiny značené *ZACHARIAS SUTTER PRAG* (Aukce Schloss Ahlden, Great art auction Nr169 part II, Ahlden, 3. 9. 2017, lot 1422).

⁷⁹⁶ *Přípravky* se v oboru hodinářství rozumí soubor nářadí a pomůcek, které jsou speciálně upraveny pro zjednodušení opakovaných a každodenních řemeslných postupů, při výrobě totožných předmětů. V druhé polovině 19. století působilo na adrese Schillingsgasse čp. 1054 (dnes ulice Na Poříčí) jako výrobci schránek Wilhelm Petrman a Josef Sommer, taktéž truhlář Johann Walter, Franz Sabastini a zámečník Georg Seltenreich (Adressenbuch 1847, s. 279, 294). Zda zde působili truhláři již na konci 18. století se však prokázat nepodařilo.

⁷⁹⁷ Rovněž chybějící spoje a uvolněné prvky nám dávají představu s jakou precizností byly řezány úhly zalamovaných říms.

signatur užívali i brněnští hodináři, avšak dle okrajového zastoupení ve sledovaném vzorku usuzují, že se jednalo pouze o menší počet případů. i v dalších městech potvrzují skříňě pražského typu opracované totožným způsobem a s užitím stejných profilů svůj pražský původ. V některých případech byly pouze dodatečně upraveny novými nátěry nebo zlacením.⁷⁹⁸ Ze sledovaného souboru, si můžeme také všimnout, že na území Rakouska se pravděpodobně ani nevyvážely, což mohlo být proto, že samotná výroba ani nedostačovala tuzemské poptávce. Existující práce z Vídně spíše ukazují na tamní profesionální dílny fungující od roku 1750.⁷⁹⁹

Při zkoumání schránek v dalších územních celcích vyplynulo, že specifický tvar si drželi v Nizozemí, Francii i Itálii, a tyto schránky se k nám ve velké míře nedovážely. Tuzemská výroba patrně plně poptávku uspokojovala, a nebylo tedy nutné dovážet schránky, které byly křehké, a vnějšími celními poplatky se ještě prodražovaly. Pouze v některých případech docházelo ke spolupráci s významnějšími nábytkáři, jež dávali schránkám amorfní tvary nebo zvládali umění marketerie, kde lze předpokládat, že vznikly ve Francii.⁸⁰⁰

Na naprosté většině skříňkových hodin ve vzorku je umístěno množství litých zlacených ozdob. Schránky doplněné těmito reliéfními zářícími prvky umístěnými na dřevěných černě lakovaných plochách jsou tak umocněny velmi efektním kontrastem. Ze selekce ozdob a vyplývající tvarové podobnosti lze soudit, že je ve větším množství hodináři kupovali od kovolitců ve velkých městech, protože se vyznačují kvalitním zpracováním, jakého by v prostředí běžně vybavené dílny dosáhli s velkými obtížemi. Ozdoby vznikaly již s přesnou představou, kam budou umístěny. Odlišit tedy můžeme zdvihové, koutové, lemové, cviklové nebo korunní. Domněnku o vzniku těchto komponentů na samostatném pracovišti může komparace sledovaného vzorku skříňkových hodin rovněž potvrdit. U všech příkladů totiž podoba dekoru a způsob zpracování litých ozdob neladí s ozdobami na číselníkové desce.⁸⁰¹ U schránek pražského typu bylo téměř pravidlem užití litých nožek s nárožním boltcovým

⁷⁹⁸ Uvedenou skříňku užil ve dvou realizacích i Franz Lichner v Chrastavě, kat. č. 170, 171.

⁷⁹⁹ Srov. Wiener Uhrgehäusemacher (Chvojka 2002, s. 34).

⁸⁰⁰ Schránky Josefa Graffa z Prahy, kat. č. 77–79.

⁸⁰¹ Kat. č. 18–22, 24–28, 30–32, 34–41, 47, 53, 59–63, 65, 70–71, 73, 75–85, 94, 104–105, 108–115, 118–120, 123–127, 135, 145–151, 155–157, 165–167, 170–171, 176–182, 184–185, 187–191, 194–199, 201, 203, 227–228, 230, 247–250, 254–259, 261, 263, 268, 270, 291–298, 300–301, 305–307, 320–321, 323, 325–328, 330–334, 336–349, 354.

ornamentem. Variabilita jejich drobných dekorů a způsoby opracování potvrzují jejich vznik v tuzemských dílnách.⁸⁰² Pravděpodobné je rovněž to, že byly pořizovány jako polotovary, v hodinářské dílně dočištěny, leštěny a na schránku upevněny.⁸⁰³ Typické bylo lemování předních dvířek sadou šesti litých rokajů. To, že ozdoby doplňoval hodinář může podpořit i skutečnost, že drží na schránkách různými způsoby za užití více typů hřebů a vrutů. Dvířka bez viditelných otvorů však vypovídají o tom, že v některých případech je hodináři ani neužívali.⁸⁰⁴ Úzký pohled na způsoby dekorování vrchních mansardových stříšek schránek pražského typu již zde neodhaluje další oblastní specifika, kromě poznatku, že ve svém vrcholu nemávaly stylizovaná madla, ale korunní ozdoby. Tím se lišily od rakouských skříněk, kde přetrvávalo užití madla po celé 18. století. Pouze se proměnil jeho smysl od funkčního článku k ozdobě.⁸⁰⁵

Ze spektra komparací schránek poloviny 18. století se české a moravské realizace odlišují vůči zahraničním střídmejším tvarovým pojetím, které jistě udávala menší poptávka po nestandardním zboží, které vyšlo levněji v renomovaných dílnách, jež se na něj specializovaly. V Itálii bylo možné běžně sledovat schránky členěné soklem, pilastry a korunní římsou s mansardovou stříškou a věžemi v nárožích. Tvořené z kvalitnějších dřevin nebo dýh, dávaly na odiv kresbu materiálu, kterou doplňovaly ozdoby s velmi jemnou strukturou.⁸⁰⁶

⁸⁰² Při porovnávání s v rámci celého vzorku vyplývá, že na vídeňských schránkách užívané nebyly. Spíše nalezneme na českých hodinách ozdoby, jež se ve velké míře vyskytují u hodin vídeňských. Například stylizované akantové nožky, srov. kat. č. 182, 199, 292, a rakouské hodiny Antoniho Mölzera (1701–1792), Wien (Zisterzienserstift Zwettl – Schatzkammer, inv. č. SZ25.416), Markuse Lechnera (Zisterzienserstift Zwettl – Schatzkammer, inv. č. SZ25.416), Josepha Enderse (1742–1815?), Wien (Zisterzienserstift Zwettl – Schatzkammer, inv. č. SZ25.416), nebo vídeňské schránky Anton Schreiblmaier a Johanna Michaela Hosslera v aukčních domech (Aukce Dorotheum, Kunst, Antiquitäten, Möbel und Technik, Wien, 20. 7. 2020, lot 110-022219/0036 a Aukce Dorotheum, Clocks, Asian Art, Vintage, Metalwork, Faience, Folk Art, Sculpture, Wien, 4. 4. 2018, lot 4. Taktéž Meiss 1978b, abb. 178–181.

⁸⁰³ Na schránkách se vyskytují ozdoby v různých stádiích cizelování, dokonce se objevuje i značná nedbalost. Způsob upevnění i umístění otvorů pro vruty se rovněž liší.

⁸⁰⁴ Srov. kat. č. 82, 145, 256, rovněž nesignovaný exemplář stolních hodin v Západočeském muzeu v Plzni, inv. č. 19 532.

⁸⁰⁵ Madla z druhé poloviny 18. století mají již čistě dekorativní funkci a nejsou zdaleka tak pevná. Aby nenapadlo uživatele, je za ně přenášet, nabyly dekorů s ostřejšími a nepohodlnějšími hranami. Schránka je rovněž konstrukčně skládána odlišným způsobem, a tak by mohlo při snaze přenést hodiny za madlo dojít k odtržení stříšky, kat. č. 26, 81, 194, 343.

⁸⁰⁶ Rané italské schránky byly bezesporu nápodobou anglických a nizozemských, avšak z méně lícujících komponentů a lepených s mnohem menší pečlivostí, které se někdy skrývá i polepením strukturovaným papírem, viz hodiny signované *CAIETANO LUPI FERRARIAE 1754* (Aukce Gambi, Pendole e Orologi Antichi

Italské práce pomohly definovat i často užívané rozeklané štíty s barokním tvaroslovím na vrcholu schrán, protože s takovýmto znakem jsem se u našich prací nesešel. Jako nejbližší se tak nadále jeví tmavě lakované schránky anglické a nizozemské.

Podíl práce subdodavatelů nám vhodně ilustrují i způsoby gravírování a celkové podoby dekorů, které se už u příkladů z poloviny 18. století liší dokonce i v rámci ploch jedné číselníkové desky. Rukopis rytí v horním oblouku mnohdy nekoresponduje s výplněmi středového terče. Četné podobnosti těchto užívaných dílů podporuje hypotézu, že autoři odebírali díly od stejných výrobců. Vhodnou ilustrací tohoto tvrzení by jistě byl rozbor nepoužitých a neopracovaných hodinářských komponentů. Ten se však doposud nikde neobjevil, a i sebemenší jednotlivost se tak stává i velkou sběratelskou vzácností. Jistě je jí i nález mosazné číselníkové desky čtvercového tvaru s gravírovaným obloukem při vrchní straně.⁸⁰⁷ V některých případech byly nalezeny i zásahy hodinářů do práce číselníkářů. Zvláště v případech, kdy obměňovali nečitelná hodinová mezikruží a měli k dispozici pouze jiné velikosti. Hotový číselník nebyl jistě levnou záležitostí, což dále vysvětluje existence příkladů jeho recyklování pro novější typy strojů nebo zdánlivě náročné přestavby, které byly dány snahou o úsporu materiálu.⁸⁰⁸ Z ekonomického hlediska byly kombinovány i prvky, které k sobě proporcčně nepatřily, a tak se můžeme setkat i s číselníkovými deskami, jejichž číselníková mezikruží překračují okraj připraveného dekoru.⁸⁰⁹

0401, Genova, lot 19, <https://www.cambiaste.com/uk/auction-0401/pendola-da-tavolo-con-cassa-in-legno-di-noce--189022>, cit. 10. 2. 2022)

⁸⁰⁷ Vrchní oblouk vyplňuje rozvilinový ornament, který obklopuje tři prázdné kruhové plochy, připravené pro regulátory odbíjení. Domněnku, že nebyl tento komponent nikdy zůžitkován, potvrdila i neexistence otvorů pro natahování, šrouby číselníku nebo pro upevnění k hodinovému stroji. Středová část desky je pouze vyleštěna, aby si hodinář mohl doplnit natahovací otvory, kde je potřeboval. Poté požádal místního rytce, aby otvory orámoval dekorem, vyryl signaturu a vyplnil i ostatní plochy (sbírka Patrika Pařízka).

⁸⁰⁸ Číselníková deska Johanna Kratochwilla z Brna byla upravena pro stroj s kyvadlem nad číselníkem, tak byl z tohoto důvodu vyřezán do původního dekoru neobratně otvor, kvůli kterému musel být odstraněn i ukazatel ve vrchním oblouku. Hlavní hodinový číselník již ale nebyl nahrazen smaltovým, a tak jsou na číselníkové desce nelogicky viditelné oba otvory pro kontrolní kyvadlo, rovněž došlo i k úpravě rozvržení soukolí a přesunu čepů kol, viz kat. č. 145.

⁸⁰⁹ Viz nesignované skříňkové hodiny (Aukce Dorotheum, Grazer Kunst und Antiquitäten Auktion, Graz, 5. 12. 2014, lot 310).

Na přelomu 18. a 19. století postrádaly z většiny umělecká řešení hodin v Čechách a na Moravě mistrovskou grácií. Reakcí na proměny módy byly pozvolné úpravy schránek, které si nadále udržovaly barokní tvary, ale měnily se na ně vázané dekorativní ozdoby. Akanty ustoupily perlovci nebo motivům slunce. V našem prostředí zůstala díky četným příkladům ještě po roce 1800 patrná snaha hodinářů využívat schránky i ozdoby již neodpovídající aktuálnímu vkusu a kombinovat je s novými tvary. Právě i takové nejmladší exempláře nalezneme i v monitorovaném vzorku.⁸¹⁰

Ve třetím sledovaném souboru jsem se zaměřil na altánové a sloupkové hodiny. Vzorek zahrnuje 158 exemplářů, z nichž 59 je označeno signaturou českého nebo moravského autora.⁸¹¹ Je s podivem, že téma nepatřilo u tuzemských badatelů doposud k příliš vyhledávaným, ačkoli patří v tuzemských sbírkách k těm nejzastoupenějším. V zahraničí je jim ojediněle věnován prostor v souborných publikacích, ale je orientován spíše na snahu vystihnout jejich typologii a popsat existující exempláře.⁸¹² Konstruování hodinových schrán a výzdoby bylo pod vlivem nových trendů jednotlivými tvůrci pojmáno rozdílně. Na rozdíl od předchozího vzorku z 18. století postrádáme ve tvorbě po roce 1820 ideální archetyp, jehož se autor drží a snaží se jej napodobit. Nastávající doba eklekticismu tím ztěžuje práci do té míry, že není možné sledovat v tvorbě řemeslníků vývojové linie. Jak ukazuje výzkum schránek, po území celé rakouské monarchie se rozšířily schránky altánového, kolonádového nebo portálového typu, který byl silně motivován užitím továrně zpracovávaných populárních alabastrových prvků. Ve velkém se tyto schránky vytvářely ve Vídni, ačkoli tam musel být sádrovec dovážen ze zahraničí.⁸¹³

Ve dvacátých letech 19. století je již běžně uznáváno oddělení schránkařů od nábytkářů. Specializované manufaktury oslovují hodináře neokoukanými architektonickými altánovými

⁸¹⁰ Například kat. č. 59, 60 a exemplář datovaný 1805, kat. č. 135.

⁸¹¹ Kat. č. 10–12, 14, 44, 48–49, 68, 89, 92–93, 106, 117, 129, 132–133, 137–140, 143–144, 159, 172, 186, 200, 205–213, 215, 225, 232–235, 237, 251, 253, 261, 267, 276, 277, 280–282, 286–287, 299, 308, 309, 315–316, 351–352.

⁸¹² Viz Kaltenböck 1988, kap. *Säulenuhr*.

⁸¹³ Největší naleziště v Schottwien a Puchberg am Schneeberg neobsahovaly sádrovec, který by byl svým složením vhodný pro výrobu alabastru. Vhodný materiál bylo nutné dovážet z italské Volterry, viz Kortz 1905, s. 33.

kompozicemi se sloupky, dřevořezbami, zrcadly i zlacenými ozdobami, ze kterých byla patrná snaha o eleganci, uplatnění jemného dekoru a zdůraznění ploch s kresbou dřeva. Variabilita těchto montáží umožnila s pomocí drobné úpravy výrobního postupu nebo variování stavby kompozice utvářet stále nové a odlišné tvary.⁸¹⁴ Jak je možné doložit, tamní výroba plně uspokojovala poptávku hodinářů na území Rakouského císařství, že bylo možné truhlářské práce vyvážet i do Itálie, Polska, Maďarska, Ruska a Turecka.⁸¹⁵ Prvenství Vídně ve tvorbě kvalitních schránek se odrazilo i v dobové literatuře, ve které jsou vyzdvihovány především práce z dílny Antona Ebberse a Matthiase Haltera.⁸¹⁶ Další autoři mezi které patří Peter Rau, Leopold Körner, Peter Götz nebo Anton Braendl byly s jejich výrobou spojovány, ale tuto skutečnost se ve světle aktuálního poznání nepodařilo prokázat.⁸¹⁷ Vzhledem k jejich četným signovaným hodinovým strojům se dá předpokládat, že byli svou profesí tradiční hodináři a nikoli specializovaní truhláři. Dle zájmů továrníků jiných oborů lze předpokládat, že bylo jejich snahou zvětšovat objem výrobků, snižovat náklady a dosáhnout tak co největší efektivity své produkce. Proto se kolem roku 1840 obecně ustupuje od dýchování sesazenkou a intarzování. Plochy schránek z měkkých dřev opět pokrývá černé lakování, jež navozuje dojem ebenu. Patrné jsou i nové technologie úpravy dřeva.⁸¹⁸

Později v roce 1846 bylo ve Vídni známo již osm dílen a dvě továrny, jejichž počet se nadále zvyšoval.⁸¹⁹ Jejich širokému užívání přispělo i zrušení vnitřních cel v době Bachova absolutismu.⁸²⁰ Exportu schránek již nebránila ani vnitřní cla. Tím lze osvětlit patrnou

⁸¹⁴ Schránky již nejsou upravovány s větších kusů dřev, ale jsou naopak slepovány i z nejdrobnějších komponentů – dýchovaných kvádrů, krychlí, mořených destiček, z lakovaných hranolů se skládají schodiště. Užívají se půlkruhové, segmentové nebo obdélníkové základny. Srov. kat. č. 48, 68, 137, 144, 197, 205–206, 225, 231, 232–234, 277, 300, 309.

⁸¹⁵ Srov. *Uhrkasten* (Keess 1823, s. 105–106).

⁸¹⁶ Ceny schránek se pohybovaly v rozmezí dvanácti a osmnácti zlatých, viz Keess 1823, s. 105.

⁸¹⁷ „*Takové hodiny vytvářeli ve Vídni...*“ (Poche – Urešová 1987, s. 64).

⁸¹⁸ Dýchováním bývaly zakrývány značně zjednodušené nábytkářské spoje, jež byly převážně lepeny. Dle nizozemských vlivů přibýly vrupované lišty, prvky byly hoblovány profilovanými hoblíky a dřevěné nožky, vázy nebo alabastrové sloupky soustruženy, viz kat. č. 210, 211,

⁸¹⁹ V literatuře nacházíme obory jako *Uhrkastner*, *Uhrkasten=Tischler*, *Uhrkasten=Verfertiger*, *Uhrkastner=Fabrikant*, viz Wildauer 1846, s. 396–397, 399. Roku 1845 se u příležitosti *Algemeinen österreichischen Gewerbs Produkten Ausstellung* představilo šestnáct *Uhrgehäusemacherů* a 38 *Uhrkasten=Tischlerů* (Demarteau 1845, s. 62).

⁸²⁰ Srov. Veber 2002, s. 48–52.

podobnost kompozic schránek a téměř totožné lité dekory, které se vyskytují v českých a moravských sbírkách.⁸²¹

Všechny se při ohledání vykazují rovněž velkou křehkostí klínovaných a lepených spojů, což spolu s alabastrem náchylným na odštípnutí přivádí k domněnce, že byly hodinářům spíše dodávány v rozloženém stavu, tedy samostatným soklem, sloupky a vrchním nástavcem. Dokonce se setkáme i s případy, kdy spolu sokl a vrchní nástavec vůbec nekoresponduje.⁸²² Dle dochovaných prací zahraničních tvůrců je možné konstatovat, že zmíněné podoby schránek nenašli v ostatních částech Evropy odezvu, a tak je můžeme zařadit k osobitému projevu uměleckého truhlářství v rámci monarchie. Ze zmíněného vzorku rovněž nevyplývají žádná specifika vztahující se k Praze, Brnu, Olomouci nebo dalším městům. Atypickou by mohla být výroba cínových sloupkových hodin Jana Turka v Praze, která je však v literatuře uváděna bez relevantních zdrojů, a tak se mi tento stav výzkumem posunout nepodařilo.⁸²³

Čtvrtý vzorek nástěnných hodin zahrnuje 102 exemplářů podlahových hodin, z nichž 49 je označeno signaturou českého nebo moravského autora.⁸²⁴ Dle typologie užití v předchozí části práci pojednám nejprve o rámových typech a hned na to o kyvadlových. V případě relevantních komparací nástěnných rámových hodin jsem nepřekročil území Rakouského císařství, i zde byla patrná síla Vídně z hlediska udávání dekoru a téměř totožné hodiny se tak pod křídly orla rozlétly do celého soustátí.⁸²⁵ Obdobné kusy vznikaly i v Německu, ale

⁸²¹ Z četných nesignovaných ukázek například Národní muzeum, inv. č. 25 418, 32 515, 32 576, 33 232, 69 538, 104 917, 104 918, 146 781, 157 941, 159 005, Oblastní muzeum Chomutov, inv. č. H 2, H 4, Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 22, UH 26, UH 28, UH 30, UH 42, Oblastní muzeum Praha-východ, inv. č. His 433, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 35, H 76, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 304, CH 402.

⁸²² V četných případech odpovídá velikost a šířka křehkých alabastrových sloupků dutině v dřevěném soklu, kde mohly být pro transport k hodináři i uloženy.

⁸²³ Jako ilustraci uvádí autoři kovové hodiny s cínovými aplikacemi, které se na konci 19. století objevují ve střední Evropě a bývají starožitníky označovány jako *Jubiläumsuhr* nebo *anniversary clock* (Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Vintage, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 4. 4. 2018, lot 72). Ke zmínce o Janu Turkovi viz Poche – Urešová 1987, s. 65.

⁸²⁴ Kat. č. 1, 4, 5–9, 29, 43, 45, 50, 55–57, 67, 74, 90–91, 95, 97, 99, 128, 130–131 (schrána nedochována), 169, 202, 214, 219–221, 223, 224, 238, 252, 260, 274, 283–285, 288, 303, 310–314, 355–357.

⁸²⁵ Typickým prvkem nástavby rámových hodin bývalo totiž madlo ve spárech orla s rozepjatými křídly. Srov. Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/89, Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 51, H 53, H

s odlišnou ikonologií. Tamní orlice na hodinách třímala ve spárech svazek blesků.⁸²⁶ Téměř totožný rozměr a tvar schránky byl značně individualizován upevněnými dekorativními prvky z tenkého plechu nebo papírmaše. Žádná porovnávaná oblast se však v této tvorbě více nevymezila a neprosákly do ní ani lokální specifika. Podle variant schránek a opakujících se prefabrikovaných dekorů není tedy možné jednoznačně definovat, zda vznikly v Čechách, na Moravě nebo v Rakousku. Pražskou stopou je pouze výskyt kvalitních hřebenových hracích strojků od Franze nebo Gustava Rzebitschka, které se spouštěli spolu s odbíjením vestavěných hodin.⁸²⁷ Německo na výrobu reagovalo spíše variantním řešením produkce nástěnných hodin s podmalbou na skle nebo tlačenými plechovými dekory, a pro náročnější klientelu vznikaly v tamních dílnách hrací hodinami s řezanými reliéfními malovanými číselníky a pohyblivými figurami.⁸²⁸ Usuzuji, že ve Francii a Anglii nedosáhly vídeňské hodiny s reliéfním dekorem vymezené profilovanými a řezanými rámy silné odezvy, protože jsem se s analogickými variantami nesetkal.⁸²⁹

Druhý proud schránek nástěnných hodin je velmi strohý bez nadbytečného dekoru a rozšířil se v souvislosti s tvorbou velmi přesných regulátorových hodin, u kterých byl důraz kladen na přesnost zpracování mechanismu a celkovou podobu soukolí, které umocňovalo ještě skeletové ztvárnění jeho vymešovacích desek. Aby byly co nejlépe viditelné, jejich schránka se stala konstrukcí se skleněnými výplněmi. Sesazenku prokládala světlá vložená linka nebo jemně řezaná nebo lisovaná římsa. Jejich kolébkou byla v letech 1810–1830 právě Vídeň. Odtud se jejich popularita rozšířila i na naše území, nicméně v rámci komparace u nás nacházíme spíše jednotlivé realizace, které se nesnažily vídeňskému zboží konkurovat. Až v druhé polovině 19. století se objevily snahy zakládat specializované truhlárny pro hodinové schránky. Ty byly hnány především možností získávat levné hodinové stroje z německých továren, a právě jejich dovozem bez hodinových skříní bylo možné výrazně snížit celní

54, H 59, H 134, Národní muzeum, inv. č. 10 661, 36 086, 36 311, 54 389, 157 595, 159 206, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 714, CH 712.

⁸²⁶ Aukce Hampel, Dezember Auktion, München, 3. 12. 2004, lot 166.

⁸²⁷ Často je značený stroj i součástí schránky s neznačenými hodinami, viz sign. *RZEBITSCHKEK PRAG No 2211 27299* Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/89.

⁸²⁸ Srov. Klíkar 2005, s. 56–57, 77–78.

⁸²⁹ Francie vytvářela nadále hodiny figurální nebo obrazové a konzervativní Angličané setrvali u podlahových a skříňkových hodin s dýchovanými plochami, srov. Mühe – Vogel 1981, s. 116–119, 142–143.

poplatky. Někteří tovaryši, školení často ve Vídni, zakládali po složení mistrovských zkoušek vlastní provozy, kterými částečně reagovali na vzniklou poptávku. V širší míře přineslo zavedení tovární výroby hodinových skříní tvarovou stereotypnost, která byla dána užíváním stejných zdobných prvků, jež se nalepovaly na skelet schránky.⁸³⁰ Nejčastěji po způsobu renesanční edikuly, tedy dvou pilastrů po stranách a segmentového nebo trojúhelného štítu. Právě tyto technologické postupy smazaly individualizované přístupy truhlářů a řezbářů, kteří museli pracovat dle určených vzorníků. Tento způsob podložila i spolupráce moravské dílny *Uhrgehäusemachera* Moritze Knappa, založené roku 1868, s vídeňskou firmou *Brüder Stern Wien*, která ji od roku 1874 uváděla jako svou filiálku.⁸³¹ V dílnách se 300 dělníky se od počátku 20. století věnovali rovněž výrobě schrán pro šicí stroje a gramofony.⁸³² V průběhu výzkumu nebyly však dohledány informace o existenci další dokumentace nebo některých návrhů. Představu nám vytvořila alespoň existence dvojice schránek a částí dřevořezb uchovaných v muzejních sbírkách.⁸³³ Schránky stolních i nástěnných hodin stylově orientované do módy neorenesance a neobaroka byly zprvu konstruovány pro vídeňský trh, tudíž postrádaly lokálních znaků a variantních řešení pro okolní země.⁸³⁴ Na podkladu pokusů o připsání autorství skříní v českých a moravských sbírkách tak zůstává nadále otázkou, jaký byl podíl tuzemských a rakouských továren na jejich výrobě. Se založením filiálek německých továren Gustav Becker a Schenker a Kienzle se situace ještě více zneřehlednila.

S rostoucí silou konkurenčního boje, tak předpokládám, že se autoři a designéři hodinových schránek stali na konci 19. století článkem strukturovaného výrobního řetězce mnoha řemesel a zůstali tak tím pádem skryti pod obchodními značkami a jejich vzrůstajícím know-how. Dekorátérské postupy výrobců nám v široké míře zprostředkovaly tištěné katalogy

⁸³⁰ Podobnost tvarů je patrná z produktů rakouských i německých firem, srov. četné příklady v Ortenburger 2007. Dále prodejní katalogy z let 1861–1900 v digitálním archivu firmy Junghans (junghansarchiv.de).

⁸³¹ Bratři Adolf (+1901) a Anton Sternovi vedli v letech 1865–1897 továrnu na hodiny a hodinové schránky. Roku 1874 inzerovali výrobu dřevěných skříní v Třešti a roku 1895 přímo *Továrnu v Třešti na Moravě*, kde vyráběli *videňské kyvadlové hodiny* (Lehmann 1874, kap. Uhrkasten= (Holz=) Fabriken, taktéž Orloj 1895, 1. 12. 1895).

⁸³² ONFZ 1914, s. 5.

⁸³³ V expozici muzea jsou umístěny hotové dřevěné schránky s dřevořezbami bez povrchové úpravy (Muzeum Vysočiny Jihlava, pobočka Třešť, bez inv. č.).

⁸³⁴ *Kyvadlové hodiny přesně ve slohu renaissančním a barokovém...* inzerce Adolfa Červinky (Vilímek 1894, s. 8).

továrního zboží. K těm nejrozšířenějším v našich zemích patřily katalogy Maxe Böhnela, jenž zasílal zboží oproti zaplacené záloze.⁸³⁵ Užíval stroje z továrny Gustava Beckera, které montoval do neorenesančních i neobarokních schrán. Nositeli dekoru se stala především spodní konzola, přední dvířka a vrchní koruna. Při rozboru jednotlivých zdobných prvků vyšla najevo tvarová totožnost dřevořezeb a drobných článků, například reliéfních psaníček, soustružených prstenců a kuželek. V rámci porovnání exemplářů zároveň vyplynulo, že stylové pojetí nebylo určeno pro celou schránku, ale dekor hlavní hmota skříně, konzoly i vrchní koruny svou nejednotností ukázal, že vznikaly samostatně. Totožné motivy se na nich totiž neopakují ani tvarem ani proporcí.⁸³⁶ Stylově a dekorativně jednotnou podobou se však v katalogu vymezují schránky *jemně provedené v barokové skřínce, bohaté řezbářské práce*, které se nápadně podobají schránkám vytvářeným v Třešti. Informace o místě vzniku těchto hodinových skříní ovšem nebylo možné určit pouze na základě vizuální analogie a do nalezení dalších pramenů zůstala ponechána v rovině dalších hypotéz. Další komplikací se stal rovněž rozšířený trend, kdy si mohli zákazníci k hodinám volit konzoly a vrchní koruny dle svého výběru.⁸³⁷ Na přelomu 18. a 19. století dodávala hodiny ještě zasilatelská společnost Hanns Konrad (1887–1930) z Mostu. Sortiment kupoval převážně z továrny *Schlenker & Kienzle* v Chomutově. Hodiny opatřoval svou značkou a kromě Rakousko-Uherské monarchie je vyvážel i do Německa. V mostě zaměstnával dostatečný počet dělníků, kteří se starali o seřizování hodin, reklamace a opravy. V dobách jejího vrcholu zaměstnávala na 200 osob a byla největším zasilatelským podnikem v monarchii.⁸³⁸ Dle vyobrazení ve čtvrtletně publikovaných cenících se však taktéž setkáváme se stylově unifikovanými schránkami, které zaplavily střední Evropu.⁸³⁹ Naopak rakousko-uherská výroba pronikla na území Francie. Jak doložily tyto příklady díky rozvětveným obchodním vztahům došlo k silnému prolínání prvků, ze kterého vykryštalizovaly unifikované středoevropské podoby schrán kyvadlových hodin, jež velmi komplikují další určení a rekonstrukci umělecko-řemeslného přístupu jejich tvůrců.

⁸³⁵ „České seznam 5000 hodin zašlu každému zdarma...“ (Vilímek 1908, s. 348).

⁸³⁶ Srov. Böhnel 1911, s. 110–116.

⁸³⁷ Viz Tesař nedat., kap. *Gewichtszug-Pendeluhren*.

⁸³⁸ Viz Martínek 2009, s. 40–41.

⁸³⁹ Pouze německá produkce, zastoupená firmou Junghans, přinesla na náš trh schránky konstruované v *americkém stylu*, viz obchodní katalogy Junghans z let 1893, 1894, 1898 (dostupné na junghansarchiv.de, cit. 10. 4. 2019).

Schránky vyráběné v rámci tovární mašinerie přelomu 19. a 20. století, byly okleštěny o přímé tvůrčí přístupy nábytkářů a sochařů a spolu s téměř jednotným hodinovým strojem se staly hromadně vytvářeným ujednoceným doplňkem domácnosti, který vznikl v ruce řemeslníků a hodinář úplně ztratil možnost do výsledné podoby zasáhnout. Stal se zprostředkovatelem mezi továrnou a zákazníkem, a tím přišel o statut umělce, který formoval své dílo a sám jej obohacoval o estetickou a užitnou hodnotu.

Poslední vzorek zahrnuje 106 exemplářů figurálních hodin, z nichž 38 je označeno signaturou českého nebo moravského autora.⁸⁴⁰ Uvádím jej jako poslední, protože je v porovnání s ostatními tvarovými typy na našem území nejméně zastoupený. Jak bylo předloženo v předcházející kapitole, francouzské figurální schránky u nás vznikaly pod francouzskými vlivy. Že se jedná o nápodobu a nikoli o přímý import dostatečně potvrzuje výchozí materiál, ze kterého jsou na území rakouské monarchie utvářeny. Nenalezl jsem adekvátní příklady, které by potvrdily, že se zde užívala náročná technika odlévání bronzu. Oproti tomu bylo prostředí plné školených sochařů a specializovaných nábytkářů, kteří pracovali se dřevem. Právě snížení odbytu významných zakázek pro církevní řády a šlechtu na konci 18. století se pravděpodobně stalo impulsem k jejich specializaci v oboru užitého umění. Několik příkladů českých a moravských schránek vykazuje četné podobnosti. Co nemůžeme doposud věrohodně podložit, je skutečnost, zda v sochařských dílnách vznikaly celé kompozice. Pravděpodobnější je vzhledem ke konstrukční nejednotnosti kompozic a různým způsobům lepení skutečnost, že hodinář si zajistil potřebné prvky od truhláře a sochaře, schránku sám nebo v kooperaci s truhlářem slepil a nechal pozlatit od štafíra.⁸⁴¹ Dle existujících schránek můžeme sledovat podíl okruhu dílen I. M. Platzera v Praze a A. Schweigela v Brně.⁸⁴² Pražské práce přejímají klasicizující pojetí, které je ve srovnání s patrnými francouzskými inspiračními zdroji více hmotnou a projevuje se menším citem pro detail a přesnost spojů nebo řezeb. Zmíněné znaky reflektujeme i u výrobků brněnských. Sloupkové hodiny připisované Schweigelovi respektují rozložení sloupků, jež užíval při komponování oltářních

⁸⁴⁰ Kat. č. 13, 98, 102, 103, 116, 141, 142, 152, 160, 161–164, 168, 173, 174, 175, 204, 216, 217 (kompilát), 222, 226, 229, 231, 236, 243, 244, 245, 262, 271–273, 275, 278, 279, 289, 350, 352.

⁸⁴¹ K profesi štafíra a zlacení viz Cichrová – Hoftichová 2020, s. 145–156.

⁸⁴² Schrány pro Sebastiana Kurze v Brně, kat. č. 159, pro neznámé hodináře (Moravská galerie v Brně, inv. č. U 25 093, U 25 412).

retábul.⁸⁴³ Jediným pojetím vykrytalizovaným ze Schweigelovy vynalézavosti byla následná specifická interpretace francouzských vzorů a schránky byly v tomto duchu archaizovány.⁸⁴⁴ Sloupy, římsy i sochařskou výzdobu pozorujeme ve zborceném stavu, aby co nejlépe vyjádřila představu antických rozvalin. Proto jsou také její části skrývány ve skupinách imitovaných náletových dřevin. Měřítkem a symbolem doznívající módy se stává umístění antikizujících postav.⁸⁴⁵ V pozadí těchto diorámat nechybí části akvaduktů nebo arkád, jež je kompozičně uzavírají. Užívají se i aktuální symboly doby – vyobrazení papeže Pia VI. nebo Josefa II.⁸⁴⁶ Výskyt těchto kompozic v malé míře oproti ostatní produkci vede spolu s faktem, že schránky jsou značeny jmény hodinářů, k úsudku, že jde skutečně o brněnské specifikum.⁸⁴⁷

Jak vyplývá ze zkoumaných vzorků z období 18. a 19. století česká a moravská tvorba v sobě soustřeďovala znaky a technologie sousedních zemí. Z hlediska množství, kvalitativního a kvantitativního byla v popředí Praha. Mezi nejpoblárnější hodiny 2. poloviny 18. století patřily skříňkové hodiny, jež bylo možné opatrně převážet, což u podlahových nepřicházelo v úvahu. Kolem roku 1760 si pražští truhláři dokonce dovolili představit vlastní typ kapličkové schránky dle dynamického barokního proudu, který byl objednáván i hodináři z Moravy. Na konci 18. století se objevují variantní řešení francouzských figurálních schránek, které získaly specifických obrysů v Brně, kde jim osobitou podobu vtiskl Andreas Schweigel. Přelom 18. a 19. století převládala umělecko-řemeslná řešení čistě vídeňského typu a ke konci století 19. je střední Evropa vystavena konkurenčnímu boji rakouských a německých továren s hodinářským zbožím. Z realizací se tak úplně vytrácí lokální specifika a truhláři slepě následují vzorníky zadavatelů, kteří

⁸⁴³ Srov. hlavní oltář, kostel sv. Jana Křtitele v Jalubí (1763), oltář sv. Barbory, kostel sv. Františka Xaverského, Uherské Hradiště (1770–1773), hlavní oltář, kostel Všechn svatých v Miloticích (1774–1775), oltář Sv. Máří Magdaleny v kostele sv. Michaela archanděla v Brně.

⁸⁴⁴ Například dle grafických listů G. B. Piranesiho *Altra veduta del Tempio della Sibilla in Tivoli*, 1761, *Veduta di Campo Vaccino*, 1772, *Tempio di Giove tonante in Roma*, nedat.

⁸⁴⁵ Jedno z ranných pojetí archaizující architektury jsou hodiny se zarůstajícím a z části zříceným korintským stavebním řádem s na hromadě kamení sedícími postavami Tritona a Pallas Athény u sklepení, Sebastian Kurz, Brno (Aukce Dorotheum, Herbstauktion, Linz, 9. 11. 2021, lot 422). Právě sklepení, jeskyně, krb apod. byly důmyslně pojatými prostory pro pohyb čocky kyvadla.

⁸⁴⁶ Kat. č. 160–164, 262, 272, 273.

⁸⁴⁷ Pouze v ojedinělých případech jsem se setkal s neuvedením signatury, srov. Britten 1954, plate 170, Uřešová 1977, kat. č. 109 nebo Aukce Dorotheum, Umění a starožitnosti, Praha, 26. 5. 2018, lot 589.

by jinak jejich komponenty neobjednávali. Po roce 1890 působí v Čechách i na Moravě několik továren na hodiny, jež se však již více specializují na přeprodávání hodin nebo jejich montování z hotových komponentů.

4. Katalog

Katalog prezentuje dochované práce hodinářů české a moravské provenience z období 1700–1900, které se nachází ve státních sbírkách v České republice a zahraničí, ale i v rukou soukromých vlastníků.⁸⁴⁸ Obsahuje celkem 358 hesel, jež představují práce 127 autorů a manufaktur z doby, kdy dochází k velmi progresivnímu tvarovému vývoji schránek i jejich mechanismů.

Katalog využívá abecedního řazení seznamu jmenného⁸⁴⁹ podle příjmení autora v původním jazykovém tvaru. Tedy takovém, jaký byl užit jako signatura díla. Zvolený způsob zajišťuje co největší míru přehlednosti zkoumaného souboru hodin s ohledem na jejich autorství. Vědečtí pracovníci paměťových institucí, starožitníci, hodináři i široká odborná veřejnost přehledně nalezne požadované analogie společně s životopisnými údaji a rozšiřujícími informacemi.

V některých případech prezentují více realizací jednoho autora. Ty jsou seskupeny a podléhají chronologickému řazení dle datace. Přímé datování se vyskytuje vzácně, a proto uvádím dataci přibližnou. Zakládám ji na komparaci s dalšími ukázkami, rešerši biografických údajů z literatury a pramenů a využití informací z odborných publikací a statí.

⁸⁴⁸ Státní sbírku, taktéž Sbírkou muzejní povahy, spravují vědeckovýzkumné instituce, jež ji budují, shromažďují, ochraňují, zkoumají a zpřístupňují veřejnosti. Ve vlastním výzkumu byla z hlediska šíře akviziční činnosti zapojena muzea národní, regionální i místní. Tuzemské instituce jsou od roku 2002 součástí Centrální evidence sbírek Ministerstva kultury České republiky (viz Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy).

Soukromou sbírkou chápou uskupení předmětů, jež shromáždil jednotlivec nebo skupina, na základě vlastních specifických kritérií, jež nepodléhají legislativě zákonů. Svým charakterem může být podobná sbírce státní, ale práce v ní není podmíněna muzejní legislativou dané země.

⁸⁴⁹ Dle ČSN 97 6030: 1994.

Každé samostatné heslo člení návštěví, jež uvádím zde:

Příjmení a jméno autora, časová působnost (místo působení)		
Katalogové číslo	Typ	Dat: (datace)
Vlastník: (i správce)		
Sign: (signatura)		
Lit: (literatura)		
Stav		

Podoba příjmení a jména respektuje formu užitou v samotné signatuře. Zkrácená křestní jména uvádím v celé jejich podobě. Pokud to prameny a literatura umožnily, doplnil jsem ještě druhé křestní jméno.

Časovou působnost v letech vymezují data v matrikách, cechovních knihách a dalších pramenech. V případě, že se podařilo dohledat kompletní životopisné údaje, rok (i datum) narození označuje * a rok úmrtí (i datum) †.

Místo působení uvedené v závorce označuje dnešní geograficky vymezený útvar, jenž odpovídá jeho původní podobě v signatuře. To zohledňuji i v případech, kdy jeden autor působil na více místech.

Katalogové číslo odpovídá vzestupnému pořadí všech hesel, tedy 1–358.

Typem se rozumí obecnější pojmenování podoby výrobku dle standardizovaných pravidel, jež se ustálila v odborné literatuře.⁸⁵⁰

Datace s prefixem „k.“ (kolem) nebo vymezená „–“ uvádí přibližnou dobu datace dle existujících pramenů, literatury s přihlédnutím k existenci srovnatelných analogií u nás i v zahraničí. Datace bez prefixu odpovídá přímé dataci užitě autorem.

⁸⁵⁰ Michal 1974, Holešovičtí 1975, Michal 1968, Michal 1976, Urešová 1977, Poche – Urešová 1978, Mergl 1987, Klikar 2005.

Termínem vlastník rozumí se majitel nebo správce v okamžiku, kdy byl předmět zkoumán nebo s ohledem na údaje uvedené v použité literatuře a pramenech s uvedením data citace. V případech, kdy si nepřál být autor uveřejněn, volím označení soukromá sbírka.

Signatura je přesným opisem zachyceného autorství na číselníku nebo hodinovém stroji. Doslovný přepis je uváděn vždy v kurzívě v hlavičce i jako součást popisu.

V části Literatura uvádím formou citace skutečnost, zda už byl předmět publikován. V opačném případě je označen jako *nepublikovaný*.

Stav předmětu označuji výběrem termínů:

<i>restaurované, funkční</i>	<i>nekompletní, nefunkční</i>
<i>nerestaurované, funkční</i>	<i>torzo</i>
<i>kompletní, částečně funkční</i>	<i>pravděpodobný kompilát</i>
<i>kompletní, nefunkční</i>	<i>neznámý</i>

Pod návěstím navazuje katalogový popis předmětu dle určeného schématu. Nejprve věnuji pozornost umělecko-řemeslnému rozboru schránky, poté podobě číselníku s vystižením doplňujících funkcí. Následuje technický popis hodinového stroje a celé heslo, v případech, kdy se podařilo dohledat další skutečnosti, uzavírá obhajoba mnou určeného datování s přihlédnutím k pramenům a literatuře, jež uvádím v poznámkách. Méně časté použité termíny uvádím a specifikuji taktéž poznámkou.

Vyskytly se i situace, kdy nebylo možné pořizovat dokumentační fotografie, ale pouze stručné poznámky. Důvody nalezne čtenář taktéž v poznámkách. Popis také doplňuji veřejně dostupnými dokumentačními fotografiemi děl, zvláště v případech, že jde o díla soukromých majitelů nebo zveřejňovaná v aukcích a inzertních portálech, kde by už nemusela být opět dohledatelná.

Balke Josef, *1819–†1902 (Praha)		
1	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové, měsíční</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Národní technické muzeum v Praze, inv. č. 45 250		
Sign: <i>Meisterstück des Jos: Balke in Prag</i>		
Lit: Kupec 1999, Kynčl 2008, s. 124		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou ze tří stran zasklenou skříň vynáší konkávně a konvexně profilovaná konzola s rytinou stylizované mušle. Po stranách předního zasklení se zvedají dva pilastry složené ze soklů s akantovými patkami, kanelovaných sloupů s páskovým tordováním po celé délce a kompozitních hlavic s obdélnými nástavci. Římsa s řezanými ornamenty má po stranách voluty a vrcholí stylizovanou mušlí s profilovaným obloukem.

Číselník smaltovaný, dělený po vteřinách 1–60 a označený I–XII. Signováno v horní polovině desky *Meisterstück des Jos: Balke in Prag*.

Jící stroj se závažím reguluje Grahamův krok spolu s dlouhým sekundovým kyvadlem s leštěnou čočkou a břitovým uložením.

Způsob zhotovení a jednotlivé dřevořezby se blíží manufakturně zpracovávanému zboží po roce 1850.⁸⁵¹ Autor byl synem hodináře Wenzela Balkeho (*1791–†1864).⁸⁵²

Balke Wenzel, *1791–†13. 2. 1864 (Praha)		
2	Typ: <i>podlahové, kyvadlové, kalendářní</i>	Dat: k. 1835
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 45 249		
Sign: <i>Wenzel Balke in Prag No=1</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Jednoduchá hranolová černě lakovaná skříň je prosklená ze tří stran. (pravděpodobně nepůvodní) Bílý kruhový skleněný⁸⁵³ číselník je rámován bronzovým prstencem s gilošováním.⁸⁵⁴ Číselník s minutovým dělením, značením minut v rozsahu 15, 30, 45 a 60 a hodin I–XII obohacuje v dolní polovině alegorický antikizující výjev s postavou, jež vpisuje na tělo kartuše signaturu *Wenzel Balke in Prag No=1*. V horní polovině desky je umístěn kruhový ukazatel dní a měsíců v roce označený jejich zkratkami a názvy. Všechny rafié mají přímé linie, pouze minutová a hodinová je doplněna akantovými terčíky ze zlaceného plechu. Na centrální ručkovou hřídel doplnil autor ještě vteřinovou rafií s délkou přes celý průměr číselníku. Stroj pohání nekonečné lano se závažím a protizávažím. Regulaci zajišťuje

⁸⁵¹ Četné srovnávací příklady nalezneme např. v Erbrich 1978, Heuer – Maruce 1988, Kaltenböck 1988, Ortenburger 1990.

⁸⁵² Michal 1997, s. 97 uvádí soupis tří členů rodiny, Václava (*1791–1864), jenž založil hodinářskou firmu 14. 6. 1818 a roku 1819 se stal měšťanem, Josefa (*1819–†1902), jenž je měšťanem od roku 1849 a Františka (*1864–†1935).

⁸⁵³ V 1. polovině 19. století nejsou smaltované číselníky nadstandartních ploch dostupné v odpovídající kvalitě, a tak je jako podkladu užíváno sklo vybroušené z bílé válené tabulky.

⁸⁵⁴ Technika zdobení kovů jemnou čárovou geometricky se opakující rytinou, v tomto případě již zpracovávána specializovaně uzpůsobenými pomůckami.

kotva, jež střídavě zvedá dělená raménka palet invertního kroku. Při zvednutí raménka, které právě paletou drží zub stoupacího kola se kolo otočí a klínovitým náběhem palety zvedne druhé raménko a zastaví stroj ozubem palety do zpětného kyvu kyvadla. Dlouhé kyvadlo na břitovém uložení dostává impulsy od raménka, které právě uvolňuje.⁸⁵⁵

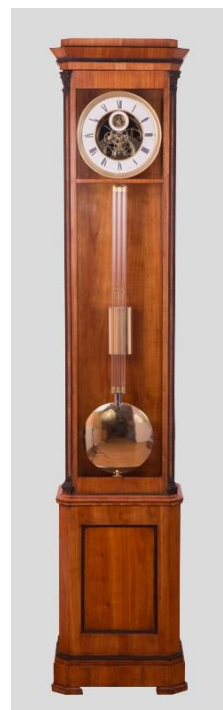
V porovnání s dalším sledovaným výrobkem tohoto autora působí tento z hlediska zpracování číselníku běžnějším dojmem. Spolu s užitým dekorem a černým lakováním mohu jeho vznik datovat do období po roce 1830.⁸⁵⁶

Balke Wenzel, *1791–†13. 2. 1864 (Praha)		
3	Typ: <i>podlahové, kyvadlové, půlroční</i>	Dat: k. 1845
Vlastník: Stephan Andréewitch Fine Arts (cit. 8. 9. 2021), dnes v soukromé sbírce		
Sign: <i>Wenzel Balke in Prag</i>		
Lit: Andréewitch 2019		
Stav: restaurované, funkční		

⁸⁵⁵ Uvedené řešení patří k velmi neobvyklým a dokazuje autorovu vyspělost a orientaci v nových technických řešeních.

⁸⁵⁶ Michal 1997, s. 97 uvádí soupis tří členů rodiny, Václava (*1791–1864), jenž založil hodinářskou firmu 14. 6. 1818 a roku 1819 se stal měšťanem, Josefa (*1819–†1902), jenž je měšťanem od roku 1849 a Františka (*1864–†1935).

Skříň, intarzovaná po celém povrchu třešňovým dřevem, se zvedá ze čtyřbokého v nárožích zkoseného soklu, který je dekorován pouze vsazeným, černě rámovaným obdélníkem. Nábytkář uplatnil skleněné průhledy ze všech tří stran, přičemž přední dvě hrany rovněž zkosil a po celé délce opatřil dvěma pilastry s patkovými náběhy, jež vrcholí korintskými hlavicemi. Celek ukončil směrem vzhůru se rozšiřující římsou.

Originální řešení stroje

je podpořeno celým řešením číselníku. Na kruhové mosazné desce je upevněno smaltované mezikruží dělené po minutách a označené I–XII, signaturu *Wenzel Balke in Prag* můžeme přečíst při spodní straně. Celý středový

terč číselníkové desky otevírá kruhové okénko, které umožňuje sledování pohybu precizně vyhotovených kol stroje. Jen u horního okraje upevnil autor smaltovaný prstenec pro odečítání vteřin v rozsahu 1–60. Ručky tvaru šípů jsou vytaženy do elegantního tvaru šipek, modřených v ohni.⁸⁵⁷

⁸⁵⁷ Náročná metoda zušlechťování oceli, jejíž úspěšnost tkví v dosažení co nejpřesnější a stabilní teploty. Precizně leštěné komponenty z uhlíkaté oceli je možné modřit temperováním při teplotě kolem 290 °C. Dosáhnout můžeme také jasně modré (305 °C) a temně modré (310 °C)

Hodiny pohání závaží na kladce. Stroj s grahamovým kotvovým krokem unikátní konstrukce je doplněn dodatečnými hodinovými koly, které umožňují jeho chod po dobu 190 dnů na jedno natažení. Zároveň otevřená podoba stroje klade vysoké nároky na jeho zpracování. Všechny zuby musí být velmi přesně pilovány a zároveň celá kola kvůli viditelnosti leštěna na vysoký lesk. Prořezávané středy kol v sobě nesou motivy růžic a hvězd. Z důvodu co největší přesnosti a zamezení odchylkám způsobeným roztažností materiálu je mosazná kyvadlová čočka zavěšena na třech skleněných trubicích.⁸⁵⁸ Tato práce svým dekorem a zdobením odpovídá hodinám, které vznikaly především ve Vídni kolem roku 1845. Obdobným konstrukcím se věnoval i autorův syn Josef (*1819–†1902).

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
4	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 178		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: Kynčl 2008, kat. č. 152		
Stav: kompletní, nefunkční		

Hodiny přiléhají k vrchní části bohatě křídově dekorovaného a zlaceného blondelového⁸⁵⁹ rámu s kartušemi a úponky po obvodu. Na obraze je na plechu vymalována hanácká svatba. V popředí jede čtyřspřeží s žebříňákovým vozem a svatebčany. V pozadí vidíme vesnické stavení, strom a cestu lemovanou

⁸⁵⁸ Při konstruování přesných hodin je nutné kyvadla teplotně kompenzovat užíváním méně roztažných materiálů, případně jejich kombinací. Běžné materiály jako dřevo, mosaz nebo ocel se vlivem teploty nepatrně smršťují nebo roztahují a výsledná délka kyvadla je tak nestálá.

⁸⁵⁹ Způsob rámování s užitím bohatých reliéfních dekorů v nárožích a středech rámových lišt. Rámy vznikaly přímo pro konkrétní rozměry obrazů. Kvůli svébytné kompozici již není možné jejich velikost dodatečně upravovat.

chaloupkami. Způsob provedení malby je malířem dobře zvládnutý, ale neklade si vyšší umělecké nároky na jeho pojetí. Číselník provedený ve smaltu v rozsahu 1–12 má minutové dělení. Autor signoval při horní straně *Karl Balzarek in Müglitz*. Stroj obohacuje čtvrtové bití do dvou spirál, pohání tři pérovníky a reguluje kotvový krok s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Konstrukce stroje a způsob odbíjení plně odpovídá srovnatelným výrobkům, jež vznikly ve střední Evropě kolem roku 1830.⁸⁶⁰

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
5	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 263		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Téměř totožný typ jako kat. č. 4. Liší se motiv malby. Autor plátna zde vymaloval lovce s knězem na pozadí s přírodním výjevem.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
6	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 715		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí část stroje)		

⁸⁶⁰ Srov. Meis 1978b, s. 182–185, Kynčl 2008, s. 133–135.

Téměř totožný typ jako kat. č. 4. Na plechu je vymalována horská krajina s chaloupkou, dobytkem a lidmi v popředí, v pozadí se skalními výběžky.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
7	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 716		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí rafie)		

Téměř totožný typ jako kat. č. 4. Na plechu je vymalována horská krajina s chaloupkami a jejich obyvateli. V pozadí centrálně vymalován skalní výběžek.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
8	Typ: <i>nástěnné, obrazové, hrací</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 726		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí kyvadlo a přední vypouklé sklo)		

V rámu menšího provedení zasazena podmalba na skle se středověkým výjevem loučícího se rytíře. Rám je opatřen hracím strojkem. Užit totožný číselník i stroj jako u kat. č. 4.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
9	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Šumperku, sbírka hodin		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Obdobný typ jako kat. č. 4. V rámu zasazena malba na plechu s předměstským motivem. V popředí umístěna skupina postav s vozy a dobytkem, sjíždějící ze svahu s nákladem. Po pravé straně vidíme říčku s kamenným mostem s dvojicí rybářů na loďce a třemi ženami

peroucími prádlo. Na mostě korzují pěší a projíždí kočár s koněm. Za nimi ční mezi topoly opevněné město s věžemi.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
10	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 25		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka tvaru architrávu s dvojicí sloupů vystupuje ze soklu na alabastrových nožkách, jež je po obvodu kanelovaný a z přední strany doplněný malbou kytice ve zlatém rámu. Ze soklu se zvedají alabastrové sloupky s kaširovanými zlacenými patkami a hlavicemi. Sloupky zdobí vroubkování. Horizontální římsa se skrývá pod plechovým vlysem ze stylizovaných mušlí. Ze spodní strany visí buben hodinového stroje, jež podpírá stylizovaná lyra. Nástavec s prosklením se pyšní papírovým diorámatem s výjevem z barikád. Po stranách se objevují plechové úponky s výlisky orlů. Kompozici uzavírají dvě koule a bohatý rozvilinový ornament.

Smaltovaný povrch číselníku doplňují modrá čísla⁸⁶¹ v rozsahu 1–12 a minutové dělení. Signatura *Karl Balzarek in Müglitz* zaujímá místo při horní straně. Stroj odbíjí čtvrti do dvou spirál, má tři pérovníky, kotvový krok a kyvadlo na šňůrovém závěsu. Celé pojetí schránky spolu s kombinací různých dekorů lze přiřadit k hodinářskému zboží, jež se těšilo oblibě v letech 1840 až 1850. Oslovovalo především střední vrstvy obyvatel. Zasklené partie se často stávaly prostorem pro díla upomínkového charakteru.

⁸⁶¹ Užití psaných modrých čísel je spíše zvláštností. V naprosté většině zkoumaného souboru dominují pouze černě psaná čísla. Za své praxe jsem se ale už také setkal s červeně psanými.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
11	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3574		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční (pouze rozbité zasklení číselníku)		

Obdobný typ jako kat. č. 10. Kompozice dřevěných prvků byla ozdobena odlišným způsobem. Korpus zjemňují drobné ozdoby řezané z perleti, především úponky a květy. Vrchol stříšky krásí akvarelový medailon s portrétem neznámé dámy.

Číselník spolu se strojem je tvarově i konstrukčně řešen stejným způsobem jako kat. č. 10. Hodiny s medailony dam a dívek bývají v německé literatuře uváděny jako pamětní dary jejich mužským protějškům. Řadil bych je spíše mezi svatební dary nebo předměty, které získaly tento charakter doplněním vyobrazení v pozdější době. Nicméně datací bych je řadil rovněž do doby kolem r. 1840.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891(Brno)		
12	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Zámek Vizovice, stálá expozice		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Téměř totožná kompozice jako kat. č. 10, avšak užito jiné zdobení. Buben stroje podpírá nepravidelný vyřezávaný boltcový ornament. Nástavbu po stranách obklopují soustružené sloupky a uprostřed dominuje akvarel s pohledem na Karlskirche. Číselník spolu se strojem je tvarově i konstrukčně řešen stejným způsobem jako kat. č. 10. Kyvadlo zdobí soustředné gilošování.⁸⁶²

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
13	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: soukromá sbírka (v roce 2019 restaurováno v Clock Gallery, Jungmannova 748/30, Praha)		
Sign: <i>C. Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Kompozici tvoří zinkocínová postříbřená hranolová schránka na profilovaném soklu s boltcovými nožkami. Přední stranu soklu opatřil autor kartušovým ornamentem. Hrany schránky se obloukovitě prohýbají dovnitř a doplňují je stříbřené kandelábry seskládané z drobných odlitků navlečených na tyči. Kolem číselníku přiléhají zhuštěné boltcové ornamenty. Vrchní deska je doplněna odlitkem sochy muže v alonžové paruce, kabátci s řadou knoflíků a svitkem v pravé ruce.

⁸⁶² Soustředné gilošování je způsob výplně ploch rytím centrálních obrazců pomocí specializovaného zařízení. Setrvačником se uvede do chodu planetní soustava převodů, jež samovolně vykonává stejné opakující se tahy rydlem, vždy s drobným posunem po jednom cyklu.

Číselník složen ze smaltovaného okruží děleného po minutách a označeného I–XII a středového smaltovaného terče se signaturou *C. Balzarek in Müglitz* a třemi otvory pro natahování. Čtvrťový stroj má tři pérovníky, kotvový krok s tyčovým kyvadlem na šňůrovém závěsu a bití do dvou spirál.

Výsledkem užití lacinějšího materiálu pro celý korpus schránky je její konstrukční nestálost. Slitina je měkká a na některých místech je patrné kromě fyzického poškození i degradování materiálu povětrnostními vlivy. Rovněž vrstvu stříbra některý z minulých majitelů častým leštěním některých partií nenávratně odstranil. Schránka je svým tvarem poměrně mimořádná, spolu se strojem a dekory odkazujícími k eklektickým stylům ji řadím do období roku 1850.

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
14	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 642		
Sign: <i>C. Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Kovová kompozice tvarovaná z mosazného plechu se skládá z oválného soklu, na němž stojí dvojice spirálovitě akanty obtočených sloupků s figurami dětí. Mezi nimi nalezneme buben s hodinovým strojem, jenž je podepřen odlitkem lyry s girlandou. Kompozice byla původně chráněna skleněným příklopem na oválném půdorysu. Číselník se skládá ze smaltovaného okruží děleného po minutách

a označeného I–XII a středového smaltovaného terče⁸⁶³ se signaturou *C. Balzarek in Müglitz* a třemi otvory pro natahování. Čtvrťový stroj je hnán třemi pérovníky, regulován kotvovým krokem s roštovým kyvadlem⁸⁶⁴ na šňůrovém závěsu a doplněn bitím do dvou spirál. Odlišné pojetí schrány a užití poklopu foukaného z jednoho kusu skla podléhá jistě vývoji módy doby a vzrůstající potřeby praktičnosti kolem roku 1860.⁸⁶⁵

Balzarek Karl, 1830–1860 (Mohelnice), 1864–1891 (Brno)		
15	Typ: <i>nástěnné, skříňkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 793		
Sign: <i>Karl Balzarek in Müglitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí kyvadlo)		

Závěsná, hnědě lakovaná, skříňka vrcholí jednoduchou stříškou.⁸⁶⁶ Stroj můžeme sledovat bočními otvíratelnými dvířky. Kruhový smaltovaný číselník s minutovým dělením, značením I–XII a signaturou *Karl Balzarek in Müglitz* obklopují dřevořezby

⁸⁶³ Kolem roku 1860 se už setkáváme s číselníky dělenými na dva kusy. Stálo za tím zefektivnění a zrychlení výroby. Smaltovna začala dodávat univerzální hodinový kruh s předepsanými hodinovými číslicemi a hodinář si podle potřeby doobjednával smaltový středový terč se svou signaturou.

⁸⁶⁴ Roštová kyvadla byla skládána z několika tyčí odlišných vlastností z důvodu eliminace teplotní roztažnosti. V tomto případě se však už jedná o prvek, jenž ho pouze tvarově napodobuje a činí tak poutavějším.

⁸⁶⁵ Kompozice se skládá z továrně běžně dostupných komponentů vyráběných ve Vídni. V zahraniční literatuře jsou označovány jako *jubiläumsuhr*. Další souvislosti s vznikem termínu se mi bohužel nepodařilo vypátrat. Pro své sériové pojetí pravděpodobně ani nezbudily dostatečný zájem badatelů a v literatuře se objevují spíše jako ilustrační příklady bez dalších souvislostí. Označení se později ujalo pro typ hodin se skleněným poklopem, jenž se vyrábí dodnes, ale využívá k regulaci torzní kyvadlo.

⁸⁶⁶ Typově se podobá schwarzwaldským hodinám, jež se vyráběly od poloviny 19. století (Klikar 2005).

vinné révy. Ručky se pohybují nad třemi natahovacími otvory. Čtvrtový stroj s kotvovým krokem, krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Baumann Friedrich et Cie, k. 1840 (Karlovy Vary)		
16	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, inv. č. 77 498		
Sign: <i>F. Baumann et Cie K., K. Hof-Uhrmacher Carlsbad – Wien</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 69		
Stav: kompletní, nefunkční		

Zlacená hranolová schránka z mosazného plechu, jež je z pěti stran zasklená fazetovým sklem, umožňuje sledovat hodinový stroj téměř ze všech stran. Celek uzavírá kruhové trubkovité madlo pro snazší přenášení. Obdélníkovou číselníkovou desku doplňuje smaltovaný ukazatel hodin v rozsahu I–XII, dělení po minutách a označení 5, 10, 15–60. Střední část vyplňuje signatura *F. Baumann et Cie K., K. Hof-Uhrmacher Carlsbad – Wien*. Druhý smaltovaný ukazatel 1–12 slouží k regulaci budíku.

Stroj má kotvový krok regulovaný setrvačkou. Odbíjí čtvrt hodiny a zvoní do zvonku. Velmi střídmé a elegantní tvary mosazné schránky ji přibližují továrně zpracovávaným výrobkům druhé poloviny 19. století. Kolem roku 1850 už se objevují schránky tvarované odlišnými způsoby.⁸⁶⁷

⁸⁶⁷ Meis 1978, s. 191.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
17	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem, inv. č. HIS 568.		
Sign: <i>FRANCISC. XAVERIUS BEYER..FECIT OLLOMUCII</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: torzo (zachován pouze stroj bez schrány, kyvadla a závaží)		

Skříň není dochována. Čtvercovou číselníkovou desku zakončuje kruhový segment. Celou plochu pokrývá žárové zlacení⁸⁶⁸ a na volných místech gravírované ornamenty. Do cviklů autor upevnil lité bronzové apliky v podobě akantových rozvilin. Do obou spodních vložil kruhové stříbřené medailony s gravírovanými alegorickými postavami, do dvou vrchních umístil dva kruhové ukazatele s ovládáním bití a opakováním bití. Ve středu desky rozvrhl kruhové mezikruží německých hodin I–XII s dělením po čtvrthodinách na vnitřní straně a na vnější straně dělením po minutách s označením 5, 10, 15–60. U vnitřní strany pod číslicí XII přiléhá kruhový sekundový číselník s černým středem, ručka chybí. Střed číselníkové desky zdobí ryté plochy a dvě protilehlá rozvilinová zrcadla s mřížkou. Tři otvory pro natahování rámuje jednoduchá rozeta. Ručky z oceli obohacuje bohaté prořezávání a modření v ohni. Ve vrchní segmentové části číselníkové desky se nachází množství kruhových ukazatelů. Středu dominuje kruhový ukazatel synodického měsíce v rozsahu 1–29½ s vyobrazením všech jeho fází a ukazatelem v podobě esovitě prohýbaného hada.⁸⁶⁹ Vpravo od něj se otáčí kruhový ukazatel kalendáře v rozsahu 1–31, vlevo ukazatel zvířetníku s daty vstupu Slunce do jednotlivých znamení. U horního okraje

⁸⁶⁸ Nejstarší technika zlacení kovů, kdy jsou potřeny roztokem zlata se rtutí, který se nad ohněm vypálí a posléze rozleští.

⁸⁶⁹ Synodický měsíc je způsob zobrazování kalendáře, který lze vizuálně korigovat dle fází Měsíce na obloze. Od roku 1700 patřil k běžně používaným kalendářům. Na počátku 19. století se již z hodin vytrácí a nahrazuje jej běžný občanský. Srov. Meis 1978 b, s. 107, Mühe – Vogel 1981, s. 76, 248, 250, 254, 257, 259, Uřešová 1977, kat. č. 30, 34, 47, 80.

segmentového oblouku upozorním ještě na dva malé ukazatele, jeden s indikací dne v týdnu, druhý slouží pro ovládání zvonkohry. Signaturu *FRANCISC. XAVERIUS BEYER..FECIT OLLOMUCII* vepsal autor mezi hodinové číslice na minutové stupnici číselníku.

Korpus stroje tvoří mosazné desky vymezené rozpěrnými soustruženými sloupky. Bicí a jicí stroj býval poháněn třemi závažími na struně s kladkou. Kyvadlo na pružinovém závěsu je umístěno mezi číselníkovou deskou a strojem. Čtvrtové bití s počteníkem je vyvedeno do dvou zvonků. Celý stroj byl v minulosti neodborně opravován. Protože chybí součásti kalendáře, některé regulační ručky a čtyřhrany pozbyly svých původních funkcí. Rovněž celá zvonkohra byla ze stroje demontována.⁸⁷⁰

Ačkoli je z původního celku zachováno jen torzo, výrobek po právu patří mezi nejluxusnější práce zmíněného autora. Se srovnatelným kusem jsem v rámci své praxe nebyl zatím konfrontován. Obdobné reprezentativní kusy si našly cestu do klášterů a panských sídel v polovině 18. století. Pozdější typy byly již menší a preferovány ve stolní, kompaktnější skříňkové podobě.⁸⁷¹

Bayer Franz Xaver, 1746 – †3. 6. 1771 (Olomouc)		
18	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Lilly's Contemporary Art Exclusive Antiques, Plankengasse 5, Wien		
Sign: <i>Fr: Bayer in Ollmütz</i>		
Lit: Lilly's Art Catalog 2014, lot. 21		
Stav: restaurované, funkční		

⁸⁷⁰ K odstraňování větších i menších celků hodinových strojů dochází kvůli častým opravám. Části, jež byly vyhodnoceny jako neopravitelné, byly často vyjímány, aby mohli ještě posloužit při opravách jiných hodin. Doplnující mechanismy jako například zvonkohry byly náročné na hnací sílu a stářím mohly také způsobovat zastavování hodin.

⁸⁷¹ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 262-267.

Hranolovitá skříňka, na všech bocích zasklená, má po stranách zahlobené hrany a stojí na kulatých nožkách. Všechny plochy pokrývá bohatá výmalba, jež je velmi podobná chinoiseriím. Na pozadí tvořeným iluzivním želvovinovým dekorem se rozpínají lehké linie rostlin malované zlatou linkou. Vrchol skříňky ukončuje mansardová stříška s litými čučky v nárožích a s prořezávaným uchem pro přenášení na vrcholu. Nad okénkem s číselníkem nalezneme trojúhelné výřezy kryté prosekávanou rokajovou mřížkou.

Mosazná číselníková deska má tvar čtverce v horní části rozšířeného segmentovým obloukem. Ve středu desky umístěno stříbřené mezikruží při vnitřní straně značeno německými hodinami I–XII a při vnější straně s dělením po minutách a označením v pětiminutových intervalech. Ve středu číselníku kotví gravírovaný kruh se třemi otvory pro natahování a nad nimi obloučkový výřez s průhledem na kontrolní kyvadélko. Nároží číselníkové desky doplňují odlitky stylizovaných putti.⁸⁷² Ve vrchním oblouku desky nechybí dva kruhové regulátory bití a mezi nimi půlkruhová výseč s ukazatelem synodického měsíce v rozsahu 1–29½ a s vyobrazením jeho fází. Signatura *Fr: Bayer in Ollmütz* v dolní části číselníkového mezikruží. Stroje mají pérový pohon s čtvrtovým bitím do dvou zvonků. Ve svém pojetí nezapřou vysokou snahu autora o exkluzivitu. Z hlediska zkoumaného souboru jsem se se srovnatelným příkladem nesetkal.

⁸⁷² Stejně ozdoby jsme již popsali na hodinách Martina Vogta, s. 2.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
19	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 665.		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 47–56		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolovitá skříňka, na všech bocích zasklená, má po stranách zahluobené hrany a stojí na kulatých nožkách. Vrchol skříňky ukončuje mansardová stříška s litými vázami v nárožích. Nad okénkem s číselníkem nechybí trojúhelné výřezy kryté prosekávanou rozvilinovou mřížkou.

Číselníková deska respektuje rozvržení jako u předchozího kusu, pouze postrádá synodický ukazatel, který autor nahradil dekorem s rytým orlem. Signaturu *F. X. Bayer in Olmütz* nalezneme v dolní části číselníkového mezikruží.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
20	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1154		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka respektuje totožné rozvržení jako u předchozích dvou kusů (kat. č. 18, 19). Taktéž stejně řešený číselník se vymyká pouze rytou lilií uprostřed číselníkového mezikruží. Nechybí signatura *F. X. Bayer Olmütz*.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
21	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 2		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hnědou skříňku obklopuje zasklení ze všech stran. V horní polovině ji doplňují průduchy opatřené vysekávanou ornamentální mřížkou. Korpus vrcholí mansardovou stříškou s flambony v nárožích a stylizovaným uchem v podobě dvou andělů.

Číselník s minutovým dělením a značením I–XII, ukazatelem synodického měsíce doplňuje výřez pro datumku. Signatura *Fr. X. Bayer in Olmütz* lemuje spodní část číselníku. Volné plochy ve vrchním oblouku a v terči číselníku vyplňují precizně provedené ryté stínované ornamenty s rozvilinami a množstvím volut. Rokajový ornament v nárožích číselníkové desky zpestřuje čtveřice medailonů s alegorickými polopostavami. Jsou stříbřené a černě nelované. Obdobnou techniku použil autor na předchozích podlahových hodinách (kat. č. 17). Čtvrtý stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Ve schráně nalezneme ještě hřebenový hrací strojek s jednou skladbou.⁸⁷³

⁸⁷³ Doplnění hracího strojku bylo dodatečnou úpravou z přelomu 19. a 20. století, kdy se těšily takové popularity, že byly doplňovány do všech typů předmětů. Viz Pařízek 2016, kap. Rozmanitosti, taktéž Kowar 2019.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
22	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 661		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tradiční typ Bayerových hodin (viz kat. č. 18–21) se odlišuje uložením na vysokých konkávně a konvexně prohnutých zlacených nohách.

S obdobným řešením jsem se setkal u předmětů z 1. poloviny 18. století. Skříň a stroj jsou však mladší a odpovídají době kolem roku 1760.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
23	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, sbírka hodin		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí lité ozdoby a nožky)		

Stejnou schránku s obvyklým hodinovým strojem (viz kat. č. 18–22), avšak bez nohou a litých ozdob pokrývá nepůvodní černé lakování.

Na exempláři se opakují nárožní ozdoby, jež užíval i Martin Vogt (srov. kat. č. 320).

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
24	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 181 949		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Klasická schránka je doplněna litými a zlacenými ornamenty.

Číselníkovou desku doplňují lité mušle ve cviklech a v horním oblouku nalezneme ve střední části kruhový ukazatel kalendáře s vyobrazenými znameními zvěrokruhu.⁸⁷⁴

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
25	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Auktionhaus Kaupp, Herbstauktionen, 26.–28. 11. 2009, lot. 1398		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

V rámci bádání se podařilo dohledat i exemplář hodin se zvonkohrou. Skříň klasického tvarosloví je vybavena strojem s hracím válcem a jedenácti zvonky. Zadní desku zdobí akantový ornament a je doplněna háčkem pro upevnění kyvadla při transportu. Stroj pohání tři klasické pérovníky, reguluje jej vřetenový krok s krátkým kyvadlem a odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

⁸⁷⁴ Drobnou zajímavostí může být, že hodiny byly pořízeny roku 1977 v Tuzexu, n. p., Národní 43, Praha.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
26	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 685		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovitou skříňku vyvyšují kulovité nožky, pokrývá ji tmavé lakování a zdůrazňují ji zlacené linky. Vrchol mansardové stříšky zdobí lité dekorativní madlo tvaru dvojice putti s kartuší. Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk. V hlavní části vidíme ryté mezikruží dělené po minutách a označené I–XII a 5, 10, 15–60. V obloukovém rozšíření nalezneme regulátor odbíjení. Volné plochy zdobeny rytím a litými ozdobami v nárožích. Čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
27	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 1463		
Sign: <i>F. X. Bayer in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční (chybí pouze ozdoby)		

Skříňka je černě lakována, ozdoby nezachovány. Číselníková deska tvaru čtverce rozšířeného obloukem je ve volných plochách doplněna rokajovými ornamenty.

Půlový stroj s dvěma pérovníky, vřetenovým krokem, bitím do zvonku a kyvadlem za strojem.

Bayer Franz Xaver, 1746–†3. 6. 1771 (Olomouc)		
28	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Múzeum Bojnice, inv. č. H 5802		
Sign: <i>FRA: BEYER IN OLMITZ</i>		
Lit: Janovíčková 2003, kat. č. 3		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny vykazují tvarové a technické řešení jako předchozí Bayerovy práce.

Hranolovitou skříňku vyvyšují kulovité nožky, pokrývá ji tmavé lakování a zdůrazňují ji zlacené linky. Vrchol mansardové stříšky zdobí lité dekorativní madlo podoby dvojice rohů hojnosti s květinami.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk. V hlavní části vidíme ryté mezikruží dělené po minutách a označené I–XII a 5, 10, 15–60. K němu přiléhá čtveřice ozdob s akanty a květy lilií. V obloukovém rozšíření nalezneme regulátor odbíjení. Volné plochy zdobeny rytím. Na číselníku nechybí signatura *FRA: BEYER IN OLMITZ*.

Čtvrtý stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Beránek Leopold, k. 1830 (Jindřichův Hradec)		
29	Typ: <i>nástěnné, rámové, hrací</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Moravská galerie v Brně, inv. č. 22 100		
Sign: <i>Leopold Beraneck Neuhaus, Slawik & Preisler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou dřevěnou schránku překrývá z přední strany deska s řezbami, křídovaným povrchem a bohatým zlacením.

Vypouklý číselník, provedený ve smaltu má v horní polovině signaturu *Leopold Beraneck Neuhaus a* v dolní tři natahovací otvory.

Stroj se třemi pérovníky uvádí do chodu čtvrtové odbíjení. Vždy v celou hodinu se spustí hřebenový hrací strojek⁸⁷⁵ se dvěma melodiemi zn. *Slawik & Preisler in Prag*.

Pojetí schránky odpovídá řemeslné produkci konce poloviny 19. století. Označení hracího stroje, ale spíše koresponduje s výrobky dílny z 2. poloviny 19. století.⁸⁷⁶ Je tedy možné, že byl v hodinách poškozený strojek nahrazen obdobným novým kusem.

⁸⁷⁵ Hrací strojky s mosaznou základnou, velkým pérovníkem, hracím válcem se dvěma skladbami a ocelovým hracím hřebenem patřily k nejrozšířenějším typům. Vznikaly mezi lety 1830 a 1890 především ve Vídni a v Praze.

⁸⁷⁶ Viz Seemann 2018, kap. Slawik & Preisler – autor uvádí přehledný katalog chronologicky uspořádaných tvarových podob signatur hracích strojků

Bernhard Antoni, 1. polovina 19. století (Praha)		
30	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 19 650/1		
Sign: <i>Antoni Bernhardt a Prag No 579</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

„Stolní hodiny, vřetenový krok, bicí a budící zařízení, sign. Antoni Bernhardt a Prag No 579, 2. pol. 18. století, mosaz, železo, email.“⁸⁷⁷

Bielauschek Franz, 1780–1792 (Pardubice)		
31	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 50		
Sign: <i>Franciscus Bielauschek Pardubitz</i>		
Lit: Sakař 1905, obr. 5, Čermák 1970, kat. č. 50		
Stav: restaurované, funkční		

Bohaté řezbářské pojetí schránky pokrývá vrstva zlacení. Rozvolněné pojetí tabernáku oplývá řezanými ornamenty skládanými z mušlí, boltců a prořezávaných mřížek. Schránku vynáší čtveřice nohou stylizovaných lvů spojených trnoží s maskaronem a mušlí. Boky schrány lemují putti vložení do převislého akantu. Celek vrcholí esovitě modelovaným štítem s výrazným profilováním a hlavou lva

⁸⁷⁷ Při návštěvě depozitáře muzea mi nebylo umožněno pořizovat nezbytnou fotodokumentaci. Pro komplexnější popis předmětu mi bohužel nebyla při bádání poskytnuta dostatečná časová dotace.

s girlandou. Celou schránku zdůrazňuje ke spodní části se rozšiřující sokl, zdobený volutami a boltcovou kartuší.⁸⁷⁸

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Střed patří mezikruží celých hodin I–XII s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60. Střed s průhledem na kontrolní kyvadélko a třemi natahovacími otvory vyplňuje prosté zrnění.⁸⁷⁹ Po stranách přiléhají ve cviklech lité ornamenty rozvilin a květů. Vrchní oblouk vyplňuje stříbřený medailon se signaturou *Franciscus Beelaushek Pardubitz*. Po stranách nechybí dva regulátory odbíjení. Stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním

do dvou zvonků.

V literatuře nalezneme období působení autora v letech 1788–1792.⁸⁸⁰ Dle celkového tvarového pojetí korpusu i detailů na hodinovém stroji se ale domnívám, že bude starší.

⁸⁷⁸ Celé tvarové pojetí korpusu se velmi vymyká běžné produkci schránek. Barokním tvaroslovím napodobuje historicky starší mosazné schránky stolních hodin, jež přetrvávaly z období renesance. Tvarově i užitými dekory se rovněž podobá i tzv. *Wiener zappler*, jež se vyráběly i u nás, srov. Landrock 1986, s. 205, 206 – Großer Zappler, sig. Johann Andreas Schmidt in Elbogen, um 1760 nebo Mühe – Vogel 1981, kat. č. 49. Později se pojetí rozvolňuje do rokokových dekorů, viz Mühe – Vogel 1981, kat. č. 55, 56.

⁸⁷⁹ Technika zmatnění lesklého povrchu pomocí kolébkového hřebene, tzv. skoblíny.

⁸⁸⁰ *Hausbesitzer Conscr. Nr. 101. Kirch-gasse, tätig 1788–1792* (Fischer 1968, s. 133).

Bielauschek Franz, 1780–1792 (Pardubice)		
32	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Moravská galerie v Brně, inv. č. 21 694 a		
Sign: <i>Franz Bielauschek Pardubitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

*dohledáno pouze v katalogové evidenci*⁸⁸¹

Biswanger Bernard, 1771–1800 (Praha)		
33	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 226 567		
Sign: <i>Bernard Biswanger Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

*„Vysoké, tmavě lakované podlahové hodiny ve skříni tvaru lyry s monumentálním smaltovaným vypouklým číselníkem za sklem. Na skříni orel s rozepjatými křídly.“*⁸⁸²

⁸⁸¹ Mou návštěvu nebylo možno spojit s nezbytnou prohlídkou předmětů v depozitářích.

⁸⁸² Při návštěvě depozitáře mi nebylo umožněno fotografování a rovněž časový prostor byl velmi omezený, proto uvádím jen přepis mých poznámek.

Biswanger Bernard, 1771–1800 (Praha)		
34	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Muzeum Českého krasu, Berounská sbírka MČK, podsbírka historie		
Sign: <i>Bernard Biswanger Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí kyvadlo s paletovým hřídelem)		

Skříňka s černým lakováním má podobu kapličky,⁸⁸³ prosklené ze čtyř stran. Autor uplatnil pouze jemné profilování částí dvířek a střechy. Do nároží a na vrchol stříšky dodal lité ozdoby (ty se však nedochovaly). Celek zdůraznil vynesemím na bochníkovité nožky.

Číselníková deska má tvar čtverce, rozšířeného o segment v horní části. V jejím středu se nachází mosazné ryté mezikruží německých hodin.⁸⁸⁴ Střed desky se segmentovým okénkem umožňoval sledovat chod hodin prostřednictvím kontrolního kyvadla (nedochováno). Volné plochy ve cviklech⁸⁸⁵ zaplňují lité rokajové ornamenty. V horním oblouku poklice se signaturou *Bernard Biswagner Prag*.

Půlový stroj reguloval vřetenový krok s krátkým kyvadlem umístěným za strojem a připojeným ke kontrolnímu kyvadlu. To se však nedochovalo. Mechanismus odbíjí počet hodin údery do zvonku.

⁸⁸³ Téměř tradiční podoba skříňkových hodinkonce 18. století. Vrchní plochá stříška je dynamicky zvednuta do mansardové stříšky, jež spočívá na každé straně na segmentové římse. Nově vytvořený prostor nad samotným strojem užívali hodináři k uložení zvonků pro odbíjení. Pro její blízkou podobnost k architektuře barokních kaplí volím toto označení.

⁸⁸⁴ Tzv. německé hodiny nebo německý čas je způsob dělení dne na 2×12 hodin, hodinová rafe tak obkrouží číselník 2× denně

⁸⁸⁵ Čtveřice volných ploch, která vznikla přiložením kruhového číselníku na čtvercový podklad.

Biswanger Bernard, 1771–1800 (Praha)		
35	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Bernard Biswanger Prag</i>		
Lit: Mühe 1981, kat. č. 71		
Stav: nerestaurované, funkční		

Tmavě lakovanou skříňku podoby kapličky na rokajových nožkách bohatě obklopuje množství litých rokajových ornamentů, v nárožích nalezneme klasicizující urny, nad obloukovitým štítem dvojici stylizovaných lvů s pohárem a v závěru stříšky odlitek postav dvou žen s dítětem a květinami.

Číselníková deska obvyklého tvaru se může pochlubit již modernějším zpracováním číselníku formou smaltu s rýsovaným vyznačením minut a psanými německými hodinami a datumovou stupnicí.⁸⁸⁶ Signatura *Bernard Biswanger Prag* opisuje oblouk v jeho horní polovině. Lité ozdoby vyplňují čtveřici cviklů. Horní oblouk nad číselníkem kráší smaltovaný medailon a opakující se signatura autora v květinovém věnci. Regulátory odbíjení jsou taktéž tvořeny smaltovanými terčíky. Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem má bití uzpůsobené pro dva zvonky. Díky tzv. opakování odbíjení rozeznáme akusticky kolik je hodin s přesností na 15 minut.

Jedná se o velmi reprezentativní práci. Kvalita odlitku v horní části skříňky však napovídá, že byl již v minulosti restaurován. U dalších ukázek od tohoto autora se s touto podřadnou kvalitou zpracování odlitků již nesetkáme. Mohu tedy soudit, že volil spíše kvalitnější dodavatele. Užitím smaltovaných komponentů jej mohu zařadit

⁸⁸⁶ Dříve bývali spíše výjimkou, protože většina manufaktur nedokázala vytvořit číselníky v takové velikosti a požadované kvalitě. Od roku 1790 již byly hojně používány. Předností bylo především to, že netmavly jako stříbřené nebo zlacené.

do období kolem roku 1790. V dalších desetiletích byla již spíše upřednostňována odlišná tvarová pojetí schránek a doplňujících ozdob.

Biswanger Bernard, 1771–1800 (Praha)		
36	Typ: <i>skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum hl. m. Prahy		
Sign: <i>Bernard Biswanger Prag</i>		
Lit: Buchner 1959, obr. 109		
Stav: kompletní, nefunkční		

Stupňovitě členěná skříňka, v jejíž nejnižší části je uložen píšťalový hrací stroj. Hmotové rozložení skříně napovídá, že bylo v interiéru dominantou. Z dýhovaného kvádrů lemovaného v nárožích lizénami z tlačeného plechu a s hlavicemi podoby beraních hlav s girlandami se zvedá pyramida, v jejímž posledním čtvrtém stupni vidíme smaltovaný číselník s minutovým dělením a označením 5, 10, 15–60 a I–XII. krasopisnou signaturu *Bernard Biswanger Prag* nalezneme v jeho horní polovině. Čas ukazuje dvojice rafií s motivem akantu a palmety. Nástavec uzavírá segmentová stříška se svazkem rozvilin z tlačeného plechu.

Stroj hodin pohání dva pérovníky. Bezespornu nejvíce pozornosti ale poutá mechanismus skrytý za látkovým rámem ve spodním soklu. Hodinář do něj zabudoval velký píšťalový hrací stroj se samostatným pohonem se sedmnácti píšťalami. Mechanismus tohoto typu má sice tradičně svůj původ ve Vídni, ale mohl vzniknout

i v Praze.⁸⁸⁷ Své největší popularity dosáhly v letech 1810 až 1820, proto i tyto hodiny řadím do období závěru života B. Biswangerera.⁸⁸⁸

Biswanger Leopold, *1740–†11. 12. 1818 (Praha)		
37	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Auktionen Dr. H. Crott, Sammler-stück des Wuppertaler Uhrenmuseums, Mannheim, 2013		
Sign: <i>Leopold Biswanger, Maysterstück in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tmavě lakovanou skříňku podoby kapličky na rokajových nožkách bohatě obklopuje množství litých rokajových ornamentů podobně jako tomu bylo u práce jeho otce, v nárožích stříšky nalezneme lité flambony,⁸⁸⁹ obloukovitý štít kopíruje svým tvarem prosekávaná mřížka s rozvilinami a střechu zakončuje odlitek kynoucí postavy v nařaseném plášti sedící na trůně mezi dvěma amforami věnčenými girlandami.

⁸⁸⁷ Na území Čech, Moravy a Slezska nemáme sice relevantní doklady o výrobcích mechanických píšťalových strojů, ale dle Buchner 1959, s. 70 se konstrukci věnovali Šebestián a Ferdinand Landesperger, Jan Frantz (k. 1800) a n.n. Lorenz (poč. 19. století).

⁸⁸⁸ V rámci časově omezené návštěvy jsem stačil pořídit pouze rychlý popis a zběžný náčrtek.

⁸⁸⁹ Soustružená ozdoba podoby pochodně nebo vázy, z níž šlehají plameny.

Číselníkovou desku obvyklého tvaru doplňují populární smaltované terče. Velký vypouklý bílý číselník má minutové dělení s označením každých 5 minut a hodin formou římských čísel. Na vnitřní stranu hodinového mezikruží umístil autor stupnici kalendáře 1–31 a do dolní poloviny tři natahovací otvory.

Mosazné hodinové ručky jsou bohatě prořezávány a zlaceny. Ukazatel kalendáře tvoří ocelová šipka. Cvikly vyplňují květinové ornamenty s boltci. Horní oblouk nad číselníkem dekoruje smaltovaný medailon s postavou Bakcha s hroznem a pohárem vína na vinném sudu. Pod ním se ve výřezu pohybuje kontrolní kyvadlo podoby hvězdice z broušených kamínků. Postranní regulátory odbíjení jsou taktéž tvořeny smaltovanými terčičky.

Čtvrtkový stroj s vřetenovým krokem má opakovací bití se dvěma zvonky a na jeho zadní stranu umístil autor signaturu *Leopold Biswanger, Maysterstük in Prag*.

Označení mistrovského kusu napovídá, že musel vzniknout v době kolem roku 1775, kdy je zmiňován na Novém Městě v Praze.⁸⁹⁰

Biswanger Leopold, *1740–†11. 12. 1818 (Praha)		
38	Typ: <i>skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/10		
Sign: <i>Leopold Biswanger in Prag</i>		
Lit: Vyskočilová 2013		
Stav: restaurované, funkční		

⁸⁹⁰ Uřešová 1977, kat. č. 36.

Schránka kapličkového tvaru se dochovala jen z části. Chybí přední dvířka a některé lité ozdoby. Představu o její původní podobě nám dává jen dvojice flambonů v nárožích a čtveřice okřídlených tlap, jež skříňku vyzdvihují.

Číselníkovou desku člení autor stejným způsobem jako u předchozího kusu. Užívá však jiný terč číselníku, který je dělen po minutách a značen 15–30–45–60 spolu s hodinami 1–12. Medailon se svou signaturou *Leopold Biswanger in Prag* doplnil do středu vrchního oblouku. Ostatní části jsou již totožné jako u kat. č. 37.

Biswanger Leopold, *1740–†11. 12. 1818 (Praha)		
39	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Dorotheum, Umění a starožitnosti, 23. 5. 2015, lot. 589		
Sign: <i>Leopold Biswanger Prag No. 235</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku kapličkového tvaru s černým lakováním zdůrazňuje množství litých ozdob na rámování dvířek i v na mansardové stříšce. Proplétané festony se střídají s flambony. Celku vévodí odlitek dvojice dívek s košíkem květin.

Číselníkovou desku doplňují mosazné komponenty. Ryté mezikruží je dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60 a německými hodinami. K vnitřní straně mezikruží přiléhá stupnice datumáře. Ve středovém terči spatřujeme mezi

rytými dekory tři natahovací otvory a segmentovou výseč pro kontrolní kyvadlo.

Ručky jsou ocelové, prořezávané.

Vrchní oblouk desky je doplněný medailonem, jež je obklopen dvěma regulátory odbíjení.

Celkové dekorování desky spolu s vysokou hodnotou číslování vedou k domněnce, že byly komponenty recyklovány ze starších hodin nebo mohly být užity přímo na objednávku zákazníka.⁸⁹¹

Biswanger Leopold, *1740–†11. 12. 1818 (Praha)		
40	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Hans P. Korsgaard, Antikke und moderne ure, Varde, 4. 5. 2011		
Sign: <i>Leopold Biswanger Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

„Stolní hodiny, vřetenový krok, bicí zařízení, datumovka, výrobce Leopold Biswanger, Praha, konec 18. století, mosaz, dřevo, email.“⁸⁹²

Biswanger Leopold, *1740–†11. 12. 1818 (Praha)		
41	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Antikvity Praha, On-line aukce, lot. 122/1366 (cit. 2021-10-18)		
Sign: <i>Leopold Biswanger in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

⁸⁹¹ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 78–79.

⁸⁹² Přepis dle zmíněného aukčního katalogu, fotografii se mi bohužel dohledat nepodařilo.

Skříňka kapličkového tvaru je prosta všech ozdob kromě boltcových nožek. Autor uplatnil dělení číselníkového terče po minutách, s označením minut 15–30–45–60 a hodin 1–12. Signaturu *Leopold Biswanger in Prag* vložil do jeho horní poloviny. Nechybí zde ani kruhová stupnice kalendáře. Užití rafie zdobí prosekávaný gotizující ornament. Medailon ve vrchním oblouku vyplňuje malba pohledu do vzdálené krajiny.

Na obdobném stroji, jež svým pojetím odpovídá předchozím kusům, nalezneme signaturu *Leopold Biswanger in Prag*. Další příklady práce z let 1800–1818 jsem již bohužel nedohledal. Pouze zprávu v tisku o vypořádání dědictví.⁸⁹³

Božek Josef, *1782–†1835 (Praha)		
42	Typ: <i>podlahové, astronomické</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 45 227		
Sign: <i>Josef Bozek Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční (poškozen keramický číselník)		

Do vysoké skříňě s černým lakováním můžeme pohlédnout skrze přední dvířka, jež jsou v celé ploše prosklena dvěma panely. Závěr skříňě zakončuje ze tří stran jednoduchá profilovaná římsa. Schránka však není původní.

Pro tvorbu bílého číselníku v tomto rozměru posloužila keramika. Po celé ploše obíhá centrální minutová ručka, hodiny ukazuje malý číselník nahoře a vteřiny naopak dole.

⁸⁹³ *Vorrufung der Leopold Bißwangerschen Nachlaßgläubiger* (Vorrufung 1819, s. 810).

Precizní vyhotovení stroje mezi šesti rozpěrnými sloupky odpovídá užití v přesných kyvadlových hodinách. Sekundové kyvadlo se spolu s čočkou kýve na dvoupružinovém závěsu. Invertní kotva grahamova typu má ocelové palety. Stroj pohání buben s navinutou strunou s kladkou a závažím.

Hodiny byly původně instalovány na staré hvězdárně v Klementinu a sloužily k vysílání časových signálů. Později se dostaly do Astronomického ústavu ČSAV jako záložní etalon, kde sloužily do roku 1984. V roce 1988 došlo v zahraničí bohužel k nenávratnému zničení keramického číselníku.

Božek Josef, *1782–†1835 (Praha)		
43	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 45 205		
Sign: <i>Josef Bozek Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny nemají schránku. Bílý smaltovaný číselník doplňují černé římské číslice. Mosazný stroj reguluje grahamova invertní kotva uložená v ložiskách, spojená s půlsekundovým kyvadlem s dřevěnou tyčí a mosaznou čočkou. Soukolí žene diferenciální pohon s hnacím a vyrovnávacím závažím a nekonečnou strunou.

Božek Josef, *1782–†1835 (Praha)		
44	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 31 033		
Sign: <i>Bozek Polytech:Uhrmach. Mechanic in Prag</i>		
Lit: Kynčl 2015, s. 103		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovaná schránka sestává z několika prvků. Na obdélném, ze tří stran konvexně profilovaném soklu stoupá čtveřice sloupů se zlacenými patkami a hlavicemi s kladím. K němu přiléhá dřevěné lůžko pro ukotvení mosazného bubnu pro hodinový stroj. Ten prosvětluje zasklení z vrchní strany.

Bílý porcelánový číselník má minutové dělení s vyznačením hodin římskými čísly. Ručky složené z proplétaných vlnovek nesou vrstvu zlacení.

Stroj pohání tři pérovníky, reguluje grahamova kotva s krátkým kyvadlem v podobě ocelové tyče a velké mosazné čočky na jednopružinovém závěsu. Stroj odbíjí opakovaně do dvou gongů. Božkovo užití velké mosazné čočky spolu se stolním provedením hodin považují vzhledem k době svého vzniku jako velmi pokrokové.

S testováním moderních kroků měl také bohaté zkušenosti. Zachovalo se nám množství modelů, které to dokládají.⁸⁹⁴

Božek Josef, *1782–†1835 (Praha)		
45	Typ: <i>nástěnné</i>	Dat: 1823
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 50 650		
Sign: <i>Joseph Božeck In Prag, NO.69, A:1823</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Nástěnná čtvercová schránka je ve cviklech opatřena mosaznými ornamenty podoby dubových ratolestí s lesním rohem a pozounem. Mezi ně upevnil autor bílý porcelánový číselník s označením hodin I–XII a minut 10, 20, 30, 40, 60. Signaturu *Joseph Božeck In Prag* nalezneme v horní ploše.

Mosazný hodinový stroj se třemi pérovníky uvolňuje duplexní krok horizontálně uložený mezi obdélníkovými základními deskami oddělenými kruhovými sloupky. Ložiska hřídelů doplnil olejovými miskami. V zadní části je vyraženo *NO.69, A:1823*. Hodiny vnímám jako další příklad Božkova mistrovství. Dataci nám zjednodušuje autorem uvedené označení.

⁸⁹⁴ Např. ve sbírce Národního technického muzea v Praze je jich několik uloženo. Publikovány byly rovněž v Michal 1974, s. 241–250, Michal 1997, s. 55–62, Kučera 2015, s. 64–108, Kynčl 2015, s. 106–107.

Božek Josef, *1782–†1835 (Praha)		
46	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové muzeum, inv. č. 8417		
Sign: <i>Josef Bozek Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránku cestovních hodin tvoří zlacený kovový buben s uchem, usazený na čtveřici stylizovaných delfínů s rohy hojnosti. Volná místa pokrývá síťové gilošování. Sokl s tlačným dekorem a konkávním prohnutím vyzdvihují žaludové nožky.

Smaltovaný číselník s římským označením doplňuje čtvero rafií pro minuty, hodiny, vteřiny a čas buzení.

Czerveny Anton, po 1843 (Trutnov)		
47	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: <i>neznámé</i>
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9154		
Sign: <i>Anton Czerveny Trautenau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: <i>neznámý</i>		

*dohledáno pouze v muzejní evidenci*⁸⁹⁵

⁸⁹⁵ Kopecká 1992, s. 51 pouze zmiňuje existenci kusu ve sbírkovém fondu.

Czerveny Ludwig, 1793–1850 (Plzeň)		
48	Typ: <i>komodové, sloupkové s automatem</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. ZCM NMP 952		
Sign: <i>Ludwig Czerveny in Pilsen</i>		
Lit: Lábek 1919, s. 16, Mergl 1987, kat. č. 49		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka má podobu altánu s alabastrovými sloupky. Vpředu a v nárožích vykrojený sokl doplňují tlačené ozdoby tvaru rozet s vinnými listy. Čtveřice sloupů a bočních polosloupů s korintskými hlavicemi vynáší kladí s baldachýnem. Pod ním se v zrcadlově obloženém prostoru kýve rosetové kyvadélko tlačené z plechu. Nad architrámem leží bubnová schránka s hodinovým strojem, obložená dvojicí řezaných zlacených gryfů a orlem s rozepjatými křídly na vrcholu skříně.

Číselník tvoří smaltovaný kruh s automatem⁸⁹⁶ v jeho středu. Vnější okružní člení minutové dělení a značení celých hodin 1–12. Pomocí převodů z bicího stroje se pohybují malované postavy dvou amorů jako kovářů.⁸⁹⁷ Prvý tluče kladívkem do kovadliny a druhý ostří šípy, přičemž pohání šlapáním brusný kotouč.

Stroj se třemi pérovníky reguluje kotvový krok spolu s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Mechanismus čtvrtového odbíjení tluče kladívky do dvou ocelových spirál.

⁸⁹⁶ Jako automaty označují hodináři různé pohyblivé figury, zvířata i přírodní jevy, jež doplňují a obohacují číselníky nebo schránky hodin. Srov. Urešová 1977, kat. č. 168, 169 a 172. Totožné automaty uplatňoval ve velké míře vídeňský hodinář Ludwig Osthalder (1825–†1848), jehož práce jsou zachovány i u nás, například Národní muzeum, inv. č. 35 582, Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 81 921, Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. 3584. Osthalder je rovněž zmiňován ve spojitosti s dílnou na součástky a hodinové schránky pro hodináře (Schilling 1835, s. 349).

⁸⁹⁷ Téma morálně čerpá z motivů Amorů ve Vulkánově kovárně a přípravu milostných šípů, srov. například Léon Davent (1540–1556) nebo Luca Penni (kolem 1500–1556).

Centrem výroby komponentů pro zmíněné automaty byla kolem roku 1830 především Vídeň. Pro svou popularitu se však rychle rozšířily a jejich užití i opravy si hodináři brzy osvojili.

Dobrowsky Alois, po 1814 (Litomyšl)		
49	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 32 515		
Sign: <i>Alois Dobrowsky in Leutomischl</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána přejímá tvar architrávu s alabastrovými sloupky. Z tmavě lakovaného soklu na alabastrových nožkách stoupá čtveřice sloupů, jež nese kladí se segmentovým obloukem se lvem řezaným z alabastru. Pod kladím visí buben hodinového stroje, jež je ze spodní části ještě podepřen dvojicí sloupků s obloukem. Na volné plochy přitloukl autor motivy řezané z perleti.

Vypouklý smaltovaný číselník člení minutové dělení a značení celých hodin 1–12 se signaturou *Alois Dobrowsky in Leutomischl*. Stroj řídí kotvový krok s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Systém opakovacího odbíjení tluče kladívky do dvou spirál.

Hodinář Dobrowsky zřídil v Litomyšli v roce 1820 po požáru nové věžní hodiny a založil dílnu, kde pracovalo až patnáct tovaryšů. Rovněž se zabýval konstruováním fyzikálních přístrojů. Kombinace černého lakování, alabastru a perleťových ozdob je blízká hodinářské produkci kolem roku 1830.

Dvořáček František Josef, k. 1820 (Hradec Králové)		
50	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 35 733		
Sign: <i>Frant. Josef Dvořáček, Königgrätz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

K dřevěné hodinové schráně tvaru obdélného tvaru přiléhá z přední strany dvojité odstupňovaný vyřezávaný rám s deskovou výplní. Vše pokrývá zlacení na křídovém podkladu. V horní polovině desky drží v řezané rozetě hodinový stroj a pod ním, můžeme ve zdobeném průhledu vidět kyvadélko z tlačeného plechu.

Kruhový emailový ciferník s římskými číslicemi dělí minutová stupnice. Na číselníku nalezneme pod ocelovými ručkami rovněž označení *Frant. Josef Dvořáček, Königgrätz*. Stroj s kotvovým krokem je spojen s kyvadlem na šňůrovém závěsu.

Rámové hodiny byly oblíbené v období od roku 1810 do roku 1860, přičemž v závěru byla již výzdoba poddána době eklektismu s množstvím navzájem nesourodých dekorů. Celek tak svým charakterem řadím k roku 1820.

Ebner Tobias, 1723-1742 (Olomouc)		
51	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1730
Vlastník: Zámek Vizovice, stálá expozice		
Sign: <i>TOBIAS EBNER IN OLMITZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tvar schránky vykazuje znaky jednoduchého anglického stylu. Rozdělena na sokl, dřík a nástavec je po celé ploše obložena sesazenou dýhou. Sokl spočívá na odstupňované spodní straně a přes další profilovaný stupeň přechází v dřík. Plochu soklu zdůrazňuje tmavá dýhovaná linka opisující čtverec. Dřík následují po celé ploše uzamykatelná dvířka, která přesně v polovině prosvětluje kruhový průhled na čočku kyvadla. i zde se opakuje motiv tmavé linky opisující obdélník. Ten je však uprostřed stranově překroucen a dotčené partie se prohýbají do oblouků. Na střídme římse pokračuje čtvercový nástavec zasklený ze tří stran, rámovaný příčně sesazenou dýhou. Nástavec vrcholí dvakrát konkávně a jednou konvexně vyklenutou stříškou. V nárožích i ve vrcholu počítal tvůrce s užitím ozdob, ty se ale na skříni již nenacházejí.

Číselníková deska tvaru čtverce připomíná řešení anglických *longcase clock* z počátku 18. století. Volných plochy vyplňuje osově souměrný rytý páskový ornament s rozvilinami. Ve středu spatříme číselníkové mezikruží z vnitřní strany dělené po půlhodinách a označené I–XII, z vnější strany po minutách s označením 5, 10, 15–60. Signaturu *TOBIAS EBNER IN OLMITZ* vepsal autor při spodní straně. K hornímu okraji kruhové středové desky přiléhá kruhový ukazatel vteřin označen 5, 10, 15–60 s jednoduchou ručkou v podobě šipky. Do středu desky rozvrhl autor tři otvory pro natahování a u dolního okraje rytý motiv jelena. Ručky z oceli doplňuje prořezávání. Hodinová tvarově odpovídá listu a minutová vprostřed mírně rozšířené linky.

Prostor pro soukolí vymezují mosazné desky se soustruženými sloupky. Čtvrtý mechanismus pohání trojice závaží. (obr. 1) Schránka odpovídá anglickému i nizozemskému pojetí z přelomu 17. a 18. století, jež u nás o čtvrtstoletí později zdomácnělo.⁸⁹⁸

Ebner Tobias, 1723-1742 (Olomouc)		
52	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 676		
Sign: <i>TOBIAS EBNER IN OLMÜTZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou skříňku na kulových nožkách prosvětluje zasklení ze čtyř stran a uzavírá mansardová stříška. Chybí dodatečné ozdoby, pouze dva trojúhelné průduchy nad předními dvířky kryje mosazná mřížka v podobě listu. Dvířka rámuje z vnitřní strany zlatá linka.

Čtvercovou číselníkovou deskou rozšiřuje v horní části půlobloukovité prohnutí. Ve středu nalezneme číselníkové mezikruží z vnitřní strany dělené po půlhodinách a označené I–XII, z vnější strany po minutách s označením 5, 10, 15–60. Signaturu *TOBIAS EBNER IN OLMÜTZ* vepsal autor při spodní straně. Středový terč doplňuje obloukový průhled na kontrolní kyvadlo a dva otvory pro natahování pod ním. Vrchní segmentový oblouk vymezuje pouze rytý ornament.

⁸⁹⁸ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 232, 246, 248, 263.

Jednoduše řešený půlový stroj ženou dva pérovníky a reguluje vřetenový krok s kyvadlem umístěným za strojem. Mechanismus odbíjí hodiny a půlhodiny do jednoho zvonku.

Způsob zdobení schránky a zhotovení stroje vypovídá o individuálnějších přístupu samotného hodináře, který spíše odpovídá období před polovinou 18. století, kdy není ještě trh zahrnut množstvím hodinářských polotovarů.

Ecker Sebastian, k. 1793 (Olomouc)		
53	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1153		
Sign: <i>Sebastian Ecker in Ollmitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka tvaru kvádru ze světlého dřeva leží na mosazných nožkách. Spodní hranu skříňky lemují páskový ornament v podobě dvou svázaných větévek. Hrany jsou zdůrazněny perlovcem a rám dvířek číselníku je z vnitřní strany zlacený. Ve cviklech nad dvířky spatříme trojúhelné průduchy kryté sametem a prosekávaným plechem s rozvětvenými listy. Kasulovými okénky po obou stranách je možné vidět hodinový stroj. Dvojice dalších obdobně zdobených průduchů nad okénky umožňuje lépe slyšet odbíjení. Vše vrcholí mansardovou stříškou s flambony v nárožích, přiloženými větvičkami vavřínu a stylizovaným uchem upevněným v hlavách dvojice chrličů. Madlo s čistě dekorativní funkcí má trojúhelnou kompozici, uprostřed s orámovaným sluncem, po stranách s úponky a na vrcholu s vázou s festonem.

Číselníkovou desku čtvercového tvaru rozšiřuje v její horní části segment. Po celé ploše se objevuje zlacení a gravírování geometrickými ornamenty. Do středu desky vložil tvůrce mosazné mezikruží, dělené po půlhodinách I–XII. Z vnitřní strany přiléhá kruhová stupnice s ukazatelem dní 1–31, z vnější strany minutová stupnice s označením 5, 10, 15–60. Ze čtyř stran jej obklopují čtyři lité trojúhelné ozdoby v podobě slunce dekorovaného perlovcem, lištami a girlandami. Vnitřek číselníku vymezuje rytý vavřínový věnec se třemi otvory pro natahování, obloukovým výřezem pro kontrolní kyvadélko a signaturou *Sebastian Ecker in Ollmitz*. Dvě ručky krášlí prořezávané ornamenty a modření v ohni, třetí je jako ukazatel kalendáře jednodušší. Vrchnímu oblouku vévodí centrálně umístěný vypouklý zlacený medailon s rytinou kytice. Po stranách jej doplňují dva kruhové regulátory bití značené *Repetirt – Nicht Rep., Schlagt – Nicht*.

Stroj, poháněný třemi pérovníky reguluje vřetenový krok s kyvadlem umístěným za strojem. Čtvrtový mechanismus odbíjí do dvou zvonků.

Dle užitých ozdob a zmíněných motivů řadím tento předmět na přelom 18. a 19. století, kdy bývají skříňkové hodiny již pomalu vytlačovány novými tvarovými variantami schránek.

Ecker Sebastian, k. 1793 (Olomouc)		
54	Typ: <i>stolní s architekturou a automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, sbírka hodin		
Sign: <i>Sebastian Ecker in Ollmitz</i>		
Lit: Kynčl 2008, kat. č. 281		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Plechová schránka nese stylizovanou podobou východního křídla olomoucké radnice. Spodní budovu lemují dvě řady renesančních oken vyplněných zrcadly. Před budovu předstupuje dvouramenné schodiště vedoucí do prvního patra. Před schodištěm je figurka vojáka – automatu, který neustále pochoduje sem a tam.⁸⁹⁹ Střecha východního křídla je natřená šedou barvou a přiléhá k ní červeně natřená střešní lucerna. Věžička s hodinovým číselníkem má okna gotická. Nad ním vystupuje ochoz s rozetovou balustrádou a prostorem pro výjezd figurky trubače za dvířky.⁹⁰⁰ Stavbu uzavírá hranolovitá stříškou na čtyřech sloupech a nastavená dvěma cibulovitými báními s galeriemi. Vrcholy stříšek převyšují zlacené prapory.

Dvě mosazné ručky malého číselníku namalovaného na věži ovládá převod od hodinového stroje s kotvovým krokem a krátkým kyvadlem. Ten doplňuje čtvrtové odbíjení do dvou spirálových gongů. Hodiny patří svým pojetím k velmi ojedinělým. Na počátku 19. století se objevují hodiny jako miniaturizované stavby, ale doplnění těchto námětem odlehčených automatů je vzácností.

Endler Daniel, k. 1840 (Praha)		
55	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Aukce Dorotheum, Sommerauktion, 4. 7. 2012, lot. 7110		
Sign: <i>Daniel Endler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

⁸⁹⁹ Automat je označován jako *voják na vartě*. Svým pojetím je variací na mechanismy, jež dosáhly vysoké popularity ve Schwarzwaldu v Německu, kde bývaly od konce 18. století součástí tradičních dřevěných hodin. Srov. Jüttermann 1998, s. 56–58. Z uvedeného taktéž vyplývá, že na měšťanských hodinách jsou spíše vzácností.

⁹⁰⁰ Taktéž inspirace z oblasti německého Schwarzwaldu a tamní výroby dřevěných hodin. Srov. Jüttermann 1998, s. 140–141.

Hnědě lakovaná nástěnná schránka kopíruje tvar těla houslí. Zvedá se z jednoduché konzoly a ukončuje ji profilovaná římsa segmentovitě zvednutá ve střední části. Přední dvířka vyplňuje tabule z taženého skla. Rám dvířek lemuje profil složený ze šesti boltců, jež je ve spodní části ozvláštněn soustruženou rozetkou.

Číselník velkého průměru zakrývá v celé ploše smalt s vyznačeným minutovým dělením a označením hodin I–XII. Horní volná plocha vhodně vyplňuje signatura *Daniel Endler in Prag*. Hodiny se natahují prostřednictvím dvou otvorů v dolní části. Dvojice rafií nese podobu dvou šípů, které u jejich konců zdůrazňují kruhové terčíky.⁹⁰¹

Mosazný stroj pohání dva pérovníky a reguluje kotvový krok spojený s kyvadlem s černě lakovanou dřevěnou tyčí a leštěnou mosaznou čočkou na pružinovém závěsu. Bicí zařízení využívá spirálový gong. Provedení hodin patří k vzácnějším ukázkám produkce druhé třetiny 19. století. Stroje jsou ještě po starším způsobu jednodenní, nicméně s dlouhým kyvadlem již dosahují výrazně vyšší přesnosti.

Endler Daniel, k. 1840 (Praha)		
56	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Sběrka Stevea Nelsona, Washington, USA (cit. 14. 5. 2020)		
Sign: <i>Daniel Endler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

⁹⁰¹ Užití terčků umožňovalo číst čas i za špatných světelných podmínek.

Na konkávní konzolu se třemi soustruženými čučky navazuje obdélná, podlouhlá hnědě lakovaná schránka se stranovým prosklením. Z přední strany k ní přiléhají virtuózně rámovaná prosklená dvířka lemovaná profilovanými segmenty, jež se zvedají z dvojice volut a v horní části přechází ve dvojici svěšených trojlistů. Závěr korunuje římsa se segmentovým prohnutím a dřevořezba s opakujícím se motivem trojlistů.

Číselník, rámovaný mosaznými prstenci, kombinuje smaltové mezikruží s minutovým dělením a římským označením hodin společně se smaltovým terčíkem se signaturou *Daniel Ender in Prag* a jedním natahovacím otvorem.⁹⁰² Užití modřené rafie navazují na tvary pozdně barokních. Dekor složený z kruhů a entazovaných dřívků je již strojně vrtán a pilován.

Stroj žene buben s navinutou strunou se závažím na kladce.⁹⁰³ Plynulý chod zajišťuje kotvový krok s posuvnými paletami a kyvadlo s dřevěnou tyčí a leštěnou čočkou na pružinovém závěsu. Pod hrot kyvadla položil autor smaltovaný štítek zn. *II-I-0-I-II*, jež vymezuje jeho amplitudu.⁹⁰⁴ Užití skládaného číselníku s předtištěnou signaturou předjímá tradici, jež panovala od poloviny 19. století.

⁹⁰² Výrobny smaltovaných štítků se z hlediska zefektivnění výroby vrací ke skládaným číselníkům. Mezikruží s minutovým dělením a hodinami se sjednocuje a hodináři si již jen objednávají středové terče s vlastními signaturami.

⁹⁰³ Opětovné užívání závaží vedlo rovněž k zpřesňování chodu strojů, protože tah pera se se silou jeho navinutí měnil.

⁹⁰⁴ Štítek umožňoval správně hodiny zavěsit a sledovat jejich plynulý chod. Pomáhal regulovat tzv. kulhání stroje.

Endler Daniel, k. 1840 (Praha)		
57	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Sbírka Adriana Krenna, Bamberg, Německo, inv. č. 57 (cit. 11. 7. 2019)		
Sign: <i>Daniel Endler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Na konkávně a konvexně tvarovanou konzolu navazuje obdélná, podlouhlá hnědě lakovaná schránka se stranovým prosklením. Z přední strany k ní přiléhají dvířka lemovaná hadovitě stáčeným profilováním. Závěr korunuje římsa se segmentovým prohnutím.

Číselník v litém zlaceném rámu s motivem spletené girlandy kombinuje smaltové mezikruží s minutovým dělením a římským označením hodin společně se smaltovým terčíkem se signaturou *Daniel Endler in Prag* v kartuši a třemi natahovacími otvory.

Stroj autor uzpůsobil pro čtvrtové opakovací odbíjení. Má tedy pohon třemi lanovými bubny s mosaznými závažími na kladce. Plynulý chod je dán kotvou s kyvadlem na dřevěné tyči a pružinovým závěsu. Pod hrot kyvadla položil autor smaltovaný štítek zn. *II-I-0-I-II*. Odbíjení se ozývá ze dvou ocelových spirál.

Uvedený příklad je nadstandardním řešením hodin pro náročnou klientelu. Dle provedení skříně, rámování číselníku a jeho zhotovení jej řadím do období kolem roku 1850.⁹⁰⁵

Endler Daniel, k. 1840 (Praha)		
58	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Uměleckoprůmyslové muzeum, inv. č. 54 378		
Sign: <i>D. Endler Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 68		
Stav: restaurované, funkční		

Drobnou mosaznou schránku s kanelovaným soklem, jednoduchou římskou a lukovitě zprohýbaným uchem obklopuje prosklení. Smaltovaný číselník tvaru obdélníku s tištěným mezikružím I–XII nese signaturu *D. Endler Prag*. Stroj s pérovníkem a vřetenovým krokem se setrvačkou doplňuje budící ústrojí, jež se zastavuje tlačítkem v horní části schránky.

Malé hodiny se setrvačkou se staly praktickým doplňkem na cesty. Převážely se ve speciálních polstrovaných pouzdech s uchem. Své popularitě se těší dodnes, protože bývají ve velké míře napodobovány. Toto pojetí odpovídá polovině 19. století.

⁹⁰⁵ Srov. Heuer – Maurice 1988, s. 252.

Engelbrecht Anton, *31. 1. 1780–†26. 7. 1831 (Beroun)		
59	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1807
Vlastník: Muzeum Českého krasu, inv. č. H 2430		
Sign: <i>Anton Engelbrecht aūs Beraūn Maisterstuck No=1</i>		
Lit: Pařízek 2012b, s. 24–26, Pařízek 2015, s. 271–282		
Stav: kompletní, nefunkční		

Obdélná skříňka má tvar kapličky. Pokrývá ji černé lakování a prosvětlují zasklené otvory ze čtyř stran. Boční průduchy pro odbíjení zakrývají rozety s tlačným motivem slunce. Schránku zdůrazňují rokajové zlacené nožky.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu kotví vypouklý smaltovaný terč německých hodin 1–12, dělený po minutách a označený 5, 10, 15–60. Střed doplňuje ještě datumová stupnice 1–31. V ručkách se odráží neogotické motivy. Cvikly vyplňují ozdoby tvaru úponků s květinami. Nad číselníkem se v obloukovém výřezu kýve kontrolní kyvadélko tvaru květu s řezaným kamínkem. Hornímu oblouku mezi dvěma regulátory odbíjení dominuje půlkruhový ukazatel synodického měsíce.⁹⁰⁶ Volné plochy dekoruje gravírování, cvikly vyplňují ozdoby podoby květinových úponků a vrchní oblouk rytý koš s květinami.

Čtvrťový stroj pohání tři pérovníky a reguluje vřetenový krok s kyvadlem za strojem. Mechanismus čtvrtového opakovacího bití je propojen se dvěma zvonky. Zadní desku rámuje girlanda a doplňují ryté rozviliny. Střední část je věnována signatuře *Anton*

⁹⁰⁶ Synodický měsíc je způsob zobrazování kalendáře, který lze vizuálně korigovat dle fází Měsíce na obloze. Od roku 1700 patřil k běžně používaným kalendářům. Na počátku 19. století se již z hodin vytrácí a nahrazuje jej běžný občanský. Srov. Meis 1978 b, s. 107, Mühe – Vogel 1981, s. 76, 248, 250, 254, 257, 259, Urešová 1977, kat. č. 30, 34, 47, 80.

Engelbrecht aūs Beraūn Maisterstuck No=1. Vznik datuji do doby kolem roku 1807, kdy přebíral hodinářskou dílnu po zesnulém otci.

Engelbrecht Anton, *31. 1. 1780–†26. 7. 1831 (Beroun)		
60	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Zámek Manětín, inv. č. 2781		
Sign: <i>Anton Engelprecht Beraūn</i>		
Lit: Pařízek 2012b, s. 24–26, Pařízek 2015, s. 271–282		
Stav: kompletní, nefunkční (chybí kyvadlo a ozdoby)		

Obdélná skříňka má tvar kapličky. Pokrývá ji černé lakování a prosvětlují zasklené otvory ze čtyř stran. Boční průduchy pro odbíjení zakrývají rozety s tlačným motivem slunce. Schránku zdůrazňují rokajové nožky.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu kotví vypouklý smaltovaný terč německých hodin I–XII, dělený po minutách a označený 5, 10, 15, ... 60. Čas ukazují ručky tvaru reliéfně zpracovaných rozvilin. Cvikly vyplňují ozdoby tvaru úponků s květinami. Nad číselníkem nalezneme obloukový výřez pro kontrolní kyvadélko (chybí). Ve vrchním oblouku chybí dva regulátory odbíjení a mezi nimi opět vidíme půlkruhový ukazatel synodického měsíce. Volné plochy dekoruje gravírování, cvikly vyplňují ozdoby podoby květinových úponků, vrchní oblouk ryté rozviliny. Taktéž zde autor vepsal signaturu *Anton Engelprecht Beraun*.

Čtvrtkový stroj pohání tři pérovníky a reguluje vřetenový krok s kyvadlem za strojem. Mechanismus čtvrtvého opakovacího bití je propojen se dvěma zvonky.

Svým pojetím odpovídají obě Engelbrechtovy práce spíše starším vzorům. Nicméně jej musím pro svou podobnost obě zařadit do období, kdy se stal mistrem a představil mistrovský kus (tj. r. 1807).

Engelschalk Ferdinand, *1680–†23. 7. 1755 (Praha)		
61	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1730
Vlastník: soukromá sbírka (fotodokumentace v archivu autora)		
Sign: <i>FERDINAND ENGELSCHALCK PRAG</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny chrání skříňka z lakovaného ořechového dřeva. V nárožích nad číselníkovou deskou a po stranách skříně ji provzdušňují průduchy pro lepší slyšitelnost odbíjení – kryté mosazným prořezávaným a rytým plechem s rozvilinami. Celek spočívá na čtyřech kulovitých mosazných nožkách. Vrchol zakončuje mansardová stříška s uchem (nepůvodní montáž) a čtyřmi čučky. Skříňka byla původně uzamykatelná, aby nemohlo být s hodinami neodborně manipulováno a zároveň na nich nemohl být měněn čas proti vůli majitele.

Korpus stroje překrývá z přední části čtvercová číselníková deska v horní části obloukovitě rozšířená. Střed desky vymezuje zlacené mezikruží celých hodin, dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách a čtvrt hodinách s označením 5, 10, 15 – IIII – 6IIII. Středový terč číselníku má ve spodní části dva natahovací otvory. V horním pak půlkruhovitý výřez kopírující pohyb čocky kontrolního kyvadélka, s vyznačenými krajními polohami pro správné

nivelování. Středem desky prochází hřídel s ocelovými prolamovanými ručkami s rozvilinovým dekorem (hodinová ručka z části chybí). Horním segmentové rozšíření číselníkové desky dekoruje medailonek s vyobrazením sv. Jana Nepomuckého. Volná místa doplňují akantové rozviliny s páskovými dekory. Cvikly zdobí lité ozdoby. Celá deska je konzervována zlacením v ohni.

Čtvrtkový stroj se dvěma pérovníky doplňují stavítka, jež vymezují střední sílu pera. Mechanismus s vřetenovým krok reguluje krátké kyvadélko za strojem. V půlhodinovém intervalu můžeme slyšet odbíjení do zvonku. Uložení celého mechanismu vymezují mosazné desky s litými sloupky v podobě váz. Zadní desce vévodí v rytém rámci signatura *FERDINAND ENGELSCHALCK PRAG*.

Dle podoby vymezených sloupků a užití stupnice u kontrolního kyvadélka se jedná o příklad skříňkových hodin z doby, kdy byl ještě kladen důraz na vnitřní méně

viditelné zdobení a zároveň různé pomocné stupnice, jež uživatelům zjednodušovaly jejich ovládání. Zároveň uložení stroje s číselníkem z horizontální do vertikální polohy, již odpovídá polovině 18. století. Ferdinand Engelschalck přišel do Prahy z Friedbergu v Bavorsku. Po roce 1731 se stal mistrem hodinářského cechu ve Würzburgu.⁹⁰⁷

Fischer Ignatz, k. 1780 (Duchcov)		
62	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9155/P633		
Sign: <i>Ignatz Fischer in Dux</i>		
Lit: Kopecká 1992, s. 14		
Stav: kompletní, nefunkční		

Černá hranolová ze čtyř stran zasklená skříňka spočívá na mosazných okřídlených spárech svírajících koule. Mansardová stříška má v nárožích lité pochodně a vrcholí naturalisticky tvarovaným a prořezávaným madlem.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk. Ve středu desky nechybí smaltovaný číselník dělený po minutách a značený z vnitřní strany I–XII a z vnější 5, 10, 15, ... 60. Signaturu *Ignatz Fischer in Dux* nechal autor vepsat do jeho horní poloviny. Segmentový oblouk vyplňuje kolem regulátorů odbíjení lité větvoví s vavříny. V předních dvířkách, bohatě rámovaných odstupňovaným vejcovcem, doplňují zasklení ještě dva trojúhelné průduchy pro odbíjení.

⁹⁰⁷ Srov. Schulte 1902, Abeler 1977, s. 268, Michal 2002, s. 246–247.

Půlový stroj se dvěma pérovníky reguluje vřetenový krok s krátkým kyvadlem umístěným vzadu. Mechanismus odbíjí počet hodin do dvou zvonků.

Fischer Ignatz, k. 1780 (Duchcov)		
63	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Regionální muzeum v Teplicích, inv. č. H 7323		
Sign: <i>Ignatz Fischer in Dux No. 33</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Jednoduchou hranolovou ořechovou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Z vrchu přiléhá mansardová stříška. Přední dvířka člení oblouk s průduchy pro odbíjení ve cviklech, krytých páskovou mřížkou. Sklo rámuje vyřezávaný vlys s boltci a mašlemi.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Ploše dominuje smaltovaný kruhový číselník s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60 a I–XII. Ve středu nalezneme krasopisnou signaturu *Ignatz Fischer in Dux No. 33* a dva otvory pro natahování. Rafie mají podobu rozvilin. Volné plochy vyplňují lité akanty a mušle na zelenozlatém pozadí.

Půlový stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do ocelové spirály.

Fischer Ignatz, k. 1780 (Duchcov)		
64	Typ: <i>stolní, miniaturní</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Regionální muzeum v Teplicích, inv. č. H 5219		
Sign: <i>Ignatz Fischer in Dux No. 37</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny se skládají pouze ze stroje a přílehlého číselníku na trojici nožek. Současná schránka není původní.

Kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení 5, 10, 15–60 a I–XII. Uprostřed nechybí signatura *Ignatz Fischer in Dux No. 37* a jeden natahovací otvor. Ručky mají podobu rozvilin. Vše rámuje litý zlacený vavřínový věnec s mašlí, opřený o dvojici akantů. Hodiny svým pojetím

připomínají tzv. *wiener zappler*, jež se ukládaly pod foukané skleněné poklopy.⁹⁰⁸

⁹⁰⁸ Srov. Meis 1978 b, s. 204–210 a 215 – Reliéfně dekorované hodiny tvořila podepřená číselníková deska z tlačeného plechu nebo odlitá z mosazi, před níž přesahovalo krátké kyvadélko. Později jej nahradilo klasické za strojen, aby nebylo čtení času rozptylováno kývavým pohybem.

Florian Josef, k. 1740 (Osek)		
65	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. ZČM UP 6 523		
Sign: <i>Joseph Florian Esseg</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Samotný stroj chrání čtyřboká zasklená černě lakovaná skříňka na čtyřech litých nožkách, se čtyřmi vázami v nárožích a úchytkou ve tvaru putti s kartuší na vrcholu mansardové stříšky.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. S mosazným zlaceným středem desky kontrastuje stříbřené mezikruží celých hodin, dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60. Ve středovém terči najdeme tři otvory pro natahování a půlkruhovitý průhled na kontrolní kyvadélko s českými granáty. Vrchní segment vyplňují dva kruhové regulátory odbíjení a kruhová poklice s rytou signaturou *Joseph Florian Esseg*. Volné plochy zdobí rytiny. K mezikruží celých hodin přiléhá čtvero litých rozvilinových ozdob.

Pohon zajišťují tři pérovníky, reguluje vřetenový krok s kyvadlem za strojem a šnekový vyrovnávač síly pera. Čas v rámci čtvrt hodin je oznamován akustickými signály do dvou zvonků.

Kombinace čtvrtého mechanismu společně s rytými mezikružími a signaturou v medailonu odpovídá době kolem roku 1840.

Forsag Johann, k. 1800 (Mikulov)		
66	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 129 955 a, b		
Sign: <i>Johann Forsaag in Nickolspur</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

„*Hodiny kolečkové, stolní, mosazné, kulaté se silně vypouklým sklem, ciferníkem s římskými čísly a ozdobnými ručičkami ve tvaru pletence s rozvilinami. Připojen klíček. Hodiny v hnědém koženém pouzdře, vyloženém jelenicí, na vrchní straně vytlačena hvězdice. Značeno: Johann Forsaag in Nickolspur.*“⁹⁰⁹

Johann Forsaag složil mistrovskou zkoušku 26. 1. 1794,⁹¹⁰ předmět tedy datují do přelomu 18. a 19. století.

Friedman Ignatz, k. 1880 (Kroměříž)		
67	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 168		
Sign: <i>Ignatz Friedman Kremsier</i>		
Lit: Kynčl 2008, s. 124		
Stav: restaurované, funkční		

⁹⁰⁹ Předmět nebylo možné bohužel vidět osobně, uvádím alespoň přepis inventární karty.

⁹¹⁰ Fischer 1968, s. 130.

Hranolovou, ze tří stran zasklenou schránku obklopuje bohatá řezbářská výzdoba. Z konzoly tvaru svazku javorových větví se vzpínají dva stylizované kmeny, jež obklopují stroj ze dvou stran. Centrálně vyrůstají květy věnčené javorovými, bukovými a dubovými lístky. Vrchní nástavec v podobě stříšky nese největší květ spolu se dvěma větvemi, jejichž výhonky se volutovitě stáčejí. Celek je mořen do tmavého odstínu, aby jednotlivé prohlubně a rýhy ve dřevu lépe vynikly.

Číselník rámuje dvojice mosazných prstenců a skládá se ze dvou částí. Vnější okružní dělí stupnice po minutách s označením I–XII. Středový terč má dva natahovací otvory a signaturu *Ignatz Friedman Kremsier* v hodní polovině.

Půlový stroj ženou dva pérovníky a reguluje kotvový krokem s roštovým kyvadlem na pérovém závěsu. Čočka kyvadla s vyobrazením šípu nese označení *R A*.⁹¹¹

Kompozice schrány ještě není skládána ze soustružených dřevěných prvků. Zároveň svými dekory a užitým mechanismem neodpovídá polovině 19. století, datují je tedy kolem roku 1880.⁹¹²

Gablentz Joseph, k. 1810 (Opava)		
68	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U146H		
Sign: <i>Joseph Gablentz in Troppau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

⁹¹¹ Označení *Retard* a *Avance na* kyvadlové čočce najdeme u továrně vyráběných pérových hodin v období let 1880–1915. Zjednodušovalo uživatelům samotnou regulaci při posunu čočky po kyvadlové tyči.

⁹¹² Dalším hodinářem skříňkových hodin, jenž působil v Kroměříži byl v polovině 18. století Christian Wenterspocher (Mühe – Vogel 1981, s. 70).

Schrána nese podobu altánu s bočními stěnami a dvěma alabastrovými sloupky. Z tmavě lakovaného soklu, podoby dvojramenného schodiště s neogotickým zábradlím a ozdobou tlačené palmety se zvedá dvojice sloupků nesoucí kladí s naznačeným tympanonem. Za sloupky můžeme spatřit prostor obložený zrcadly a vyložen kazetovou intarzií ve spodní části. Kladí doplňuje palmeta a dvojice gryfů. Nástavec s hodinovým strojem tvoří jehlan, ve spodní části pobitý dvojicí sfing se zapletenými ocasy.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení 1–12, při vnitřní straně s datumovou stupnicí. Obíhají jej jednoduché, železné rafie (datumová chybí). V horní části do oblouku vložena signatura *Joseph Gablenz in Troppau*.

Soukolí stroje ženou tři pérovníky a reguluje kotvový krok s krátkým kyvadlem na šňůrovém závěsu. Stroj umí odbíjet čtvrti opakovaním do dvou spirál.

Hodiny podoby altánu ze sledovaného souboru byly nejčastěji vyráběné právě kolem roku 1810.⁹¹³

Glenck Andreas, 1703–1724 (Praha)		
69	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1700
Vlastník: Auktionen Dr. Crott, 16. 11. 2013, Mannheim, Německo, lot. 672		
Sign: na číselníku: <i>Glenck Prag</i> , na stroji: <i>Andreas Glenck Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

⁹¹³ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 83, taktéž Meis 1978 b, s. 174–175.

Schránku z mosazi obklopuje prosklení ze čtyř stran. Na vrchní desce kontrastuje stříbrné lité mezikruží se zlacenou a gravírovanou plochou. Minutové dělení doplňuje označení minut 5, 10, 15... 60 a hodin I–XII. Do střední části umístil autor do dvou stuh signaturu *Glenc Prag*. Středové ručky s akanty namodřil v ohni.

Stroj s jedním pérovníkem a šnekovým regulátorem je propojen se setrvačkou pod prořezávaným a rytým můstkem. Do spodní desky vepsal signaturu *Andreas Glenc Prag*. Součástí je kůží potažené pouzdro s vypouklým sklem. Z pravé strany vyčnívá tlačítko pro spouštění opakování odbíjení do zvonku. Hodiny dokládají svým pojetím přežívající tvarové podoby hodin doby renesance.⁹¹⁴

⁹¹⁴ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 64, 65 nebo Meis 1978 b, s. 31–34.

Glenck Andreas, 1703–1724 (Praha)		
70	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1720
Vlastník: Dr. Crott Auctioneers, 104. Auction, 22. 5. 2021, lot. 200		
Sign: vzadu: <i>ANDREAS: KLE:/:NCK: :PRAG;</i> , vpředu: <i>Andreas Glenck</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Drobnou černě lakovanou schránku na litých čočkovitých nožkách vymezuje profilovaný sokl a římsa s mansardovou stříškou s čučky v nároží a mosazným madlem ve vrcholu.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Použité stříbřené mezikruží s minutovým dělením, značením minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII silně kontrastuje s podkladovou zlacenou plochou, již vyplňují ryté a zrněné ornamenty. Do střední části vložil autor kromě své signatury *Andreas Glenck* ještě kruhové spouštění budíkového zařízení, označené 1–12.⁹¹⁵ Ručky barokního tvaru překrývá modření v ohni. Ve vrchním segmentu desky nalezneme půlkruhovou stříbřenou stupnici S-10-20-30-40-50-60-F a páku pro regulaci přesnosti chodu.

Stroj ženou dva pérovníky, z nichž jeden je natahovaný klíčem ze zadní strany a druhý budíkový tažením za strunu navinutou na bubnu. Budík se zastavuje tlačítkem pod vrchním madlem. Opakovací bicí i budíkové zařízení využívá k akustickému signálu jeden zvonek. Opakování se spouští vždy stiskem tlačítka na zadní straně. Stroj je regulován kyvem setrvačky pod prořezávaným můstkem na zadní desce stroje.

⁹¹⁵ Ke spuštění budíku došlo v momentu, kdy se hodinová rafiie setkala s kolíčkem vloženým do otvoru v tomto terčíku.

Celou zadní desku zakrývají lité ornamenty. V horní části vidíme regulování odbíjení hodina a v dolní rytou kartuši se signaturou *ANDREAS: KLE:/:NCK: :PRAG:.*

Stroj považuji za raný příklad využití původních znalostí a zkušeností z konstruování stolních dózových hodin, jež měly soukolí uložené horizontálně. A. Glenck stroj překlopil do vertikální polohy, ale držel se ještě archaizujícího užití setrvačky. Proto jej datuji do doby, kdy se ještě na trhu spíše objevují dózové hodiny.

Glenck Andreas, 1703–1724 (Praha)		
71	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1730
Vlastník: Aukce Sotheby's, Important Watches, 13. 4. 2011, New York, lot. 2		
Sign: <i>Andreas Glenck</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má totožný tvar jako předchozí ukázka. Vyzdvihují ji nožky v podobě tlap. Nad číselníkem má uživatel možnost díky půlkruhovému přepínači vypínat a zapínat odbíjení. Signaturu *Andreas Glenck* v ryté kartuši na zadní desce obklopuje skupina gravírovaných grifů.

Glenck Andreas, 1703–1724 (Praha)		
72	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1730
Vlastník: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, inv. č. 12 568		
Sign: <i>Andreas Glenck Prag</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 1		
Stav: nekompletní, nefunkční (pouze stroj)		

Schránka nedochována. Korpus stroje je z přední části opatřen čtvercovou číselníkovou deskou. Do středu desky umístil autor cínové mezikruží německých hodin, tedy dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách a čtvrthodinách s označením 5, 10, 15–60. Středový terč číselníku má po levé straně okénko s datumářem, po pravé přiléhá otvor pro natahování a ve spodní části ukazatel měsíců. Při horním okraji terče půlkruhovitý výřez kopírující

pohyb čocky kontrolního kyvadélka, s vyznačenými krajními polohami pro správný pohyb čocky. Ocelové prolamované ručky mají rozvilinové dekory. Ve cviklech číselníkové desky třímají mosazné lité apliky v podobě okřídlených putti.

Stroj je poháněn jedním pérovníkem, doplněný vřetenovým krokem s krátkým kyvadélkem za strojem a kontrolním kyvadélkem v přední části. Biji je vyvedeno do jednoho zvonku. Jicí i bicí soukolí je uloženo mezi mosaznými deskami, vymezenými litými sloupky v podobě váz. Dle životopisných údajů, užitému dekoru a způsobu zdobení soudím, že vznikly kolem roku 1720. Rovněž svým pojetím odpovídají podlahové schráně anglického vzhledu.⁹¹⁶

Glenck Andreas, 1703–1724 (Praha)		
73	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1720
Vlastník: Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 24 424		
Sign: <i>Andreas Glenck Prag</i>		
Lit: Čermák 1970, s. 14		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňka má podobu kapličkového tvaru. Stroj je poháněn dvěma pérovníky. Chod regulován vřetenovým krokem s krátkým kyvadélkem za strojem a kontrolním kyvadélkem v přední části. Biji je vyvedeno do jednoho zvonku. Jicí i bicí soukolí je uloženo mezi mosaznými deskami.⁹¹⁷ Dle tvaru užitých schránek usuzuji, že vznikl ve stejném období jako předchozí.

⁹¹⁶ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 262, 263, 273.

⁹¹⁷ Při návštěvě depozitáře muzea mi nebylo umožněno pořizovat nezbytnou fotodokumentaci. Pro komplexnější popis předmětu mi bohužel nebyla při bádání poskytnuta dostatečná časová dotace.

Goldowsky Josef, k. 1830 (Hradec Králové)		
74	Typ: <i>nástěnné</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 8853		
Sign: <i>Jos. Goldowsky in Königgrätz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

„Goldowsky Jos., Hradec Králové, nástěnné čtvřové bicí.“⁹¹⁸

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
75	Typ: <i>skříňkové, astronomické, kalendářní, hrací</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 29 827		
Sign: <i>Josef Graff Meisterstuckh Prag</i>		
Lit: Čermák 1970, kat. č. 82		
Stav: restaurované, funkční		

Ořechovou skříňku, jež je oproti standartním ca 2× větší, obklopují rokajové ornamenty, nožky nesou podobu stylizovaných delfínů a odstupňovaný sokl je v nárožích završen čtveřicí bust. Valená stříška s nízkou mansardou má po stranách

⁹¹⁸ Kopecká 1992, s. 51 – autorka uvádí pouze výčet existujících prací v depozitáři muzea bez podrobnějšího popisu.

rokokově tvarované vázy. Celek zakončuje cizelovaný odlitek Saturna s archandělem Gabrielem.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Hodinové mezikruží v jejím středu dodržuje klasické německé rozložení s minutovým dělením a značením 5, 10, 15... 60 a I–XII. K hornímu okraji středového terče přiléhá půlkruhový retrográdní ručkový ukazatel dne, otočná růžice slouží pro kontrolu chodu stroje obdobně jako v jiných případech kontrolní kyvadélko. Pod ukazatelem nalezneme ještě dva kruhové ukazatele pro den

v týdnu s vyobrazením jejich planet a druhý pro měsíce s počty jejich dní. Do spodní části terče provrtal autor tři natahovací otvory a vygravíroval signaturu *Josef Graff Meisterstuckh Prag*. Do cviklů zdobených litými stylizovanými mušlemi umístil regulátory bití a zvonkohry. Hornímu oblouku desky dominuje ukazatel světových časů, dále ukazatel synodického měsíce a ukazatel východu a západu Slunce.

Celý orloj⁹¹⁹ pohání tři pérovníky, soukolí reguluje vřetenový krok s krátkým kyvadlem umístěným za strojem. Stroj odbíjí a opakuje čtvrti do dvou zvonků nebo hraje melodii na zvonkohru. Celé pojetí vypovídá o vysoké úrovni hodináře a využití jeho zahraničních zkušeností.⁹²⁰

⁹¹⁹ Hodiny kombinující kalendářní a astronomické údaje lze také považovat za orloje.

⁹²⁰ Obdobné práce jsou u nás velkou vzácností, srovnatelné analogie se mi nepodařilo dohledat. Práci lze připodobnit k vzácně se objevujícím interiérovým orlojům 1. poloviny 18. století.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
76	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Bonhams, Fine Clocks, 11. 12. 2019, London, lot. 101 (cit. 5. 4. 2017)		
Sign: <i>Joseph Graff Prag No117</i>		
Lit: Maurice 1976, pl. 930		
Stav: restaurované, funkční		

Atypická dubová skříňka je zasklená ze čtyř stran. Vynesení na volutové nohy, jež přechází v nároží a splývají s valenou stříškou s mansardou dává celé kompozici dynamický tvar. Tyto schránky mají své vzory především v Nizozemí. Plochy jsou bohatě vykládány cínovými, mosaznými a kostěnými dekory po způsobu prací A. Ch. Boulleho (1642–1732). Pochlubit se může valeným zakončením stříšky a vyzdvižením na bronzové delfíny. V nárožích přiléhají maskarony a na nástavci na vrcholu je bronzový lev na zadních, opírající se o boltcově tvarovanou kartuš.

Obdélná číselníková deska je převýšena půlkruhem, ve kterém vidíme smaltovaný vypouklý číselník s minutovým dělením, značením 5, 10, 15–60 a I–XII. V horní polovině vypiloval autor kruhový otvor, do kterého prostrčil kontrolní růžici. Náročně zpracované rafie utváří dojem, že jsou do náročných kompozic splétány ze slabých drátků. Pod číselníkem můžeme spatřit kruhových ukazatel kalendáře. Směrem od okraje ke středu můžeme číst datum, zkratky měsíců s počty jejich dní, připomínky světců a úplně nejbližší středu znamená zvěrokruhu. V nárožích jej obklopuje čtveřice regulátorů pro bití a zvonkohru. Nechybí ani výběr skladeb *Allegro – Minueta – Sechamo – Minueta – Polonesa – Minueta*.

Soukolí je hnáno třemi pérovníky s řetízkovými převody na šnekové regulátory, plynulost chodu hlídá vřetenový krok s krátkým kyvadélkem za strojem. Akustickou složku tvoří jednak čtvrtové opakovací odbíjení, ale i mechanismus zvonkohry s pěti skladbami. Pomocí paliček zní melodie ze třinácti zvonků. Zadní desku lemují gravírované girlandy, akanty a boltce. Do středu vyryl autor v ozdobné kartuši signaturu *Joseph Graff Prag No117*. Schránky s vybočenými nohami jsou u nás jistě projevem holandských vlivů.⁹²¹

⁹²¹ Srov. Mühe – Vogel 1981, 74, 78, Poche – Urešová 1987, obr. 13. Podobnými schránkami se proslavil německý hodinář Leopold Hoys (*1713–†1797), jenž působil v Bamberku. (Abeller 1977, s. 294, 295

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
77	Typ: stolní, skříňkové, hrací s automaty	Dat: k. 1760
Vlastník: Sběrka Pražského hradu, inv. č. HS 8334/PH 16 225		
Sign: <i>Josef Graff Prag – No.194</i>		
Lit: Sojka 2008, s. 25		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka svým vzhledem odpovídá předchozí ukázce. Nejsou však dochovány bronzové ozdoby. Na číselníkové desce, jež je v horní části obloukovitě rozšířena, nalezneme automat v podobě skupinky pohybujících se muzikantů malovaných na plechu. Jejich končetiny se permanentně pohybují společně s kyvem kyvadla. Mosazné mezikruží ve středu desky vymezuje minutové dělení se značením hodin I–XII a minut 5, 10, 15–60. Volné plochy vykrývají ryté akanty. Ve dvou vrchních cviklech můžeme ovládat odbíjení a mezi nimi číst v okénku datum. Signaturu *Josef Graff Prag – No.194* vepsal autor do ryté kartuše ve středu číselníku, kde je kromě natahovacích otvorů i kontrolní terč propojený se soukolím. Ručky zvolil opět ocelové, prořezávané, modřené v ohni. Stroj má čtvrtové opakovací odbíjení a reguluje jej vřetenovým krok s kyvadélkem za strojem. Nechybí zvonkohra, jež se spouští vždy

v celou hodinu. Stejně automaty nacházíme na hodinách pod označením *Prager Kappelenuhr*.⁹²²

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
78	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: Poche – Urešová 1987, kat. č. 17		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka se svým tvarem blíží předchozím příkladům. Marketerie zde byla uplatněna v ořechovém dřevě. Kromě litých nožek jsou ještě doplněny flambonky a vázou s festonem ve vrcholu stříšky.

Číselník se drží tradičního zpracování jako předchozí. Na číselníkové desce nalezneme ryté rozviliny, regulátory bytí, natahovací otvory a segmentový průhled na kontrolní kyvadlo. V horním oblouku v medailonu spatříme vymalované postavy Tří králů s otáčející se nebeskou koulí zdobenou polodrahokamy (mechanismem pro kontrolu chodu stroje).

⁹²² Srov. Kaltenböck 1988, s. 20.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
79	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Starožitnosti N. P. Trent Antiques, ev. č. RT-018/# 109541 (cit. 5. 4. 2017)		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka se svým tvarem blíží předchozím příkladům, pouze ji navíc zdobí dodané čučky. Kontrolní terč, tvořený růžicí složenou z broušených kamínků, ve středu číselníku zde funguje jako ukazatel vteřin. Horní polovinu číselníkové desky vyplňuje půlkruhový ukazatel synodického měsíce s vyobrazením jeho fází.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
80	Typ: <i>stolní, skříňkové, kalendářní</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 15 230		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: Poche – Urešová 1987, obr. 17		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka zdůrazněná soklem je ze čtyř stran zasklená a vrcholí mansardovou stříškou s oblouky po stranách. Po celé ploše je lakována způsobem, jenž vzbuzuje dojem želvovinového vykládání. Kompozici doplňují zlacené lité ozdoby a dřevořezby. Skříň spočívá na sdruženě zavinutých nožkách a v soklu ji provzdušňuje okénko s rokajovým rámem a průhledem na kyvadlo. Zkosená nároží zdobí na soklech plastiky alegorií čtyř ročních období. Nad soškami přečnává římsa s převislými rozvilinami. V nárožích mansardové stříšky se nachází čtvero rokokově tvarovaných váz a po stranách figury andělů. Na vrchu se vzdouvá rokajový oblouk, jež nese postavu Saturna, stojícího s přesýpacími hodinami a kosou na zeměkouli.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje v horní části oblouk. Uprostřed nalezneme mezikruží německých hodin s minutovým dělením a v jeho středu otvory pro nátah, okénko datumáře a vteřinový číselník. Ukazatel synodického měsíce ve vrchním oblouku nám prezentuje jeho aktuální fázi. Dále zde autor umístil ukazatel dne v týdnu a měsíci, regulátory odbíjení a regulátor přesnosti chodu.

Stroj se bohužel k této schránce nedochoval, ale lze se domnívat, že byl hnán třemi pérovníky, regulován vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem a jeho bicí soukolí mělo čtvrté opakování.

Odlišné pojetí skříně, než u předchozích ukázek mne vede k domněnce, že se jedná o výrobek vzniklý kolem roku 1770.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
81	Typ: <i>stolní, skříňkové, kalendářní</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Arthouse Hejtmánek, Večerní aukce 2018, 6. 12. 2018, lot 12		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hruškovou hranolovou schránku pokrývá černění, je prosklená ze čtyř stran. Vyzdvižená na čtveřici čučků se skládá z profilovaného soklu, těla skříně a dvakrát odstupňované mansardové stříšky. Nároží lemuje čtveřice flambonů a vrcholek stylizované madlo se dvěma putti (bronzové ozdoby jsou již novodobé napodobeniny). Hrany skříňky opisuje zlatá linka.

Rozvržení číselníku odpovídá předchozímu kusu, pouze zde postrádáme regulátor přesnosti chodu. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky je regulován vřetenovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Opakovací odbíjení je vyvedeno do dvou zvonků. Z celého pojetí je patrná silná inspirace anglickými *bracket clock* z let 1755–1766.⁹²³

⁹²³ Např. Mühe – Vogel 1981, s. 135.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
82	Typ: <i>stolní, skříňkové, kalendářní</i>	Dat: do 1780
Vlastník: Sběrka Dr. H. C. Bertele (*1903– †1984), Grenadenberg (po roce 1984 sbírka rozprodána)		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: Britten 1895, pl. 168		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Černě lakovaná schránka kapličkového tvaru na boltcových litých nožkách je prosvětlena prosklením ze čtyř stran. Na bocích se uplatnily rozetové průduchy se zdobenou mřížkou pro odbíjení. V nárožích ji zdobí čtvero flambonů a ve vrcholu mansardové stříšky postava Saturna na oblaku, s odloženou kosou a rozvinutou stuhou s čísly I–XII v roztažených rukou. Přední dvířka rámuji boltcové a mušlové motivy.

Číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Do středu desky umístil autor mezikruží německých hodin s minutovým dělením a do středového terče otvory pro nátah spolu s výsečí pro kontrolní kyvadélko. Horní oblouk číselníkové desky vyplňují dva regulátory odbíjení a středový ukazatel dne a měsíce s počtem jeho dní. Volné plochy jsou věnovány rytým rozvilinám a cvikly aplikám podoby maskaronů. Čtvrtý opakovací stroj je řešen obdobným způsobem jako předchozí ukázka.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
83	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: do 1780
Vlastník: Koller Auctions, 17. 9. 2014, lot 4004		
Sign: <i>Josef Graff Prag N.399</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Za dvířky Za kapličkové schránky s nožkami, nárožními čučky i vrchním madlem rokokového tvaru můžeme spatřit číselníkovou desku se stejným rozložením jako u předchozího příkladu. Do vrchního oblouku však autor doplnil medailon s vymalovaným poutníkem a do nároží kolem číselníkového mezikruží vložil kartuše s rozvilinami. Signaturu *Josef Graff Prag N.399* umístil tradičně do gravírované kartuše ve středovém terči číselníku.

Graff Joseph, *1739 –†1780 (Praha)		
84	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: do 1780
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Josef Graff Prag</i>		
Lit: Mühe – Vogel 1981, kat. č. 69		
Stav: restaurované, funkční		

Menší varianta skříňky kapličkového tvaru na akantových nožkách. V nárožích stříšky nechybí čtvero flambonů. Vrchol mansardy korunuje odlitek v podobě koše plného rozkvetlých květin.

Číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Do středu desky umístil autor mezikruží německých hodin s minutovým dělením a do středového terče otvory pro nátah spolu s výsečí pro kontrolní kyvadélko a datumář. Horní oblouk číselníkové desky vyplňují dva regulátory odbíjení a středová poklice s rytým erbem majitele. Cvikly vyplňují rozvilinové dekory.

Všechny příklady (kat. č. 81–83) vznikly před rokem 1780. Schránky již mají výlučně kapličkový tvar a způsob zdobení již neodpovídá raným ukázkám (kat. č. 77–79). Rovněž můžeme vnímat ve výrobcích jistou standardizaci, co se týká konstrukce strojů.

Gross Philipp, k. 1820 (Opava)		
85	Typ: <i>komodové, skříňkové, alabastrové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U69H		
Sign: <i>Philipp Gross in Troppau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka z alabastru má tvar pylonu vysazeného na sokl s kanelovaným náběhem. Ke střední části přiléhá paprskovitá rozeta s hodinovým strojem, girlandou ve spodní části a květy v horní. Korunní římsu lemuje střídavý motiv kostek s květy a otočených pyramid.

Kombinovaný číselník tvoří smaltované okruží dělené po minutách a označeným 1–12. Signatura *Philipp Gross in Troppau* střídavě vyplňuje prostor mezi čísly 8–4. Střed číselníku dekoruje terč s tlačným spirálovým motivem.

Půlový stroj ženou dva pérovníky a reguluje kotvovým krok spolu s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Mechanismus odbíjí do ocelové spirály.⁹²⁴

Gübitz Johann, 1790–1820 (Klatovy)		
86	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: 1799
Vlastník: Aukce imKinsky, 25. 4. 2017, lot 248		
Sign: <i>Johann Gübitz in Klattau Ao. 1799</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Drobnou schránka (v: 21,5 cm) prosvětluje prosklení ze čtyř stran. Přední dvířka mají tvar čtverce v horní části rozšířeného o oblouk, dvířka definují i celý tvar schránky. Zvýšena je na kulovitých nožkách a v horním oblouku doplněna kruhem pro přenášení.

⁹²⁴ Srov. Vyskočilová 2002, s. 29–30.

Číselníková deska má smaltovaný terč číselníku s minutovým dělením, značením minut 15, 30, 45, 60 a hodin I–XII. Se zlacenou mosazí kontrastují stříbřené rokaje ve cviklech. Nad číselníkem kopíruje gravírovaná signatura *Johann Gübitz in Klattau Ao.* 1799 mírně zdvižený segment. Ve vrchním

oblouku našel prostor regulátor přesnosti chodu, bití a opakování.

Stroj je miniaturizovanou podobou skříňových hodin. Spolu se třemi pérovníky, vřetenovým krokem jej obohacuje i opakovací odbíjení do dvou zvonků. Uvedená datace odpovídá užitému dekoru a technickému řešení stroje.⁹²⁵

Gübitz Johann, 1790–1820 (Klatovy)		
87	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Johann Gübitz in Klattau</i>		
Lit: Fritsch 2010, s. 502		
Stav: restaurované, funkční		

⁹²⁵ Srov. Urešová 1977, kat. č. 31, 32 nebo Landrock 1986, s. 133–135.

Ojedinělá kompozice se skládá z číselníkové desky se strojem s obložením z mosazného plechu. Autor ji zdůraznil posazením na odstupňovaný sokl s palmetovým vlysem, lyrami a věnčený řetízem s kuželkami. Vyzdvihl ji ještě na nožky podoby okřídlených orlích spárů s koulemi. Na stříšce podoby jednoduchého oblouku s čtyřmi vázami v nárožích odpočívá okřídlená mytologická postava.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje v horní části oblouk. Ve cviklech nalezneme lité ozdoby v podobě vinné révy. Vrchní oblouk dekorují tlačené motivy palmet, rohů hojnosti a maskarona. Střed desky patří bubnovému hodinovému stroji s vypouklým smaltovaným číselníkem v rozsahu 1–12 a minutovým dělením. Signaturu *Johann Gübitz in Klattau* nechal autor vepsat do oblouku při horním okraji číselníku. Po jeho ploše obíhá nad třemi natahovacími otvory trojice rafií.

Čtvrťový stroj ženou čtyři pérovníky, reguluje vřetenový krokem se setrvačkou. Bicí zařízení tluče kladívky do dvou ocelových spirál. Doplněn je budící mechanismus. Pro schránku byly recyklovány komponenty ze skříňkových hodin. Vše je tedy výhradním nápadem autora.⁹²⁶

⁹²⁶ Obdobné analogie jsem v literatuře nenalezl. Kompozice vzdáleně připomíná renesanční nástolec s mechanickými automaty, jež se vyráběly v Augsburgu.

Gübitz Johann, 1790–1820 (Klatovy)		
88	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Aukce Dorotheum, Weihnachtsauktion Salzburg – Möbel, Volkskunst, 19. 11. 2014, lot 404		
Sign: <i>Johann Gübitz in Klattau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hmotu drobné schránky (24,5 cm) tvoří bronzový zlacený odlitek tvaru amfory na soklu s bochníkovými nožkami. Střední část je rozšířena a na bocích ji z každé strany objímá dvojice spletených hadů. Profilovaný sokl definuje mřížkované gilošování. Vrchol amfory přechází v podstavec s košem listů, květů a plodů, do nichž je upevněno madlo.

Číselník ve střední části kombinuje smaltované mezikruží s vějířovitým gilošováním. Vyznačeny jsou minuty a celé hodiny 1–12. Signatura *Johann Gübitz in Klattau* se střídá s čísly 8-7-6-5-4. Čas definuje dvojice modřených ruček s kruhovými terčíky a čas buzení třetí s terčíkem routovým.

Čtvrtý opakovací stroj se natahuje třemi otvory v číselníku. Vřetenový krok propojuje soukolí se setrvačkou skrytou pod můstkem. Opakovací čtvrté bití se spouští stisknutím tlačítka na vrcholu schránky.

Předmět v sobě již nezapře rysy klasicismu, a tak jej datuji dle analogií s dalšími výrobky do období kolem roku 1820. Rovněž vypovídá o francouzských vlivech tzv. *pendule vase*.⁹²⁷

Hader Pavel, 1817–1829 (Olomouc)		
89	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 94		
Sign: <i>Peter Hader in Olmutz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Základ černě lakované schránky podoby altánu tvoří konkávně a konvexně prohýbaný sokl, na kterém je upevněn věneček se stužkou tlačný ze zlaceného plechu. Ze soklu se zvedá čtveřice alabastrových sloupků s mosaznými patkami a hlavicemi. Obdobné sloupky rámuje i zrcadélko v zadní části. Sloupy vynášejí členěný dřevěný štít doplněný věnci a růžicemi ze zlaceného tlačného plechu. Vrcholek korunují tři dřevěné zlacené vázy. Do dřevěného bubnu ve štítu vložil autor hodinový stroj s kovovým číselníkem v rozsahu I–

XII, minutovou stupnicí a ukazatelem dní 1–31 spolu se signaturou *Peter Hader in*

⁹²⁷ Srov. Meis 1978 b, s. 214 nebo Mühe – Vogel 1981, s. 116, 118.

Olmütz. Ručky zvolil železné, střídme. Pod strojem, mezi sloupky visí kyvadélko podoby slunce, vystřižené z tlačeného plechu.

Soukolí mezi mosaznými deskami čtvercového v rozích skoseného tvaru vymezují jednoduché sloupky z tyčoviny. Stroj odbíjí čtvrti opakováním do dvou spirálových gongů, pohání jej tři pérovníky a má kotvový krok s kyvadlem na šňůrovém závěsu.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
90	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 126 172; obdobné inv. č. 35 774		
Sign: <i>Lud. Hainz v Praze</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Hodiny rámové, zlacené, rokokového tvaru, zasklené. Rám se sádrovými rokokovými ozdobami, ciferník bílý, smaltovaný s černými římskými číslicemi. Pod ciferníkem otvor pro kyvadlo, které je tvaru ženské hlavy s kruhovými paprsky. Zn. Lud. Hainz v Praze.“⁹²⁸

⁹²⁸ Hodiny nebylo možné vidět osobně, a tak uvádím pouze přepis inventární karty.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
91	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 35 774		
Sign: <i>Lud. Hainz v Praze</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Hodiny rámové, zlacené, rokokového tvaru, zasklené. Rám se sádrovými rokokovými ozdobami, ciferník bílý, smaltovaný s černými římskými číslicemi. Pod ciferníkem otvor pro kyvadlo, které je tvaru ženské hlavy s kruhovými paprsky. Zn. Lud. Hainz v Praze.“⁹²⁹

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
92	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Aukce Aukro, 20. 1. 2019, lot. 6920268461		
Sign: <i>Ludwig Hainz in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Dřevěné prvky skrývá černé lakování, pouze zdobné detaily zdůrazňuje zlacení. Kanelovaný sokl na alabastrových kulových nožkách nese dvojici sloupů s kaširovanými patkami a hlavicemi. Sloupy nesou rámovaný akvarel s pohledem

⁹²⁹ Hodiny nebylo možné vidět osobně, a tak uvádím pouze přepis inventární karty.

na Hradčany, doplněný dřevorezbu tmavé labutě a látkovými květy. Po stranách jej doplňují poklice s perleťovými květy. Vrchol uzavírá dvojice váz a oblouk s volutami doplněný o perleťové rozviliny.

Půlový stroj s bílým smaltovaným číselníkem I–XII a signaturou *Ludwig Hainz in Prague* visí v dřevěném bubnu, jež přiléhá ze spodní strany ke sloupkové konstrukci. Regulaci zajišťuje kotva s kyvadlem na pružinovém závěsu. Nechybí bití do dvou spirál.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
93	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Sběrka Pražského hradu, inv. č. HS 5169/PH 455		
Sign: <i>Ludwig Hainz in Prague</i>		
Lit: Sojka 2008, s. 46		
Stav: restaurované, funkční		

Hnědě mořený a lakovaný sokl z ořechu se volutově vzdouvá do stran. Vlastní schránku odděluje vrupovaná lišta. Má dovnitř prohnuté boky, vrcholí zaoblenými rohy a uprostřed je zakončena špicí.

Čtvrťový stroj s bílým smaltovaným číselníkem I–XII, terčovým gilošováním a signaturou *Ludwig Hainz in Prague* reguluje kotva na pružinovém závěsu. Nechybí bití do dvou spirál.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
94	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Sbírka Pražského hradu, inv. č. HS 6801/PH 10 131		
Sign: <i>Ludwig Hainz Prag</i>		
Lit: Sojka 2008, s. 49		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny tvoří ořechová schránka na do stran volutově stočených nohách s prověšeným středem. Zdůrazňují ji řezby boltců a mušlí. Sokl odděluje od hlavní, do stran bombírované schrány, vrupovaná římsa, jež pokračuje volutovými křídly s akantem. Další římsa definuje nástavec s palmetou.

Čtvrťový stroj s bílým smaltovaným číselníkem I–XII, terčovým gilošováním a signaturou *Ludwig Hainz Prag* reguluje kotva na pružinovém závěsu. Mechanismus odbíjí do dvou spirál.⁹³⁰

⁹³⁰ Hodiny patří k tvarově jednodušším, a tak nejsou hojně zmiňovány v literatuře. Jistým srovnáním může být příklad stolních hodin obdobného tvaru, avšak se zlacenými řezbami z přední strany (Kresánková nedat., obr. 8). Taktéž Vyskočilová 2002, kat. č. 76 – doplněné soklem s hracím strojem. Jsou pravděpodobně vzdáleně odvozeny od francouzských *tête de poupée*, srov. Mühe – Vogel 1981, s. 94, 95.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
95	Typ: <i>nástěnné, kontrolní</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Zámek Sychrov, sbírka hodin		
Sign: <i>Ludvík Hainz v Praze</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černou čtvercovou lakovanou uzamykatelnou schránku s jemně přesahujícím soklem profiluje po obvodu římska. Z přední strany ji chrání rámeček se zasklením. Uvnitř schránky nalezneme jící stroj s pérovníkem, kotvovým krokem a krátkým kyvadlem na šňůrovém závěsu.

Číselník ve smaltu definuje čtvrt hodinové členění a značení I–XII se soustředně vepsanou signaturou *Ludvík Hainz v Praze*. Ten se otáčí kolem své osy, v níž kotví ocelová rafie. Po jeho obvodu je umístěno 48 jazýčků, jež se při provozu hodin sklápějí nebo rovnají pomocí zástrče v horní části schránky. Pro zastavování a spouštění hodin ještě autor doplnil kulatý knoflík. Tímto systémem bylo v minulosti možno kontrolovat například pravidelnost obchůzek hlídače.

Hainz Ludvík, *2. 8. 1815 –†16. 8. 1873 (Praha)		
96	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Sběrka Pražského hradu, inv. č. HS 6798/PH 10 128		
Sign: <i>Ludwig Hainz Prag</i>		
Lit: Sojka 2008, s. 51		
Stav: restaurované, funkční		

Ořechovou schránku s volutami v nárožích a řezanou mušlí ve štítu vyvyšuje sokl, jenž má do stran volutově vybočené nohy překryté řezaným dekorem.

Čtvrťový stroj s bílým smaltovaným číselníkem I–XII, terčovým gilošováním a signaturou *Ludwig Hainz Prag* reguluje kotva na pružinovém závěsu. Mechanismus odbíjí do dvou spirál.

Hainz Ludvík, *5. 4. 1847 –†20. 5. 1893 (Praha)		
97	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1890
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 159 461		
Sign: <i>Lud. Hainz v Praze</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Podlouhlá ze tří stran zasklená hranolová skříň se soustruženými ozdobami v nárožích spočívá na jednoduché konzole vrcholí profilovanou římsou.

Emailový číselník se skládá z hodinového okruží I–XII s minutovým dělením a terče se signaturou *Lud. Hainz v Praze* s dvěma natahovacími otvory. Půlový stroj žene dvojice závaží na kladkách a strunách navinutých na bubnech. Regulaci zajišťuje kotvovým krokem propojený s kyvadlem s mosaznou čočkou na listovém závěsu.

Hainz Ludvík, *5. 4. 1847 –†20. 5. 1893 (Praha)		
98	Typ: <i>stolní, figurální, noční</i>	Dat: k. 1890
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 143 864		
Sign: <i>Lud. Hainz v Praze</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Na kruhovém podstavci ze dřeva a mramoru stojí bronzová okřídlená postava dívky se zdviženýma rukama, v nichž drží rouškou s velkou kovovou červenou koulí. Přední stranu doplňuje smaltovaný číselník I–XII. Po jeho obvodu jej věncí zlacené rokaje. U nohou ženy leží osm tulipánů s žáróvkami tvaru kapek. U nohou ženy sedí žába a rostou vlčí máky. Sochařskou kompozici hodin obohacuje vložené osvětlení. Podstavec obohacuje značení a věnování: *Nympeha a Slovutnému panu Dr. Fr. Lad. Riegrovi k 80. narozeninám. Z náprstkova domu Český a Americký klub dám v Praze 10. 12. 1889.*

Hainz Ludvík, *5. 4. 1847 –†20. 5. 1893 (Praha)		
99	Typ: <i>nástěnné, konzolové</i>	Dat: k. 1890
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9129		
Sign: <i>Lud. Hainz v Praze</i>		
Lit: Kopecká 1992, s. 42		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Stroj s číselníkem chrání nástěnná skříňka tvaru edikuly s množstvím dekoru. Spodní konzolu s konkávním a konvexním vyřezáváním doplňují voluty. Po stranách přiléhají

vyřezávané a soustružené kandelábry s korintskými hlavicemi. Nad vrchní římsou navazuje atiková římsa s balustrádou a dvěma čučky, jež uprostřed zvyšuje obloukovitý nástavec na pilastrech. Smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení I–XII. Čas ukazují ocelové ručky.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, krokovým kolem a kyvadlem na pružinovém závěsu odbíjí do ocelových spirál. Po čtvrthodinách jedním, dvěma, třemi a čtyřmi údery a v celou vždy počtem hodin. Typická tovární produkce těchto hodin s dřevěnými soustruženými prvky a natlučenými ozdobami z tlačeného mosazného plechu je v literatuře označována jako *Freischwinger uhr*.⁹³¹

Hainz Ludvík, *5. 4. 1847 –†20. 5. 1893 (Praha)		
100	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: po 1886
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. UPM 31 505		
Sign: <i>L. Hainz v Praze</i>		
Lit: Koula 1955, Urešová 1977, kat. č. 84		
Stav: restaurované, funkční		

Schrána sestává ze tří částí – soklu, dříku a hlavice s nástavcem s hodinovým strojem. Sokl obklopuje trojice bosovaných psaníček, dřík s dvířky v celé ploše pokrývá zlacená neorenezanční mříž z rozvilinových stvolů. Dřík uzavírá profilovaná kanelovaná římsa. Nástavec s vloženým strojem obstupuje dvojice sloupů s intarzovanými groteskami.

⁹³¹ Hodiny tohoto typu produkovala od roku 1836 ve Furtwangenu například továrna Lorenze Furtwänglera (*1807–†1866). Srov. König 1991, s. 281 a Koch 1986, s. 75. Hodiny jsou mezi obchodníky také slangově označovány jako *mlynářky*. Na naše území dodávaly tyto hodiny později nejčastěji továrny Gustava Beckera (*1819–†1885) nebo *Carla Wenera* (*1832–†1890) ve Villingenu. (Martínek 2009, s. 31–35, Schmid 2012, heslo *Carl Werner*)

Ve vrcholu skříně se do smyčky stáčí železná ozdoba s květy. Strany zavírají dva dřevěné čučky. Skříň těchto hodin navrhl architekt Jan Koula v roce 1886 a vyrobil František Schalek.

Číselník má zlatě malované číslice na černě lakované desce, kde nalezneme i signaturu *L. Hainz v Praze*. Ručky volil autor mosazné, prořezávané.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem reguluje kyvadlo složené z dřevěné tyče a mosazné čučky na pružinovém závěsu.

Novorenesanční tvarosloví, kterým se hodiny vyznačují mi jejich zmíněnou datací umožňuje potvrdit.

Hainz Ludvík, *5. 4. 1847 –†20. 5. 1893 (Praha)		
101	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka historická		
Sign: <i>L. Hainz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí madlo)		

Dřevěnou schránku kasulovitě tvaruje zprohýbání do stran. Z přední strany ji doplňují boltcové a mušlové ornamenty z tlačeného plechu. Praktické mosazné madlo umožnilo jednoduché přenášení.

Vložený stroj signovaný na číselníku *L. Hainz* se dvěma pérovníky a budícím mechanismem má tvar válce.

Podoba již odpovídá zboží, jež bylo hodinářům dodáváno s hotovými signaturami na přelomu 19. a 20. století z továren v Hamburгу, Schrambergu, Freiburgu

a dalších.⁹³² Užitím dřevěného pouzdra se blíže podobá produkci továrny v Lenzkirchu, jež jej označovala jako *Kleeblatt-Wecker*.⁹³³

Hallirz et Co: Bayer, (Stará Boleslav)		
102	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Zámek Sychrov, sbírka hodin		
Sign: <i>Hallirz et Co: Bayer a Alt Bunzlau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána se skládá z podélného černěného soklu, z něž asymetricky u pravé stany ční nástavec s hodinovým strojem lemovaný perlovcem. O nástavec se opírá zlacená dřevořezba dívky v antikizujícím oděvu hrající na lyru. Číselník s vrstvou smaltu člení minutové dělení a značení 1–12 při vnější straně a datumovou stupnicí při vnitřní. Vepsanou signaturou *Hallirz et Co: Bayer a Alt Bunzlau* nalezneme v jeho horní polovině.

Třemi natahovacími otvory se uvádí v činnost pérovníky, jež ženou soukolí. To je regulováno krokem s kotvou a kyvadlem na šňůrovém závěsu. Práce je reakcí na módní francouzské vlivy, které s sebou přinesly tvarově rozvolněné schránky odlévané z bronzu.⁹³⁴

⁹³² Například Schmidt 2012, heslo *Hamburg-Amerikanischen Uhrenfabrik*.

⁹³³ Lenzkirch 1889, kap. *Wecker*.

⁹³⁴ Srov. Heroutová 1983, kat. č. 69, Mühe – Vogel 1981, s. 107, 108, Landrock 1986, s. 168.

Henrich Dominicus, k. 1780 (Praha)		
103	Typ: <i>nástěnné, figurální</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Aukce Bonhams, Fine Clocks and Scientific Instruments, 13. 12. 2011		
Sign: <i>Dominicus Henrich Prag No. 154</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka je řezána ze dřeva a zlacena. Buben s hodinovým strojem podpírá hlavou a oběma rukama putto sochařsky zpodobněný na způsob atlantů. Přední stranu chrání vypouklé sklo v kruhovém perlovcovém rámu. Boky s průduchy umožňují lepší slyšitelnost odbíjení. V horní části přečnává čuček s ostrou špičkou.

Číselník ze smaltu vymezuje minutové dělení spolu se značením minut 5, 10, 15–60 a hodin 1–12. Ručky dekoruje reliéfní tvarování a prořezávání. Nestandardně působí velká centrální vteřinová rafié tvaru šipky. Dva excentricky umístěné otvory slouží k nátahu stroje.

Pohon zajišťují dva pérovníky, šnekový vyrovnávač síly pera a regulaci vřetenový krok s krátkým kyvadlem. Půlhodiny se vyhlašují údery do zvonku. Zadní desku označuje signatura *Dominicus Henrich Prag No 154*.

Svým provedením a dobou svého vzniku vybočují z řady běžných skříňkových hodin. Inspirovány byly pravděpodobně tvorbou francouzských schrán po způsobu Jeana Martinota z období poloviny 18. století.

Henrich Dominicus, k. 1780 (Praha)		
104	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 74		
Sign: <i>Dominicus Henrich Prag No 156</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Černě lakovaná schránka podoby kapličky postrádá kromě klasicizujících nožek a rámování předních dvířek ozdoby. Číselníková deska má tvar čtverce, v horní části rozšířeného obloukem. Mezikruží doplňuje minutové dělení a značení hodin I–XII a minut 5, 10, 15–60. Volné plochy překrývá množství rozvilinových rytých ornamentů spolu s aplikami ve cviklech. V segmentovém výřezu můžeme spatřit kontrolní kyvadélko. Signaturu *Dominicus Henrich Prag No 156* přečteme ve středovém terči mezi třemi natahovacími otvory.

Ve vrchním oblouku lze využít dva regulátory odbíjení umístěné po stranách kruhové plochy, ve které chybí středový medailon. Stroj reguluje vřetenový krok s kyvadélkem na šňůrovém závěsu. Čtvrté bití je vyvedeno do dvou zvonků. V tomto případě se jedná o nastupující tradiční produkci kolem roku 1780.

Heyek Andreas, 1810–1820 (Brno)		
105	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Aukce Aukro, 29. 12. 2016		
Sign: <i>Andreas Heyek Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Ze čtyř stran prosklená skříňka s mansardovou stříškou s hnědým lakováním spočívá na předsunutých nožkách a vrcholí klasicistním uchem tvaru vavřínového věnce s girlandami, jež je upevněno v ústech hlaviček dvou lvů.

Číselníková deska má obvyklý tvar čtverce v horní části rozšířeného obloukem se signaturou autora na mosazné pásce mezi dvěma větvíčkami s květy. Vypouklý smaltovaný číselník, umístěný v jejím středu, má tvar kruhu. Definuje jej minutové dělení při vnější straně s označením 5, 10, 15–60, při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII a blíže středu ukazatelem data 1–31. Ze spodní strany přiléhají dvě ryté nárožní ozdoby. Při spodním okraji vidíme půlkruhovitým výřezem jemně dekorované kyvadélko. Volné plochy desky zdobí rokaje a girlandy. Čtvrtový stroj reguluje kotvový krok s kyvadlem umístěným za strojem. Odbíjení je slyšet ze dvou zvonků.

Hodiny jsou zvláštní tím, že podoba schránky z let 1780–1790 neodpovídá vývojově modernějšímu typu stroje s kotvovým krokem. V době svého vzniku měly hodiny pravděpodobně působit archaizujícím dojmem nebo došlo k nahrazení neopravitelného stroje jiným.

Heyek Andreas, 1810–1820 (Brno)		
106	Typ: <i>sloupkové, portálové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 1141		
Sign: <i>Andreas Heyek Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinová schránka má podobu portálu s alabastrovými sloupy a centrálním schodištěm v soklu. Sokl překrývá bohatá intarzie s figurálními motivy muzikanta se strunným nástrojem a dvěma tančícími postavami. Nad schodištěm se kýve kyvadélko na pozadí intarzované desky se dvěma zlacenými sloupy. Alabastrovou galerii obohacují řezby hlaviček dvou mužů. Číselník s hodinami našel místo ve vrcholu architrávu. Další ozdoby se nedochovaly.

Vypouklý smaltovaný číselník kruhového tvaru rozděluje při vnější straně minutová stupnice se označením 5, 10, 15–60, při vnitřní straně označení hodin v rozsahu I–XII a ukazatel data 1–31. Trojici rafií obohacují dekorační terčíky. Čtvrtový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Hieff Jan, 1731–1740 (Olomouc)		
107	Typ: <i>kapesní</i>	Dat: k. 1730
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 45		
Sign: <i>J. Hieff Olmiz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

od zmíněného autora dohledán pouze exemplář kapesních hodinek

Hofmann Anton, k. 1800 (Duchcov)		
108	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 27		
Sign: <i>Anton Hoffman Dux</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříň podoby hranolu s prosklením ze všech stran ztmavuje lakování po celé ploše. Stříšku definuje konkávní a konvexní tvarování. Ozdoby chybí.

Číselníkovou deska tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Do středu desky umístil autor smaltovaný vypouklý číselník dělený po minutách a značený z vnitřní strany I–XII a z vnější 5, 10, 15, ... 60. V jeho horní polovině lze přečíst signaturu *Anton Hoffman Dux*. Do segmentovém oblouku umístil kruhový ukazatel data a dva regulátory odbíjení. Volné plochy překrývají prořezávané lité mřížky s úponky a květy podložené zelenou plochou. Smaltovaný číselník a ukazatele rámuje perlovec. Stroj s čtvrtovým bitím, třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Hofsteter Paul, k. 1780 (Brno)		
109	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 675		
Sign: <i>Paul Hofsteter Brunn 275</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (schází římsa, nožky a dvojice flambonů)		

Lakovanou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Z přední strany ji rámuje zlacená řezba. Okénka po stranách mají kasulový tvar a doplňují je průduchy pro slyšitelnost odbíjení. Nožky a dva flambony z mansardové stříšky schází. Všimnout si ale můžeme mosazného rokajového ucha.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. V něm se nachází dva kruhové regulátory bití. Volné plochy desky doplňují rytiny a lité rokaje. Střed číselníkové desky vymezuje stříbřené mezikruží německých hodin v rozsahu I–XII dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60. Signaturu *Paul Hofsteter Brunn 275* nalezneme ve středovém terči. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Hollmayer Johann Georg, 1774–1799 (Olomouc)		
110	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 718		
Sign: <i>Johan Georg Hollmayr in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (pouze stroj)		

Schránka nedochována. Dle přírůstkové karty měl stroj v roce 1982 skříňku, která byla vyhodnocena za nepůvodní. Po obvodu ji lemovaly dva pásy vejcovce.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Číselník tvoří kruhové mezikruží dělené po půlhodinách a označené I–XII, vnější je členěno po minutách a označeno 5, 10, 15–60. V dolní části nalezneme signaturu *Johan Georg Hollmayr in Olmütz*. Ze čtyř stran přiléhají k číselníkům trojúhelné lité rozvilinové ozdoby. Ve středu číselníku vidíme tři natahovací otvory a obloukový výřez pro kontrolní kyvadélko. Ručky svým masivním vzhledem plně neodpovídají době vzniku hodin. Do horním segmentu číselníkové desky vložit autor tři kruhové ukazatele. Dva pro regulování bití, prostřední největší s ukazatelem synodického měsíce v rozsahu 1–29½ a vyobrazením všech jeho fází. Čtvrtý stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Hollmayer Johann Georg, 1774-1799 (Olomouc)		
111	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Aukční dům Dorotheum, Osterauktion, 23. 3. 2016, Salzburg, lot. 413		
Sign: <i>Johann Georg Hollmayr Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Dubovou hranolovou skříňku na čtveřici zašpičatělých nožek prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Na bocích nechybí rozetové průduchy překryté prosekávanou mřížkou. Vše zakončuje konvexně a konkávně profilovaná stříška. Další ozdoby se nedochovaly.

Číselníkovou desku dekorují ve vrchním oblouku a v rozích kolem kruhového číselníku lité rostlinné motivy. Vnitřní číselníkové mezikruží definuje vnitřní půlhodinové dělení s označením hodin I–XII a vnější dělení po minutách se označením 5, 10, 15–60. Signaturu *Johann Georg Hollmayr Olmütz* umístil autor do spodní části.

Ve vnitřním terči nalezneme segmentovou výseč s kontrolním kyvadélkem a tři natahovací otvory, kolem kterých se vine rytý květinový ornament. Ručky volil ocelové, jemně prořezávané.

Do vrchního oblouku číselníkové desky vložil dva kruhové regulátory odbíjení.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou spirál.

Honer Johann, 1741–1770 (Bechyně)		
112	Typ: stolní, skříňkové	Dat: k. 1770
Vlastník: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, sbírka Hodiny a astronomické přístroje		
Sign: <i>Iohann Honer in Bechin</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku, prosklenou ze čtyř stran a doplněnou vpředu průduchy krytými látkou s mosaznou mřížkou s páskovým dekorem, pokrývá tmavé lakování. Celek spočívá

na kulovitých nožkách a uzavírá ji mansarda s vázami v nárožích a kartušovým uchem ve vrcholu. Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu kontrastuje se zlaceným povrchem stříbřené mezikruží německých hodin I–XII, dělené po minutách a označené 5, 10, 15–60. Střed desky se třemi natahovacími otvory obklopují gravírované voluty a stylizované mušle. V horní polovině můžeme segmentovou výsečí sledovat kontrolní kyvadélko tvaru hvězdy. Dále si všimneme signatury *Iohann Honer in Bechin* a tři natahovacích otvorů ve spodní

části. Na číselníku obíhá dvojice ocelových, prořezávaných rafií. Hornímu oblouku dominuje centrálně umístěný ukazatel data, který po stranách doplňují dva regulátory bití. Cvikly desky vyplňují lité ornamenty ze stylizovaných mušlí. Čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků. Johann Honer byl rovněž autorem věžních hodin a podílel se na jejich restaurování.⁹³⁵

Hradetzky Adolf, 1850–1862 (Brno)		
113	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 18 481		
Sign: <i>Adolf Hradetzky in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí kyvadlo, rafie a sklo zadních dvířek)		

⁹³⁵ Hodiny na zámku Hluboká nad Vltavou s datací 1741, dále na zámku v Kolodějích nad Lužnicí, sign. *Iohan Honer in Becin*, 1763. Roku 1743 opravoval hodiny na věži kostela v Soběslavi.

Jednoduchou dýhovanou schránku zvýrazňuje zvlněná stříška a kanelovaná nároží.

Smaltovaný číselník v rozsahu I–XII doplňuje signatura *Adolf Hradetzky in Brünn*.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou spirál. Celkové pojetí schránky má připomínat styl anglických skříňových hodin poloviny 19. století.⁹³⁶ Autora nalezneme v adresáři z roku 1862, kde je zmiňován v Brně na Kirchengasse 102.⁹³⁷

Hrbek Josef, k. 180 (Jindřichův Hradec)		
114	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 63 425		
Sign: <i>Joseph Hrbek in Neuhaus</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 34		
Stav: restaurované, funkční		

Schrána nese podobu tmavě lakované edikuly se zlacenými prvky. Sokl na lvích tlapách zdobí po obvodu zdoben listovým vlysem. Spodní obdélná část edikuly zahrnuje oválným průhled na kyvadélko. Průhled rámuje tlačenu ozdobou z plechu v podobě orla třímajícího ve spárech ovál s rozkvetlými větvíčkami. Hlavní část s hodinovým strojem obstupují kanelované pilastry s korintskými hlavicemi. Cvikly kolem číselníku vyplňují plechové ozdoby svazků rozvilin. Štít tvoří tympanon s akroakteriemi po stranách. Střed reliéfně vyplňují rozviliny. Vrchol štítu převyšuje zlacená dřevořezba orla.

⁹³⁶ Srov. Becker – Küffner 1978, s. 127, Mühe – Vogel 1981, s. 142–143.

⁹³⁷ Zeckel 1862, s. 214

Smaltovaný vypouklý číselník v rozsahu 1–12 definuje minutové dělení a stupnice datumáře 1–31 se signaturou *Joseph Hrbek in Neuhaus*. Nechybí mosazný rámeček s vypouklým sklem.

Stroj se třemi pérovníky reguluje kotvový krok s kyvadlem na šňůrovém závěsu. Opakovací bicí mechanismus tluče kladívky do dvou ocelových spirál. Schránka je inspirována antikizující architekturou anglických hodin druhé poloviny 17. století⁹³⁸ a její vídeňskou variací doby k. roku 1820.⁹³⁹

Huber Ignatz, k. 1780 (Jihlava)		
115	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Múzeum města Bratislavy, inv. č. 2707		
Sign: <i>Ignác Huber, Iglau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

„Stolové skrinkové hodiny, drevo, mosadz, sklo. Vretenový krok, sign. Ignác Huber, Iglau.“⁹⁴⁰

⁹³⁸ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 124, 125 – schránky zakončují trojúhelné frontony a lemují sloupky po stranách.

⁹³⁹ Srov. Urešová 1977, kat. č. 51, 54, Becker Küffner 1987, kat. č. 124, Meis 1978 b, s. 176, 177, Vyskočilová 2002, kat. č. 80.

⁹⁴⁰ Hodiny nebylo možné shlédnout osobně. Uvádím alespoň přepis inventární karty spolu s informací o datování.

Hübner Jan, k. 1810 (Jindřichův Hradec)		
116	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 74 270		
Sign: <i>Johan Hübner in Neuhaus</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 117		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou schránku doplňují lité bronzové dekory. Obdélný sokl leží na čtveřici lvích tlap. Z něj se zvedá krychle a menší kvádr. Krychli s hodinovým strojem doplňují apliky ve cviklech. Na vrchu k ní přiléhá socha sedící dámy s rouškou v dlani v antikizujícím oděvu (Hygie?). Menší kvádr zdobí ornament s vavřínovým věncem a palmetami. Nachází se na něm druhá socha – postava menší ženy, jež omývá dámě na krychli nohy. (sochy jsou ve vzájemné disporci)

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení se značením 1–12, datumář 1–31 a signatura *Johan Hübner in Neuhaus*. Ocelové ručky přejaly podobu šípů a překrývá je rámečkem s vypouklým sklem. Stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí každých 15 minut do dvou spirál. Schrána svým tvarem napodobuje francouzské montáže z mramoru a bronzu, jež dosáhly popularity právě na přelomu 18. a 19. století.⁹⁴¹

⁹⁴¹ Srov. Landrock 1986, s. 168 nebo Národní muzeum, inv. č. 32 282, 155 579, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 423.

Kammerer Ludwig, k. 1850 (Mikulov)		
117	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U113H		
Sign: <i>L. Kammerer in Nikolsburg</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka se skládá ze tří litých boltcových ornamentových pásů ve funkci sloupků, jež nesou buben s hodinovým strojem. Oválná mosazná základna leží na profilovaném soklu s drážkou pro skleněný poklop.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení se značením 1–12 a signatura *L. Kammerer in Nikolsburg* (špatně čitelná). Jednoduché ručky přejaly podobu prostých šipek. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem má bití vyvedené do dvou spirál.

Kandl Johann Georg, 1780–1790 (Uherské Hradiště)		
118	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 558		
Sign: <i>Johann Georg Kandl in Hradisch</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolová ze čtyř stran zasklená schránka spočívá na orlích spárech s koulemi. Mansardovou stříšku doplňují dva čučky. Dva průduchy z přední strany zakrývá

tlačený plech. Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu desky vidíme ryté mezikruží dělené po minutách a značené I–XII a 5, 10, 15...60. Ve středovém terči se půlkruhové výseči kýve kontrolní kyvadélko. Cvikly vyplňují lité ozdoby s kartušemi a rozvilinami. Terč zdobí kolem tří natahovacích otvorů gravírované rozviliny. Vypouklý medailon s rytou signaturou *Johann Georg Kandl in Hradisch* ve vrchním oblouku po stranách doplňují dva půlkruhové regulátory odbíjení. Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakováním čtvrt hodiny do dvou zvonků.

Kandl Johann Georg, 1780–1790 (Uherské Hradiště)		
119	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Městské muzeum v Polné, inv. č. Po-11/B/15		
Sign: <i>Johann Georg Kandl in Hradisch</i>		
Lit: Vyskočilová 2014, s. 18		
Stav: nerestaurované, funkční		

Téměř totožné jako předchozí. Chybí medailon s rytou signaturou. Náhradou se stala postava amorka, jenž do kompozice prvků příliš nezapadá. Nožky nahrazují ohýbané plechy. V nárožích stříšky ční flambony a ve vrcholu mosazné sklopné madlo.

Kandl Johann Georg, 1780–1790 (Uherské Hradiště)		
120	Typ: <i>stolní, skříňkové s automatem</i>	Dat: k. 1870
Vlastník: Muzeum Komenského v Přerově		
Sign: <i>Johann Kandl in Hradisch</i>		
Lit: Chumchal 2004, Himmler 2013		
Stav: restaurované, funkční		

Z kanelovaného soklu se zvedá obdélná schránka s psaníčkovou bosází v nárožích. Před číselníkem ční z přední části dvouramenný svícen. Skříň po stranách obklopuje dvojice mosazných sloupků vrcholících koulemi. V nástavci nad číselníkem můžeme v segmentovitě zakončeném okénku spatřit automat s trojicí figur. Dva Hajduci při odbíjení hodin udělují rány holí odsouzenému. Scénu uzavírá profilovaná kanelovaná římsa bez dalších ozdob.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Do středu autor upevnil ryté mezikruží dělené po minutách a značené I–XII a 5, 10, 15, ... 60. Ve středovém terči se v půlkruhové výseči kýve kontrolní kyvadélko. Středovou hřídel s dvojicí rafíí objímá

kruhový terčik 1–12 pro regulování budíku. Cvikly vyplňují lité ozdoby s boltci a akanty. Terč zdobí ryté rozviliny. Ve spodní části nechybí signatura *Johann Kandl in Hradisch*.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem, krátkým kyvadlem za strojem signalizuje čas i buzení bitím do dvou zvonků.

Domnívám se, že stroj byl využit jiným hodinářem na přelomu 19. a 20. století, který jej zasadil do neorenesanční schránky a doplnil automatem. Při výrobě byly pravděpodobně použity profilované dřevěné polotovary pro schrány nástěnných kyvadlových hodin. Není bez zajímavosti, že v přerovském muzeu uchovávají ještě několik hodinových strojů doplněných neškoleně zpracovanými automaty. Možná se jedná právě o jeden z výrobků tohoto tvůrce. Zmíněný motiv s Hajduky vznikl jako přímá inspirace augšpurskými hodinami s automatem bičování Krista⁹⁴² nebo jejich nápodobou z oblasti Schwarzwald.⁹⁴³

Kerber Joseph, 1750–1770 (Karlovy Vary)		
121	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Aukce Sotheby's, Collections, London, 2. 5. 2017, lot 166		
Sign: <i>Joseph Kerber Carlsbaad</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránku tvaru ležícího šestiúhelníkového květu na volutově stáčených nožkách obklopuje kartušové prosklení ze všech stran a šest reliéfních maskaronů. Konstrukčně odpovídá pozdně renesančním nebo raně barokním hodinám. Stroj je v ní uložen horizontálně, a tak se čas čte pouze z vrchní strany. Na té najdeme

⁹⁴² Srov. např. Milwaukee Art Museum, Table Clock with the Flagellation of Christ, Germany, 1625–1630, inv. č. M2000.175/S114, taktéž Maurice 1976, kat. č. 403.

⁹⁴³ Srov. např. Sběrka Miloše Klikara, Hodiny s automatem stínání hlavy Jana Křtitele; obsáhleji Jüttemann 1998, s. 116–119.

kruhové smaltované mezikruží v rytém prstenci. Číselník člení stupnice po minutách s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Ve střední části nalezneme kruhový smaltovaný terčík pro regulování budíku s otvory pro snadnější manipulaci. Čas ukazují barokně tvarované a reliéfně ryté rafie.

Stroj pohání tři pérovníky se šnekovými kompenzátory a reguluje jej vřetenový krok se setrvačkou. Bočním tlačítkem se zastavuje buzení. Do zadní desky vygravíroval autor signaturu *Joseph Kerber Carlsbaad*.

Kerber Joseph, 1750–1770 (Karlovy Vary)		
122	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Múzeum Červený Kameň, inv. č. H 842		
Sign: <i>Joseph Kerber Carlsbad</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí rafie)		

Podlouhlou schránku z masivu pokrývá lakování. Vrchní část uzavírá segmentová stříška. Na plochy již nejsou aplikovány další ozdoby.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu nalezneme mosazné mezikruží s německými hodinami I–XII a dělením po minutách, označených 5, 10, 15, ... 60, natahovací otvor a okénko datumáře. Volné plochy zdobí zrnění⁹⁴⁴ a ryté šlechtické štíty. Vlevo alianční a vpravo oválný. Nad nimi obíhá na kruhovém ukazateli vteřin hadovitě prohýbaná rafie. Cvikly vyplňují lité ozdoby z páskových a akantových dekorů s okřídlenými hlavičkami putti. Do vrchního oblouku byl

⁹⁴⁴ Technika zmatnění lesklého povrchu pomocí kolébkového hřebene, tzv. skoblíny.

pravděpodobně později vložen smaltovaný medailon s malovaným košem květin. Jednoduchý jící stroj pohání závaží na laně navinutém na bubnu. Doplněn je kotvový krok s kyvadlem na pérovém závěsu.

Kerber Joseph, 1750–1770 (Karlovy Vary)		
123	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Aukce Koller, Möbel, Porzellan & Dekoration, München, 24. 9. 2020, lot 1035		
Sign: <i>JOSEPH KERBER CARLSBAAD</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Černou hranolovou schránku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšenou na bochníkové nožky s dvířky zdobenými zlatou linkou ji zakončuje mansardová stříška s čtveřicí čučků v nárožích a oválným madlem s nákrůžkem ve vrcholu.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk ve vrchní části. Vyplňuje jej dvojice litých amorů s kruhovým stříbřeným regulátorem odbíjení. Terč číselníku se skládá ze stříbřeného mezikruží děleného po minutách a značeného 5, 10, 15–60 a I–XII. V nároží jej lemují medailony věnčené akanty a boltci. Střed bez významnějších dekorů patří segmentové výseči kontrolního kyvadélka s vymezením jeho krajních poloh, datumce a třem natahovacím otvorům. Čas ukazuje dvojice modřených prořezávaných rafií.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Zadní deska nese v rámovaném štítku signaturu *JOSEPH KERBER CARLSBAAD*.⁹⁴⁵

Klein Johann, *1684–†1762 (Praha)		
124	Typ: <i>stolní, skříňkové, astronomické</i>	Dat: 1751
Vlastník: Sběrka Národní knihovny České republiky, Historické hodiny a chronometry		
Sign: nesignováno		
Lit: Stepling 1751, Strnad 1791, Böhm – Weinek 1908, Šolc 2004, Pařízek 2016		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Monumentální skříňkové hodiny (v: 120 cm, š: 75 cm, h: 37 cm) tvoří tmavě lakovaná kapličková schránka prosklená ze čtyř stran a vrcholící mansardovou střechou s oblouky po stranách. Vynesena je na kulovité nohy podoby tlap. Nároží překrývají reliéfní zlacené pilastry s volutovými náběhy a zakončeními. Korunní římsu lemují ze spodní strany několik litých hvězdic. Hrany skříně ukončují do prostoru se zvedající zlacené voluty. Středovou část střechy korunuje váza s plamenem.

Sledovat čas a další údaje můžeme z přední a zadní strany skříně. Z přední hledíme na astronomické hodiny, jež jsou konstruovány dle geocentrického systému pohybu planet Tychona de Brahe. Systému oběhu planet kolem Slunce, který se otáčí kolem Země, jež je stálí ve středu vesmíru.

⁹⁴⁵ Srov. Urešová 1977, kat. č. 27, Heroutová 1983, kat. č. 3, Mühe – Vogel 1981, s. 68, 69.

Tato hlavní, planetní, strana nám představuje celou soustavu. Desku zdobí lité rokaje, které ve vrchní části obepínají nebeský glóbus. Mosazné desce se segmentem v horní části dominuje postříbřený číselník denních a nočních hodin v rozsahu 2× I–XII s dělením na půlhodiny, který je na svém vnitřním obvodu doplněn o 48 zeměpisných názvů míst tak, aby bylo možné odečítat jejich místní časy. Hlavní část planetária tvoří pohyblivý modrý nebeský kotouč se zlatými hvězdami, jež se otočí 1× za 24 hodin. K jeho vnější straně přiléhá zlacený kruhový zvířetníkový ukazatel, jehož vnější obvod má dělení na měsíce a dny a vnitřní dělení 12× po 30° a označení symboly znamení zvěrokruhu. Tento ukazatel se vůči nebeskému kotouči otáčí stejným směrem, jen nepatrně pomaleji v poměru 365:364. V ose nebeského kotouče se jako pevný bod nachází Země s tmavým prstencem a otvorem pro Měsíc, z jehož postavení lze stanovit i jeho fázi. Kolem středu Země obíhá Slunce, v jehož ose jsou ukotveny ručky s tehdy známými planetami. Ve směru od středu se ve směru otáčí Merkur☿ (1× za 88 dní), Venuše ♀ (1× za 224 dní 18 hodin), Mars ♂ (1× za 1 rok 322 dní), Jupiter ♃ (1× za 11 let 317 dní 15 hodin) a Saturn ♄ (1× za 29 let 174 dní a 5 hodin).⁹⁴⁶ Poslední ukazatel udává průsečíky ekliptiky a dráhy Měsíce a otáčí se v protisměru předchozích 1× za 346 dní. Pohyby planet kopírují dráhy vyznačené na postříbřených kotoučích, na kterých jsou udány jejich názvy a místa přísluní (perihélia) a odsluní (afélia), tedy nejmenší a největší vzdálenosti od Slunce. Bohužel současný stav planetní desky již neodpovídá stavu na rytinách I. Freye, fotografiích K. Bellmanna ani fotografiích Martina Šolce.⁹⁴⁷ Celá deska je zdobena litými rokaji, které ve vrchní části obepínají nebeský glóbus.

Druhou, kalendářní, desku s ornamenty na zadní straně tvoří z většiny velký postříbřený hodinový číselník v rozsahu I–XII s dělením po minutách, kratší hodinovou a delší minutovou ručkou. Ve vrchním oblouku podkladové mosazné

⁹⁴⁶ Uran a Neptun v době vzniku hodin ještě čekaly na své objevení.

⁹⁴⁷ Na planetáriu chybí planeta Země a Měsíc (Pařízek 2016, s. 291–298).

desky se klene segmentová tabulka s kalendářem označená *Epochae Christianae ab 1700 usque ad Annum 3200*.

Na čtyřech řádcích čteme mezní letopočty v rozmezí 1700–3200 let. Napříč tabulkou je umístěn výřez s ukazatelem roku, *Literou Dominicalis* (písmeno označující datum 1. neděle v roce)⁹⁴⁸ a *Terminus Anni Currentis* (symbolem pro poslední den roku)⁹⁴⁹. Pod tabulkou můžeme kotoučkem označeným 17–32 nastavit správný kalendář dle aktuálního období, nechybí popiska *Hæc Tabella movenda est quolibet Sæculo de Numero ad Numerum*.⁹⁵⁰ Více informací zprostředkovává střed číselníku s okénkem *Epacta*, které udává stáří Měsíce prvního dne roku v rozsahu I–XXIX, *Paschale Plenilunium*, dnem velikonočního úplňku, *Indictio Romana*, římským úrokovým číslem v rozsahu I–XV, *Cyclus Lunae seu Aureus Numerus*, Zlatým číslem – Metonovým

⁹⁴⁸ 1. – 7. ledna se rovná písmenům A–G.

⁹⁴⁹ Pondělí ☽, úterý ♂, středa ♀, čtvrtek ♃, pátek ♀, sobota ♄, neděle ☉.

⁹⁵⁰ Například rok 2016 je v období 2000–2099, kotouček se tedy otočí do polohy 20.

ročním cyklem v rozsahu I–XIX, *Cyclus Solis*, slunečním kruhem pro příslušný rok v rozsahu I–XXVIII. Poslední kuželovitý výřez v dolní polovině středové plochy číselníku udává směrem shora dolů *Festa Imobilia, Menses Anni, Signa Zodiaci, Longit: Diei, Longit: Noctis, Ortus ☉, Occas ☉*, tedy informace o nepohyblivých svátcích v měsíci, názvu měsíce, počtu dní, vstupu Slunce do znamení zvěrokruhu, délce dne a noci, čase východu a západu Slunce.⁹⁵¹

Pohon hodin a planetária zajišťuje osmidenní hodinový stroj s vřetenovým krokem a krátkým sekundovým kyvadlem, bitím s počteníkem a regulovaný strunovým kompenzátozem hnací síly. Hodiny lze datovat dle historických pramenů.⁹⁵²

Klein Johann, *1684– †1762 (Praha)		
125	Typ: <i>stolní, skříňkové, astronomické</i>	Dat: 1752
Vlastník: Sbírka Národní knihovny České republiky, Historické hodiny a chronometry		
Sign: <i>pLanetare aD systeMa CopernICI</i> (chronogram MDCCLII)		
Lit: Stepling 1751, Strnad 1791, Böhm – Weinek 1908, Šolc 2004, Pařízek 2016		
Stav: kompletní, nefunkční		

⁹⁵¹ Bohužel jednotlivé údaje z výřezů spolu navzájem nekorespondují, což mohlo být způsobeno právě neodbornou manipulací, které se dřívější ředitelé hvězdárny (Strnad, Böhm) obávali. (viz Pařízek 2016) Využijme tedy pro ověření platnosti údajů existující rytinu I. Freye. Kalendář je nastaven pro období 1700–1799, ukazuje rok 1751, který bude končit pátkem. Údaje o datu první neděle nejsou v rytině zahrnuty. Dále zjišťujeme stáří Měsíce prvního dne roku, které je IV, což by mohlo zhruba odpovídat fázi dorůstajícího srpku. Den velikonočního úplňku bude 10 dubna. Římské úrokové číslo je XIV. Zlaté číslo je IV. Sluneční kruh je XXIV, což značí, že za 5 let budou opět dny v týdnu náležet stejným datům jako před 23 lety. Ve spodní polovině středového číselníku čteme data pevných svátků v září: 1. Sv. Jiljí, 8. Narození Panny Marie a 29. Sv. Michal. Září má 30 dní. Den potrvá 11 hodin 52 minut, noc 12 hodin 8 minut, Slunce vyjde v 6:04 a zajde v 5:56.

⁹⁵² Stepling 1751, obrazové přílohy.

Párová schránka vykazuje stejné znaky jako předchozí příklad (kat. č. 124). Ve středu hlavní, planetní, strany vidíme pevné Slunce, kolem jehož osy obíhají na jednotlivých rafiích planety Merkur ☿, Venuše ♀, Země ⊕, Mars ♂, Jupiter ♃ a Saturn ♄. Oběžné dráhy Merkuru, Venuše a Země naznačuje gravírování na středovém postříbřeném kruhu, který obklopuje modrý nebeský kotouč se zlatými hvězdami. K jeho vnější straně přiléhá postříbřený kotouč s vyznačenými dráhami Marsu, Jupiteru a Saturnu. Na obou kotoučích vyznačil autor místa přísluní (perihélia) a odsluní (afélia). Obvod vnějšího stříbrného kotouče rozčlenil po 30° a označil znameními zvěrokruhu. Zemi vytvořil z koule, kterou obklopuje stříbrný kotouč s vyznačením denních a nočních hodin 2× 1–12, který se spolu s ní otočí jednou za 24 hodin, a zlatým kotoučem ukazujícím fáze Měsíce, který se otočí jednou za 29 dní. Prodloužená ručka, na níž spočívá Země, ukazuje její polohu ve zvířetníku a otočí se jednou za rok. Ostatní ručky s planetami se otáčejí proti tomuto směru. Doba oběhu Merkuru činí 87 dní 23 hodin, Venuše 226 dní 7 minut, Marsu 1 rok 322 dní 87 minut, Jupiteru 11 let 304 dní 4 hodiny 48 minut a Saturnu 29 let 75 dní. Celá hlavní deska je v nárožích a vrchním segmentu zdobena zlatými litými rokaji, které v horním segmentu rámuji štítek s nápisem *pLanetare aD systeMa CopernICI*, chronogramem letopočtu MDCCLII (1752).

Druhotná, hodinová, strana se skládá kruhového číselníku, na němž nalezneme směrem od obvodu do středu minutovou stupnici, ukazatel německých hodin I–XII a denních a nočních hodin 2× I–XII, který drží pevně v hlavní desce. V jejím středu se na třech čepech otáčí volný číselník českých (italských) hodin 1–24, udávající počet hodin od západu Slunce předešlého dne.

Ve volném číselníku vidíme čtvero okének označených po vnitřním obvodu shora *Quantitas Diei*, *Occasus Solis*, *Quantitas Noctis*, *Ortus Solis* umožňující odečítat délku dne, čas západu Slunce, délku noci a čas východu Slunce. V ose číselníku kotví tři ručky, nejdelší minutová, kratší pro německé hodiny a nejkratší pro denní, noční a české hodiny. Horní segment nad číselníkem vyplňuje postříbřená tabulka s údaji o východech Slunce v jednotlivých měsících a vybraných datech ve čtvrt hodinových intervalech.

Pohon hodin a planetária zajišťuje osmidenní hodinový stroj s vřetenovým krokem a krátkým sekundovým kyvadlem hnaným silou ze dvou pérovníků. Funkce třetího pérovníku je nám zatím neznámá.⁹⁵³ Dataci nám přímo určuje zmíněný chronogram.

⁹⁵³ Současný způsob elektronického zabezpečení bohužel neumožňuje bližší prozkoumání hodinového stroje.

Klein Johann, *1684–†1762 (Praha)		
126	Typ: <i>stolní, skříňkové, geografické</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Sběrka Národní knihovny České republiky, Historické hodiny a chronometry		
Sign: <i>nesignováno</i>		
Lit: Strnad 1791, Böhm – Weinek 1908, Šolc 2004, Pařízek 2016		
Stav: kompletní, nefunkční		

Kapličkovou černě lakovanou schránku (v: 83 cm, š: 50 cm, h: 36 cm) dekorují zlatené ozdoby v podobě kulovitých nožek s drápy, rozvilinami, volutami a flambonem na vrcholu skříně. Dříve byla součástí výzdoby i čtveřice malých dřevěných plastik andělů v nárožích, které se však nedochovaly, ale jsou zmíněny v literatuře. Vnitřní prostor vyplňují zrcadla. Nároží číselníkové desky doplňují zlatění putti a vrchní oblouk dekoruje rytý ornament se stuhou a nápisem *Laudate Nomen Domini* a jezuitským znakem *IHS*.

Ve středu hlavní, geografické, strany se nachází prostorová severní polokoule planety Země, která přečnává hlavní desku o ca 5 cm, na emailové ploše má vyznačeny světadíly, významná města a poledníky v 5° intervalech. Nechybí drobná signatura P. Sichelbarth.⁹⁵⁴ Celou polokouli obklopuje otočný prsteneček představující rovník. K jeho vnitřnímu okraji přiléhá stříbřená hodinová stupnice 2× I–XII s dělením po půlhodinách. V ose VI-VI kotví dutá polokoule z modrého skla (dnes z jedné strany prasklá), která část severní polokoule překrývá. Spolu s rovníkovým prstencem a hodinovou stupnicí se otočí 1× za 24 hodin a zároveň koná mírný pohyb kolem své

⁹⁵⁴ Ignatz Sichelbarth (1708–1780), český jezuita, 1743 podnikl cestu do Číny, od 1768 císařským hlavním dvorním malířem a ředitelem císařské dvorní akademie v Pekingu, 1778 jmenován mandarínem.

osy. Díky tomuto dvojímu pohybu může pozorovatel nepřetržitě na polokouli sledovat hranici mezi dnem a nocí, kterou udává hrana skleněné polokoule.

Čas byl zobrazován zlateným Sluncem dříve upevněným na otočném prstenci kolmo proti skleněné čtvrtkouli. To je zachyceno ještě na archivních fotografiích.⁹⁵⁵ K otočnému prstenci přiléhá kalendářní ukazatel otáčející se každý den o 1°, označený latinskými názvy měsíců, počty dní v měsíci, znamení zvěrokruhu a daty vstupu Slunce do znamení. Poslední stříbřený prstenec pevně spojený s hlavní deskou ukazuje denní a noční hodiny 2× I–XII s dělením po minutách.

Druhotnou, hodinovou, stranu tvoří stříbřený kruhový číselník v rozsahu I–XII, dělený po minutách a s kratší hodinovou a delší minutovou ručkou. Na spodní straně středového mezikruží vidíme výřez pro datumku. Vrchní oblouk vyplňují ukazatele doby východu a západu Slunce v okénkách, označené a *Solis ortu* a *Solis occasum*.

⁹⁵⁵ Böhm – Weinek 1908, obrazové přílohy.

Mezi okénky můžeme malým kruhovým ukazatelem seřizovat přesnost chodu stroje. V rozích hlavní desky nechybí lití zlacení putti s rozvilinami barokního tvaru. V levé horní ozdobě ústí otvor s čtyřhranem pro seřizování doby východu a západu Slunce.

Pohon hodin a glóbu zajišťuje jednodenní hodinový stroj s vřetenovým krokem a krátkým půsekundovým kyvadlem na pružinovém závěsu, regulovaný strunovým kompenzátozem hnací síly a doplněný početníkovým bitím celých hodin.

K jejich konstrukci inspirovala Kleina rytina německého geografa a kartografa Johanna Baptisty Homanna (+1664–†1721) *Geographische Universal –Zeig und Schlag-Uhr*⁹⁵⁶ nebo přímo skutečné hodiny vytvořené podle rytiny Zachariasem Landteckem (*1670–1740†).⁹⁵⁷ i tyto hodiny zobrazují časové informace ze dvou stran. Podle Wolframa Dolze⁹⁵⁸ byl předlohou pravděpodobně 20 cm zemský glóbus Johanna Gabriela Doppelmayera (*1677–†1750).

Klein Johann, *1684–†1762 (Praha)		
127	Typ: stolní, skříňkové, geografické	Dat: k. 1760
Vlastník: Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Mathematisch-Physikalischer Salon, inv. č. D IV d 3		
Sign: nesignováno		
Lit: Stepling 1751, Strnad 1791, Böhm – Weinek 1908, Šolc 2004, Pařízek 2016		
Stav: restaurované, funkční		

⁹⁵⁶ Homann 1720.

⁹⁵⁷ Musée International de Horlogerie de la Chaux-des-Fonds, inv. č. I-779.

⁹⁵⁸ Wolfram Dolz (*1958) pracuje od roku 1984 jako vědecký pracovník v Mathematisch-Physikalischen Salon, Drážďany.

Autor vytvořil ještě druhé hodiny, jež se nachází v Drážďanech. Obdobně tvarovanou schránu dekorují zlacené ozdoby v podobě rozvilin a volut. Na vrcholu skříně je umístěna poduška s polskou královskou korunou. Vnitřní strany jsou obloženy zrcadly.

Na hlavní, geografické, straně nalezneme totožnou emailované polokouli. Oblast *Terra Esonis Incognita*⁹⁵⁹ vyplňuje heraldicky ztvárněná kartuš s božím okem, držaná polským bílým orlem pod kurfiřtskou čepicí a pláštěm. Stupnice 2× I–XII přiléhá k vnitřnímu okraji rovníkového prstence, má čtvrt hodinové dělení a nalezneme na ní ukazatel pro kalendárium a denní a noční hodiny v podobě Slunce. Volné plochy hlavní desky doplňují zlacené ornamenty a v rozích motivy litevského jezdce a polského orla. Ve vrchním oblouku značeném *Jardius, Citius* a stupnicí 4–8 můžeme regulovat jejich chod. Ručka pro ovládání kotví v kurfiřtském erbu.

Druhou, hodinovou, stranu v porovnání s klementinskými hodinami doplňuje průřez pro malé kontrolní kyvadélko a ve vrchním oblouku ovládání bicího mechanismu. Volné plochy desky rovněž pokrývají zlacené ornamenty, litevští jezdci a orli. Pohon hodin a glóbu zajišťuje osmidenní hodinový stroj s vřetenovým krokem a krátkým půlsekundovým kyvadlem na pružinovém závěsu, regulovaný strunovým kompenzátozem hnací síly a doplněný čtvrtovým a hodinovým početníkovým bitím do šesti zvonků.

Ani jeden exemplář geografických hodin není v takovém stavu, abychom na něm mohli demonstrovat množství údajů, jež mohou sdělit pozorovateli. Proto využijeme

⁹⁵⁹ U klementinských geografických hodin není tato oblast vyznačena.

rytinu J. B. Hommana,⁹⁶⁰ jež demonstruje ideální stav geografických hodin. Na hlavním číselníku 2× I–XII ukazuje slunce 4 hodiny ráno, měsíc červen, Slunce opouští znamení Blíženců a vstupuje do znamení Raka. Na spojnici osy severní polokoule Země a čísla IIII na otočném žlutém prstenci 2× I–XII se nachází Norimberk, jehož místní čas právě Slunce ukazuje. Dle okraje tmavomodré polokoule vidíme, že v něm právě svítá. Žluté Slunce dále ukazuje pravé poledne v Japonsku. Dle způsobu zakrytí polokoule můžeme dále určovat místní časy na jakémkoli místě na ní, dobu východu a západu Slunce, délku dne a noci. Přibližnou dataci uvádím dle údajů z literatury.⁹⁶¹

Kleipel Valentin, k. 1890 (Olomouc)		
128	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1890
Vlastník: Zámek Vizovice, stálá expozice		
Sign: <i>V. Kleipel Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovitou hnědě mořenou skříň obklopuje zasklení ze tří stran. Posazenou na konzolu ji po stranách lemují kanelované pilastry vyvýšené na sokly s patkami a ukončené iónskými hlavicemi. Vrchní část odsazuje kanelovaná římsa a ukončuje stupňovitý volutový štít.

Číselník v mosazných prstencích složený ze smaltovaného terče a okruží nese signaturu *V. Kleipel Olmütz*.

⁹⁶⁰ Homann 1720

⁹⁶¹ Strnad 1791.

Půlový stroj pohání závaží na strunách navinutých na bubny a reguluje je kotvový krok s dlouhým roštovým kyvadlem na pružinovém závěsu. Hodiny odbíjí do ocelové spirály. Využití komponentů z tovární produkce zužuje možnost datování na období konce 19. století, kdy jsou pro schrány hodin využívány především neorenesanční dekory. Objevují se jako *Wiener Gewichtsregulator* nebo *Wiener Regulator*.⁹⁶²

König Franz, po 1857 (Olomouc)		
129	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 590.		
Sign: <i>Franz König in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Hodiny sedí v dřevěném bubnu pod štítovým černě lakovaným dřevěným nástavcem umístěném na čtveřici alabastrových sloupků stoupajících z černě lakovaného dřevěného soklu. Ten spočívá na kulovitých alabastrových nožkách. Sloupy mají korintské hlavice lité z bronzu a štít vrcholí čtveřicí alabastrových váz s pololežící postavou divocha s toulcem a šípy.

Smaltovaný číselník v rozsahu německých hodin 1–12 doplňuje signatura *Franz König in Olmütz* a tři otvory pro natahování. Stroj kombinuje čtvrtové bití, tři pérovníky a kotvový krok s kyvadlem za strojem na šňůrovém závěsu. Odbíjení je slyšet ze dvou spirálových gongů.

⁹⁶² Srov. např. Erbrich 1978, Heuer – Maurice 1988, Pröstler 1994, s. 135.

König Franz, po 1857 (Olomouc)		
130	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Muzeum Komenského v Přerově, sbírka hodin		
Sign: <i>Franz König in Olmütz</i>		
Lit: Chumchal 2004		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny doplňují horní lištu bohatě dekorovaného blondelového rámu s obrazem. Povrch zjemňují křídové ornamenty v podobě rokaje, květinových rozvilin a v nárožích rámu sluneční terče, jež překrývá zlacení. Žánrový motiv obrazu s venkovskou šarvátkou vykazuje znaky práce průměrné ruky umělce.

Stroj překrývá smaltovaný číselník se signaturou *Franz König in Olmütz*, třemi otvory pro natahování a modrými ručkami s kruhovými terčíky. Hodinové soukolí s čtvrtovým bitím, kotvovým krokem a kyvadlem za strojem na šňůrovém závěsu má bití uzpůsobeno do dvou spirálových gongů.

Konvička Josef, 1835–1850 (Dobruška)		
131	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: 1835
Vlastník: Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem, inv. č. HIS 553		
Sign: <i>Joseph Konnvczka in Dobruschka 1835</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (pouze stroj)		

Stroj kyvadlových hodin s regulačními šrouby překrývá číselníková deska s mosazným mezikružím 1–12. Mosazná kyvadlová čočka nese vepsanou signaturu *Joseph Konnviczka in Dobruschka 1835* a centrálně dvojici písmen a S.

Konvička Josef, k. 1835–1850 (Dobruška)		
132	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: 1840
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 238		
Sign: <i>Joseph Konnviczka in Dobruschka, 1840</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Tmavě lakovaná schránka má podobu architrávu na soklu s dvojicí dřevěných hranolových kanelovaných sloupů s řezanými korintskými hlavicemi. Nástavbu se zasklenou částí, s látkovými a papírovými květinami, zdobí alabastrové věžičky. Buben s hodinovým strojem visí na její spodní straně.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a kotvovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirálových gongů. Na zadní desce nalezneme signaturu *Joseph Konnviczka in Dobruschka, 1840*. Datování na stroji odpovídá období vzniku hodin.

Konvička Josef, 1835–1850 (Dobruška)		
133	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Klášter benediktinů v Broumově, dříve Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 64 671		
Sign: <i>Jos. Konvička in Dobruschka</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 200		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou skříň obklopuje zasklení ze tří stran. Posazená na konzole se zavěšeným vinným hroznem vrcholí volutovou stříškou s řezanou sochou sv. Petra. Na smaltovaném číselníku 1–12 přečteme signaturu *Jos. Konvička in Dobruschka*. Stroj s kotvovým krokem pohání závaží se strunou navinutou na bubnu.

Korzen Johann, 1790–1820 (Beroun)		
134	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Muzeum Českého krasu, inv. č. 2428		
Sign: <i>JOHANN KORZEN BERAVN</i>		
Lit: Pařízek 2012		
Stav: nekompletní, nefunkční (chybí vrchní část schránky)		

Zachována je část schránky bez vrchního nástavce. Sokl s dřikem skříně zdobí pásková intarzie po celé ploše. Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Uprostřed vidíme mosazné mezikruží německých hodin I–XII dělené po minutách s označením 5, 10 15, ... 60. Při vnitřní straně přiléhá kruhová stupnice datumáře.

Ručky se nedochovaly. Cvikly vyplňují růžicové lité ozdoby. Signaturu *JOHANN KORZEN BERAVN* překrývají dodatečně dodělávané ovladače regulování odbíjení. Mezi nimi zůstal kruhový otvor pro upevnění medailonu se signaturou nebo ukazatele kalendáře. Čtvrtový stroj pohání závaží na lanovém závěsu a reguluje jej vřetenový krok s krátkým kyvadlem před číselníkem (kyvadlo chybí), bití bylo vyvedeno do zvonku, který byl později nahrazen spirálou.

Korzen Johann, 1773–†1834 (Beroun)		
135	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: 25. 5. 1805
Vlastník: Muzeum Českého krasu, inv. č. H 502		
Sign: <i>Joseph Wilhelm Korschen zu Beraun den 25 May 1805</i>		
Lit: Pařízek 2012		
Stav: kompletní, nefunkční		

Obdélnou skříňku kapličkového tvaru překrývá tmavé lakování. Prosvětluje ji prosklení ze čtyř stran. Průduchy po stranách překrývá mosazné slunce. Zpředu rámují dvířka rokajové a listové ornamenty. Vrchol stříšky zakončuje litá ozdoba dvou dam s košem květin, v nárožích ji doplňují klasicistní vázy.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Ve středu můžeme vidět vypouklý smaltovaný terč německých hodin 1–12, dělený po minutách a označený 15, 30, 45, 60. Ručky tvaru úponků zdobí pobíjení. Cvikly vyplňují vavřínové věnce s festony a rohy hojnosti. Ve vrchním oblouku nalezneme dva regulátory odbíjení a mezi nimi půlkruhový ukazatel východu a západu Slunce značený *Soñen Aufgang 4–12 a Soñen Untergang 12–8*. V tomto prostoru se také kýve kontrolní kyvadélko tvaru mašle. Do středu segmentu vepsal autor signatura *Joseph Wilhelm Korschen zu*

Beraun den 25 May 1805. Ve vrcholu oblouku doplněn otočný ukazatel fází Měsíce. Volné plochy zaujímají rozviliny. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem s kyvadlem za strojem odbíjí do dvou spirál. Na rubu číselníkové desky se mezi koly objevuje text *Joseff Antonin Seydl Kaplan w Berou...* (překryto).⁹⁶³

Korzen Johann, 1773–†1834 (Beroun)		
136	Typ: <i>kapesní</i>	Dat: 25. 5. 1820
Vlastník: soukromá sbírka (fotografie v archivu autora)		
Sign: <i>Jean Korschen a Beraun Nro 209</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tříplášťové kapesní hodinky se setrvačkovým krokem, signované *Jean Korschen a Beraun Nro 209 a* datované 25. May 1820 uvádím z důvodu, že skutečnost o tom, že J. Korzen vyráběl i kapesní hodinky nebyla dosud v literatuře publikována.

Kotrbeletz Johann, k. 1820 (Havlíčkův Brod)		
137	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum, Praha, inv. č. 80 675		
Sign: <i>Johann Kotrbeletz in Deutchbrod</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 165		
Stav: restaurované, funkční		

⁹⁶³ Jde o jméno majitele hodin, berounského děkana Josefa Antonína Seydla (*1775–†1837).

Dýchovaná schrána má tvar altánu s šesticí alabastrových sloupků. Sokl na kulových alabastrových nožkách rozšiřují dva rizality s párem sloupů. Mezi nimi stojí pod arkádou litá postava korunujícího se Apollona s obětním stolem. Nad kladím s oblouky ční buben hodinového stroje se stylizovanými draky po stranách, jejichž ocase přechází v listoví s květy. Konvexně prohnutý nástavec ve vrcholu zakončuje dřevořezba orla s rozepjatými křídly. Volné plochy zakrývají tlačené mosazné palmetové dekory. Vypouklý, smaltovaný číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. Při vnitřní straně přiléhá stupnice datumáře 1–31. Signaturu *Johann Kotrbeletz in Deutchbrod* nalezneme v horní polovině číselníku. Ocelové ručky mají tvar šípů. Čtvrtkový opakovací stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do ocelových spirál.

Kotrbeletz Johann, k. 1820 (Havlíčkův Brod)		
138	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 64 817		
Sign: <i>Johann Kotrbeletz in Deutchbrod</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňka dýchovaná očkovaným javorem má tvar antického chrámku s šesticí sloupků. Sokl na kulovitých nožkách rozšiřuje segment. Čtveřice sloupů po stranách nese trojúhelný tympanon, pod nímž drží buben hodinového stroje. V zadní části jej podpírá dvojice sloupků s obloukem. Volné plochy jsou pobity tlačnými klasicistními ornamenty. Stroj reguluje kotvový krok a žene pérový pohon. Vypouklý, smaltovaný číselník definuje minutové dělení a značení hodin 1–12. Při vnitřní straně přiléhá

stupnice datumáře 1–31. Na číselníku je vepsána signatura *Johann Kotrbeletz in Deutschbrod*.

Kotrbeletz Leopold, 1820–1830 (Tábor)		
139	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Ostravské muzeum, stálá expozice hodin		
Sign: <i>Leopold Kotrbeletz in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránku tvoří altán s arkádou s devíti kanelovanými sloupky. Sokl zdobí tlačené motivy rozet a rozvilin. Pod arkádou uprostřed sedí antikizující postava se štítem s reliéfní maskou Medusy a dávající peníz dítěti s knihou vztahujícímu ruku. Kyvadlový terčík má podobu trojice putti. Nad oblouky se klene balustráda s prolamovanými oblouky a kroužky s vázičkami v nárožích. Následuje nástavec s hodinovým strojem završený dřevořezbou orla.

Smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením 1–12 při vnější straně a vepsanou signaturou *Leopold Kotrbeletz in Tabor při vnitřní*.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí čtvrt hodiny opakovaním do dvou spirál.⁹⁶⁴

⁹⁶⁴ Srov. Urešová 1977, kat. č. 167, Meis 1978 b, s. 174–175.

Kotrbeletz Leopold, 1820–1830 (Tábor)		
140	Typ: <i>komodové, sloupkové s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Starožitnosti Ustar, Prodejní galerie, lot. 151020191 (cit. 2. 10. 2021)		
Sign: <i>Leopold Kotrbeletz in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Z obdélného dřevěného černěného soklu lemovaného trojicí palmet se zvedá čtveřice alabastrových sloupků s mosaznými patkami a hlavicemi spolu s černě rámovaným zrcadlem s vlysem s žaludovým listovým a plody. Kladí lemuje zlacená listová páska.

Štítový segment vyplňuje zlacený plíšek s reliéfy žaludů na pozadí listů. Nasedá na něj buben s hodinovým strojem, jenž je lemován párovými zlacenými rezbami gryfů.

Číselníková deska rámovaná plechovým prstencem se skládá ze smaltovaného mezikruží s minutovým dělením, značením 1–12, vepsanou signaturou *Leopold Kotrbeletz in Tabor* a středového terče jež obohacuje automat – dvojice amorů jako kovářů ve Vulkánově dílně. Obě figury tlačené z plechu se pohybují společně s bicím ústrojím. Spodní stranu lemuje segmentová

ozdoba ze splétaných růží. Nad ní plave delfín s trojzubcem. Čas ukazují dvě rafie podoby šipek. Pod strojem se kýve kyvadélko s hlavou boha Apollóna, rámovaná vavřínovými ratolestmi a paprsky. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí čtvrt hodiny opakovaním do dvou spirál.⁹⁶⁵

Kotrbeletz Leopold, 1820–1830 (Tábor)		
141	Typ: <i>komodové, figurální, hrací</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: soukromá sbírka (fotografie v archivu autora)		
Sign: <i>Leopold Kotrbeletz in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Na obdélném černěném soklu lemovaném palmetou s růžicemi najdeme dvojici dřevěných párových zlacených sošek. Ztvárňují delfíny, na nichž plují putti, jež kormidlují palmovou ratolestí. Zvednuté zadní ploutve delfínů drží buben s hodinovým strojem. Ten je zároveň podepřen portálem v zadní straně. Buben se v horní části rozšiřuje a vytváří sokl pro závěrečnou ozdobu – bustu muže v renesančním oděvu s okružím.

Vypouklý smaltovaný číselník ve zlaceném rámečku se síťovaným gilošováním definuje minutové dělení se značením 1–12. Ze spodní strany jej obklopuje signatura *Leopold Kotrbeletz in Tabor*. Ve středu nalezneme stupnici kalendáře a tři natahovací

⁹⁶⁵ Srov. řezby gryfů (Urešová 1977, kat. č. 164–166), automaty s kováři (kat. č. 167–169).

otvory. Dvojici ruček s vrtanými terčíky chrání vypouklé sklo. Pod bubnem se kýve kyvadélko s tlačnou rozetou.

Čtvrtový opakovací stroj se třemi pérovíky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou ocelových spirál. Dutinu v soklu obohacuje hrací stroj s ocelovým hřebenem.

Kotrbeletz Leopold, 1820–1830 (Tábor)		
142	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum, Praha, inv. č. 75 764		
Sign: <i>Leopold Kotrbeletz in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Sokl je vyzdvižen na čtyřech zvířecích nohách a po pravé straně na něm leží nástavec s hodinami. Celek doplňují alabastrové sošky. Po levé straně nalezneme alegorickou figuru podzimu a na hodinovém nástavci sedícího chlapce. Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením 1–12 při vnější straně, vepsaná signatura *Leopold Kotrbeletz in Tabor* a datumová stupnice při vnitřní. Nad třemi natahovacími otvory obíhají ocelové ručky podoby přímek s vrtanými kroužky.

Čtvrtový opakovací stroj se třemi pérovíky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou ocelových spirál. Upřednostnění alabastrových sošek mne vede k domněnce, že zmíněná práce vznikla až kolem roku 1830.

Kotrbeletz Sylvester, k. 1830 (Havlíčkův Brod)		
143	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. UPM 46 987		
Sign: <i>Sylwester Kotrbeletz in Deutschbrod</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 179		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka s tmavým lakováním má tvar architrávu na dvou párech alabastrových sloupků. Sokl je složen z profilované podložky na kulovitých nožkách, jež nese trojici kvádrů, z nichž postranní jsou mohutnější a nesou sloupoví. Střední kvádr dekoruje z přední strany kanelování a nad ním se houpe kyvadélko tvaru slunce. Sloupy s mosaznými síťovitě gilošovanými patkami a hlavicemi zvyšuje nástavba s perleťovými květy. Buben hodinového stroje přiléhá ze spodní strany architrávu. Segmentová stříška nad ním otevírá prostor pro malbu kláštera v Lilienthalu, kterou po stranách obohacují čepicové voluty zdobené perletí.

Smaltovaný vypouklý číselník, dělený po minutách má vyznačené hodiny 1–12. Při vnitřní straně stupnice přiléhá datumář 1–31. Číselník doplňuje signatura *Sylwester Kotrbeletz in Deutschbrod*. Elegantní jednoduché rafie chrání sklo v síťovitě gilošovaném mosazném rámečku.

Čtvrťový opakovací stroj se třemi pérovíky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou ocelových spirál.

Krasl Karel, 1808 (Písek)		
144	Typ: <i>sloupkové s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum. inv. č. 182 408		
Sign: <i>Karl Krasl A. Pisek No 86</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schrána má podobu altánu s alabastrovými sloupky. Z tmavě lakovaného soklu s tlačnou truchlící dívkou a dvěma věnci se zvedá čtveřice sloupků zakončená oblouky. Prostor s parketově vykládanou plochou za nimi obkládají zrcadla. Pod centrálním obloukem stojí litá postava Palas Athény, v arkádách nalezneme tři věnce na stuhách. Boky obkládají karyatidy kryté listy. Odstupňovaná hranolová schránka nad architrávem chrání hodinový stroj. Cvikly vyplňují motivy lyry. Po stranách si všimneme dvou dřevěných okřídlených zlacených gryfů.

Kruhový číselník kombinuje několik materiálů. Z vnější strany jej definuje smaltované okružní dělené po minutách a označené 1–12. Střed vyplňuje automat – dva amorci jako kováři ve Vulkánově dílně. První brousí na kotouči hrot šípů, druhý tluče do kovadliny. Scéna se pohybuje při odbíjení. Pod nimi pluje delfín s trojzubcem nad půlkruhovým květinovým festonem. Vypouklé sklo v jemně rytém rámu s vnitřním označením *Khýn a Strakati* chrání dvojici šípovitých ruček.

Čtvrťový opakovací stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou ocelových spirál. Na zadní desce stroje nalezneme signaturu *Karl Krasl A. Pisek No 86*.

Kratochwil Johann, k. 1780 (Brno)		
145	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Zámek Hořovice, sbírka hodin		
Sign: <i>Johan Kratochwil Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovaná skříňka kapličkového tvaru spočívá na boltcových nožkách. Další ozdoby se bohužel nedochovaly. Plechovou číselníkovou desku dekoruje vyražený reliéf. Do středu doplnil autor ryté mezikruží a vyřízl výseč s průhledem na kontrolní kyvadlo. Rovněž provrtal natahovací otvory. Stupnice nebo ukazatele ve vrchním oblouku se nezachovaly. Stroj poháněný pérovníky je regulován vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem za strojem.

Hodiny jsou zdobeny do nejmenších detailů. Všechny matky i natahovací hranoly jsou řezány do tvarů růžic. Otvory v jednotlivých deskách napovídají, že soukolí bylo několikrát přestavováno. Číselníková deska byla také opětovně použita. Původně měla smaltovaný číselník, tedy novější, než k jakému patří použitý stroj.

Kraus Johann Martin, 1768–1790 (Praha)		
146	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 64 999		
Sign: <i>Johan Martin Kraus Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku s mansardovou stříškou zdobí rokajové apliky. Bohatě zdobenou číselníkovou desku, v horní části rozšířenou obloukem, definuje mezikruží německých hodin se signaturou *Johan Martin Kraus Prag*. V horním oblouku můžeme spatřit malovaný ukazatel synodického měsíce s vyobrazením jeho fází. Stroj se čtvrtovým bitím, třemi zvonky, vřetenovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Kraus Johann Martin, 1768–1790 (Praha)		
147	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Dr. Crott Auctioneers, 101. auction, lot 616 (cit. 7. 8. 2021)		
Sign: <i>Iohann Kraus Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Ořechová mořená skříňka kapličkového tvaru má zlacené boltcové nožky, flambony v nárožích a vrcholí rustikálním madlem (nepůvodní). Skříňku prosvětlují kasulová okna po stranách a provzdušňují rozety kryté prosekávanou mřížkou. Čtvercovou mosaznou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Střed zaplňuje stříbřené mezikruží dělené po minutách s vyznačením minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII. Ve středovém terči se rozpínají rozviliny, které rámují segmentový průhled na kontrolní kyvadélko, okénko datumáře, signaturu *Iohann Kraus Prag* v kartuši a tři natahovací otvory.

Cvikly vyplňují lité ornamenty s boltci a úponky. Vrchnímu segmentu dominuje půlkruhová výseč synodického měsíce, ve kterém se ukazují dny a jeho fáze. Na bocích jej doplňují dva regulátory odbíjení *Ordinari Stundt / Zu allen Viert die S. a Schlagt / Nicht Schlagt*. Volné plochy dotváří gravírované akantové rozviliny.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem bije opakováním do dvou zvonků.

Kraus Johann Martin, 1768-1790 (Praha)		
148	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 52 955		
Sign: <i>Johann Kraus Przevnov</i>		
Lit: Urešová 1977		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovaná skříňka kapličkového tvaru má stříbřené proplétané nožky, rokokové vázy v nárožích a vrcholí postavou přísného sedícího Saturna s přesýpacími hodinami, kosou a lebkou.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje v horní části oblouk. Kompozice vykazuje atypické řešení. Mezikruží německých hodin zabírá z poloviny celou plochu horního oblouku. V jeho středu nalezneme kruhový ukazatel vteřin a dva regulátory odbíjení. Kartuši pod nimi vyplňuje rytá signatura *Johann Kraus Przevnov* a okénko datumáře.

Čas ukazují ocelové, prořezávané ručky. Na stejné hřídeli nalezneme i otočný kotouč 1–12 pro regulování budícího mechanismu. Hodinové mezikruží symbolicky nesou dvě sedící alegorické postavy vědy a umění vytvořené stříbřenými odlitky. Mezi nimi se v půlkruhovém výřezu otáčí malovaný ukazatel synodického měsíce. Mezi dvojicí žen stojí globus s korunou a při zemi leží antická busta, jako symbol pomíjivosti.⁹⁶⁶

Půlový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem bije do jednoho zvonku.

Kraus Josef, *1760–†29. 8. 1834 (Praha)		
149	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Aukce Dorotheum, Uhren, Technik und Kuriositäten – Sammlung Spielautomaten, 3. 12. 2020, lot. 15		
Sign: <i>Johan Martin Kraus Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Buben se strojem a stupňovitou vázou sedí na pilíři a podpírají jej antikizující sloupky ze dvou stran. Pilíř po stranách obklopují akantové rozviliny a uprostřed doplňuje medailon s říkankou „*Erwach o Mensch zum regen Leben – Denn nur die Gegenwart ist dir gegeben.*“ Před pilastrem roste z květináče na soklu palma. Kompozici vyvyšuje schodiště se segmentovým obloukem v přední části. Na něm na naplněném vaku odpočívá bosý mladík.

⁹⁶⁶ Toto řešení je velmi blízké francouzským *pendules religieuse*. Stejně pojetí spodních figur uplatnil např. B. Balthasar z Paříže, srov. Aukce Dorotheum, 18. 11. 2020, Salzburg, lot 245 (cit. 5. 11. 2020).

Číselník smaltovaný, vypouklý, definuje minutové dělení s označením hodin 1–12 a stupnicí kalendáře 1–31. Čtvrtkový stroj s bitím do dvou ozvučných spirál reguluje kotvový krok s kyvadlem za strojem.⁹⁶⁷

Kreibich Joannes Georgius, k. 1777 (Česká Lípa)		
150	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1777
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 12 701		
Sign: <i>Joannes Georgius Kreibich Leippa Anno 1777</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 4		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Obdélnou skříňku obklopuje prosklení ze čtyř stran. Plochy zvýrazňuje množství litých rozvilin. Stříška tvaru oblouku s flambonky po stranách má volutově stočenou nástavbu s mělkým reliéfem uprostřed. Schránku zdůrazňují dekorativní boltcové nožky. Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Upoutá především stříbřené mezikruží německých hodin I–XII, dělené po minutách a označené 5, 10, 15, ... 60. Střed desky se třemi natahovacími otvory vyplňuje gravírování volutami a stylizovanými mušlemi. V horní polovině se v segmentové výseči kýve kontrolní kyvadélko. Ocelové ručky zdobí řezba a prořezávání. Hornímu oblouku dominuje centrálně umístěný medailon se signaturou *Joannes Georgius Kreibich Leippa Anno 1777*. Po stranách jej obklopují dva regulátory odbíjení. Cvikly desky vyplňují lité boltcové ornamenty.

⁹⁶⁷ Srov. Urešová 1977, kat. č. 111–113, Meis 1978 b, s. 83, Mühe – Vogel 1981, s. 82.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem s kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Kugler Andreas, 1787–1827 (Olomouc)		
151	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 86		
Sign: <i>Andreas Kogler in Ollmutz</i>		
Lit: Himmler 2007		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka zasklená ze čtyř stran stojí na čtyřech nožkách a vrcholí mansardovou stříškou s flambony v nárožích. Ozdoby odlévané z bronzu tvoří na spodním soklu pod číselníkem podlouhlý rostlinný ornament a na stříšce stylizovanou ratolest. Vrchní dekorativní madlo kdosi vylomil, ale zachovalo se jeho ukotvení v podobě hlav dvou delfínů s otevřenými ústy. Vpředu jsou nad okénkem číselníku umístěny dva zvukové průduchy dekorované vysekávanou mřížkou.

Na přední číselníkové desce nalezneme bíle smaltovaný terč s vymalovanými hodinami v rozsahu I–XII, dělením po minutách a kalendářní stupnicí 1–31. Tři pravidelně umístěné otvory slouží pro natahování pérovníků. Lité ručky zdobí florální motivy. Cvikly kolem terče vyplňují zlacené lité ozdoby s motivem slunce orámovaného perlovcem, vejcovcem a girlandou. Ve vrchním segmentu vidíme tři smaltované terče. Dva boční s malovanými hvězdami slouží pro regulování bití hodin, *Repetirt – Nicht, Nicht – Schlagt*. Střední větší nese krasopisnou signaturu *Andreas Kogler in Ollmutz*. Pod ním se v okénku pohybuje kontrolní kyvadélko.

Hodinový stroj je čtvrtřevý se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a kyvadélkem umístěným za strojem. Odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Dle údajů, že se stal A. Kugler roku 1788 měšťanem⁹⁶⁸ a roku 1827⁹⁶⁹ byl kmotrem při křtu, můžeme jeho výrobek správně zařadit do období přelomu 18. a 19. století. S přihlédnutím k podobě skříňky a tvaru ozdob bych ji datoval do doby kolem roku 1790.

Kugler Andreas, 1787–1827 (Olomouc)		
152	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U112H		
Sign: <i>Andreas Kugler in Ollmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny tvoří dřevěný buben, jenž za zády nesou párové sochy mořských panen s dvěma ocasey. Sokl skrývá černé lakování a vyzdvihují jej zlacené nožky.

K vypouklému smaltovanému číselníku, označenému 1–12, přiléhá při vnitřní straně datumová stupnice. Jednoduché ručky zvýrazňuje tvar lístků. Signatura *Andreas Kugler in Ollmütz* opisuje oblouk v horní polovině číselníku.

⁹⁶⁸ Himmler 2007, s. 50.

⁹⁶⁹ Zemský archiv v Opavě, fond: Sběrka matrik Severomoravského kraje, NAD: 165, inventární číslo: 5635, signatura archivu: O V 4, typ matriky: katolická, původce: Olomouc, římskokat. f. ú., Sv. Michal, obsah svazku: N 1825-1837, časový rozsah: 1825–1837, místo uložení: ZA v Opavě, pobočka Olomouc, s. 63.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadélkem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou ocelových spirál.

Kugler Andreas, 1787–1827 (Olomouc)		
153	Typ: kapesní	Dat: k. 1800
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1120.		
Sign: <i>Andreas Kugler in Olmütz N 230 a R</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Výběr doplňuji ještě kapesními hodinkami. Jednoduché stříbrné pouzdro překrývá zasklení z přední strany. Pouze po obvodu jej obepíná vlnitá linka. Emailový číselník definuje minutová stupnice a označení hodin I–XII. Na jeho pravé straně můžeme hodinky otvorem natáhnout. Stroj má vřetenový krok se setrvačkou a řetízkový kompenzátor chodu. Na zadní stroje nalezneme dekorativní prořezávaný můstek setrvačky a označení *Andreas Kugler in Olmütz N 230 a R*.

Künzfeld Anton, k. 1890 (Brno)		
154	Typ: <i>záznam opravy</i>	Dat: k. 1890
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 37 172		
Sign: <i>Anton a Antonín Künzfeld Brünn 1891</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: –		

K tomuto autorovi se podařilo dohledat pouze záznam opravy na stolních sloupkových hodinách z roku 1830. Na krytu stroje nalezneme klasickou tužkou rukopisně uvedeno *Anton a Antonín Künzfeld Brünn 1891*.⁹⁷⁰

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
155	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Aukce Dorotheum, Antiquitäten, 29. 12. 2016		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hnědě lakovanou ořechovou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Okénka po stranách mají kasulový tvar. Nad nimi nalezneme průduchy kryté mosaznými mřížkami pro lepší slyšitelnost odbíjení. Přední okénko zdobí prolamovaný zlacený rámeček. Nároží mansardové stříšky dekoruje čtveřice flambonů a na vrcholu madlo podoby rokaje se dvěma putti, jež drží v hlavičkách dvou delfínů. Celek spočívá na kuželovitých nožkách.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Ve vrchním oblouku nalezneme dva kruhové regulátory odbíjení a mezi nimi půlkruhový výřez s ukazatelem synodického měsíce v rozsahu 1-29½ s vyobrazením jeho fází. Volné plochy desky doplňují rytiny v podobě velmi jemně rytých rozvilin. Uprostřed číselníkové desky můžeme v obloukovém průhledu spatřit kontrolní kyvadélko. Střed

⁹⁷⁰ Národní muzeum, inv. č. 37 172.

obklopuje mosazné zlacené mezikruží dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60 a číselníkem německých hodin v rozsahu I–XII. Ručky zdobí prořezávání a modření. Ze čtyř stran k mezikruží přiléhají nárožní lité ozdoby tvaru propletených květín s boltcovými ornamenty. Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
156	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Slovenské národné muzeum Bratislava, inv. č. 2433		
Sign: <i>Sebastian Kurz, Brün</i>		
Lit: Kresánková nedat.		
Stav: restaurované, funkční		

„Stolní hodiny s datumkou, kotvový krok, bicí zařízení, sign. Sebastian Kurz, Brün, konec 18. století, mosaz, železo, dřevo.“⁹⁷¹

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
157	Typ: <i>nástěnné, konzolové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 1138		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

⁹⁷¹ Hodiny nebylo možno vidět, proto uvádím alespoň popis z inventarizační karty. Užití kotvového kroku ve skříňkových hodinách doby kolem roku 1780 však nacházíme velmi zřídka. Stroj vznikl pravděpodobně v mladší době.

Hodinový číselník ve schránce konzolovitého tvaru se zkosenými nárožími rámuje věnec. Spodní část tvoří dva symetrické oblouky doplněné čučky a květy. Spodní římsa nese po stranách dvě vázy. Architektura vrcholí korunní římsou s obloukem a zubořezem po celé délce. Vrchol schránky uzavírají bohatě sochařsky tvarované akanty a centrálně umístěný globus.

Vypouklý smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách s označením 15, 30, 45 a 60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Ve středu přiléhá kruhový ukazatel data s čísly 1–31. Uprostřed číselníku pak nalezneme už jen tři otvory pro natahování. Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakování do dvou zvonků.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
158	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: do 1780
Vlastník: Antik Ustar, Prodejní galerie, Praha (cit. 8. 1. 2019)		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Kompozice utváří dojem antické sloupové architektury. Buben s hodinami protíná kladí na třech párech sloupů. Mezi nimi se kývá kyvadélko tvaru slunce. Pod kyvadlem na soklu sedí akt muže se zdviženou levicí. Po stranách dvojice stříbřených váz s akanty. Sokl vyvyšují kulovité nožky. Schrána vrcholí košem kvetoucích květin, jež volně přepadávají po stranách bubnu.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem. Vypouklý smaltovaný číselník má tvar kruhu a je dělený při vnější straně po minutách a označen 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu 1–12. Uprostřed číselníku nalezneme tři otvory pro natahování. Ručky zdobí neogotické motivy.⁹⁷²

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
159	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 50 359		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: Holešovičtí 1973, kat. č. 51, Urešová 1977, kat. č. 107		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny autor zasadil do romantizující architektury podoby rozvalin s průhledem na kyvadlo ve sklepení. Před stavbou sedí po levé straně Minerva se štítem, vázou

⁹⁷² Srov. Urešová 1977, kat. č. 110, 112, 114, Meis 1978 b, s. 83, Mühe – Vogel 1981, s. 82.

věncenou festony a palmou v pozadí. Všechny dřevěné vyřezávané prvky zdobí zlacení.

Vypouklý smaltovaný číselník tvaru kruhu určuje dělení při vnější straně po minutách s označením 15, 30, 45 a 60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu 1–12 a stupnicí dnů v měsíci. Ve středu desky vidíme signaturu *Sebastian Kurz in Brünn* a tři otvory pro natahování. Bohatě řezané ručky zdobí ornamenty. Čtvrtkový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
160	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 140 995		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny se staly součástí romantizující architektury podoby rozvalin, před kterými stojí stařec s rýčem a odpočívá venkovan s hráběmi a snopy obilí. V pozadí jim stíní palma a torzo řady gotických oblouků s kružbami. Nad nimi se vznáší okřídlená postava boha Saturna. Nad strojem na oblaku sedí putti ukazující na slunce nad ním.

Vypouklý kulatý smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách a označení 15, 30, 45 a 60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Nad trojicí otvorů pro natahování se otáčí dvojice jednoduchých rafií.

Čtvrtkový stroj reguluje kotvový krokem s kyvadlem umístěným za strojem a doplňuje datumář. Mechanismus odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
161	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Ostravské muzeum, stálá expozice, hodiny s Amorem a Psýché		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny vyplňují buben opřený v zadní části o pilíř s reliéfní výzdobou a v předu o stojící postavy Amora a Psýché. Mezi nimi stojí na subtilních nožkách lampa na olej. Postavy vyvýšené na stupeň oklopuje po stranách dvojice soklů s palmetovým reliéfem, na nichž jsou vázy s květinami. Spodní základna leží na kulatých nožkách. Kompozice vrcholí stylizovanou vázou s rozvilinami a svazkem květin, po stranách číselníku visí úponky s květy.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách s označením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Nad signaturou *Sebastian Kurz in Brünn* a třemi otvory pro natahování se otáčí ručky, zdobené prolamováním a zlacením. Čtvrtový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
162	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: 1782
Vlastník: Slovenské národné múzeum, Bratislava, inv. č. UH 2433		
Sign: <i>Sebastian Kurz Brünn, 1782</i>		
Lit: Janovíčková 1993, s. 23		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny se staly součástí architektury podoby antických rozvalin. Centrálně stojí věž s hodinami, palmou a průhledem do sklepení s kyvadlem. Na stříšce sedí Saturn s přesýpacími hodinami a zdviženou pravicí. Stavbu obklopuje trojice sloupů, z nichž jeden je ulomen. Dva sloupy vrcholí vavřínovými věnci s šedými portrétními medailony Josefa II a papeže Pia VI. V popředí mezi zakrslými keři a balvany ční zapíchnuté kopí. Sokl z přední strany ubírá segment, rámovaný pletencem a vyzdvižený na nožkách s listovcem a květy slunečnic. Schránka jako jedna z mála nese dataci 1782.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách s označením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII a narůžovělou datumovou stupnicí 1–31. Po číselníku se nad signaturou *Sebastian Kurz in Brünn* a třemi natahovacími otvory pohybuje trojice ruček, dvě zlacené zdobené akanty ukazují čas a černěná tvaru šípu datum. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním.⁹⁷³

⁹⁷³ Srov. Urešová 1977, kat. č. 97, Meis 1978b, s. 82.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
163	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: do 1790
Vlastník: Moravská galerie v Brně, inv. č. 15 191		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: Kroupa 2002, kat. č. 163		
Stav: restaurované, funkční (chybí pouze kruhový rámeček se sklem)		

Hodiny se staly součástí architektury podoby antických rozvalin. V popředí po levé straně sedí postava Minervy, napravo postava Saturna s kosou. Centrálně stojí věž s hodinami a průhledem do sklepení s kyvadlem. Na stříšce se vznáší putti v oblacích se zdviženou pravicí. V pozadí ční část architektury s gotickými kružbami, zlomený sloup a palma. Sokl rozšiřuje segment, rámovaný vejcovcem a vyzdvižený na kuželových nožkách.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách s označením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Po číselníku se nad signaturou *Sebastian Kurz in Brünn* a třemi natahovacími otvory pohybuje dvojice ruček, zdobených v neogotickém stylu.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním.

Dle literatury i inventárních karet odpovídají sochařské prvky tří předchozích příkladů dílně řezbáře Ondřeje Schweigela.⁹⁷⁴ Jednoznačné propojení s nákresy a archiváliemi se vypátrat nepodařilo.⁹⁷⁵

⁹⁷⁴ Uřešová 1977, kat. č. 107, 108, dále inventární karty Národního muzea a Moravské galerie v Brně.

⁹⁷⁵ Srov. „...schránku opatřila brněnská Schweiglova dílna.“ (Kudělka 1996, kat. č. 339).

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
164	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum Komenského v Přerově		
Sign: <i>Sebastian Kurz in Brünn</i>		
Lit: Chumchal 2004		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku s mansardovou stříškou překrývá hnědé lakování, spočívá na čočkovitých nožkách a vrcholí čtyřmi flambony v nárožích. Vrchní madlo má klasicistní tvar vavřínového věnce s girlandami a ústí z hlaviček dvou lvů.

Číselníková deska má obvyklý tvar čtverce, který rozšiřuje oblouk v horní části. Smaltovaný vypouklý číselník zaujímá celou plochu oblouku a polovinu čtvercové desky pod ním. Má tvar kruhu a je dělený při vnější straně po minutách a označen 15, 30, 45 a 60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII a ukazatelem data s červenými čísly 1–31. Desku zdobí pouze rytí, a to svislými přímkami a vlnovkami. V dolní polovině se nachází půlkruhový průhled na čočku kyvadla.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s kyvadlem umístěným za strojem a datumářem odbíjí opakovaně do dvou zvonků.

Umělecké řešení hodin vybočuje z běžné produkce sledovaného souboru. Vzhledem ke schránce je použit vývojově modernější typ stroje s kotvovým krokem užívaný kolem roku 1800. Zasazen je však do čtyřboké zasklené skříňky z období 1770–1790.

Kurz Sebastian, *22. 11. 1743–†9. 10. 1828 (Brno)		
165	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Kunstauktionshaus Günther, Dresden, 28. 5. 2021, lot 72		
Sign: <i>Sebastian Kurz a Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tvarově velmi jednoduchá tmavě dýhovaná mahagonová schránka spočívá na soklu s čúčkovými nožkami, jehož vrchní hranu lemuje zlacený perlovec. Hlavní část s hodinami tvoří šestiúhelník, jenž při horní straně lemuje totožný perlovec. Celek uzavírá drobná hranolová nástavba s litou zlacenou mašlí.

Vypouklý smaltový číselník definuje z přední strany minutové dělení s označením minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII. Při vnitřní straně nechybí ještě stupnice datumáře a signatura *Sebastian Kurz a Brünn*. Trojice ruček, zlaté splétané pro hodiny

a černá šipkovitá pro datum, chrání vypouklé sklo v mosazném prstenci. Z vrchní strany přesahují dva regulátory odbíjení.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s krátkým kyvadlem za strojem, odbíjí opakováním do dvou zvonků. Skříňka působí na svou dobu pokrokovým dojmem. Technické řešení strojku nás ale přibližuje období kolem roku 1820.

Lehmann Andreas, *1749–†27. 12. 1814 (Brno)		
166	Typ: <i>stolní, skříňkové s automatem</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Arthouse Hejtmánek, Online Auction 2, lot. 65		
Sign: <i>Andreas Lehmann a Prag No 347</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou kapličkovou schránku prosvětluje zasklení ze čtyř stran a vyzdvihuje čtveřice litých zlacených nožek. Z přední strany rámují dvířka rokajové apliky. Vše uzavírá mansardová stříška se segmentovým rokajem na předním oblouku, flambony v nárožích a postava v čínském oděvu mezi dvěma vázami s girlandami na vrcholu.

Mosaznou číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Středu desky dominuje stříbřené mezikruží celých hodin I–XII, při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60. Ozdobné rafie zdobí splétané ornamenty. Ve cviklech kolem mezikruží nalezneme lité ozdoby v podobě úponků s kvítky. V úplném středu desky přečteme vedle tří otvorů pro natahování signaturu *Andreas Lehmann a Prag No 347*. Střed rozšířeného oblouku vyplňuje gotické sdružené okénko s malbou skupinky dívek s kozlem, obklopených amory. V okénku se původně pohyboval figurální automat připojený na odbíjení, který se nedochoval.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem s kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Na zadní mosazné desce se opakuje signatura autora s pořadovým číslem, opět rámována bohatými rozvilinami.

Lehmann Andreas, *1749–†27. 12. 1814 (Praha)		
167	Typ: <i>stolní, skříňkové s automatem</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 102 609		
Sign: <i>Andreas Lehmann a Prag No 417</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou kapličkovou schránku prosvětluje zasklení ze čtyř stran a vyzdvihuje čtveřice litých zlacených nožek. Z přední strany rámují dvířka rokajové apliky. Vše uzavírá mansardová stříška se segmentovým rokajem

na předním oblouku, flambony v nárožích a postavou v čínském oděvu a slunečníkem na vrcholu.

Mosaznou číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Středu desky dominuje stříbřené mezikruží celých hodin I–XII, při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60. Ozdobné rafie zdobí splétané ornamenty. Ve cviklech kolem mezikruží nalezneme lité ozdoby v podobě úponků s kvítky. V úplném středu desky přečteme vedle tří otvorů pro natahování signaturu *Andreas Lehmann a Prag No 417*.

Rozšířenému oblouku dominuje centrálně umístěné gotické sdružené okénko. V něm se ze dvou stran vyklánějí postavy světců vystřižených z kartonu. Na zadní straně stroje zopakována signatura autora s pořadovým číslem, opět rámována bohatými rozvilinami.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem s kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Na zadní mosazné desce se opakuje signatura autora s pořadovým číslem, opět rámována bohatými rozvilinami.

Dle kartonu a způsobu tisku s rastrem, který je užit pro ztvárnění automatu se domnívám, že nejde o původní řešení. Odpovídající by bylo ztvárnění postav z mosazného plechu.

Lehotzký Mathias, 1797-1837 (Praha)		
168	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Aukce Dorotheum, Clocks, Metalwork, Faience, Folk Art, Sculptures +Antique Scientific Instruments and Globes, 6. 10. 2014, lot 25		
Sign: <i>Matthias Lehotsky in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Ze zlaceného soklu s rizalitem, obklopeného kazetováním se ve střední části zvedá schrána na čtveřici gryfových spárů s koulemi. Po strachách ji obklopuje dvojice váz. Na skříňce sedí postava hrající

na lyru.⁹⁷⁶ Vypouklý smaltový číselník rozděluje minutové dělení s označením hodin 1–12 a kalendářní stupnicí 1–31. V horní části nalezneme signaturu *Matthias Lehotsky in Prag a* v dolní tři natahovací otvory. Trojici rafií, dvě zlacené splétané pro hodiny a černá šipka pro kalendář, chrání vypouklé sklo v mosazném prstenci.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem s jednoduchou čočkou odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Lehotzký Mathias, 1797–837 (Praha)		
169	Typ: <i>nástěnné, cestovní</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Zámek Sychrov, sbírka hodin		
Sign: <i>Mathias Lehotzký. Prag.</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny obklopuje dřevěný čtvercový černě lakovaný rám, ve cviklech jej obklopují tlačené plechové ozdoby podoby váz s úponky a rokajovými štítky. V horní části nalezneme nezbytné madlo pro zavěšení a přenášení. Smaltovaný číselník v rozsahu 1–12 doplněný datumovou stupnicí a signaturou *Mathias Lehotzký. Prag.* chrání vypouklé sklo v mosazném tlačeném rámcí.

Čtvrťový stroj se špindlovým krokem obohacuje opakovací bicí mechanismus.

⁹⁷⁶ Hodiny byly realizovány v mnohem větším měřítku než srovnatelně datované kusy (š: 79 cm, v: 65 cm).

Lichtner Franz, 1790–1820 (Chrastava)		
170	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 10 662		
Sign: <i>Franz Lichtner in Kratzau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka kapličkového tvaru s tmavým lakováním sedí na boltcových nožkách. V nárožích mansardové stříšky ji doplňují amfory a na vrcholu litá postava Saturna s přesýpacími hodinami.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Středové ryté mezikruží dělí minuty s označením hodin I–XII. Ve středovém terči spatříme signaturu *Franz Lichtner in Kratzau*, obloukový výřez pro sledování pohybu kontrolního kyvadélka a tři natahovací otvory. Horní oblouk vyplňují tři kruhové stupnice, ukazatel data a po stranách regulátory odbíjení. Volné plochy věnčí lité rokokové ornamenty.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Lichtner Franz, 1790–1820 (Chrastava)		
171	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 34		
Sign: <i>Frantz Lichtner in Cratzau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Skříňku kapličkového tvaru s tmavým lakováním lemují zlacené pásy na hranách. Vyvýšena na boltcové nožky vrcholí litým boltcovým madlem ve stříšce.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Středové ryté mezikruží dělí minuty s označením hodin I–XII. Ve středovém terči spatříme signaturu *Franz Lichtner in Cratzau* a obloukový výřez pro sledování pohybu kontrolního kyvadélka. V horním oblouku nalezneme dva regulátory odbíjení a středový medailon rámovaný perlovcem s malbou světice s křížem a knihou, obklopené ženami a putti. Volné plochy vyplňují lité rozvilinové ornamenty.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Lichtner Franz, 1790–1820 (Chrastava)		
172	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: ISA Auctionata Auktionen AG, DIE WELT der Antiquitäten 22. 4. 2015, lot 85		
Sign: <i>FRANZ LICHTNER CRATZAU</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hnědě lakovaný sokl na segmentovém půdorysu vyvýšený na čučky obstupuje alegorickou sochu spravedlnosti stojící na zeměkouli a držící závěsné váhy a meč. Zvedá se z něj čtveřice sloupů se zlacenými patkami a korintskými hlavicemi obtočenými rozvilinou s listovým na slabém drátu. Odstupňované kladí, ležící na oblouku nad postavou alegorie, protíná buben s hodinami. Pod ním se kýve kyvadélko tvaru slunce. Buben po stranách obklopují rozviliny a je zakončen boltcovou kartuší s květem.

Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením minut 15, 30, 45, 60 a hodin 1–12. Při vnitřní straně ji lemují stupnice kalendáře. Rafie pro určování času dekoruje splétání a zlacení, šipkovitou ručku kalendáře naopak modření.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Mezi ně vyrazil autor do mosazné zadní desky signaturu *FRANZ LICHTNER CRATZAU*. Vnitřní plochy schránky pokrývá světle modrá barva.

Lichtner Franz, 1790–1820 (Chrastava)		
173	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Východočeské muzeum v Hradci Králové, inv. č. 18 470		
Sign: <i>Frantz Lichtner Cratzau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Dřevěnou kompozici pokrývá zlacení a patinování. Sestává z kanelovaného soklu s perlovcem a postranními rizality, z nichž se zvedá dvojice volutových soklů. Na levém stojí lovec s puškou a kmenem stromu, na druhém je srna na skalisku, schovaná v houští. Centrální část zaujímá kanelovaný polosloup s vloženými listovým ověnčenými hodinami, pod nimiž je za fazetovým sklem vidět terč kyvadélka. Sloup ukončuje váza s žaludovými lístky a plody.

Vypouklý smaltovaný číselník se signaturou *Frantz Lichtner Cratzau* obíhají paprskovitě prosekávané ručky. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Dřevěná schránka napodobuje ve dřevě francouzské práce z bronzu z let 1790.⁹⁷⁷

⁹⁷⁷ Srov. Maurice 1967, s. LIV–LVIII, Uřešová 1977, kat. č. 106.

Lindner Wenzel, k. 1810 (Hradec Králové)		
174	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Východočeské muzeum v Hradci Králové, sbírka hodin		
Sign: <i>Wenzel Lindner in Königgrätz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélný sokl se zkosenými rohy spočívá na čtveřici zvířecích tlap. Na soklu, jenž rýhuje mřížkování, stojí lehátko s volutovými nožkami, na němž leží buben hodinového stroje obklopený polštáři s třásněmi. Na lehátku odpočívá alegorická postava umírněnosti v orientálním oděvu, s konvicí a miskou.

Číselník člení mosazné prstence. Z vnější strany vložil autor smaltovaný kruh s dělením po minutách a označením 1–12, přičemž mezi číslice 8–4 nechal vepsat signaturu *Wenzel Lindner in Königgrätz*. Středový terč z mosazi je soustředně vlnovitě gilošován a doplněn vloženým prstencem smaltované datumové stupnice 1–31. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Lintner Joseph, k. 1820 (Brno)		
175	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 166c		
Sign: <i>Jos. Lintner Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Hodinová schránka má podobu stylizované květinové dekorace. Hodiny vložil autor do dřevěného bubnu, který obklopuje bohatá řezba podoby listů a rozvítých květů. Leží na dvou vyřezávaných volutách, mezi nimiž můžeme vidět kyvadélko. Sokl s čtvrtsloupy a římsou bohatě doplňují lité ozdoby a vyvyšuje šestice kulových nožek. Vše akcentuje bohaté zlacení.

Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení se značením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Přiléhá i ukazatel data 1–31. Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Liška Bernard, k. 1750 (Janovice)		
176	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 12 711		
Sign: <i>Bernard Liska Janowitz Uhrmachr</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 2		
Stav: restaurované, funkční		

Barokně tvarovaná skříňka sedí na bochníkových nožkách. Lemuje ji profilovaný sokl a římsa. Hranol má konvexně prohnutá nároží a je zasklený ze čtyř stran. Přední a zadní dvířka mají tvar čtverce rozšířeného obloukem. Průhledy po stranách mají kasulové tvary. Stříšku tvaruje konkávní a konvexní profilování. Nejsou doplněny další ozdoby.

Číselníkovou desku zdobí reliéfně tlačené boltcové ornamenty. Ve středu kotví mezikruží německých hodin dělené po minutách a označené I–XII a 5, 10, 15, ... 60. Ve středovém terči vidíme výseč kontrolního kyvadla s vyznačenými krajními

polohami a dva otvory pro natahování. V horním oblouku nechybí kruhový regulátor odbíjení se signaturou *Bernard Liska Janowitz Uhrmachr*. Stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí půlhodiny do zvonku.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
177	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>JO: LUKAWETZKI IN BRÜGG NO 1??</i> (nečitelné) 1625		
Lit: Jaroslaw 1992 a, s. 14-18, Jaroslaw 1992 b, s. 15-18, Jaroslaw 1992c, s. 24-28		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou hranolovou schránku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšená na nohy podoby tlap vrcholí mansardovou stříškou s vyšším konkávním profilem. Ve vrcholu nalezneme čtveřici flambonů a akantově tvarované madlo držící ve dvou čučcích.

Číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Po celé ploše ji doplňují lité boltcové ornamenty s mušlemi. Kruhový stříbřený číselník vymezuje minutové dělení, značení minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII. Signaturu *Jo: Lukawetzki in Brügg No 1??* nalezneme vepsanou mezi čísly VII–V. V horní polovině obklopuje číslici XII datace 1625. Vrchní oblouk vyplňují dva regulátory odbíjení. Čtvrtkový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.⁹⁷⁸

⁹⁷⁸ Hodiny byly majetkem Ludvíka II. Bavorského (*1845–†1886) a po jeho tragické smrti se dostaly do veřejné aukce a odtud do soukromé sbírky. Některý z obchodníků do hodin významně zasáhl tím, že upravil město *Brünn* v signatuře na *Brügg* a doplnil i starší dataci 1625. Dle užití barokních dekorů bych však hodiny řadil do doby kolem roku 1760.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
178	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Clairisch, Clocks, lot 2955841 (cit. 23. 10. 2021)		
Sign: <i>Johann Lukawetzki a Brünn No 178</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: pravděpodobný kompilát		

Schránku tvaru hranolu s obloukově profilovanou stříškou prosvětluje zasklení z přední strany. Po celé její délce ji lemují dva tordované čtvrtpilastry s patkami a hlavicemi. Zdůrazňují ji dřevěné soustružené nožky. Spodní okraj stříšky lemuje páska s prosekávaným rytým ornamentem. Cvikly nad zasklením předních dvířek vyplňuje obdobný rozvilinový ornament.

Mosaznou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Středovou část vyplňuje mosazné lité mezikruží s minutovým dělením, značením minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII. Ve středovém terči můžeme v segmentovém průřezu s gravírovanou korunou spatřit kontrolní kyvadélko a pod ním trojici natahovacích otvorů, které obklopují ryté akanty. Cvikly vyplňují v horní polovině lité boltcové motivy, v dolní kartuše s akanty z tlačeného plechu. Po číselníku se pohybuje dvojice mosazných černěných rafií. Vrchní segment vyplňuje asymetricky boltcový ornament, který rámuje signaturu *Johann Lukawetzki a Brünn No 178*. Po stranách přiléhají dva regulátory odbíjení *REPETIRT/REPETIRT NICHT* a *SCHLAGT/SCHLAGT NICHT*.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Skříňka a stroj spolu úplně nekorespondují. Jeví se jako druhotně vytvořená z vrchní nástavby podlahových hodin, která byla otočena hlavou vzhůru. Dvojice trojúhelných ornamentů na dvířkách sloužila původně jako mřížky průduchů odbíjení u skříňkových hodin. Číselníková deska má ve spodní části ornamenty nahrazené mladšími. Způsob zaklínování ruček a regulátorů na hřídelích vykazuje velmi ledabylý postup opravy. Rovněž ukotvení stroje na dřevěném hranolu není dobovým řešením. Samotný stroj můžeme vzhledem k analogiím ve zkoumaném souboru přiřadit do období kolem roku 1770.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
179	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Zámek Vizovice, stálá expozice		
Sign: <i>Johann Lukawetzki</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tmavě lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Po stranách nalezneme okénka kasulového tvaru a podélné průduchy kryté deskou s řezanou mřížkou. Skříňka spočívá na gryfových tlapách a vrcholí mansardovou stříškou s dvěma flambony a uchem v podobě dvou putti. Celý komplet vyvyšuje konkávně a konvexně profilovaný sokl na čtveřici mohutných litých akantových nohou.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. V oblouku nalezneme dva kruhové regulátory odbíjení a mezi nimi v rytém medailonu *London*. Volné plochy

desky doplňují rytiny podoby akantů a v nárožích lité maskarony. Uprostřed číselníkové desky nechybí obloukový průhled na kontrolní kyvadélko s narůžovělým kamenem a dva natahovací otvory. Zlacené mezikruží definuje minutová stupnice, značená 5, 10, 15–60 a číselník německých hodin v rozsahu I–XII. Ve středu tři otvory pro natahování. Čas ukazuje dvojice ruček prosekávaných do tvaru stylizovaných listů.

Půlový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do zvonku. Spodní sokl vyplňuje zvonkohra se samostatným pérovníkem. Do ocelových destiček tluče melodii 13 kladívek hnaných velkým dřevěným válcem s ocelovými drápkami. Na soklu jsou patrné původní způsoby propojení zvonkohry s hodinovým strojem.

Uvedený příklad datuji vzhledem k analogiím do doby kolem roku 1770. Autor se stal sice mistrem roku 1753,⁹⁷⁹ ale uvedené číslování i náročnost zpracování tohoto kusu nás posouvá až do mladší doby. Zvonkohra samotná ale vykazuje jednotný způsob řešení jako jiné příklady, nepovažoval bych ji tedy přímo za práci Johanna Lukawetzkého.⁹⁸⁰

⁹⁷⁹ Fischer 1968, s. 27.

⁹⁸⁰ Srov. například Národní muzeum, České muzeum hudby, inv. č. E 2112.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
180	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Vintage, Fächersammlung, Fayence, Skulpturen, Volkskunst, 31. 3. 2016, lot 11		
Sign: <i>Johann Lukawetzki in Brünn, No.223</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Ořechová skříňka spočívá na čtyřech kulovitých nožkách a prosvětluje ji zasklení ze čtyř stran. Po stranách nalezneme kasulové průhledy na hodinový stroj. Přední dvířka v obloucích krásí prořezávané průduchy odbíjení. Mansardovou stříšku lemuje čtveřice flambonků a ukončuje dekorativně zpracované madlo.

Číselníková deska s mezikružím německých hodin I–XII má minutové dělení. Ve středu desky se v půlkruhové výseči kýve kontrolní kyvadélko. Ve vrchním oblouku nalezneme dva regulátory bití. Ve cviklech a v horním oblouku nechybí lité ozdoby tvaru boltců. Stroj s půlovým bitím a vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
181	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Antik Sterzinger, Široká 48, Český Krumlov (cit. 15. 9. 2020)		
Sign: <i>Johann Lukawetzki in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňka vykazuje shodné znaky jako předchozí příklad. Liší se především tmavě hnědým lakováním, užitými ozdobami a dekorem číselníkové desky. Číselníkovou desku překrývají totožné lité boltcové motivy, které jsme už viděli (kat. č. 178). Rámují i signaturu *Johann Lukawetzki in Brünn* ve vrchním oblouku.

Lukawetzki Johann, 1753–1790 (Brno)		
182	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: soukromá sbírka (fotografie v archivu autora)		
Sign: <i>Joannes Lukawetzki a Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hnědou ořechovou skříňku, podobnou jako u předchozí ukázky (kat. č. 180), lemuje v nárožích dřevěná zlacená gilošovaná páska. Celek vyvyšují klasicizující nožky a zakončuje madlo s motivem slunce, rámovaným festonem, stoupající z hlaviček dvou delfínů. Prořezávané průduchy odbíjení v předních dvířkách s červenou látkou překrývá ornament s hvězdami ve vavřínových věncích.

Číselníkovou desku, téměř totožné podoby jako u předchozího příkladu, doplňují ve cviklech stříbřené boltcové motivy s mušlemi. Motiv mušle

se opakuje ještě v gravírování nad segmentovým průhledem s kyvadélkem a pod medailonem ve vrchním segmentu, který nese signaturu *Joannes Lukawetzki a Brünn*.

Čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Mitterer Johann Nicolaus, 1758–1770 (Praha)		
183	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Zámek Sychrov, sbírka hodin		
Sign: <i>Johann Nicolaus Mitterer</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční (pouze stroj)		

Zachoval se pouze stroj bez skříně. Kruhovou číselníkovou desku ve středu zaplňuje rytý dekor s páskovými a rokajovými rozvilinami a ozdobami v podobě stylizovaných

mušlí. V dolní polovině číselníkového terče vidíme signaturu *Johann Nicolaus Mitterrer*, v horní kruhový ukazatel vteřin 5, 10, 15–60. Při vnitřním obvodu desky je umístěno stříbřené mezikruží celých hodin, dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60. Čas ukazuje dvojice modřených ruček s proplétanými dekory. Soukolí uložené mezi mosaznými deskami pohánělo závaží na laně namotaném na hnacím bubnu.

V číselníkové desce nejsou žádné dodatečné otvory, a tak lze usuzovat, že se jedná o původní řešení, nikoli montáž. Dle následujících dvou příkladů a podobnosti signatur i způsobu zdobení se určitě jedná o práci J. N. Mitterera z Prahy.

Mitterer Johann Nicolaus, 1758–1770 (Praha)		
184	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Muzeum hl. m. Prahy, inv. č. 45 039		
Sign: <i>Johan Nicolaus Mitterrer Prag</i>		
Lit: Mendelová – Státníková 2011		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou schránku kapličkového tvaru na nožkách tvaru spárů s koulemi prosvětluje prosklení ze čtyř stran. Na bocích nalezneme okénka kasulového tvaru a nad nimi rozetové průduchy kryté akantovou mřížkou. Přední dvířka rámuji boltcové ryté ornamenty. Mansardovou stříšku zdobí v nárožích zlacené flambony a ve vrcholu rokajově tvarované madlo.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Ve středu vidíme stříbřené mezikruží, dělené po minutách, značené 5, 10, 15–60, a hodinách I–XII. Volné plochy pokrývají pouze gravírované motivy, které ve středu desky rámuji v kartuši signaturu

Johan Nicolaus Mitterrer Prag a segmentové okénko s kontrolním kyvadélkem s vyznačením jeho krajních poloh. Ve cviklech se opakují ryté motivy kartuší s boltci a mušlemi. Vrchní oblouk vyplňuje trojice kruhových terčíků. Středový ukazuje rafiemi datum a zkratku měsíce se znamením zvěrokruhu a počtem jeho dní. Po stranách přiléhají dva regulátory odbíjení. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

J. N. Mitterrer se stal měšťanem v roce 1758.⁹⁸¹ Tuto práci však považuji za pozdější. Na hodinách ještě nenacházíme masově vyráběné nárožní lité dekory, a tak je časově řadím do období kolem roku 1770. Tomu rovněž odpovídá užitá skříňka, jež se od této doby těšila velké popularitě.

Mitterrer Johann Nicolaus, 1758–1770 (Praha)		
185	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Zámek Hořovice, inv. č. NPÚ H 309		
Sign: <i>Mitterrer Prag, 1612</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku kapličkového tvaru doplňují ozdoby podoby okřídlených gryfových spárů, flambony ve vrcholu stříšky a dvě hlavičky delfínů pro madlo, jež chybí.

⁹⁸¹ Čermák 1970, s. 14

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Do středu vložil autor stříbřené mezikruží dělené I–XII a 5, 10, 15–60. Na číselníkové desce, jež je v horní části obloukovitě rozšířena, nalezneme množství gravírovaných rozvilinových ornamentů a apliky ve cviklech v podobě stylizovaných mušlí a pásek. Signaturu *Mitterer Prag* rámuje kartuše. Uprostřed nechybí segmentový výřez s průhledem na kyvadlo, tři natahovací otvory a okénko datumáře. Půlkruhový nástavec nad číselníkem doplňují dva postranní regulátory odbíjení a uprostřed segmentový otvor pro ukazatel fází Měsíce, jež je však zakryt dekorovanou rytou deskou s motivem vázy s květinami a úponky. K hornímu okraji výřezu přiléhá kruhový ukazatel 1–30, který není se strojem nikterak propojen.

Čtvrtkový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Na zadní desku umístil autor pravděpodobně pořadové číslo 1612.

Müller Wilhelm, 1830–1840 (Česká Kamenice)		
186	Typ: <i>sloupkové, kalendářní</i>	Dat: 1830–1840
Vlastník: Národní technické muzeum v Praze, inv. č. 26 533		
Sign: <i>Wilhelm Müller Boh. Kamenitz</i>		
Lit: Michal 1974, kat. č. 44, Kynčl 2008, s. 85, Kynčl 2015, s. 100–101		
Stav: restaurované, funkční		

Schrána v podobě architrávu se čtyřmi alabastrovými sloupky s mosaznými patkami a hlavicemi pokrývá tmavé lakování. Buben se strojem visí na spodní straně kladí odstupňovaného kladí. Jediná zlacená ozdoba má tvar plamene a je umístěna centrálně ve vrcholu římsy.

Číselníková deska má tvar kruhu. Mimostředně v ní leží smaltované mezikruží 1–12. Menší prstenec dělí 2× 1–12 hodin s tmavým odlišením nočních. Koncentricky s ručkami se otáčí disk se jmény měst, jejichž místní čas je možné odečíst na čtyřadvacetníku. Nad hodinovým číselníkem se pohybuje otočný ukazatel fází Měsíce a ukazatel denní polohy Slunce. Po stranách nechybí dva malé ukazatele dne a měsíce. Volné plochy zdobí soustředné gilošování. Signaturu *Wilhelm Müller Boh. Kamenitz* nalezneme na mezikruží mezi čísly 8–4. Pod bubnem přečnává malé čočkové kyvadélko.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kolíčkovým krokem a kyvadlem na pružinovém závěsu odbíjí do dvou ocelových spirál.

Ačkoli práce vykazuje značnou individualitu autora, kterou prokázal užitím kolíčkového kroku, dle užití schrány s černým lakováním a alabastrovými sloupky bych ji řadil do období 1830–1840.

Nowack Joseph, po 1813 (Olomouc)		
187	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1815
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 559		
Sign: <i>Joseph Nowack in Ollmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 51		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka se skládá z dvou odstupňovaných soklů, náběžné římsy s nástavcem, kde je upevněn číselník, a menší kvádrové stříšky. Vše je tmavě lakováno, čímž jsou zdůrazněny kulovité alabastrové nožky nejspodnějšího soklu a amfora na vrcholu. Ve vrchním soklu můžeme sledovat v oválném průhledu kyvadlo v podobě slunce rámované zlaceným ornamentem z tlačeného plechu. Ten má podobu orla s rozepjatými křídly a vinou révou ve spárech. Cvikly číselníkového nástavce vyplňují čtyři zlacené tlačené ozdoby s rozvilinami.

Po kruhovém emailovém číselníku německých hodin v rozsahu 1–12, minutovou stupnicí při vnějším okraji a kalendářní stupnicí 1–31 při vnitřním se pohybují jednoduché železné ručky. Na číselníku přečteme krasopisnou signaturu *Joseph Nowack in Ollmütz*.

Stroj pohání tři pérovníky, reguluje kotvový krok s kyvadlem za strojem na šňůrovém závěsu, který lze regulovat malým klíčkem z přední strany. Čtvrtý mechanismus odbíjí opakovaním do spirálových gongů. Odlišné pojetí schránky odpovídá počátku 19. století.

Nowack Joseph, po 1813 (Olomouc)		
188	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 824		
Sign: <i>Joseph Nowack in Olmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 51		
Stav: kompletní, nefunkční		

Obdobný stroj jako u předchozího příkladu (kat. č. 187), avšak bez ukazatele dne v měsíci, kotví v jinak řešené schráně. Ta se skládá z černého soklu na čtyřech kulovitých alabastrových nožkách, jež nese dvojici řezaných zlacených delfínů, kteří svými těly svírají číselníkový nástavec tvaru stylizované vázy, na vrchu s orlem s rozepjatými křídly. Po stranách jej dekorují dvě úchytky v podobě lva s kruhem v tlamě. Na číselníku nechybí krasopisná signatura *Joseph Nowack in Olmütz*. Černé lakování již předznamenává nastupující módu, která preferovala černé povrchy hodin jako nejuniverzálnější a nejvhodnější ke všem odstínům nábytku.

Obst Franz Anton, k. 1780 (Opočno)		
189	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 32 694		
Sign: <i>Franz Anton Obst in Opotschno</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňka tvaru kapličky stojí na boltcových nožkách, v nárožích stříšky je doplněna flambonky a ve vrcholu litou postavou Saturna na rozvilině.

Číselníková deska čtvercová, rozšířená v horní části o oblouk. Ve středu upevněn vypouklý smaltovaný číselník v rozsahu 1–12. Ve cviklech rokajové ornamenty. V horním oblouku v medailonu uprostřed signatura *Franz Anton Obst in Opotschno*. Po stranách autor upevnil dva regulátory odbíjení. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadélkem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Zda jde o hodináře Antona Obsta (+1755–†16. 9. 1795), který zemřel v Praze, se mi ověřit nepodařilo. Nicméně průběh výzkumu osvětlil, že v polovině 18. století působil v Opočně i jeho pravděpodobný otec. V roce 2016 se v aukci objevily kapesní hodinky s označením *Georg Obst in Oppotschna*.⁹⁸²

Oswaldt Tomas, k. 1770 (Praha)		
190	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 13 297		
Sign: <i>Thomas Oswald a Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 38		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku kapličkového tvaru s litými boltcovými nožkami pokrývá tmavé lakování. Žádné vnější ozdoby se bohužel nedochovaly.

⁹⁸² *Taschenuhr: historisch interessante deutsch/tschechische Spindeluhr, um 1730, Georg Obst in Oppotschna (Opocno- heutiges Tschechien)* (Aukce Cortrie, Hamburg, 14. 11. 2016, lot 6186).

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Desce dominuje mezikruží s minutovým dělením, označením minut 5, 10, 15–60 a hodin I–XII. natahovací otvory a průhled na kontrolní kyvadlo. Ve středovém terči nalezneme v kartuši mezi rozvilinami rytou postavu mladíka s kopím a signaturu *Thomas Oswaldt a Prag*, tři natahovací otvory a průhled na kontrolní kyvadlo. Vrchní oblouk desky vyplňují dva regulátory odbíjení a mezi nimi kalendář s vyobrazenými znameními zvěrokruhu a rybařící dvojicí. Ve cviklech zbývají medailony s vyobrazením alegorií čtvera ročních období.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků. Zadní část stroje zdobí bohaté rytí směsíc rozvilin s úponky a boltci. Ve středu desky trůní Marie Terezie alegoricky ztvárněná jako Evropa. Pod ní se nachází český lev a nápis *Meister Stück*. Ukotvení závěsu kyvadla má podobu rytého hada s vyplazeným jazykem.

Ačkoli se jedná o mistrovský kus, v archivních pramenech se mi nepodařilo dohledat, kde se jím T. Oswaldt stal. Podle této práce jej mohu zařadit do období kolem roku 1770.

Oswaldt Tomas, k. 1770 (Praha)		
191	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Kunst-Auktionshaus Wendl, Rudolstadt, 22. 10. 2020, lot 758		
Sign: <i>Thomas Oswald Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou černě lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Je posazena na čtveřici gryfových nohou litých z bronzu. Hrany lemují zlaté rysky a vše uzavírá mansardová stříška s flambony v nárožích a prořezávaným madlem podoby maskaronu s rokaji a rozvilinami. Přední a boční průduchy odbíjení překrývá červená látka s akantovou mřížkou.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Totožné mezikruží jako u předchozího kusu rámuje ve cviklech lité ornamenty komponované z boltců, mušlí a rokají. Střed desky kolem segmentového okénka (kontrolní kyvadélko chybí), okénka datumáře a trojice natahovacích otvorů obklopují akantové rozviliny na zrněném pozadí. Vrchní oblouk patří dvěma regulátorům odbíjení a vypouklému mosaznému medailonu se signaturou *Thomas Oswald Prag*.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou spirál. Zadní mosaznou desku rámuje rytá páska. Střed vyplňuje kartuše s medailonem, věnčená akanty a doplněná košíkem

rostlin. Hodiny byly často užívány. Do pérovníku s převodem na šnekový regulátor se doslova obtiskly jednotlivé články řetízku.

Pack Ignatz, k. 1810 (Praha)		
192	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>I: Pack Prag</i>		
Lit: Fritsch 2010, s. 240		
Stav: restaurované, funkční		

Stroj uložený v síťovitě gilošovaném plechovém bubnu spočívá na dvojici litých delfínů a vrcholí postavou muže s amforou držícího vavřínový věnec.

Smaltovaný číselník v rozsahu 1–12 definuje minutové dělení. Ručky mají tvar přímek s kruhovými terči. Čtvrtový stroj odbíjí do dvou zvonků a je regulován setrvačkou.

Pawellizeck Johann, 1745-†1778 (Olomouc)		
193	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Zámek Vizovice, inv. č. Vi 1826		
Sign: <i>IO:PAWLIZECK IN OLLMITZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny chrání vysoká, bohatě zdobená skříň, členěná soklem, dříkem a nástavcem s figurální výzdobou. Po celé ploše ji obkládá leštěná dýha. Sokl má tvar kvádrů, jež se ke spodní straně zvonovitě rozšiřuje. Strany rámuje příčně sesazená dýha, výplně s plochami kořenice jemně proplétá linková intarzie. Dřík taktéž rámuje při hranách sesazenka. Z přední strany lehce vystupují obdélníková uzamykatelná dvířka, uprostřed s oválným, barokně zlatě rámovaným krouceným okénkem s průhledem na čočku kyvadla. Zbylé plochy opět kombinují kořenicovou dýhu s jemně proplétanými linkami. Nástavec rámuje při hranách příčná sesazenka. Uzamykatelná dvířka tvaru čtverce nahoře rozšířeného o oblouk chrání ručky s hodinovým číselníkem. Nad dvířky schránku provzdušňují dva trojúhelné průduchy kryté mosaznou rokajovou mřížkou. Průduchy se opakují ještě po stranách, kde je kryje prořezávaná rozvilinová mřížka, Celá kompozice skříně vrcholí mansardovou stříškou s dvěma anděly v nárožích a bohem Saturnem s kosou a orlem na vrcholu. Ke skupině postav přiléhá ze zadní strany řezaný konkávně a konvexně prohnutý rostlinný rám.

Přední číselníková deska má tvar čtverce v horní části rozšířeného o oblouk. Chrání ji zlacení v ohni. V rozích ji doplňuje čtveřice litých bronzových ozdob v podobě boltcových rozvilin a v nich v kruhových rámech stříbřenými modře a červeně nielovanými medailony s alegorickými postavami. Na desce vidíme kruhové stříbřené mezikruží z vnitřní strany dělené po půlhodinách a označené I–XII, z vnější strany po minutách s označením 5, 10, 15–60. Signaturu *IO:PAWLIZECK IN OLLMITZ* vepsal autor při spodní straně. Středový terč číselníku bohatě vyplňují gravírované osově souměrné stínované listy a úponky. Dolní polovinu zjemňují dvě plochy s rytými mřížkami ohraničené páskou a volutami. Při spodním obvodu nalezneme čtyři otvory pro natahování a mezi nimi uprostřed čtvercový výřez s ukazatelem data. V horní polovině terče nesmíme zapomenout na vteřinový číselník 5, 10, 15–60 s jednoduchou rozetou uprostřed. Čas ukazuje dvojice rafí s proplétaným dekorem, modřených v ohni. Hodinová nese podobu stylizované osově souměrné rostliny.

Minutová nepravidelné rozviliny. Horní oblouk číselníkové desky taktéž bohatě dekorují osově souměrné stínované listy s úponky. Kompozici vévodí kruhový kalendář s ukazatelem synodického měsíce v rozsahu 1–29½ a vyobrazením všech jeho fází v horním oblouku a v dolním s rytým maskaronem. Kalendář po stranách obklopují dva kruhové regulátory bití, zn. *NICHTREPETIRT – REPETIRT A SCHLAGTT – NICHTSCHLAGT*.

Soukolí čtvrtového stroje je uloženo mezi mosazné desky a vymezeno kruhovými sloupky s prstencem uprostřed. Stroj původně poháněla čtyři závaží na laněch navinutých na bubnech. Dodnes zachována jen tři, čtvrté pohánělo zřejmě mechanismus zvonkohry, jenž byl demontován. Vložením dalších mezilehlých kol a umístění stroje do ca 2,5 m vysoké skříně se autorovi úspěšně podařilo prodloužit standartní délku chodu z jednoho týdne na půl roku, což činí tento stroj opravdu mimořádným na svou dobu.

Mou domněnku o existenci zvonkohry potvrzuje kruhové vybrání pro hrací válec a existence lůžek pro hřídele hodinových kol setrvačnicku. Jak úspěšně doložil výzkum, hodiny jsou ojedinělým předmět z poloviny 18. století, ke kterému jsem nedohledal srovnatelné analogie. (obr. 4–6)

Pawellizeck Johann, 1745–†1778 (Olomouc)		
194	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 152.		
Sign: <i>Johann Pawellizeck in Ollmitz.</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Kvůli uložení zvonkohry vznikla skříň na hlubším půdorysu, než bývá obvyklé. Spočívá na čtyřech orlích nožkách a vrcholí konvexně vyklenutou stříškou s flambony v nárožích a stylizovaným uchem na vrcholu, jež má pouze dekorativní funkci. Po celé ploše překrývá dřevo nátěr imitující želvovinový povrch. Vpředu otvíratelná dvířka doplňují v horních cviklech trojúhelné průduchy kryté prosekávanou mosaznou mřížkou s rokajovými ornamenty na světle červeném sametu. Po stranách schránku prosvětlují kasulová okna a průduchy kryté rozvilinovým dekorem a světle červeným sametem umožňují, aby bylo slyšet odbíjení i zvonkovou hru. Čtvero obdobně zdobených kasulových průduchů se uplatnilo i ve vrchní stříšce.

Přední číselníková deska má tvar čtverce, který v horní části rozšiřuje oblouk. Volné plochy vyplňuje gravírování a zlacení po celé ploše. Ve středu vidíme mosazné mezikruží z vnitřní strany dělené po půlhodinách a označené I–XII, z vnější strany po minutách s označením 5, 10, 15–60. Cvikly kolem mezikruží vyplňují lité rozviliny obepínající kruhové rámy s rytými nelovanými medailony v podobě alegorických polopostav čtyř ročních období. Ve středovém terči spatříme bohatství rozvilinových motivů v podobě fantaskní rostliny obrůstající středovou plochu vyplněnou rytou mřížkou. V ploše nechybí tři otvory pro natahování. U dolního okraje přiléhá čtvercový výřez s datumkou a u horního kruhové okénko se smaltovaným medailonem s Adamem a Evou v ráji, do středu míří šipka ve funkci kontrolního kyvadélka. Středový terč číselníku zdobí bohatě gravírované osově souměrné stínované listy a úponky, ve vrchní části motivy dvou ptáků. Železné ručky zdůrazňuje prořezávání. Vrchnímu oblouku číselníkové desky dominuje rytá kartuš se signaturou *Johann Pawellizeck in Ollnitz*. Nad ní vidíme půlkruhový výřez s ukazatelem fází měsíce.

Hodinový stroj má pérový pohon a kotvový krok s kyvadlem umístěným za strojem. Odbíjí čtvrt hodiny opakovaním do dvou zvonků. Zvonkohra s mosazným válcem tluče paličkami do sady zvonků.

Užití kotvového kroku u skříňkových hodin je velmi nestandartní. Je důrazem určité pokrokovosti autora a snahy vymanit se z běžně respektovaných a uznávaných pravidel.⁹⁸³

Pawellizeck Johann, 1745-†1778 (Olomouc)		
195	Typ: <i>skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 801		
Sign: <i>Pavliz Ollmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční (pouze stroj)		

Schránka se bohužel nedochovala. Čtvercový štít rozšiřuje oblouk v horní části. Klasické mezikruží má minutové dělení s označením hodin I–XII. Uprostřed vidíme ve výřezu kontrolní kyvadélko a dva natahovací otvory. Po číselníku se pohybuje dvojice prořezávaných rafií. Volné plochy zdobí ornamenty akantu a myrty.

Půlový stroj se šnekovou kompenzací, vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do jednoho zvonku. Stroj označuje signatura *Pavliz Ollmütz*.

⁹⁸³ Srov. Meis 1978 b, s. 107.

Petz Johann, 1800–1820 (Mikulov)		
196	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum Tomáše Bati ve Zlíně, inv. č. H3993		
Sign: <i>Johann Petz Nikolsburg</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hnědě mořenou hranolovou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšenou na čtveřici gryfových spárů s vavříny ji po stranách lemuje zlacený vlys s perlovcem a uzavírá mansardová stříška se stylizovaným madlem v podobě hnízda s orlem. Nad obloukem předního prosklení vidíme dva průduchy pro odbíjení kryté vrtanými destičkami s motivy hvězdic a půlkruhů.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části a ohraničuje odstupňovaný zlacený rám. Střed vyplňuje vypouklý smaltovaný terč číselníku s minutovým dělením 15, 30, 45, 60 a označením hodin 1–12. Při vnitřní straně přiléhá stupnice kalendáře 1–3 a signatura *Johann Petz Nickolsporg*. Nad třemi natahovacími otvory se otáčí trojice rafií. Dvě splétané zlacené slouží určování času a třetí černěná tvaru šípu určuje datum. Cvikly vyplňují lité akantové rozviliny s květy. Vrchní oblouk vyplňuje smaltovaný medailon s pohledem na město a louku s rybníkem, dva smaltované regulátory bití a segmentový výřez, ve kterém chybí kontrolní kyvadélko. Volné plochy vyplňují geometrické ornamenty konstruované z gilošovaných pásek.

Čtvrtý stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Na desce se objevují motivy, jež nezaprou blízké vztahy ke klasicismu. Způsob zdobení páskovým gilošováním pomocí strojku se blíží již přelomu 18. a 19. století. Mřížky průduchů s hvězdicemi musely být dodány až po roce 1800. Pokud by byl autorem Johann Emanuel Petz (*1797–†1840), kterého jsem jediného v Mikulově dohledal, znamenalo by to, že všechny jeho hodiny vznikly mnohem později a reflektovaly starší formu užití skříňky.

Petz Johann, 1800–1820 (Mikulov)		
197	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1794
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 55 883		
Sign: <i>Johann Petz Nikolsburg, Kristof Hasreiter 1794</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 34		
Stav: restaurované, funkční		

Monumentální schrána tvaru altánu má čtveřici kompozitních sloupů v nárožích a vyzdvihují ji rokajové podstavce s ženskými hlavami. Stroj spatříme rozetovými průhledy po stranách. Nároží skříňky zdobí čtvero váz, konvexně prohnutou stříšku provzdušňuje kasulový průduch krytý tepanou mřížkou s kartuší a akanty. Vrchol skříně uzavírá dřevěná koule s malovanými hvězdami. Plochy dekoruje malba na způsob chinoiserií a mřížkový ornament.

Číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Ve středu desky nalezneme smaltovaný vypouklý číselník dělený po minutách, označený 1–12 a 5, 10, 15–60. Signaturu *Johann Petz Nikolsburg* nechal autor vepsat do horní části, nad trojici natahovacích otvorů. Na desce se pohybuje trojice rafií, proplétané a zlacené pro čas a datumová černěná pro kalendář. V horním oblouku se ve výřezu pohybuje růžice

kontrolního kyvadélka, nad ní oválná smaltovaná signatura *Kristof Hasreiter 1794*. Po stranách nechybí dva regulátory odbíjení a ve vrchní části půlkruhová výseč s ukazatelem synodického měsíce. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Užití prvky výzdoby odpovídají dalším dohledaným ukázkám zmíněného autora. Signatura Kristof Hasreiter 1794 se smaltovaným terčíkem byla později, dnes již z neznámých důvodů doplněna. V případech, kdy vznikaly hodiny za spolupráce více autoru, odpovídala tomu i jednotná signatura. Samotná schránka působí také v tomto období již archaizujícím dojmem. Pravděpodobně došlo k nahrazení neopravitelného mechanismu novými hodinami.

Petz Johann, 1800–1820 (Mikulov)		
198	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Aukční dům Zezula, 9. Online aukce starožitností a uměleckých předmětů, Praha, 17. 5. 2021, lot 420		
Sign: <i>Johann Petz Nickolsporg</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Vysazena na lité nožky podoby gryfů vrcholí mansardovou stříškou s flambony v nárožích a akantovým uchem upevněným do hlaviček dvou delfínů. Z přední strany a po stranách vidíme průduchy pro odbíjení překryté modrou látkou a litými ozdobami podoby rokajů a muší.

Číselníkovou desku v odstupňovaném dřevěném zlaceném gilošovaném rámu rozšiřuje oblouk v horní části. Střed vyplňuje vypouklý smaltovaný terč číselníku

s minutovým dělením 5, 10, 15–60 a označením hodin I–XII. Při vnitřní straně přiléhá stupnice kalendáře 1–31. Nad třemi natahovacími otvory se otáčí trojice zlacených rafií. Dvě splétané slouží určování času a třetí tvaru šípu s routovým terčíkem určuje datum. Cvikly vyplňují lité ozdoby tvaru hvězdic rámovaných perlovcem. Vrchní oblouk vyplňuje smaltovaný medailon se signaturou *Johann Petz Nickolsborg* obklopenou dvěma větvičkami s růžovými lístky, dva smaltované regulátory bití se stejným dekorem a segmentový výřez, ve kterém se pohybuje kontrolní kyvadélko tvaru růžice s broušenými kamínky a tyrkysem. Volné plochy vyplňují geometrické ornamenty konstruované z gilošovaných pásek. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem s krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Na desce se objevují motivy, jež nezapřou blízké vztahy ke klasicismu. Užitá je i již z manufaktury objednaná sada trojice smaltovaných medailonů s jednotnou růžovou malbou. i způsob zdobení páskovým gilošováním pomocí strojku se blíží již přelomu 18. a 19. století.

Petz Johann, 1800–1820 (Mikulov)		
199	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Vintage, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 4. 4. 2018, lot 22.		
Sign: <i>Johann Petz Nickolsburg</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černou hranolovou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Posazena na lité nožky podoby palmetových vějířů ji lemuje zlacená páska s motivem girlandy. Vrcholí

mansardovou stříškou lemovanou perlovcem, s flambony v nárožích a barokně tvarovaným madlem s dvojicí putti, jež je upevněno v hlavách dvou delfínů. Přední dvířka rámují jednoduché laťky s druhotně upevněnými prvky dřevořezeb. Boky vyplňují kasulová okénka a průduchy kryté látkou s lineárním mřížovým. Nad obloukem číselníku z přední strany si všimneme dvojice přitlučených trojcípých palmetových ornamentů vyplňujících plochu trojúhelníku.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Většinu plochy překrývá smaltovaný vypouklý číselník, dělený po minutách s označením 15, 30, 45, 60 a 1–12. Při vnitřní straně obsahuje kruhovou stupnici kalendáře s narůžovělými čísly 1–31 a signaturu *Johann Petz Nickolsburg*. Nad plochou se třemi natahovacími otvory se otáčí trojice rafií, dvě zlacené proplétané pro čas a jedna modřená podoby zúžené přímky pro kalendář. Ve cviklech přiléhají lité ozdoby tvaru hvězdic rámovaných perlovcem, jež při umístění do čtverce vytváří dojem

vavřínového věnce kolem číselníku a gilošovaného rámu kolem čtvercové číselníkové desky. Vrchní oblouk je věnován trojici smaltovaných medailonů. Dva boční slouží jako regulátory odbíjení, prostřední zobrazuje pohled na stavení na břehu jezera s loďkou. Pod ním se v segmentovém otvoru kýve kontrolní kyvadélko z broušeného almandinu. Zvláštností je, že zbytek plochy není nikterak zdoben, ale pouze zlacen.

Domnívám se, že flambony a vrchní madlo nebyly součástí původní realizace. Způsob jejich zpracování je prost některých detailů, například na hlavičkách putti. Aukční dům pravděpodobně užil tvarově nové odlitky staršího typu ozdob, aby mohl hodiny inzerovat jako „barokní“. Ostatní prvky dle mého názoru již odpovídají nastupujícímu období kolem roku 1820.

Pickl Carl, 1820–1850 (Kroměříž)		
200	Typ: <i>komodové, sloupkové s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, klášter Svatý Kopeček		
Sign: <i>Carl Pickl in Cremsier</i>		
Lit: Uřešová 1977, kat. č. 168		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka má podobu altánu. Sokl na bochníkových alabastrových nožkách je dopředu rozšířen obloukem. Po stranách jej doplňují tlačené rozety a uprostřed motiv květu. Ze soklu se zvedá čtveřice alabastrových sloupků s patkami a hlavicemi uzavřených trojicí oblouků s girlandami. Za touto arkádou se otevírá segmentovitě zrcadlově obložený prostor, v němž se nachází litá postava Amora. Arkádu uzavírá plochá deska s alabastrovými urnami v nárožích a oválným nástavcem s hodinovým strojem uprostřed. Ten převýšen o sokl vrcholí alabastrovým nástolkem.

Kombinovaný číselník má soustředně rytý mosazný podklad s růžicí uprostřed, datumovou stupnicí a třemi natahovacími otvory. Je obohacen automatem s pohyblivými figurami. Proti sobě zde stojí dva antičtí zbrojnoši z tlačeného plechu, kteří vždy při odbíjení tlučou kladívky do dvojice litých zvonečků. Smaltované okruží je dělené po minutách a značené 1–12. Signatura *Carl Pickl in Cremsier* vepsána mezi číslice 7–5. Ocelové ručky nesou tvary šípů. Vše chrání kruhový rám s vypouklým sklem.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem, kyvadlem na šňůrovém závěsu a bitím do dvou spirál.

Carl Pick spolupracoval mezi lety 1811 a 1831 s hudebníkem J. L. Kunerthem (*1784–†1845) na vylepšení jeho klávesového nástroje. Roku 1826 mu zemřela manželka Aloisie P. Představeným hodinářského cechu byl do roku 1850.⁹⁸⁴

Plazcek Johann, k. 1790 (Čáslav)		
201	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Zámek Sychrov, sbírka hodin		
Sign: <i>Johann Plazcek in Czaslau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou skříňku pokrývá zlatočervené lakování, prosvětlují ji okénka ze čtyř stran a vpředu doplňují průduchy kryté látkou a mosaznou mřížkou s volutami. Celá sedí na litých palmetových čučcích a vrcholí mansardou s rostlinným reliéfem a flambony. Madlo se nezachovalo.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Střed vyplňuje vypouklý smaltovaný terč německých hodin 1–12, dělený po minutách a označený 5, 10, 15–60. Při středu vidíme ještě datumovou stupnici 1–31. Do číselníku nechal autor vepsat signaturu *Johann Plazcek in Czaslau*. Nad číselníkem se v obloukovém výřezu kýve kontrolní kyvadélko tvaru kruhu. V horním oblouku zdobí dva smaltované terčíky s hvězdami regulátory odbíjení. Střední část doplňuje smaltovaný medailon s romantickou zříceninou na pobřeží. Volné plochy zabírá gravírování a ve cviklech lité ozdoby podoby váz s rohy hojnosti.

⁹⁸⁴ Rouček 2019, s. 78.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Práce se svými dekory již blíží klasicistnímu pojetí, ačkoli ještě přetrvávají prvky starší. Proto tedy umístění do období roku 1790.

Plesnivý Leopold, 1877–1883 (Praha)		
202	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové, hrací</i>	Dat: 19. 3. 1883
Vlastník: Aukce Aukro, 23. 1. 2019, lot. 6941784498		
Sign: <i>L. Plesnivý Praha Bubna / 19. 3. 1883, J. A.</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny tvoří podlouhlá dýhovaná skříň zasklená ze tří stran. Po stranách zasklení ji v nárožích lemuje čtveřice kanelovaných sloupů s akantovými patkami a kompozitními hlavicemi, jež nesou trojúhelný štít s vavřínovým věncem. Hlavní část skříňe rozšiřuje ve spodní části nástavec s hracím strojem, jež se spouští spojením s hodinami při odbíjení. Svým technickým řešením odpovídá vídeňské a pražské produkci kolem roku 1830. Zakrývá jej prořezávaná rozvilinová mřížka s červenou látkou. Skříň je z vrchu zdobena rollwerkem a kuželkami, na spodu vydutou a vyklenutou konzolou a dvojicí čučků.

Číselník kombinuje perlové rámování a mosazný prstenec se smaltovaným minutově děleným mezikružím značeným I–XII a terčíkem se signaturou *L. Plesnivý Bubna* a třemi otvory pro natahování. Čtvrtkový stroj pohání trojice závaží na kladkách, reguluje jej kotvový krok s dlouhým kyvadlem a velkou mosaznou čočkou. Mechanismus odbíjí čtvrti opakovaním do dvou spirál. Na zadní desce nalezneme označení *L. Plesnivý Praha Bubna / 19. 3. 1883* a v rytém hoblíku monogram „J. A.“, což by mohl být pravděpodobně autor skříně.

Zmíněná datace odpovídá provedení skříně i technickému řešení hodin. Zvláštností je užití staršího hracího stroje, které se už v této době téměř nevyráběly. Možná se jednalo o objednávku, kdy měl být oblíbený strojek z nefunkčních hodin využit v nových. V pramenech jsem dohledal, že hodinář Leopold Plesnivý roku 1877 úspěšně prezentoval své výrobky na hospodářské výstavě⁹⁸⁵ Roku 1879 je zmíněno jeho působení v Praze-Bubnech⁹⁸⁶ a roku 1882 dodal na žádost císařovny Marie Anny věžní hodiny do kostela v Malé Úpě.⁹⁸⁷

⁹⁸⁵ Anonym 1877, s. 6.

⁹⁸⁶ Leuchs 1879, s. 239.

⁹⁸⁷ Pamětní štítek na hodinách, kostel s. Petra a Pavla, Malá Úpa.

Poyssel Joseph, 1762–1790 (Brno)		
203	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: po 1762
Vlastník: Aukce Dorotheum, Kunst, Antiquitäten und Schmuck, Salzburg, 15. 9. 2016, lot 195-033645/0011		
Sign: <i>Joseph Poyssel Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou skříňku obklopuje prosklení ze čtyř stran. Po stranách ji prosvětlují okénka kasulového tvaru a vpředu v horní části provzdušňují průduchy, pro lepší slyšitelnost odbíjení. V nárožích mansardové stříšky nalezneme nepůvodní ozdoby podoby koulí. Madlo tvaruje rokajový ornament. Skříňka spočívá na kulových nožkách.

Zlacenou číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Ve vrchním oblouku se nalézají dva stříbřené kruhové regulátory bití a mezi nimi v rytém medailonu signatura *Joseph Poyssel Brünn*. Volné plochy desky doplňují rytiny a v nárožích stříbřené lité rokaje s květy. Uprostřed číselníkové desky vidíme v obloukovém průhledu kontrolní kyvadélko. Mezikruží definuje minuté dělení, značené 5, 10, 15–60, a německé hodiny v rozsahu I–XII. Ručky tvaruje prořezávaný ornament. Ručkovou hřídel doplňuje kruhový terčík s otvory, který vložním kolíčku spouští budící zařízení.

Čtvrťový stroj s budíkem je poháněn čtveřicí pérovníků (dva se natahují klíčem a jeden lankem navinutým na kotouči) regulován vřetenový krokem s kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Josef Poysel se stal roku 1762 mistrem.⁹⁸⁸ Tato ukázka patří svým provedením (vyhotovení odlitků, způsob signování, podoba hodinových rafií) ještě k raným příkladům skříňkových hodin. Další životopisné údaje jsem nedohledal. Období jeho působení tak ohraničují existencí následujících figurálních hodin.

Poyssel Joseph, 1762–1790 (Brno)		
204	Typ: <i>nástěnné, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Múzeum Červený Kameň, inv. č. N 2218		
Sign: <i>J. Poysel Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinová schránka dekoruje bohaté vyřezávání se zlacením. Stroj nalezneme v bubnu posazeném na odstupňované konzole s průhledem na terč kyvadla. Konzolu věncí girlandy s květy. Po stranách bubnu přiléhají postavy dvou černě lakovaných putti s květy kolem pasu, levým v prohýbané čapce, pravým se snopem obilí v náručí. Buben vrcholí dovnitř prohnutou stříškou s mašlí, vrchol dekoruje váza s girlandami.

Vypouklý smaltovaný číselník má tvar kruhu a definuje jej minutové dělení, při vnější straně označené 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Ve středu ještě přiléhá kruhový datumář 1–31. Nad třemi natahovacími otvory

⁹⁸⁸ Fischer 1968, s. 132

se pohybuje trojice rafií, dvě zlacené prosekávané ukazují čas a třetí černěná, tvaru šipky, den v měsíci. Mohutný čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Tvar hodin bývá v literatuře označován jako kartelový, tvarově obdobné návrhy byly ve Francii populární kolem roku 1780. Předpokládám, že na našem území byly ve dřevě napodobovány později. S tím by i korespondovalo užití vývojově mladšího kotvového kroku v soukolí.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
205	Typ: <i>komodové, sloupkové s automaty</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Muzeum Prostějovska, sbírka hodin Bruno Wintera		
Sign: <i>Joseph Radda in Prossnitz</i>		
Lit: Kvapilová 2012, s. 15		
Stav: restaurované, funkční		

Bohatě zdobená schrána má tvar altánu. Sokl rozšiřuje z přední strany rizalit, který překrývá váza s rozvilinami a rohy hojnosti. Boky vyplňují tlačené motivy amorů jedoucích na kozlech. Nad soklem se otvírá prosklený sál s parketovou intarzií dvěma alabastrovými sloupy a bočními černěnými pilastry se zlacenými převislými květy. V prostoru se houpe prosekávané kyvadélko a ze zadní strany vše sleduje odpočívající postava. Sloupy s obloukem, krytým ozdobnou mřížkou, a pilíře vynáší balkon s plechovou perforovanou ohrádkou a sokly s koulemi, jenž se segmentově rozšiřuje dopředu. Stříšku tvoří jehlan protínající buben s hodinovým strojem, který vrcholí alabastrovou vázou.

Na hodinách vidíme kombinovaný číselník. Středovou smaltovanou část s minutovým dělením, označením hodin 1–12, stupnicí kalendáře 1–31 a třemi natahovacími otvory obklopuje mosazný automat – dvojice zvoníků ve zbroji s kladivy tluče do atrap zvonků. Celá kompozice je tlačena z plechu. Automat se pohybuje vždy při odbíjení hodin. Čas a datum ukazuje trojice ruček s vrtanými terčíky. Čtvrtý stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou ocelových spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
206	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 81 817		
Sign: <i>Joseph Radda in Prossnitz</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 164		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má podobu altánu s alabastrovými sloupky. Dýhovaný sokl na bochníkových nožkách rozšiřuje v přední části rizalit s tlačеныmi rozetami a dvojicí sloupů s obloukem. Po stranách přiléhají dva pilastry s půloblouky. Pod arkádou se v zrcadlově obloženém prostoru kýve rozetové kyvadélko. Na kladí navazuje sekyrovitě tvarovaný nástavec s hodinovým strojem. Po stranách jej obklopují zlacené dřevorezby dvojice gryfů a na vrcholu orel s rozepjatými křídly.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení a označení 1–12 při vnější straně. Vepsanou signaturou *Joseph Radda in Prossnitz* spatříme společně s datumovou stupnicí a třemi natahovacími otvory uprostřed. Čas ukazují prořezávané, zlacené ručky, datum černá šipka.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
207	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/44		
Sign: <i>Josef Radda in Prosnitz</i>		
Lit: Vyskočilová 2014		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňku zdůrazňuje černé lakování. Sokl na čtveřici kulovitých alabastrových nožek zdobí tlačené ornamenty v podobě palmet a lotosového květu. Zvedá se z něj zrcadlová galerie na pěti alabastrových sloupků se zlacenými patkami a hlavicemi. Mezi nimi stojí dvě postavy antických filosofů a amor brousící na šlapací brusce hrot oštěpu. Figury reliéfně vystupují díky zlacenému tlačenému plechu. Galerii zaklenují čtyři oblouky, v jejichž cviklech spatříme tlačené hlavy lvů a dvě postavy věnčící zamilovaný pár vavříny. Celek uzavírá přesahující deska, na níž je hranolovitý nástavec s kruhovým okénkem s číselníkem. Hranu desky zdobí dva květy a symetrická rozvilina. Po stranách nástavec lemuje dvojice dřevěných stylizovaných zlacených delfínů. Vše je ukončeno konvexně vyklenutou stříškou, na níž sedí dřevěný zlacený orel s rozepjatými křídly.

Mosazný číselník tvoří dvě emailovaná mezikruží. První, při vnějším okraji, definuje minutové dělení a značení německými hodinami 1–12, přičemž můžeme mezi čísly při spodní straně přečíst signaturu *Josef Radda in Prosnitz*. Při středu přiléhá stupnice kalendáře 1–31. Plochu mezi mezikružími vyplňuje soustředné gilošování. Nad třemi

natahovacími otvory se otáčí trojice rafií. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem tvaru slunce, zavěšeném za strojem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
208	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, inv. č. UPM 81 817		
Sign: <i>Josef Radda in Prosnitz</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 164		
Stav: kompletní, nefunkční		

Sokl na kulových alabastrových nožkách pokrývá hnědé dýhování sesazenkou, k níž přiléhá pětice prosekávaných oválných ozdob růžic s palmetami. Ze soklu se zvedá zrcadlová galerie se čtveřicí sloupů a třemi oblouky, ve cviklech nalezneme obdobné kruhové prosekávané ozdoby. Kyvadlo, tlačené z plechu, má podobu slunce. Nástavec s kruhovým okénkem číselníku opisuje tvar stylizované amfory. Po jeho stranách jej obklopují zlacení dřevění orli z profilu. Amfora vrcholí čtvercovým plintem, na němž sedí dřevěný zlacený orel s plně roztaženými křídly.

Číselník tvoří celosmaltovaný terč dělený po minutách a značený německými hodinami 1–12 při vnějším okraji. Pod číslicí 12 nalezneme obloukovou signaturu *Joseph Radda in Prosnitz*. Pod ní přiléhá kruhový ukazatel kalendáře 1–31 a při jeho obvodu v dolní části nechybí tři otvory pro natahování.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
209	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 568.		
Sign: <i>Josepf Radda in Profsnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdobný typ schránky (jako kat. č. 208) zdobí mezi sloupky postava Thésea zabíjejícího kentaura. Vypouklý číselník řešení stejně jako předchozí obsahuje signaturu *Josepf Radda in Profsnitz*. Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
210	Typ: <i>komodové, sloupkové, hrací</i>	Dat: 1830–1840
Vlastník: Aukce Dorotheum, Kunst, Antiquitäten, Möbel und Technik, Wien, 28. 9. 2020, lot 110-022445/0021		
Sign: <i>Josef Radda in Prosnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny mají tvar edikuly. Z černého soklu, kazetově skládaného z profilovaných prvků se zvedá dvojice silných alabastrových sloupků se zlacenými patkami a kompozitními hlavicemi. Nesou strukturovaně profilované kladí s trojúhelným štítem, ze kterého přepadávají na obě strany voluty. Voluty i štít vyplňují ozdoby řezané z perleti. Ze spodní strany visí buben s hodinovým strojem podepřený vyřezávaným akantem.

Smaltovaný vypouklý číselník překrývá gilošovaný rámeček se sklem. V ploše číselníku nalezneme hodinovou stupnici I–XII, signaturu *Josef Radda in Prosnitz* a tři natahovací otvory. Ručky mají jednoduchou podobu šípů.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu s prořezávanou čočkou odbíjí opakovaním do dvou spirál. V soklu je zabudován hřebenový hrací strojek se dvěma melodiemi, který se spouští vždy v celou při odbíjení.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
211	Typ: <i>komodové, sloupkové, hrací</i>	Dat: 1830–1840
Vlastník: Antique and Gallery Mignon, Mariánskolazenska 516, Karlovy Vary (navštíveno 18. 10. 2021)		
Sign: <i>Josef Radda in Prosnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny mají tvar edikuly. Z černého soklu, kazetově skládaného z profilovaných prvků se zvedá dvojice silných alabastrových sloupků se zlacenými patkami a kompozitními

hlavicemi. Nesou zvlněné kladí s rozeklaným štítem s širokými římsami po stranách. Štít vyplňují ozdoby řezané z perleti a uzavírá jej orel s rozepjatými křídly. Ze spodní strany visí buben s hodinovým strojem podepřený vyřezávanou lyrou.

Smaltovaný vypouklý číselník překrývá gilošovaný rámeček se sklem. V ploše číselníku nalezneme hodinovou stupnici I–XII, signaturu *Josef Radda in Prosnitz* a tři natahovací otvory. Ručky mají jednoduchou podobu šípů.

Čtvrtkový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu s tlačnou reliéfní čočkou odbíjí opakováním do dvou spirál. V soklu je zabudován hřebenový hrací strojek se dvěma melodiemi, který se spouští vždy v celou při odbíjení. Dle způsobu provedení dřevorezby orla se domnívám, že není původní, odpovídal by spíše hodinám z let 1810–1820.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
212	Typ: <i>komodové, sloupkové, hrací</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Interreligiösen Museums im Ahlener Goldschmiedehaus, Ahlen, inv. č. 226-09		
Sign: <i>Josef Radda in Prosnitz, Peter Saoboda in Bystritz 1840</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Zlacená dřevěná schránka má tvar dórského portiku, pod jehož římsou visí buben s hodinovým strojem. Sokl s palmetovým náběhem vynáší čtveřice hranolových nožek. Z přední strany jej zdobí růžice s květenstvím zvonků z tlačeného plechu. Čtveřice kanelovaných sloupků nese kladí s palmetovou římsou, k níž z přední strany přiléhá rozvilinový ornament a zakončuje ji opět palmetový vlys. Ve vrcholu štítu leží na soklu lev.

Smaltovaný vypouklý číselník překrývá gilošovaný rámeček se sklem. V ploše číselníku nalezneme hodinovou stupnici I–XII, signaturu *Josef Radda in Prosnitz* a tři natahovací otvory. Ručky mají jednoduchou podobu šípů.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem se dvěma putti a ošatkou květů na šňůrovém závěsu s tlačenou reliéfní čočkou odbíjí opakováním do dvou spirál.

Na zadní části nalezneme ještě psaný nápis *Peter Saoboda in Bystritz 1840*, což by mohl být autor schránky. Svou podobou je variací na francouzské pendule portique z doby kolem roku 1820. Ty se však pyšnily bronzovou schránkou a kompenzačním roštovým kyvadlem ze železa a mosazi⁹⁸⁹ a v době svého vzniku patřily k nejpresnějším stolním hodinám, jež bylo možno pořídit.

⁹⁸⁹ Roštové kyvadlo poprvé představil anglický hodinář John Harisson (*1693–†1776) v roce 1725. Ve Francii jej v praxi využil Ferdinand Berthoud (*1727–†1807), kolem roku 1810 jej začali ve Francii užívat i další hodináři.

Radda Josef ml., po 1859 (Prostějov)		
213	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 759		
Sign: <i>Joseph Radda in Prossnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Stylově jednoduché hodiny bez dodatečných ozdob definuje tmavě lakovaný sokl s vlnovitě prohýbanou přední stěnou. Na něm se zvedají dva páry sdružených alabastrových sloupků s mosaznou patkou a hlavicí s jemným rytím. Kladí na sloupech obklopují střídavě umístěné destičky a metopy. Pod kladím visí dřevěná schránka bubnovitého tvaru s hodinovým strojem a jednoduchým číselníkem bez kalendáře, se signaturou *Joseph Radda in Prossnitz* a natahovacími otvory. Kyvadlo visící za strojem má jednoduchou kruhovou čočku s jemným rytím. Hodiny uzavírá půlkruhová stříška s vějířovitě umístěnými perleťovými paprsky a řezanými perleťovými kvítky na jejích koncích. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou gongů.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
214	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 712		
Sign: <i>Jos. Radda in Prosnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny nalezneme v obdélné dřevěné schráně, k níž z přední strany přiléhá odstupňovaný zasklený rám lemovaný vejcovcem.

Číselníkovou desku tvaru obdélníku doplňuje uprostřed vyřezávaná rozeta s hodinovým číselníkem, děleným po minutách a označeným I–XII. Nad signaturou *Jos. Radda in Prosnitz* se pohybuje dvojice šípových rafií. Rozetu obklopuje ve cviklech čtveřice tlačných zlacených ozdob. V dolní polovině číselníkové desky vidíme oválným okénkem, rámovaným tlačnou ozdobou v podobě orla s rozepjatými křídly držícího ve spárech kruh s větvičkami, kyvadlo. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
215	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 638		
Sign: <i>Joseph Radda in Prosnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Celý povrch je černě lakován. Ze soklu se zvedá dvojice alabastrových sloupků, jež nese kladí se zaskleným aranžmá ze sušených a papírových květin. Volné plochy doplňují květy řezané z perleti. Na číselníku s kalendářem nalezneme signaturu *Joseph Radda in Prosnitz*. Kyvadlo se bohužel nedochovalo.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a kotvovým krokem odbíjí do dvou spirál. Součástí je hrací stroj s ocelovým hřebem a jedním pérovníkem ve spodním soklu.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
216	Typ: <i>stolní, figurální</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Muzeum Jana Amose Komenského v Uherském Brodě, sbírka hodin		
Sign: <i>Joseph Radda in Prossnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Poslední figurální hodiny se signaturou *Joseph Radda in Prossnitz* jsou svým charakterem již blízké manufakturní produkci hodinových schránek. Korpus se skládá z černě lakovaného podstavce ze soklu s konvexně vykrojeným náběhem na jeho střední část s vystupujícím rizalitem, v němž je číselník. Vrcholek přesahuje nízká římsa, schránku uzavírá tmavě patinovaný odlitek s postavou pijáka s korbelem opřeného o sud. Na sudu stojí džbán. Vedle sudu leží polní trubka.

Jednoduchý emailový číselník dělí stupnice po minutách s označením hodin I–XII. Číselník obtáčí kruhový litý rámeček s reliéfní rozvilinou a kruhovými zasklenými dvířky, jež chrání dvojici jednoduchých ruček. Stroj poháněný třemi pery má kotvový krok s krátkým kyvadlem a čtvrtové bití.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
217	Typ: <i>nástěnné, figurální</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: Aukce Stair, New York, 9. 5. 2010, lot 790		
Sign: <i>Josef Radda in Prossnitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: pravděpodobný kompilát		

Schránka je nápodobou empírových figurálních hodin. Hodiny spolu s volně visícím festonem drží v pařátech dřevořezba orla s rozepjatými křídly.

Na číselníku s minutovým dělením a označením hodin I–XII nalezneme signaturu *Josef Radda in Prosnitz*.

Dle způsobu provedení řezby se domnívám, že nejde o empírové tvarosloví, ale o jeho pozdější nápodobu v 2. polovině 19. století. Rovněž i číselník se signaturou není původní. Má vytmelené natahovací otvory, aby pasoval k hodinám, které se natahují jiným způsobem.

Radda Josef ml., 1859–1870 (Olomouc)		
218	Typ: <i>stolní, kalendářní, astronomické</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 121		
Sign: <i>Jos. Radda Olmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 51, Kynčl 2008, s. 226		
Stav: restaurované, funkční		

Komplikované hodiny s kalendářními a astronomickými ukazateli bývají označovány jako orloje. Černě lakovanou skříň bez doplňkových ozdob lemuje pouze konvexně vyklenutý náběh v dolní a konvexně vyklenutá římsa v horní části.

Číselníkovou desku malovanou na plechu člení iluzivní architektura na tři části. Spodnější patro s malovanou balustrádou a dvěma korintskými sloupy vytváří prostor pro průměrem největší číselník sloužící jako kalendář dělený po dnech, měsících

a ročních obdobích. Dále zde najdeme vyznačené slunovraty a rovnodennosti, data svátků a soupis vládnoucích planet. Kolem desky obíhá krátká rafie zdobená broukem. Do navazujícího patra s dórským řádem umístil autor do rozvilinového malovaného pozadí pět ukazatelů. Zleva si všimneme ukazatele dne v týdnu, čtvrt hodin I–III, hodin I–XII a dní v týdnu označených symboly planet (Slunce, Měsíc, Mars, Merkur, Jupiter, Venuše, Saturn). Poslední pátý číselník je ze všech nejmenší, uložený uprostřed a přiléhající k hornímu kraji tohoto patra. Ukazuje vteřiny. Poslední patro člení tři oblouky na čtyřech sloupcích. V bočních obloucích stojí postavy hvězdářů. Jeden s dalekohledem, druhý s knihou a hvězdným glóblem. Prostřední část vyplňuje malba oblohy s obloukovým průřezem pro ukazatel fází Měsíce a astronomickým číselníkem s astrolábem pod ním. Obvod číselníku člení z vnější strany zodiakální stupnice s daty vstupu Slunce do znamení a z vnitřní strany dvanáct dílů a označení německými názvy měsíců. Vnitřní mezikruží opisuje 24hodinová stupnice dělená na I–XII pro denní hodiny a I–XII pro noční hodiny. Ve středu na prořezávaném astrolábovém planisfériu obíhá Slunce s Měsícem.

Soukolí vymezují ozdobně prořezávané mosazné desky a pohání jej síla z pérovníku. Regulaci zajišťuje Amantův kolíčkový krok a kyvadlo na pružinovém závěsu. Stroj označil autor signaturou *Jos. Radda Olmütz*.

Radda Josef st., 1820–1843 (Prostějov), od 1843 (Olomouc)		
Radda Josef ml., 1859–1870 (Olomouc)		
219	Typ: <i>nástěnné, obrazové, hrací</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 261		
Sign: <i>Josef Radda in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční (chybí hrací stroj)		

Hodiny jsou upevněny v rozšířené části vrchní lišty blondelového rámu, zdobeného profilováním a štukovými rozvilinami s květy. Motivem obrazu je horská samota v pozadí s horami malovaná na plechu. Kruhový smaltovaný číselník s označením 1–12 nese signaturu *Josef Radda in Olmütz*.

Čtvrtkový stroj se třemi pery, kotvou a kyvadlem na šňůrovém závěsu za strojem odbíjí opakováním do dvou spirálových gongů. Původně byl v rámu i hřebíčkový hrací stroj.

Radda Josef ml., 1859–1870 (Olomouc)		
220	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Steve Nelson Clocks, Washington, lot i-k4xgxNz		
Sign: <i>Josef Radda IN OLMÜTZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Na konkávně a konvexně tvarovanou konzolu navazuje obdélná, podlouhlá hnědě lakovaná schránka se stranovým prosklením. Z přední strany k ní přiléhají dvířka lemovaná po stranách pilastry s patkovým náběhem a zakončením v podobě protočeného listoví. Závěr korunuje rozčísnutá římsa, jež pokračuje stočenými větvkami s listovím. Mezi nimi ční soustružená kuželka.

Číselník v litém zlaceném rámu s motivem spletené girlandy kombinuje smaltové mezikruží s minutovým dělením a římským označením hodin společně se smaltovým terčíkem s ručně dopsanou signaturou *Josef Radda IN OLMÜTZ* a třemi natahovacími otvory.

Jicí stroj pohání závaží na kladce se strunou navinutou na bubnu a reguluje kotvový krok s dlouhým kyvadlem a velkou mosaznou čočkou. Pod hrot kyvadla umístil autor smaltovaný štítek zn. *II-I-O-I-II*.

Protože se jedná o hodiny odlišné konstrukce, než kterým se po celý svůj život věnoval J. Radda st. připisují je jeho synovi. Vznik kolem roku 1860 volím s ohledem na analogické příklady ve zkoumaném vzorku, které byly i datovány.

Radda Josef ml., 1859–1870 (Olomouc)		
221	Typ: <i>nástěnné, úřední</i>	Dat: k. 1870
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 722		
Sign: <i>Josef Radda in Ollmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Toto tvarové řešení bylo užíváno v kancelářích nebo na poštách. Skládají se z odolnějších materiálů, mají pouze jící soukolí a číselníky jsou větší a výraznější.

Schránka má tvar čtverce a z přední strany ji překrývá bílý plechový číselník ve zlaceném blondelovém rámu s křídovými rozvilinami v nárožích. V ploše je narýsováno kruhové minutové dělení, se značením I–XII a výraznou signaturou *Josef Radda in Ollmütz*. Nad deskou se otáčí dvojice rafií s entazovanými dřívky a zdůrazněných dvěma páry kruhů. Stroj je velmi jednoduchý, jeden pérovník pohání jící ústrojí s kotvovým krokem a kyvadlem za strojem. Protože byly hodiny veřejně viditelné, autor volil z jistě z komerčních důvodů i větší signaturu.

Radda Josef ml., 1859–1870 (Olomouc)		
222	Typ: <i>stolní, figurální</i>	Dat: k. 1870
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 6		
Sign: <i>Joseph Radda in Ollmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 51, Kynčl 2008, s. 225		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Kompozice se skládá z trojice dívek, jež nesou na hlavách drátovanou zeměkouli s hodinami, které ukazují světové časy.

Při vrchní straně přiléhá k hodinovému stroji horizontální mezikruží s hodinovou stupnicí 2× I–XII a minutovým dělením. Uprostřed mezikruží pevně drží hodinová a minutová ručka. Z jedné strany k mezikruží přiléhá vteřinový číselník. Po obvodu je glóbus v místě rovníku obklopen mosaznou páskou s hodinovou stupnicí I–XII v bílých smaltovaných kartuších a I–XII v černých, čímž jsou rozlišeny denní a noční hodiny. Pás pod nimi uvádí zeměpisné délky s názvy vybraných měst. Ukazuje na ně modřený dekorativní rámeček s obdélníkovým výřezem, v kterém lze odečítat aktuální časy ve zvolených městech. Celý glóbus je ukotven na dekorovaném sloupeku s hlavicí v podobě mísy na noze s dekorativním okroužkem. O sloupek se opírají tři alegorické postavy grácií. Jsou odlitkem z dílny francouzského sochaře P. H. Moureyho.⁹⁹⁰ Sokl hodin má tři stupně. Vrchní alabastrový leží na světle a tmavě lakovaném.

Soukolí vymezují horizontálně kladené mosazné desky uzpůsobené pro uložení do dutého mřížového glóbu s vyznačenou poledníkovou sítí. Pohon je pérový, natahovaný páčkou, oscilátorem je setrvačka s regulací. Dle způsobu celé montáže hodin a figurálního odlitku se domnívám, že původně nesloužil jako podstavec pro glóbus, ale měl jiné využití. Pravděpodobně se jednalo o součást kandelábru.

⁹⁹⁰ Philippe H. Mourey (*1840–†1910), spolupracoval s francouzskými hodináři, bratry Japy. Byl autorem historizujících bronzových odlitků v podobě hodinových schrán a svícňů ve stylu Ludvíka XV.

Resnicek J. M., 1863–1880 (Brno)		
223	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, CH 267		
Sign: <i>J.M.Resnicek in Brünne</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolová skříňka má prosklení ze tří stran. Přední dvířka zdobí vykládání perletí a kovem. Smaltovaný číselník v rozsahu 1–12 nese signaturu *J.M.Resnicek in Brünne*. Nad trojicí natahovacích otvorů se pohybuje dvojice rafií s vrtanými dekory.

Čtvrťový stroj se závažími, kotvovým krokem a dlouhým kyvadlem na pružinovém závěsu (nedochováno) odbíjí do dvou spirál. J. M. Řezníček inzeroval své hodinářské zboží již roku 1863.⁹⁹¹

Richter Rudolf Anton, k. 1850 (Vyškov)		
224	Typ: <i>podlahové, kyvadlové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Východočeské muzeum v Hradci Králové		
Sign: <i>Anton Richter Wischau</i>		
Lit: Fischer 1968, s. 136, Abeller 1977, s. 513		
Stav: restaurované, funkční		

⁹⁹¹ Gast 1867, s. 7.

Obdélnou schránku s tmavým lakováním obklopuje prosklení ze tří stran. Posazena na sokl již nemá dalších ozdob. Stříbřený číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. Ve středu číselníku najdeme datumovou stupnici. Při horní polovině číselníku se objevuje ukazatel vteřin. Čas ukazují jednoduché ručky, minutová má protiváhu podoby mosazné čočky. Datumovou ručka tvaruje esovité zprohýbání. Signaturu *Rudolf Anton Richter Wischau* vepsal autor mezi číslice VIII–VIII. Číselník rámuje profilovaný síťovaný zlacený kruh. Jicí stroj s kotvovým krokem je doplněn skleněnou kyvadlovou tyčí, jež kompenzuje roztažnost běžně užívaných materiálů.

Tyto hodiny jsou v pramenech zmiňovány jako astronomický sekundér. Nejčastěji se používaly na hvězdárnách při astronomických pozorováních. Bohužel další příklady jeho práce se mi nepodařilo dohledat.⁹⁹²

Rouland Franz, k. 1820 (České Budějovice)		
225	Typ: <i>komodové, sloupkové s automaty</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, inv. č. 1217		
Sign: <i>Franz Rouland in Budweis</i>		
Lit: Kolda 2014, s. 1		
Stav: restaurované, funkční		

Dýchovaná schránka má tvar altánu s rovnoměrně rozloženou pěticí alabastrových sloupků. Sokl na kulových alabastrových nožkách rozšiřuje v centrální části rizalit se třemi sloupky, mezi nimiž stojí lité zlacené postavy Herkula a Omphale. Rizalit uzavírá arkáda s dvěma modrými baldachýnovými závěsy s hvězdami. Segment doplňuje tlačená ozdoba s dvojicí stylizovaných putti. Po stranách rizalitu přiléhají dva

⁹⁹² Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 279.

sloupy s půloblouky a vodorovným kladím. Za galerií sloupků se otevírá segmentový prostor obložený zrcadly. Ve spodní části je vymalována parketová intarzie, v horním prostoru se kývá tlačené kyvadélko s reliéfním dekorem podoby slunce. Sloupová architektura přechází v bubnový nástavec s hodinami, k němuž přiléhají ze stran dvě zlacené dřevorezby tvaru okřídlených sfing s naddimenzovanými ocasy, jež přechází v listoví, které buben obklopuje. Na obdélném nástavci na bubnu sedí dvouhlavý orel s rozepjatými křídly.

Smaltovaný číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. Signatura *Franz Rouland in Budweis* se proplétá mezi čísly 8–4. Středovou část zdobí soustředné gilošování. Ručky byly v minulosti nahrazeny. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí opakováním do dvou ocelových spirál.

Rund Matthias, po 1787 (Brno)		
226	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Slovenské národné múzeum, Bratislava, inv. č. UH 3181		
Sign: <i>Mathias Rund in Brün</i>		
Lit: Janovíčková 1993, s. 23		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka nese podobu antických rozvalin. Na vpředu vykrojeném soklu lemovaným listovcem a vyvýšeným na čochkovité nožky stojí dvojice postav. Vpravo svatá Dorota a vlevo se o dvojici sloupů s kladím, vázou a zlomeným obloukem opírá Saturn. Centrálně se zvedá část kanelované architektury s hodinami a klasicistně rámovaným krbem ve spodní části, ve kterém se kýve kyvadlo. Kompozice vrcholí vznášející se figurou Palas Athény se zdviženou pravíci.

Vypouklý smaltovaný číselník rámovaný girlandou definuje minutové dělení s označením hodin 1–12 a stupnicí dne v týdnu s celými názvy a data 1–31. Po číselníku se pohybuje čtveřice ruček. Zlacené prořezávané ukazují čas a černěné šipky datum a den v týdnu.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Sochy jsou v literatuře jednoznačně připisovány Ondřeji Schweiglovi (*1735–†1812).⁹⁹³ Dle mého názoru tomu napovídá způsob provedení Saturnových křídel a modelace jeho postavy. Svatá Dorota a Palas Athéna vykazují ruku stejného umělce, ale hodnotím je jako sochařsky méně zdařilé.

Sauer Joseph, 1780–1800 (Znojmo)		
227	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9508		
Sign: <i>Joseph Sauer Znaym</i>		
Lit: Kopecká 1992, s. 13		
Stav: kompletní, částečně funkční		

⁹⁹³ Janovíčková 1993, s. 23.

Hranolová, ze čtyř stran zasklená schránka sedí na rokajových nožkách. Dva průduchy z přední strany zakrývá rytý plech s průřezy. Nízkou stříšku doplňují lité pochodně v nárožích. Vrcholí stylizovaným ornamentálním uchem.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Ve středu desky vidíme ryté mezikruží dělené po minutách a značené I–XII a 5, 10, 15, ... 60. Středový terč vyplňuje půlkruhová výseč pro sledování pohybu kontrolního kyvadélka a trojice natahovacích otvorů. Cvikly dekorují lité ozdoby s boltci. Vrchnímu oblouku dominuje vypouklý medailon s rytou signaturou *Joseph Sauer Znaym*, který po stranách doplňují dva půlkruhové regulátory odbíjení.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Sauer Joseph, 1780–1800 (Znojmo)		
228	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/16		
Sign: <i>Joseph Sauer Znaym</i>		
Lit: Vyskočilová 2014, s. 16		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny jsou téměř totožné jako kat. č. 227, kromě ozdob tvaru pochodní v nárožích. Tyto dekorují v nárožích klasické flambony.

Sauer Joseph, 1780–1800 (Znojmo)		
229	Typ: <i>nástěnné, figurální</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Aukce Aukro, 19. 6. 2021, lot 6991120950		
Sign: <i>Joseph Sauer Znaym</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Dřevěná schrána hodin je volnou architektonickou kompozicí s bohatým polychromováním. Konzola se zvedá ze zlacených akantových a stříbřených vavřínových listů. Můžeme v ní mřížkovým okénkem sledovat kyvadlo. Nad okénkem navazuje buben hodinového stroje s prověšeným vavřínem v přední části. Po stranách jej obklopují dva tmavé pilastry se zlaceným reliéfem převíslých zvonků. Pilastry končí dvojicí zlacených váz s plameny. Celek uzavírá vyvýšená zlacená váza s madly a hořícím ohněm věnčená stříbřenou girlandou z vavřínu. Smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení 5, 10, 15–60 a I–XII.

Z vnitřní strany přiléhá datumová stupnice. Signaturu *Joseph Sauer Znaym* nalezneme v horním oblouku nad třemi natahovacími otvory.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Seidler Gottfried, 1790–1830 (Česká Lípa)		
230	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 76 665		
Sign: <i>Gottfried Seidler Leippe</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 43		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránu tvaru kapličky překrývá tmavé lakování a rokajové dekory. Spočívá na boltcových nožkách. Na stříšce nejsou ozdoby.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Ve středu kotví stříbřené mezikruží německých hodin I–XII, dělené po minutách a označené 5, 10, 15, ... 60. Střed desky se třemi natahovacími otvory zdobí gravírování volutami a kartuší se signaturou *Gottfried Seidler Leippe*. V horní polovině lze v segmentové výseči spatřit kontrolní kyvadélko. Nad číselníkem se otáčí dvojice ocelových, prořezávaných rafií. V horním oblouku nalezneme centrálně umístěný ukazatel data s rytou rozetou, a po stranách dvěma regulátory odbíjení. Cvikly desky vyplňují lité boltcové ornamenty. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Seidler Gottfried, 1790–1830 (Česká Lípa)		
231	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 63 428		
Sign: <i>Gottfried Seidler in Leippa</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 19		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má tvar altánu obklopeného množstvím postav. Sokl zdobený poklicemi rozšiřuje ve střední části rizalit s dvojicí stříbřených sloupků, jež nesou oblouk s hodinovým strojem. Pod hodinami za rozhrnutými závěsy můžeme vidět postavu ženy ležící na pohovce. K rizalitu přiléhají z obou stran postavy mužů v antickém oděvu. Po stranách číselníku sedí dvojice putti a ve vrcholu skříně na vyvýšeném nástavci bůh Saturn.

Smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením hodin 1–12. V horní polovině nechybí kruhový ukazatel vteřin a signatura *Gottfried Seidler in Leippa*. Čas ukazují ocelové prosekávané ručky. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem, kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Seidler Gottfried, 1790–1830 (Česká Lípa)		
232	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 12 409		
Sign: <i>Gottfried Seidler in Leippa</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 24		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má tvar altánu obklopeného dvojicí putti. Sokl rozšiřuje oblouk v přední části. Architektura sestává ze zadní zrcadlové stěny a čtveřice sloupů s kladím, na němž leží buben s hodinovým strojem. Mezi sloupky věnčenými drapérií vyčnívá fontánka s dvojicí delfínů. Na nástavci na bubnu sedí zlacený orel.

Smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení hodin 1–12. Signatura *Gottfried Seidler in Leippa* vyplňuje jeho horní polovinu. Čas ukazují ručky tvaru jednoduchých šípů. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Seidler Joseph, 1820–1830 (Česká Lípa)		
233	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 159 005		
Sign: <i>Joseph Seidler in Böhmisch Leippa</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Tmavě lakovaná schránka má tvar altánu. Sokl rozšiřuje oblouk v přední části. Zvedá se z něj čtveřice alabastrových sloupků obloukové arkády s rovnými překlady. Středový větší oblouk zdobí pentle a festony. Mezi sloupky vidíme kyvadlo a tlačenou ozdobu s Venuší a Amorem. V pozadí stojí obětní stůl s hořícím šípem. Zadní stěny obkládají zrcadla. Nad římsou ční buben s hodinovým strojem a po stranách jej lemují vyřezávaní a zlacení pelikáni. Na vrchním nástavci sedí orel (hlava uražena).

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. Signatura *Joseph Seidler in Böhmisch Leippa* vyplňuje horní oblouk. Čas ukazují ručky tvaru jednoduchých šípů, které se otáčejí nad třemi natahovacími otvory.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou ocelových spirál.

Seidler Joseph, 1820–1830 (Česká Lípa)		
234	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. UPM 81 380		
Sign: <i>Joseph Seidler in Leippa</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 176; Heroutová 1983 kat. č. 25		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána má tvar altánu. Sokl na kulových nožkách rozšiřuje dopředu rizalit a segment s mozaikou. Po stranách se zvedá dvojice sloupů oplétaných úponky. Mezi sloupy spatříme skleněné výplně zdobené řezanými groteskami. Zadní stranu altánu prosvětluje zrcadlo s rozvilinovým ornamentem a dvojicí putti. Římsu přerušuje oblouk ve střední části, ve kterém se opakuje stejný tlačný motiv jako na zrcadle. Na oblouku drží buben s hodinovým strojem s po stranách jej lemují volutovitě stočené úponky, na nichž sedí dva pelikáni. Vrchol nástavce dekoruje mašle.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. Ke středu číselníku přiléhá kruhový ukazatel data. Signaturu *Joseph Seidler in Leippa* přečteme v horní polovině. Neogotické ručky pro čas zdobí zlacení, kalendářní mají tvar tmavého šípku. Všechny tři se otáčejí nad třemi natahovacími otvory. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do ocelových spirál.

Seidler Wenzel, k. 1830 (Česká Lípa)		
235	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 58 846		
Sign: <i>Wenzel Seidler in Böhm. Leippa</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 26		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána má podoby architrávu se čtveřicí alabastrových sloupků. Tmavě lakovaný kanelovaný sokl rozšiřuje ve středové části rizalit. Sloupky se zlacenými patkami a hlavicemi nesou tmavě lakovaný po stranách konvexně prohnutý nástavec s dutým bubnem pro hodinový stroj. Volné plochy vyplňují rozety s rozvilinami řezanými z perleti. Nároží dekorují alabastrové vázy a koule. Vrchol kompozice na segmentovém oblouku uzavírá alabastrový nástolec s akanty po stranách.

Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením 1–12. Ke středu číselníku přiléhá kruhový ukazatel data a tři natahovací otvory. Čas ukazují ocelové přímký zdobené kruhy. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem, kyvadlem na šňůrovém závěsu a bitím do ocelových spirál nese signaturu *Wenzel Seidler in Böhm. Leippa*.

Schmidt Ferdinand, 21. 3. 1770–18. 6. 1830 (Praha)		
236	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Muzeum Cheb, inv. č. HO 52		
Sign: <i>F. Schmidt Prag No 607</i>		
Lit: Mergl 1987, kat. č. 36		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Stroj uložen v bubnu, jenž nese dvojice klečících mužských postav a podpírá lyra v zadní části. Postavy stojí na černě lakovaném soklu na lvích tlapách. Bílý smaltovaný číselník s dělením minut a značením I–XII nese signaturou *Schmidt in Prag*. Čtvrtový stroj s kotvovým krokem, kyvadlem na šňůrovém závěsu a bitím do dvou spirál doplňuje signatura *F. Schmidt Prag No 607*.

Schmidt Ferdinand, 21. 3. 1770–18. 6. 1830 (Praha)		
237	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 81 836		
Sign: <i>Ferdinand Schmidt in Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 181		
Stav: nerestaurované, funkční		

Buben s hodinami leží na dvou alabastrových sloupcích se sokly věnčenými girlandami. Mezi sloupky vidíme leštěnou mosaznou čočku kyvadla a pouzdro se závažím. Protože je hodinový stroj obnažený, součástí je kruhová deska se zářezem a skleněný poklop, jež zamezuje vniknutí prachu do mechanismu.

Číselník se smaltovaným povrchem definuje minutové dělení s označením hodin v rozsahu I–XII a drobnou signaturou *Ferdinand Schmidt in Prag* vepsanou při horním okraji terče. Čas ukazují ručky tvaru zjednodušených šípů.

Čtvrtkový stroj s kotvovým krokem, kyvadlem na závěsu, bitím do dvou spirál pohání na kladce jedno závaží.

Schmidt Ferdinand, 21. 3. 1770–18. 6. 1830 (Praha)		
238	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1825
Vlastník: Kunsthandel Andréewitch, Laterndluhr Ferdinand Schmidt (cit. 15. 3. 2021)		
Sign: <i>F. Schmidt in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka na vyduté konzole dýhovaná světlým dřevem sestává z trojice prosklených prvků – soklu, dříku a nástavce s hodinovým číselníkem.⁹⁹⁴ Celé hodiny nejsou příliš dekorovány, aby co nejlépe vynikl precizně vyhotovený stroj s ročním chodem. Hrany lemuje jednoduché páskování. Na dříku skříně se objevuje motiv lomeného oblouku a nástavec zakončuje trojúhelný fronton.

Za zasklením vidíme skeletový stroj se smaltovaným mezikružím děleným po minutách a značeným I–XII. Středový terč nám umožňuje sledovat soukolí skládané z kol prořezávaných růžicemi. Z vnitřní strany přiléhá k mezikružím smaltovaný vteřinový číselník. Ocelové ručky tvarují jednoduché rysky. Signaturu *F.*

⁹⁹⁴ V německy hovořících zemích jsou označovány jako *laterndluhr*.

Schmidt in Prag nalezneme na můstku hnacího kola. Roční jící stroj pohání závaží na lanku navinuté na buben hnacího kola a reguluje grahamův krok a sekundové kyvadlo s břitovým uložením.

Schmidt Ferdinand, 21. 3. 1770–18. 6. 1830 (Praha)		
239	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Carlton Clocks, Somerset, Grande Sonnerie Pendule d'Officier, by Schmidt of Prag (cit. 10. 8. 2021)		
Sign: <i>Schmidt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Mosazná schránka obklopuje tradiční tvar číselníkové desky čtverce rozšířené obloukem v horní části. Schránku obklopuje zasklení ze všech stran. Vyvyšuje ji čtveřice gryfových spárů a po stranách valené stříšky ji dekorují mosazné vázičky. Ve vrcholu nechybí oválné madlo pro přenášení s tlačítkem pro zastavování budíku.

Číselníková deska je soustředně gilošována a doplněna trojicí smaltovaných prstenců. Největší ve středu slouží spolu se dvěma modřenými rafiemi hodinám, dva menší ve vrchním oblouku ukazují den v týdnu a datum. Páčkou umístěnou mezi nimi zn. *Sonn' / Ne Sonn* se vypíná opakování odbíjení. Čtvrtový stroj se čtyřmi pérovníky, setrvačkou a budíkem odbíjí opakováním do dvou zvonků. Signaturu *Schmidt Prag* nalezneme na zadní straně.

Schmidt Ferdinand, 21. 3. 1770–18. 6. 1830 (Praha)		
240	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1825
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 54 122		
Sign: <i>Schmidt in Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 67		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňka nese tvar egyptského pylonu s pilastry v nárožích. Sokl zdůrazňuje konvexně profilované lemování s palmetovým vlysem a ve vrchní části s konvexně profilovanou římsou. Volné plochy zdobí síťované gilošování.

Číselník smaltovaný v rozsahu I–XII doplňuje drobná signatura *Schmidt in Prag*. Čtvrťový stroj s kotvovým krokem odbíjí opakováním do dvou spirál. Všechny zmíněné Schmidtovy práce nám představují celou paletu tvarů, dekorů a technických řešení. Jako autor sledoval nejmodernější trendy a bezesporu vytvářel mnoho hodin přímo na zakázku.

Schmidt Johann Andreas, 1750–1800 (Loket)		
241	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 55 886		
Sign: <i>Johann Andreas Schmidt Elbogen</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 31		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Plechová schránka na bochníkových nožkách má vpředu a vzadu dvířka. Po stranách ji prosvětlují kasulová okénka a vrchní oblouk doplňuje prořezávaný průduch pro lepší slyšitelnost odbíjení. Boltcové madlo zjednodušuje časté přenášení.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk ve vrchní části. Číselníkové mezikruží definuje dělení po minutách a značené I–XII, 5, 10, 15, ... 60. Ve středu desky nalezneme dva otvory pro natahování a ve vrchním oblouku medailon s rytou signaturou *Johann Andreas Schmidt Elbogen*. Čas ukazují masivní řezané ručky s volutami a boltci. Volná místa vyplňují ryté akantové rozviliny. Čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a kyvadélkem bije opakováním do dvou zvonků.

Schmidt Johann Andreas, 1750–1800 (Loket)		
242	Typ: <i>podlahové, pilové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Dorotheum, Asiatics, Works of Art and Furniture, Wien, 12. 4. 2021, lot 172		
Sign: <i>Johann Andreas Schmidt, Elbogen</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny se se svou skříní posunují vlastní vahou po ozubené kolejnici (v: 120 cm) směrem dolů. Natahují se opětovným vytažením vzhůru. Kolejnice je upevněna do volutové trojnožky a ukončuje ji kruhové madlo pro přenášení. Schránka je z kovu. Překrývá ji čtvercový číselník rozšířený obloukem v horní části. Ve středu nalezneme terč číselníku dělený po minutách a označený 5, 10, 15–60 a I–XII. Signaturu *Johann Andreas Schmidt, Elbogen* přečteme v horní polovině. Dekor ruček v sobě odráží spíše ostřejší geometrické tvary. Před číselníkem se míhá caplové kyvadélko s mosaznou čočkou. Cvikly vyplňují motivy rokají. Ve vrchním oblouku se v průřezu ukazují fáze Měsíce. Po stranách jej obklopují dva lité ornamenty se Salomé a hlavou Jana Křtitele na rokajích.

Schmidt Johann Andreas, 1750–1800 (Loket)		
243	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Klášter premonstrátů v Teplé		
Sign: <i>Joh. Andreas Schmidt in Elbogen</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 97		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má podobu klasicistní architektury. Zdůrazňují ji řezby do dřeva a bohaté zlacení. Profilovaný sokl vyzdvihují válcové nožky. Centrálně stojí hodinová hranolová schránka, jež je ve spodní části prosklená a překrytá proplétanými ovály. Nad zasklením visí girlanda s hodinovým strojem, na kterém se na svazku květů vznáší

postava Saturna s kosou a přesýpacími hodinami. Strany soklu osově doplňují prvky architektury. Dvojice obelisků s kozlími hlavami a s hořícími pochodněmi, dvěma postamenty s vázami a sokly s dvojicí alegorických dětských postav.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení a značení 1–12 a 5, 10, 15, ... 60. V horní polovině nalezneme signaturu *Joh. Andreas Schmidt in Elbogen a* v dolní tři otvory pro natahování. Čtvrtý stroj s kotvovým krokem, kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Schmidt Johann Andreas, 1750–1800 (Loket)		
244	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Klášter premonstrátů v Teplé		
Sign: <i>Joh: Andre: Schmidt in Elbogen</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 98		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka má podobu klasicistní architektury. Zdůrazňují ji řezby do dřeva a bohaté zlacení. Profilovaný sokl, vyzdvižený na válcové nožky podoby egyptských papyrových hlavic, rozšiřuje v přední části rizalit. V něm nalezneme oválné okénko. Volné plochy doplňují řezané lišty a rozety. Centrálně stojí hodinová hranolová schránka, jež ve spodní části překrývá svazek dvou větvíček. Hodinový stroj rámuje vavřínový věnec, v horní části doplněný girlandou a orlem s rozepjatými křídly. Po stranách stojí z jedné strany postava v antikizujícím oděvu a z druhé kanelovaný polosloup s patkou a vázou

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení a označení I–XII a 5, 10, 15, ... 60. V horní polovině přečteme signaturu *Joh: Andre: Schmidt in Elbogen*. Pod ní se nachází tři natahovací otvory.

Čtvrtkový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Schmidt Johann Andreas, 1750–1800 (Loket)		
245	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum Cheb, inv. č. HO 77		
Sign: <i>nesignováno</i>		
Lit: Mergl 1987, kat. č. 27		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka má podobu odstupňovaného soklu s postavami. Široký a vysoký zalamovaný sokl, pobitý arabeskami, rozšiřuje v přední části oblouk s kovářskou dílnou – výhni a kovadlinou. Na soklu stojí hodinová schrána složená z kvádrů mezi pilastry a doplněného tlačnou ozdobou dvou kentaurů u kašny. Kvádr přechází v konvexní nástavec s bubnem hodinového stroje, jenž bohatě věncí listoví. Po stranách schrány přiléhají dvě dřevořezby Hefaista a Athény.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje dělení po minutách a označení I–XII. Při vnitřní straně přiléhá datumová stupnice 1–31. Ve středu nechybí tři otvory pro natahování. Čas ukazují dvě zlacené bohatě prořezávané ručky, datum ukazuje černěná, tvaru šipky.

Čtvrťový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Vzhledem k jejich podobnosti bývají připisovány k práci J. A. Schmidta. Sledovaný soubor hodin může také tuto domněnku potvrdit. Taktéž způsob provedení postav odpovídá okruhu sochaře I. M. Platzera.

Schmidt Leopold, *1752–†1814 (Praha)		
246	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Auktionen Dr. Crott, 104. Auktion, lot 190		
Sign: <i>Leopoldt Schmidt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránku tvaru ležícího šestiúhelníku na kulovitých nožkách obklopuje kasulové prosklení ze všech stran. Konstrukčně odpovídá pozdně renesančním nebo raně barokním hodinám. Stroj je v ní uložen horizontálně, a tak se čas čte pouze z vrchní strany. Na té najdeme kruhové stříbřené mezikruží v rytém prstenci.

Číselník člení stupnice po minutách s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Volné plochy vyplňují akantové rozviliny. Stroj se natahuje třemi otvory ve středovém terči číselníku. Čas ukazují barokně tvarované a reliéfně ryté rafie.

Stroj pohání tři pérovníky se šnekovými kompenzátory a reguluje jej vřetenový krok se setrvačkou. Bočním tlačítkem se spouští opakování odbíjení. Do zadní desky,

rámované splétaným ornamentem vygravíroval autor signaturu *Leopoldt Schmidt a do* dekorované kartuše *Prag*.

Schmidt Leopold, *1752–†1814 (Praha)		
247	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Leopold Schmidt Prague</i>		
Lit: Mühe 1981, kat. č. 70		
Stav: nerestaurované, funkční		

Ořechová lakovaná skříňka má podobu kapličky a spočívá na okřídlených nožkách. Po stranách stříšky ji lemují jednoduché vázy a na vrcholu korunuje postava sedícího orientálce.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části a doplňuje kovové ryté mezikruží německých hodin s minutovým dělením. V jeho středu se v půlkruhové výseči kýve kontrolní kyvadélko. Nechybí otvory pro natahování a okénko datumáře. Cvikly vyplňují lité ozdoby větvíček s květy. Medailon v horním oblouku zdobí signatura *Leopold Schmidt Prague*. Po stranách jej obklopují dva regulátory odbíjení. Čtvrtý stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Schmidt Leopold, *1752–†1814 (Praha)		
248	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 75 791		
Sign: <i>Leopold Schmidt in Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 45		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Tmavě lakovaná skříňka podoby kapličky spočívá na boltcových nožkách a vrcholí odlitkem dvojice dam s košíkem květin. Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Střed vyplňuje smaltovaný vypouklý kruhový číselník s minutovým dělením a označením 15, 30, 45, 60 a 1–12. Při spodní straně přiléhá ještě stupnice kalendáře v rozsahu 1–31. Signatura *Leopold Schmidt in Prag* vyplňuje horní polovinu číselníku. Ve spodní nalezneme tři otvory pro natahování. Cvikly překrývají lité ozdoby podoby mašlí se stuhami. Nad smaltovaným číselníkem se pohybuje broušené sklíčko pro kontrolu chodu hodin. Horní oblouk zdobí smaltovaný medailon s pohledem na Staroměstské náměstí v Praze. Po stranách jej doplňují dva regulátory odbíjení s hvězdicemi. Čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Schmidt Leopold, *1752–†1814 (Praha)		
249	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 76 980		
Sign: <i>Leopold Schmidt in Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 102		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňku, sochařsky tvarovanou z lipového dřeva, pokrývá zlacení na křídový podklad. Hlavní, hranolovou část skříně zakončuje oblouk s vazou a kyticí květin, jejichž úponky volně přepadávají přes boky hranolu. Sokl zdůrazňují dva krajní rizality s vazami. Všechny plochy překrývají řezané reliéfy odvozené od tvarů květin. Kompozice je vyvýšena na kulovitých nožkách.

Vypouklý smaltovaný číselník, rámovaný perlovcem, definuje minutové dělení s vepsanými německými hodinami 1–12 a datumovou stupnicí 1–31. Signatura *Leopold Schmidt Prag* vyplňuje horní polovinu číselníku. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Schmidt Leopold, *1752–†1814 (Praha)		
250	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. 74/67		
Sign: <i>Leopold Schmidt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Stolní hodiny, kotvový krok, bicí zařízení, sign. Leopold Schmidt Prag, kolem 1800, mosaz, železo, dřevo, email.“⁹⁹⁵

Schneider Ludwig, k. 1850 (Teplice)		
251	Typ: <i>komodové, sloupkové, hrací</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 4		
Sign: <i>Ludi: Schneider in Teplitz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka nese tvar architrávu s dvojicí sloupů. Sokl na alabastrových nožkách pokrývá černé lakování. Z něj se zvedají alabastrové sloupky s kaširovanými zlacenými patkami a hlavicemi. Sloupky zdobí vroubkování. Horizontální římsa nese kanelovaný dekor. Ze spodní strany pod ní visí buben hodinového stroje, který podkládá vyřezávaný ornament. V nástavci chrání zasklení aranžmá z látkových a papírových květů se skleněným vodotryskem a labutí. Po stranách jej lemují boltcové náběhy a zlacené vázy. Kompozici uzavírá boltcový ornament.

Vypouklý smaltovaný číselník s modrými čísly 1–12 definuje minutové dělení. Signaturu *Ludw: Schneider in Teplitz* přečteme v horní polovině nad trojicí natahovacích otvorů. Stroj s čtvrtovým bitím, třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

⁹⁹⁵ Bohužel hodiny nebylo možno prohlédnout osobně, a tak uvádím pouze přepis inventární karty.

Schneider Ludwig, k. 1850 (Teplice)		
252	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Regionální muzeum v Teplicích, inv. č. H 7363		
Sign: <i>Lud: Schneider IN TEPLITZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou dřevěnou schránu překrývá z přední části zasklený rám s jednoduchou zlacenou lištou. Pod ním lze spatřit zlacenou číselníkovou desku definovanou dvojicí zapuštěných pilastrů s akanty, jež stoupají z konkávně a konvexně tvarovaných náběhů a přechází v lomený oblouk se dvěma půloblouky po stranách. Volné plochy vyplňuje mřížkování, jež je překryto jedenácti rovnoměrně umístěnými zlacenými reliéfními rokajovými ornamenty z plechu. Vnitřní

strany oblouků zjemňuje sedm mělkých reliéfních ornamentů podoby rozvilin s květy a úponky. Střední část náleží růžici se střídavým motivem palmet a boltců, jež věncí hodinový číselník. Pod ním se nachází v rámečku s mělkým reliéfem průhled na kyvadlo s mosaznou čočkou. Sestává z akantů, boltců a muší. Spodní cvikly kolem číselníků lemují dvojice trojúhelných ornamentů s dubovými lístky a květy.

Bílý vypouklý číselník s minutovým dělením nese signaturu *Ludw: Schneider IN TEPLITZ*. Označení hodin I–XII doplňují ještě tři natahovací otvory a jednoduché rafie

doplněné křížky. Čtvrtový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál. Uvedená práce odpovídá jistou variabilitou dekoračních prvků již rámovým hodinám druhé poloviny 19. století, tedy době, kdy už je od jejich výroby pozvolna upouštěno.

Schneider Ludwig, k. 1850 (Teplice)		
253	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Regionální muzeum v Teplicích, inv. č. 7309		
Sign: <i>LUDWIG SCHEIDER IN TEPLITZ</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Kovová stříbřená schránka nese podobu architrávu. K černěnému podstavci s rýhou pro zapuštění skleněného poklopu přiléhá mělká oválná základna, lemovaná akantovým a boltcovým vlysem. Dvojice sloupů s jednoduchými dříky zdobí pouze sítovitě gilošované patky a hlavice. Kladí, vyříznuté z plechu drží buben hodinového stroje, jenž je ještě v zadní části opřen o lyrovitý ornament složený z akantů, rohů hojnosti a stylizovaných orlích hlav se stuhami. Číselník doplňuje po stranách dvojice

košů s květinami. Skládá se z vnějšího okruží s minutovým dělením a značením I–XII a vnitřního terče se signaturou *LUDWIG SCHEIDER IN TEPLITZ* se třemi natahovacími otvory. Rafie mají tvar šípů doplněných křížky.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál. Schrána sloupových hodin, již vznikla jako kompletní montáž továrně vyráběných prvků. V literatuře jsou obecně označovány jako *Jubiläumssuhr*.

Schreybelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
254	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Muzeum Českého krasu, inv. č. MCK H 6254		
Sign: <i>Simon Schreiblmeier a Prag</i>		
Lit: Pařízek 2012, s. 105		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Světle hnědě patinovanou schránku obklopuje zasklení je čtyř stran. Vyvýšenou na čokkovité nožky ji doplňuje trojice ornamentů. Při spodní liště dva rokaje s kvítkem, na mansardové stříšce rozvilina s listovím a květy růží a zvonků. Celek vrcholí prázdným litým medailonem rámovaným vavřínovým věncem a doplněný girlandami. Přední dvířka doplňují průduchy v horních cviklech a klička pro uzamykání.

Přední čtvercovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Ke středu přiléhá ryté mezikruží definované minutovým dělením s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Ve cviklech jej obklopují lité ornamenty s rozvilinami. Středová část je bohatě gravírována akanty, které obrůstají segmentový průhled na kontrolní kyvadélko (chybí) a dva natahovací otvory. Ručky jsou ocelové, florálně tvarované a ryté. Na

jejich hřídeli je nasazen kruhový regulátor budíku označený I–XII.⁹⁹⁶ Vrchnímu oblouku dominuje mosazná poklice se signaturou *Simon Schreiblmeier a Prag*.

Půlový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do jednoho zvonku. Pero budíku se natahuje lankem navinutým na kotoučku na zadní straně desky stroje.

Použitá povrchová úprava plně neodpovídá dobře předpokládaného vzniku. Zároveň překrývá uzamykatelnou kličku, což je nestandartní. Rovněž i užité ornamenty působí z hlediska dekoru i zpracování mladším dojmem.

Schreybelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
255	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Aukce Sopocki, Varia 33, Sopot, 18. 12. 2019, lot 269		
Sign: <i>Simon Schreiblmeier a Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Vidíme obdobný kus jako kat. č. 254. Tmavě hnědě lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Nezdobí ji žádné apliky kromě mosazné kličky, akantových mřížek cviklů na předních dvířkách a masivnímu madlu pro přenášení. Ze strany si všimneme šňůrového spouštění odbíjení.⁹⁹⁷

⁹⁹⁶ Kruhový terčík se vždy natočil, aby potřebná hodina buzení byla nahoře.

⁹⁹⁷ Zatáhnutím za šňůrku se mohl majitel bitím do zvonku například potmě nebo za šera dozvědět, kolik hodin odbíjelo naposledy.

Číselníková deska má totožné rozvržení jako předchozí příklad. Liší se přepis jména *Simon Schreiblmeyer a Prag*, v oblouku se kýve kontrolní kyvadélko a nenalezneme zde budíkové ústrojí. Půlový stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do zvonku.

Simon Schreibelmeyer se svou dílnou na Starém Městě, kde vyráběl od roku 1774⁹⁹⁸ mnoho tvarových variant hodin úspěšně konkuroval množství levných zahraničních výrobků, které k nám byly většinou pašovány.⁹⁹⁹

Schreibelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
256	Typ: <i>stolní, skříňkové s automatem</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Zámek Rychnov nad Kněžnou		
Sign: <i>Simon Schreibelmayer Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříňku kapličkového tvaru pokrývá černé lakování. Vyvýšenou na gryfových tlapách ji lemují akantové rozviliny. Ty přiléhají i k oblouku mansardové stříšky a jejímu vrcholu.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Střed vyplňuje mosazné mezikruží s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60 a I–XII. Středový

⁹⁹⁸ Fischer 1968, s. 124.

⁹⁹⁹ Schreyer 1790, s. 116.

terč vyplňují rozviliny, velká kartuš se signaturou *Simon Schreibelmayer Prag* a tři natahovací otvory. Ručky byly pravděpodobně v pozdější době vyměněny. Cvikly po stranách vyplňují boltcové ornamenty. Vrchnímu oblouku dominuje polychromovaný automat – muzikanti s dirigentem. Malované postavy na pozadí hudebního sálu mají pohyblivé končetiny a kývou jimi společně s pohybem kyvadla. Zleva vidíme muže s kontrabasem, dirigenta, dámu s cembalem a houslistu.

Čtvrtkové hodiny se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Užití nadmíry rokajových dekorů na kapličkové schránce mne směřuje k názoru, že vznikly kolem roku 1780.

Schreybelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
257	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 45 441		
Sign: <i>Simon Schreiblmayer Praga 20</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Skříňka kapličkového tvaru je do své hloubky rozšířena a má tak půdorys čtverce. Ze čtyř stran ji obklopují čtvercové rámy rozšířené obloukem v horní části. Stojí na boltcových nožkách a při spodní straně ji lemují lambrekýn. Číselníkovou desku z mosazi s rytým mezikružím děleným po minutách a značeným 5, 10, 15–60 a I–XII doplňuje otáčející se kontrolní hvězdice v okénku. Pod ním nalezneme rytou signaturu *Simon Schreiblmayer Praga 20*.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků. Zbytek skříňě náleží kladívkové zvonkohře v podobě xylofonu. Stroj žene samostatný pérovník. Dřevěný hrací válec obsahuje několik skladeb. Na skle nacházíme repertoárový štítek. Ten společně se skladbami na hracím válci není původní. Obsahuje například *Hej, Slované!*.¹⁰⁰⁰ Řešení celých hodin hodnotím jako velmi ojedinělé. Bohužel jim nemohu věnovat delší a podrobnější popis.¹⁰⁰¹

Schreybelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
258	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U156H		
Sign: <i>Simon Schreiblmeyr Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránku tvaru kapličky pokrývá tmavé lakování. Vyvýšenou na čochovitých nožkách ji z přední strany lemují lité akantové ornamenty. Na stříšce ji uzavírá odlitek

¹⁰⁰⁰ První verzi této skladby napsal roku 1834 Samo Tomášik (*1813–†1887).

¹⁰⁰¹ Při návštěvě depozitáře nebylo možné pořizovat dokumentační fotografie, ale pouze zápisky. Užítí fotografií poskytovaných muzeem bylo příliš finančně náročné.

s romantizující krajinou se zříceninou a renesanční stavbou se sedícím orlem s věncem. V pozadí vidíme vodopád s rybníčkem, mostkem a částí hradní věže.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Smaltovaný terč číselníku definuje minutové dělení a označení I–XII. Při vnitřní straně přiléhá datumová stupnice. Cvikly vyplňují lité ornamenty podoby festonů. Nad číselníkem se kýve kontrolní kyvadélko s polodrahokamy. V horním oblouku vidíme dva regulátory odbíjení a mezi nimi gravírovaný akantový ornament s páskou se signaturou *Simon Schreiblmeyr Prag*.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků. Stroj obohacuje zvonkohra s mosazným hracím válcem a klasickými zvonky.

Schreybelmayer Simon, *1745–†18. 6. 1791 (Praha)		
259	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 13 335		
Sign: <i>Simon Schreiblmayr Prag No 156</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 44		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolovou skříňku provzdušňují vpředu a po stranách bicí průduchy. Stojí na okřídlených gryfových tlapách svírajících koule a vrcholí mansardovou stříškou s dvojicí rokajových ornamentů.

Číselníkovou desku rámovanou řezbou opakujících se boltců rozšiřuje oblouk v horní části a doplňuje stříbřené číselníkové mezikruží celých hodin. Ve středu můžeme v obloukovitém průhledu spatřit kontrolní kyvadélko a pod ním tři natahovací otvory.

Horní oblouk vyplňují dva regulátory odbíjení a kruhový medailon s pergamenem s kresbou pastýřky. Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Schuwar Viktorin, k. 1840 (Přelouč)		
260	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 126 103 a-e		
Sign: <i>Viktorin Schuwar in Přelutsch</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinový strojek nalezneme ve schránce obklopené mosazným plechem a uzpůsobené pro zavěšení. Přední desku z mosazi rozšiřuje prořezávaná lyra v hodní části. Smaltovaný kruhový číselník definuje minutové dělení a označení 1–12. Nechybí signatura *Viktorin Schuwar in Přelutsch*. Čas ukazuje dvojice mosazných rafií.

Čtvrťový stroj se třemi závažími a protizávažími na lankách, krokovým krokem s dlouhým kyvadlem a mosazným terčem odbíjí čtvrti opakováním do dvou zvonků.

Tyto drobné hodiny označované také jako *brettluhr*,¹⁰⁰² většinou zavěšené na dřevěné podložce, byly velmi oblíbené ve Vídni, díky závažím si udržovaly konstantní rychlost, a tak byly mnohem přesnější než sloupkové hodiny. Později se staly předlohou pro první kyvadlové typy v zasklených schránkách.

¹⁰⁰² Bassermann – Bertele 1976, s. 447 nebo Mühe 1981, s. 177.

Schwarz Georg, 1790–1800 (Brno)		
261	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Van Ham, Sammlung Hanns Schaefer, Köln, 17. 5. 2014, lot 1135		
Sign: <i>Johan Georg Schwarz in Brunn No. 66</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou hranolovou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšena na kulovité nožky a profilovaný náběh je lemována zlacenou vavřínovou páskou a vrcholí stříškou ze dvou stupňů, které lemuje čtveřice čučků. Přední dvířka lemuje z vnitřní strany zlacený odstupňovaný vlys se žlábkováním. Horní strany doplňují větrací průduchy kryté akantovou rozvilinou.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Střed zakrývá smaltovaný vypouklý číselník s minutovým dělením a označením 15, 30, 45, 60 a 1–12. Nad třemi natahovacími otvory se pohybují zlacené rafie tvarované páskou a rozvilinami. Cvikly vyplňuje čtveřice stříbřených litých rozvilinových ornamentů. Vrchnímu oblouku dominuje signatura *Johan Georg Schwarz in Brunn No. 66* ve smaltovaném medailonu lemovaná girlandou. Po stranách přiléhají dva smaltované regulátory odbíjení. Volné plochy patří gravírovaným rokajům. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Schwarz Georg, 1790–1800 (Brno)		
262	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 576		
Sign: <i>Georg Schwarz Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinová schránka má podobu stylizované romantické architektury s klasicistními a neogotizujícími prvky. Oválnou dřevěnou skříňku se strojem obklopují rozvaliny. Spodní sokl rozšiřuje v přední straně oblouk (obdobné jako kat. č. 160).

Vypouklý kruhová smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách a označení 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. K vnitřní straně přiléhá ukazatel data 1–31. Ve středu nechybí tři natahovací otvory. Čtvrtkový stroj s třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Spatzeck Anton, 1814–1830 (Plzeň)		
263	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Múzeum Červený kameň, inv. č. N 1523		
Sign: <i>Anton Spatzeck Pilsen</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

dohledáno jen ve sbírkové evidenci.

Anton Spaczek se stal mistrem v Plzni roku 1814.¹⁰⁰³

Spatzeck Anton, 1814–1830 (Plzeň)		
264	Typ: <i>vestavěné do nábytku</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni, Národopisné muzeum Plzeňska		
Sign: <i>Anton Spaczek Pilsen</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

„Hodiny s dřevorezbu orla, signované Anton Spaczek Pilsen, doplňují čelní sekretář z lékárny u Černého orla z Plzně.“¹⁰⁰⁴

Spurny Joseph, 1800–1830 (Brno)		
265	Typ: <i>neurčeno</i>	Dat:
Vlastník: Muzeum města Brna, inv. č. 102 981		
Sign: <i>Joseph Spurny Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

dohledáno ve sbírkové evidenci

¹⁰⁰³ Fischer 1968, s. 129.

¹⁰⁰⁴ Marhanová 2020, s. 35.

Spurny Joseph, 1800–1830 (Brno)		
266	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Aukce D und S Antike Uhren Wien, Verkaufsausstellung, 1990, lot. 8		
Sign: <i>Joseph Spurny Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Stříbřená schránka tvaru obloukovitě zakončeného hranolu sedí na soklu s kuželkovitým prořezáváním. Doplňuje ji jednoduché oválné madlo ve vrcholu pro zjednodušení přenášení. Mosazný rytý číselník se třemi natahovacími otvory má na hřídeli minutové a hodinové rafie kruhový kotouček pro regulování budíku.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, setrvačkou a budícím zařízením odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Spurny Joseph, 1800–1830 (Brno)		
267	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Aukce Dorotheum, Saisonabschluss-Auktion Antiquitäten & Bilder, Wien, 28. 6. 2012, lot 7205		
Sign: <i>Joseph Spurny in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Schránku tvoří do přední části prohnutý segmentový sokl podepřený dvěma dřevěnými špalíky a jednou alabastrovou bochníkovou nožkou. Ze stupně na soklu se zvedá lyra, která v průhledu přes struny ukazuje kyvadlo s tlačným rozetovým terčem a podpírá buben hodinové schránky. Buben podpírá i zadní pilíř, k němuž přiléhají dva náběhy s rozetami a čučky. Z bubnu vystupuje převýšená část, na které chybí korunní dřevořezba.

Vypouklý smaltovaná číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. K vnitřní straně přiléhá stupnice kalendáře 1–31. Střed dekoruje krasopisná signatura *Joseph Spurny in Brunn* a doplňují tři otvory pro natahování.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou spirál.

Užití schránky s hnědě dýhovaným povrchem doplněným o alabastrové prvky a zlacené dřevořezby spolu se strojem s kotvovým krokem odpovídá období kolem roku 1810.

Spurny Joseph, 1800–1830 (Brno)		
268	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Městské muzeum Polná, inv. č. PO-11/B/82		
Sign: <i>Joseph Spurny Brunn</i>		
Lit: Vyskočilová 2002, s. 30		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hodinová schránka má podobu černě lakovaného decentně odstupňovaného kvádrů složeného ze spodního soklu a přesahující římsy místo stříšky. Vyzdvižena na čtvero alabastrových kulatých nožek vrcholí alabastrovou soškou ležícího psa.

Kruhový, vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení při vnější straně s označením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. V horní polovině opisuje oblouk krasopisná signatura *Joseph Spurny in Brünn*. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou spirál.

Spurny Wenzel, k. 1810 (Opava)		
269	Typ: <i>pouze stroj</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Slezské zemské muzeum v Opavě, inv. č. U85H		
Sign: <i>Wenzel Spurný in Troppau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny nalezneme v nepůvodní schránce na čtveřici sloupků. Doplnuje je nové kyvadlo a ručky z nástěnných hodin z počátku 20. století. Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení a značení 1–12. Při vnitřní straně přiléhá datumová stupnice a signatura *Wenzel Spurný in Troppau*. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou spirál.

Stanzel Johann, *1721–†1802 (Brno)		
270	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 77 102		
Sign: <i>Johann Stantzel Brünn Nr. 130</i>		
Lit: Holešovičtí 1973, kat. č. 50, Urešová 1977, kat. č. 108		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinová schránka má podobu stylizované romantizující architektury s orientálními prvky. V centrálně vyvýšeném skalisku s jeskyní spatřujeme terč kyvadla. Po pravé straně ve stínu palmy sedí postava polooděné ženy a pozadí dokresluje orientální lampa. Po pravé straně přiskakuje od dvojice torčovaných sloupů s gotizujícími oblouky a kružbou s cimbuřím postava Satyra. Nad vrcholem číselníku zapadá slunce. Sokl vyvyšují polosloupy s patkami podoby puklic.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje dělení při vnější straně po minutách a označení 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Hodinovou a minutovou ručku zdobí prosekávaný dekor, ručka kalendáře má tvar jednoduchého šípu. Uprostřed spatříme už jen tři otvory pro natahování.

Mohutný čtvrtový stroj s datumářem, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Stanzel Johann, *1721–†1802 (Brno)		
271	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce imKinsky, Antiquitäten, Wien, 25. 11. 2015, lot 640		
Sign: <i>Johann Stanzel Brünn No 689</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodinou schránu podoby členěného pilastru s košíkem květin vyvyšují bočníkové nožky s listy vavřínů. Spodní sokl člení dva rizality s rozetovou výplní. Z něj se zvedá volutový podstavec se středovým průhledem na kyvadlo, na který navazuje segmentovitě prohnutá římsa lemovaná perlovcem ze spodní strany. Buben s hodinovým strojem lemuje dřevorezba s listy vavřínu a pletence. Na vrchní přečnávající část s motivy listoví navazuje košík květin s růžemi a zvonky.

Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením 5, 10, 15–60 a 1–12. V horní polovině můžeme přečíst signaturu *Johann Stanzel Brünn No 689 a* v dolní uvidíme tři natahovací otvory. Dvojici prořezávaných a rytých ruček chrání vypouklé sklo rámované mosazným prstencem nad nímž přečnávají dva pákové regulátory odbíjení.

Čtvrtý stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál. Číslování hodin nekoresponduje se vzhledem schránky, zároveň je poměrně vysoké. V rámci výzkumu se mi nepodařilo ověřit, zda byl popis u aukční položky správný a nejedná se o překlep.

Stanzel Johann, *1721–†1802 (Brno)		
272	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 196		
Sign: <i>Johann Stantzel Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinová schránka má podobu romantické architektury podoby rozvalin. Stroj leží na soklu vlevo od středu. Po pravé straně se zvedají sloupy s chybějící částí oblouku a girlandami. U patky sloupů stojí Herkules s býkem. Levou stranu v popředí doplňuje váza na polosloupě. Celý sokl s figurami a prvky architektury pokrývá bohaté zlacení.

Vypouklý kruhový smaltovaný číselník definuje při vnější straně dělení po minutách a označení 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Z vnitřní strany přiléhá stupnice datumáře 1–31. Uprostřed nechybí tři otvory pro natahování. Nad deskou se otáčí dvojice ocelových prosekávaných rafí. Mohutný čtvrtkový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Stanzel Johann, *1721–†1802 (Brno)		
273	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Dorotheum, Antiquitäten, 28. 9. 2016, lot. 1		
Sign: <i>Johann Stanzel Brünn No. 710</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Po stranách schránku prosvětlují okénka kasulového tvaru a vpředu v horní části provzdušňují průduchy pro lepší slyšitelnost odbíjení. Schránku posazenou na bochníkové nožky zdobí nárožní vybrání a zakončuje mansardová stříška se čtveřicí flambonků v nárožích a postavou sedícího Saturna s kosou a přesýpacími hodinami.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části, ve kterém nalezneme dva kruhové regulátory odbíjení a mezi nimi v rytém medailonu signaturu *Johann Stanzel Brünn No. 710*. Volné plochy desky vyplňují rytiny v podobě svislých pásů a v nárožích stříbřené lité rokaje s květy. Uprostřed číselníkové desky se v obloukovém průhledu kýve kontrolní kyvadélko. Mezikruží definuje minutové dělení, značené 5, 10, 15–60 a označení hodin v rozsahu I–XII. Čas ukazují prořezávané a zlacené rafie otáčející se nad třemi natahovacími otvory. Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Stäntzel Joseph, 1760–1780 (Olomouc)		
274	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: 1770–1780
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 502		
Sign: <i>Joseph Stantzel Schlosser Meister in Olmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Podoba stroje již neodpovídá původnímu stavu. Číselníková deska ze skříňkových hodin dnes překrývá schwarzwaldský polodřevěný stroj s řetízky a závažími.

Mosaznou čtvercovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Číselník tvoří mezikruží dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60 a I–XII. Střední část je překryta, aby nebyly vidět natahovací otvory a pravděpodobně segment s kontrolním kyvadélkem. Ručky nedochovány. Cvikly vyplňují mosazné apliky tvaru rozvilin a rohů hojnosti. Vrchnímu oblouku dominuje mosazná puklice se signaturou *Joseph Stantzel Schlosser Meister in Olmütz*. Volné plochy dekorují gravírované akantové rozviliny.¹⁰⁰⁵

J. Stänzel se stal kolem roku 1760 v Olomouci měšťanem. Byl zámečnickým mistrem stejně jako jeho otec Antonín, který v roce 1730 opravil pro městskou radu věžní hodiny.¹⁰⁰⁶ Zmíněnou číselníkovou desku datuji do období 1770–1780.

Stanzl Dominik, 1803–1810 (Brno)		
275	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: po 1803
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Šumperku, inv. č. H 7772		
Sign: <i>Dominik Stanzl in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hodinová schránka má podobu stylizované antické architektury. Buben stroje protíná architráv, jenž spočívá na čtveřici sloupů s hlavicemi podoby svěšených listů. Kládí

¹⁰⁰⁵ Ve stítních i soukromých sbírkách nacházíme podobných montáží větší množství. Jejich vznik osvětluji tím, že různé komponenty z mnohdy vzácnějších, ale nefunkčních nebo nekompletních hodin, byly pro svou kvalitu a propracovaný dekor opět využívány. Původní dřevěné malované číselníky schwarzwaldských hodin podléhaly často v domácích podmínkách prohýbání, praskání i jiné degradaci.

¹⁰⁰⁶ Čermák 2005a, s. 26, 46.

z vrchní strany v návaznosti na sloupy ukončují antické vázy. Pod hodinami, mezi sloupy stojí dvě postavy římských vojáků v triumfálních pózách. Za dvojicí můžeme v okně zdobeném bosází vidět kyvadlo podoby velkého slunce. Spodní část hodin tvoří sokl, v přední části rozšířený obloukem, jenž leží na kulovitých nožkách.

Vypouklý smaltovaný číselník má tvar kruhu a definuje jej dělení při vnější straně po minutách a označení 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu I–XII. Hodinovou a minutovou ručku zdobí prosekávaný dekor s gotizujícími prvky, ručka kalendáře má tvar šípů. Uprostřed nechybí tři otvory pro natahování. Mohutný čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Stanzl Dominik, 1803–1810 (Brno)		
276	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Aukce Aukro, 2. 8. 2021, lot 6972267164		
Sign: <i>Dominik Stanzl in Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hnědě a černě lakovaná schránka sestává z obdélného soklu na alabastrových nožkách, o který se při krajích čtveřicí zlacených lvích tlap na stupních opírá edikula s hodinami a segmentovým štítem s intarzovanou linkou. Celek uzavírá soška amora s pohárem. Na zadní desce stroje nalezneme otisk razítka *Hynek Oswald hodinář Král. Vinohrady č. 10.*

Vypouklý smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením hodin 1–12 a přiléhající stupnicí kalendáře 1–31. Střed vyplňuje romantická malba stavení mezi stromy. V popředí u říčky a kamenného můstku hovoří dvojice pocestných. Na obloze nalezneme signaturu *Dominik Stanzl in Brünn*.

Čtvrtkový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem za strojem odbíjí opakovaním do dvou spirál. Schránka nese stopy četných oprav. Spodní sokl neodpovídá vrchnímu barevnému řešení schránky. Taktéž užití zlacených tlap nedává

uprostřed kompozice logický smysl. Schránka byla pravděpodobně spodní částí dodatečně zpevněna. Vrchní ozdoba s amorem je také novotvarem.¹⁰⁰⁷

Stelker Stephan, k. 1810 (Kroměříž)		
277	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1810
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 82 671		
Sign: <i>Stephan Stelker in Kremsier</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 177		
Stav: kompletní, částečně funkční		

¹⁰⁰⁷ Srov. Urešová 1977, kat. č. 52, 53, Meis 1978 b, s. 178.

Schrána má podobu altánu s množstvím litých a tlačných dekorů. Odstupňovaný sokl na alabastrových nožkách obepíná listový vlys. Ze soklu se zvedá čtveřice sloupků s arkádami. Pod bočními oblouky se objevuje pásový ornament složený z palmet, troubících andělů, rohů hojnosti a vavřínových věnců. Pod centrálním obloukem nalezneme odlitek Amora a Psýché. Vrchní římsu dekorují vavřínové věnce s palmovým listovým, dvojicí delfínů a vlysem. Stroj v bubnovém nástavci stojí na konvexně tvarovaném soklu pro vrchní ozdobu (chybí). Strany bubnu doplňuje dvojice andělů. Smaltovaný, vypouklý číselník definuje minutové dělení s označením 1–12. Signatura *Stephan Stelker in Kremsier* opisuje oblouk z vnitřní strany. Blíže ke středu nechybí datumová stupnice a dva natahovací otvory. Čas ukazují jednoduché ručky, řezané z plechu. Stroj se dvěma pérovíky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí půlovým bitím do spirály.

Strahal Ferdinand, k. 1820 (Tábor)		
278	Typ: <i>komodové, figurální s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sbírka hodin		
Sign: <i>Ferdinand Strahal in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránku skrývá tmavé lakování a doplňují zlacené prvky. Sokl na alabastrových nožkách doplňuje palmetový ornament a uzavírá akantový vlys. Excentricky na pravé straně ční podélný nástavec s hodinovým strojem zakončený obloukem. Ve spodní části jej obohacuje oválné okénko s průhledem na kyvadlo, jež rámuje tlačná ozdoba orla s větvičkami ve spárech. O nástavec se opírá zlacená dřevořezba orientálce, stojícího na soklu s tlačnou lyrou a rohy hojnosti. Postava v turbanu natahuje pravici

a levou rukou si ukazuje k očím. Hlavu doplňuje automat – pohyblivé skleněné oči, jež se rozhlíží ze strany na stranu pomocí propojení s kývavým pohybem kyvadla.

Kruhový číselník kombinuje smalt s prořezávanou mosazí. Vnější smaltované okružní definuje minutové dělení s označením 1–12. Signatura *Ferdinand Strahal in Tabor* se proplétá mezi číslicemi 8–4. Střed číselníku odkrývá průhled na hodinový stroj krytý litou symetrickou růžicí z palmet, volut a květů. V mřížce nalezneme tři natahovací otvory. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Strahal Ferdinand, k. 1820 (Tábor)		
279	Typ: <i>komodové, figurální s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 32 695		
Sign: <i>Ferdinand Strahal in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny tvoří zlacené základna tvaru protáhlého hranolu, zdobená rytím, stojící na hranolovitých nožkách, napodobujících skládání plochých kamenů. Ze soklu se zvedá dřevěné, zlacené, válcové pouzdro, stojící na čtyřech lvích tlapách, o které se opírá vyřezávaná postava kouřícího Turka.

Bíle smaltovaný ciferník s arabskými číslicemi definuje minutové dělení se značením 1–12 a označením *Ferdinand Strahal in Tabor*. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a vřetenovým krokem odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Zmíněná dvojice hodin se sochou s automatem v podobě Turka s pohyblivými očima (kat. č. 278, 279) může být inspirována tureckým šachistou – androidem vynálezce Wolfganga von Kempelena, který jej vozil a ukazoval po Evropě v letech 1770–1804 a později Johann Nepomuk Mälzel v době od 1805 do 1838.¹⁰⁰⁸ Z pramenů víme, že každý divák si pamatoval především jeho vážné pohyblivé oči. Analogické příklady sošek nalezneme v produkci vídeňských hodin kolem roku 1820. Například dvě ukázky signované Peter Rau.¹⁰⁰⁹ Automaty s pohyblivými očima, tzv. *augenwender* získaly velkou popularitu ve Schwarzwaldu, kde vznikaly ve druhé polovině 19. století.

Strahal Ferdinand, k. 1820 (Tábor)		
280	Typ: <i>komodové, sloupkové s automatem</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Ostravské muzeum, stálá expozice hodin		
Sign: <i>Ferdinand Strahal in Tabor</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka tvoří altán s alabastrovými sloupky a oblouky. Pod arkádou se ukrývá zrcadlově obložený prostor s kyvadélkem. Na kladí navazuje sekyrovitě tvarovaný nástavec s hodinovým strojem. Po stranách přiléhají naivně zpracované zlacené dřevořezby dvojice gryfů a na vrcholu orel se složenými křídly.

Kruhový číselník kombinuje smalt s automatem z mosazného plechu. Mezikruží při vnější straně definuje minutové dělení a značení 1–12. Signatura *Ferdinand Strahal in*

¹⁰⁰⁸ Levitt 2000, s. 26, 37-39, 87-91.

¹⁰⁰⁹ Aukce Dorotheum, Antiquitäten – Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Fayencen, Volkskunst, Skulpturen, Wien, 31. 10. 2012, lot 54, dále Akce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Vintage, Asiatika, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 29. 3. 2017, lot 62.

Tabor proplétá čísla 8–4. Střed vyplňují pohybliví amorci jako kováři ve Vulkánově dílně. Jeden brousí šíp a druhý tluče do kovadliny. Obloukovou girlandu pod nimi dekorují květy a mašle. Průhledy ve zbylých částech umožňují vidět hodinový stroj. Ocelové ručky tvaru fleur de lis chrání vypouklé sklo v mosazném prstenci. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
281	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Správa pražského hradu, inv. č. HS 9305/PH 22 451		
Sign: <i>Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodinový korpus má podobu stylizované architektury. Z černě lakovaného soklu na čtyřech kulových alabastrových nožkách se zvedají dva alabastrové sloupy s patkami a dřevěnými zlacenými akantovými hlavicemi. Nesou černě lakované kladí obohacené akvarelem s pohledem na chrám sv. Štěpána a sv. Karla Boromejského ve Vídni. Nad kladím navazuje nástavec s nikou a zlaceným rámem, jenž obsahuje aranžmá z umělých a sušených květin. Po stranách sedí vyřezávaní zlacení lvi a stojí obelisky ukončené alabastrovými vázami. Buben s hodinovým strojem visí při spodní straně kladí. Kyvadlo má tvar slunce.

Stroj překrývá smaltovaný číselník v rozsahu I–XII s minutovým dělením. Signatura *Carl Suchy in Prague* proplétá čísla VIII–IIII. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
282	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Múzeum Bojnice, inv. č. UH 761		
Sign: <i>L. Hainz, Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: Janovičková 2003, s. 62		
Stav: restaurované, funkční		

Schrána má tvar kolonády. Hodiny drží v dřevěném dlabaném bubnu mezi dvěma římsami. Po stranách jej obklopují sedící zlacené karyatidy. Pod číselníkem se mezi dvěma dvojicemi alabastrových sloupů s nakaširovanými patkami a hlavicemi pohybuje roštové kyvadélko s lyrou na jeho čočce. Motiv lyry se opakuje ještě v zadní části, kde slouží jako podpěra hodinového bubnu. Spodní sokl, vyvýšený na kulovitých alabastrových nožkách, zdobí kanelování. Vrchní římsu lemují ornamenty květů řezané z perleti.

Uprostřed v oválném rámečku schovává zasklení grafiku s pohledem do dílny hodináře. Plochou stříšku dekoruje po obvodu kanelování. Celek uzavírá dřevořezba zlaceného sedícího orla. Plochy, jež nejsou zlaceny, pokrývá černé lakování.

Stříbřený kruhový číselník s minutovým dělením a značením I–XII doplňuje signatura *L. Hainz* v mosazném gilošovaném rámečku.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí čtvrti opakovaním do dvou spirál. Na zadní desce nalezneme označení *Carl Suchy in Prague*. Číselník byl pravděpodobně nahrazen, protože úplně nelícuje s mosazným prstencovým rámečkem.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
283	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, sbírka hodin		
Sign: <i>Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny rámuje dřevorezba – profilovaný kotouč s paprsky tvaru okvětních lístků. Ve cviklech přiléhají trojúhelné ozdoby tlačené z mosazného plechu. V dolní polovině desky vidíme v průhledu terč kyvadla, rámovaný tlačenou ozdobou v podobě orla nesoucího ve spárech oválný rám s listovými úponky. Desku lemují bohatý profilovaný rám, zdobený vejcovcem a opakujícím se lístkovým motivem. Vše sjednocuje bohaté zlacení. Smaltovaný kruhový číselník definuje minutové dělení se značením I–XII. Signatura *Carl Suchy in Prague* opisuje půlkruh v horní polovině číselníku. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
284	Typ: <i>nástěnné, obrazové, hrací</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. 147 683		
Sign: <i>Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

V bohatě zlaceném reliéfně dekorovaném blondelovém ránu nalezneme obraz malovaný na plechu. Zachycuje loveckou scénu v alpské krajině. V prvním plánu teče bystřina, přes kterou přejíždí povoz tažený párem volů. Na břehu leží skolený jelen, který je obklopen hloučkem několika přihlízejících a psů. Vpravo ční skaliska a v pozadí zasněžené vrcholky hor. V horní polovině rozšiřuje rám oblouk s hodinovým strojem.

Vypuklý smaltovaný číselník definovaný po minutách nese označení *Carl Suchy in Prague*. Čtvrtkový stroj s kyvadlovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou spirál. Součástí je hrací strojek Františka Řebíčka. Pohánění jej pérovník se systémem převodů a větrným regulátorem. Válec je osázen drobnými jehličkami, které drnkají melodii do ocelového hřebene s různě dlouhými hroty. Na zadní desce nalezneme v repertoárovém štítku „*Prorok od Mayerbeera*“.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
285	Typ: <i>nástěnné, obrazové</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Múzeum Bojnice, inv. č. UH 707		
Sign: <i>Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

V bohatě zlaceném reliéfně dekorovaném blondelovém ránu nalezneme obraz malovaný na plechu. Motivem olejomalby v rámu je na balkoně trůnící Leopold Rakouský, jenž ve společnosti dvorních dam hledí do krajiny a sleduje spolu s nimi odlétající závoj.

Smaltovaný vypouklý číselník má minutové dělení s označením I–XII a signaturou *Carl Suchy in Prague*. Stroj s číselníkem za skleněným okénkem doplňuje oblouk v horní liště rámu. Se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Suchy Carl Emanuel, *23. 12. 1796–†21. 2. 1866 (Praha)		
286	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 126 018 a-c		
Sign: <i>Carl Suchy in Prague</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Z oválného podstavce, zdobeného květinovým motivem se zvedají dvě propletená delfíní těla v podobě sloupků. Ty nesou kladí s bubnem a hodinovým strojem, který lemuje perlovec s rokají a páskou. Pod strojem se kýve kyvadlo s kruhovým medailonem a rosetou. Celek sedí na černém, dřevěném soklu, do něhož zapadá skleněný příklop. Vypouklý smaltovaný číselník s označením I–XII nese signaturu *Carl Suchy in Prague*. Půlový stroj s kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do spirály.

Carl Suchy & Söhne, 1830–1941 (Praha)		
287	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, sbírka Hodiny, inv. č. H 12		
Sign: <i>Carl Suchy et Söhne in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny nalezneme v plechovém bubnu zavěšeném pod trubkovým obloukem s litým odlitkem s maskaronem, boltci a květinami v horní části a spočívajícím na dvou sloupech s trubkovými dříky se síťovitě gilošovanými patkami a hlavicemi. Pod hodinovým strojem se kýve prořezávané zlacené kyvadélko a za ním stojí litá vzpěra podoby propletených delfínů s boltci a květinami. Sokl má oválný tvar, po stranách je lemován tlačnými opakujícími se motivy lyr a váz. V nejnižší části soklu spatříme ústupek s drážkou pro skleněný poklop, který se nedochoval. Celá kompozice je volně propletena pájenými rozvilinami s květy a lístky zhotovených ze smaltu, plechu a mosazného drátu.

Kruhový smaltovaný číselník s minutovým dělením v rozsahu I–XII nese signaturu *Carl Suchy et Söhne in Prag*. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem s kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Carl Suchy & Söhne, 1830–1941 (Praha)		
288	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. H 2 – 143 887		
Sign: <i>Carl Suchy et Söhne in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolovou schránku prosvětluje zasklení ze tří stran. Ve spodní části ji doplňuje konzola štítkového tvaru se soustruženým čučkem. Po stranách skříně se táhne dvojice pilastrů s jednoduchými hlavicemi a vrchol uzavírá stříška lemovaná zvlněnou lištou. Plochy schránky zdůrazňují tlačené rokajové ornamenty.

Kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení se značením I–XII. V horní části nalezneme signaturu *Suchy et Söhne in Prag*. Číselník lemuje mosazný reliéfní věnec z vejcovce a volut. Jicí stroj s jedním pérovníkem reguluje kotvový krok a dlouhé kyvadlo na pérovém závěsu.

Carl Suchy & Söhne, 1830–1941 (Praha)		
289	Typ: <i>stolní, figurální</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: Vlastivědné muzeum v České Lípě, inv. č. 63 419		
Sign: <i>Suchy et Fils, Japy Frères</i>		
Lit: Heroutová 1983, kat. č. 46		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka kombinuje lité a plechové tlačené prořezávané komponenty. Z bombírovaného soklu, vyvýšeného na akantové nožky stoupá tvar hranolu se zvonovitou stříškou, který vrcholí motivem zbroje (přilbicí a korysem) s rohy hojnosti. Po stranách přiléhají maskarony.

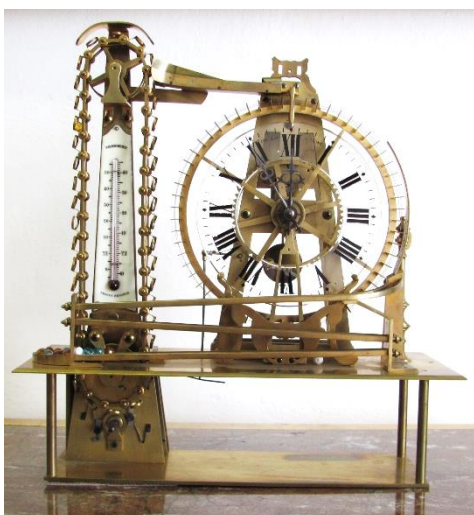
Číselník ve francouzském stylu tvoří mosazný podklad s vloženými smaltovanými indexy I–XII v kartuších. Při dolní straně nalezneme signaturu *Suchy et Fills*. Půlový stroj se dvěma pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na pružinovém závěsu odbíjí do zvonku. Nese signaturu *Japy Frères a Suchy et Fils*.

Označení *Japy Frères* nalezneme od poloviny 19. století na hodinových strojích z Beaucourtu ve Francii. Synové Frédéric a Japy (*1740–†1812) zde založili profesionální tovární výrobu na vlastních vylepšených strojích a hodinářskými součástkami posléze zásobovali celou střední Evropu.¹⁰¹⁰ Na objednávku synů Carla Suchého dodávali do Prahy velmi populární zboží francouzského vzhledu.

¹⁰¹⁰ Tardy 1971, s. 326.

Carl Suchy & Söhne, 1830–1941 (Praha)		
290	Typ: stolní, gravitační	Dat: po 1900
Vlastník: Muzeum Tomáše Bati ve Zlíně, inv. č. H 3992		
Sign: <i>Carl Suchy et Söhne</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skutečně ojedinělý časoměrný přístroj nese signaturu *Carl Suchy et Söhne*. Můžeme zde mluvit o typu gravitačních kuličkových hodin. Ty mechanismus

v určitých intervalech vypouští a pohání jimi na způsob závaží hodinový stroj. Hlavní část zakrývá skleněný číselník v rozsahu I–XII s minutovým dělením. Skrze číselník vidíme největší hnací kolo, které má po svém obvodu šedesát kapes pro uložení kuliček. Ty do kapes padají v místě 58. minuty na číselníku a pomalu putují zprava po obvodu. V místě 20. minuty vyklouznou

a kutálejí se žlábkovým systémem k druhému oddělenému strojku, který je poháněn perem uloženým v bubnu a se systémem kol a větrníkem pomalu transportuje kuličky řetězovým dopravníkem k hornímu okraji hodin, kde vypadnou a žlábkem se dokutálí až k místu 58. minuty, kde opět vpadnou do jednotlivých kapes. Pravidelný rytmus hodin drží kotvový krok s krátkým kyvadlem umístěným za strojem. Dekorativní prvky se omezují pouze na tvarově bohatě pojaté desky a úchyty. Stroj byl původně spodní částí zapuštěn do dřevěného soklu a schován pod skleněným poklopem.

Před sebou máme další hodiny, které nevznikly v dílně bratrů Suchých, ale byly pouze přeprodávány a signaturou dodatečně označeny. Mechanismus byl poprvé představen při výstavě v Paříži roku 1900.¹⁰¹¹ Využíval a do praxe přitom uvedl starší poznatky o gravitačních kuličkových hodinách.¹⁰¹²

Tlustos Josephus, k. 1750 (Zlatá Koruna)		
291	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 83 393		
Sign: <i>Josephus Tlustos Sacrae Coronae</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 29		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolová, ze čtyř stran zasklená, schránka stojí na bočníkovitých nožkách. Provdušňují ji dva průduchy kryté z přední strany rytým plechem s průřezy. Konkávně a konvexně profilovanou stříšku doplňují zlacené čučky v nárožích a segmentové madlo ve vrcholu.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. Na desce nalezneme ryté mezikruží dělené po minutách a značené I–XII a 5, 10, 15, ... 60. Ve středovém terči obklopují ryté akantové dekory půlkruhovou výseč pro sledování pohybu kontrolního kyvadélka a tři natahovací otvory. Ve cviklech přiléhají lité ozdoby s boltci. Vrchnímu oblouku dominuje vypouklý medailon s rytou signaturou *Josephus Tlustos Sacrae Coronae*. Po stranách přiléhají dva půlkruhové regulátory odbíjení.

¹⁰¹¹ Planchon 1900, s. 153–157.

¹⁰¹² Serviere 1719, s. 9–22.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí do dvou zvonků.

Hodináře Josepha Tlustose nalezneme v pramenech jako autora stolních hodin z doby kolem roku 1750 v Jindřichově Hradci.¹⁰¹³ Kolem roku 1800 vznikla ve Vídni dvojice dřevěných zlacených nástěnných konzolových hodiny označených signaturou *Joseph Frantz Tlustos Wien*¹⁰¹⁴ a také existuje zmínkou, že hodinář stejného jména vytvořil roku 1773 jako první samonatahovací hodinky.¹⁰¹⁵ Citované informace o hodinkách se ale rozcházejí. V prvním případě je autor uváděn jako vídeňský a v druhém pražský.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
292	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Dorotheum, Möbel, Schmuck, Glas und Porzellan, Graz, 9. 6. 2017, lot 330		
Sign: <i>Sebastian Dreffler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černěná schránka je prosklená z přední strany. Spočívá na mosazných nožkách s listovcem a na bocích ji po celé ploše vyplňují ornamentální akantové mřížky podložené červenou látkou a ukrývající průduchy. Přední dvířka taktéž doplňují v horních nárožích mřížkou kryté průduchy trojúhelného tvaru. Celek vrcholí mansardovou stříškou s čtveřicí orientalizujících váz. Ve vrcholu drží madlo pro

¹⁰¹³ Abeller 1977, s. 558.

¹⁰¹⁴ Abeller 1977, s. 558; Aukce Barnebys, Wien, 25. 9. 2019, lot 123079686.

¹⁰¹⁵ Diarium 1773, s. 23–24, Leipzig 1775 (15. 4. 1775).

přenášení. Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Plochu vyplňuje stříbřené mezikruží dělené po minutách a označené 5, 10, 15–60 a I–XII. Středový terč bez výrazného zdobení patří čtvercové datumce a segmentovému okénku s kontrolním kyvadlem. Tři otvory pro natahování leží atypicky ve stříbřeném mezikruží. To obklopují ze čtyř stran kruhové medailony alegorií ročních dob věnčených akanty. Vrchní oblouk vyplňuje kruhový ukazatel synodického měsíce v rozsahu 1–29½ dne se segmentovým okénkem a vyobrazením jeho fází. Po stranách přiléhají dva regulátory odbíjení. Zbylou část segmentu vyplňují akantové rozviliny.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků. Dle nedokonalostí ve skládání schránky a způsobu umístění natahovacích otvorů do číselníku uvádím dataci kolem roku 1760.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
293	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, inv. č. H 57		
Sign: <i>Sebastian Treffler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolovou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Má jednoduchou horizontální římsu a stříšku podoby mansardy. Vrchol uzavírá mosazné sklopné madlo.

Čtvercovou číselníkovou desku z mosazi rozšiřuje v horní části oblouk. Desku vyplňuje kruhové mezikruží, dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Ve středu desky mezi rytými rozvilinami se stylizovanou mušlí se v průhledu kýve kontrolní kyvadélko se zeleným kamenem. Nechybí okénko datumáře a tři otvory pro

natahování. Čas ukazují prořezávané rafie. Ve cviklech přiléhají odlitky okřídlených hlaviček putti. Horní oblouk vyplňují tři kruhy z mosazi. Ve středním nalezneme rytou signaturu *Sebastian Treffler in Prag a* v bočních dva regulátory odbíjení.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Zadní desku stroje zdobí bohaté rytí stylizovanými páskami a úponky s květy.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
294	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Aukro, 16. 7. 2020, lot 6970973131		
Sign: <i>Sebastian Treffler in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Totožný kus jako kat. č. 293. Schránku doplňuje nepůvodní madlo, flambony a mladší nožky. Zadní desku zdobí po celé ploše gravírování. V rytém rámci s mřížkováním nalezneme soustředný boltcový ornament s akanty, páskou a okřídleným tříčlánkovým řetězem uprostřed.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
295	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Dorotheum, Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Vintage, Fayencen, Skulpturen, Volkskunst, Wien, 4. 4. 2018, lot 23		
Sign: <i>Sebastian Treffler Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hranolovou skříňku z ořechového dřeva prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Je vynesena na čtveřici gryfových spárů s koulemi, v nárožích ji lemuje zlacený dřevěný vlys s perlovcem a uzavírá ji mansardová stříška s čtveřicí amfor v nárožích a akantovým ornamentem s mašlí z přední strany. Po stranách nechybí průduchy kryté slabou ornamentální mřížkou.

Čtvercovou mosaznou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Kruhové mosazné mezikruží definuje minutové dělení s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Ve středovém terči se v segmentu kýve kontrolní kyvadélko. Volné plochy doplňují ryté rozviliny, jež věncí signaturu *Sebastian Treffler Prag* a trojici natahovacích otvorů. Čas ukazují rozvilinové rafié s prořezáváním a modřením. Vrchnímu oblouku dominuje mosazný kruh datumáře s jednou rafií. Po stranách jej doplňují dva regulátory odbíjení.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
296	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Dorotheum, Antiquitäten – Möbel, Skulpturen, Glas und Porzellan, Wien, 26. 4. 2017, lot 753		
Sign: <i>Sebastian Treffler Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tmavě lakovanou schránku kapličkového tvaru obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšenou na lité rokajové nožky ji dekoruje devět samostatných rokajových ornamentů a uzavírá mansardová stříška s flambony v nárožích, segmentovou boltcovou aplikou lemující vrchní římsu a litou ozdobou v podobě košíku květin.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Její rozložení a zdobení je stejné jako u předchozí ukázky.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, týdenním chodem, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do dvou zvonků. Zadní desku lemuje osově skládaná ornamentální páska a střed vyplňuje bohatá akantová kartuš s květy se signaturou *Sebastian Treffler Prag*.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
297	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Christie's Live Auction 2808, European Furniture, Clocks, Sculpture and Works of Art, London, 16. 12. 2008, lot 314 A		
Sign: <i>Sebastian Treffler Prag, Wenceslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Tmavě lakovanou schránku kapličkového tvaru obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšenou na lité rokajové nožky ji dekoruje devět samostatných rokajových ornamentů a uzavírá mansardová stříška s litou ozdobou v podobě košíku květin.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Její rozložení a zdobení je stejné jako u předchozí ukázky (kat. č. 296)

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, opakovacím bitím do dvou zvonků, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem nese na zadní desce signaturu *Wenceslaus Wilfahrt Prag*.

Domnívám se, že se jedná o mladší kompilát. Celek byl pravděpodobně složen ze tří samostatných a upravených prvků – skříně, číselníku a stroje. Možná právě z komerčních důvodů. Prvky na sebe pasují, protože ke konci 18. století došlo k určité standardizaci vyráběných komponentů, jež hodináři používali.

Treffler Sebastian, *1714–†1791 (Praha)		
298	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Slovenské technické muzeum v Košiciach		
Sign: <i>Sebastian Treffler Prag</i>		
Lit: Ďuricová 1993, s. 41		
Stav: neznámý		

„...sú tu aj strojčky tuzemské s nápismi ako: Thomas Lampl a Olmutz, Sebastian Treffler Prag, z 18. a 19. storočia.“¹⁰¹⁶

Treffler Joseph, měšťanem 1808 (Praha)		
299	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 54 865		
Sign: <i>Sebastian Treffler Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Sloupkové hodiny se signaturou Josef Treffler Prag.“¹⁰¹⁷

¹⁰¹⁶ S tímto příkladem jsem se osobně nesetkal, a tak uvádím pouze citaci z literatury.

¹⁰¹⁷ Při badatelské návštěvě mi nebylo umožněno fotografování a na rozsáhlejší poznámky mi bohužel nevystačil určený čas.

Tröger Peter, k. 1760 (Aš)		
300	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum Karlovy Vary, inv. č. CH 80		
Sign: <i>Peter Tröger in Asch</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána nese podobu altánu. Z obdélného soklu se zvedá čtveřice alabastrových sloupků, jež nesou kladí s hodinovou schránkou. Po jejích stranách ji lemují dvě krychle s koulemi. Mezi sloupky vidíme postavu Merkura u obětního oltáře. Části skříně pokrývá zlacení a vrstva dýhy.

Kruhový smaltovaný číselník s minutovým dělením a značením hodin nese signaturu *Peter Tröger in Asch*. Nechybí tři otvory pro natahování. Čtvrtový stroj s třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Uhl Joseph, 1760–1790 (Praha)		
301	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Královská kanonie premonstrátů na Strahově		
Sign: <i>Josef Uhl Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 42		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hnědě lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Na bocích nalezneme nad kasulovými okénky průduchy v podobě rozet kryté prolamovanou rostlinnou mřížkou. Skříňku vyvyšují nožky v podobě rokajů. Ke spodní římse přiléhá ozdoba v podobě snítky s hřebínkem a na mansardové stříšce rokaj. Flambony a madlo se nedochovaly.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Původní číselník chybí. Nahrazuje jej kruh s minutovým dělením a číslicemi na plexiskle. Vrchnímu oblouku dominuje poklice s věncem a rytou signaturou *Josef Uhl Prag*, která je lemována dvěma regulátory odbíjení. Volné plochy desky doplňují lité rokaje. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem s kyvadlem umístěným vzadu odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Uhl Joseph, 1760-1790 (Praha)		
302	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Aukce Dr. H. Cott, 19. 11. 2005, lot. 432		
Sign: <i>Josef Uhl Prag</i>		
Lit: Fritsch 2010, s. 78		
Stav: restaurované, funkční		

Schránu tvoří kovová montáž složená ze stylizovaných delfínů v nárožích a jejich propletených ocasů ve vrcholu kompozice. Z přední strany nesou akantově dekorovaný rámeček se zasklením. Zadní stranu stroje kryje bohaté gravírování s doplněným kasulovým okénkem s průhledem na setrvačku. Mosazný kroužek na vrcholu zjednodušuje přenášení.

Číselníková deska kopíruje svým tvarem konkávně a konvexně tvarovanou schránku. Číselník s německými hodinami tvoří smaltovaná poklice, v jejímž středu je kruhový regulátor budicího zařízení. V horní části desky nechybí regulátory odbíjení. Čas ukazují modřené, řezané ručky. Spodní část zdobí signatura *Joseph Uhl Fecit Prague*. Čtvrtkový stroj s bicím a budícím ústrojím, řetízkovým vyrovnávačem, kovovými zvonky reguluje špindlový krok.

Uhl Joseph, 1760–1790 (Praha)		
303	Typ: <i>nástěnné, obrazové s automaty</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Wien Museum – Uhrenmuseum, stálá expozice		
Sign: <i>Josef Uhl Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou schránu překrývá z přední části zlacený rám zdobený zubořezem, jenž lemuje malbu na plechu. Na desce vidíme neškoleně zpracovanou kopcovitou krajinu porostlou listnatými stromy. V pravé dolní části stojí dům s půdní nástavbou obehnaný plotem s brankou. Další menší stavba na opačné straně se podobá vížce. Nad kopcovitým terénem prosvítá modrá obloha skrze roztrhaná mračna. V kopcích si všimneme čtvera půlkruhovitých okének. V jednom z nich je kontrolní kyvadélko, které vrcholilo pravděpodobně bílou holubičkou. Při spuštění bití se v ostatních okénkách pohybují na kotoučích namalované postavy.

Číselník v dolní polovině obrazu tvoří stříbřené mezikruží s hodinovou stupnicí I–XII a minutovou 5, 10, 15–60. Číselníkový terč doplňují čtyři skalní vrcholy s náletovými dřevinami. Chod zajišťuje půlový stroj se dvěma pérovníky a kyvadlem.

Uhl Joseph, 1760–1790 (Praha)		
304	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. 6894		
Sign: <i>Uhl Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

„Hodiny mosazné, tvaru kapesních hodin ve dvojím plášti. Vrchní plášť s vloženým skleněným kotoučem nad číselníkem, je stejně jako spodní potažen zelenou kůží a prosekán kruhovými otvory. Střed spodního pláště tvoří pohyblivá kruhová deska s třemi otvory pro natahování stroje. Číselník bílý, porcelánový s černými římskými číslicemi hodin a arabskými číslicemi minut. Ve středu nápis černá UHL Prag. Ve středu mosazný číselník s arabskými číslicemi 1-12. Ručky ornamentálně prořezávané a ryté z mosazi. Stroj mosazný, vysoký, zdobený rytými rozvilinami, pod ním v dolním plášti připevněn cimbál. Zevně nahoře připevněn ovální kroužek z mosazi. Koupeno od Poppera a Roubíčka.“¹⁰¹⁸

Uhl Michael, k. 1790 (Litovel)		
305	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Ostravské muzeum, stálá expozice		
Sign: <i>Mich: Uhl in Littau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

¹⁰¹⁸ Hodiny jsem nemohl ohledat osobně, a tak uvádím doslovný přepis inventární karty.

Hranolovou schránu posazenou na bočníkové nožky obklopuje zasklení ze čtyř stran. Přední stranu doplňují dva průduchy kryté mosaznými prosekávanými mřížkami s červenou látkou. Dvířka lemují zlacené vavříny. Motiv zlaté vavřínové pásky se opakuje i v nárožích. Po stranách můžeme kasulovými průhledy sledovat stroj. Vrchní stříšku, konkávně a konvexně profilovanou, doplňuje z přední strany litá ozdoba v podobě boltců a stylizované mušle. Flambony v nárožích a stylizovaná kartuše s dvojicí putti ve vrcholu celek završují.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk ve vrchní části. Střed desky vyplňuje mosazné mezikruží dělené po minutách a označené I–XII a 5, 10, 15–60. Signatura *Mich: Uhl in Littau* se proplétá mezi čísla 35–25. Středový terč vyplňují soustředně gravírované vlnovky, vejcevec a květy. V horní polovině nechybí výseč pro sledování pohybu kontrolního kyvadélka a v dolní tři natahovací otvory. Čas ukazují ocelové prořezávané rafie doplněné mosazným kolem 1–12 pro regulování budíku. Cvikly vyplňují boltcové ornamenty. Vrchní oblouk zdobí rytá mřížka a doplňují dva regulátory odbíjení a centrální medailon s rytou vázou s květinami.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem, krátkým kyvadlem za strojem a budicím zařízením odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Uhl Michael, k. 1790 (Litovel)		
306	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Aukce Drouot, Zurich, červen 2021, lot 3904		
Sign: <i>Mich: Uhl in Littau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hnědou lakovanou schránku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšena na gryfových spárech s koulemi má nároží lemována vavřínovým vlysem a vrcholí mansardou s flambony v nárožích. Z přední strany a po stranách nechybí průduchy kryté reliéfní prolamovanou boltcovou mřížkou. Stříšku uzavírá barokně tvarované madlo s dvojicí putti.

Čtvercovou desku rámovanou vavřínem rozšiřuje oblouk v horní části. Střed vyplňuje stříbřené mezikruží s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60 a I–XII. Signatura *Mich: Uhl in Littau* se proplétá mezi čísly VII – VI – IV. Terč se segmentovým průhledem na kontrolní kyvadlo, okénko datumáře a trojici natahovacích otvorů rámuje soustředné gilošování. Cvikly patří litým boltcovým dekorům. Vrchní oblouk, taktéž gilošovaný, určuje půlkruhový ukazatel synodického měsíce s vyobrazením jeho fází, který doplňují dva regulátory odbíjení. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
307	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: po 1813
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3591		
Sign: <i>A. Ullerich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovaná schránka má podobu edikuly. Sokl zdobí tlačaná akantová pásová rozvilina se stáčenými květy růží a zvonků. Po stranách čtvercových zasklených dvířek přiléhají zlacené dřevěné stylizované karyatidy a sklo rámuje listovec. Vrchní římsa pobita dvojicí tlačných vlysů s palmetami a květenstvím. Stříška podoby tympanonu je vyplněna reliéfním sluncem. V nárožích ji lemují čtyři dřevěné amfory a štít uzavírá poslední největší.

Mosaznou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Centrální prostor vyplňuje smaltovaný terč s vnějším okružím německých hodin, dělený po minutách a označený I–XII. Ve středu přiléhá ukazatel 1–12 pro regulování budíku. Ve zbylé ploše nalezneme čtyři číselníky s ukazateli vteřin, dne v týdnu, měsíce a data. V horní polovině opisuje oblouk signatura *A. Ullerich a v dolní in Hohenelbe*. Ve cviklech přiléhají lité ozdoby podoby orlů se snítkami ve spárech. Nad číselníkem se ve výřezu pohybuje postava korunujícího anděla, sloužící jako kontrolní kyvadélko. Po stranách spatříme už jen dva regulátory odbíjení a ve střední části smaltovaný medailon s výjevem města na útesu.

Čtvrťový stroj s vřetenovým krokem, třemi pérovníky a krátkým kyvadlem za strojem odbíjí opakováním do dvou spirál.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁹ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 84.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
308	Typ: <i>stolní, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3566		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka tvaru antického chrámku má černěný sokl, rozšířený dopředu obloukem. Z něj se zdvíhá dvojice alabastrových sloupů s korintskými hlavicemi, jež nesou tympanon s tlačnou ozdobou vavřínového věnce s girlandou. Pod štítem visí buben hodinového stroje.

Smaltovaný vypouklý kruhový číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. V horní polovině přečteme signaturu *A. Ullrich in Hoheneibe*. Čas ukazují jednoduché ocelové rafié. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakovaním do dvou spirál.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
309	Typ: <i>stolní, sloupkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9166		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: Kopecká 1992, s. 22		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schránka tvaru altánu s postranními stěnami doplňuje dvojice sloupků uprostřed. Z konkávně zvlňného soklu s tlačeným reliéfním květenstvím se zvedá dvojice alabastrových sloupků, za nimiž můžeme spatřit prostor obložený zrcadly. Kladí zdobí tlačené ornamenty z plechu. Nástavec s hodinovým strojem nemá dodatečné ozdoby. Chybí postranní zlacené dřevořezby.

Kruhový smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. Signatura *A. Ullrich in Hoheneibe* opisuje oblouk v jeho horní polovině. Ve spodní nalezneme dva natahovací otvory. Jednoduché ručky zvýrazňují kruhové vrtané terčíky. Čtvrťový stroj se dvěma pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do spirály.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
310	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Aukce Ronald Phillips, Fine antique english furniture, London, říjen 2012, lot 108		
Sign: <i>A. ULLRICH IN HOHENELBE</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka na vyduté konzole se zlacenou akantovou rozvilinou s květy slunečnic dýhovaná mahagonem sestává z trojice prosklených prvků – soklu, dříku a nástavce s hodinovým číselníkem.¹⁰²⁰ Hrany i římsy lemuje jednoduché černé páskování. Dřík zdobí na obou koncích prosté náběhy po stranách. Nástavec s kruhovým číselníkem, rámovaným mosazným gilošovaným prstencem, doplňují tlačené ozdoby rozvilin s květy slunečnic a zvonků. Závěr ukončuje stříška s konkávní profilací s černou destičkou ve vrcholu.

Kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením hodin I–XII. Signaturu *A. ULLRICH IN HOHENELBE*

nalezneme v jeho horní polovině. V dolní naopak jeden natahovací otvor. Čas ukazuje trojice rafií pod vypouklým sklem. Zlacené podoby šípů slouží hodinám a minutám, modřená, vyvážená vrtaným kroužkem vteřinám.

Jicí stroj pohání ploché závaží na kladce s lankem navinutým na buben hnacího kola a reguluje grahamův krok a sekundové kyvadlo s ocelovou tyčí a velkou mosaznou čočkou.¹⁰²¹

¹⁰²⁰ V německy hovořících zemích jsou označovány jako laterndluhr.

¹⁰²¹ Srov. Erbrich 1978, Kaltenböck 1988.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
311	Typ: <i>nástěnné, kontrolní</i>	Dat: k. 1830
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3599		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Stroj chrání nástěnná ořechová uzamykatelná schrána s profilovaným rámem. Po straně vyčnívá zástrč pro sklápění nebo stavění jazýčků pro vnitřní kontrolní systém, které bylo využíváno obsluhou při pravidelných kontrolních obchůzkách.

Smaltovaný číselník definuje minutové dělení, označení čtvrt hodin symbolem a hodin I–XII. Signatura *A. Ullrich in Hoheneibe* opisuje kruh, protože číselník se neustále otáčí kolem své osy, v níž je upevněna statická ocelová rafie. Po jeho obvodu napočítáme 48 jazýčků, jež se při provozu hodin sklápějí nebo rovnají pomocí zástrče. Jednoduchým systémem tak lze kontrolovat například pravidelnost obchůzek hlídače. Jicí stroj s pérovníkem a kotvovým krokem reguluje setrvačka.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
312	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Muzeum Podkrkonoší v Trutnově, inv. č. 9166		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: Kopecká 1992, s. 33		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Obdélnou schránku překrývá zlacený blondelový rám s orientalizující kompozicí. Ploše dominuje dvojice tordovaných sloupků s lomenými oblouky v horní i dolní části. Mezi sloupky drží hodinový stroj a pod ním můžeme, v rokokové kartuši, spatřit kyvadlo.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. Horní polovinu doplňuje signatura *A. Ullrich in Hoheneibe*. Dole najdeme tři natahovací otvory. Čas ukazují jednoduché ocelové ručky. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Ullrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
313	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1840
Vlastník: Aukce Kastern, Art & Antiques, Hannover, 13. 6. 2015, lot 302		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou schránku překrývá zlacený blondelový rám s orientalizující kompozicí. Ploše dominuje dvojice tordovaných sloupků s lomenými oblouky v horní i dolní části. Mezi sloupky drží hodinový stroj a pod ním můžeme, v rokokové kartuši, spatřit kyvadlo.

Smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. Horní polovinu doplňuje signatura *A. Ullrich* a dolní spolu se třemi

natahovacími otvory *in Hoheneibe*. Čas ukazují jednoduché ocelové ručky. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
314	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Aukce Dorotheum, Frühlingsauktion in Linz, Linz, 15. 5. 2014, lot 645		
Sign: <i>A: Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny nalezneme v hranolové ze tří stran prosklené mahagonové schráně. Z trojice řezaných volut se zvedá vydutá, jež podpírá celou schránku, strany předních dvířek lemují dvojice sloupů se soustruženými patkami a hlavicemi. Ty navíc zdůrazňují naturalistické nástavce přepadávajícího listoví. Korunní profilovanou římsu v prostřední části prohýbá oblouk.

Kruhový emailový číselník rámovaný zlacenou litou girlandou definuje minutové dělení a označení hodin I–XII. Signatura *A: Ullrich in Hoheneibe* doplňuje vrchní polovinu. Ve spodní nalezneme natahovací otvor.

Jící stroj s osmidenním chodem pohání závaží na kladce s lankem navinutým na bubnu hnacího kola. Regulaci zařizuje kotva s dlouhým kyvadlem a velkou čočkou na pérovém závěsu.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
315	Typ: <i>stolní, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, inv. č. H 3567		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Schránku tvaru architrávu tvoří černěný kanelovaný sokl s dvojicí alabastrových sloupků a kaširovanými kompozitními hlavicemi. Vrchní překlad, pod nímž visí buben s hodinovým strojem, doplňují dřevořezané zlacené a perleťové akanty. Buben podpírá řezba dvou zlacených stylizovaných labutí. Ve vrchním nástavci schází typické květinové aranžmá z látkových a papírových komponentů. Volné plochy doplňují rozviliny a růžice řezané z perleti. Kruhový smaltovaný vypouklý číselník definuje minutové dělení s označením I–XII. Signatura *A. Ullrich in Hoheneibe* vyplňuje oblouk v jeho horní polovině. Ve spodní nalezneme dva natahovací otvory. Jednoduché ručky zvýrazňují kruhové vrtané terčičky. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Ulrich Anton, 1813–†30. 10. 1865 (Vrchlabí)		
316	Typ: <i>stolní, sloupkové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Krkonošské muzeum ve Vrchlabí, sbírka hodin		
Sign: <i>A. Ullrich in Hoheneibe</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nekompletní, nefunkční		

Obdobné hodiny předcházejícího typu (kat. č. 315). Doplněny dvojicí dřevěných torovaných sloupků a se zachovalou dekorací z květin za sklem. Podpěra pod bubnem hodinového stroje se skládá ze dvou akantů.

Varhaneck Joseph (Jihlava)		
317	Typ: <i>neznámý</i>	Dat:
Vlastník: Moravská galerie v Brně, inv. č. 26 688		
Sign: <i>Joseph Varhaneck, Iglau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Hodiny, mosaz, dřevo, sklo. Sign. Joseph Varhaneck, Iglau.“¹⁰²²

Vogt Martin, *1705–†28. 4. 1745 (Olomouc)		
318	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Moravská galerie v Brně, inv. č. 26 688		
Sign: <i>Martin Vogt in Ollmütz</i>		
Lit: Kynčl 2008, s. 128		
Stav: restaurované, funkční		

Hodinová skříň sestává ze tří částí – soklu, dřívku a nástavce s hodinovým strojem. Originální sokl se bohužel nezachoval. Byl nahrazen stylově čistým s kombinací

¹⁰²² Hodiny si nebylo možno prohlédnout, proto uvádím jen opis inventarizační karty.

tmavého dřeva ve středu stran a světlého u jeho okrajů. Na sokl nasedá dekoračně bohatý dřík s profilovanou patkou i římsou. Ze tří stran jej zdobí intarzie. V přední části přiléhají dvířka, v jejichž dolní polovině můžeme v rozetovém průhledu sledovat kyvadlo a pod ním dva amorky na oblaku. V horní polovině se na oblaku vznáší bůh Saturn. Intarzovaný nástavec ze tří stran obklopují dvířka se segmentovým zakončením. V přední části doplňují cvikly nad dvířky segmentové výřezy s prolamovanou zlacenou mřížkou s putti pro lepší slyšitelnost odbíjení. Celá skříň vrcholí mansardovou stříškou a přiloženými zlacenými svazky vavřínu.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Celá plocha je zlacena v ohni a zdobena gravírovanými ornamenty. Pouze cvikly vyplňují lité bronzové apliky v podobě rozvilin. Ve středu desky vidíme kruhové zlacené mezikruží německých hodin I–XII na vnitřní straně a na vnější straně s dělením po minutách a označením 5, 10, 15–60. U vnitřní strany pod číslicí XII přiléhá kruhová stupnice s vteřinovou rafií. Uprostřed číselníkové desky nechybí tři otvory pro natahování. Ocelové ručky dekoruje prořezávání a modření v ohni. Ve vrchní segmentové části číselníkové desky je možné regulovat odbíjení.

Korpus stroje tvoří mosazné desky vymezené rozpěrnými sloupky. Bicí a jicí stroj pohání závaží na struně s kladkou. Kyvadlo je umístěno za strojem na pružinovém závěsu. Čtvrtové bití s počteníkem odbíjí paličkami do dvou zvonků. Stroj nese označení *Martin Vogt in Ollmütz*.

Vogt Martin, *1705–†28. 4. 1745 (Olomouc)		
319	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 508		
Sign: <i>Martin Vogt inn Ollmütz</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 47–56		
Stav: restaurované, funkční		

Schránka je velmi podobná kat. č. 318. Skříň hodin se skládá taktéž ze tří částí. Plochy zdobí intarzie s geometrickým páskovým dekorem. Sokl v dolní části se kónicky rozšiřuje. Dřík s dvířky a tříobloukovým výřezem umožňuje sledovat čochku kyvadla. Nástavec s hodinovým strojem obklopuje prosklení ze tří stran a ukončuje jej vodorovná profilovaná římsa.¹⁰²³ Středový terč číselníkové desky doplňuje výřez datumáře. Ovládání bití v horní segmentové části nahrazuje vypouklá kruhová destička se signaturou *Martin Vogt inn Ollmütz*.

Vogt Martin, *1705–†28. 4. 1745 (Olomouc)		
320	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 669		
Sign: <i>Martin Vogt</i>		
Lit: Himmler 2007, s. 47–56		
Stav: restaurované, funkční		

¹⁰²³ Schránka hodin není do přírůstkové karty zanesena, nemusí být tedy původní.

Hodiny mají stylově čistou černě mořenou hranolovitou schránku prosklenou ze čtyř stran. Ta spočívá na jednoduchých kuželovitých nožkách a vrcholí mansardovou stříškou s mosazným držadlem.

Čtvercovou mosaznou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Desku vyplňuje stříbřené mezikruží při vnitřní straně značené německými hodinami I–XII a při vnější straně s dělením po minutách a označením 5, 10, 15–60. Střed číselníku vyplňuje gravírovaný kruh s dvěma otvory pro natahování a nad nimi obloučkový výřez s průhledem na kontrolní kyvadélko. Ve spodní části nechybí okénko datumáře a dva natahovací otvory. Na číselníku nalezneme signaturu *Martin Vogt*. Čas ukazují železné prořezávané rafie. Nároží a vrchní segment číselníkové desky vyplňují lité zlatené ozdoby v podobě putti. Stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí po půlhodinách do zvonku.

Vogt Martin, *1705–†28. 4. 1745 (Olomouc)		
321	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 36 310		
Sign: <i>Martin Vogt in Ollmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Čtverhranná skříňka je z přední části uzamykatelná a doplněna litými ozdobami v podobě rozvilin. Vyvýšena na bochníkové nožky a vrcholící barokně tvarovaným madlem se velmi podobá kat. č. 320. Signatura zdobí medailon ve vrchním oblouku mezi regulátory odbíjení označenými *Schlagt – Nicht Schl*. Ve středu desky nalezneme tři natahovací otvory a okénko datumáře.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. V roce 1950 byly hodiny konfiskované z kláštera Piaristů v Praze a ve sbírce muzea se tedy už po církevních restitucích nemusí nacházet.¹⁰²⁴

Vogt Martin, *1705–†28. 4. 1745 (Olomouc)		
322	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Zámek Kroměříž, inv. č. KE 764		
Sign: <i>Martin Vogt in Ollmütz</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

dohledán pouze záznam v evidenci

Wachter Franz Xaver, k. 1770 (Brno)		
323	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. CH 662		
Sign: <i>Frant. Xavery Brünn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Lakovanou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Po stranách mají okénka kasulový tvar a doplňují je průduchy odbíjení. Madlo má podobu dvou putti s rokajem.

¹⁰²⁴ Konfiskát 251/50 z kláštera Piaristů, Praha 1, Panská čp. 1.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části. V něm nalezneme dva kruhové regulátory odbíjení a uprostřed v rytém medailonu signaturu *Frant. Xavery Brünn*. Volné plochy desky doplňují rytiny a lité rokajové apliky. Uprostřed číselníkové desky se v obloukovém průhledu kýve kontrolní kyvadélko. Mezikruží definuje minutové dělení se značením 5, 10, 15–60 a číselník německých hodin v rozsahu I–XII. Chybí minutová ručka a páčka ovládání odbíjení. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Wachter Johann Georg, 1744–1760 (Brno)		
324	Typ: <i>podlahové</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Zámek Vizovice, stálá expozice		
Sign: <i>Georg Wachter Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Skříň se skládá ze tří částí. Barokně zvlněného soklu na kulových nožkách, útlého dřívku s kruhovým okénkem s kyvadlem a vrchního proskleného nástavce se zkosenými rohy a vrcholícím trojúhelnou stříškou zakončenou dvěma hluboce rytými volutami, za kterými přečnává mansardová stříška. Vše pokrývá bohaté dýchování, zvláště sesazenkou a větší plochy kořenicí.

Čtvercovou číselníkovou desku pokrývá vrstva zlacení a rozšiřuje oblouk v horní části. V něm nalezneme dva regulátory odbíjení a mezi nimi půlkruhový výřez s průhledem na ukazatel synodického měsíce v rozsahu 1–29½ dne s vyobrazením všech jeho fází. Uprostřed číselníkové desky nechybí tři otvory

pro natahování a zlacené mezikruží dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60 a číselníkem německých hodin v rozsahu I–XII. Při vnitřní straně mezikruží přiléhá ukazatel vteřin. Volné plochy desky vyplňují ryté rokajové motivy s mřížkami. Nad zlaceným mezikružím sedí rytý orel s rozepjatými křídly. Nároží doplňují medailony s vyobrazením alegorických postav ročních dob a ve středu desky ještě dvě trůnící mužské postavy. Čas ukazují ocelové, prosekávané rafie.

Čtvrtový stroj se třemi závažími na lanech navinutých na bubny, kotvovým krokem a dlouhým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků. (obr. 2)

Wachter Johann Georg, 1744–1760 (Brno)		
325	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Bamfords, Three Day Fine Art and Antique Auction, Derbyshire, 29. 11. 2016, lot 1286		
Sign: <i>Johann Georg Wachter in Pryn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černou hranolovou skříňku obklopuje zasklení ze čtyř stran. Z obdélných nožek s profilováním se zvedá schránka s nárožími a římsami lemovanými zlatou linkou. Stříška tvaru mansardy je lemována prosekávanou mosaznou páskou s boltci a květy podloženou červenou látkou. V nárožích nalezneme čtveřici flambonů a ve vrcholu dekorační madlo s podobou mušle, akantů a dvojicí putti.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk ve vrchní části. Desku vyplňuje ryté mezikruží definované po minutách s označením 5, 10, 15–60 a I–XII. Střed patří segmentovému průhledu na kontrolní kyvadélko, okénku datumáře a třem natahovacím otvorům. Ručky zdobí prosekávané ornamenty. Cvikly vyplňují lité dekory skládané z mušlí, boltců a rohů hojnosti. Vrchnímu oblouku dominuje medailon se signaturou *Johann Georg Wachter in Pryn*, k němuž po stranách přiléhají dva regulátory odbíjení. Volné plochy překrývají ryté boltcové ornamenty.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky,

vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakováním do dvou zvonků.

Z celého pojetí je patrná silná inspirace anglickými *bracket clock* z let 1755–1766.¹⁰²⁵

Wachter Johann Georg, 1744–1760 (Brno)		
326	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. 658		
Sign: <i>Georg Wachter Brunn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

¹⁰²⁵ Např. Mühe – Vogel 1981, s. 135.

Lakovanou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Na bocích mají okénka kasulový tvar a doplňují je průduchy odbíjení. Nožky, flambony ani madlo se bohužel nedochovaly.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. V něm se nalézají dva kruhové regulátory bití a uprostřed v rytém medailonu signatura *Georg Wachter Brunn*. Volné plochy desky doplňují rytiny akantů a lité rokaje. Ve středu číselníkové desky vidíme obloukový průhled na kontrolní kyvadélko a tři natahovací otvory, které obklopuje mezikruží dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60 a I–XII.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do dvou zvonků. Signatura postrádá křestní jméno autora, ale z dochovaných pramenů a díky porovnání s dalšími exempláři jim připisují autorství J. G. Wachtera.

Wachter Johann Georg, 1744–1760 (Brno)		
327	Typ: <i>stolní, skříňkové s budíkem</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Johann Geor Wachter in Brinn</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, nefunkční		

Tmavě lakovanou hranolovou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Na bocích mají okénka kasulový tvar a doplňují je průduchy odbíjení s rytými prosekávanými mřížkami.

Schránku vynáší čtveřice palmetových litých nožek, po stranách lemují hrany vybrání a vše vrcholí nízkou stříškou s flambony v nárožích a volutově stáčené madlo s nákrůžky ve střední části.

Čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje oblouk ve vrchní části. Ten doplňuje medailonem se signaturou *Johann Geor Wachter in Brinn* a hned pod ním čtvercové okénko s ukazatelem měsíců a počtu dní. Volné plochy desky doplňují rytiny v podobě rostlin s květy a litými ozdobami podoby mušlí s množstvím závitnic. Uprostřed číselníkové desky nalezneme čtvercové okénko datumáře, jeden otvor pro natahování a obloukový průhled na kontrolní kyvadélko, které lemují mezikruží dělené po minutách a značené 5, 10, 15–60 a I–XII. Čas ukazuje dvojice ocelových pilovaných rafií (pravděpodobně nepůvodních). Na hřídeli ruček spatříme ještě regulační kolečko budíku s označením I–XII. Budík se spouští natočením požadované hodiny do vrcholu pomocí hrotu na natahovacím klíči.

Ovládání buzení má kruhový tvar a je umístěno na ose spolu se dvěma jednoduchými pilovanými ručkami. Jicí stroj s jedním pérovníkem doplňuje vřetenovým krok a krátké kyvadélko za strojem.

Wathele Agidi, 1750-1770 (Praha)		
328	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: Ebay.de, prodejce Günther Karl, Schild einer Barockuhr – Bronze – signiert Agidi Wathele, Prag N22 (# 7177), lot 332257454141		
Sign: <i>Aegidi Wathele Prag N22</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: torzo		

Zachovalá část číselníkové desky nese signaturu *Aegidi Wathele N22*. Po celé ploše ji pokrývají ryté rozviliny a zrnění. Chybí stříbřené mezikruží a v horní části desky pravděpodobně ukazatel kalendáře. Stroj byl jednoduchý půlový se dvěma atypicky umístěnými pérovníky (jeden vlevo od středu, druhý dole od středu).

Wathele Agidi, 1750–1770 (Praha)		
329	Typ: <i>stojací</i>	Dat: k. 1750
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Aegidius Wathele Prag</i>		
Lit: Abeler 1977, s. 645		
Stav: neznámý		

„Wathele Agidi, Prag, vasenuhr ca. 1750“¹⁰²⁶

¹⁰²⁶ Abeler 1977, s. 645.

Wathele Agidi (Praha)		
330	Typ: <i>stolní, skříňkové, astronomické</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Wien museum – Uhrenmuseum, inv. č. U 2872		
Sign: <i>Aegidi Wathele Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Černě lakovaná masivní zasklená při hranách zkosená čtyřboká skříňka kapličkového tvaru spočívá na širším soklu s vyklenutými a vydutými patkami v nárožích. Celek stojí na čtyřech litých zlacených rokajově tvarovaných nožkách. Nároží skříňky doplňují bronzové volutové patky a hlavice s listovými motivy. Na čtyři oblouky skříně přiléhá mansardová stříška. Rohy stříšky zdobí lité flambony a na vrcholu esovitě prohýbané dekorativní madlo.

Z přední strany vidíme číselníkovou deskou kasulového tvaru. Ve středu desky je umístěno stříbřené mezikruží celých hodin, dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15–60. Středový terč číselníku má ve spodní části tři natahovací otvory, mezi které je krasopisně vepsána signatura *Aegidi Wathele Prag*. Čas ukazují ocelové prolamované ručky. V horní polovině je ukazatel dne v měsíci se stříbřenou stupnicí v rozsahu 1–31. Ve středu ukazatele se pohybuje zlacená hvězdice zastávající funkci kontrolního kyvadélka. Ve výběžcích

kasulové desky přiléhá k mezikruží celých hodin čtveřice stříbřených ukazatelů. Ve směru hodinových ručiček se jedná o ovládání bicího ústrojí (vypínání, opakování bití), ukazatel zvířetníku doplněný názvy a symboly jednotlivých znamení, ukazatel dne v týdnu se jmény dní, symboly Měsíce a planet s jednotlivými božstvy a ukazatel měsíce v roce poskládaný z prvních písmen jejich názvů. Ve vrchním oblouku kasulové desky nalézáme dvě půlkruhovitá okénka. Levé s průhledem na denní i noční oblohu se sluncem a měsícem, tedy ukazatelem denní doby dělené na 2 × I–XII. Pravým okénkem vidíme hvězdnou oblohu se čtyřmi fázemi Měsíce a dělené 1–29½, tedy synodickým měsícem. Nad okénky je umístěn stříbřený ukazatel v rozsahu 1–30. Volná místa desky jsou doplněna rytými rozvilinami, zbylé plochy zdobí zrnění nebo jen leštění. Celá deska je zlacena v ohni.

Stroj je čtvrtkový se třemi pérovníky a vyrovnávačem síly pera, kotvovým krokem s kyvadlem umístěným za strojem a bitím do dvou zvonků. Jicí i bicí soukolí je uloženo mezi mosaznými deskami, vymezenými litými sloupky v podobě váz s vykrouženými a rytými dekory.

Wathele Agidi, 1750–1770 (Praha)		
331	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum hl. města Prahy, inv. č. 47 210		
Sign: <i>Agidi Wathele Prag n. 32</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Stolní hodiny, bicí a hrací mechanismus, sign. Agidi Wathele Prag n. 32.“¹⁰²⁷

¹⁰²⁷ Kvůli krátké návštěvě depozitáře a zákazu fotografování jsem stihl pořídít jen stručný popis.

Wathele Agidi, 1750–1770 (Praha)		
332	Typ: <i>stolní, skříňkové, kalendářní</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Aukce Christie's, European Noble & Private Collections Including Fine Tapestries, 2. 10. 2013, Londýn, lot. 137		
Sign: <i>Agidi Wathele Prag N.43</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Stroj nalezneme ve čtyřboké zasklené černě lakované kapličkové skřínce na čtyřech litých nožkách s boltci, se čtyřmi rokokovými flambony v nárožích (stejnými jako u vídeňského kusu) a litou ozdobou podoby košíku květin na vrcholu mansardové stříšky.

Číselníkovou desku rozšiřuje oblouk v horní části. Její ploše dominuje stříbřené mezikruží celých hodin, dělené po půlhodinách s označením I–XII a při vnějším okraji dělené po minutách s označením 5, 10, 15...60. Ve středovém terči nechybí datumka, tři otvory pro natahování a půlkruhovitý průhled na kontrolní kyvadélko. V horním oblouku desky vidíme tři kruhové stříbřené ukazatele s modrými středy, dva krajní slouží pro ovládání bití *Schlagt Nicht/Schlagt* a jeho opakování *Repetirt Nicht/Repetirt*, vrchní

je rozdělen na dvanáct dílů s názvy měsíců a počty jejich dní. Volné plochy zdobí gravírování středově souměrnými rozvilinami a zrněním. K mezikruží přiléhá čtvero litých rozvilinových ozdob s kvítky.

Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem, kyvadlem za strojem a šnekovým vyrovnávačem síly pera odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Zadní deska nese signaturu *Agidi Wathele Prag N.43.* "

Wathele Agidi, 1750–1770 (Praha)		
333	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Auktionshaus Homm, Oberursel, Fine Art, Antics, Carpets, 8. 9. 2012, lot. 181		
Sign: <i>Agidi Wathele Prag N.51</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Drobná skříňka hranolového tvaru spočívá na kulovitých nožkách, v nárožích má čtyři flambony a ve vrcholu jednoduché madlo. V horní části předních dvířek nalezneme ve cviklech dva průduchy kryté prosekávaným ornamentem.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části, kterému dominuje medailon se signaturou *Agidi Wathele Prag N.51*. Střední část desky patří mosaznému mezikruží s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60 a I–XII. Kruhový terč vyplňuje segmentové okénko s kontrolním kyvadélkem a dva natahovací otvory. Volné plochy zdobí akantové rozviliny.

Půlový stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do zvonku.

Wathele Agidi (Praha)		
334	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: Muzeum Karlovy Vary, inv. č. 786		
Sign: <i>Agidi Wathele Prag Nr. 59</i>		
Lit: Fischer 1968, s. 127		
Stav: neznámý		

*„Stolní hodiny, čtvrtové bití, mosaz, dřevo, sklo, email. Sign. Agidi Wathele Nr. 59.”*¹⁰²⁸

Wathele Agidi (Praha)		
335	Typ: <i>neurčeno</i>	Dat: k. 1760
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Aegidius Wathele Prag</i>		
Lit: Clocks 1991, s. 9		
Stav: neznámý		

*„Hodiny se signaturou Aegidius Wathele Prag“*¹⁰²⁹

¹⁰²⁸ Sbíрку v Karlových Varech jsem nenavštívil, proto uvádím pouze odkaz nalezený v literatuře.

¹⁰²⁹ Bohužel periodikum se mi nepodařilo dohledat v žádné české knihovně.

Wathele Agidi (Praha)		
336	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1770
Vlastník: Inzerce Ebay, prodejce antikasopa, 29. 10. 2021, lot 382551461698 (foto v archivu autora)		
Sign: <i>Wathele Aegidius Prag N 170</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Ořechovou skříňku prosvětluje zasklení ze čtyř stran. Vyvýšenou na bochníkové nožky ji na spodním profilování a v oblouku nad číselníkem doplňují ornamenty skládané z litých akantů a květenství zvonků. Vše vrcholí mansardovou stříškou s přiléhajícím akantovým ornamentem, flambony v nárožích a vrchním madlem tvaru slunce věnčeného girlandou s vázou, které je ukotveno v hlavičkách dvou delfínů.

Číselníkovou desku tvaru čtverce rozšiřuje oblouk v horní části, kterému dominuje medailon se signaturou *Wathele Aegidius Prag N 170*. Střední část desky patří mosaznému mezikruží s minutovým dělením a značením 5, 10, 15–60 a I–XII. Kruhový terč vyplňuje segmentové okénko s kontrolním kyvadélkem a dva natahovací otvory. Volné plochy zdobí akantové rozviliny. Půlový stroj se dvěma pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí do jednoho zvonku.

Weishaubt Joseph Anton, 1738–1750 (Praha)		
337	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: 1738
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Joseph Ant. Weishaupt Prag 1738</i>		
Lit: Wirth – Jiřík 1914, nestr.		
Stav: neznámý		

„*Hodiny se signaturou Joseph Ant. Weishaupt Prag s datací 1738.*“¹⁰³⁰

Weishaubt Joseph Anton, 1738–1750 (Praha)		
338	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1740
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni, inv. č. ZČM UP 18 544		
Sign: <i>los. Ant. Weishaupt Pragae</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodiny nalezneme v dřevěné černě lakované schránce tvaru hranolu na soklu. Korpus dekorují rokokové ornamenty a řezby ženských postav a Saturna. K nárožím přiléhají sloupky s hlavicemi. Vrch tvoří nástavec s kanelovanými sloupky, lomenou stříškou a puttem s akanty.

Číselníkovou desku vyplňuje cínové mezikružím dělené I–XII a 5, 10, 15–60. Nechybí kruhový ukazatel vteřin a signatura *los. Ant. Weishaupt Pragae*. Uprostřed

¹⁰³⁰ Existence hodin je pouze citována v literatuře (Wirth – Jiřík 1914, nestr.)

se v kruhovém průhledu otáčí kontrolní růžice. Půlkruhový nástavec nad číselníkem vyplňuje datumka, ukazatel měsíců a dnů a regulování odbíjení. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky a dlouhým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Weiskopf Wenzel, k. 1820 (Mladá Boleslav)		
339	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Národní muzeum, inv. č. 32 695		
Sign: <i>Wenzel Weiskopf in JungBunzlau</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolovou skříňku tvaru edikuly pokrývá tmavé lakování a je posazena na alabastrových bočníkových nožkách. Po stranách číselník obklopuje dvojice alabastrových pilastrů. Schránka vrcholí frontonem s tlačeným reliéfem obětujícího muže. Stříšku ukončuje alabastrový nástolek.

Kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení s označením 1–12 se signaturou *Wenzel Weiskopf in JungBunzlau*. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Weiskopf Wenzel, k. 1820 (Mladá Boleslav)		
340	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1820
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 70 917		
Sign: <i>Wenzel Weiskopf in JungBunzlau</i>		
Lit: Uřešová 1977, kat. č. 51		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hranolovou skříňku pokrývá tmavé lakování. Spodní sokl, vyvýšený na kulovitých nožkách, doplňuje oválné okénko, rámované tlačeným orlem s větvemi ve spárech, pro sledování čochy kyvadla. Nástavbu s hodinovým strojem doplňují ve cviklech tlačené ornamenty s lyrami a akanty. Segmentová stříška vrcholí jednoduchou soustruženou vázou.

Kruhový smaltovaný číselník definuje minutové dělení a označení 1–12 se signaturou *Wenzel Weiskopf in JungBunzlau*. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí do dvou spirál.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
341	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni – Národopisné muzeum Plzeňska, inv. č. ZCM NMP 68 428		
Sign: <i>Wenzeslaus Wilfart Prag</i>		
Lit: Pařízek 2012, s. 106		
Stav: nerestaurované, funkční		

Oba stroje (hodinový i hrací) nalezneme v černé lakované kapličkové schránce, zasklené z přední a zadní strany. Po stranách ji provzdušňují průduchy kryté látkou a opatřené prosekávanou dekorativní mřížkou. Z každé strany vždy dva, jeden kasulového tvaru, druhý podoby rozety. Skříňka spočívá na profilovaném soklu se zásuvkou pro uložení klíče. Z přední strany ji zdobí lité rokajové ornamenty. Mansardovou stříšku lemují v nárožích vázy s rokajovým dekorem, hlavní oblouk litá rokajová dekorace s mřížkou a květy a ve vrcholu stříšky ční odlitek dvojice postav. Na vyvýšenině v polosedě vidíme postavu Saturna opírajícího se o kosu. Nad ním je nakročen archanděl Gabriel s brkem a archem papíru – obrazem písaře Knihy života. Obě postavy symbolizují plynutí lidského života na zemi a jeho zhodnocení v den posledního soudu na nebi.

Stříbřený číselník v rozsahu hodin I–XII a minut 5, 10, 15–60 vyplňuje střed čtvercové desky rozšířené v horní části o oblouk. Ve středovém terči vidíme tři otvory pro natahování, při spodní straně datumku a v horní polovině segmentový výřez pro kontrolní kyvadélko. Čas ukazují ocelové prořezávané a v ohni modřené rafie. Celý terč vykrývají ryté ozdoby v podobě rokajů, volut a akantů. Otvory pro náťah a střed terče obepínají ryté vějířky. Stříbrný číselník obklopují ze čtyř stran lité zlatené ozdoby podoby rokajů a kvítků. Horní oblouk desky nese v centrální části v rokajovém orámování vepsanou signaturu *Wenzeslaus Wilfart Prag*. Po stranách ji lemují dva

kruhové regulátory bicího ústrojí a při horním okraji půlkruhový výřez s ukazatelem synodického měsíce a všech jeho fází v rozsahu 1–29½ dne. Zbytek pokrývají ryté rozviliny v podobě akantových listů.

Masivní čtvrtový stroj s vřetenovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Hrací ústrojí pohání samostatný pérovník s vyrovnávačem jeho síly a větrníkem, kterým se reguluje tempo skladeb. Na mosazném válci většího průměru je ocelovými kolíčky zaznamenáno šest nestejně dlouhých skladeb. Nad válcem přiléhá paličkové ústrojí, které tluče do třinácti zavěšených tyčových zvonků. Při horním okraji jsou zvonky překryty destičkou s rytým rozvinutým akantem.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
342	Typ: <i>stolní, skříňkové, hrací</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. 59 620		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hodinovou schránku pokrývá černé lakování a vyvyšují lité akantové nožky. Z přední části přiléhají lité ozdoby tvaru akantů. Číselník nese signaturu *Wenceslaus Wilfahrt Prag*. Zlacený číselník doplňují lité ozdoby a gravírování. Na zadní stranu stroje umístil autor taktéž signaturu *Wenceslaus Wilfahrt Prag*. Ve spodní části je doplněn hrací strojek.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
343	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Aukce Christie's, Clocks, London, 11. 7. 2007, lot. 1524		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny chrání hranolová skříňka, zasklená ze čtyř stran. Po stranách segmentově rozšířených dvířek přiléhají dva cvikly s průduchy kryté červenou látkou a zdobené akantovou mřížkou. Nástavba se skládá z nižšího patra se čtyřmi nárožními sloupky a obdobnými obdélnými průduchy po celém obvodu. V poslední části nástavby vrcholí mansardová stříška a čtveřice flambonků. Na vrcholku vše uzavírá stylizované lité madlo podoby rokaje. Mosaznou čtvercovou číselníkovou desku rozšiřuje v horní části oblouk. Stříbřené mezikruží hodin I–XII a minut 5, 10, 15–60 obklopují ve cviklech lité zlacené ozdoby v podobě maskaronů. Vrchní oblouk číselníkové desky bohatě zdobí rostlinné rytiny. Hlavní část zaujímá jednoduchý kruhový kalendář se stupnicí 1–31. Po stranách přiléhají dva kruhové regulátory odbíjení. Z celého pojetí je patrná silná inspirace anglickými *bracket clock* z let 1755–1766.¹⁰³¹

¹⁰³¹ Např. Mühe – Vogel 1981, s. 135.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
344	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Uměleckoprůmyslové muzeum, inv. č. 52 953		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfarth Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 40		
Stav: nerestaurované, funkční		

Čtyřbokou skříňku tvaru kapličky pokrývá černé lakování. Postranní kasulové průhledy ukazují hodinové soukolí a rozety s průduchy nad nimi umožňují lepší slyšitelnost odbíjení. Rám dvířek doplňují z přední strany ozdoby v podobě rozvilin a ve spodní části v podobě kvítků. Nožky i madlo mají tvary rokají doplněných o palmety.

Číselník klasického tvaru a rozvržení doplňuje ve středu terče v rytém rámu signatura *Wenceslaus Wilfarth Prag* a v místě ukotvení ruček nechybí kruhové kolečko s otvory pro spouštění budíku. Zadní desku stroje zdobí bohaté gravírování. Po obvodu ji lemují geometricky stylizované lístky a uvnitř celé plochy rozvité rostlinné úponky se signaturou *Wenceslaus Wilfarth Prag*. Při pravém horním rohu je doplněno kolečko s navinutou strunou pro pohon budíku.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
345	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Aukce Christie's, European Furniture, Clocks, Sculpture and Works of Art, 15.–16. 12. 2008, Amsterdam, lot 314a		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfarth Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Téměř stejná ukázka jako kat. č. 344, avšak s košíkem květin na vrcholu stříšky a trochu odlišnou variací ozdob na předních dvířkách.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
346	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 37		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfarth Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: nerestaurované, funkční		

Řešení blízké kat. č. 344. Na vrcholu mansardové stříšky spočívá bůh Saturn. Liší se užitím ukazatele synodického kalendáře s měsíčními fázemi místo ukazatele 1–31. Signatura je umístěna přímo pod tímto kalendářem v horní části číselníku. Ozdoby ve cviklech jsou stříbřené a mají tvar rostlinných úponků s kvítky.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
347	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. 5337		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: neznámý		

„Hodiny stojací s mosazným ciferníkem v hladké skříňce hnědě politurované s ciferníkem barokně zdobeným nahoře uprostřed bar. obrázek sv. Jana Nepom., vzadu vyryto: *Wenceslaus Wilfahrt Prag. Koupeno za 24 Kor (1902)*“¹⁰³²

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
348	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1780
Vlastník: Oblastní muzeum v Chomutově, sbírka hodin		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfahrt Prag No 156</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Realizace je velmi blízká kat. č. 344. Skříňku tvaru kapličky s černým lakováním doplňují lité akantové ozdoby. Cvikly dekorují lité ornamentální ozdoby s proplétanými maskarony. Signatura *Wenceslaus Wilfahrt Prag No 156* vyplňuje ve

¹⁰³² Hodiny nebylo možno vidět osobně, a tak příkládám pouze popis z inventární karty.

středu desky obloukovou pásku. Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
349	Typ: <i>stolní, skříňkové</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. 174		
Sign: <i>Wenceslaus Wilfarth Königlicher Hoffuhrmacher Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Realizace je velmi blízká kat. č. 344. Skříň má tvar kapličky s rokajovými aplikami.

Číselníkovou desku rozšířenou obloukem v horní části doplňuje smaltovaný číselník s německými hodinami I–XII a minutovým dělením. Ve cviklech přiléhají lité ozdoby tvaru klasicistních věnců se stuhami. Horní oblouk zdobí kvašový medailon ženské postavy v klasicistním oděvu, po stranách jej lemují dva regulátory odbíjení. Terče jsou lemovány perlovcem a celá deska vejcovcem.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky, vřetenovým krokem a krátkým kyvadlem odbíjí opakovaním do dvou zvonků. Signatura *Wenceslaus Wilfarth Königlicher Hoffuhrmacher Prag* vyplňuje kartuš na zadní desce stroje.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
350	Typ: <i>komodové, figurální</i>	Dat: k. 1790
Vlastník: Národní muzeum, sbírka Hodiny, inv. č. 60 799		
Sign: <i>Wenzeslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

„Hodiny stojací, sloupkové, na konsole. Dřevěné, zlacené. Stroj je upevněn v architektuře Ludvíka XVI. Po stranách skříňky se strojem jsou dvě ženské alegorické postavy. Na nástavci skříně je český znak s korunou a datem MDCCCII. Pod strojovou skříní jsou různé symboly. Zn. *Wenzeslaus Wilfahrt Prag*.“¹⁰³³

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
351	Typ: <i>komodové, sloupkové</i>	Dat: k. 1800
Vlastník: Západočeské muzeum v Plzni – Národopisné muzeum Plzeňska, stálá expozice Národopisného muzea Plzeňska		
Sign: <i>Wenzeslaus Wilfahrt Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Schrána nese tvar podlouhlé architektury s vystouplým rizalitem, který v dolní části odkrývá pohled na kyvadlo na tmavě modrém pozadí. Buben centrálně protkává

¹⁰³³ Hodiny nebylo možné osobně prohlédnout, a tak uvádím popis z inventární karty.

kladí, jež spočívá na dvou stylizovaných palmách. Architekturu ukončuje okřídlený glób. Spodní sokl rozšiřuje rizalit s motivem exotické přírody. Po stranách jej lemují dvě alegorické sošky. Nožky tvarují palmy. Všechny plochy schrány pokrývá bohaté zlacení a stříbření.

Vypouklý emailový číselník definovaný minutovým dělením a označením I–XII a 15, 30, 45, 60 rámuje perlovec. Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou spirál.

Wilfahrt Wenzel, 1776–1812 (Praha)		
352	Typ: <i>sloupkové, figurální</i>	Dat: 1802
Vlastník: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky		
Sign: <i>Wenzeslaus Wilfart Prag</i>		
Lit: Michal 2002, s. 173		
Stav: restaurované, funkční		

Hodinovou schránku tvoří stylizovaná architektura se soklem, dvěma sloupy a segmentově prohnutým architrávem s bubnem hodinového stroje. Sokl vyvyšuje šestero nožek, zdobí jej dvě vázy po stranách a motiv sedmi svislých pásů čabraky uprostřed. Kanelované sloupy tordovitě obtáčí pnoucí rostliny. Mezi sloupy, pod architrávem, visí rozhrnutá nařasená opona. Pod ní vidíme kompozici alegorických předmětů – zrcadlo, kniha, kotva, část zbroje, busta, aeskulapova hůl. Po stranách číselníku sedí dvojice žen v nařaseném oděvu s rozmáchnutými gesty. Nad bubnem se kříží dubové větvičky. Vše vrcholí medailonem s českým lvem, svatováclavskou korunou a dvěma rohy hojnosti. K hodinám ještě náleží konzola obklopená pásem s proplétanou páskou a girlandou. Vše pokrývá silné zlacení na vysoký lesk.

Vypouklý smaltovaný kruhový číselník definuje minutové dělení při vnější straně po minutách a označením 5, 10, 15–60 a při vnitřní straně po hodinách v rozsahu 1–12 a datumovou stupnicí 1–31. Ručky dekorují prosekávané ornamenty. Ukazatel data tvoří jednoduchá šipka. Uprostřed nechybí tři otvory pro natahování. Mohutný čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem umístěným za strojem odbíjí opakovaním do dvou zvonků.

Želisko Augustin, *1812–†1876 (Praha)		
353	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 16 353		
Sign: <i>Aug. Želisko in Prag</i>		
Lit: Urešová 1977, kat. č. 70		
Stav: nerestaurované, funkční		

Schránka je montáží z odlévaných částí s rozvilinovými motivy, ze čtyř stran obklopená fazetovými skly. Na vrcholu nechybí lukovitá úchytka.

Obdélníkový číselník má v horní polovině minutové mezikruží označené I–XII a ve spodní kruhový ukazatel pro regulování budícího zařízení 1–12. Signatura *Aug. Želisko in Prag* rozdělena po stranách desky. Čtvrtkový stroj s dvěma pérovníky, cylindrovým krokem a setrvačkou odbíjí do dvou spirál, součástí je i budící mechanismus.

Augustina Želiska se sídlem *Bergmannsgasse 395* zmiňují dva adresáře z let 1848 a 1850 jako továrníka.¹⁰³⁴ Roku 1876 byla firma *Augustín Želízko* následkem úmrtí

¹⁰³⁴ Stiasny 1848, s. 126, Handlungs-Gremien 1850, s. 151.

majitele vymazána z rejstříku a nahradila ji *Berta Želisko. Hlavní závod v Praze. Živnost hodinářská.*¹⁰³⁵

Želisko Augustin, *1812–†1876 (Praha)		
354	Typ: <i>komodové, skříňkové</i>	Dat: k. 1850
Vlastník: Severočeské muzeum v Liberci, inv. č. UH 73		
Sign: <i>Augustin Želisko in Prag</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Hranolová schránka s černým lakováním má podobu novogotické architektury. Volné plochy zdobí malba na způsob chinoiserií. Sokl se zkosenými nárožími vynáší kulovité nožky a ze spodní strany jej odlehčuje obloukové vybrání se stylizovanými gotickými kružbami. Na sokl navazuje hranolová schránka, jež je v nárožích lemována sloupy se soustruženými patkami a hlavicemi. Ve spodní části můžeme průhledem, rámovaným orientalizující páskou s boltci, sledovat mosaznou čočku kyvadla. Nad průhledem drží v desce hodinový stroj. Schránku ukončuje stříška z nízkého kvádru, jenž je z přední strany překryta trojicí lomených oblouků s kružbami a fiálami. Nároží zdobí dvě soustružené špičaté kuželky.

¹⁰³⁵ Kulhavy 1876, Příloha k Pražskému denníku č. 248.

Kruhový smaltovaný číselník v mosazném prstenci s květy definuje minutové dělení a označení hodin I–XII. Signaturu *Augustin Želisko in Prag* nalezneme v horní

polovině. V dolní naopak tři otvory pro natahování. Čas ukazuje dvojice rafií zdůrazněných vrtanými terčíky.

Čtvrtový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou zvonků (původní dvojice spirál odstraněna).

Celé pojetí ve spojení s černým lakováním svými prvky napodobuje populární litinu doby historismu poloviny 19. století.

Želisko Augustin, *1812–†1876 (Praha)		
355	Typ: <i>nástěnné, rámové</i>	Dat: k. 1860
Vlastník: Aukce Dorotheum, Antiquitäten (Uhren, Metallarbeiten, Asiatika, Fayencen, Skulpturen, Textilien, Volkskunst), Wien, 23. 3. 2020, lot 63		
Sign: <i>AUGUST ŽELISKO IN PRAG</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Obdélnou schránku překrývá z přední strany zlacený blondelový rám s vejcovcem a aplikacemi tlačnými z plechu. Číselníkovou desku zdobí množství nesourodých ornamentů. Horní polovinu zdobí trojúhelné tlačené cvikly s tvary sdružených rohů hojnosti s květy lilií. Číselník rámuje prstenec s opakujícím se střídavým motivem mušle a perly v lastuře. Pod číselníkem lze v tlačené kartuši s boltci, akanty, rokaji, perlovcem a mytologickou okřídlenou postavou spatřit kyvadlo s motivem slunce.

Kruhový smaltovaný vypouklý číselník v mosazném prstenci s gilošovanou mřížkou definuje minutové dělení s označením hodin I–XII. Horní polovina patří signatuře *AUGUST ŽELISKO IN PRAG* a dole nechybí tři otvory pro natahování. Čtvrtkový stroj se třemi pérovníky, kotvovým krokem a kyvadlem na šňůrovém závěsu odbíjí opakováním do dvou spirál.

Želisko Augustin, *1812–†1876 (Praha)		
356	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1870
Vlastník: Národní technické muzeum, inv. č. 69 272		
Sign: <i>AUGUST ŽELISKO IN PRAG</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: kompletní, částečně funkční		

Nástěnné kyvadlové hodiny v dřevěné skříni obklopuje zasklení ze tří stran. Konzolu, štít a vnitřní plochu zadní stěny skříně zdobí inkrustace. Po obou stranách konzoly skříně nechybí rektifikační šrouby.

Bílý smaltovaný číselník v mosazném litém prstenci definuje minutové dělení s modrými římskými číslicemi v kartuších. Čas ukazují jednoduché ocelové ručky, jež se pohybují nad signaturou *AUGUST ŽELISKO IN PRAG*.¹⁰³⁶

Půlový stroj pohání dvojice závaží na kladce se strunou navinutou na bubnu hnacího kola. Stroj reguluje kotvový krok s kyvadlem s dřevěnou plochou tyčí a mosaznou čočkou na pružinovém závěsu. Bicí mechanismus odbíjí do tyčového gongu.¹⁰³⁷

Želisko Augustin, *1812–†1876 (Praha)		
357	Typ: <i>nástěnné, kyvadlové</i>	Dat: k. 1870
Vlastník: Aukce Dorotheum, Salzburg: Osterauktion, Salzburg, 23. 3. 2016, lot 424		
Sign: <i>AUGUST ŽELISKO IN PRAG</i>		
Lit: nepublikováno		
Stav: restaurované, funkční		

Hodiny chrání hranolová skříň, dýhovaná palisandrem, zasklená ze tří stran. Z řezané černěné rozviliny se klene vydutá konzola, jež členěná na trojici řezaných konzolek nese hmotu schrány. Nároží zdůrazňuje dvojice pilastrů s profilovanými náběhy i zakončením. Vrchní římsa rámuje obdélný štítek a vrcholí symetrickou perforovanou dřevořezbou s motivem boltců a rostlin.

¹⁰³⁶ Srov. Mühe – Vogel 1981, s. 181

¹⁰³⁷ S tyčovými gongy se setkáváme v závěru 19. století. Jsou oblíbené pro svůj hlubší zvuk, než měly spirálové typy. Akusticky se také více blíží kostelním zvonům. Technicky je lze ale využít pouze v dlouhých skříních.

Emailový číselník rámuje prstenec s reliéfním listovcem a definuje jen minutové dělení s označením hodin I–XII. Signatura *AUGUST ŽELISKO IN PRAG* doplňuje vrchní plochu. Ve spodní nalezneme už jen dva natahovací otvory. Čas ukazuje dvojice jednoduchých ruček, zdobených vrtanými terčíky.

Půlový stroj s osmidenní délkou chodu pohání dvojice závaží na kladkách se strunou navinutou na bubnu hnacího kola. Chod reguluje kotvový krok s dlouhým kyvadlem a velkou leštěnou čočkou.

Želisko Johann, 1829–1880 (Praha)		
358	Typ: <i>stolní, cestovní</i>	Dat: k. 1880
Vlastník: soukromá sbírka		
Sign: <i>Johann Želisko in Prag</i>		
Lit: Fritsch 2010, s. 361		
Stav: nerestaurované, funkční		

Hodiny chrání prosklená skříňka dýhovaná ořechem, postavená na mosazných oblých nožkách a v horní části doplněná mosaznou úchytkou a knoflíkem pro zastavení zvonění. Obdélníkový smaltovaný číselník s minutovým dělením a označením I–XII nese signaturu *Johann Želisko in Prag*.

Čtvrťový stroj se třemi pérovníky a setrvačkovým krokem odbíjí opakováním. J. Želisko se stal měšťanem roku 1831.¹⁰³⁸ Své výrobky prezentoval roku 1833 a 1836 na české průmyslové výstavě,¹⁰³⁹ kde publikum jistě zaujal prsten s hodinkovým strojkem, který ukazoval vteřiny.

¹⁰³⁸ Fischer 1968, s. 128.

¹⁰³⁹ Haase 1833, s. 69-70; Haase 1836, s. 31.

5. Obrazové přílohy

Následující část představuje systematicky utříděnou obrazovou dokumentaci činnosti hodinářů v 18. a 19. století, návrhy a realizace hodinových schrán, ukázky inzerce, vyobrazení hodin v interiérech i v rámci soukromých sbírek.

Příloha se striktně neorientuje na území Čech a Moravy, ale rozšiřují ji adekvátní zahraniční analogie a další doplňující materiály, jež u nás nebyly ještě publikovány.

Jejich řazení respektuje pořadí kapitol v hlavní části práce. Návěští vždy obsahuje vzestupné číslování spolu s prefixem Obr. (obrázek) a popis vždy doplňuje informace o provenienci, přesná či přibližná datace, informace o současném vlastníkovi i správci nebo s odkazem na literaturu. V případech, kdy si vlastník nepřál uveřejnění svého jména uvádím soukromá sbírka.

Všechny materiály publikuji buď se souhlasem jejich vlastníků, jsou veřejně dostupné, případně vypršela doba jejich veřejné ochrany dle autorského zákona.¹⁰⁴⁰

¹⁰⁴⁰ Zákon č. 121/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů a doplnění

Obr. 1 Podlahové hodiny, Tobias Ebner, Olomouc, stálá expozice zámku Vizovice

Obr. 2 Podlahové hodiny, Georg Wachter, Brno, stálá expozice zámku Vizovice

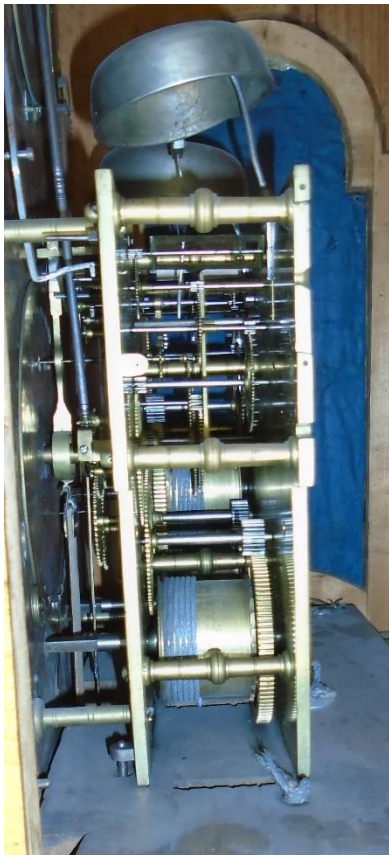
Obr. 3 Podlahové hodiny, Frantz Eysgruber, Praha, Národní muzeum, inv. č. 39 619

Obr. 4 Podlahové hodiny, Johann Pawelliczek, Olomouc, stálá expozice zámku Vizovice

Obr. 5 Detail číselníku hodin Johanna Pawelliczeka

Obr. 6 Boční pohled do hodinového stroje Johanna Pawelliczeka

Obr. 7 Podlahové hodiny, stroj William Jourdain, Londýn, skříň Josef Winterhalter, Olomouc, 1736–40, Klášter premonstrátů na Strahově, Praha

Obr. 8 Skříňkové hodiny, F. X. Bayer, Olomouc, 3. čtvrtina 18. století, Aukce Vendl, Art, Antiques, Collectibles, Rudolstadt, 3. 3. 2018, lot. 2480

Obr. 9 Skříňkové hodiny, Sebastian Treffler, Praha, kolem 1780, Aukce Dorotheum, Antiquitäten, Wien, 26. 4. 2017, lot. 753

Obr. 10 Podlahové hodiny, Franz Pochop, Jilemnice, Správa Krkonošského národního parku, Muzeum Jilemnice

Obr. 11 Obrazové hrací hodiny s pohledem na zámek Děčíně a pohyblivým vodopádem, Oblastní muzeum v Děčíně, inv. č. H 412

Obr. 14 Sloupkové hodiny s automatem, k. 1830, Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 179

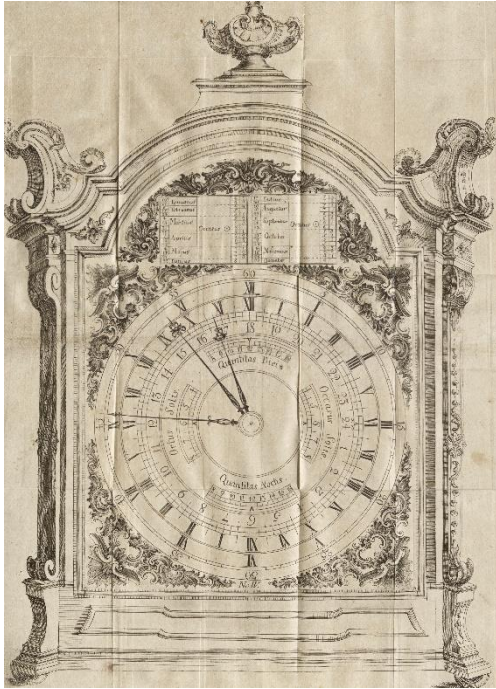
Obr. 12 Obraz s hodinami zabudovanými do blondelového rámu, Carl Balzarek, Mohelnice, k. 1860, Aukce Dorotheum, Clocks, Wien, 31. 3. 2016, lot. 76

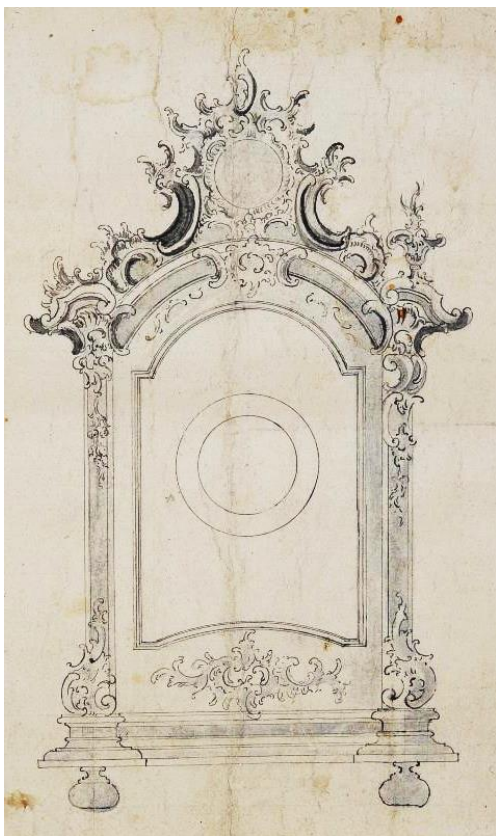
Obr. 13 Mechanismus vodopádu poháněný velkým pérovníkem, sloupkové hodiny, Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 179

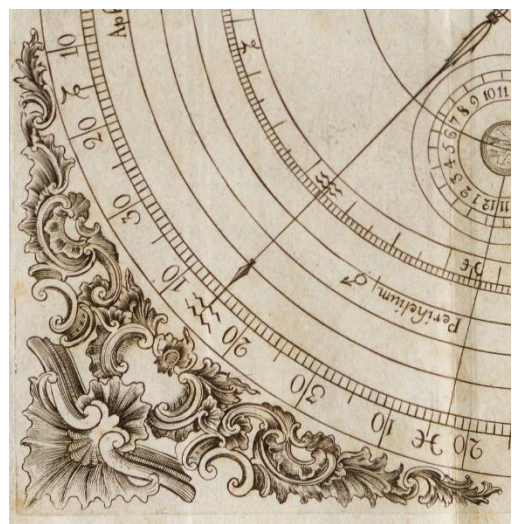
Obr. 15 Detail automatu v podobě vodopádu, sloupkové hodiny, Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. HO 179

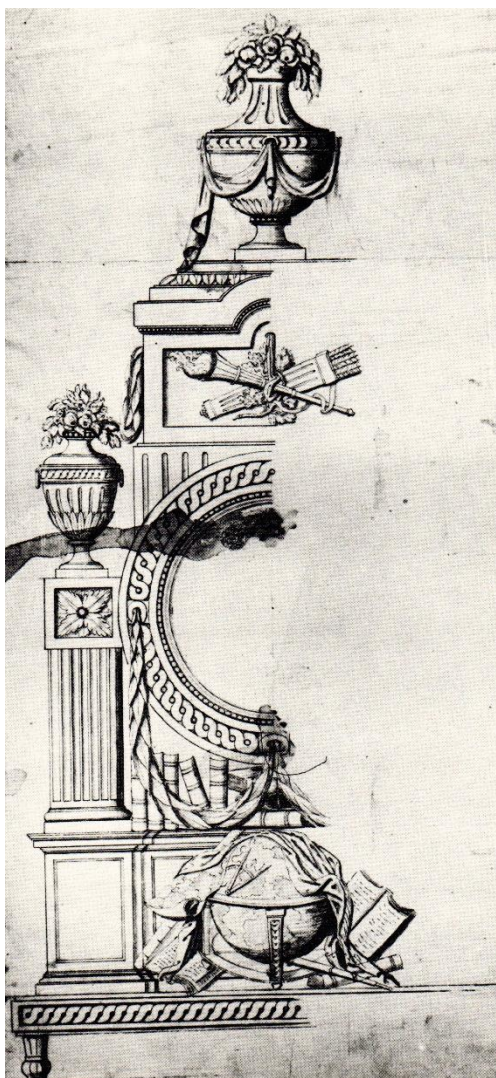
Obr. 16 Ideový návrh kalendářní strany koperníkovských hodin, Johann Klein, Praha, 1751 (Stepling 1751, příl.)

Obr. 17 Ideový návrh hodinové skříně, Judas Thaddeus Supper, k. 1750, Moravská galerie v Brně, inv. č. B 108

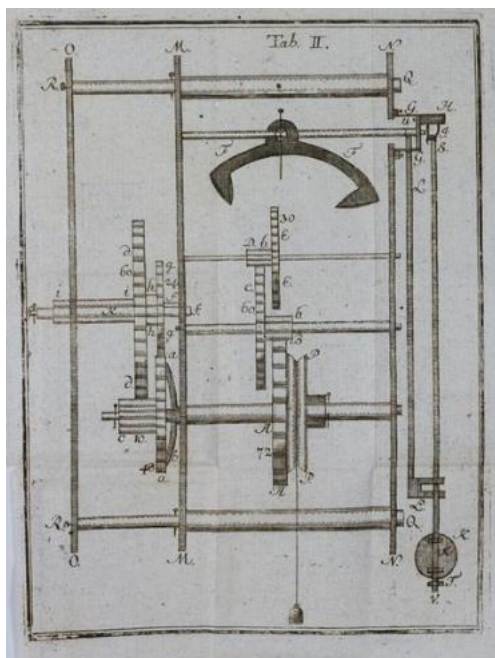
Obr. 18 Detaily výzdoby planetní strany koperníkovských hodin, Johann Klein, Praha, 1751 (Stepling 1751, příl.)

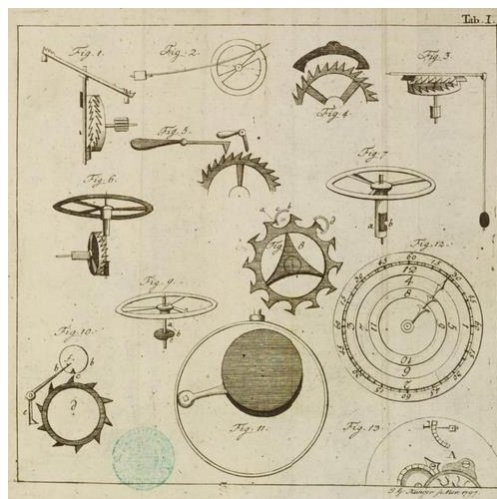
Obr. 19 Návrh stolních hodin s kompozicí alegorických předmětů, Ignatz Michael Platzer, Praha, k. 1800, Uměleckoprůmyslové museum v Praze (Poche – Uřešová 1987, předsádka)

Osthälter Ludwig, Großuhren-Fabrikant, erzeugt alle Bestandtheile der Stockuhren selbst, und hält stets ein sortirtes Lager von Holz-, Marmor- und Bronze-, so wie auch Tableau-Uhren, auf dem Neubau, Hauptstraße, zum goldenen Hirschen 206.

Obr. 20 Ludwig Osthälder inzeruje ve Vídni výrobu samostatných hodinových schrán ze dřeva, alabastru a bronzu (Schilling 1835, s. 349)

Obr. 21 Technický náčrt z příručky pro hodináře (Keßler 1793, příl.)

Obr. 22 Schémata hodinových kroků (Schmidt 1797, tab. I)

Obr. 23 Nástěnné hodiny Ahasueria Fromanteela, Londýn, 1660–1665, Metropolitan museum of Art, inv. č. 1974.28.93

Obr. 24 Podlahové hodiny, Muzeum Jindřichohradecka, inv. č. 183

Obr. 25 Podlahové hodiny, severní Čechy, sbírka Miloše Klikara

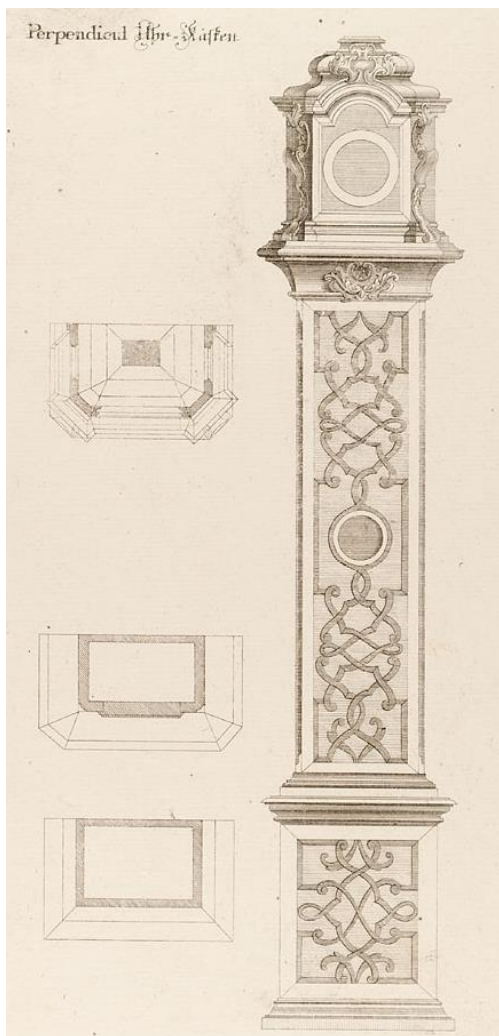
Obr. 26 Typická skříň raných podlahových hodin z Anglie, sbírka Moravské galerie v Brně, inv. č. U 28 637

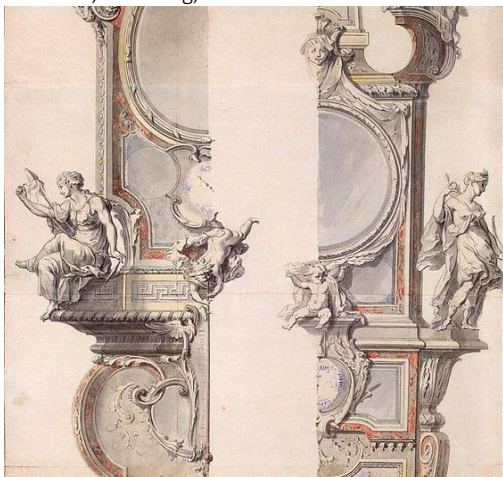
Obr. 27 Podlahové hodiny anglické provenience, zámek Rychnov nad Kněžnou

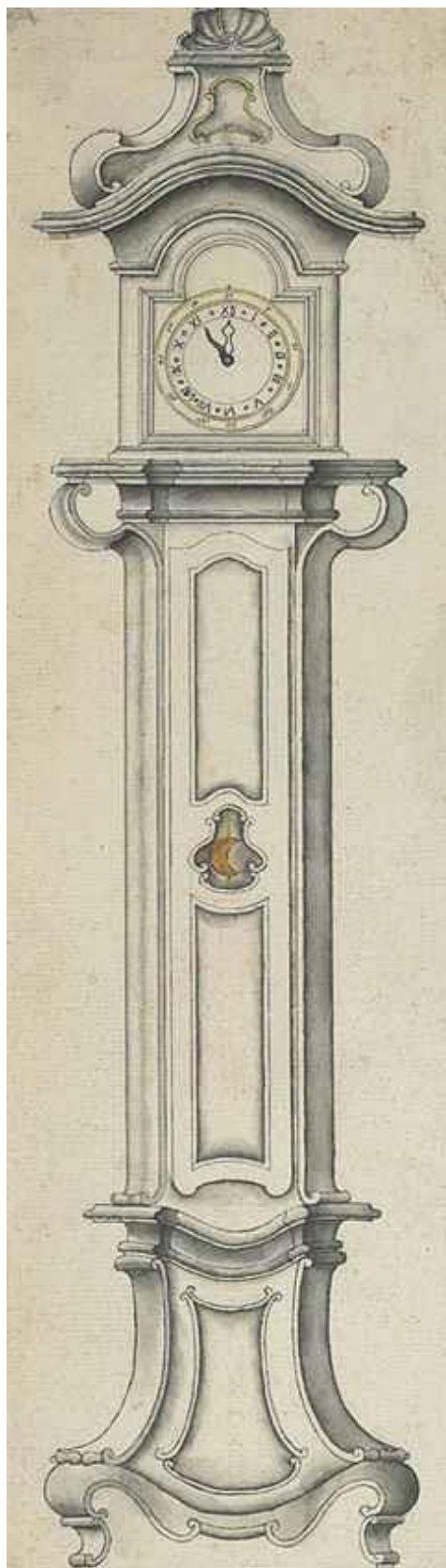
Obr. 28 Detail ukotvení nepůvodního stroje hodin, zámek Rychnov nad Kněžnou

Obr. 29 Perpendicul Uhr-Kasten, Johann Rumpp, Kircheimh, 1715–1725, Müseum für Kunst und Gewerbe, Hamburg, inv. č. O1911.56

Obr. 30 Návrh podlahových hodin, Gilles M. Oppenort, Francie, 1730, Gosudarstvennoy khudozhestvenno-promyshlennoy akademii im. A. L. Shtiglitsa, Sankt-Peterburg

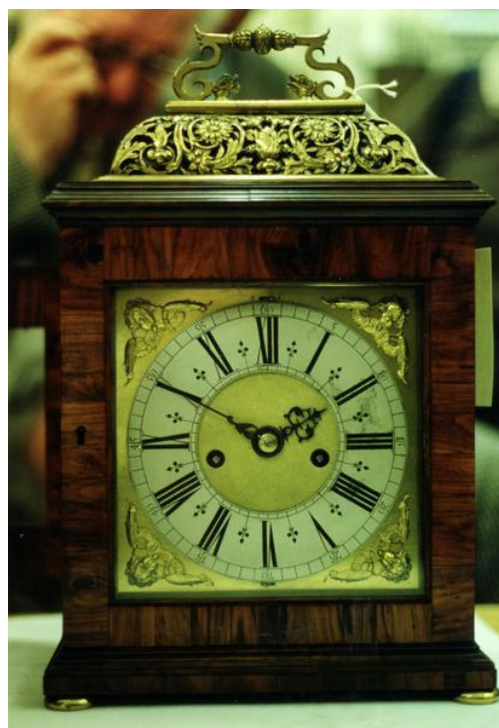
Obr. 31 Návrh podlahových hodin, německá škola, k. 1740, Aukce Christie's, Le Goût Français: Arts décoratifs du XVIIIème siècle au XIXè, London, 14. 4. 2015, lot. 188

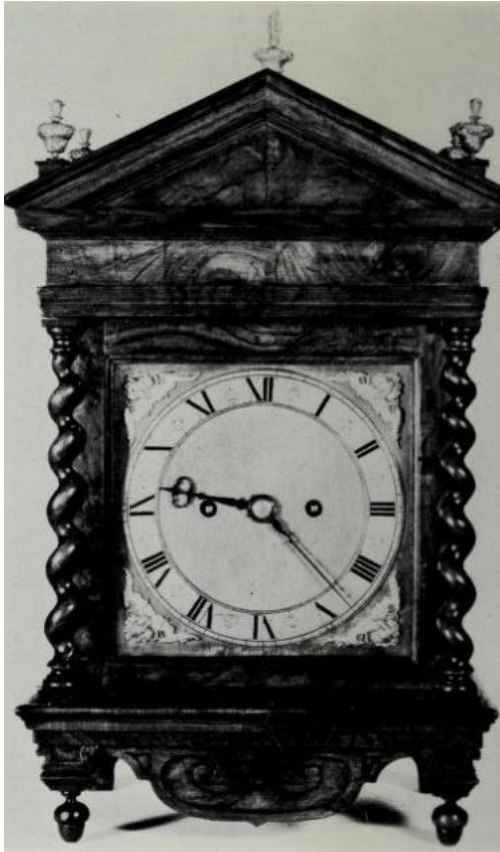
Obr. 32 Návrh podlahových hodin, Johann M. Hoppenhaupt, Augsburg, k. 1740, Museum für Kunst und Gewerbe, Hamburg, inv. č. JB1891.33

Obr. 33 Skříňkové hodiny, Salomon Coster, Haag, Aukce Christie's, The P.C. Spaans Collection of Important European Clocks, 19. 12. 2007, lot. 475

Obr. 34 Skříňkové hodiny Johna Fromanteela, Victoria and Albert Museum, inv. č. W.73:2-1926

Obr. 35 Varianta univerzálních skříňkových i nástěnných hodin, William Clement, London (Cescinski 1922)

Obr. 37 Skříňkové hodiny, Joseph Windmills, London, k. 1715, Aukce Hartleys, Antique & Fine Art Sale, 2. 12. 2015, lot. 612

Obr. 36 Srovnání stroje označeného Cabrier London (vlevo) a skutečného stroje z dílny Charlese Cabriera (vpravo), pro lepší prodejnost hodin doplnil obchodník signaturu významného Londýnského hodináře, dobové falzum ve sbírce Okresního muzea v Chomutově, inv. č. H 132

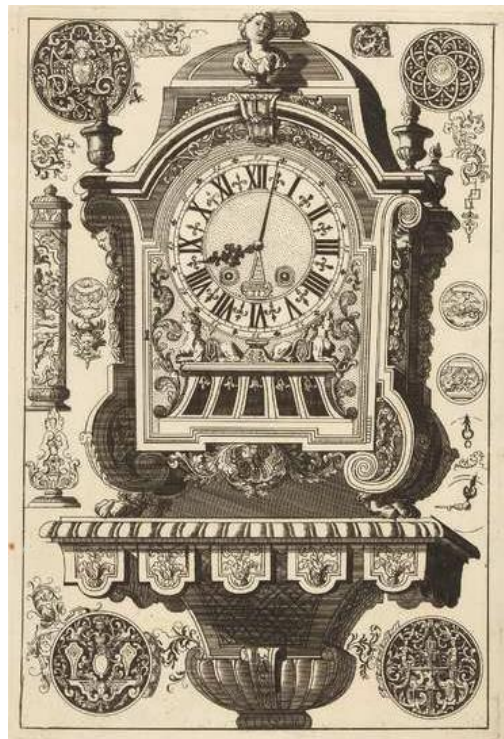
Obr. 38 Skříňkové hodiny s osmidenním chodem, Joseph Windmills, London, k. 1720 (Cescinsky, 1922, fig. 468)

Obr. 39 První typy francouzských skříňkových hodin, Claude Mounier, Paříž, k. 1680, Van Dreven Antique Clocks, Amsterdam (5. 10. 2019)

Obr. 40 Detaily kovolitecké práce na francouzských hodinách

Obr. 41 Návrhy francouzských skříňkových hodin, Daniel Marot, Francie, Rijksmuseum, Amsterdam, inv. č. RP-P-1883-A-7458 a RP-P-1883-A-7454

Obr. 43 Detaily sochařské výzdoby s putti a Saturnem, Thomas Lainée, Paris, k. 1740, Bibliothèque de l'Institut national d'histoire de l'art, NUM FOL RES 56 (nahore vlevo a vpravo)

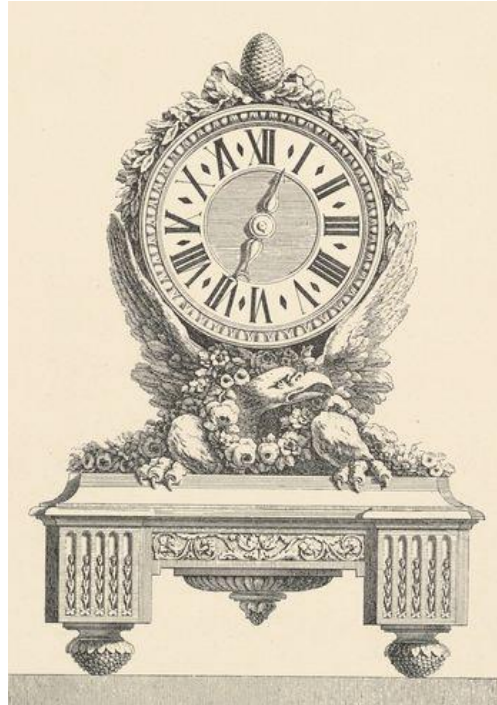
Obr. 42 Návrh skříňkových konzolových hodin (Jacquemart 1907, app. II)

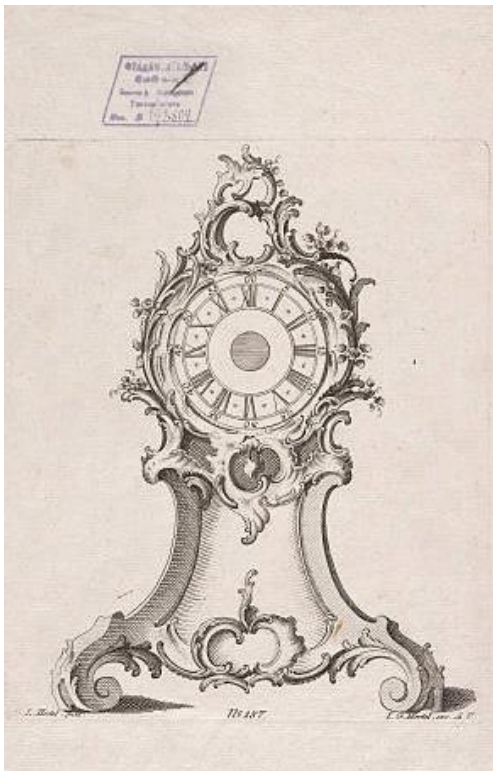
Obr. 44 Ukázková práce s rozvolněnými tvary hodinové skříně, André-Charles Boulle, k. 1730, soukromá sbírka

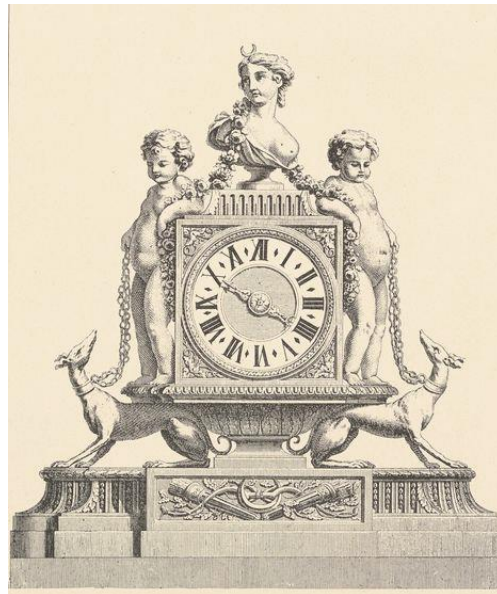
Obr. 45 Figurální hodiny, Le Lore, Paris, sbírka Franta Partridge, London

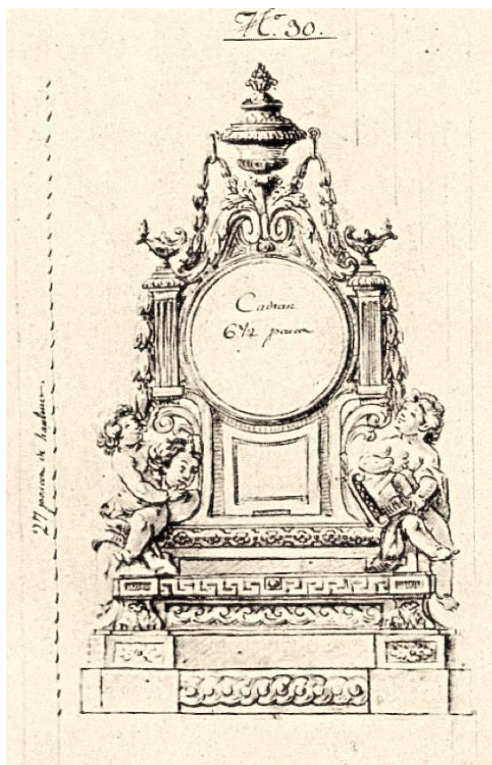
Obr. 47 Ideový návrh figurálních hodin, Jacques Forty, Paris, 1775 (Forty 1775)

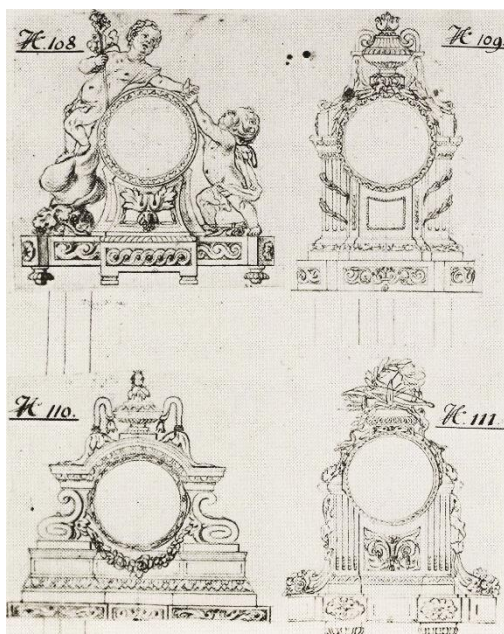
Obr. 46 Návrh skříňkových hodin, Johann M. Hoppenhaupt, k. 1750, Indianapolis Museum of Art, Newfields, inv. č. 73-2-189

Obr. 48 Ideový návrh figurálních hodin, Jacques Forty, Paris, 1775 (Forty 1775)

Obr. 49 Návrh figurálních hodin s alegoriemi sochařství a architektury, Robert Osmond, Paris, Bibliothèque Doucet à Paris, inv. č. VI E 15

Obr. 50 Návrh hodin s figurálními a architektonickými prvky, Robert Osmond, Paris, Bibliothèque Doucet à Paris, inv. č. VI E 15

Obr. 51 Stolní hodiny s orlem přinášející "nový čas", Vídeň, k. 1800, Krahuletz Museum, Eggenburg, Die Ferdinand-Stangler-Uhrensammlung

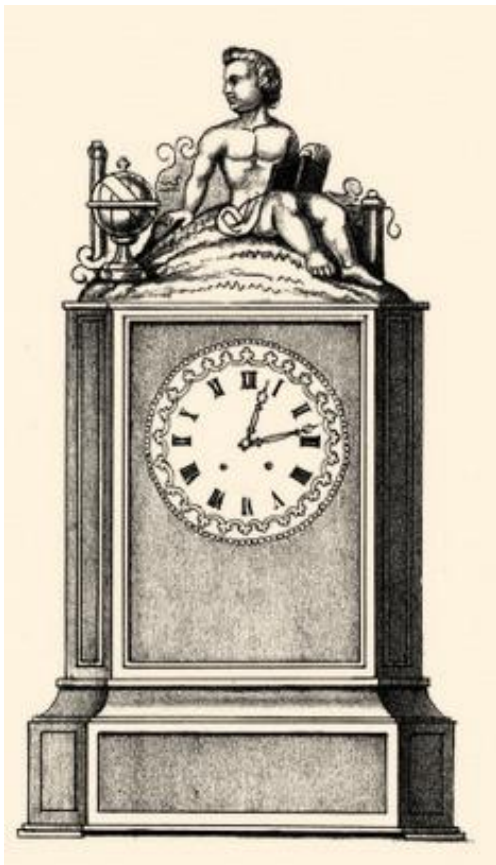
Obr. 52 Schránka skříňkových hodin s podstavcem, poslední třetina 18. století, Muzeum Vysočiny Pelhřimov, inv. č. R 7940

Obr. 53 Ideový návrh figurálních hodin, Achille-Jacques Fedel, Paris, 1835, Musée des Beaux-Arts, Rennes, inv. č. 2.81.1814

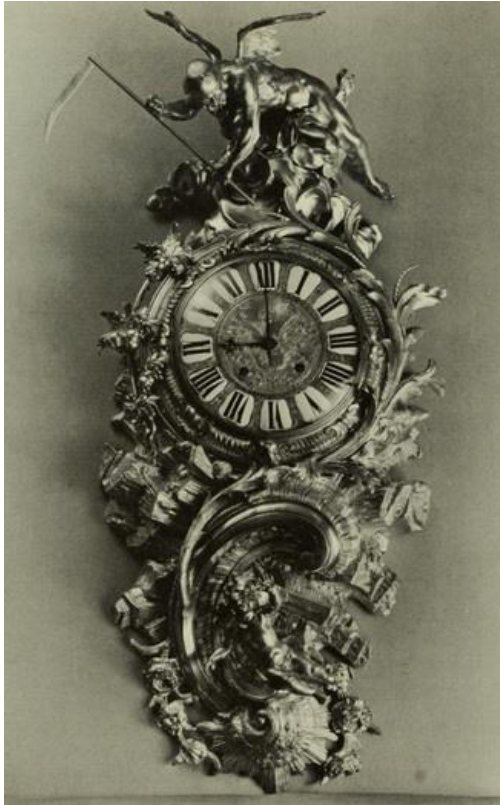
Obr. 55 Návrh skříňkových hodin, T. Knight and Sons, konec 19. století, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 17 974

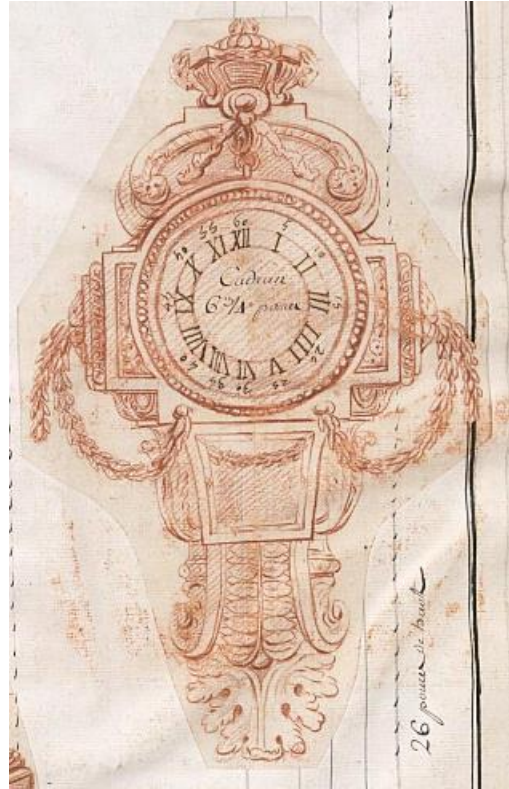
Obr. 54 Návrh figurálních hodin (Anonym 1857, s. 6)

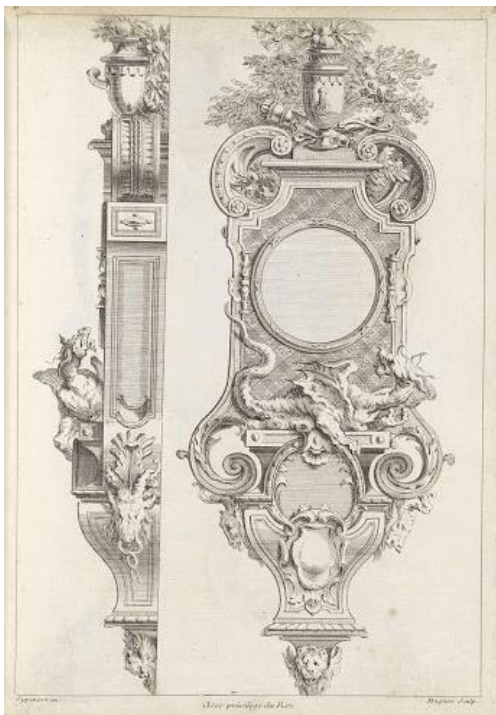
Obr. 56 Návrh figurálních hodin, E. Hauptmann, 1896, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. GS 7306

Obr. 57 Nástěnné kartušové hodiny, Charles Cressent, k. 1735 (Winthrop, 1967, str. 46)

Obr. 59 Návrh kartušových hodin, 1755-1780 (Doucet 1755, s. 20)

Obr. 58 Návrh kartušových hodin, Gilles Marie Oppenort, k. 1740, Rijksmuseum, inv. č. RP-P-1965-286

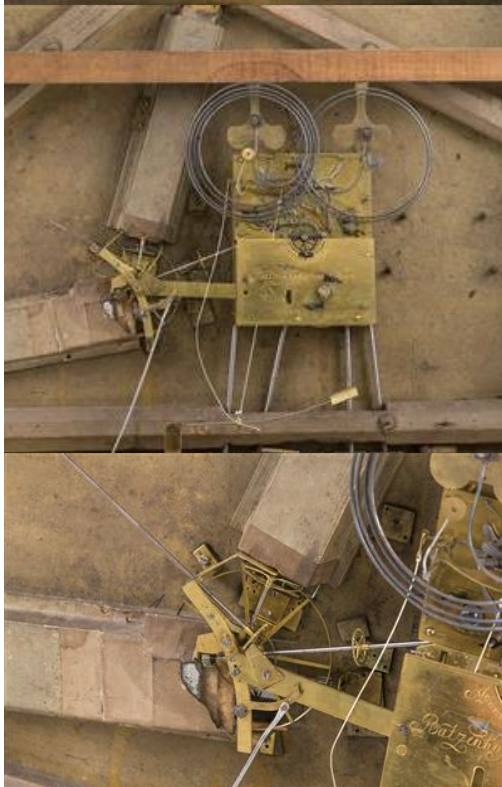
Obr. 60 Jedny z prvních hodin s orlem, jež "přináší nový čas", Vídeň, kolem 1800, Lilly's Contemporary Art, 2009, lot. 16

Obr. 61 Vzácné pojetí konzolových hodin s dlouhým kyvadlem, Zámek Manětín, inv. č. MA 070

Obr. 62 Návrhy kartušových hodin, Jean-Charles Delafosse, Paris, 1771, Rijksmuseum, inv. č. RP-P-1964-4185

Obr. 63 Detaily obrazových hodin. Pohled na malbu krajiny s Apollem s lyrou a pohyblivým vodopádem a antickým chrámem v pozadí, olej na plechu. Stroj hodin a bicího mechanismu. Detail rozvodů kol pro pohyb skleněného vodopádu. Leopold Lieb, Wien, 1820, Aukce Dorotheum, Weihnachtsauktion – Möbel, Volkskunst, Wien, 16. 11. 2016, lot. 528

Obr. 64 Obrazové hodiny s vyobrazením útoku na město, pohyblivé figury napojeny na bicí ústrojí, Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/87

Obr. 65 Předloha obrazu, Album Roman Empire, G. Döbler, 1819, soukromá sbírka

Obr. 66 Podružný strojek z rámových hodin pro různé pohyby automatů, soukromá sbírka

Obr. 67 Dřevořezba orla držícího rámové hodiny za madlo, Městské muzeum Polná, inv. č. Po.11/B/89

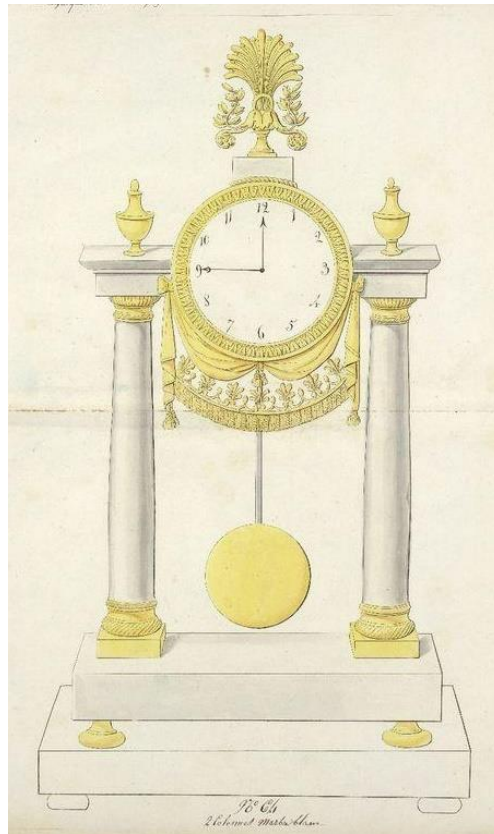
Obr. 68 Detail rámových hodin s rokokovými a orientálními prvky, Národní muzeum, inv. č. H2-126172

Obr. 69 Převedení francouzských stolních figurálních hodin do nástěnného provedení, Německo, 2. polovina 19. století, soukromá sbírka

Obr. 70 Hodiny inspirované rakouskou variantou rámových hodin a doplněné kukačkou, Německo, 2. polovina 19. století

Obr. 71 Návrh sloupkových hodin, Musée Les Arts Décoratifs, Paris, inv. č. CD 4286.8

Obr. 72 Návrh sloupkových hodin, Musée Les Arts Décoratifs, Paris, inv. č. CD 4286.9

Obr. 73 Návrh sloupkových hodin, Musée Les Arts Décoratifs, Paris, inv. č. CD 4286.6

Obr. 74 Návrh sloupkových hodin, Musée Les Arts Décoratifs, Paris, inv. č. CD 4286.5

Obr. 75 Ukázky zlacených ozdob tlačených z plechu a květů řezaných z perleti, soukromé sbírky

Obr. 76 Schéma automatu s amorky – pohyblivým kovářem a brusličem

Obr. 77 Schéma automatu s pohyblivými zvoníky

Obr. 78 Sloupkové hodiny s vedutou parního vlaku ve vrchní římsě, Městské muzeum Polná, inv. č. Po-11/B/74

Obr. 80 Sloupkové hodiny s teplotně kompenzačním kyvadlem, Francie, Starožitnosti Antik, Vinohrady, 5. 7. 2018

Obr. 79 Čočka kyvadla v podobě letce na vznášedle, Uhrenmuseum, Wien

Obr. 81 Středoevropská nápodoba francouzských sloupkových hodin, Aukce Dorotheum, Wien, 3. 12. 2016, lot. 654

Obr. 82 Cestovní hodiny s koženým pouzdem (Fritsch 2010)

Obr. 83 Tištěný lístek s adresou hodináře, Matthew Gaucheron, London, polovina 18. století, British Museum, London, inv. č. Heal 39.34

Obr. 84 Skříňkové hodiny na tištěném lístku hodinářů, Wasbrough & Duggan, Bristol, před 1800, Fitzwilliam muzeum, Cambridge, inv. č. P.12614-R

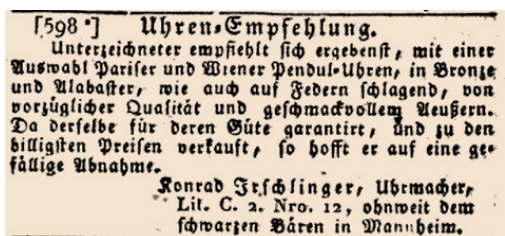
Obr. 85 Stolní hodiny na tištěném lístku s adresou hodináře, Joseph-Marie Revel, Paris, konec 18. století, sbírka Waddesdon Manor

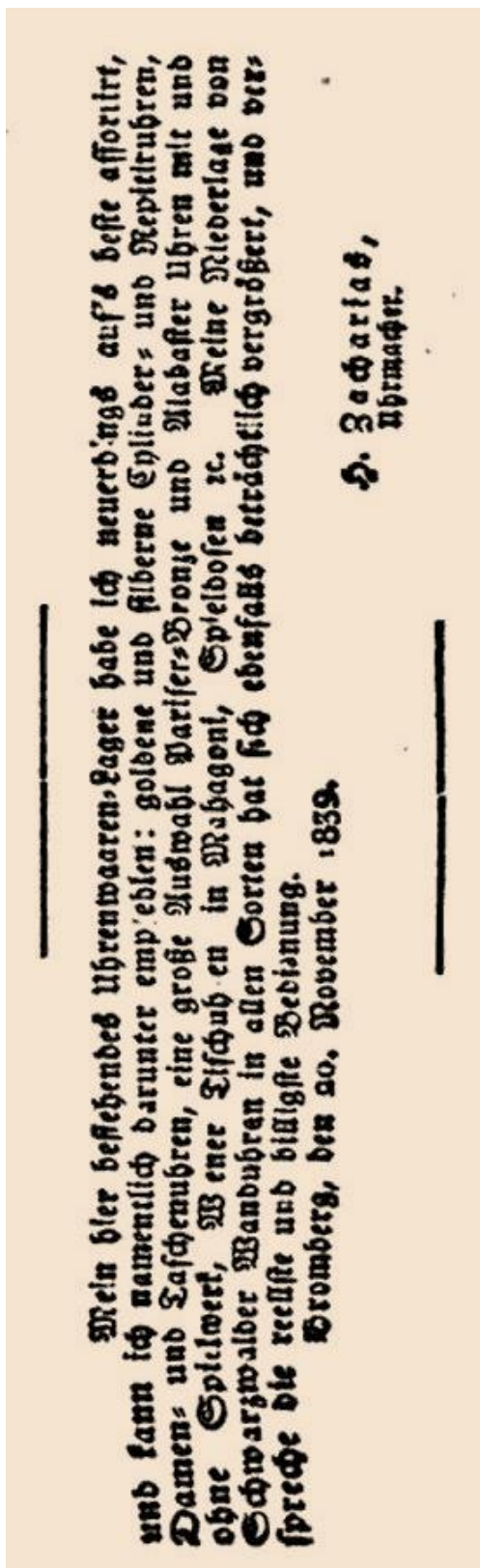
Obr. 86 Sloupkové hodiny na tištěném lístku s adresou hodináře, Raingo Frères, k. 1813, British museum, London, inv. č. Banks 133.151

Obr. 87 Detail hlavičkového papíru francouzského hodináře (Fleet 1961, s. 51)

Obr. 88 Inzerce hodináře K. Frschlingera (Neue Speyerer Zeitung 1830, nr. 50, s. 3)

Obr. 89 Inzerce zboží hodináře Zachariáše z Bydhošti, Bydgoszcz, 1839 (Grünauer 1839, s. 987)

III.
Privatnachrichten.

1) J. F. Krauß am Markt

empfehl ich mit den für Weihnachtsgeschenke vorzüglich passenden neuesten Gegenständen mit der Bemerkung, daß von dem 20ten dieses Monats bis Mitte November ein Theil dieses Lagers bey ihm fehlen wird und bitter daher um geneigten Besuch.

Pariser Artikel: Bronze- und Marmoruhren, Bronze-Leuchter, Klingeln, Schreibzeuge, Ringhalter, Diadem, Kämmen, Ketten, Vorknetten, Opfern-Kucker u. s. w. — Stahl-Schlösser, Schnallen, Armbänder, Sporen u. s. w. Verschiedene Arbeits- und Brieftaschen, Geldbeutel, Papparbeiten, Visiten-Karten und Verzierungen, Lichtschirme, Dominos, Flacons, Perlen, Federbesen, Blasbälge, Stöcke u. s. w.

Porcelaine: Teller, Tassen, Coffee- und Thee-Cerise so neu als mannigfaltig. — Parfümerien aller Arten worunter Saccos-Seife, Huile de Nacassar, Rouge. — Pariser Haubentöpfe für Putzmaacherinnen.

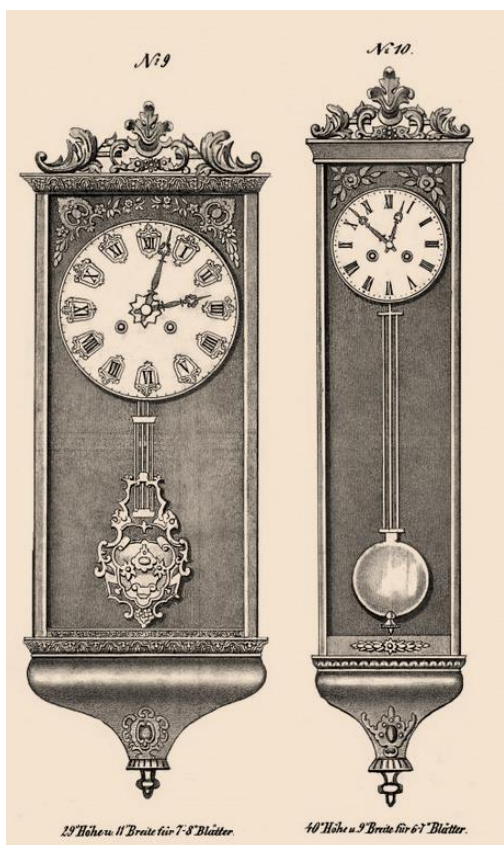
Obr. 90 Inzerce obchodníka J. F. Krause (Regierungs- und Intelligenzblatt 1822, s. 616)

Die Uhrenwaaren-Fabrik
von
Lambert Strohschneider,
Währingerstraße Nr. 13, vis-à-vis dem fürstl. Ditt-
richstein'schen Palais,
empfehl ich sein reich assortirtes Lager aller Gattungen
Uhren. — Garantie ein ganzes Jahr.
Alle 8 Tag aufzunehmende Pendeluhren
in Palissander-Kästen von 14—20 fl.
dettto 1/2 Stunde Schlagende . . . von 28 fl. an
dettto 1/4 Stunde Schlagende . . . von 48 fl. an
sowie auch Jahres- und Monats-Uhren zu möglichst
billigen Preisen.

Ferner eine große Auswahl französischer Bronze-
Uhren, 14 Tag gehende, mit Schlagwerk v. 35—110 fl.
Schwieriger Taschenuhren, Uhrlüster . . von 13 fl. an
dettto dettto für Damen von 28 fl. an
Silberne Ankeruhren von 18 fl. an
Goldene von 33 fl. an

Frankirte Aufträge aus den Provinzen werden
gegen Nachnahme prompt ausgeführt.

Obr. 92 Inzerce hodinářského zboží Lamberta Strohsneidera, 1864, Wien (Volks-Blatt 1864, nr. 201, 22. 7. 1864)

Obr. 91 Nástěnné kyvadlové hodiny v prodejním katalogu, Lipsko (Anonym 1857, s. 5)

**Größtes Lager von
Pendel-Uhren eigenen Fabrikats,
mit zweijähriger Garantie:**

Jeden achtten Tag zum Aufziehen fl. 16, 20, 22.
dio. mit Stunden- und Halbschlag fl. 32, 35.
dio. mit Viertel- u. Stunden Schlag fl. 50, 55, 60.
Monatregulator mit Sekunden fl. 28, 30, 32.

Reparaturen werden bestens besorgt, auswärtige
Aufträge gegen vorher eingesendete Beträge oder Nach-
nahme pünktlich effectuirt. Uhren werden in Tausch
angenommen.

Obr. 93 Inzerce kyvadlových hodin M. Herze, 1864, Wien (Volks-Blatt, 1864, nr. 187, 8. 7. 1864)

Augustin Želisko,
Kunstmacher,
zum Amor in Prag,
hat sein Gewölbe
auf der Altstadt, Bergmannsgasse, in dem Eck-
hause des Grabens Nr. 395,
empfehl unter anerkannter reeller Garantie zu den aller-
billigsten Preisen sein reich sortirtes Lager
aller Arten Stutz-, Tableau-, Gewicht-,
Wächter- und Reise-,
goldener u. silberner Anker-, Cylinder-, auch Spin-
del-Uhren und Musikwerke.

Verfertigt auf Bestellung in ganz kurzer Zeit Reise- u. Taschen-
Chronometer, astronomische Pendel-Uhren, Musikwerke jeder belie-
bigen Stücke und Größe. — Auch alle in diesem Fache vorkommen-
de Reparaturen werden auf das Sorgfältigste ausgeführt.

Obr. 94 Inzerce Augustina Želiska, Praha (Adressenbuch 1847, příl. č. 14)

Obr. 95 Inzerce výrobků Augustina Želiska, Praha, Sudek Project, Ústav dějin umění AV ČR, inv. č. S13251N

Obr. 98 Carl Püschner, Holzgasse No. 117, Brno (Honschik 1864, s. 15)

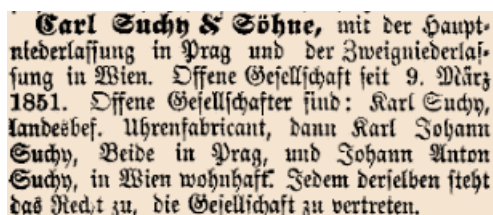
Obr. 99 Upoutávka fy. Suchý a synové na otevření prodejny ve Vídni, 18. 11. 1866, soukromá sbírka

Obr. 100 Bratři Reschovi Inzerují i samostatné hodinové schránky (Maass 1877, s. 1251)

Obr. 96 Inzerce kyvadlových hodin A. Kolla, 1864, Wien (Volks-Blatt, 1864, nr. 186, 7. 7. 1864)

Obr. 97 Inzerce fy. Suchý a synové, Praha (Wiener Zeitung, Wien, 6. 11. 1863)

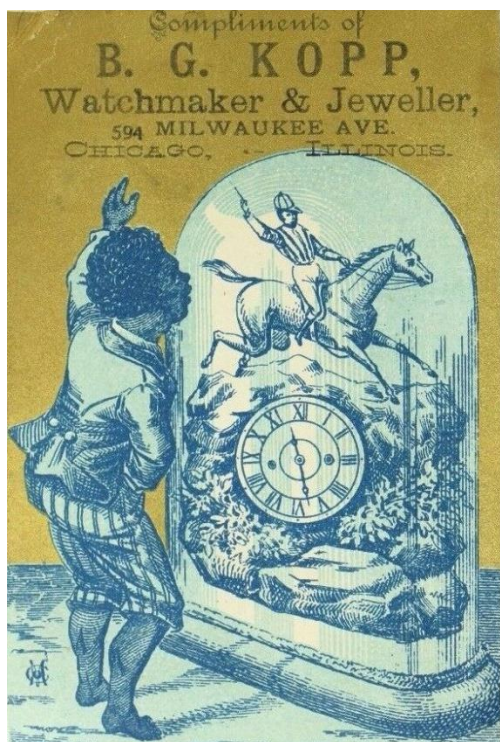
Obr. 101 Kreslený vtíp na hodinářství Carl Suchy & Söhne, Praha (Vilímek 1881, s. 157)

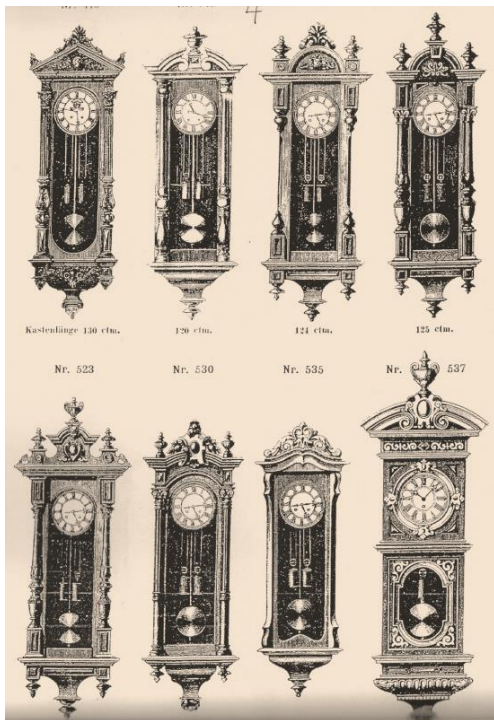
Obr. 102 Satira na nefungující hodiny Carl Suchy & Söhne, Praha (Paleček 1885, s. 101)

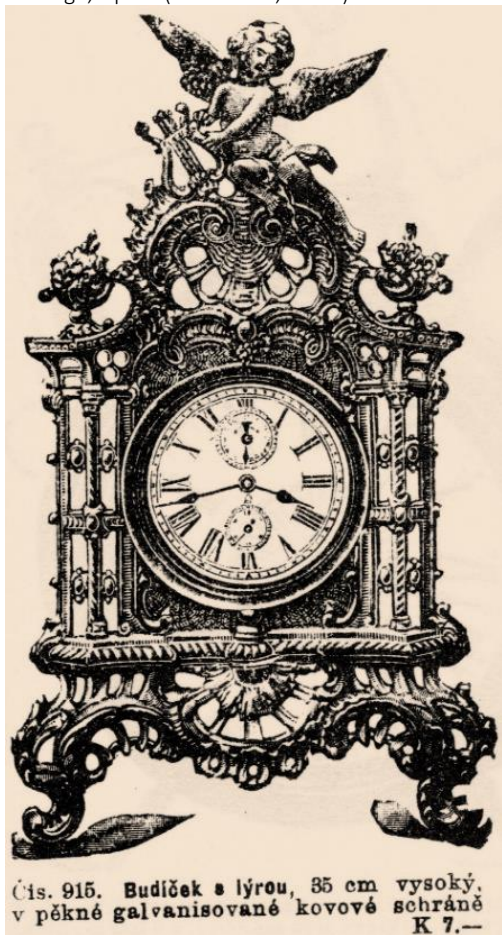
Obr. 103 Figurální hodiny z ceníku John Wilson's Sons, 1882, New York, soukromá sbírka

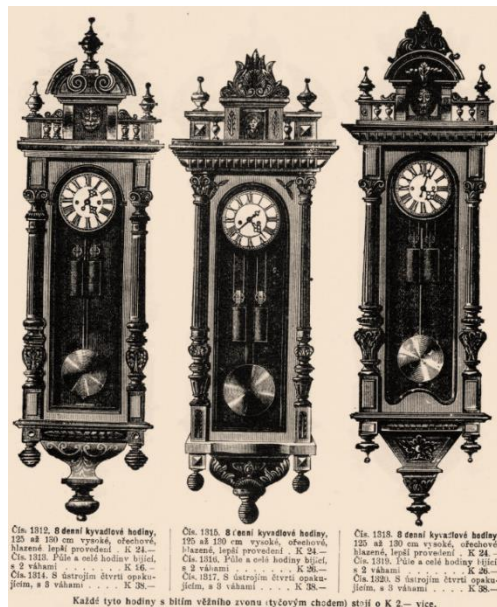
Obr. 104 Děkovný lístek hodináře s figurálními hodinami importovanými z Evropy, B. G. Kopp, Chicago, soukromá sbírka

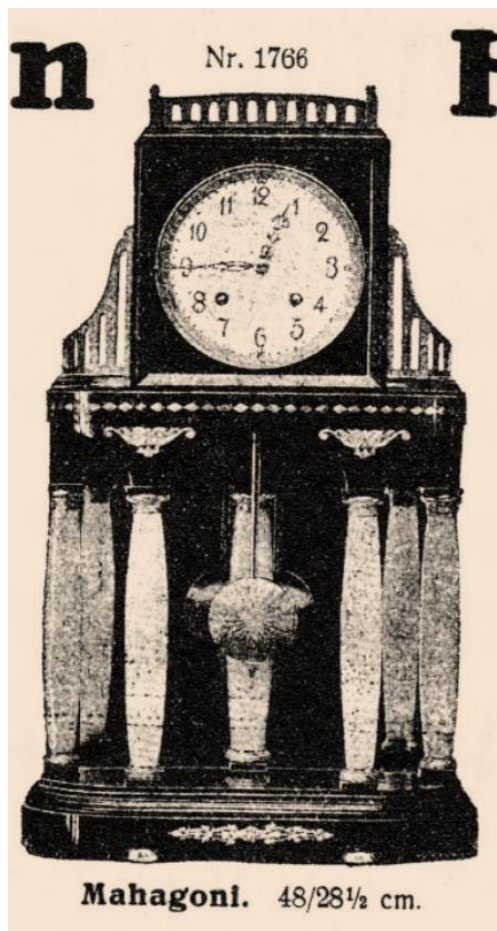
Obr. 105 Nástěnné kyvadlové hodiny v prodejním katalogu, Lipsko (SAFH 1893, nestr.)

Obr. 106 Figurální budík (Böhnel 1911, s. 72)

Obr. 107 Závažové kyvadlové hodiny (Böhnel 1911, s. 111)

Obr. 108 Sloupkové hodiny (Uhrmachermeister 1913, s. 82)

Čís. 967. Nejnovější stojaté hodiny, v masivní lité umělecké kovové schráně, nejjemněji ozdobené, výška figury 35 cm K 20. —

Obr. 109 Figurální hodiny (Böhnel 1911, s. 77)

Obr. 111 Figurální hodiny na barokním sekretáři, Kavalír a milovník umění, Johann Hamza, Aukce Dorotheum, 20. 4. 2010, lot. 20

Obr. 110 Pohlednice s nabídkou hodinářského zboží, Josef Mirwald, Sušice, k. 1900 (Chovít 1999, s. 5)

Obr. 112 Rakousko-uherský typ skříňkových hodin na dámském portrétu, výstava Dámský salon na šlechtických sídlech, Vranov nad Dyjí, 3. 6. – 30. 9. 2011

Obr. 113 Skříňkové hodiny na portrétu Johanna Kleina, Národní technické muzeum, Praha, inv. č. 17 134

Obr. 115 Skříňkové hodiny na retrospektivní výstavě v pavilonu města Prahy, 1908, inv. č. G 1741/34

Obr. 114 Skříňkové hodiny v Kinského vile, Archiv hl. města Prahy, XII 754

Obr. 116 Achat d'un tableau-horloge, Honoré Daumier (Daumier 1847, plate 35)

Obr. 117 Hodiny s původním poklopem z roku 1750 (Winthrop 1967, s. 57)

Obr. 119 První tvarové řešení skleněných poklopů, soukromá sbírka

Obr. 118 Skříňka pro sloupkové hodiny (vyobrazené hodiny nepůvodní), soukromá sbírka

Obr. 120 Sloupkové hodiny s původním systémem adjustování, soukromá sbírka

6. Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

- **Blansko, Státní okresní archiv**
 - **fond Drobné archivní fondy města Boskovic**
 - Smíšený cech, inv. č. 1.

- **České Budějovice, Státní okresní archiv**
 - **fond Huyer Reinhold**
 - Uhren, Uhrmacher 16.-19. Jahrhundert, č. 191.

- **Haag, Haags Gemeentearchief**
 - **fond č. 0372-01 – Notarieel archief Den Haag**
 - Minuutakten (1653–1675), inv. č. 322, fol. 409.

- **Opava, Zemský archiv v Opavě**
 - **fond Sběrka matrik Severomoravského kraje**
 - Matrika římskokat. f. ú., Sv. Michal, 1825–1837, inv. č. 5635, sig. O V 4.

- **Praha, Archiv hlavního města Prahy**
 - **fond Sběrka rukopisů**
 - Zpráva o orloji Jana Táborského z Klokotské Hory (16./17. století), sign. 7916.
 - Kniha vyučených cechu hodinářů (1787–1892), sign. 5824.
 - Kniha účetní cechu hodinářů (1814–1829), sign. 5825.
 - Kniha účetní cechu hodinářů (1829–1865), sign. 5826.
 - **fond Sběrka listin**

- Privilegium císaře Ferdinanda III. potvrzující statuta zámečnickům, hodinářům aj., 1652, inv. č. 240, sign. AMP PGL II – 131.
- **fond Sběrka matrik**
 - Kostel sv. Františka (1812–1834), sign. FR O6.
- **Praha, Archiv Národního technického muzea**
 - **fond č. 45 – Romuald Božek**
 - Meine Memoiren, 1886.
 - Skitzen, 1871.
 - Über Zeiger und Zifferblätter, 1893.
 - Über Uhren und Uhrmacher, 1894.
- **Praha, Národní archiv**
 - **fond Policejní ředitelství I**
 - Kanskripce, karton 291, obraz 231.

Literatura

Ackermann 1872

J. C. Ackermann, *J. C. Ackermanns illustrierte Gewerbezeitung Nr. 19*, Wien 1872.

Adressenbuch 1847

Anonym, *Adressenbuch der königlichen Hauptstadt Prag: für das Jahr 1847*, Prag 1847.

Adressbuch 1901

Anonym, *Adressbuch aller Länder der Erde der Kaufleute, Fabrikanten, Gewerbetreibenden, Gutsbesitzer etc: Zugleich Handelsgeographie, Produkten- u. Fabrikanten-Bezugs-Angabe b. 19*, Nürnberg 1901.

Amerling 1851

Karel Amerling, *Průmysl v Čechách. Zprávy statistické, řemeslnické a obchodnické*, Praha 1851.

Anonym 1829

Anonym, Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften, *Schematismus für das Königreich Böhmen auf das Jahr 1829*, Praha 1829.

Anonym 1857

Anonym, *Musterbuch für Tafel, stutz, vergoldete Bronz und Regulatour-Uhren*, Lenzkirch 1857.

Anonym 1771

Anonym, *Künste großer Künstler für Mahler, Bildhauer, Schwerdtfeger, Uhrmacher, Buchbinder, Schreibemeister*, Prag und Leipzig 1771.

Anonym 1786

Anonym, *Der selbstlehrende Uhrmacher oder genugthuende Anweisung alle Schlag-, Geh- und Repetiruhren und Sonnenuhren richtig zu berechnen*, Frankfurt am Mayn 1786.

Anonym 1877

Anonym, Kreuz und Querzüge durch die Bubentscher Landesausstellung, *Bohemia*, č. 256, 15. 9. 1877, nestr.

Anonym 1906

Anonym, Hodiny, *Zlatá Praha*, XXIII, č. 28, 20. 4. 1906, s. 333.

Anonym 1934

Anonym, Od kohoutího zpěvu k tisícíně vteřiny, *Světazor*, XXXIV, 22. 11. 1934, s. 4–5.

Anonym 1982

Anonym, *Uhren fränkischer Meister des 18. und 19. Jahrhunderts: Sonderausstellung des Mainfränkischen Museums Würzburg in der Reihe "Was man sonst nicht sieht"*, Würzburg 15. Mai – 5. Dezember 1982, Würzburg 1982.

Abeler 1975

Jürgen Abeler, *Ullstein Uhrenbuch. Eine kulturgeschichte der Zeitmessung*, Ullstein 1975.

Abeler 1977

Jürgen Abeler, *Meister der Uhrmacherkunst*, Düsseldorf 1977.

Andréewitch – Archard 2019

Stephan Andréewitch – Paul Archard, *Die Wand- und Bodenstanduhren*, Stuttgart 2019.

Atkins – Overall 1881

Samuel Elliott Atkins – William Henry Overall, *Some Account of the Worshipful Company of Clockmakers of the City of London*, London 1881.

Augusta 1927

Jan Maria Augusta, *Rukověť sběratelova*, Praha 1927.

Augarde 1996a

Jean Dominique Augarde, *Les ouvriers du temps: La pendule á Paris de Louis XIV á Napoleon*, Genève 1996.

Augarde 1996b

Jean Joseph Augarde, Jean Joseph de St-Germain, *L'Objet d'Art*, č. 308, prosinec 1996, s. 62–82.

Baudrillard 1968

Jean Baudrillard, *Le Systeme des objets*, Paris 1968.

Baillie 1956

Granville Hugh Baillie, *Old Clocks and Watches and their Makers*, New York 1956.

Baillie 1964

Granville Hugh Baillie, *The Watchmakers and Clockmakers of the World*, London 1964.

Balcárek 2011

Pavel Balcárek, *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011.

Barker 1980

David Barker, *The Arthur Negus guide to English clocks*, London 1980.

Bassermann 1905

Ernst von Bassermann, *Die Geschichte der Räderuhr unter besonderer Berücksichtigung der Uhren des Bayerischen Nationalmuseums*, Frankfurt am Main 1905.

Bassermann 1912

Ernst von Bassermann, *Uhren. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber*, Berlin 1912.

Bassermann 1914

Ernst von Bassermann, *Uhren. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber*, Berlin 1914.

Bassermann 1926

Ernst von Bassermann, *Alte Uhren und ihre Meister*, Leipzig 1926.

Bassermann – Bertele 1976

Ernst von Bassermann – Hans Bertele, *Uhren*, Würzburg 1976.

Bericht 1831

Bericht der Beurtheilungs-Commission über die im Jahre 1829, Praha 1831.

Becker – Küffner 1978

Karl Ernst Becker – Hatto Küffner, *Uhren*, München 1978.

Benson 1875

James William Benson, *Time and time-tellers*, London 1875.

Bernard 1783

Robert Bernard, Horlogerie. Ouvrages et outils, Denis Diderot – Jean Le Rond d'Alembert, *L'Encyclopédie, Recueil de planches, Horlogerie*, Paris 1783.

Blanc 1855

Étienne Blanc, *Traité de la contrefaçon*, Paris 1855.

Polizey-Anzeiger 1825

Anonym, *Königlich Bayerischer Polizey-Anzeiger von München*, München 1825.

Böhm 1863

Josef Jiří Böhm, *Die sogenannten Kunst-Uhren (Planeten-Uhrwerke) auf der kais. kön. Sternwarte zu Prag*, Prag 1863.

Böhm – Weinek 1908

Josef Jiří Böhm – Ladislaus Weinek, *Die Kunst-Uhren auf der k.k. Sternwarte zu Prag*, Praha 1908.

Bílek 2012

Karol Bílek, Dva novopačtí Sobořáci či sobotečtí Novopačáci, in: *Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Praha 2012, s. 143–147.

Biedermann 2016

Bernadette Biedermann, The theory of museology: museology as it is – defined by two pioneers: Zbyněk Z. Stránský and Friedrich Waidacher, *Museologica Brunensia*, roč. 5, č. 2, Brno 2016.

Bird 1973a

Anthony Bird, *Illustrated guide to house clocks*, New York 1973.

Bird 1973b

Anthony Bird, *English house clocks 1600-1850. An historical survey and guide for collectors and dealers*, Newton Abbot 1973.

Böhm 1863

Josef Böhm, *Die sogenannten kunst-uhren (Planeten-Uhrwerke) auf der kais. kön. Sternwarte zu Prag*, Praha 1863.

Böhm 1908

Josef Böhm, *Die Kunst-uhren auf der K. K. Sternwarte zu Prag*, Praha 1908.

Böhnel 1911

Max Böhnel, *Illustrovaný přehled hodinový*, Wien 1911.

Bradbury – Collette 2009

Nancy Mason Bradbury – Carolyn Collette, Changing Times. The Mechanical Clock In Late Medieval Literature, *The Chaucer Review*, č. 43, Penn 2009, s. 351–375.

Brandi 2000

Cesare Brandi, *Teorie restaurování*, Kutná Hora 2000.

Brendel 1859

Franz Brendel, *Neue zeitschrift fur Musik*, Leipzig 5. 4 1859.

Britten 1886

Frederick James Britten, *The Watch & Clock Makers' Handbook. Dictionary and Guide*, London 1886.

Britten 1895

Frederick James Britten, *Old Clocks and Watches and their Makers*, London 1895.

Brown 1973

Ivor Brown, *About Antiques*, Toronto 1973.

Brusa 1978

Giuseppe Brusa, *L'arte dell'orologeria in Europa, Bramante* 1978.

Bruton 1974

Eric Bruton, *Antique clocks and clock collecting*, London 1974.

Bruton 1979

Eric Bruton, *The History of Clocks and Watches*, London 1979.

Buchner 1959

Alexandr Buchner, *Hudební automaty*, Praha 1959.

Cardinal – Sabrier 1987

Catherine Cardinal – Jean-Claude Sabrier, *La Dynastie des Le Roy: horlogers du roi*, Tours 1987.

Carrère 1787

Joseph Barthélemy François Carrère, *Voyage pittoresque de la France avec la description de toutes ses provinces ouvrage national dédié au Roi et orné d'un grand nombre de gravures, exécutées avec les plus grands soins, d'après les dessins des meilleurs artistes, par une Société de Gens de Lettres*, Paris 1787.

Cescinsky 1922

Herbert Cescinsky, *Early English Clocks and Woodwork*, 1922.

Cescinsky 1926

Herbert Cescinsky, *F. H. Green Collection. Old English & French clocks* (aukční katalog), New York 1926.

Cichrová – Hoftichová 2020

Kateřina Cichrová, Petra Hoftichová, *Štafířství. Vybrané kapitoly z umění imitativních povrchových úprav*, Praha 2020.

Cipola 2003

Carlo Cipolla, *Clocks and Culture: 1300-1700*, Norton 2003.

Clare 2008

Vincent Clare, *European Clocks in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, in: Heilbrunn Timeline of Art History, New York 2008.

Claterbos 1979

Weijdom Claterbos, *Viennese clockmakers and what they left us*, Schiedam 1979.

Clocks Magazine 1991

Amy Smith, *Clocks Magazine*, č. 14, 1991–92, October 1991.

Conzen 2012

Ina Conzen, *Mythos Atelier. Von Spitzweg bis Picasso, von Giacometti bis Nauman*, Stuttgart, 2012.

Cooling 2017

Louise Cooling, *Timepieces in Victorian Genre Painting*, in: *Horology in Art*, Boston 2017.

Crom 1980

Theodore Crom, *Horological shop tools 1700 to 1900*, Florida 1980.

Čermák 1895a

Kliment Čermák, *Strážce starožitností, povídky a poučení lidu o starožitnostech*, Praha 1895.

Čermák 1895b

Kliment Čermák, *Návod ke konzervování starožitností*, Praha 1895.

Čermák 1970

Miroslav Čermák, *Výstava historických hodin, hrad Šternberk na Moravě, 4. – 30. 6. 1970*, Olomouc 1970.

Čermák 1972

Miroslav Čermák, Příspěvek k dějinám hodinářství na Moravě, in: *Studia Comeniana et Historica*, sv. 3, Olomouc 1972, s. 115–155.

Čermák 1974

Miloslav Čermák, Pozůstalost hodináře Jana Pohla, in: *Okresní archiv Olomouc 1973*, Olomouc 1974, s. 36–38.

Čermák 1983

Miloslav Čermák, Olomoucký hodinář Martin Vogt, in: *Okresní archiv Olomouc 1982*, Olomouc 1983, s. 110–116.

Čermák 2002

Miloslav Čermák, *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*, Olomouc 2002.

Čermák 2005a

Miloslav Čermák, *Olomoucký orloj*, Olomouc 2005.

Čermák 2005b

Miloslav Čermák, Historické hodiny a hrací strojky, Vranov nad Dyjí 2005.

DaCosta-Kaufmann 1998

Thomas DaCosta-Kaufmann, *Höfe, Klöster und Städte. Kunst und Kultur in Mitteleuropa 1450–1800*, Köln 1998.

Daumier 1847

Honoré Daumier, Les Bons Bourgeois: Achat d'un tableau-horloge, *Le Charivari*, 27. 1. 1847.

De Carle 1975

Donald de Carle, *Watch and Clock encyklopedia*, London 1975.

Demarteau 1845

Amedee Demarteau, *Industrielles Album. Erinnerung für den Aussteller und den Besucher der Allgemeinen österreichischen Gewerbsprodukten Ausstellung im Jahre 1845*, Wien 1845.

Desborough 2019

Jane Desborough, *The Changing Face of Early Modern Time 1550–1770*, London 2019.

Diarium 1773

Wienerisches Diarium, 8 May 1773, Vienna, 1773, s. 23-24.

Diderot – Alembert 1765

Denis Diderot – Jean Alembert, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, Neufchastel 1765.

Dittrich 2005

Pavel Dittrich, *Barevná typologie klientů* (on-line), in: kursy.cz, Dashöfer 12. 1. 2005 (cit. 25. 6. 2021).

Diviš 1991

Jan Diviš, *The Art of Bronze, Brass and Cooper. Exquisite artefacts from ancient times to the 20th century*, London 1991.

DNZ 1855

Eduard Hölzel, *Die Neue Zeit. Olmüzer politische Zeitung Nro. 171*, Olomouc 29. 7. 1855.

DNZ 1856

Eduard Hölzel, *Die Neue Zeit. Olmüzer politische Zeitung Nro. 259*, Olomouc 8. 11. 1856.

DNZ 1874

Gustav Slawik, *Die neue Zeit, Olmüzer politische Zeitung Nro. 69*. Olomouc
24. 3. 1874.

DNZ 1875

Gustav Slawik, *Die Neue Zeit. Olmüzer politische Zeitung Nro. 189*, Olomouc
29. 7. 1875.

DNZ 1877

Gustav Slawik, *Die Neue Zeit. Olmüzer politische Zeitung Nro. 279*, Olomouc
5. 12. 1877.

DNZ 1879

Gustav Slawik, *Die Neue Zeit, Olmüzer politische Zeitung Nro. 222*. Olomouc
27. 9. 1879.

Dolz 1993

Wolfram Dolz, *Uhren – Globen. Wissenschaftliche Instrumente*, Dresden 1993.

Dolz 2003

Wolfram Dolz, Die "Geographische Universal- Zeig und Schlaguhr" von Johann Baptist Homann und die kleinen Globen von Sichelbarth und Doppelmayr als wichtige Bestandteile Astronomischer Uhren des 18. Jahrhunderts, in: *Der Globusfreund. Wissenschaftliche Zeitschrift für Globenkunde*, č. 51/52, Wien 2003/2004, s. 33–45.

Doucet 1755

Anonym, Recueil de desseins. Modèles de pendules (1755 – 1780), in: *Collections Jacques Doucet*, Bibliothèque de l'Institut National d'Histoire de l'Art, inv. č. NUM MS 707.

Dousek 1907

František Dousek, Karla Suchého a synů továrna na hodiny, *Časoměr III* (č. 6, s. 120, č. 7, s. 145, č. 8, s. 6, č. 10, s. 230), Praha 1907/1908.

Draper-Stumm 2016

Tara Drapert-Stumm, The Cabriers: Huguenot Clockmakers in London, in: *Discovering Clocks*, Crediton 2016.

Dřímál – Peša 1969

Jaroslav Dřímál – Václav Peša, *Dějiny města Brna 1*, Brno 1969.

Durand – Bimbenet-Privat – Dassas 2014

Jannic Durand – Michele Bimbenet-Privat – Frédéric Dassas, *Decorative Furnishings and Objets d'Art in the Louvre*, Paris 2014.

Dušek 2010

Jiří Dušek, *Půl století brněnské hvězdárny. Půl tisíciletí brněnské astronomie*, Brno 2010.

DVM 1872

Anonym, *Deutsches Volksblatt für Mähren*, Olomouc 24. 4. 1872.

DVM 1878

Anonym, *Deutsches Volksblatt für Mähren*, Olomouc 21. 12. 1878.

Dvořák 2004

Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004.

Đuricová 1993

Jana Đuricová, Hodinárstvo, in: *Slovenské technické múzeum v Košiciach*, Košice 1993.

Ebner-Eschenbach 1881

Maria Ebner-Eschenbach, *Lotti, die Uhrmacherin*, Berlin 1881.

Edey 1967

Winthrop Edey, *French Clocks*, New York 1967.

Enders 1995

Norbert Enders, *Der Callwey-Preisführer Taschenuhren*, München 1995.

Endreulau 1731

Manuel Endreulau, *Nuevo methodo para componer, y arreglar cada uno por sí mismo todo genero de Reloxes sin necesidad de Reloxero*, Madrid 1731.

Englund 2001

Peter Englund, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2001.

Erben 1889

Josef Erben, *Statistisches Handbuch der königlichen Hauptstadt Prag*, Praha 1889.

Erbrich 1978

Klaus Erbrich, *Präzisionspendeluhren. Von Graham bis Riefler*, München 1978.

FAAR 1911

Anonym, *Fifth Avenue Auction Rooms, Catalogue of a magnificent collection of rare antiques consisting of valuable specimens of genuine early English, Colonial, Empire and Dutch furniture*, New York 1911.

Fischer 1966a

Karl Fischer, *Die Uhrmacher in Böhmen, Mähren und in der Slowakei*, Lerche 1966.

Fischer 1966b

Karl Fischer, Die Uhrmacher in Böhmen und Mähren zur Zeit der Gotik und Renaissance, in: *Bohemia*, č. 7, München 1966, s. 27–58.

Fischer 1968

Karl Fischer, Die Uhrmacher in Böhmen und Mähren 1630–1850, in: *Bohemia*, č. 1, München 1968, s. 105–137.

Fischer 1969

Karl Fischer, Die Uhrmacher in der Slowakei, in: *Bohemia*, č. 1, München 1969, s. 405–414.

Fischer 1983

Karl Fischer, Die Astronomie und die Naturwissenschaften in Mähren, in: *Bohemia*, č. 1, München 1983, s. 19–103.

Fleet 1961

Simon Fleet, *Clocks*, New York 1961.

Forty 1775

Jean Forty, *Oeuvres de Sculptures en bronze, contenant Girandoles, Flambeaux, Feux, Pendules, Bras, Cartels, Baromètres, et Lustres, Inventées et Dessinées*, Paris 1775.

Frank 2008

Mark R. Frank, *Brief History of the Great Clock at Westminster Palace. Its Concept, Construction, the Great Accident and Recent Refurbishment*, 2008 (cit. 26. 5. 2021).
Dostupné z www.my-time-machines.net/Big_Ben_paper_web_05-15-14.pdf

Fray 1837

Franz Fray, *Allgemeiner Handlungs–Gremial–Almanach für den oesterreichischen Kaiserstaat*, Wien 1837.

Frydrych 2018

Jan Frydrych, *Hodiny ze sbírky Jana Frydrycha*, Pardubice 2018.

Frishmann 2014

Bob Frishmann, 1837 Charles Stratton Warranty Paper, *NAWCC Watch & Clock Bulletin*, September, October 2014, New York 2014.

Frishman 2019

Bob Frishman, Horology in Art, *NAWCC Watch & Clock Bulletin*, May 2012, March 2019), New York 2019.

Fromanteel 1658

Ahasuerius Fromanteel, *There is lately a way found out for making a Clocks that go exact*, in: *Mercurius Politicus*, London 21. 10.–28. 10. 1658.

Fuchs 1859

Ignaz Fuchs, *Neusatzter Kreisblatt für den Geschäfts-, Gewerb- und Landmann: Organ für ämtliche Notizen und alle Arten Anzeigen, für Gewerbekunde, Gartenkunst, Land- und Hauswirthschaft*, č. 31, 30. 7. 1859.

Galletti 1820

Johann Georg August Galletti, *Galletti's Reise nach Italien im Sommer 1819*, Gotha 1820.

Gast 1863

Georg Gast, *Mährischer Correspondent Brünn Nr. 291*, Brünn 19. 12. 1863, s. 7.

Geck 1986

Francis Geck, *French interiors & furniture. The period of Henry IV*, Roseville 1986.

Geisler 1787

Adam Friedrich Geisler, *Skizen aus den Karakter und Handlungen Josephs des Zweiten, iztregierenden Kaisers der Deutschen*, Halle 1787.

Geissler 1793

Johann Gottlieb Geissler, *Der Uhrmacher oder Lehrbegrif der Uhrmacherkunst: aus den besten englischen, französischen und anderen Schriften darüber zusammen getragen, nebst eigenen Bemerkungen und Mittheilungen deutscher Künstler*, Leipzig 1793.

Geissler 1798

Johann Gottlieb Geissler, *Der Uhrmacher oder Lehrbegrif der höhern Uhrmacherkunst: aus den besten englischen, französischen und andern Schriften darüber zusammen getragen, nebst eigenen Bemerkungen und Mittheilungen deutscher Künstler*, Leipzig 1798.

Gewerbe-Adressen-Buch 1846

Anonym, *Gewerbe-Adressen-Buch für die Hauptstadt Prag, nebst einer Uebersicht der Gewerbe in deren Umgebung*, Prag 1846.

Gift 1876

Anonym, *Gift! Organ für sociale Kritiken*, Olomouc 16. 6. 1876.

Goldhoorn 2003

Luuk Goldhoorn, *Die Österreichische Spielwerkemanufaktur im 19. Jahrhundert*, Heerhugowaard 2003.

Goldschmiede-Zeitung 1906

Anonym, *Deutsche Goldschmiede-Zeitung b. 9*, Leipzig 1906.

Grootenboer 2016

Hanneke Grootenboer, Clock Picture as a Philosophical Experiment: The Tableau Mécanique in the Physics Cabinet of Bonnier de la Mosson, *Art History*, č. 39, April 2016, s. 340–355.

Grötzsch 1964

Helmut Grötzsch, Die Dresdner Geographische Kunstuhr von Johannes Klein. Schriften der Freunde alter Uhren in der deutschen Gesellschaft für Chronometrie, *Neue Uhrmacher-Zeitung*, Ulm 1964, s. 37.

Grötzsch 1979

Helmut Grötzsch, *Dresden Mathematisch-physikalischer Salon*, Leipzig 1979.

Gruber 1924

Josef Gruber, *Obchodní politika*, Praha 1924.

Grünauer 1839

S. Grünauer, *Amtsblatt der Königlichen Preußischen Regierung*, Bromberg 1839.

De Guadalaxara y Tello 1777

Diego de Guadalaxara y Tello, Advertencias y Reflexiones varias conducentes al buen uso de los Reloxes, in: *Historia de la ciencia en México*, Siglo XVIII, 1777, s. 302–317.

Gutkas 1980

Karl Gutkas, *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II: Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser u. Landesfürst*, Melk 1980.

Haase 1833

Gottlieb Haase, *Bericht der Beurtheilungs-Commission über die Ausstellung der Industrie-Erzeugnisse Böhmens von Jahre 1831: kundgemacht vom Vereine zur*

Ermunterung des Gewerbsgeistes in Böhmen am 4. Oktober 1833, dem Tage des Prämienfestes, Prag 1833.

Haase 1836

Gottlieb Haase, *Verzeichniss der im Monate September 1836 zur Ausstellung Böhmischer Gewerbsprodukte eingelangten Gegenstände*, Praha 1836.

Haase 1847

Gottlieb Haase, Die Uhrmacherei, in: *Jahrbuch für Fabrikanten und Gewerbetreibende, Physiker, Chemiker, Techniker*, 1847, s. 596–598.

Hagans – Thompson 1952

Orville Hagans – David Thompson, Watch Repairing – Lesson 24, *The American Horologist and Jeweler*, č. 19, February 1952, s. 44–45.

Handlungs-Gremien 1850

Anonym, *Handlungs-Gremien, Fabriken und Gewerbe der königlichen Hauptstadt Prag für das Jahr 1851*, Prag 1851.

Harris 1977

Henry Gordon Harris, *Collecting and identifying old clocks*, New York 1977.

Haverkamp 2018

Frank Haverkamp, *Von Augenwendern und Schnappautomaten. Die Welt der Uhrenmännchen und Figuren Uhren von 1635 bis 1960*, Darmstadt 2018.

Hayden 1917

Arthur Hayden, *Chats on Old Clocks*, London 1917.

Heck –Lippincott 2002

Christian Heck – Kristen Lippincott, *Symbols of Time in the History of Art*, Turnhout 2002.

Heroutová 1983

Jana Heroutová, *Historické hodiny*, Česká Lípa 1983.

Herlzl 1856

Johann Alexander Herlzl, *Schematismus für die königl. Hauptstadt Brünn sammt allen Vorstädten*, b. 2, 1856.

Heuer – Maurice 1988

Peter Heuer – Klaus Maurice, *Europäische Pendeluhren. Dekorative Instrumente der Zeitmessung*, München 1988.

Regierungs- und Intelligenzblatt 1822

Herzogl.-Sachsen-Coburg-Saalfeldisches Regierungs- und Intelligenzblatt, Coburg 1822.

Himmler 2007a

Radim Himmler, Interiérové orloje na Moravě, in: *Watch It!*, 2/2007, s. 122–127.

Himmler 2007b

Radim Himmler, Olomoučtí hodináři a jejich výrobky ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci, in: *Památky, řemesla a lidová kultura*, Olomouc 2007, s. 47–56.

Himmler 2013

Radim Himmler, Starožitné hodiny s pohyblivými figurkami, *Přerovský a hranický deník*, Přerov 27. 8. 2013, s. 8.

Himmler 2016

Radim Himmler, Marie von Ebner-Eschenbachová – 100. výročí úmrtí šlechtičny, spisovatelky a hodinářky, in: *Zpravodaj Společnosti přátel starožitných hodin*, č. 31, Brno 2016, s. 15–18.

Himmler 2019

Radim Himmler, *Olomoucký orloj. Historie v obrazech a datech*, Olomouc 2019.

Hlobil – Perůtka 2008

Ivo Hlobil – Marek Perůtka, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče. Výbor z textů*, Praha 2008.

Holder 1896

Alfred Holder, *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, XV., Wien 1896.

Holešovičtí 1975

Lea a Karel Holešovičtí, *Historické hodiny 15.–19. století ze sbírek Moravské galerie v Brně*, Brno 1975.

Holtey 2006

Georg Holtey, *Deutschscheizer Uhrmachermeister und ihre Werke vom 14. bis 19. Jahrhundert*, La Chaux-de-Fonds 2006.

Homann 1720

Johann Baptist Homann, *Atlas novus terrarum orbis imperia, regna et status exactis tabulis geographicè demonstrans*, Nürnberg 1720.

Hontschik 1863

Adalbert Hontschik, *Brünner Geschäfts-Bericht. Organ für die Interessen der Landwirthschaft, der Industrie und des Handels*, Brünn 7. 5. 1863.

Honschik 1864

Adalbert Honschik, *Brünner Geschäfts-Bericht. Organ für die Interessen der Landwirthschaft, der Industrie und des Handels*, Brünn 1864.

Horálek 1930

František Horálek, Orloj na věži svatovítské, *Národní listy*, Praha 27. 9. 1930.

Höffer 1854

Joseph Höffer, *Allgemeiner österreichischer Haus- und Geschäfts-Sekretär und Rechtsfreund, funfte auf*, Wien 1854.

Hlávka 1905

Josef Hlávka, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém. Od pravěku do počátku XIX. století*, Praha 1905.

Horský – Procházka 1965

Zdeněk Horský – Emanuel Procházka, České hodinářské názvosloví 16. století, *Zprávy komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV*, Praha 1965, s. 33–36.

Horský – Škopová 1968

Zdeněk Horský – Otýlie Škopová, *Astronomy Gnomics. a catalogue of instruments of the 15th to the 19th centuries in the collections of the National Technical Museum*, Praha 1968.

Hoult 1926

James Hoult, Prescott Watch-making in the XVIII Century, in: *Historic Society of Lancashire and Cheshire LXXVII*, Lancashire 1926, s. 39–53.

Hudeczek 1874

Richard Johann Hudeczek, Die Erweiterung der Stadt Ollmütz, *Mährische Presse* N. 2, Olomouc 24. 1. 1875, s. 2–3.

Hudeczek 1875

Richard Johann Hudeczek, *Mährische Presse* N. 5, Olomouc 8. 3. 1875.

Hummel 1875

J. F. S. Hummel, *Neuigkeits-Welt-Blatt* Nr. 248, Wien 26. 10. 1875.

Huygens 1673

Christiaan Huygens, *Horologium Oscillatorium: Sive de Motu Pendulorum ad Horologia Aptato Demonstrationes Geometricae*, Paris 1673.

Huygens 1698

Christian Huygens, *Descriptio Automati Planetarii*, Hagae 1698.

Chippendale 1754

Thomas Chippendale, *The gentleman and cabinet-maker's director: being a large collection of the most elegant and usefull designs of household furniture in the Gothic, Chinese and modern taste*, London 1754.

Chovít 1999

Václav Chovít, *Dům* čp. 27, *Sušické noviny* č. 19, Sušice 22. 10. 1999.

Chumchal 2004

Milan Chumchal, *Historické hodiny ze sbírek Muzea Komenského v Přerově*, Přerov 2004.

Chvojka 2002

Erhard Chvojka, *Dem Glücklichen schlägt keine Stunde... oder, wie die Vorstellung von der "Wiener Gemütlichkeit" entstand*, Wien 2002.

..

IEDB 2004

Anonym, Karl Gotthard Luniak, *Internetová encyklopedie dějin Brna*, Brno 2004, https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=14171, vyhledáno 2. 5. 2018.

Ivanega 2012

Jan Ivanega, *Rezidenční strategie Adama Františka ze Schwarzenbergu na příkladu panství Hluboká nad Vltavou počátkem 18. století*, České Budějovice 2012.

Ivanega 2014

Jan Ivanega, *HLUBOKÁ – Lovecký zámek Ohrada a schwarzenberská sídla na panství Hluboká nad Vltavou*, 2014.

Jacobsson 1784

Johann Karl Gottfried Jacobsson, *Technologisches Wörterbuch oder alphabetische Erklärung aller nützlichen mechanischen Künste, Manufakturen, Fabriken und Handwerker, wie auch aller dabey vorkommenden Arbeiten, Instrumente, Werkzeuge und Kunstwörter, nach ihrer Beschaffenheit und wahrem Gebrauche, Vierter Theil*, Berlin und Stettin 1784.

Jacquemart 1907

Albert Jacquemart, *The History of Furniture*, London 1907.

Janovičková 2003

Marta Janovičková, *Hodiny. Zbierkové fondy Slovenského národného múzea*, Bojnice 2003.

Jaroslaw 1992a

Jaroslaw Leo, Quarter striker with repeat by Lukawetzki I, *Horological times*, October 1992, s. 15–18.

Jaroslaw 1992b

Jaroslaw Leo, Quarter striker with repeat by Lukawetzki II, *Horological times*, November 1992, s. 14–18.

Jaroslav 1992c

Jaroslav Leo, Quarter striker with repeat by Lukawetzki III, *Horological times*, November 1992, s. 24–28.

Jesenský 2012

Vít Jesenský, *Památková hodnota*. 2012, https://www.academia.edu/8498725/Památková_hodnota, vyhledáno 20. 9. 2015.

Jesenský 2014

Vít Jesenský, Výzkum v památkové péči, *Wiki NPÚ*, Praha 30. 11. 2014, http://wiki.npu.cz/index.php?title=Výzkum_v_památkové_péči, vyhledáno 20. 9. 2015.

Jesenský 2015

Vít Jesenský, K teorii památkové hodnoty a hodnocení památek, in: *Památky západních Čech*, č. 5, Národní památkový ústav, Plzeň 2015.

Jiřík 1914

František Xaver Jiřík, K výstavě hodin v Umělecko-průmyslovém museu, in: *Časoměr*, č. 10, 1914, s. 78–79.

Jílek 1984

František Jílek, Časoměrná technika, in: *Studie o technice v českých zemích 1800–1918* (II.), Praha 1984.

Jones 1825

George Jones, *Catalogue of a Private Collection for Absolute sale*, Leicester 1825.

Jöcher 1843

Albert F. Jöcher, Uhren, Uhrfournitüren, Uhrgehäuser, Uhrgehäuse, Uhrgläser, in: *Vollständiges Lexikon der Waarenkunde in allen ihren Zweigen*, Quedlinburg 1843, s. 442–454.

Jürgensen 1842

Urban Jürgensen, *Die höhere Uhrmacherkunst. Regeln für die genaue Abmessung der Zeit durch Uhren*, Kopenhagen 1842.

Jüttemann 1998

Herbert Jüttemann, *Figuren Uhren aus dem Schwarzwald*, Waldkirch 1998.

Kaltenböck 1988

Frederick Kaltenböck, *Die Wiener Uhr. Wien – Ein Zentrum der Uhrmacherei im 18. und 19. Jahrhundert*, München 1988.

Kampelík 1859

František Cyril Kampelík, *Líčení zmaňajecího se svízelu u nás a odkud pramení, Průmyslné Návrhy*, Hradec Králové 1859, s. 10–16.

Kästner 1781

Abraham Gotthelf Kästner, *Der Neue Englische Uhrmacher oder vollständige Anweisung alle Geh- Schlag- und Repetier-Uhren richtig zu berechnen und gehörig zusammen zusetzen: nebst der Beschreibung einer universal Sonnenuhr*, Frankfurt am Mayn 1781.

Kaufmann 1978

Thomas DaCosta Kaufmann, *Remarks on the Collections of Rudolf II: The Kunstkammer as a Form of Representatio*, in: *Art Journal*, Vol. 38, No. 1, 1978.

Bělina 2012

Pavel Bělina, *Kronika Českých zemí od pravěku po současnost*, Praha 2012.

Keess 1819

Stephan Edler von Keess, *Darstellung des Fabriks- und Gewerbewesens im österreichischen Kaiserstaate*, 4 Bde., Wien 1819–1821.

Keess 1823

Stephan Keess, *Darstellung des Fabriks und Gewerbswesens in österreichischen Kaiserstaate. Vorzüglich in technischer Beziehung, zweyter band*, Wien 1823.

Keess — Wenzel 1829

Stephan Edler von Keess — Carl Wolfgang Wenzel, *Systematische Darstellung der neuesten Fortschritte in den Gewerben und Manufakturen und des gegenwärtigen Zustandes*. 2 Bde. Wien 1829–1830.

Keßler 1791

Johann Joachim Keßler, *Der selbstlehrende Uhrmacher oder deutliche Anweisung alle Schlag- Geh- Repetir- und Sonnenuhren richtig zu berechnen, nebst allen Vortheilen auf die neueste und einfacheste Art sie zu verfertigen, ohne einen weitern mündlichen Unterricht nöthig zu haben*, Frankfurt am Mayn 1791.

Kisluk-Grosheide 2018

Daniëlle Kisluk-Grosheide, The Art, Form, and Function of Gilt Bronze in the French Interior, *Heilbrunn Timeline of Art History*,

http://www.metmuseum.org/toah/hd/gilt/hd_gilt.htm, vyhledáno 5. 6. 2018.

Kjellberg 2005

Pierre Kjellberg, *Encyclopédie de la Pendule Française du moyen-age au XX° siècle*, Paris 2005.

Kledus 2005

Robert Kledus, *Oceňování movitého majetku*, Brno 2012.

Klikar 2005

Miloš Klikar, *Hodiny ze Schwarzwaldu*, Praha 2005.

Knespl 2018

David Knespl, Jan Prokeš – hodinář ze Sobotky, *Zpravodaj Společnosti přátel starožitných hodin*, č. 33), Brno 2018, s. 7–12.

Koch 1989

Rudi Koch, *Uhren und Zeitmessung*, Leipzig 1989.

Kolda 2014

Vlastimil Kolda, Hodináři a hodiny v Českých Budějovicích na konci 14. a na počátku 15. století, in: *Archivum trebonense XIII*, Třeboň 2014.

Kortz 1905

Paul Kortz, *Wien am Anfang des XX. Jahrhunderts; ein Führer in technischer und künstlerischer Richtung*, Wien 1905.

Kopecká 1992

Věra Kopecká, *Hodináři na Trutnovsku*, Trutnov 1992.

Kos 2010

Wolfgang Kos, *Highlights from The Vienna Museum of Clocks and Watches*, Vienna 2010.

Kottenkamp 1847

Franz Kottenkamp, *Die Zeitmessung und die Uhren*, Stuttgart 1847.

Koula 1955

Jan Emil Koula, Malá architektura v díle Jana Kouly, *Tvar VII*, Praha 1955.

Kowar – Zemanek 2001

Helmut Kowar – Heinz Zemanek, *Die Wiener Flötenuhr: "Sie spielt besser als das Orchester im Kärntnertor"*, Wien 2001.

Kowar nedat.

Helmut Kowar, *Musikautomaten in Wien im 18. und 19. Jahrhundert*, Wien nedat.

Kowar 2017

Helmut Kowar, *Spielwerke aus Prag und Wien*, Wien 2017.

König 1991

Gerhard König, *Die Uhr. Geschichte. Technik. Stil*, Leipzig 1991.

Kresánková nedat.

Lujsa Kresánková, *Bratislavské hodiny*, Bratislava nedat.

Kroměříž 2017

Anonym, Restaurátorské zprávy – 57 Stolní hodiny – černá politura, *Restaurování historického nábytku, Obnova vybraných obrazů a nábytku Arcibiskupského zámku v Kroměříži*, 2017, <http://obnova-arcibiskupskych-sbirek.cz>, vyhledáno 16. 4. 2021.

Kroupa 2002

Jiří Kroupa, *V zrcadle stínů 1670–1790*, Brno 2002.

Krumm 1982

Gustav Krumm, *Die Uhren*, Leipzig 1982.

Křížová 1993

Květa Křížová, *Šlechtický interiér 19. století v dobových zobrazeních ze zámeckých sbírek*, Praha 1993.

Kuča – Kučová 2015

Karel Kuča – Věra Kučová, *Metodika klasifikace staveb podle památkové hodnoty*, Praha 2015.

Kuča 1991

Karel Kuča, *Památky Brna*, Brno 1991.

Kučera 2015

Tomáš Kučera, *Božkové ve sbírkách Národního technického muzea*, Praha 2015.

Kudělka 1996

Zdeněk Kudělka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

Kulhavy 1876

Václav Kulhavy, *Pražský denník*, č. 248, roč. 11, Praha 31. 10. 1876.

Kupec 1999

Tomáš Kupec, *Hodinový stroj – sekundér, mistrovské dílo, vyrobil Josef Balke*, Praha 1999.

Kvapilová 2012

Michaela Kvapilová Nováková, *Sbírka historických hodin a hodinek z fondu Muzea Prostějovska v Prostějově – sběratel Bruno Winter*, *KROK*, č. 9, 2012, strana 14–16.

Kvášová 2015

Miroslava Kvášová, Jan Fried – muzejník a památkář, *Msgre František Bernard Vaněk a Dr. Jan Fried. Dva pelhřimovské osudy*, Pelhřimov 2015.

Kynčl 2008

Radko Kynčl, *Hodiny a hodinky: fotografický atlas*, Praha 2008.

Kynčl 2015

Radko Kynčl, *Katalog expozice Měření času*, Praha 2015.

Lábek 1919

Ladislav Lábek, *Hodináři ve staré Plzni*, Plzeň 1919.

Landrock 1971

Horst Landrock, *Alte Uhren. Aus einer Zittauer Sammlung*. Leipzig 1971.

Landrock 1981

Horst Landrock, *Alte Uhren neu entdeckt*. Berlin 1981.

Landrock 1984

Horst Landrock, *Aus dem Leben eines Uhrmachers*. Olbersdorf 1984.

Láska 2000

Vojtěch Láska, Hodnota, autenticita a integrita stavebního díla minulosti – teorie a praxe, in: *Památky středních Čech. Časopis Památkového ústavu středních Čech v Praze*, č. 2, 2000, s. 3.

Lehmann 1859

Nikolaus Lehmann, *Adreßbuch der königlichen Hauptstadt Prag, der Stadtgemeinden Karolinenthal, Smichow und der Bergstadt Wyšehrad*, Praha 1859.

Lenzkirch 1889

Anonym, *Illustriertes Musterbuch über Regulateure, Tafeluhren, Tischuhren und Reisewecker*, Lenzkirch 1889.

Lešer 1891

Václav Lešer, *Adressář královského hlavního města Prahy a sousedních obcí*, Praha 1891.

Leuchs 1879

C. Leuchs, *Adressbuch aller Länder der Erde der Kaufleute, Fabrikanten, Gewerbetreibenden, Gutsbesitzer 19*, Nürnberg 1879.

Leutmann 1718

Johann Georg Leutmann, *Vollständige Nachricht von den Uhren: nebenst einer Beschreibung eines besonderen Instrumentes allerhand Arten der Sonnen-uhren leicht zu beschreiben*, Halle 1718.

Leutmann 1732

Johann Georg Leutmann, *Vollständige Nachricht Von den Uhren: Nebenst Einer Beschreibung eines besonderen Instrumentes allerhand Arten Der Sonnen-Uhren leicht zu beschreiben*, Halle 1732.

Levitt 2000

Gerald M. Levitt, *The Turk. Chess Automaton*, 2000.

Lilly's Art Catalog 2014

Anonym, Lilly's Art Catalog 2014, *Lilly's Contemporary Art Exclusive Antiques*, 2014, <https://lillys-art.com/en/clocks>, vyhledáno 14. 10.2014

Lipe 2006

William Lipe, Value and Meaning in Cultural Resources, in: *Cultural Heritage*, č. 1, London 2006, s. 286–306.

Líva 1948

Václav Líva, *Bouře nad Prahou, aneb Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, Praha 1948.

Lloyd 1965

Henry Lloyd, *The Collector's Dictionary of Clocks*, South Brunswick 1965.

Lübke 1958

Anton Lübke, *Die Uhr von der Sonnenuhr zur Atomuhr*, Düsseldorf 1958.

Maass 1877

Otto Mass, *Wiener Geschäfts-Jahrbuch*, Wien 1877.

Mack 1873

E. Mack, *Amtlicher Catalog der Ausstellung der im Reichsrathe vertretenen Koenigreiche und Laender Oesterreichs*, Wien 1873.

Mádl 1914

K. B. Mádl, *Hodiny*, *Národní listy*, Praha 12. 5. 1914.

Malečková 2003

Katarína Malečková, *Hodiny. Zbierkové fondy Slovenského národného múzea – Múzea Bojnice*, Bojnice 2003.

Malý 1879

Jakub Malý, *Stručný všeobecný slovník věcný*, Praha 1879.

Marhanová 2020

Marhanová Zuzana, *Úloha regionálních muzeí v péči o kulturní dědictví – Národopisné muzeum Plzeňska, pobočka Západočeského muzea v Plzni, p.o.*, Plzeň 2020.

Marot 1700

Daniel Marot, *Nouveaux livre de boites de pendulles, de coqs, et etuys de montres et autres necessaire au orlogeurs*, Paris 1700.

Martínek 1968

Radek Martínek, *Základy hodinářství. Úvod do hodinářského oboru vhodný k samostatnému studiu, pro školení i pro informaci*, Praha 1968.

Martínek 1996

Radek Martínek, Poznámka k josefovským pevnostním hodinářům a jejich rodinám, *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři*, Jaroměř 1996.

Martínek 1999

Zdeněk Martínek, *Dějiny čs. hodinářského průmyslu do roku 1948*, Praha 1999.

Martínek 2009

Zdeněk Martínek, *Dějiny československého hodinářského průmyslu I a II*, Brno 2009.

Maurice 1976a

Klaus Maurice, *Die deutsche Räderuhr I.*, München 1976.

Maurice 1976b

Klaus Maurice, *Die deutsche Räderuhr II.*, München 1976.

Maurice 1967c

Klaus Maurice, *Die Französische Pendule des 18. Jahrhunderts*, Berlin 1967.

Maurice – Mayr 1980

Klaus Maurice – Otto Mayr, *Die Welt als Uhr. Deutsche Uhren und Automaten 1550–1650*, München 1980.

Mayer 1918

Sigmund Mayer, *Die Wiener Juden – Kommerz, Kultur, Politik 1700–1900*, Wien – Berlin 1918.

Medau 1846

Carl Wilhelm Medau, *Gewerbe-Adressen-Buch für die Hauptstadt Prag, nebst einer Uebersicht der Gewerbe in deren Umgebung*, Praha 1846.

Meis 1978a

Reinhard Meis, *Die Alte Uhr. Geschichte – technik – stil. Band I*, Braunschweig 1978.

Meis 1978b

Reinhard Meis, *Die Alte Uhr. Geschichte – technik – stil. Band II*, Braunschweig 1978.

Mendelová 2001

Jaroslava Mendelová, *Život v barokní Praze 1620–1784*, Praha 2001.

Mendelová – Státníková 2011

Jaroslava Mendelová – Pavla Státníková, *Kulturní a společenský život v Praze 1740–1791*, Praha 2011.

Mendl 1947

Bedřich Mendl, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947.

Mercier 1782

Louis-Sébastien Mercier, *Tableau de Paris vol. 4*, Paris 1782.

Mergl 1987

Jan Mergl, *Hodiny ze sbírek Chebského muzea, Karlovarského muzea v Karlových Varech, Západočeského muzea v Plzni*, Cheb 1987.

Mésangère 1802

Pierre Mésangère, *Collection de meubles et objets de goût comprenant. Tome I*, Paris 1802.

Metrie 1749

Julien Offray de La Mettrie, *Man a Machine*, Dublin 1749.

Meyer 1896

Franz Sales Meyer, a *Handbook Of Ornament*, London 1896.

Mighel 2000

John Mighell, *Miller's: Clocks*, Essex 2000.

Michal 1974

Stanislav Michal, *Clocks and Watches: a Catalogue of Clocks and Watches 16. to the 20. Century in the Collections of National Technical Museum*, Praha 1974.

Michal 1976

Stanislav Michal, *Vývoj hodinářství v českých zemích*, Praha 1976.

Michal 1977

Jan Michal, *Píseční hodináři*, Písek 1977.

Michal 1984

Stanislav Michal, Časoměrná technika a počátky přesného strojírenství, in: *Studie o technice v českých zemích 1800–1918*, Praha 1984, s. 470–482.

Michal 1989

Stanislav Michal, *Die Božeks – pioniere der technik in Böhmen*, Praha 1989.

Michal 1996

Stanislav Michal, Astronomische Kunstuhren von Johannes Klein, in: *Klassik Uhren*, č. 2, Ulm 1996.

Michal 2002

Stanislav Michal, *Hodinářství a hodináři v českých zemích*, Praha 2002.

Michael 2019

Michael Michael, 'Not exactly a connoisseur' a new portrait of James Christie by Benjamin Vandergucht (1752–1794) and the auctioneer's family history, *The British Art Journal*, vol. XIX, No. 1, 2019.

Miller 1926

H. E. Miller, *The Clock*, Lebanon 1926.

Mistrík 2013

Erich Mistrík, *Estetický slovník*, Bratislava 2013.

MO 1887

Anonym, *Moravská orlice* č. 24, Brno 30. 1. 1887.

MO 1891

Anonym, *Moravská orlice* č. 143, Brno 25. 6. 1891.

Moore 1912

Hudson Moore, *The Old Clock Book*, London 1912.

Moravia 1848

Anonym, *Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes, des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes*, Brno 4. 1. 1848.

Morgan 2016

Tony Morgan, *Visual Merchandising. Window and in-store displays for retail*, London 2016.

Morse 1917

Frances Morse, *Furniture of The Olden Times*, New York 1917.

MSC 1885

Albin Müller, *Mährisch-schlesischer Correspondent*, Brno 25. 6. 1885.

Musejní spolek v Olomouci 1890

Musejní spolek v Olomouci, *Návod ku sbírání a zachraňování starožitností*, Olomouc 1890.

Mühe – Vogel 1999

Reinhard Mühe – Horand Vogel, *Faszination Uhren: Europäische Tischuhren, Wanduhren, Standuhren*, Hamburg 1999.

Mühe 1981

Richard Mühe, *Alte Uhren. Ein handbuch europäischer Tischuhren, Wanduhren und Bodenstanduhren*, München 1981.

Mžyková 1994

Marie Mžyková, *Navracené poklady. Restitutio in integrum*, Praha 1994.

NB 1855

Anonym, *Neuigkeiten Brünn Nro. 329*, Brno 27. 11. 1855.

Neue Speyerer Zeitung 1830

Anonym, *Neue Speyerer Zeitung Nr. 50*, Speyer 27. 4. 1830.

Němčík 1995

Bohumír Němčík, *Švédové před Brnem*, Brno 1995.

Nichols 1978

Andrew Nichols, *Clocks in color*, Dorset 1978.

NOGV 1848

Anonym, *Der nieder österreichische Gewerb Verein, Handels- und Gewerbs-Schematismus von Wien und dessen nächster Umgebung*, Wien 1848.

Novák 2005

Václav Novák, Historie brněnských kinematografů, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, Brno 2005.

Novotná – Kalvoda 2013

Eva Novotná – Jan Kalvoda, Antonín Strnad (1746–1799) – the first professor of physical geography at Charles University in Prague, in: *AUC GEOGRAPHICA 48*, č. 1, Praha 2013.

OGA 1846

Anonym, *Österreichische Gewerbe-Ausstellung, Bericht über die dritte allgemeine österreichische Gewerbe Ausstellung in Wien 1845*, Wien 1846.

ONFZ 1914

Anonym, *Österreichische Nähmaschinen- und Fahrrad-Zeitung Nr. 124*, 31. Oktober 1914.

Ord-Hume 1995

Arthur W. J. G. Ord-Hume, *The Musical Clock: Musical & Automaton Clocks and Watches*, London 1995.

Ord-Hume 1997

Arthur W. J. G. Ord-Hume, *Restoring Musical Boxes & Musical Clocks*, Ashbourne 1997.

Ortenburger 1990

Rick Ortenburger, *Vienna Regulators and Factory Clocks*, Pennsylvania 1990.

Otto 1897

Anonym, Hodiny, in: Jan Otto, *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, sv. 11, Praha 1897, s. 439.

Oxford 1909

Arnold Whitaker Oxford, *Notes from a collector's catalogue*, London 1909.

OZ 1879

Anonym, *Olmützer Zeitung*, Olomouc 13. 8. 1879.

Paleček 1885

Anonym, *Paleček. Humoristický týdeník nepolitický*, sv. 7, Praha 1885.

Parra 2019

Ricardo Uribe Parra, El oficio del relojero y el arte de la reparación en el mundo hispánico del siglo XVIII, in: *Boletín Museo Del Oro*, č. 58, Bogota 2019, s. 8–56.

Pařízek 2012a

Patrik Pařízek, *Johann a Anton Engelbrecht: tvůrci přenosných a skříňkových hodin konce 18. a počátku 19. století*, Plzeň 2012.

Pařízek 2012b

Pařízek Patrik, Nejen o berounském meisterstücku Antona Engelbrechta, in: *Český kras XXXVIII/2012*, Beroun 2013, s. 24–26.

Pařízek 2015

Pařízek Patrik, Nové poznatky o hodinách berounských Engelbrechtů, in: *Rozpravy NTM: Z dějin geodézie a kartografie*, Praha 2015, s. 271–282.

Pařízek 2016

Patrik Pařízek, Duše plná koleček (výstava), Krkonošské muzeum v Jilemnici, 10. 6. – 25. 9. 2016.

Pařízek 2020

Patrik Pařízek, Pohyblivé mechanické figury na světských stavbách v České republice, in: *Zpravodaj Společnosti přátel starožitných hodin 35*, Brno a Přerov 2020, s. 6–11.

Paukert 1892

Jan Paukert, Hodinářství na zemské jubilejní výstavě, in: *Listy průmyslové*, č. 2, Praha 1892, s. 12–13.

Pearsall 1992

Ronald Pearsall, *The joy of antiques*, Newton Abbot 1992.

Pelcl 1782

Martin Pelcl, *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler: nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken, Vierter Theil*, Praha 1782, s. 137–142.

Pilařová 2016

Eliška Pilařová, *Poklady krkonošského muzea*, Vrchlabí 2016.

Planchon 1900

Mathieu Planchon, *Le Curiosités de l'horlogerie (4.). Pendules à mouvement perpétuel*, in: *Revue chronométrique. Journal de l'horlogerie française* No. 529, 46 Année, Paris Octobre 1900, s. 153–157.

Pletzer 2006

Karel Pletzer, Hodinářství, *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006.

Podlaha 1917

Antonín Podlaha, Materialie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: *Památky Archeologické*, č. 2, Praha 1917.

Poche –Urešová 1987

Emanuel Poche – Libuše Urešová, *Hodiny a hodinky*, Praha 1987.

Poche 1938

Emanuel Poche, Umělecký průmysl, *Výstava Umění v Čechách XVII.–XVIII. století*, Praha 1938.

Poche 1972

Emanuel Poche, Hodiny jako výtvarný doplněk slohového interiéru, *Zprávy*, č. 5, Olomouc 1972.

Podlaha 1924

Antonín Podlaha, Materialie k slovníku umělců a uměleckých řemeslníků v Čechách, in: *Památky Archeologické*, č. 1–2, Praha 1924.

Polte 1986

Wolfgang Polte, *Uhren der Sammlung Landrock*, Leipzig 1986.

Poppe 1810

Johann Heinrich Moritz von Poppe, *J. H. M. Poppe's praktisches Handbuch für Uhrmacher, Uhrenbehändler, und für Uhrenbesizzer*, Leipzig 1810.

Prchal 2002

Jan Prchal, Bedřich Neubauer, *Biografický slovník Polenska, významní rodáci a obyvatelé regionu*, Polná 2002.

Privilegien-Archive 1874

Anonym, *Katalog der von dem Kais. Kön. Privilegien-Archive im Jahre 1874 registrirten, ertheilten, verlängerten, übertragenen und ausser Kraft gesetzten ausschliessenden Privilegien*, Wien 1875.

Prokeš 1948

Jaroslav Prokeš, *Dějiny Prahy*, Praha 1948.

Pröstler 1994

Viktor Pröstler, *Callweys Handbuch der Uhrentypen. Von der Armbanduhr zum Zappler*, München 1994.

Příhoda 1918

J. V. Příhoda, V museu hodin, *Český svět – ilustrovaný čtrnáctideník*, č. 48, Praha 26. 7. 1918.

Přikrylová 2017

Miroslava Přikrylová, *Fotografický ateliér H. Eckert v Praze: Obrazový katalog fotografií uložených v Archivu hl. m. Prahy*, Praha 2017.

Raab 2001

Hubert Raab, *Uhrmacher in Friedberg. Zusammengestellt aus den Matrikeln der Stadtpfarrei St. Jakob von 1635–1850*, Friedberg 2001.

Radová 1987

Milena Radová, Koncepce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska, in: *Památky a příroda*, XII, Praha 1987, č. 1, s. 1–9, č. 2 s. 65–75.

Rajchl 2017

Rostislav Rajchl, *Astronomické hodiny a orloje uherskobrodská*, Uherský Brod 2017.

Reichel 2009

Jiří Reichel, *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, Praha 2009.

Riegl 2003

Alois Riegl, *Moderní památková péče*, Praha 2003.

Rittersberg 1851

Ludwig Ritter von Rittersberg, *Kapesní slovníček novinářský a konversační*, sv. 2, Praha 1851.

Roberts 1999

Derek Roberts, *Mystery, Novelty, and Fantasy Clocks*, Atglen 1999.

Roberts 2002

Derek Roberts, *Miller's clocks & barometers buyer's guide*, London 2002.

Rosický 1916

Václav Rosický, O hodinářství staropražském, *Zlatá Praha XXXIII*, č. 7 (s. 81–84) a 9 (s. 106–108), Praha 15. 11. 1916 a 29. 11. 1917.

Rošický 1893

Václav Rošický, *Dějiny a paměti řemeslných cechů města Přerova i okolí a rozvoj živností na Moravě*, Přerov 1893.

Rousová 2004

Andrea Rousová, *Petr Brandl – malíř neřestí pozemských*, Praha 2004.

Royal Observatory Greenwich 2012

Anonym, *Royal Observatory Greenwich*, London 2012.

Rouček 2019

Jaroslav Rouček, Johann Leopold Kunerth (1784–1865), in: *Romantic Brass. Ein Blick zurück ins 19. Jahrhundert*, Bern 2015, s. 71–91.

Rosenzweig 1878

Josef Rosenzweig, *Rosenzweig's Allgemeines Original-Adressbuch*, Wien 1878.

Rusinko 2018

Marcela Rusinko, *Snad nesbíráte obrazy?: cesty soukromého sběratelství moderního umění v českých zemích v letech 1948–1965*, Brno 2018.

Ruskin 1849

John Ruskin, *Seven lamps of architecture*, London 1849.

Růžička 1966

Vilibald Růžička, *O starém uherskobrodském hodinářství*, Uherský Brod 1966.

SAFH 1893

Anonym, Société Anonyme pour la Fabrication d'Horlogerie, *Illustriertes Musterbuch über Regulateure, Tafeluhren, Tischuhren und Reisewecker*, Lenzkirch 1893.

Sakař 1905

Josef Sakař, *Dějiny města Pardubic nad Labem*, Pardubice 1905.

Sebatier 2000

Gérard Sebatier, La gloire du roi: iconographie de Louis XIV de 1661 à 1672, in: *Histoire, économie et société*, vol. 19, no 4, 2000, s. 527–560.

Seemann 2018

Otmar Seemann (ed.), *Katalog Erforschungs- Initiative Oesterreichische Uhrenspielwerke*, <http://www.eiou.at>, vyhledáno 1. 10. 2018.

Serlio 1537

Sebastiano Serlio, *Regole generali di architettura sopra le cinque maniere de gliedifici: cioe, thoscano, dorico, ionico, corinthio, et composito, con gliesempi dell'antiquita, che per la maggior parte concordano con la dottrina di Vitruvio*, Venetia 1537.

Serviere 1719

Grollier de Serviere, Horloges inventez par M. der Serviere, in: *Description des Ouvrages Curieux de Mr. de Serviere*, Lyon 1719, s. 9–22.

Seydl 1945

Otakar Seydl, Hodiny, hodináři a časová služba Pražské hvězdárny 1778–1842, in: *Věda a život*, č. 11, Praha 1945, s. 138–144.

SGZHUC 1824a

Anonym, *Staats und gelehrte zeitung des hamburgischen unpartheyischen correspondenten No. 12*, 21. 1. 1824.

SGZHUC 1824b

Anonym, *Staats und gelehrte zeitung des hamburgischen unpartheyischen correspondenten No. 202*, 18. 12. 1824.

Shenton 1994

Shenton Alan – Shenton Rita, *Collectable Clocks 1840–1940*, Aberdeen 1994.

Sheraton 1802

Thomas Sheraton, *The cabinetmaker and upholsterer's drawing book*, London 1802.

Schade 1855

Ferdinand Schade, *Uhrmacher Lexikon oder Zusammenstellung und Charakteristik aller bis jetzt bekannten Uhren nebst einer Uebersicht der in der Uhrmacherkunst bisher erschienenen Schriften verbunden mit andern die Zeitmeßkunde betreffenden Mittheilungen*, Weimar 1855.

Schaller 1795

Jaroslav Schaller, *Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag*, Praha 1795.

Schaller 1797

Jaroslav Schaller, *Beschreibung der königl. Haupt- und Residenzstadt Prag, Praha* 1797.

Scharinger – Walther 1989

Franz Scharinger – Suzanne Walther, *Uhrenmuseum Wien*, Wien 1989.

Schilling 1835

J. B. Schilling, *Adressen-Buch der Handlungs-Gremien und Fabriken der kaiserl. königl. Haupt- und Residenzstadt Wien dann mehrerer Provinzialstädte*, 1835.

Schlüter 1783

H. E. C. Schlüter, *Hannoverisches Magazin*, Hannover 22. 8. 1783.

Schmid 2012

Hans Heinrich Schmid, *Lexikon der Deutschen Uhrenindustrie 1850 – 1980. Firmenadressen, Fertigungsprogramm, Firmenzeichen, Markennamen, Firmengeschichten*, Berlin 2012.

Schmidt 1795

Friedrich August Schmidt, *Belehrungen für diejenigen welche Taschenuhren tragen. In Absicht ihrer Beschaffenheit, Beurtheilung, Kaufens, Ausbesserung und Verhaltung. Nebst einem Angang über Wand und Tischuhren Nicht für Künstler und Uhrmacher fondern fürs Publikum*, Leipzig 1795.

Schmidt 1797

Friedrich August Schmidt, *Beitrag zur Zeitmesskunst für Freunde und Liebhaber von Uhrwerken aller Art*, Leipzig 1797.

Schneider 1932

O. Schneider, Hodiny, *Měsíc*, č. 5, 1932, s. 16–17.

Schneider 1949

Rudolf Schneider, *Přesný čas. Hodiny a hodinky*, Praha 1949.

Schorn 1878

Otto von Schorn, *Kunst und Gewerbe: Zeitschrift zur Förderung deutscher Kunstindustrie*, Nürnberg 1878.

Schraepen 2019

Rainier Schraepen, Ball & Claw Foot, in: *Furniture ABC*, London 2019.

Schreiber 1848

Emanuel Schreiber, *Vollständiges Handbuch der Uhrmacherskunst*, Weimar 1848.

Schreyer 1790

Josef Schreyer, *Kommerz. Fabriken und Manufakturen des Königreichs Böhmen*, 2 Bde, Prag 1790.

Schreyer 1793

Josef Schreyer, *Über Kommerz. Fabriken und Manufakturen im Königreiche Böhmen in Briefen*, Prag 1793–1794.

Schreyer 1799

Josef Schreyer, *Warenkabinett oder Niederlage der in Böhmen erzeugten Warenartikel und Naturprodukte, dann der damit betreibende Handel*, Prag 1799.

Schulte 1902

Carl Schulte, *Lexikon der Uhrmacherskunst*, Bautzen 1902.

Schulz 1901

Schulz Václav, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531–1746*, Praha 1901.

Simonides 1974

Jan Simonides, *Dopisy Maryšence*, Praha 1974.

Sladkovský 1933

Jan Sladkovský, *Učebnice odborné nauky hodinářské*, Praha 1933.

Sladkovský 1942

Josef Sladkovský, *Odborná němčina pro hodináře*, Praha 1942.

Slaviček 2006

Lubomír Slaviček, Sběratelství a umělecký obchod v Praze v letech 1780–1800, in: *Praha Mozartova: kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*, Praha 2006, s. 138–147.

Slaviček 2007

Lubomír Slaviček, *"Sobě, umění, přátelům": kapitoly z dějin sběratelství v Čechách a na Moravě 1650–1939*, Brno 2007.

Slawik 1875

F. Slawik, *Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Olmütz*, Olomouc 1875.

Smith 1974

Eric Smith, *Repairing antique clocks. a guide for amateurs*, New York 1974.

Smith 1984

Alan Smith, *The Guinness Book of Clocks*, Enfield 1984.

Smlsal 1993

Josef Smlsal, Věžní hodiny a hodináři v Chrudimi v 17. a 18. století, in: *Chrudimské vlastivědné listy*, Chrudim 1993.

Schirek 1890

Karl Schirek, *Die Uhr in kulturgeschichtlicher und kunstgewerblicher Beziehung*, Brno 1890.

Sojka 2008

Jaroslav Sojka, *Hodiny ze sbírek Pražského hradu*, Praha 2008.

Solař 1862

P. J. Solař, Artikulové cechu řemesel kovářského, kosařského, kolářského, zámečnického, bednářského a sklenářského v Červené Řečici a Humpolci, in: *Lumír*, 19. 6. 1862, s. 589–592.

Spierdijk 1965

Carl Spierdijk, *Klokken en Klokkenmakers*, Amsterdam 1965.

Staats und gelehrte zeitung 1824

Anonym, *Staats und gelehrte zeitung des hamburgischen unpartheyischen correspondenten*, Hamburg 1824.

Stangler – Leindl 1997

Gottfried Stangler – Dagmar Leindl, *Zeugen der Intimität Privaträume der kaiserlichen Familie und des böhmischen Adels*, Wien 1997.

Stará 1989

Dagmar Stará, Brněnské hodiny v Národním muzeu v Praze, in: *Vlastivědný věstník moravský*, č. 41, č. 1, 1989.

Stehlík 1996

Miloš Stehlík, Umělecké řemeslo, in: *Umění baroka na Moravě a ve Slezku*, Praha 1996, s. 149–170.

Stepling 1751

Joseph Stepling, *Exercitationes geometrico-analyticae de Ungulis, aliisque frustis Cylindrorum, Quorum Bases sunt Sectiones Conicae infinitorum generum Adjungitur Descriptio Automati Planetarii*, Praha 1751.

Stiasny 1848

Johann Stiasny, *Adressen – Buch der Handlung – Gremien und Fabriken des Königreichs Böhmen für das Jahr 1848*, Prag 1848.

Stoehr 1919

A. Stoehr, *Zur Geschichte der Klein- und Grossuhrmacher im Fürstbistum Würzburg*, in: Monatshefte für Kunstwissenschaft 12, No. 8/9, Berlin 1919, s. 237–246.

Strange 1968

Thomas Artur Strange, *French interiors, furniture, decoration, woodwork & allied arts*, New York 1968.

Strnad 1791

Anton Strnad, *Beschreibung der berühmten Uhr und Kunstwerke am Altstädter Radhauze und auf der Konigl. Sternwarte zu Prag*, Praha 1791.

Sturm-Bednarczyk 2002

Elisabeth Sturm-Bednarczyk, *Phantasie-Uhren: Kostbarkeiten Des Kunsthandwerks Aus Der Sammlung Therese Bloch-Bauer*, Wien 2002.

Suchánek – Valeš 2008

Pavel Suchánek – Tomáš Valeš, *Neoklasicistní dekorativní umění ve střední Evropě v éře Marie Terezie a Josefa II.: Transkulturalita, nebo kulturní reprodukce?* in: *Cornova*, roč. 8, č. 1, Praha 2018.

Sully 1717

Henri Sully, *Regle Artificielle Du Temps*, Paris 1717.

Sušický 1900

Václav R. Sušický (vl. jm. Rošický), *Hodinářství. Pro praktickou potřebu hodinářů a škol odborných*, Praha 1900.

Sušický 1902

Václav R. Sušický (vl. jm. Rošický), *Hodinářství*, in: *Kronika práce, osvěty, průmyslu a nálezův VII.*, Praha 1902, s. 269–332.

SVVOM 1865

J. S. K., *Sämmtliche Vermögensconcurse und Vergleichsverfahren der österreichischen Monarchie*, Linz 1865.

Šimková 1976

Anežka Šimková, *Problematika historických hodin a doklady vývoje olomouckého hodinářství*, Olomouc 1976.

Šolc 2004

Martin Šolc, *Astronomické hodiny Jana Kleina*, in: *Dějiny a současnost*, č. 3, Praha 2004.

Štěpánek 1823

J. N. Štěpánek, *Piwowár w Sogkowě*, Praha 1823.

Štěpánek 2013

Jan Štěpánek, *Marie Nostitzová akvarel jako svědek*, Beroun 2013.

Štěpánek 2017

Jan Štěpánek, *Rod Lažanských ve vztahu k uměleckému prostředí českých zemí*, Praha 2017.

Štulc 2008

Josef Štulc, Poznání hodnot jako východisko restaurování památky, in: *Obnova památek 2008*, Praha 2008, s. 50–54.

Tait 1986

Hugh Tait, *Clocks and Watches*, London 1986.

Tardy 1972

H. L. Tardy, *Dictionnaire Des Horlogers Francais*, Paris 1972.

Taylor 1883

Alfred Taylor, *Clocks and watches*, New York, 1883.

Tesař nedat.

Josef Tesař, *Vzorník hodin Josefa Tesaře, obchodníka hodinami ve velkém v Žabovřeskách u Brna*, nedat.

Teyschlová-Holešovská 1964

Lea Teyschlová-Holešovská, Les travaux d'orfèvrerie sur les montres du 18e et 19e siècles: quelques notices concernant la collection à la Galerie Morave, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada uměnovědná (F)*, Brno 1964.

Thabor 1841

Thomas Thabor, *Schematismus des Königreiches Böhmen für das Jahr 1842*, Prag 1841.

Thompson 2010

David Thompson, *Clocks*, London 2010.

TM 1901

Anonym, *Tagesbote aus Mähren und Schlesken Nr. 606*, Brno 29. 12. 1901.

Tondl 1999

Ladislav Tondl, *Hodnocení a hodnoty (Metodologické rozměry hodnocení)*, Praha 1999.

Trautenberg 1893

Gustav Trautenberg, *Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn*, bd. 2, Brno 1893.

Tyler 1986

E. Tyler, *European Clocks*, London 1986.

TZ 1870 a

Anonym, *Troppauer Zeitung*, Opava 1. 1. 1870.

TZ 1870 b

Anonym, *Troppauer Zeitung*, Opava 29. 1. 1870.

Uhlíková 2004

Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

Uhlíř 1873

J. B. Uhlíř, *Hospodářské listy* č. 4, Chrudim 1. 12. 1873.

Uhrenmuseum 1917

Anonym, Ein Uhrenmuseum der Stadt Wien, *Neues Wiener Journal*, 5. Mai 1917, s. 5.

Uhrmachermeister 1913

Anonym, *Uhrmachermeister, Neuheiten von erstklassigen Fabrikanten in Uhren und Goldwaren*, Leipzig 1913.

Ulliyeth 1968

Kenneth Ulliyeth, *In Guest of Clocks*, London 1968.

Ulliyett 1973

Kenneth Ulliyett, *Clocks and watches*, London 1973.

Urešová 1977

Libuše Urešová, *Hodiny*, Praha 1977.

Urešová 1986

Libuše Urešová, *Alte Uhren*, Praha 1986.

Urešová 1998

Libuše Urešová, *Hodiny a hodinky ze sbírek Uměleckoprůmyslového musea v Praze*, Praha 1998.

Uribe 2017

Ricardo Uribe, *Del modo de arreglar un reloj por los planetas: Mutis, Caldas y Rizo, lectores de un tratado de relojería*, in: Serie de Conferencias organizadas por la Biblioteca Nacional de Colombia, 1–17. Bogotá 2017.

Vajčner 2009

Jiří Vajčner, *Úvod do památkové péče*, Praha 2009.

Vaňková – Pilná 2013

Lenka Vaňková – Veronika Pilná, *Metodika datování a interpretace portrétů 16. – 18. století pomocí historické malby*, Praha 2013.

Valjavec 1944

Fritz Valjavec, *Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Osterreichs im 18. uhd 19. Jahrhundert*, Brno 1944.

Válka 1996

Josef Válka, Společnost a kultura baroka na Moravě, in: *Umění baroka na Moravě a ve Slezku*, Praha 1996, s. 14–41.

Veber 2002

Václav Veber, *Dějiny Rakouska*, Praha 2002.

Veselý 2017

Petr Veselý, *Obléhání Brna prusko-saským vojskem roku 1742*, Brno 2017.

Vilímek 1881

Josef Richard Vilímek, *Humoristické listy*, roč. 23, Praha 14. 5. 1881.

Vilímek 1894

Josef Richard Vilímek, *Humoristické listy*, roč. 36, Praha 25. 5. 1894.

Vilímek 1908

Josef Richard Vilímek, *Humoristické listy*, roč. 51, Praha 10. 7. 1908.

Vlček – Mendelová – Ebel 1998

Pavel Vlček – Jaroslava Mendelová – Martin Ebel, *Josef Jäger – kopiáře*, Praha 1998.

Vogel 1774

C. F. Vogel, *Practischer Unterricht von Taschenuhren sowol für die Verfertiger, als auch für die Liebhaber derselben*, Leipzig 1774.

Voit 1973

Johann Peter Voit, *Mensch und Arbeit damals. Das Handwerk der Uhrmacher*, in: *Personal* 25, No. 5, Freiburg, 15. 7. 1973, s. 204–205.

Vondra 1973

Jiří Vondra, Časoměrné přístroje na státních hradech a zámcích, in: *Památková péče 1945–1970*, Praha 1973, s. 183–188.

Vondráček 2012

Vladimír Vondráček, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, Praha 2012.

Volks-Blatt 1864

Anonym, *Volks-Blatt*, Wien 1864.

Vorrufung 1819

Anonym, *Vorrufung der Leopold Bißwangerschen Nachlaßgläubiger*, in: Allgemeines Intelligenzblatt Kaiserlich = Königlichen privil. Prager Zeitung, Prag 20. 5. 1819, s. 810.

Vyskočilová 2013

Alena Vyskočilová, *Jak fungují hodinové stroje (stálá expozice)*, Městské muzeum Polná, Polná 2013.

Vyskočilová 2014

Alena Vyskočilová, *Katalog historických hodin ze sbírek Městského muzea Polná*, Polná 2014.

Wagner 2005

Václav Wagner, *Umělecké dílo minulosti a jeho ochrana*, Praha 2005.

Watson 1966

F. J. B. Watson, *The Wrightsman Collection. Furniture, Gilt Bronze and Mounted Porcelain, Carpets*, New York 1966.

Watterich 1845

Friedrich Carl Watterich, *Handwörterbuch der Landeskunde des Königreichs Böhmen*, Praha 1845.

Weinek 1907

Ladislav Weinek, *Astronomische Beobachtungen an der K. K. Sternwarte zu Prag*, Praha 1907, s. 78.

Wiener Zeitung 1863

Anonym, *Wiener Zeitung*, Wien 6. 11. 1863.

Wildauer 1846

J. N. Wildauer, *Adressen-Buch der Handlungs-Gremien und Fabriken der kaiserl. königl. Haupt- und Residenzstadt Wien dann mehrerer Provinzialstädte*, Wien 1846.

Winkler 1887

C. Winkler, *Handelsadressbuch und Gewerbeadressbuch der Markgrafschaft Mähren und des Herzogthumes Schlesien*, Brno 1887.

Winkler 1902

Carl Winkler, *Adressbuch von Brünn*, Brno 1902.

Müller 1882

Willibald Müller, *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Wien 1882.

Wild 1846

Wild, *Der Bayerische Eilbote No. 60*, München 20. 3. 1846.

Wilson 1882a

John Wilson, *Clocks, bronzes (nabídkový katalog)*, New York 1882.

Wilson 1882b

John Wilson, *Price list of french clocks and bronzes*, New York 1882.

Winter 1982

Vlastimil Winter, *Úvod do dějin památkové péče II. Teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek*, Praha 1982.

Winter – Kühndel 1935

Bruno Winter – Jan Kühndel, *Katalog výstavy uměleckých hodin a hodinek XV.–XIX. stol.*, Prostějov 1935.

Winthrop 1967

Edey Winthrop, *French clocks*, New York 1967.

Wirth 1913

Zdeněk Wirth, *Umělecké poklady Čech: sbírka význačných děl výtvarného umění v Čechách od nejstarších dob do konce XIX. stol.*, Sv. 1, Praha 1913.

Wirth 1914

Zdeněk Wirth, *Výstava hodin v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze*, in: *Památky archeologické 26*, Praha 1914, s. 112–118.

Wirth – Jiřík 1914

Zdeněk Wirth – František Jiřík, *Katalog výstavy hodin od 5. dubna včetně do 17. května 1914*, Praha 1914.

Witzmann 2017

Erich Witzmann, Die große Zeit der Musikmaschinisten, in: *Die Presse*,
www.diepresse.com, 14. 7. 2018, <https://www.diepresse.com/5252601/die-grosse-zeit-der-musikmaschinisten>, vyhledáno 21. 9. 2021.

Woldrich 1863

Johann Nepomuk Woldrich, *Geographie der Königlichen Hauptstädt und Festung Olmütz*, Wien 1863.

Zeckel 1855

M. J. Zeckel, *Schematismus über die die Brünner Märkte besuchenden Kaufleute und Fabrikanten*, Brno 1855.

Zeckel 1862

M. J. Zeckel, *Handels-, Gewerbe- und allgemeines Adressenbuch nebst dem Häuser-Verzeichnisse der Landeshauptstadt Brünn*, Brünn 1862.

Zeitung 1775

Anonym, *Prag*, 15. 4. 1775, *Leipzig Zeitung*, Leipzig 15. 4. 1775.

Zeman 2015

Petr Zeman, *Restaurátorský záměr na opravu hodin. Moravská galerie v Brně*, Brno 2015.

7. Jmenný rejstřík

Jmenný rejstřík hodinářů a nábytkářů specializujících se na hodinové schránky. Autoři zařazení do výběrového katalogu jsou zvýrazněni tučně.

Balke Josef	43, 135, 172	Čádecký Ferdinand.....	67
Balke Wenzel	55, 146, 173–174	Delavos Johann Georg	73
Balthazar Charles.....	104	Delavos Wenzel.....	73
Balzarek Karl	70, 78, 129, 176–184,	Dobrowsky Alois	212
508		Dreffler Sebastian	445
Bárta Antonín	74	Dvořáček František Josef	213
Baumann Friedrich	185	Ebbers Anton	160
Bayer Franz Xaver	61, 186–194	Ebner Tobias	60, 214–215
Becker Gustav	24, 65, 72, 135, 163–	Ecker Sebastian	62, 216–217
164		Endler Daniel	135, 218–222
Beránek Leopold	195	Engelbrecht Anton	75, 223–224
Bernhard Antoni	196	Engelbrecht Johann	75
Bielauschek Franz	196–198	Engelschalck Ferdinand	98, 225
Biswanger Bernard	20, 53, 198–201	Engelschalck Franz	48
Biswanger Gervasius	53	Fabricius Pavel	59
Biswanger Johann	53	Fischer Ignatz	227–229
Biswanger Leopold	54, 202–205	Florian Josef	230
Böhnel Max	164	Forsag Johann	231
Bochořák Ferdinand	76	Forty J. F.....	113
Božek Josef ... 22, 54, 57, 123, 206–210		Friedman Ignatz	231
Božek Romuald.....	55	Fromanteel John	144
Braendl Anton	160	Gablenz Joseph	232
Brüder Stern	163	Gadreau Antoine.....	104
Burgi Jost.....	40, 44	Glenck Andreas . 47, 97, 137, 233–238	
Cabrier Charles	85	Goldowsky Josef	239
Caffieri Jacques	104	Götz Peter	160
Caffiéri Philippe	113	Graff Joseph . 17, 20, 42, 51, 100, 146,	
Carl Suchy & Söhne	57, 440–443	239–249	
Clifton Joseph	90	Graff Thomas	52
Cressent Charles.....	104, 113	Gross Franz	148
Czerveny Anton	210	Gross Philipp	76, 250
Czerveny Ludwig	211	Grüber Vincenc	75

Gübitz Johann.....	138, 251–254	König Franz	64, 295–296
Gutch John.....	90	König Peter.....	143
Hader Pavel	255	Konrad Hanns.....	24, 164
Hader Peter	62–63	Konvička Josef	296–298
Haffsetter Paul.....	67	Körner Leopold.....	160
Hainz Ludwig	21, 24, 55, 57–58, 93, 149, 256–264, 436	Korzen Johann	93, 298–300
Hallirz et Co Bayer	265	Kos Wolfgang	21
Haltera Matthias.....	160	Kossek Josef	22–23, 56, 78, 148
Happacher Phillip	135	Kotbeletz Leopold	303
Hasreiter Kristof	359	Kotrbeletz Johann	300–301
Havard Henri.....	87	Kotrbeletz Leopold	302–305
Hawlin Carl	70	Kotrbeletz Sylvestr	306
Henlein Peter	39	Koula Jan	93
Henrich Dominicus	266–267	Krasl Karel	74, 307
Heyek Andreas	268–269	Kratochwil Johann	308
Hieff Jan	269	Kraus Johann Martin	50, 308–311
Hofmann Anton	270	Kreibich Joannes Georgius	312
Hofsteter Paul	271	Krejčí Karel	77
Hollmayer Johann Georg 62, 271–272		Křížek Johann	70
Honer Johann	155, 273–274	Kugler Andreas	62, 313–315
Hradetzky Adolf	70, 100, 274	Künzfeld Anton	315
Hrbek Josef	100, 275	Kurz Sebastian 69, 114, 119, 165–166, 316–325	
Huber Ignatz	276	Le Pautre Jean	87
Hübner Jan	277	Lehmann Andreas	54, 326–327
Hussak Leopold.....	70	Lehotzký Mathias	109, 329–330
Huygens Christian.....	16	Lichtner Franz	108, 331–334
Chippendale Thomas.....	92	Lindner Wenzel	335
Japy Frédéric	442	Lintner Joseph	335
Japy Frères	111, 385, 442	Liška Bernard	336
Kammerer Ludwig	278	Londesperger Sebastian.....	46
Kandl Johann Georg	278–280	Lukawetzky Johann . 19, 69, 100, 337– 342	
Katzberg F.....	88	Luniak Gotthard	71
Kepler Johannes.....	40	Luniak Otto.....	71
Kerber Joseph	281–283	Marot Jean	87
Kern Joseph	145	Mayer Augustin.....	67
Khindtner Michael.....	73	Mayer Johannes.....	67
Kleibel Rudolf	65	Mayer Joseph.....	67
Klein Johann	21, 48, 49, 284–292	Mitterer Johann Nicolaus 23, 343–345	
Kleipel Valentin.....	65, 294	Möslinger Sebastian.....	143
Knapp Moritz.....	24, 71, 163		

Müller Wilhelm	346	Rzebitschek Franz 24, 56–57, 150, 162, 438	
Neck Matěj	77	Rzebitschek Gustav	56, 150, 162
Niedermayer Joseph Maxmilian	59	Říha Oldřich.....	65
Niemtzik Rudolf.....	71	Sauer Joseph	389–391
Nowack Joseph	348–349	Seidler Gottfried	78, 392–393
Obst Franz Anton	349–350	Seidler Joseph	394–395
Oppenort Gilles-Maria	114	Seidler Wenzel	396
Osthälder Ludwig	147, 150	Sheraton Thomas.....	92
Oswaldt Tomas	350–351	Schmidt Ferdinand	54–55, 397–400
Oxford Arnold.....	18	Schmidt Johann Andreas	78, 400–404
Pack Ignatz	69, 353	Schmidt Leopold	20, 405–408
Pawellizeck Johann ..	61, 146, 353–357	Schneider Ludwig	409–411
Pelikán Václav.....	88	Schreybelmayer Johann.....	105
Petronin Johann	143	Schreybelmayer Simon .	51, 146, 412–419
Petronin Wenzel.....	143	Schuwar Viktorin	418
Petronin Wilhelm	143	Schwarz Georg	420
Petz Johann	155, 358–361	Schweigel Andreas..	68, 109, 114, 119, 165
Pick Carl	363–364	Schweigel Thomas	69
Platzer Ignatz Michael ...	19–20, 22, 51, 53, 78, 101, 107, 119, 165	Slawik Joachim	57
Player Robert.....	90	Spatzeck Anton	420–421
Plazeck Johann	364	Spayment Nicolas	125
Plesnivý Leopold	365	Spurny Joseph	421–423
Pohl Hans.....	59	Spurny Wenzel	424
Pokorný Josef	71	Ssesler Christoph	44
Poyssel Joseph	68, 114, 367–368	Stäntzel Joseph	428
Preissler Anna.....	57, 195	Stanzel Carl	68, 70
Radda Josef	63–64, 110, 369–384	Stanzel Johann	68, 425–427
Ratzendorfer Hermann	128	Stanzl Dominik	68, 429–430
Rau Peter.....	160	Stelker Stephan	431
Ravrio Antoine.....	106	Stolz Joseph.....	143
Resnicek J. M.	386	Strahal Ferdinand	108, 432–434
Richter Rudolf Anton	386	Suchý Carl Emanuel ..	55–57, 148, 435, 436, 437, 438, 439
Rott Johann	145	Supper Juda Thadeus.....	100
Rouland Franz	387	Swoboda Franz.....	70
Rüchter Ludwig	108	Tesař Josef	65, 72, 164
Rund Franz.....	76	Thyrhammer Wilhelm.....	44
Rund Josef	76	Tittel Johann	143
Rund Matthias	388		
Růžička Wilibald	23		

Tlustos Josephus	444	Weiskopf Wenzel	484–485
Treffler Sebastian	52, 154, 445–451	Wiberal Matthias	69
Tröger Peter	452	Wildt Johann Joseph	78
Uhl Joseph	53–54, 127, 452–455	Wilfahrt Wenzel ..	53–54, 98, 100, 154
Uhl Michael	455, 456	450, 485–494	
Ulrich Anton	122, 457–465	Willenbacher Alois	24, 56–57
Varhaneck Joseph	466	Windmills Joseph.....	97
Vogt Martin	60, 91, 466–470	Winterhalter Joseph.....	91, 153, 506
Vozdecký František.....	72	Zählen Jacob.....	44
Vulliamy Benjamin.....	147	Zaulid Simon.....	44
Wachter Franz Xaver	68, 109, 470	Želisko Augustin	21, 49, 55–56, 78,
Wachter Johann Georg ...	67, 100, 146,	102, 495–499	
471–474		Želisko Johann.....	56, 78, 500
Wathele Aegidi	50, 476–482		
Weishaubt Joseph Anton	483		

8. Seznam zkratek

abb.	obrazový doprovod (něm. abbildungen)
aj.	a jiné
ak. mal.	akademický malíř
a kol.	a kolektiv
a. s.	akciová společnost
apod.	a podobně
bar.	barevný, barevná, barevné
ca.	asi, přibližně, cirka (lat. circa)
č.	číslo
čb.	černobílý, černobílá, černobílé
čp.	číslo popisné
cit.	citovaný
ed.	editor, edičně připravil, ediční; též vydání (lat. editio, angl. edition)
et al.	a kolektiv (lat. et alii)
facs.	faksimile
fasc.	svazek (lat. fascis, fasciculus, angl. fascicle)
fig.	figura
fol.	foliant (lat. foliantum)
fy.	firmy

hl.	hlavní
http:	protokol pro přenos hypertextových dokumentů (angl. <i>Hypertext Transfer Protocol</i>)
Hz	herz, jednotka kmitočtu v soustavě SI
ibid.	ibidem, tamtéž
il.	ilustrace
in:	užito v citacích k odlišení názvu příspěvku od názvu mateřského dokumentu
inv. č.	inventární číslo
lit.	literatura
k.	kolem
kais.	císařský (něm. kaiserliche)
kap.	kapitola
kat. č.	katalogové číslo
kön.	königliche
kyvů/hod	počet kyvů za hodinu
n. n.	jméno neznámé (lat. nomen nescio)
n. p.	národní podnik
N. Y.	New York
např.	například
nedat.	nedatováno
nepubl.	nepublikovaný, nepublikováno
NM	Národní muzeum, Praha

No.	číslo (lat. Numero)
Nr.	číslo (něm. Nummer)
NTM	Národní technické muzeum, Praha
obr.	obrázek, obrazová dokumentace
pl.	tabulka (lat. planche, angl. plate)
pol.	polovina
pozn.	poznámka, poznámkový
prof.	profesor
příl.	příloha
příl. č.	příloha číslo
roč.	ročník
s.	strana
sv.	světový, světové, světové
SAFH	Société Anonyme pour la Fabrication d'Horlogerie
sign.	signatura
sl.	sloupec
srov.	srovnej s
stol.	století
sv.	svatý; svazek
tj.	to jest
tř.	třída
tzv.	takzvaný

UPM	Uměleckoprůmyslové museum v Praze
vol.	díl, svazek (lat. volumen, angl. volume)
vyd.	vydání, vydaný; vydavatel
vyobr.	vyobrazení
www	informační systém pro práci s hypertextovými dokumenty na Internetu (angl. <i>World Wide Web</i> , "celosvětová pavučina")
zal.	založený
ZCM	Západočeské muzeum v Plzni

9. Abstrakt

The period of the 18th and 19th century was a time of rapid change and progress for society. We can trace a number of discovered technologies from craft watchmaking to later industrial production. Many innovative design ideas have emerged in the field of watchmaking since the end of the 17th century. It often remained unused for an unusually long time. Why?

The intention of the presented work is not only the study of a collection of Czech and Moravian clocks as static figures, followed by their presentation in a clear catalog with descriptions and photo documentation and a simple approach in chronological context. For a more comprehensive analysis of the topic, in some cases we have to leave the realm of art history and use other methods. Historical facts and artifacts can be accentuated in innovative contexts and interdisciplinary contexts in contrast to stereotypical patterns. In the last ten years, the author has devoted himself to several specific jobs. He was a teacher at the regional museum, curator of freelance exhibitions, antiques dealer, member of the Czech Horological Association, lecturer of courses for antiques, owner of his own clock gallery, and finally the curator of the National Technical Museum's clock collection. Each of these positions provided a unique and completely different perspective on the historical clock.

The research focuses on the period of the 18th and 19th centuries, which is abundant in the Czech and Moravian collections and therefore offers numerous comparative analogies. It also serves as a mirror of its time, which, in terms of the changes of two centuries, most clearly reflects the image of society. The dissertation itself is divided into several areas, each of which, for its most complete elaboration, has required research methods from fields other than art history. Three historically significant places were chosen for monitoring – Prague, Brno and Olomouc, in which separate watchmakers' guilds were established. Areas were viewed and analyzed in terms of predefined socio-cultural aspects that intersected, influenced, or were in conflict. Within these frameworks, development lines, tendencies and trends were presented based on historical facts.

The analytical part "In the epicenter or on the edge of culture" introduces us to the realities and contexts of that time. The clock as such has been a livelihood for many. As the archival sources have revealed to us, there used to be great social differences between the authors. We often come across procedures where the clock is only assembled from the ordered components and sold immediately without additional finishing of semi-finished products. The author provides reflection on whether the added value of the created work lay only in the thoughtless accumulation of ornaments on the corpus or whether the production processes in the epicenters of cultural movement, ideas and trends differed from the periphery.

The following synthetic part of the work "There are no works without artists" primarily verifies the fact, from the end of the 17th to the beginning of the 19th century, the share of the watchmaker in the final products. Whether he progressed from the basic materials to the final project or whether he collaborated with other craftsmen and manufactories that supplied him with components. Based on the determination of business structures, it was also possible to deduce whether the creators focused their products only on the area of their region or tried to go beyond it. The products in the enclosed catalog were also evaluated here. Based on the description of the catalog items, some possible sources of inspiration and the fact whether they flowed more from individual personalities or from established regions were identified. The evaluation of subjects did not significantly confirm the differences between cities and larger regions. Areas outside Bohemia and Moravia were also included in the comparison. The artistic and craft analysis also confirmed in several cases that the watchmakers used to be in personal contact with sculptors, painters and furniture makers, or that their work was based on workshops and drawings.

The next chapter "On the way to accuracy" shows a look at the technical processing of the clock. Both chapters close the whole dissertation with their synthesis and evaluation. As it turned out from the researched samples from the period of the 18th and 19th centuries, Czech and Moravian production concentrated the features and technologies of neighboring countries. In terms of quantity, quality and quantity, Prague was at the forefront. Among the most popular clocks in the second half of the 18th century were cabinet clocks, which could be carefully transported, which was out of the question for floor clocks. Around 1760, Prague carpenters even created their own type of box according to the dynamic Baroque, which was

also exported to Moravia. At the end of the 18th century, clock boxes were inspired by French figural types, which acquired specific outlines in Brno, where Andreas Schweigel gave them a special shape. At the turn of the 18th and 19th century, purely Viennese-style solutions prevailed. During the second half of the 19th century Central Europe was exposed to competition between Austrian and German watch factories. The local specifics thus completely disappeared from the realizations, and the carpenters blindly followed the samples of the contracting authorities. After 1890, there were several clock factories in Bohemia and Moravia, which, however, became more specialized in reselling clocks or assembling them from finished components.

The catalog presents the surviving works of watchmakers of Czech and Moravian provenance from the period 1700–1900, which are in state collections in the Czech Republic and abroad and in the hands of private owners. It contains a total of 358 entries, which represent the works of 127 authors and manufactories from the time when there is a very progressive shape development of boxes and their mechanisms.

